

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANTHONY EVERITT

CICERO

ROMA'NIN EN BÜYÜK POLİTİKACISININ
HAYATI VE DÖNEMİ

ÇEVİRİ: YUNUS EMRE CEREN

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Kronik

CICERO
Roma'nın En Büyük Politikacısının Hayatı ve Dönemi

—
ANTHONY EVERITT

KRONİK KİTAP: 260

Antik Çağ Dizisi: 8

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

ÇEVİRİ

Yunus Emre Ceren

EDİTÖR

M. Murtaza Özeren

KAPAK TASARIMI

Kutan Ural

MİZANPAJ

Kronik Kitap

1. Baskı, Aralık 2021, İstanbul

ISBN

978-625-7631-66-2

KRONİK KİTAP

Şakayıklı Sk. N°8, Levent

İstanbul - 34330 - Türkiye

Telefon: (0212) 243 13 23

Faks: (0212) 243 13 28

kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com

   kronikkitap

BASKI VE CİLT

Optimum Basım

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1

34295 K. Çekmece / İstanbul

Telefon: (0212) 463 71 25

Matbaa Sertifika No: 41707

ANTHONY EVERITT

CICERO

ROMA'NIN EN BÜYÜK POLİTİKACISININ
HAYATI VE DÖNEMİ

ÇEVİRİ: YUNUS EMRE CEREN

Kronik

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ANTHONY EVERITT

1940 yılında İngiltere'de doğdu. Cambridge Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı öğrenimi aldı. Nottingham Trent Üniversitesi'nde görüntü ve sahne sanatlarında profesörlük yapan Anthony Everitt, Avrupa kültürü üzerine kapsamlı yazılar kaleme almasının yanı sıra *Cicero*, *Augustus*, *Hadrian* ve *The Triumph of Rome*, *The Rise of Rome*, *The Rise of Athens* kitaplarının da yazarıdır. Büyük Britanya Sanat Konseyi'de genel sekreterlik yapmıştır. Düzenli olarak *The Guardian* ve *The Financial Times* gazetelerinde yazmaktadır. Everitt, Romalılar tarafından kurulan ve İngiltere'nin ilk kayıtlı kasabası olan Colchester yakınlarında yaşamaktadır.

YUNUS EMRE CEREN

1989 doğumludur. İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'ndan 2015 yılında mezun oldu. Aynı üniversitenin Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'nın yüksek lisans programından 2019 yılında mezun oldu ve aynı yıl aynı bölümün doktora programına başladı. Halen eğitimini sürdürmektedir. Latince, İngilizce ve Eski Yunancadan çeviriler yapmakta, editörlük ve gazetecilik ile uğraşmaktadır.

Dolores ve Simone'a

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Zamandizin	15
Haritalar	19-21
1 Fay Hatları	31
2 “Her Zaman En İyisi Ol Oğlum, Cesurum”	45
3 Forum ve Münakaşa	76
4 Siyaset ve Roma Dışına Tayinler	99
5 Catilina’ya Karşı	123
6 Güzel Çocuğun İntikamı	154
7 Sürgün	193
8 İdeal Anayasa	230
9 İç Savaşa Sürüklenme	237
10 “Bir Garip Çılgınlık”	256
11 Caesar’ı Yatıştırmak	280
12 Felsefi Sorgulamalar	315
13 “Niye Bu Saldırganlık!”	325
14 Veliaht	339
15 Cicero’nun İç Savaşı	369
16 Deniz Kenarında Ölüm	381
17 Ölümün Ardından	396
Kaynakça	403
Notlar	411
Teşekkürler	427
Dizin	429

ÖNSÖZ

Latincenin sınıflardan kaybolmasıyla, Eski Roma'nın en büyük devlet adamı Marcus Tullius Cicero, artık hayal meyal hatırlanan bir figür haline geldi. O bu kadar hak etmiyor ve onu ortak geçmişimizdeki *pantheon*daki^{*} münasip yerine geri getirmenin zamanı geldi.

Bunu yapmak için güçlü bir nedense kendi zamanından ne-redeyse iki bin yıl sonra, hâlâ hayatlarımızı yöneten anayasanın bilinmeyen bir mimari haline gelmesindendir. Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu babaları ve onların Büyük Britanya'daki siyasi meslektaşları için Tullius'un yazıları (İngilizceleştirilmiş hali Tully), eğitimlerinin temeliydi. John Adams'ın ilk kitabı ve en fazla gurur duyduğu varlığı Cicero'suydu.

Cicero, bir devletin en iyi şekilde nasıl tertip edileceğine dair yazdı ve 18. yüzyılın yasa koyucuları okuyup onun dediklerini kavradılar. Onun yorulmaksızın ilan ettiği büyük fikri, karma veya dengeli bir anayasaydı. Monarşiyi, oligarşiyi veya demokrasiyi değil, üçünün birleşimini yeğledi. Onun örneği Roma'nın kendisiydi, fakat geliştirilmiş bir haliydi. Roma'nın yürütme organı, yarı kraliyet yetkilerine sahipti. Bu, kısmen veto hakkının geniş kullanımıyla,

* Geleneksel anlamda bütün Roma tanrılarının bir arada bulunmaları için tasarlanmış tapınak anlamına gelmektedir, kelime Eski Yunancadaki "bütün" anlamına gelen "pan" ve "tanrılar" anlamına gelen "Theos" kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. (ç.n.)

kısmen de büyük siyasi ailelerin egemen olduğu bir Senato tarafından kısıtlandı. Siyasetçiler, göreve halk tarafından seçilirdi.

Bu örnek, yürütme ve yasama organları arasına yerleştirdiği dengeli birli dengeyle ve kısıtlamalarla, şimdilerde büyük oranda ortadan kalkmış, saf, sınırlandırılmamış bir demokrasiye dayanan Birleşik Devletler'in esas anayasasından pek de farklı değildir. İstikrarlı bir yönetim sağlamanın zorlukları üzerine tefekkür eden George Washington "Kendimizi yönetme kudretinden yoksun olduğumuzu ve eşit bir özgürlük temeline dayanan sistemlerin sadece ideal ve yanıltıcı olduğunu bulmamız, despotizmin müdafileri için ne büyük bir zafer"¹ demiştir; Cicero'dan alıntı yapmış olması muhtemeldir.

Yaşamının sonuna doğru Cicero, Roma Cumhuriyeti'ni kurtarmak için verdiği savaşta kendisini öne attı. Iulius Caesar'ın suikastından sonraki aylarda, hiçbir kamusal vazifesi olmamasına rağmen sadece karakterinin gücüyle devletin sorumluluğunu üstlendi ve ölü *Dictator*'un arkadaşı ve destekçisi Marcus Antonius'a savaş ilan etti. Cicero gelecek nesiller için –önce Amerikalılara ve sonrasında da Fransız devrimcilerine– tiranlığa karşı bir örnek haline geldi.

Cicero'nun zaferleri ve felaketleri, fırtınalı kariyer öyküsünün bir sonu değildi, ölümünden sonra çok uzun bir yaşam sürdü. Onun muhteşem çağdaşı Iulius Caesar'ın öngördüğü gibi Cicero'nun söylevleri ve felsefi yazıları, batı medeniyetinin tarihi boyunca hesaplanamaz bir etkiye sahip olmuştur.

Kilise Babaları için, iyi bir pagan örneğiydi. Aziz Hieronymus, kâfir bir yazara fazla düşkünlüğünden utandığı için, daha sonra Cicero çalışabilmek için oruç tutardı. Petrarca'nın onun eserlerini yeniden keşfi, Rönesans'a güçlü bir yön verdi ve Kraliçe Elizabeth, 16 yaşındayken neredeyse onun bütün eserlerini okumuştur. Cicero'nun düzyazı biçimi Dr. Johnson ve Edward Gibbon üzerinde iz bıraktı. Onun hitabet ölçüleri Thomas Jefferson ve William Pitt'in (Abraham Lincoln'den ve bizden sadece yarım yüzyıl önce yaşamış Winston Churchill'den bahsetmeye gerek yok) konuşmalarında işitilebilir.

Cicero dikkatimizi sadece bıraktığı etki sebebiyle değil, ayrıca sıra dışı zamanlarda yaşayan büyüleyici bir adam olduğu için de hak ediyor. Onun bu kadar geniş bir zaman aralığından hâlâ bizimle konuşmasının bir sebebi, hakkında çok şey bilmemizdir. Klasik dünyada az rastlanır biçimde, çoğu sevgili arkadaşı Atticus'a yazılmış yüzlerce mektubu günümüze ulaşmıştır. Bunları okuyan herkese Cicero'nun gergin, özsaygılı ve cömert kişiliğine gel de ısınma diyorum. Toplumsal hayata yön veren bir içe kapanık, bir düşünür ve kendini eylem hayatına adanmış bir entelektüeldi. Hayatını günden güne ve bazen de saatten saate yaşadığını görüyoruz. Roma Cumhuriyeti'nin düşüşünün dikkat çekici anlatısını, iki kez gücü elinde tutan ve hikâyenin nasıl biteceğini bilmeyen bir katılımcının heyecanlı ve kaygılı gözlerinden takip etmekteyiz. İşte Iulius Caesar ile yemek yemiş, dürüst Marcus Brutus'un mali dolandırıcılığını tespit etmiş ve genç Marcus Antonius'un cinsel kaçamaklarını durdurmasına yardım etmiş birisi. Cicero'nun mektuplarında, soylu Romalılar et ve kandan ibarettir, mermerden değil.

Cumhuriyet'in son yılları biyograf için belirli zorluklar teşkil etmektedir. Olaylar çok net, yakın bir çekimle başlar ve sonrasında aniden bulanık bir uzun çekime geriler. Hakkında pek az şeyin bilindiği yıllar bulunmaktadır ve yapılacak şey ise daha geç dönemlere ait ve sadece farklı, muteber tarihçiler tarafından yazılmış kitaplara veya kitapların özetlerine başvurmaktır. Sonrasında bir sabah Cicero'ya ve onun *bête noire*'i Publius Clodius Pulcher'e Forum'a doğru inerken eşlik ediyoruz; konuşmalarını dinliyor ve Cicero'nun Clodius'un harcamaları hakkında tatsız bir şaka yaptığını işitiyoruz. Atticus'a gönderilen mektuplar birinci elden bilginin eşsiz bir kaynağıdır ancak Atticus, Cicero ile birlikte Roma'dayken sahne bölünür. Gelecek kuşaklar Atticus'a Atina'da veya Epeiros'taki malikânelerinde bol bol vakit geçirdiği için minnettar olmalıdır. Tarihsel kayıtlardaki çarpıklıkları düzeltmek çoğu zaman mümkün

* Fransızca istenilmeyen kişi. (ç.n.)

olmuştur, fakat ayrıntıların eksik olduğu yerlerde durumu örtbas etmeye çalışmanın bir manası bulunmamaktadır.

Bu kitapta yer alan Pompeius, Marcus Antonius ve Octavianus dışındaki herkese Latince isimleriyle hitap ettim (atıflarda verdiğim Livius, Horatius, Plutarkhos ve Sallustius gibi yazarlar hariç).^{*} Yer isimleri mevzu bahis olduğunda, daha rahat bir yolu seçmekteyim, Roma veya Athenae ifadesi, Roma ve Atina" ifadesinden biraz garip durabilir. Diğer yer isimleri anakronik bir izlenim vermekten kaçınmak adına Latince özgün hallerini muhafaza ediyorlar (yani, Antium'u Anzio yerine veya Massilia'yı Marsilya yerine tercih ediyorum). Tarihin bu döneminin karmaşıklıklarından birisi çok sayıda küçük rol oynayan oyuncunun bulunmasıdır. Bu karışıklık Romalıların ilk doğan erkek evlatlarına kendileriyle aynı ismi verme alışkanlıkları sebebiyledir. Bazı noktalarda tek bir kez görünen kişileri tanımlamadım. Bazı Latince terimler yakın İngilizce karşılıkları olmadıklarından ötürü özgün şekilde kullanılmıştır. Bunlar arasında yönetmek ve asker toplamak için resmi siyasal otorite anlamına gelen *imperium*; Senatörlerin altında yer alan iş adamlarından, İtalyan bölgelerindeki seçkinlerden ve soylulardan, genellikle siyasete henüz girmemiş gençlerden oluşan varlıklı toplumsal bir sınıf olan *equites* (tekil olarak *eques*); bir arkadaşlıktan hem daha fazla hem de daha az bir anlama gelen, eşitler arasında karşılıklı minnettarlık halini alan *amicitia*; toplumsal olarak üst ve alt sınıflar arasındaki karşılıklı minnettarlık anlamına gelen *clientela*; Senato'daki soylu anayasa destekçileri için ortak bir terim olan *optimates* ve onların radikal, halkçı rakipleri olan *populares* kavramları yer almaktadır.

Tartışmalı ve zor bir konu olmasına rağmen paranın değerine ilişkin birtakım yönlendirmeler yardımcı olabilir. Roma hesap birimi sestertius'tu. Dört sestertius, bir gümüş sikke olan denarius'a eşittir. Bir bronz sikke, bir denariusun 10'da birine denk gelmektedir

* Bu kitap boyunca Türkçeye yerleşmiş olanlar dışındaki (Atina, Selanik gibi) bütün kişi ve yer isimleri Latince veya Eski Yunanca özgün halleriyle verilmiştir. (ç.n.)

** İngilizcesi *Rome and Athens*. (ç.n.)

(kelime anlamı olarak da onluk demektir). Bir *talentum* 24 bin sestertius etmektedir. Günümüzde Roma parasının gerçek değerini ve yaşam standartlarıyla ilişkisini saptamak neredeyse imkânsızdır. Kabataslak ve el altından bir tahminle bir sestertiusun 1,5 dolar veya biraz daha fazlası ettiği söylenebilir.

İçine düştüğüm en büyük anakronizm Hristiyan zamandizini kullanmış olmamdır. Geç Cumhuriyet'e kadar Romalılar yılları konsüllerinin adlarına göre tarihlemişlerdir. Atticus ve diğer Eskiçağ akademisyenleri, şehrin MÖ 753 yılında Romulus tarafından kurulduğunu tespit ettiler veya en azından karar verdiler ve böylelikle bu yıl kronolojinin başlangıç noktası olarak kullanıldı. Yani Cicero, AUC 648 (*ab urbe condita*, şehrin kurulumundan itibaren) yılında doğmuştur, MÖ 106 yılında değil ve Caesar'ın suikastı AUC 710 yılında gerçekleşmiştir, MÖ 44 yılında değil. Bana okuyucu bunu yardımcı olmaktan çok kafa karıştırıcı algılayabilir gibi geldi.

Mümkün mertebe Cicero'nun kendi hikâyesini anlatmasına olanak tanımaktayım, sık sık mektuplardan, konuşmalardan ve kitaplardan alıntı yapıyorum. Bunların arasına çağdaşlarının karakterize etmeleri, gençlik hatırları ve siyasal analizleri dağılmış durumda. Onun mahkeme söylevleri sıradan Romalıların toplumsal ve ahlaki tutumlarını hayata döndürmektedir.

Ne yazık ki aktarılamayan Latincesinin niteliği ve çağdaş etkisidir; sadece klasik mimarının ihtişamına sahip ahenkli dönemleri de değil; güzel tercüme edemiyorum, ama onun hitabet tarzı nesli tükenmiş bir sanattır. Cicero'nun mektuplarından veya diğer antik metinlerden alıntı yaparken, yayımlanmış çevirilere başvurdum ve alıntı yapma iznim olduğu için müteşekkirim. Bunlar kitabın sonunda kaynaklar altında listelenmiştir. Ancak bazı metinleri kendim tercüme ettim. Cicero yazışmalarını Yunanca sözcüklerle süslemiştir, bunlar genellikle bu eserde Fransızca olarak verilmektedir.

Cicero'nun listelemesi zahmetli olacak kadar çok biyografisi bulunmaktadır. Bunlar MS 1. yüzyıldaki Plutarkhos'tan Gaston Boissier'in büyüleyici 1865 yılında yazdığı *Cicéron et ses amis* adlı

eserine ve 20. yüzyılın en iyi Geç Cumhuriyet dönemi araştırmacılarından Matthias Gelzer'in 1939 yılındaki çalışmasına kadar uzanmaktadır. İngiliz yazarlarca kaleme alınmış en güncel biyografiler Cicero'nun mektuplarının yorulmaz editörü D. R. Shackleton Bailey (1971) ve Elizabeth Rawson'ın (1975) eserleridir. Benden önce yazmış olanlara minnettarım, her jenerasyonun geçmişin dev bir figürünü kendi zamanının bakış açısından ve koşullarından görme şansı olduğuna inandığım için bu listeye başvurdum.

Bu kitap bir iade-i itibar çalışmasıdır. Eskiçağlardan günümüze pek çok yazar Cicero'nun tutarlılığını ve etkinliğini ciddi biçimde küçümsedi. Çoğu zaman taktiksel yumuşaklık kararsızlık olarak algılandı. Onun ufkı Iulius Caesar'dan daha dardı ve hayal gücü daha azdı, ama Cicero'nun açık hedefleri vardı ve neredeyse gerçekleştiriyordu. Tarihin merhamet göstermediği, fakat tarihçilerin önem vermeden bahsettikleri bir eksiklik olduğu için talihsizdi.

Daha genel olarak, ilkin Roma Cumhuriyeti'nin tanınmaz biçimde bizimkinden ne kadar farklı olduğunu ve ikincil olarak da insan davranışının amaçlarının değişmediğini göstermeyi başarırsam mutlu olurum. Onur ve itibar gibi kavramlar, köleliğe bağımlılık, Romalıların bizim kabul ettiğimiz anlamda (kamu hizmeti, polis güçleri ve dahası) hemen hemen hiçbir kamu kurumu olmaksızın karmaşık ve karışık bir devlet yönetmesi ve dini ritüelin kamu işlerinin yürütülmesindeki etkisi, eski Roma'yı modern gözler için çok farklı bir yer kılıyor. Fakat günlük yaşamlarının dokularını hissettiğimizde, Roma'nın sakinlerinin yabancılar değil komşularımız olduğunu fark edebiliriz.

ZAMANDIZIN

İÇİNDEKİLER

MÖ

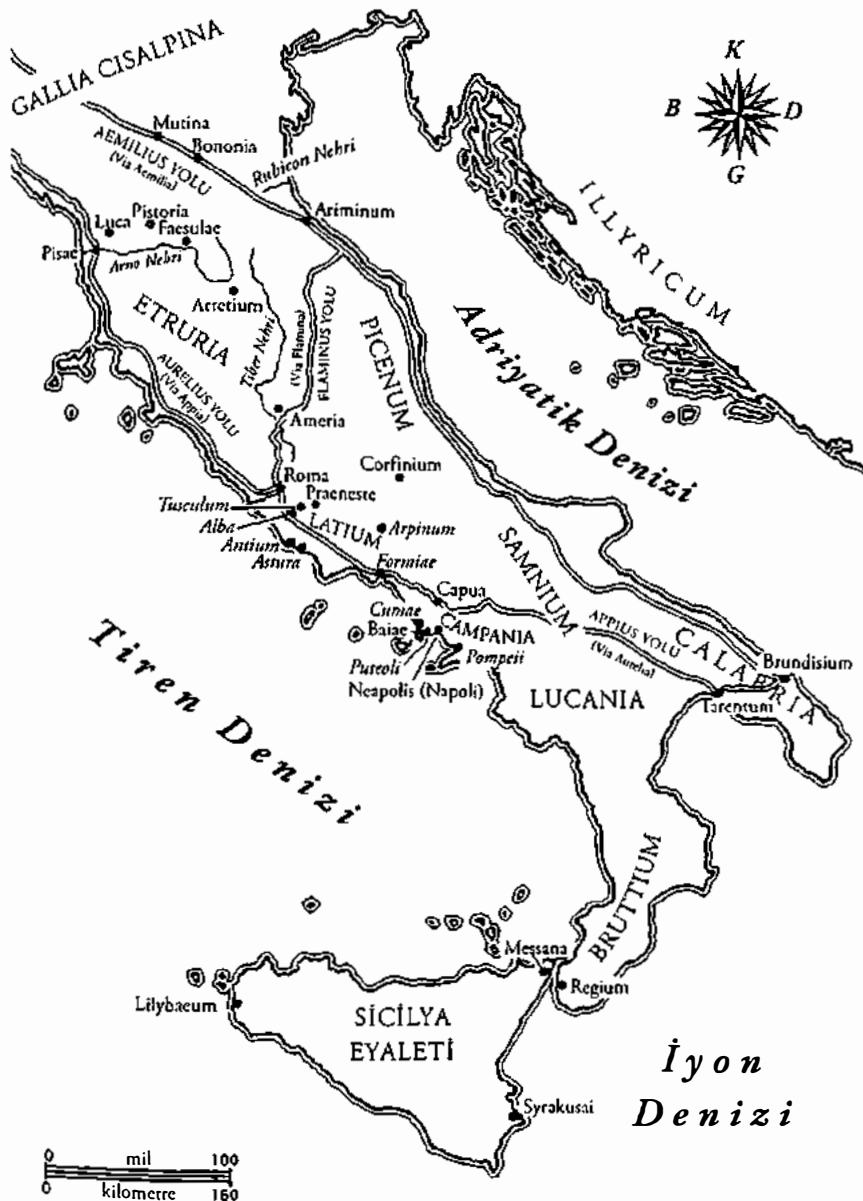
- 109 Titus Pomponius Atticus'un doğumu
- 106 Marcus Tullius Cicero'nun ve Gnaeus Pompeius'un doğumu.
- 103 dol. Quintus Tullius Cicero'nun doğumu
- 100 Gaius Iulius Caesar'ın doğumu
- 91–89 Müttefikler Savaşı
- 89–85 Birinci Mithradates (Pontos Kralı) Savaşı
- 88–82 İç Savaş
- 82–79 Sulla'nın *dictator*luğu
- 81'den önce Cicero, *Söylevler için Konular*'ı (*De inventione*) yazar
- 81 Cicero avukatlık kariyerine başlar
- 79 Sextus Roscius Amerinus'u savunur
- 79 dol. Terentia ile evlenir
- 79–77 Cicero, Yunanistan'ı ve Asia Minor'ü gezer
- 76–75 dol. Cicero'nun kızı Tullia doğar
- 75 Cicero, Sicilya'da *quaestor* olur ve senatoya katılır
- 70 Pompeius ve Marcus Licinius Crassus'un konsüllüğü. Cicero, Verres'e dava açar

- 70 dol. Quintus, Pomponia ile evlenir
- 69 Cicero *aedilis* olur
- 67 Pompeius, Akdeniz korsanlarına karşı sefere çıkar. Cicero'nun yeğeni Quintus Tullius Cicero doğar. Tullia, Calpurnius Piso Frugi'yle nişanlanır
- 66 Cicero *praetor* olur
- 66-62 Pompeius, Mithradates'e karşı sefere çıkar
- 65 Cicero'nun oğlu Marcus Tullius Cicero doğar
- 63 Cicero konsül olur. Catilina'nın tertibine son verir. Daha sonrasında Gaius Iulius Caesar Octavius (Octavianus) olacak Gaius Octavius doğar
- 62 Quintus *praetor* olur. Tullia Calpurnius Piso ile evlenir
- 61-59 Quintus Asia Minor valisi olur
- 60 Caesar, Pompeius ve Crassus arasında ittifak kurulur (İlk Triumvirlik)
- 59 Iulius Caesar konsül olur
- 58 Publius Clodius Pulcher *tribunus* olur
- 58-49 Caesar Galya valisi olur. Galya Savaşları gerçekleşir
- 58-57 Cicero, Yunanistan'a sürgün edilir
- 57 Calpurnius Piso ölür
- 56 Caesar ve Pompeius Luca'da buluşup İlk Triumvirlik'i yenilerler
- 55 Pompeius ve Crassus'un ikinci konsüllüğü. Tullia Furius Crassipes'le evlenir. Cicero *Hatip Üzerine* adlı kitabını yazar (*De oratore*)

- 54-52 Quintus, Caesar'la birlikte Galya'dadır
- 54 Cicero, *Devlet Üzerine* (*De re publica*, 51'de yayımlanır) adlı kitabını yazmaya başlar
- 53 Crassus, Pers seferine çıkar. Crassus, Carrhae'da (Harran) ölür. Cicero kölesi Tiro'yu azat eder
- 52 Publius Clodius Pulcher öldürülür. Pompeius konsüllüğe el koyar
- 52/51 Tullia ve Crassipes boşanır
- 52-43 Cicero *Yasalar Üzerine* (*De legibus*) adlı kitabını yazar
- 51-50 Cicero, Kilikya valisi olur
- 50 Tullia, Publius Cornelius Dolabella ile evlenir
- 49-45 İç Savaş
- 49-48 Cicero, Pompeius'un Yunanistan'daki karargâhına gider
- 48 Pharsalus Muharebesi'nde Pompeius yenilir. Cicero İtalya'ya geri döner. Marcus Caelius Rufus ölür
- 48-44 Iulius Caesar'ın *dictator*luğu
- 47 Cicero, Caesar tarafından affedilir
- 46 Marcus Porcius Cato intihar eder. Cicero, Terentia'dan boşanır ve Publilia'yla evlenir
- 45 Tullia ölür. Cicero Publilia'dan boşanır. Quintus ve Pomponia boşanır. Cicero, *Hortensius, Academica, İyiliğin ve Kötülüğün Sınırları* (*De finibus Bonorum et Malorum*), *Tusculum Tartışmaları* (*Tusculanae disputationes*), *Tanrıların Doğası* (*De natura deorum*) adlı eserlerini yazar

CICERO

- 44 Iulius Caesar'ın suikasta uğraması. Cicero, *Kehanet Üzerine (De divinatione)*, *Kader Üzerine (De fato)* ve *Yükümlülükler Üzerine (De officiis)* adlı eserlerini yazar
- 44-43 Mutina Kuşatması
- 44/43 Dolabella intihar eder
- 43 Mutina Muharebeleri. Marcus Antonius ve Octavianus (öncesinde Gaius Iulius Caesar Octavius, sonrasında İmparator Augustus) ve Marcus Aemilius Lepidus arasında ittifak kurulur. Quintus ve oğlu infaz edilir. Cicero infaz edilir
- 42 Gaius Cassius Longinus ve Marcus Iunius Brutus, Philippi'de intihar eder
- 32 Atticus ölür
- 31 Octavianus, Antoinus'u Actium'da yener
- 30 Marcus Antonius ve Cleopatra intihar eder
- 27 Octavianus, Augustus unvanıyla onurlandırılır
- MS
- 14 Augustus ölür

CİCERO'NUN ZAMANINDA

İTALYA VE SİCİLYA

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Cicero'nun bilindik villaları
italik verilmiştir.

MÖ 1. YÜZYILIN ORTASINDA ROMA CUMHURİYETİ

CICERO

Roma'da bahar havası çalkantılıydı. Kışın sonunu temsil eden Mart'ın 15'i resmi tatildi. Sabahın erken saatlerinden itibaren, halk yığınları şehirden dışarıya akıyorlardı. Sanki Roma boşaltılıyor gibiydi. Aileler işlek sokaklardan ayrıldı, evlerde toplandı ve Tiber Nehri'ni geçti. Sayfiye yerlerinde dallardan yapılmış kulübelerde veya derme çatma çadırlarda piknik yapar ve bol miktarda alkollü içecek tüketirlerdi. İçenlerin devirdikleri kadeh kadar çok yaşayacakları söylenirdi (bu durumda herkesin, Metuşelah'ın' klasik dönemdeki mukabili Nestor'' kadar yaşaması gerekirdi).

Ancak Senato'nun elinde daha ciddi işler vardı: Parthia'ya düzenlenen askeri sefer için Roma'dan ayrılmadan evvel *Dictator*'la son kez görüşüyorlardı. Bu görüşme her zaman olduğu gibi Forum'daki Senato binasında değil, Roma'nın en görkemli binalarından biri olan ve şehrin hemen dışındaki Campus Martius'ta yer alan 340 metre uzunluğundaki Pompeius Tiyatrosu'nda olacaktı. Sabahın ilk saatlerinde senatörler mekânın merkezindeki tören salonunda toplandı.

Tiyatroya gelen öne çıkan simalar arasında, şimdilerde 60'lı yaşlarının başında olan ve Roma standartlarına göre yaşlı, ancak dolgun dudakları, belirgin burnu ve sarkık kaşlarıyla hâlâ yakışıklı bir adam olan Marcus Tullius Cicero da vardı. Roma'nın en ünlü hatibi ve

* Eski Ahit, Yaratılış 5, 25'te bahsi geçen ve 969 yılla en uzun yaşadığı söylenen kişi. (ç.n.)

** Hyginus, Fabulae eserinin 10. kısmında bahsi geçen ve 3 kuşak yaşadığı söylenen Pylos kentinin efsanevi kralı. (ç.n.)

Cumhuriyetçi geleneğin temel direklerinden biriydi; teoride siyasetten emekliydi. Son iç savaşta Iulius Caesar'ın karşısında yer almıştı; gönülsüzce yeni rejimle uzlaşmaya varmıştı. Hâlâ gelişmeleri takip etmekteydi. Nüktedan bir adamdı ve nadiren güdeme dair şakalar yapmaya karşı koyabilirdi, çoğu zaman da en uygunsuz anlarda yapardı şakasını. O anda Senato'nun Caesar'ı hangi dalkavukça yeni unvanla ödüllendirmeye hazırlandıklarından endişe ediyordu.

Cicero, son esprisini bekleyen dalkavuklarla çevrili tahtırevanın dan çıktığında, yönetimin önde gelen üyelerinin kalabalığa karıştığını fark etti. Aralarında Caesar'ın en sevdiği kişilerden olan ve Roma'nın en eski ailelerinden birinin üyesi Marcus Iunius Brutus da vardı. Oğlunun reşitlik töreni tarafından alıkoyulduktan sonra gelen Gaius Cassius Longinus da ona katıldı. Kısa süre sonra derinlemesine özel bir konuşmaya daldılar. Konuşmalarını bir tanıdık böldü; Cicero bu kişinin gizemli bir biçimde akıllarındaki şeyi başaracaklarını umduğunu, fakat acele etmeleri gerektiğini söylediğini duydu. Brutus ve Cassius sinirli sinirli karşılık verdiler, endişeli görünüyorlardı.

Toplanan saygın kişiler arasında aniden Caesar'ın oturuma dahil olamayacağına dair bir dedikodu dolaşmaya başladı. O ve eşi huzursuz bir gece geçirmişler ve her ikisi de kötü rüyalar görmüştü. Doktorları müzmin baş dönmelerinin nüksetmesinden korktukları için ona evde kalmasını tavsiye ediyorlardı. Dahası sabahki hayvan kurbanlarının alametleri iç karartıcıydı.

Yine de şanlı adam saat 11 civarı geldi, sarı bordürlü mor bir toga ve komutanların zafer kutlamalarında giydiği uzun kırmızı botları giyiyordu. 56 yaşındaydı, uzundu, açık tenli ve yapılıydı, geniş ve sivri bir yüzü, koyu kahverengi gözleri vardı. Sonu gelmeyen sefer yılları bünyesinde izler bırakmıştı ve 56'dan çok daha yaşlı görünüyordu. Kendini beğenmişliğiyle bilinirdi, seyreلمiş saçlarını özenli bir şekilde keser ve sakal tıraşı olurdu (dedikoduya göre, kasık kıklarını alma alışkanlığı da vardı).

Etrafta konuşup duran senatörler, Caesar'ın önündeki alana yürüdüler, fakat içlerinden birisi ona yaklaştı ve onu kısa, canlı bir sohbete tuttu. *Dictator*'un sağ kolu olan Marcus Antonius, acil bir meseleyle bir başkası tarafından antrede oyalandı.

Caesar, Artemidoros' adlı tanıdığı bir öğretmen önüne geçip konuştuğu esnada tahtırevanından kalkmaktaydı. İvedilikle okuması gerektiğini söyleyerek ona bir not verdi. *Dictator*, adamın se-sindeki ivedilikten etkilendi ve mektubu elinde tuttuğu halde olayın baskısı kağıdı aklından çıkarttı ve onu hiç okumadı.

Senatörlerin çoğu yerlerine oturuyor ancak birkaçı Caesar'ın yaldızlı tören sandalyesinin etrafında duruyordu. Yaşlı bir devlet adamı olan Cicero'nun ön sırada bir onur makamı vardı. Bu arada tiyatronun dışında daha başka kurbanlar da sunuluyordu. Bir kez daha kesilen kurbanlar kötü işaretler gösterdiler ve daha iyi alamet-lerin bulunup bulunmayacağını görmek için daha fazla hayvan öne getirildi, biri ardına öteki geldi. Sabrını yitiren Caesar yüzünü çevir-di ve batıya baktı, talihsiz bir yön sayılırdı.

Daha önce Mart'ın 15'inin tehlikeli olduğu konusunda ken-disini uyaran bir dini görevli Caesar'ın gözüne takıldı. Caesar şaka yollu "Kehanetlerin şimdi neredeler? Korktuğun gün geldi ve ben hâlâ hayattayım" dedi. "Evet, geldi, ama henüz bitmedi" diye sertçe cevap verdi.

Görevliler Senato'nun hazır olduğunu duyurduklarında, *Dictator* yeniden oturumu iptal etme aşamasındaydı. Hizmetlilerden birisi araya girdi: "Hadi sevgili dostum, bu saçmalık için vaktimiz yok. Sizin ve bu büyük meclisin halletmesi gereken önemli meseleleri ertelemeyin. Kendi kudretinizi hayırlı bir alamet kılın." Caesar'ın elinden tutarak kalabalık odaya götürdü. *Dictator*'un görünmesiyle herkes ayağa kalktı. Adamlar o otururken sandalyesinin etrafında yakın bir biçimde toplanmıştı.

Cicero'nun birazdan olacakları görebileceği muazzam bir açısı vardı.

Tillius Cimber adındaki bir senatör Caesar'ın mor togasına yalva-ran biri gibi yapıştı, onu ayağa kalkmaktan veya ellerini kullanmaktan

* Muğla'nın Datça ilçesinde bulunan Knidos kentinde yaşadığı düşünülen bir felsefe öğretmeni. Plutarkhos'un *Paralel Hayatlar* serisinin Caesar kitabındaki 65. bölümde kendisinden bahsedilmektedir. (ç.n.)

alılıkoyuyordu. Caesar öfkelenildi. “Niye bu saldırganlık” diye bağırdı. Tillius, Caesar’ın boynundan togasını çekerek “Arkadaşlar ne bekliyorsunuz” diye haykırdı.

Sandalyenin arkasında duran Publius Servilius Casca, Caesar’ın boğazına doğru bir darbe salladı, ama şimşek kadar hızlı refleksleriyle bilinen Caesar, togasını Tillius’un kavradığı yerden burktu ve darbe sadece göğsüne çarparak ıska geçti. Sonra koltuğundan fırlayarak Casca’nın elini tutmak için döndü ve yazı kalemını onun koluna sapladı. Adam, Caesar’ın yanındaki kardeşine Yunanca seslendi; kardeşi sese dönünce yanındaki hançer göründü.

Salonun ortasındaki senatörler hayretler içerisindeydi. Aralarından yalnızca ikisi müdahale etmeye çalıştı, fakat onlar da uzaklaştırıldı. Hiç kimse yaralı adama yardım etmek için harekete geçmedi.

Ne olacağına dair önceden hiç ikaz verilmemişken, Cicero hayretle, Caesar’ın en yakın arkadaşlarından biri olan Marcus Brutus’u, kurbanını kesmek ve saldırmak için kana bulanmış kalabalığa önderlik ederken gördü. Caesar’ın suratına gelişine bir darbe indiren Cassius da arbedenin içindeydi. Açıkça bir komplo vardı; açık olduğu kadar da inciticiydi; Cicero buna katılmaya davet edilmemişti.

Caesar vahşi bir hayvan gibi feryat ederek bir yandan diğerine dönüyordu. Yüzü ve derin bir biçimde gövdesinin bir yanı kesilmişti. Suikastçılar yanlışlıkla hedefleri yerine birbirlerini bıçakladılar ve sanki birbirleriyle kavga ediyorlar gibi görünüyordu. Sonra Brutus, Caesar’ı kasıklarından yaraladı. Ölmekte olan adam “Sen de mi, evladım?”¹ dedi. Ya bu büyük ihanete cevap vermek için ya da hiçbir kurtulma umudu göremediğinden togasına sarıldı, alt kısmı bacaklarını örtmek için çözdü ve düzgün biçimde Pompeius’un heykelinin önüne düştü. Kimsenin onu savunmasız görmesine müsaade edilemezdi. Komplocularsa bedeni parçalamaya girişti.

Senatör seyircilerin kendilerinin tehdit altında olup olmadıklarına dair bir fikri yoktu ve öğrenmeyi de ummuyorlardı. Herkes çıkmak için kapıya yüklenince itiş kakış yaşandı.

Sonra Brutus salonun ortasına doğru yürüdü. Bıçağını savurdu, Cicero'ya adıyla seslendi ve özgürlüğü tekrar tesis ettiği için onu kutladı. Tiranla barışmış gibi görünen emekli devlet adamı, aniden sahnenin ortasına itildi. Şu ana dek gözlerine inanmakta güçlük çekerken, şimdi de işittiklerine güçlkle inanıyordu. Suikast sanki özellikle onun için sahnelenmişti –bilhassa vahşi bir çıkar gösterisi olarak.

Ne olup bittiği onun için tam bir gizemdi. Aslına bakılırsa o anın dehşetinde dahi Caesar için pişmanlık duymuyordu. Tam tersi... Roma'yı Tiran'ından kurtarma komplosuna yeterince güvenmediği için kendisini en başta dahil etmeyen Brutus tarafından, işbirlikçi olduğu ortada olan, miadı dolmuş bir devlet adamının Cumhuriyetçi değerlerin ve geleneksel özgürlüklerin sembolü olarak niçin selamlandığını anlayamadı.

Cicero boş salonda oyalanmadan tepesinde boran gürlerken Palatinus Tepesi'ndeki evine geri döndü. Onun için en azından tek bir şey açıktı. Haykırılan adı, affedildiği anlamına geliyordu, verdiği tüm ödünlerden ve hüsrana uğramış umutlardan, acı bir şekilde sansürlediği ve hatta korkaklıkla suçlandığı adımlarından sonra, Roma'nın geleceği için artık tali birisi değildi.

Sonra düşünüp taşınacak vakti olduğunda Cicero, siyasi kariyerinin yaklaşık 20 yıl önceki altın çağını aklına getirdi. Konsüllüğü esnasında, rezil bir soylu ve Caesar'ın arkadaşı, ama ondan çok daha yeteneksiz bir siyasetçi olan Lucius Sergius Catilina tarafından girilen darbeyi bastırmış ve onun takipçilerini infaza mecbur kılmıştı. Senatör oligarşisinin bir üyesi olmasına rağmen, Catilina onu indirmek istemişti. Onun deneyip başarısız olduğu yerde, Caesar başarılı olmuştu. Ama şimdi o da ortadan kaldırılmış ve Cumhuriyet yeniden kurtulmuştu. Brutus'un haykırışı geçmişle şimdiyi birbirine geçiriyordu ve bu Cicero'ya aktif siyasete dönmesi için gizli bir davetti.

Eleştirmenlerini haksız çıkaran yaşlı hatip cevap verdiği için mutluydu. Takip eden günlerde ve aylarda, tehlikeli ilgi odağı haline hevesle geri döndü.

FAY HATLARI

Krizdeki İmparatorluk: MÖ 1. Yüzyıl

MÖ 1. yüzyılın ilk üçte ikisine yayılan Cicero'nun hayatını anlamak için, yaşadığı dünyayı ve bilhassa da Roma siyasetinin doğasını resmetmek gerekir.

Cicero'nun günlerinde Roma, bir milyon sakiniyle karışık ve karmaşık bir şehirdi; yaşamsal dokusunun çoğu, 2 bin yıllık bir mesafeden bile bir hayli tanıdık geliyor. Alışveriş merkezleri, barları, tiyatro ve sporla yaşayan kültürel bir görüntüsü vardı. Şiir ve edebiyat zenginleşti, yeni kitaplar hakkında bir hayli konuşuldu. Önde gelen aktörler her yerde rastlanan isimlerdi. Varlıklı kesim, sosyal çevresiyle akşam yemeği ve dedikodu partileri düzenlemekle meşguldü; şehir yaşamının baskılarından uzaklaşabilecekleri sayfiye evleri vardı. Siyaset kişisel nezaket, kamusal tahkir şeklinde tanıdık bir harmanla yürütülürdü. Konuşmak serbestti. Herkes trafikten söylenirdi.

Küçük şehir devleti, (geleneğe göre) MÖ 753 yılında kurulduğunda bir kasabadan daha fazlası değildi, yavaş yavaş İtalya Yarımadası ve Sicilya'daki sayısız kabile ile küçük devleti ele geçirdi. Romalılar sert ve saldırgandı, von Clausewitz'in aksine siyaseti savaşın başka yollarla sürdürülmesi olarak görmek eğilimindeydiler. Batı Akdeniz'e egemen olmak için geldiler. İlk Mağrip'te ufak

* Yazar İngilizce metinde *empire* kelimesini kullandığı için "imparatorluk" çevirisi tercih edilmiştir. Bahsi geçen dönemde Roma İmparatorluğu bulunmamaktadır. Yazarın burada kastettiği şey işgalci bir devlettir. (ç.n.)

bir mevki olan ve kabaca modern Tunus'u kaplayan Afrika eyaletini (*Provincia Africa*) elde ettiler. Büyük Kartaca şehri, Roma tarafından iki kez yenilinceye ve MÖ 2. yüzyılda yerle bir edilinceye dek bu noktadan imparatorluğunu yönetmişti. İspanya bu savaşların bir diğer ganimetiydi ve Yakın İspanya (*Hispania Citerior*) ve Uzak İspanya (*Hispania Ulterior*) adıyla iki ayrı eyalete bölünmüştü. Roma günümüzde Provence'ın bulunduğu yerde *Gallia Transalpina*'yı kurmuştu, Fransa'nın geri kalanı ele geçirilmemişti ve itişip kakışan kabilelerin gizemli bir karışımıydı. Kuzey İtalya, anavatanla birleştirilmedi, ancak *Gallia Cisalpina* adıyla ayrı bir eyalet olarak yönetildi.

Sonrasında Roma Yunanistan'ı ve Asia Minor krallıklarını işgal etti; Büyük İskender'in ele geçirdiği yerlerin mirasçılarını zayıflatı. MÖ 1. yüzyılda, artık kelimenin tam anlamıyla "Bizim Deniz" (*Mare Nostrum*) olarak adlandırılan Akdeniz'in doğu kıyı şeridi boyunca Roma doğrudan bir dizi bölgeyi yönetiyordu: Macedonia (Yunanistan dahil), Asia (Batı Türkiye), Cilicia (Güney Türkiye) ve Syria (genel olarak günümüzün Suriye ve Lübnan'ı). Bunların ötesinde, tabi monarşiler Roma'nın topraklarıyla, Fırat Nehri'nin ötesine yerleşmiş, sağı solu belli olmayan Parth İmparatorluğu arasında tampon vazifesi görüyordu. Firavunlar artık Yunan menşeli olmalarına rağmen, yine de Mısır'a hükmediyorlardı, ancak bağımsızlıkları riskliydi.

Batı dünyasının gördüğü en büyük imparatorluk, tasarlanarak değil kasıtsız bir biçimde yaratıldı ve Roma'ya ağır, karışık bir yönetim külfeti getirdi. Bu kısmen iletişimin yavaş olması ve güven telkin etmemesinden kaynaklıydı. İyi tasarlanmış bir yol ağı inşa edilmesine rağmen, seyahat bir atın hızıyla sınırlıydı. Zenginler genellikle tahtırevan veya atlı arabayla seyahat ederdi, yani ya yürüme hızında ya da az daha hızlı ilerlerlerdi. Pusula devrinden evvel yelkenli gemiler, kıyıya yakın seyrederek ve nadiren karayı görmeden yolculuğa cüret ederlerdi.

Kamusal posta dağıtım hizmeti olmadığı için, mektuplar (cihazlanmış tabletlere kazınır veya papirüs parçalarına yazılır ve

mühürlenirdi) habercilerle hatırı sayılır meblağlara gönderilirdi. Devlet de ticari teşebbüsler gibi ulak çalıştırıyordu ve özel yazışma yapan bir kişi için işin sırrı devletin çalıştırdığı ulakları veya doğru yöne giden dostane yolculardan kadının veya adamın gönderisini beraberlerinde götürmeleri ve teslim etmeleri için ikna etmekte.

Ancak Cumhuriyet'in karşılaştığı en temel sorun kendi evinde, yönetim biçiminde yatıyordu. Roma, bir devleti yönetmek için ihtiyaç duyulan kurumların pek çoğundan yoksun bir devlettir. Hazineye bulunan az miktardaki memur dışında kalıcı bir kamu hizmeti yoktu; Siyasetçiler göreve geldiklerinde veya bir eyaleti yönetmeye gittiklerinde, kendi elemanlarını, işleri yürütmeye yardım etmek için beraberlerinde getirmek zorunda kaldılar. Polis gücü kavramı yoktu, bu da başkentin kamusal alanlarının zaman zaman şu ya da bu kişinin çıkarına çeteler tarafından ele geçirilmesi anlamına geliyordu. Silahlı askerlerin Roma'ya girişi kati şekilde yasaktı, yani yetkililerin kanunu uygulamak ve düzeni sürdürmek için tüm yapacağı kendi şehir eşkıyalarını tutmaktır.

Cumhuriyet hukukun egemenliğiyle yönetiliyordu, ancak savcılık makamı bulunmuyordu ve seçilmiş siyasetçiler yargıç vazifesi görüyorlardı. Hem sivil hem de ceza davalarını açmak kişilere bırakılmıştı. Çoğu zaman davacılar bu görev için özel dedektiflik, delil ile şahit toplama ve duruşmalarda konuşma vazifesi üstlenen profesyonel avukatlara yetki verirlerdi. Bu avukatlara resmi olarak bir ücret ödenmezdi, fakat pratikte hizmetlerinin karşılığı için lütuflar, hediyeler ve bağışlar almayı bekleyebiliyorlardı.

Ceza sistemi yoktu ve hapisaneler mahkûmları tutmaktan daha çok acil durumlar için kullanılırdı. (Tanınmış yabancı tutsaklarla devlet rehineleri istisnaydı ve senelerce kilit altında veya ev hapsinde kalabilirdi.) Cezalar genellikle sürgün veya para cezasıydı ve idam cezası nadirdi: Bazıları resmi olağanüstü hal durumlarında buna müsaade olduğunu iddia etse de hiçbir Roma yurttaşı yargılanmadan idam edilemezdi.

Cumhuriyet, imparatorluğun^{*} ganimetlerinden aşırı derecede zengin oldu, hatta o kadar ki MÖ 167 yılından itibaren İtalya'daki Roma yurttaşları artık kişisel vergi ödemedi. Bununla birlikte bankacılık henüz emekleme evresindeydi ve büyük ticari amaçlı finansal kuruluşları yoktu. Tefeciler (gümüş ve altın kuyumcuları) faize yatırım yaptılar ve onlarda özel hesabın olması bile mümkündü, fakat insanların çoğu aile ve arkadaşlardan borç almanın daha güvenli olduğu kanaatindeydi. Bürokrasi olmadan, yönetim vergi toplayacak ve bu hakkı en yüksek teklif verene satacak konumda değildi. Vergi mültezimleri ve eyalet valileri genellikle fahiş kazançlar elde etmek için dolap çevirirlerdi.

Bütün bunlar çeşitli biçimlerde, etkin bir yönetim için engeldi. Ama siyasi seyri kontrol eden anayasa Cumhuriyet'in en büyük zayıflığıydı.

Roma devrimci değil, evrimci bir toplumdur. Anayasal krizler önceki kararların kaldırılmasından ziyade yeni yönetim katmanlarının ilave edilmesine yol açma eğilimindeydi. İki buçuk yüzyıl boyunca Roma, komşusu Etruria'nın^{**} fazlasıyla tesiri altında kalan bir monarşiydi. MÖ 510 yılında Kral Tarquinius Superbus, büyük hoşnutsuzluk yaratan koşullar altında sürgün edildi; efsaneye göre oğlu Sextus, öne çıkan bir Romalının kızı Lucretia'ya tecavüz etmişti. Gerçekte ne olmuş olursa olsun, bütün yurttaşlar bir daha asla tek bir adamın üstün güç elde etmemesi konusunda kararlıydı. Cicero'nun döneminde kafa karıştıran bir karmaşıklık barındıran bu ana ilke anayasal düzenlemelerinin temelini oluşturuyordu.

Nesiller boyunca sistem iyi işledi. Bir topluluk duygusu yarattı. Roma yurttaşı olmak eşitlik sağlamıyordu, ancak kişinin hukukun

* Yazar *empire* kelimesiyle yayımlıcılıktan söz etmektedir. İmparatorluğun kurulmasına neredeyse bir yüzyıl var. (ç.n.)

** Roma kentinin neredeyse hemen kuzeyinden başlayıp günümüz Ligurya'sı ve Venetio bölgesine kadar genişlemiş Roma'nın komşusu ve düşmanı.

egemenliği altında yaşaması ve Cumhuriyet'in geleceğine dair kişisel bir menfaat hissetmesi anlamına gelmekteydi. Elbette haklara görevler refakat ediyordu ve Roma'nın gücünün sınırlarından birisi askeri felaket anlarında bile, devletin yurttaşlarını kurtarmaya çağırabilmesiydi. Bir diğeryse pragmatizmdi: Roma tarihinin büyük bir kısmında liderler, kolay kontrol altında tutulamayan problemlerle karşılaştıklarında yaratıcı doğaçlama hususunda hatırı sayılır bir yetenek gösterdi. Bunlar Cumhuriyet'in lejyonlarının zafer geçitlerini ve imparatorluğun kurulmasını sağlayan niteliklerdi.

Monarşinin devrilmesinden sonra kraliyet otoritesi, yönetim kademesini aydan aya sırayla icra eden iki konsüle aktarıldı. Bu konsüller halk (yani seçimlerin gerçekleştiği başkent sınırları içerisindeki bütün Romalı erkek yurttaşlar) tarafından seçilirlerdi ve görevde yalnızca bir yıl süreyle kalırlardı. En tepedeki iş olan konsüllük için uygun olmaya can atan siyasetçilerin öncelikle tırmanması gereken öteki yıllık görevler merdiveni (*Cursus Honorum*, Onur Yolu) vardı. Bunların en ufağı Senato olarak adlandırılan bir komitenin hayat boyu üyeliğine getirilmektir. Cicero'nun sözleriyle: "Evde kademe, makam ve görkem, yurttan uzakta itibar ve etki, nakışlı cübbe, makam koltuğu, *lictör*ların sopaları, ordular, emirler, eyaletler."¹ Senatörlerin sayıları değişkendi; Cicero'nun gençliğinde bir dönemde sadece 300 kişiydi, ancak yarım yüzyıl sonra, Iulius Caesar, Senato'ya destekçilerini topladı ve üye sayısı 900'e çıktı.

Merdivenin ilk basamağında vergilerin ve ödemelerin tahsilinden sorumlu 12 adet *quaestor* vardı. Talip olan genç Romalılar için bir sonraki aşama, masrafları kendi ceplerinden karşılamak üzere, başkentteki tapınakların, binaların, pazarların ve kamusal oyunların bakımı gibi çeşitli toplumsal meseleleri üstlenen dört *aedil*isten birisi olmaktır. Sınırlı imkânlarla veya cömertliğe sahip olanlar için şanslı olansa *aedilislik* görevinin tercihi olmasıdır, doğrudan *praetor*luğa geçmek mümkündür.

Tıpkı iki konsül gibi 8 *praetor* da *imperium* yetkileri olduğundan diğer makam sahiplerinin üstünde yer alır, yani kraliyet

hâkimiyetinin eski gücünün kısmi ifasıdır. *Imperium* yetkisi *lictör*lar olarak adlandırılan ve her biri *fascēs*’ denilen ölüm ve yaşamı temsil eden bir balta ve sopa taşıyan resmi iştirakçilerle sembolize edilirdi. *Praetor*lar mahkemelerde yargıç veya eyaletlerde adalet sağlama vazifesini üstlenirlerdi. Yalnızca *praetor* olduktan sonra bir adam konsüllük için aday olabilirdi.

Anayasanın emniyet supabı vardı. Vahim bir askeri veya acil bir politik durumda konsüllerin adaylığı yerine bir *dictator* atanabilirdi. *Dictator* en üstün yetkilerle donatılırdı ve eylemleri için herhangi bir kişiye hesap vermezdi. Ancak modern diktatörlerden farklı olarak, güçleri katı bir biçimde zamanla sınırlıydı: Vazifeye en fazla 6 aylığına getirilirdi. Cicero’nun zamanından evvel, son *dictator*lardan birisi MÖ 217’de Kartacalı Komutan Hannibal’i oyalama taktikleriyle İtalya’nın dışına sürmeye yardım eden Quintus Fabius Maximus’tu. Kısa süre sonra vazife yürürlükten kaldırıldı.

En üst konum olan konsüllüğün ardından hayat biraz hayal kırıklığı olabilir. Önceki konsüller ve *praetor*lar, *cursus honorum* rekabetinin, elbette görevde bulunmanın –çünkü devlet kendisinden sorumlu olanlara maaş vermemekteydi– ve çoğunluğunu da seçmenlere rüşvet vermenin oluşturduğu yüksek maliyeti telafi etmek için pek çok kişinin haraç kesme alışkanlığında olduğu eyalet valiliği vazifesine atandılar (prokonsül ve *propraetor* olarak adlandırılırdı). Bu noktadan sonra, pek çoğu için faal kariyerleri, tüm gayeleri ve amaçları birmişti. Artık yaşlı devlet adamı olurlar ve Senato’daki tartışmalara sundukları katkılarla güçten daha çok nüfuza sahiptirler. Onlara açık olan tek siyasi vazifeyse *ensor*luktur: Her beş yılda bir iki eski konsül, ana görevi Senato üyeliğini gözden geçirmek ve değersiz olduğu düşünülen herhangi bir şeyi çıkarmak olan *ensor* olarak atanırdı. Koşul ve hırs, pek azının konsüllüğü tekrar kazanmasına müsaade etti, fakat bu alışılmadık bir şeydi.

Teoride Senato konsüller için bir danışma kuruluydu, fakat pratikte kalıcı olduğu ve memurlardan oluşmadığı için ziyadesiyle

* Faşizm kelimesinin kökeni *fascēs* adlı bu sopalara dayanmaktadır. (ç.n.)

Cumhuriyet'in yönetim aracı oldu. Genellikle Forum'da yer alan Senato Binası'nda toplanılırdı (*Curia Hostilia*, efsanevi kurucu kralı Tullius Hostilius'un ardından bu ismi aldı), ancak senatörlerin güvenliğini sağlamak amacıyla tapınaklarda ve diğer kamu binalarında da bir araya gelinirdi. Bilhassa dış işleri ve para arzı konusunda çok mühim güçler edildi. Senato yasa geçiremezdi; *Comitia Tributa*'da halk tarafından kabul edilmeden önce genellikle mevzuat üzerine düşünülürdü. Ama Senato tüm gayeler ve amaçlara yönelik siyaseti belirlerdi ve onun yürürlüğe konmasını beklerdi. *Imperium*'un gururlu kontrol sahipleri yakında onu geri iade edeceklerini ve bir kural olarak devletteki sürekliliği temsil eden tek bedeni rahatsız etmeden evvel iki kez düşünmeleri gerektiğini biliyorlardı.

Bir diğer kayda değer aygıt, aşırı kudretli vatandaşları engellemişti. Bu aygıt veto hakkının geniş çaplı kullanımıydı. Bir konsül, meslektaşlarının ve alt kademeli memurların önerilerini veto edebilirdi. *Praetor*lar ve diğer memurlar kendi meslektaşlarının önerilerini veto edebilirdi.

Esasen siyaset, yalnızca tek bir neden için işbirliği yapmaları garanti edilen eşit ve bireysel rakiplerin yaygarasıydı: Sınırı aşır kendisi için çok fazla güç edinen herhangi birinin ortadan kaldırılması. Buradan günümüzün siyasal partilerini hiç andırmayan bir şey çıkmaktadır. Hükümetler çıkmaz veya düşmezdi ve sadık bir muhalefet anlayışına kuşku duyulurdu.

Ancak iki geniş çıkar grubu vardı: *Patriciuslar** olarak anılan köklü aileler veya aristokrasi ve geniş Halk yığınları veya *plebsler*. Siyasi destekçileri sırasıyla "en iyi insanlar" anlamına gelen *optimates* ve Halk'ı destekleyenler olarak *populares* olarak biliniyordu. Devletin yüksek memuriyetleri ekseriyetle ilkinin ellerindeydi ve pratikte yirmi veya daha az ailenin imtiyazındaydı. Zamanın geçmesiyle birlikte bazı *plebs* aileleri soyluluğa kabul edildi. Fakat soylu

* Çoğulu *Patricii*. (ç.n.)

kanına sahip olmayan bir kişi nadiren yönetimin üst kademelerine sızarak *homo novus* olurdu. Cicero bu pek az örnekten biriydi.

MÖ 510 yılında monarşinin düşüşünden itibaren Roma'nın iç siyaseti, uzun soluklu dış savaşlarla ertelenen ve bir sonuca varamayan yorucu sınıf mücadelesi haline gelmişti. MÖ 493 yılında borç krizi yüzünden akıllarda yer eden bir çatışma esnasında, bütün halk emeğini geri çekti. *Plebs*ler Roma'yı terk etti ve komşu bir tepede kamp kurdu. Bu yaratıcı bir taktikti. *Patricii* sınıfı artık sorumlu olmuştu, ancak boş sokaklardan. *Patricii* sınıfı hızlıca yenilgiyi kabullendi ve yegâne amacı *plebs*lerin çıkarlarını korumak olan *tribunus plebis* adında yeni memuriyetler oluşturmaya müsaade etti. Cicero'nun zamanında bunlardan on tane vardı. Diğer herkesin görev süresi 31 Aralık'a kadar sürerken, onlarınki 12 Aralık'ta bitirdi.

*Tribunus*lar yasalar önerebilir ve resen üye oldukları, fakat icra makamı olmadıkları ve temel konumlarının olumsuz olduğu Senato'yu toplanmaya çağrılabilirdi. Tıpkı konsüllerin genel bir veto gücünün bulunması gibi, bir *tribunus* da keyfe göre bir hüküm olduğunu düşündüğü ve halkın iradesine karşı herhangi bir gücün kullanımını yasaklayabilirdi. *Tribunus*lar ayrıca diğerlerinin vetolarını da veto edebilirdi. Şüphesiz yaşamdaki amaçları insanları sinirlendirmek olduğu için, ferdi dokunulmazları vardı.

Farklı türlerdeki halk meclisleri bir raddeye kadar demokratik idare sağladı. Askeri Meclis (*comitia centuriata*), konsülleri ve *praetor*ları "*centuria*" (yüz kişilik bir ordu grubuna verilen isim) adı verilen ve üyeliği yurttaşların servetine göre düzenlenen oy bloklarıyla seçerdi. Daha önemlisi yapısal anlamda sosyoekonomik olmaktan ziyade bölgesel olan Kabile Meclisi veya *Comitia Tributa*'da kabileler tarafından oy kullanılırdı.² Savaş veya barış ilan etme özel yetkisine sahipti ve genellikle Senato tarafından değerlendirildikten sonra tasarıları onaylardı. *Comitia Tributa* önergeleri sadece kabul veya reddedebilirdi ve toplantıya çağırın memur tarafından celp

* Bütün soyunda Senato'ya giren ve genellikle de konsüllük yapan ilk kişi için kullanılan "Yeni İnsan" anlamında Latince bir terimdir. (ç.n.)

edilen konuşmalar dışında tartışmak yasaktı. Bu sınırlandırmalara karşın, Comitia Tributa, Senato'nun isteklerine aykırı değişikliği tatbik etmek için çok mühim bir mekanizmaydı. Ayrıca raporların sunulduğu, fakat kararların alınmadığı bilgilendirme kurulu toplantısı (*contio*) da vardı.

Roma yurttaşlığının Roma'dan uzaktaki İtalyan topluluklarına verilmesindeki artış ciddi bir adaletsizlik sorunu doğurdu. Roma siyasi yaşamına demokratik katılım açıktı ve temsili bir ilkeye dayanmıyordu: Comitia Tributa bir meclis değildi. Şehre ulaşım açısından birkaç saatten fazla bir mesafede yaşayanlar (farz edelim ki 30 kilometre veya daha fazla) etkin bir şekilde haklarından mahrum kalırlardı ve "kırsal" toplulukları sık sık az miktarda oy verenle temsil edilirdi ve böylece onlar da şehir bölge üyelerinden oldukça fazla bir gayret sarf ederlerdi. İyi gözetilmiş rüşvetler blok oyları kolaylıkla değiştirebilirdi.

Tertipli işleyişin önündeki engeller yalnızca bunlar değildi. Toplantıların sık sık Roma'nın merkez meydanı Forum'da yer alan ve dev bir güneş saatini andıran yuvarlak açık bir yer olan Toplantı Alanı'nda (*Comitium*) gerçekleşmesine rağmen seçimler şehir sınırlarının hemen dışındaki epey açık bir alan ve ayrıca askeri çalışma yeri olan Campus Martius'ta yapılırdı. Bu bazı taktiksel önemler teşkil etmekteydi. Toplantı Alanı'nın sınırlı bir alanı vardı ve yetkililerin veya güçlü silahlı grupların toplantının, hatta bütün Forum'un kontrolünü ele alması kolaydı. Comitia Tributa aracılığıyla aktarıldığına göre kamu görüşü ne fazla ne eksik çoğu zaman belirli kliklerin görüşünü temsil etmekteydi.

Roma anayasasının temel sorunu, ister hırsla güç arayışında olanları engellemek olsun isterse de sıradan yurttaşları icradan korumak olsun çok fazla denetim ve denge içermesiydi. Hatta herhangi bir şey hakkında karara varılması bile şaşırtıcıydı. Ancak uzun süre boyunca Cumhuriyet'teki farklı güçler sorunları anlaşılarak çözmeye hazır olduklarında, sistem gayet iyi işledi. Senato yalnızca mutlak bir gereksinim olduğunda müdahale ederek, olayların kendi seyirlerinde ilerlemesine olanak tanıdı.

Romalıların çoğu insan zihninin en iyi siyasi keşfinin kendi siyasi sistemleri olduğuna inanırdı. Değişim tasavvur edilemezdi. Gerçekten de anayasanın belirli bölümleri birbirlerine o denli bağlıydı ki bu kurallarla bir reform imkânsıza yakındı. Sonuç olarak radikaller kendilerini yasanın ötesine ve karşısına koymaktan başka çok az seçenek buldular. Roma devletinin karşılaştığı zorluklara karşı kâfi miktarda cevap verebilme acizliği giderek daha açık bir hal aldığı için bu katılığın talihsiz sonuçları oldu. Radikal ötekilerin bütün delillere rağmen muhtemel tüm anayasaların en iyisinin, en iyiler için olduğuna inanan içerdeki muhafazakârlara değişimi dayatmaya çalışmalarıyla da siyasi tartışma, acı çatışmalar içinde kutuplaşmaya başladı.

MÖ 2. yüzyılın sonuna doğru, ihtilaflar kan dökülmesine yol açtı ve eşine rastlanmamış biçimde önde gelen şahıslar kendilerini kişisel risk altında buldular. Cumhuriyet'in istikrarını düşüren ve nihayetinde de yok olmasına yol açan uzun süreli krizler, Cicero'nun doğumundan yirmi yıl kadar önce 130'larda meydana çıktı. Reformu tartışan ve dertlerinden ötürü genellikle suikasta uğrayan toplumsal reformculardan ve bunu dayatan başarılı komutanlardan oluşan tekerrüre dayalı bir yapı hâsıl oldu.

Sorun iki taraflıydı: Tarımsal bir kriz ve ordunun değişen rolü. Roma'nın ilk günlerinde sefer biter bitmez tarlalarına geri dönen çiftçi-yurttaşların karışımından oluşan milis bir ordu vardı. Ancak imparatorluğun sorunları, askerlerin artık her savaş döneminin ardından terhis edilemeyeceği manasını taşıyordu. Uzun dönem sözleşmeli askerlerle daimi kuvvetler gerekliydi. Cicero'nun çocukluğunda, büyük komutan Gaius Marius, askere alınmış kimselerden oluşan eski orduyu, uzun dönemli gönüllülerden oluşan profesyonel birliklerle tamamladı ve büyük oranda değiştirdi. Sözleşmeleri sona erince kendileri ve aileleri için yaşayabilecekleri ve yerleşebilecekleri çiftlikler bahşedilmesini istediler. Onların sadakati gerekli düzenlemeleri yapmalarını umdukları komutanlarınaydı, Cumhuriyet'e değil.

Maalesef alan arzı kısıtlıydı. MÖ 2. yüzyıl ilerledikçe, tarıma elverişli küçük çiftliklerin kırsal ekonomisi yerini zenginlerin sahip

olduğu ve genellikle köle emeğinin kullanıldığı geniş koyun ve sığır çiftliklerine bıraktı. Köylülerin birçoğu kırsal kesimden göçe zorlandı ve Roma'nın nüfusunu artırdı; işler kısıtlıydı ve kısa bir süre sonra başkaları tarafından karşılanan mallara ve indirimli tahıla bağımlı hale geldiler. Devlet İtalya'nın her tarafında birçok kamu arazisine (*ager publicus*) sahipti ve teoride bunlar terhis olan askerlere veya şehirli işsizlere dağıtılabiliirdi, fakat zengin toprak sahipleri tarafından pek çoğuna sessiz sedasız el konulmuştu. Toprağa çöken bu saygın kimseleri yerlerinden çıkarma oldukça zordu. Onların pek çoğu senatördü ve toprak reformu tekliflerine şiddetle karşı çıktılar.

Marius'un ordu reformlarından önce bile Senato'daki bilge başkanlar toprak sorununun irdelenmesi gerektiğini fark ettiler. Önde gelen soylulardan biri olan ve MÖ 133 yılında *tribunus* seçilen Tiberius Sempronius Gracchus'a toprakların yeniden dağıtım tasarısını başlatmak için arka çıktılar. Forum'daki ve etrafındaki isyanlar esnasında bir grup senatör Gracchus'u linç etti. Bir sonraki yüzyılda Romalı bir tarihçi şöyle yazdı: "Roma tarihinde yurttaşların öldürüldüğü ve kaba kuvvete başvurulduğu ilk zaman buydu –her iki durumda da cezalandırılma korkusu olmaksızın... Daha önce anlaşmayla çözülen siyasi anlaşmazlıklar bu noktadan sonra kılıçla çözüldü."³

On yıl sonra Tiberius'un kardeşi Gaius mücadeleye döndü. Toprak reformuna ek olarak, Cumhuriyet'in karşı karşıya kaldığı ve Senato'daki muhafazakârların gözlerini kapattığı bir başka sorunu irdeledi. İtalya'daki ele geçirilmiş ve kısmen de asimile edilmiş topluluklar, imparatorluk mülklerinden yalnızca Roma'ya akan zenginlik akıntısını gitgide daha fazla kıskanıyordu.

İtalya etnik grupların ve topluluklarla yamalı bir yorgandı. Pek çoğunun Latince olmayan dilleri vardı –bunların arasında vakti zamanında Roma bir kasabadan pek az büyükken ona hükmetmiş medeni Etrüskler, zapt edilemez Apeninlerdeki bağımsız Samnites kavmi ve Roma'nın güneyindeki Volsci kavmi de vardı. İtalya'nın topuğunda önceki dört yüzyıl içinde kurulmuş bir dizi köklü şehir devletleri vardı. Bazı topluluklara Roma yurttaşlığı sağlandı, fakat

bu nispeten nadir bir ayrıcalıktı; diğerlerine yalnızca Latin Hakları adı verilen, yasal yetkilerden ve siyasal işleyişe kısıtlı bir düzeyde katılıma müsaade eden görevlerden oluşan bir paket sunuldu. Bazı şehir devletleri veya kabileler teorik bağımsızlıklarını korudular ve Müttefikler olarak onurlandırıldılar, ancak uygulanan sadece yerel otonomiydi. Bir güvenlik önlemi olarak, asker emeklileriyle doldurulmuş bir yurttaş yerleşimleri ağı olan *coloniae** bütün yarımada boyunca kuruldu.

İtalyan toplulukları Cumhuriyet'in savaşları için asker temin etmek zorundaydılar, ancak karşılığında hiçbir şey almıyorlardı. Yarımada gitgide Romalılışmaya başlıyordu, fakat yerlilerinin çoğunun Romalı olmasına müsaade yoktu. Onlara yakın zamanda tüm haklarıyla vatandaşlık verilmezse silahlı bir hesaplaşma kaçınılmaz görünüyordu. Gaius Gracchus'un onlara istediklerini verme teşebbüsü makul bir hareketti, ancak Roma kamuoyunca derinlemesine bir popülaritesi bulunmuyordu. Kardeşinin kaderinin kendisini beklediğinden kuşkulanan Gaius, bir korumayı silahlandırdı ve şiddete başvurdu. Senato olağanüstü hal ilan etti ve Gaius ve beraberindeki bazı takipçileri doğrudan bir çarpışmada öldürüldü.

O aralar dışsal bir tehdit müdahil oldu. MÖ 113'te Cimbri ve Teutones adındaki iki Germen kabilesinin, Jutland bölgesindeki evlerinden eşleri ve çocuklarıyla birlikte yavaş yavaş ilerledikleri ve herhangi bir varış noktaları olmaksızın seyahat ettiklerine dair güneye bir haber geldi. İtalya'yı istila etme niyetlerinden korkuluyordu.

Zamanla tanışmak için bir kahraman öne çıktı: Sadece orduyu profesyonelleştirmekle kalmayıp, ayrıca taktiklerini de dönüştüren Gaius Marius. En temel birim 4-5 bin adamın oluşturduğu lejyondur. Geleneksel olarak üç hat düzeniyle savaşmaktaydılar; Marius bunu değiştirdi, lejyonu 10 alt gruba (*cohortes*) ayırdı. Bunlar sıra sisteminden daha hareketli ve esnek bir biçimde savaş alanındaki ortaya çıkan tehditlere yönelik konuşlandırılabilirdi. MÖ 102 yılında Cicero, yalnızca 4 yaşında bir çocukken Marius, Güney Fransa'daki

* Koloniler, tekil *colonia*. (ç.n.)

Aquae Sextiae ve Kuzey İtalya'daki Vercellae'da gerçekleşen iki muazam savaşta Germen tehdidine son verdi, öyle ki göç eden kabilelerin Roma'yı tekrar tehdit etmeye cüret etmesi için yüzyıllar gerekti.

Günün kurtarıcısı konsüllük makamını rekor bir şekilde yedi kez elde etti, ancak tüm bunlara rağmen beceriksiz bir siyasetçiydi. Terhis edilen kıdemli askerlere, Akdeniz'in çeşitli kısımlarında koloniler kurularak arazilerden pay verilmesini sağladı. Vicdansız ve radikal bir *tribunus* olan Lucius Appuleius Saturninus tarafından yardım gördü. Marius'un şoven Roma çeteleri arasındaki popülaritesi bazı kolonilerin Roma yurttaşlarına verildiği kadar müttefik topluluklardaki halklara da verildiği ortaya çıkınca keskin bir düşüş yaşadı. Gelecek için karanlık sonuçları olacak yasadışı bir eylemle Marius, reformlara karşı çıkan kargaşaya son vermek için askerleri Forum'a getirdi.

MÖ 100'de, Saturninus üçüncü kez *tribunus*luğu elde etmek için uğraşırken kendini aşarak seçim kampanyasındaki baş rakibini bir isyanda öldürdü. Son çıkar yol olarak bir anayasacı olan Marius, müttefikini terk etti. Senato olağanüstü hal ilan etti ve Saturninus, Forum'a bakan Capitolium Tepesi'nde kendisini kapattı. Marius, isyancıların su ikmalini kesti ve teslim olmak zorunda bıraktı. Onları linçten korumak için, Senato Binası'na kapattı. Muhtemelen müsaadesi olmaksızın bazı gençler çatıya tırmanıp üzerlerine kiremit fırlatarak tutsakları öldürdü.

İnfazlara doğrudan karışmamasına rağmen, Gaius Rabirius adlı genç bir adamın Saturninus'un başını tuttuğu ve bir yemek toplantısında şakasına masada dolaştırdığı bildirildi. Bu 35 yıldan fazla bir süre sonra, yeni radikal siyasetçiler nesli, geç kalmış intikamın peşine düştükleri zaman onun acı içinde pişmanlık duyacağı bir olaydı. Ayrıca bu hadise Cicero'nun yoluna da bir gölge düşürebildi.

Senato tekrar yönetimi ele aldı, Saturninus'un reform mevzuatını yürürlükten kaldırdı ve hem Halk'ın hem de egemen elit sınıfın gözünden düşmüş ve itibarını yitirmiş Marius özel hayatına geri çekildi. Cumhuriyet MÖ 99'dan 91'e dek huzursuz bir dinginliğe

CICERO

girerek sakinleşti. Zamanın ciddi siyasal ve anayasal sorunları özölmeden kaldı. Tarım sorusu daimi olarak cevaplanmamıştı: Roma'nın bir sonraki savaşında yaş haddinden emekli olacak askerler için toprak nerede bulunacaktı? İtalya'daki kırılmış Müttefik topluluklar hakları için ajitasyonu sürdürdü. Roma'nın kırsaldan gelen kabarmış işsiz göçmen nüfusu tutuşturulmayı bekleyen bir şenlik ateşi gibiydi. Egemen sınıf, fazla kudretli yurttaşlar yaratma korkusuyla en yetenekli üyelerine uzun vadeli emirler veya atamalar vermeye direndi; sonuç olarak hem yurtta hem yurdun dışında köklü sorunlar öylece kaldı.

Herkes Roma'nın gücünün ve refahının zirvesinde olduğunu görebilirdi. İspanya'dan Asia Minor'e dek uzanan geniş bir imparatorluğu yönetiyordu. Görünürde öyle ciddi bir dış tehdit yoktu, hayal de edilemezdi. Ancak bu muhteşem yapının cephesinin ardında i iskelet ürüktü. Duvarlar yüklendiği ağırlığı kaldıramıyordu. Er ya da geç çöküş kaçınılmazdı. Cicero ve çağdaşlarına miras kalan kendini yiyip bitiren siyasal sistem buydu. Oğullar ve delikanlılar olarak yıkım çetelerinin girişine tanıklık ettiler.

“HER ZAMAN EN İYİSİ OL OĞLUM, EN CESURUM”

Arpinum’dan Roma’ya: MÖ 106–82

Marcus Tullius Cicero hayatının sonlarına doğru geri baktığında, kırsal kesime yakın Arpinum kentindeki çocukluk anılarını büyük bir duyguyla anımsadı. Felsefi temayla yazdığı kurgusal diyaloglarından birinde bir arkadaşına şöyle söylüyor: “Yazın Roma’dan birkaç günlüğüne ne zaman çıkabilsem, sık sık ayarlayamama rağmen bu sevimli ve sağlıklı noktaya geliyorum. Bu gerçekten de benim ve kardeşlerimin memleketi, zira biz çok eski yerel bir aileden gelmekteyiz. Burada kutsal ritüellerimiz var; halkımızın geldiği yer burası; burada atalarımızın ayak izlerini saptayabilirsiniz.”¹

Cicero, Roma’nın yerlisi olduğunu iddia edemezdi. Esasen istemedi de. Roma yurttaşlığı vardı ve sadakatinin temelini Roma’ya borçluydu, ancak kökleri, yenilgiyi, asimilasyonu ve en nihayetinde de tam yurttaş hakkını kabul etmeden evvel Tiber kıyısında kurulan recrubesiz şehir devletiyle pek çok kere savaşmış Volsci kabilesinde yatmaktaydı: “Hem doğduğumuz hem de bizi benimseyen şehri anavatanımız olarak görüyoruz.”² Çifte uyruklu oluşu Cicero’nun kişiliğini anlamak için esastır. Yeni gelenlerin pek çoğunun seçkin bir kulübe katıldıklarında hissettikleri ve devamlı olarak karşılıksız kalınca da derinden yaralandıkları Roma ve onun geleneklerine karşı Cicero’nun ihtiraslı bir sevgisi vardı. Özgüvenini doğduğu yere yapacağı bir yolculukla daima yenileyebilirdi.

Arpinum, Roma'nın 110 kilometre kadar güneyinde renkli bir tepе kentiydi (ve şimdilerde Arpino adıyla hâlâ öyle). Yol üstü olmayan bir konumdaydı ve başkente rahatça gitmek 3 gün alırdı. Cicero'nun ailesi yerel aristokrasinin bir parçasıydı; toprak sahipleri ve çiftçiydiler, ayrıca çamaşır işi de yürütmüş olabilirler. Çamaşırcılar günümüzün çamaşırhanelerinin ve kuru temizleme firmalarının Romalı muadiliydi: Sabun icat edilmemişti ve giysiler suyla iyice yıkanıp kurutulmadan evvel insan ve hayvan idrarıyla birlikte potas veya sodyum karbonat gibi kolay erişilebilen çeşitli kimyasallarla beyazlatılırdı. Bu fena bir işti ve kimse bu işle övünmezdi –üst sınıflara hareket eden birisinin geçmişindeki unutmak istediği ve düşmanca eleştirinin açığa çıkarmak istediği bir detaydı.

Cicero'nun baba tarafından büyükbabası yurttaşlığa layık birisiydi ve yerel siyasette başrol oynadı. Açık bir şekilde pek fazla demokrat değildi, zira kent meclisinde gizli oyların kabul edilmesine yönelik bir öneriye karşı çıkmıştı. Kamu idaresi için döneminin önde gelen tanınmış Romalı devlet adamlarından birisi olacak bir hediyesi vardı: “Cesaretin ve hünerinle Marcus Cicero, küçük çaplı bir kent meclisinden ziyade siyasi bir merkezde etkin olmayı tercih etmeni dilerim.”³ Ancak ataları gibi ulusal bir kariyer için hiçbir hırsı yoktu ve Cumhuriyet'in siyasal yaşamının yoğun ve rekabetçi merkezinden kendisini uzak tuttu. Merkezi yetkililer taşra hayatına olabildiğince az müdahil olduklarından aksini yapmak için bir baskı da yoktu. Arpinum, dışarıdaki başkalarının işine karışanlardan pek az korkarak aşağı yukarı her zaman yaptığını yapmaya devam etti.

Marcus Cicero'nun iki oğlu vardı. Her ikisi de kapalı kırsallığına ve siyasal muhafazakârlığına tepki göstermiş gibi görünüyor. Genç olanı Lucius'un ilerici düşünceleri vardı ve yeğeninin dediğine göre *humanissimus* (çok kültürlü) bir insandı. Görünen o ki ulusal sahnede iz bırakmayı hedeflemişti ve seçkin bir Romalı hatip ve siyasetçi olan Marcus Antonius'a (bizim bildiğimiz Marcus Antonius'un aynı isimdeki büyükbabası) Doğu Akdeniz'de korsanlara karşı yürütülen bir seferde eşlik etmişti. Hırsırları boşa düştü, zira muhtemelen döndükten kısa bir süre sonra öldü.

Lucius'un kısa kariyeri, siyasi merdivende yukarı çıkmak isteyen herkes için bağlantıların öneminin bir örneğidir. Cicero aile ağacına bir bakış, olayların merkezinden uzak nispeten sıradan bir taşra ailesinin bile evlilik yoluyla önde gelen soylu klanlarla ve niha-yetinde de Roma'daki üst düzey kişilerle nasıl bağlantılı olduğunu gösteriyor. Lucius muhtemelen görevini Antonius'un kadrosunda kıdemli bir subay olan, dayısı Marcus Gratidius'un arabuluculuğuy-la almıştır. Gratidius, bir başka önde gelen ailenin üyesiydi, fakat onun siyasi eğilimleri (Cicero'nunkilerin tersine) solcu ve halkçıydı. Arpinum'un en ünlü oğlu, Germen kabilelerinin balyozu ve damar-larında bir damla asil kanı olmaksızın Roma siyasetine davetsiz mi-safir olarak giren Gaius Marius'un kız kardeşiyle evlendi. Marius'un kendisi de daha sonraları Iulius Caesar'ın halası olarak ün kazanan soylu bir kadın olan Iulia ile evlendi.

Lucius'un büyük kardeşi ve bizim Cicero'nun babası Marcus, sağ-lıksızlık yüzünden büyük işlerden geride tutulmuştu ve biraz bilim insanıydı. Emekliliğindeki zamanının pek çoğunu geçirdiği ve dara-cık evi büyük bir kır evi haline getirdiği Liris Nehri'nde Arpinum ya-kınındaki aile konağında yaşıyordu. Burası nehrin kenarını kaplayan kavaklarla ve kıvrılağaçlarla, keyifli bir yürüyüş için sayısız olanağıyla güzel bir yerdi. "Yeşil ve gölgeli nehir kenarındaki yüce kavaklar ara-sında dolaştığınız veya huzura erdğiniz" gezinti rotalarında, aile ve arkadaşlarla siyasi dedikodu alışverişi yapabilmeniz veya felsefi tar-tışmalara girişebilmeniz için koltuklar yerleştirilmişti. Liris Nehri'nin Fibrenus adında bir kolu vardı ve bu kolun da ortasında düşünme, yazma ve okuma için sakın bir sığınak sayılan bir adası bulunuyordu.

Arazide hangi ekinlerin yetiştiğini bilmiyoruz, ama varlıklı top-rak sahipleri arasında zeytinler ve asmalar popülerdi. Arpinum'un altındaki düzlüğe tahıl ekilirdi ve çayırlar da koyunları, keçileri ve öküzleri beslerdi. Kereste değerli bir emtiaydı ve tarım ürünlerinin nakliyesinde kullanılan sepetle küfenin temini için nehir kenarında söğüt yetiştirilmiş olması muhtemeldir. Meşe domuzlar için faydalı bir palamut kaynağıydı. Evin yakınında bir meyve ve sebze bahçesi olduğu da muhakkaktır.

Cicerolar Roma'nın ideal iyi yaşantısının daha büyük bir versiyonunu yaşamalarına rağmen imparatorluğun yani muazzam zenginlik ve kentleşmenin gelişile bu yaşam riayetden daha çok bozulmayla onurlandırıldı. Bu ideal, bir adamın kendi başına veya bir kâhyananın yardımıyla çekip çevirebileceği ve ailesinin yiyeceğinin çoğunu temin edebileceği küçük bir çiftlikten ibaretti. Elbette hali vakti yerinde olanlar için ağır bir iş olan toprağı sürmek ve hasadı toplamak köleler ve yerel tarım emekçileri tarafından yapıldı. Ama mit inatçı bir bitkiydi ve Cicero'nun ölümünden yarım yüzyıl sonra, şair Horatius, bu ideal yaşamın hâlâ ikna edici bir güç uyguladığını gösterdi. Horatius "Bunun için dua ettim. O kadar da büyük olmayan, bahçesi olan bir toprak parçası, evin yakınında sürekli akan bir su kaynağı ve bunların üzerinde de bir miktar ağaçlık"⁴ yazdı.

Marcus Tullius Cicero MÖ 3 Ocak 106'da basit ve sakin bir çevrede doğmuştu; doğumu kolay, çabuk ve annesi Helvia'ya göre az sancılı geçmişti. İki yıl sonra Quintus adında küçük bir kardeşi oldu.

Romalı adlar oldukça karışık bir biçimde taşıyıcıları hakkında pek çok bilgi barındırıyordu. İlk başta *praenomen* denilen kişinin adı geliyordu. Yaygın kullanımda sadece birkaç seçenek vardı: en popülerlerinden birisi Marcus'tu, fakat Caius veya Gaius, Lucius, Quintus, Sextus ve Publius da vardı. Tarihçiler için can sıkıcı bir biçimde, en büyük oğullar genellikle babalarıyla aynı ilk adı taşıyorlardı. Ardından *nomen* denilen soyadı gelmekteydi: Tullius, Roma'nın altıncı kralı tarafından taşınmış eski bir isimdi; Coriolanus'un hikâyesinden aşına olunan Volsci kabilesinin efsanevi lideri Attius Tullius' olarak adlandırılıyordu.

Son olaraksa bir çeşit lakap olan *cognomen*, sahibine veya onun aile ağacına özeldi. Genellikle muzip veya gerçekçi bir tınısı vardı. Mesela, "Cicero" Latincece nohut anlamına gelmektedir ve atalardan

* Everitt özgün metinde Shakespeare'nin eserinden yola çıkarak Tullus ismini kullanmıştır, ancak bahsi geçen kişinin esas adı Tullius'tur. (ç.n.)

birinin burnun ucunda nohut şeklinde bir şişlik olduğu varsayılıyor-
du. Marcus bir avukat ve siyasetçi olarak kariyerine başlamak üzere-
reyken, arkadaşları adını daha az gülünç olan bir şeyle değiştirmesi-
ni önerdi. O kati bir biçimde "Hayır, lakabımı Scaurus ve Catulus
gibi adamlarinkinden çok daha ünlü yapacağım" diye cevap verdi.
Bunlar o dönemin Roma'sının önde gelen iki ismiydi ve buradaki
dikkat çekici husus "Catulus" kelimesinin Latince "enik" veya
"yavru köpek" ve "Scaurus"un ise "geniş veya çıkıntılı bilekli" anla-
mına gelmesidir.

Bazı zamanlar bireylere askeri başarıyı işaret etmesi için ek bir
cognomen de verilirdi. Bu yüzden Afrika'da Zama Muharebesi'nde
Hannibal'i yendikten sonra ünlü Publius Cornelius Scipio'ya
"Africanus" ek unvanı verildi.

Genç Cicero büyürken yavaş yavaş Roma dünyasının gerçek-
lerini öğrendi. En başta hayatta kaldığı için epey şanslıydı; doğan
beş çocuktan biri bebeklik döneminde öldü ve doğanların sadece
üçte ikisi ergenliğe ulaşabilirdi. İyi talihin bir diğer eseriye 400 bin
Roma yurttaşından birisi olmasıydı. Kendisini sosyoekonomik pi-
ramidin neredeyse en üstünde buldu. Soylular zirvede durmaktay-
dı. Kırsal üst tabaka (Cicerolar gibi), iş adamları ve tüccarlar Roma
toplumunun ikinci katmanını oluşturunuyordu; bu katman Senato
üyelerinin kamu ihaleleri alması veya denizaşırı ticarete girişmeleri
yasak olduğundan ulusal siyasete girmekten imtina ediyordu. Aslen
atlılar anlamına gelen *equites* askeri bir sınıftı –bu kişiler askeri se-
ferler için at alacak kadar zengindiler.

Onların altında halk kitleleri vardı: esnaflar, zanaatkârlar, küçük
toprak sahipleri ve yığının en dibinde topraksız çiftçiler. Yaşam ko-
şulları düşük ve belirsizdi; yoksullukla mücadelede kesintisizdi. İş
için rekabet acımasızdı.

Ancak, *plebs*lerden daha talihsiz bir topluluk daha vardı: Köleler.
Kölelik klasik dünyada yaygındı ve Roma'nın fasılasız savaşlarının
tutsakları olan çok sayıdaki adam, kadın ve çocuk İtalya'ya yığıldı.
Ucuz işgücü sağlayan köleler, özgür-yurttaşlar arasındaki işsizliğe

önemli ölçüde katkıda bulundu. Cicero'nun zamanındaki Roma şehrinde, kölelerin nüfusun dörtte birini oluşturduğu tahmin ediliyor. Ev hizmetçilerinin çoğu köleydi. Cicero ailesi özelinde, elimize ulaşan kanıtlar onlara kibar davrandıklarını gösteriyor.

Hem Cicero hem de kardeşi, iyi hizmetin bir ödülü olarak yaygın ev kölelerini azat etme veya özgürlüklerine satın almalarına müsaade etme yöntemini benimsediler. Bu kölelere doğrudan Roma yurttaşlığı vermekteydi ve azat edilmiş kölelerin oğulları kamu vazifesi için gerekli nitelikleri taşımaktaydı. Pek çok eski köle, önceki sahipleri için çalışmaya devam etti; sahipler için azat etmenin sayısız faydası vardı. Olası özgürlük umudu köle isyanlarının mücadele gücünü kırmaya yardım etti ve bir köleye kendi özgürlüğünü birikimleri veya gelecekteki emek gücünü rehin vererek satın alma rızası göstermek köle sahibine, kölenin hastalanması veya ölümü (belki de daha masraflı) durumunda elde edemeyeceği yatırımının geri dönüşünü sağladı.

Marcus ve Quintus'un hayatlarındaki baskın karakter babalarıydı. Geleneğe göre *paterfamilias*' ailenin mutlak yöneticisiydi. Kendi mülkünde dilediği gibi hareket edebilirdi. Kölelerine işkence etme veya öldürme ve kendi karısını veya çocuklarını öldürme hakkı vardı. Sözü karardı ve temyiz hakkı yoktu.

Tam tersine kadınlar çekingen, sessiz bir roldeydi ve genellikle yardımcı olarak görülmezlerdi. Evi onlar yönetir ve vakitlerinin çoğunu eğirmeye veya dokumaya (örgü örmenin klasik eş değeri) ayırırlardı. Kendilerine özgü isimleri yoktu ve kız kardeşler bile bayağı adlarıyla tanınırdı –günümüzün standartlarına göre sadece aşağılayıcı değil, son derece kafa karıştırıcı da. Temel işlevleri koca bulmaktı ve 12 yaşından itibaren (her ne kadar cinsel birleşme genellikle birkaç yıl ertelense de) evlenebilirlerdi. Çoğu evlilik görücü usulüydü ve üst sınıflarda siyasi ve ekonomik ittifaklar oluşturma gibi bir anlamı vardı.

* Basit bir şekilde “evin beyi” olarak çevrilebilecek Latince bir birleşik kelime. (ç.n.)

Evlilikte romantik bağ hissedilmezdi. Bir kadın kocasıyla birlikte toplum içinde görüldüyse herhangi bir sevgi gösterisi evrensel olarak uygunsuz görülürdü. Cicero'nun doğumundan bir yüzyıldan kısa bir süre önce, kendinden menkul Roma'nın geleneksel değerlerinin muhafızı *Censor Cato*,^{*} bir konsül adayını karısını gün ışığında ve kızlarının önünde öptüğü gerekçesiyle Senato'dan kovdu.

Şaşırtıcı biçimde Helvia gözü keskin bir ev hanımı gibi görünmesine rağmen belirsiz bir kimsedir. Quintus, "Annemiz eski günlerde boş şişelerin kapaklarını nasıl da kapatırdı, böylelikle çaktırmadan boşalmış şişeler boş şişelerin arasına dahil edilemezdi"⁶ diye anmaktadır. Cicero'nun bol miktardaki eserlerinde annesinden bir kez bile bahsetmemesi tuhaftır: Bu basit bir biçimde kadınların düşük statüsünün bir sonucu olabilir, ancak belki de sessizliği kendisinin bütün güvensizlikleriyle erişkin bir adam olmasına yardım eden çocukluğundaki bazı mutsuzlukları yansıtıyor olabilir.

Pratikte Roma toplumu görüldüğü gibi değildi. Roma Cumhuriyeti'nin son yıllarında eski teamüller azalıyor ve bağlar gevşiyordu. Genç erkekler babalarından daha isyankardı; Roma'da yaşayanlar evlenmeden evvel giderek daha çok evlerini terk etmeye ve az parayla iyi vakit geçirmeyi öğrendikleri şehir merkezindeki küçük apartmanlarda yuva kurmaya başladılar.

Kadınlar o zamanlar resmi konumlarının öngördüğünden çok daha etkiliydi. Üst sınıflardaki kadınların görgülü olmaları bekleniyordu ve evde özel öğretmenle çalışabilirlerdi, kız çocuklarının ilkokula gitme olanağı da vardı. En mühimi evlilikte kendi mülklerini muhafaza edebildiler ve bütünüyle kocalarının emrine girmediler. Esasen erkekler sık sık ordudaki veya eyaletlerdeki kamu vazifelerinden ötürü uzaktaydılar ve aile eviyle mali işlerin idaresinin eşler tarafından üstlenilmesi beklenirdi. Kadınların bazıları perde arkasından siyasi araçlar olarak hareket etti. Tenkitçi olduğu kadar lafını esirgemez biri de olan Cato rivayete göre "Biz dünyayı yönetiyoruz, eşlerimiz de bizi"⁷ demiştir.

* Yaşlı Cato. (ç.n.)

Cicero oğlanlarının okul öncesi yıllarını nerede geçirdiğini tam olarak bilemiyoruz, muhtemelen vakitlerinin çoğunda Arpinum'un dışındaki kır evinde kalmışlardır. Ama ailenin Roma'da, merkezden pek de uzak olmayan Esquilinus Tepesi'ndeki Carinae semtinde hatırı sayılır, ancak pek de zarif olmayan bir evi vardı. Marcus ve Quintus belki de uzun vadeli konaklamalar için büyük şehri ziyaret etmiş olabilirler.

Ciceroların evi gibi iyi görünümlü bir Roma evinin arkasında ufak bir avlu bulunurdu. Bu avlu ekseriyetle etrafı kolonlarla çevrili bir bahçe olurdu. Binanın bu kısmı aileye mahsustu ve yatak odalarını, bir mutfak (genellikle ufak), bir kileri ve buhar odası olan bir hamam bulunurdu. Çocuklar için çocuk odası veya özel alanlar yoktu ve Arpinum çayırılarında oynamadıklarında veya Roma'nın görünümü gösterilmediğinde küçük Marcus ve Quintus, zamanlarının pek çoğunu kölelerin dikkatli gözetimi altında bahçede geçirmiş olmalıdır.

Cicero'nun babası iki oğlu için epey hevesliydi ve iyi bir eğitim almalarını sağladı. Diğer üst sınıftan çocuklar gibi bir özel öğretmen tarafından evde eğitilmiş olabilirler, ancak elimizdeki deliller okula gönderildiklerini ileri sürmektedir. Roma'nın Geç Cumhuriyet'teki eğitimi umumiyetle üç farklı aşamaya ayrılırdı. 7 ve 12 yaş aralığındaki oğlan ve kız çocukları, okumayı, yazmayı ve temel aritmetiği öğrendikleri *ludus litterarius** gidebilirlerdi.

Cicero'nun okul arkadaşlarının akademik maharetinden ötürü ona hayran kaldıkları anlaşılıyor. Dışarıda yürüdüklerinde daima grubun ortasında dururdu, ilginin odağıydı. Bazı babaların harika çocuğa iş başında tanıklık etmek için okulu ziyaret etmelerine rağmen diğerleri onun çocukları üzerinde kurduğu hâkimiyetinden rahatsız olurlardı. Zekiler nadiren sevilir ve bu popülerite bir şeyi sonradan fark etmenin meyvesi olabilir. Bununla birlikte Cicero, yetişkinliğinde ortaya koyduğu mizah duygusunu o zamanlar geliştirmiş olabilir. Zekilikten ziyade kahkahalarla arkadaşlar edinmesi olasıdır.

* İlkokul. (ç.n.)

Bir ev kölesi olan *paedagogus* genç efendisine (veya hanımına) okula kadar eşlik eder ve çantasını taşır. Dersler genellikle, trafik gürültüsünden ve yoldan geçenlerin meraklı bakışlarından öndeki sütunlar arasına gerilmiş sadece bir parça kumaşla korunan açık bir sundurmada veya dükkânda verilirdi. Talebeler sıralara otururdu ve kürsüden nezaret eden öğretmenle birlikte dizlerine koydukları balmumundan yapılmış tabletlere yazarlardı. Şekillerinden önce harflerin adlarını baştan sona, sondan başa söyleyerek öğrenirlerdi; daha sonra iki veya üç harfli birleşimlere geçerlerdi ve son olarak da hecelere ve kelimelere. Bilgi, eskrim veya diğer sporları öğrenirken olduğu gibi taklit ve tekrar yoluyla edinilirdi. Dolayısıyla okul için kullanılan Latince *ludus* kelimesi “oyun” anlamına da gelmektedir.

Dersler şafak vaktiyle kahvaltı edilmeden başlardı ve öğlen sonuna dek devam ederdi. Gün buhar banyosuyla bitmesine rağmen fiziksel sporlar yapılmazdı. Yaz tatilleri temmuzun sonundan ekimin ortasına dek sürerdi, ancak okul yılı bunun dışında sadece resmi tatillerle aksardı.

Bir oğlan çocuğu 12 yaşında ortaokuldan mezun olurdu. Müfredat gramer ve edebiyat çalışmalarıyla dar bir biçimde sınırlıydı. Hem Latince hem de Yunanca öğretilirdi. Latince de arkaik epik ve drama şairleri (günümüze fragmanlar harici ulaşmamıştır) müfredatta yer almaktaydı ve Yunancada vurgu Homeros ve Atinalı tragedyacılara, bilhassa da Euripides üzerindeydi. Çalışılması gereken bir diğer önemli belge ise, Roma hukukunun ana kanunu olan ve MÖ 450 yılında tesis edilmiş 12 Levha Kanunları’ydı. Bu “içtihat tohumu” hayatta kalamadı, ancak medeni hukukun temelini oluşturdu: Ele geçen kayıtlarından birisi onun gerçekçi ve kullanışlı havasını göstermektedir: Her arazi parçasının sabanın dönüşü için işlenmemiş 5 adımlık bir şerit içermesi gerekiyordu, ancak ekilmediği için herhangi bir şekilde üzerine yerleşim kurulamazdı.

* Yunancadan Latinceye geçmiş olan bu kelime, Yunanca çocuk anlamına gelen *pais* (*paidos*) ve yol gösteren/rehberlik eden anlamına *agogos* kelimelerinin birleşimiyle meydana gelmiştir ve günümüzdeki pedagoğ kelimesinin kökenini oluşturmaktadır. (ç.n.)

En iyi okullarda dersler retorikle veya toplum önünde konuşma sanatıyla verilir. Romalılar ve onlardan öncesinde de Yunanlar öğretilebilecek bir hitabet sistemi kurulabileceğine inanıyorlardı. Konuşmacıları 5 geleneksel başlık altında eğitmekten bahsederlerdi: *Inventio* tartışmanın fikrinin veya ana hatlarının arayışı; *collocatio* yapı ve düzen; *elocutio* diksiyon ve üslup; *actio* jest ve mimikler ve *memoria* hafıza (konuşmalar saatlerce sürebilirdi ve onlar konuşurken okumaz, ezberlerdi). *Elocution*un en iyi şekli için çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazıları özenli, süslü bir üslubu savunurken, diğerleri sadeliği ve basitliği savundu. Yetişkin Cicero'nun tercih ettiği görkemli ancak abartılı olmayan bir orta yol vardı.

İyi konuşmacı bir oyuncu, bir aktör gibi olması gerektiğini kabullenmeli. Cicero hayatının ilerleyen dönemlerinde hitabet üzerine kitaplar yazdı ve bu kitaplarda şu noktanın altını çizdi:

Önde gelen bir konuşmacı sesini çeşitlendirmeli ve ayarlamalı; sesini tüm tonlarda yükseltmeli ve alçaltmalı. Abartılı jestlerden sakınmalı ve etkileyici bir biçimde dik durmalı. Endişelenmemeli ve endişelendiğinde de uzatmamalı. Sıkı kontrolle ölçülü olmadığı müddetçe öne atılmamalı. Boynunu kadınsı şekilde eğmemeli veya parmaklarını oynatmamalı veya kafiyelerinin ritmini parmak eklemlerine vurmamalı. Bütün vücudunu tuttuğu ve kontrol ettiği gibi kendisini de kontrol etmeli. Çok tartışmalı anlarda kolunu kaldırmalı ve sakın konuşmalarda indirmelidir... Yüzünde aptal bir ifade ve ekşimiş bir surat olmadığından emin olduktan sonra gözlerini büyük bir özenle kontrol etmelidir, çünkü yüz ruhun imgesidir, gözlerse tercümanı. Değindikleri konuya göre kederlerini veya neşelerini belli edebilirler.⁸

Öğrencilere masalları ve diğer hikâye türlerini basit bir anlatımla nasıl dönüştürecekleri, ünlü şairlerden yapılan alıntılardan argüman geliştirmeleri ve aktüel veya kurgu konulardan ve olaylardan esinlenerek konuşma yazmaları öğretilirdi. Bunları sınıf önünde sergilerlerdi. Cicero'nun zamanında retorik öğretimi karışık ve

sıkıcı kurallar sistemine indirgenmiş olmasına rağmen müfredatın merkezinde bulunuyordu. Bir noktada retorik, iyi bir ailede dünyaya gelen tüm erkeklerin göz diktiği siyasi kariyerin anahtarı olduğundan mesleki bir konuydu. Bunu sadece insanları kendi bakış açılarının doğruluğuna ikna etmek için ihtiyaç olunan yetenekleri edindilerse yapabilirlerdi. Roma’da nam sadece halka açık toplantılarda ve Senato’da değil, mahkeme salonlarında da yapılabilirdi. Yirmili yaşlarının başlarındaki hırslı genç erkekler geleceğin potansiyel siyasetçileri olarak ceza davalarında kendi isimlerini duyurabilmek için yalnızca avukat olarak değil, sık sık savcı sıfatıyla da görünürlerdi.

Hem retorik hem de edebiyat çalışmaları öğrencilere etik bir temelle metanet, adalet ve ihtiyat erdemlerini aşıl原因an ahlaki bir eğitim vermeyi de hedeflemekteydi.

Bu derece karmaşık anlamda toplum önünde konuşma ortadan kalktı ve günümüzde onun gücünü, dolaysızlığını ve cazibesini tasavvur etmek güç. 17. yüzyıl İngiltere’sinde Samuel Pepys’in bir pazar gününü katıksız zevk için vaazdan vaaza giderek geçirmesi gibi, Romalı kalabalıklar, açık havada davaların görüldüğü Forum’a döneminin büyük avukatlarını davalarını sunarken dinlemek ve alkışlamak için yığılırlardı. Shakespeare’in *Julius Caesar* eserindeki “Dostlar, Romalılar, yurttaşlar” hitabı asıl hitabın nasıl olduğuna dair bir ipucu vermektedir.

MÖ 90 yılında Cicero, Romalıların reşitlik yaşı olan 16 yaşına girdi ve bu sırada ortaokul eğitimini tamamladı. Doğum günlerinde değil de Bereket ve Bitki Tanrısı Liber’in bayram günü olan Mart’ın 17’sinde veya civarında tertip edilen özel bir ergenliğe geçiş töreni bir oğlanın erkek olduğu ana işaret ederdi. Cicero’nun özelinde bu törenin nerede düzenlendiğini bilmiyoruz, ancak ailesinin ona yönelik emellerini hatırlayacak olursak, yüksek ihtimalle Roma’da gerçekleşmiştir.

Marcus reşit olduğı zaman, babası oğullarının toplum önünde konuşma alıştırmalarını ve hukuk çalışmalarını başkentte tamamlamalarına karar verdi. Yüksek eğitim özellikle tartışmayla nutka ayrılmıştı ve toplum önünde konuşma konusunda uzman bir öğretmen olan hatibin ellerindeydi. O ve diğer eğitimli adamlar, filozoflar veya bilginler üniversite profesörleriyle neredeyse aynı statüdeydi. Ama üniversiteler gibi akademik kurumlar bulunmadığından, böyle adamlar serbest zamanlı çalışırdı; çoğu zaman danışman olarak hareket ettikleri ve işverenlerinin itibarlarını artırdıkları önde gelen siyasi bir figürün evinde yaşırdı. Yaşlı devlet adamları da deneyimleriyle hukuki ve anayasal bilgilerini genç nesle vermeye istekliydi.

Taşralı bir çift gencin bu gayrı resmi ve özel bitirme okullarına erişimi zordu. Yalnızca tabilik (*clientela*) adı verilen kişisel bağlantılar ağıyla erişilebilirdi. Toplum hakların ve yükümlülüklerin eşleşmesinden oluşan bir piramitti; ana ilke, “do ut des” (senin vermen için veriyorum) dini kaidesiyle özetlenmişti. Zengin ve güçlü bir adam yüzlerce ve belki de binlerce “tabi” için “hami” olarak davranırdı. Çıkarlarını gözetmek için güvence verirdi. Onlara evini açardı ve zaman zaman yemek verirdi, epey muhtaç haldeki yandaşlarına yiyecek dağıtımını sağlardı. O bir tavsiye, iş ve siyasi bağlantı kaynağıydı. Eğer bir tabinin başı kanunla derde girerse, hamisi desteklerini sunardı. Karşılığında tabi (eğer Roma’da yaşıyorsa), düzenli olarak sabah ziyaretinde bulunurdu ve hamisine şehirdeki işine giderken eşlik ederdi. Tabi olan bir koruma veya belki de orduda bir asker olarak işe alınabilirdi. Taraflardan hiçbirisi bir ötekine karşı hukuka başvuramazdı. Bu karşılıklı yardım ağıları toplumsal sınıfların ötesine geçti ve çeşitli İtalyan topluluklarındaki –bir bütün olarak imparatorluktaki bu ilişkilerden bahsetmeye gerek yok– yerel elitleri merkezle ilişkilendirdi. Tabilik bağlayıcı bir anlayışmaydı ve diğer yönetsel araçların eksikliğinden ötürü imparatorluğu bir arada tutmanın asli yöntemiydi. Bir ailenin tabi listesi bir kuşaktan diğerine ulaşırdı. Elbette eşitler arasında daha uzun süreli bağlar kurulabilirdi. *Amicitia* veya “dost ittifakı” kişisel

alakadan daha fazlasıydı ve üst sınıftakilerle alt sınıftakiler arasındaki resmi çevrelere atıfta bulunurdu.

Toplumda başarılı olabilmek için, hatta toplumda hayatta kalabilmek için bir Romalı sadece ailesinin değil, ayrıca yaşadığı şehrin ve köyün, loncasının (bir zanaatkâr ve esnafsa) veya semtinin de etkin bir üyesi olmalıydı. Bu kurumlardan her birinin kendisini otoritenin ve gücün en yüksek mevkilerine adanmış bir hamisi vardı. Refah devlet, bankacılık sistemi ve çoğu kamu hizmetlerinin olmadığı bir çağda, geleceğini bu yollarla güvence altına almaktan başka seçeneği yoktu. Siyasetin büyük ölçüde kişisel bir zeminde yürütülmesinin ve kolektif ifadelerden ziyade ahlaki görülmesinin sebebi buydu. Tabi listesi sistemi siyasi programlara dayalı ittifaklarla veya ortak eylem manifestolarıyla bağdaşmıyordu.

İyi bir toplumsal statüdeki bütün taşralı tabiler gibi, Ciceroların hamisi de Roma'daydı ve Marcus'la Quintus için iyi öğretmen arayışında onlardan faydalandılar. Bilhassa Senato Başkanı Marcus Aemilius Scaurus'la, tanınmış bir avukat ve siyasetçi olan Marcus Antonius'la (Cicero'nun amcasını korsanlara karşı seferde yanında götüren kişi) ve daha da ünlü bir hatip, devlet adamı ve reform ihtiyacını anlayan bir muhafazakâr olan Lucius Licinius Crassus'la ilişkiliydiler.

Torpiller başarılıydı. Marcus ve Quintus'un hukuk uzmanı dayıları Gaius Visellius Aculeo Crassus'u iyi tanıyordu ve onlar için atama ayarladı. Marcus ve Quintus, Palatinus Tepesi'ndeki mükemmel bir konumda bulunan, Hymettus mermerinden sütunların ve gölge veren ağaçların bulunduğu –tüf ve tuğladan ibaret şehirde nadir görülen özelliklerden– büyük hatibin zarif evinde çokça zaman geçirdiler. Çoğu zaman onu güncel siyasi meseleleri tartışırken dinlediler ve konutundaki bilgilerle çalıştılar. Marcus, Crassus'un eşinin konuştuğu yalın, geleneksel Latince'den oldukça etkilenmişti. Bunların karşılığında hiç kuşkusuz kardeşlerin, önde gelen erkekler toplum içine çıktıkları zaman onlara eşlik eden günlük tabi kalabalığına katılmaları beklenirdi. Ardından gelen ne kadar çoksa, itibarın o kadar büyük olur.

Ayrıca Cicero, Romalı hukukçuların en iyilerinden ve ilklerinden, Crassus'un o zamanlar 80'lerinde olan kayınbabası Quintus Mucius Scaevola'nın da talebesi oldu. Scaevola'nın ölümüyle Cicero, aynı adı taşıyan ve devlet dininin yürütüldüğü memuriyet olan *pontifex maximus* görevindeki ve MÖ 95 yılında Crassus'la konsüllüğü paylaşmış daha genç bir kuzenine nakledildi.

Babası onu alakadar olması için eski okul arkadaşı Marcus Pupius Piso'ya emanet etti; Piso da bir çeşit akıl hocası gibi davrandı ve gözünü ondan ayırmadı. Daha sonra yakın çağdaşı olan tarihçi Sallustius, bu bir araya gelişi Cicero'ya karşı bir hicvinde eşcinsel bir ilişki olarak sundu: "Ölçsüz gevezeliğini bekâretin pahasına Marcus Piso'dan öğrenmedin mi?"⁹ Ama bu tür bir hakaret Roma toplumsal figürleri arasında rutin bir şekilde birbirleriyle karşılıklı olarak yaptıkları bir şeydi ve sözün özü bu türden bir münasebet olmuş olabilir, ancak olmama ihtimali de aynı orandadır.

Bu yıllarda Cicero'nun ünlü bir avukat olma hırısı belirginleşti. Yazma ve toplum önünde konuşma yeteneğini keşfetti. Forum'daki duruşmalara neredeyse dayanılmaz bir heyecanla sürüklendi ve avukatlık mesleğinin cazibesi başrol oyuncusununkine çok fazla benziyordu.

İhanet, cinayet, gasp ve benzeri gibi çeşitli suçlarda uzmanlaşmış birkaç kuruldan oluşan mahkemeler vardı. Davaya katılacakları yerleştirmek için geçici kürsüler ve oturaklar kurulurdu. Genellikle bir *praetor* başkanlık ederdi ve her dava başına 30 ile 60 arasında gizli oy veren jüri üyesi atanırdı. Bunlar ilk başta senatörlerdi, fakat Gaius Gracchus'un reformlarından biri bu jüri hizmeti hakkını *equites* sınıfına aktardı. Bu özellikle Senato veya ticari çıkarları mevzu bahis olduğunda son derece tartışmalı bir husustu. Jüri üyeleri oy verme tabletlerinin her iki yüzünden birine taşla sürterek bir A (*absolvo* kelimesinden) veya bir C (*condemno* kelimesinden) harfi çizerek oy kullanırlardı. Hükümler çoğunlukla yanlıydı ve jüri üyelerine rüşvet vermek yaygındı.

* Serbest bırakıyorum anlamına gelen Latince bir fiil. (ç.n.)

** Suçlu buluyorum anlamına gelen Latince bir fiil. (ç.n.)

Eski Roma’daki mahkeme prosedürleri ana hatlarıyla bilinmektedir. Savcılar, savunma makamının çürütmeye çalıştığıyla eşit süredeki uzun bir konuşmayla mahkemeyi açardı. Yardımcı müşavir tarafından nutuklar izlenirdi. Bir su saati herkesin süreye uymasını sağlardı. Her iki tarafın da tanıkları çapraz sorguya çekilirdi. Bazı aşamalarda karşıt avukatlar kendi aralarında tartışmaya girerdi (*altercatio*). Ardından dava muhtemelen bir günlük aranın ardından devam etmek üzere ertelenirdi. Her iki taraftan da ek konuşmalar yapılırdı ve başka bir delil sunulmasına müsaade edilirdi. Ardından karar açıklanırdı.

Özel davalar iki ayrı aşamada görülürdü: ilki ortadaki sorunları tanımlayan *praetor*’un önünde ve ikincisi de kararın verildiği ve *praetor*’un kanaatini aktardığı hâkim veya jürinin önünde.

Cicero önde gelen bir avukatın dinleyicileri üzerindeki oluşturabileceği duygusal etkisine hayran kalmıştı ve maharetlerini bir aktörünkilere benzer olarak gördü. Tiyatronun saygın bir uzmanlık olarak görülmemesine rağmen, bu Cicero’yu büyüledi ve daha sonra döneminin en ünlü aktörü Quintus Roscius Gallus’la yakın arkadaş oldu. Her zaman hitabet ve tiyatronun farklı sanatlar olduğu konusunda direktse de kendi tarzını Roscius’un ve tanıdığı bir diğer aktör olan Clodius Aesopus’un (bir zamanlar sergilediği Yunanların Kralı Agamemnon oyununa öylesine kendisini kaptırmıştı ki sahnedan geçmesi gereken bir sahne görevlisini kılıçla öldürmüştü) performanslarıyla modelledi.

Cicero’nun ağır başlı, kitapsever çocuk tutumları hayatı boyunca sürdü. Fiziksel saldırganlıktan her zaman iğrenir ve korkardı. Biraz ukala bir şekilde anımsardı: “Diğerlerinin kişisel meselelerinde mesafe kat etmek, tatil yapmak ve oyunlara katılmak, çeşitli zevklerden haz almak veya zihinsel rahatlamadan eğlenmek ve bedensel rekreasyon için harcadıkları zaman; onların sabahlara kadar süren partilerde, kumarda veya top oynarken harcadıkları zaman, benim açımdan tekrar tekrar dönerek... edebi uğraşlarla meşgul olmamı kanıtlıyor.”¹⁰

* Tartışma yapıyorum anlamına gelen Latince bir fiil. (ç.n.)

Cicero ergenliğinde şiir yazdı ve 14 yaşının başlarında dört hece vezniyle yazdığı *Pontius Glaucus* adlı çalışmasını tamamladı. Her ne kadar günümüze ulaşmasa da şiirin sihirli bir bitki yiyen ve kehanet yeteneği olan olağanüstü bir deniz tanrısına dönüşen Boiotialı bir balıkçının hikâyesi olduğunu biliyoruz. Ana yeteneği aracılığıyla dünyada kendi yolunu belirlemeyi düşleyen biri için yerinde bir konuydu, kelimelerle çarpıcı biçimde ikna edici bir yoldu.

Genç bir adam olarak Cicero, hitabetiyle olduğu kadar dizeleleriyle de ünlüydü. Üslubu akıcıydı ve teknik anlamda başarılıydı. Bir gecede 500 dize yazacak kadar hızlı ve kolay yazardı ve Aratos'un astronomi üzerine olan Yunanca çalışmasını çevirmek gibi ümit vaat etmeyen işlere de el atardı. Fakat ciddi manada şiirsel bir ufku yoktu ve okuyucular söz ustalığını başarılı bulmazdı. Öncülüğünü Catullus ve çevresinin yaptığı dizelerini daha şahsi ve lirik üslupla yazan yeni bir neslin gelmesiyle bir şair olarak ünü hızla ve kalıcı olarak azaldı. Bir sonraki çağın imparatorluk tarihçisi Tacitus şunları aktarmaktadır: "Caesar ve Brutus da şiir yazdı –Cicero'dan daha iyi değillerdi fakat daha şanslılardı, çünkü pek az insan şiir yazdıklarını biliyor."¹¹

Eğitim ilerledikçe Cicero, Roma kültüründeki içsel şizofreninin bütün gücüyle tanıştı. Geleneksel değerlerin yabancı göçmenler tarafından zayıflatıldığına dair yaygın bir inanç vardı. Cumhuriyet'in içine işlediği farz edilen çöküş, Roma'ya Hellenleşmiş Doğu'dan gelen büyük oranda güvenilmez ve yozlaşmış Yunanlara ve Asyalılara atfedilirdi. Cicero'nun bilhassa onlarla hiçbir işi olmayan büyükbabası Roma ahlakının düşüşe geçen standartlarına teessüf ediyordu: "Bizim halkımız Suriyeli kölelere benziyor: Ne kadar iyi Yunanca konuşurlarsa o kadar beceriksizleşiyor."¹² Crassus ve Antonius gibi üst düzey *philhellenler** toplum önünde konuşurken zaman zaman gerçek inançlarını gizlemek zorunda hissederlerdi.

Buna karşın gerçek şu ki Yunanları savaşta yenebilen Tiber kıyısındaki acımasız şehir devletinin kültürel olarak onlarla rekabet

* Yunan kültürünü seven ve ilgilenen Yunan olmayan kişilere verilen Yunansever, Yunan dostu gibi bir anlama gelen Yunanca bir sıfat. (ç.n.)

edebilecek hiçbir şeyi yoktu. Yunan edebiyatı, felsefesi ve bilimi, edebi miras olarak neredeyse şarkılarından ve ilkel yıllıklarından başka bir şeyi olmayan Roma halkı için bir aydınlanmaydı. Derhal buldukları her şeyi ödünç almaya başladılar ve MÖ 3. ve 2. yüzyıllardaki Roma edebiyat tarihi özünde bir çeşit intihaldi. Hatta Cicero'nun döneminde bile yetişmeleri gereken birçok husus vardı.

Cicero'nun babası kendi babasının Yunan karşıtı görüşlerini tepkiyle karşılamış gibi görünüyor. Zamanın pek çok muhafazakâr eğilimli kişileri gibi oğullarının geleceğinin Yunan edebiyatında, felsefesinde ve retorüğinde yattığına inanıyordu. Dolayısıyla genç Cicero'nun retorik bilgisinin teori ve pratiğinin çoğunu edindiğı döneminin ünlü Yunan şairi Arkhias'a ulaşmış olması şaşırtıcı değildir. Arkhias önde gelen çevrelerde rağbette olan bir şahıstı ve Roma'daki en iyi ailelerin pek çoğıyla ilişki kurmuştu. Cicero bu borcu kabul etmiştir: “Hafızamı zamanda geriye götürebildiğim, çocukluğumun ilk yıllarını hatırlayabildiğim kadarıyla, geçmişte şekillenen resim, bu çalışmalara girişime kararımnda bana ilham veren ve kendilerinin metotlu uğraşına başlatan kimseyi [Arkhias] gün yüzüne çıkarıyor.”¹³

Cicero, Yunan menşeiili her şeye o kadar bağımlı hale geldi ki kendisine “küçük Yunan çocuğı” lakabı takıldı. Ancak Roma ve onun tarihi hakkında da öğrenmekten geri kalmadı. Bu maksatla Lucius Aelius Stilo'nun tanışıklığını kazanmaya çalıştı. İlk doğma büyüme Romalı gramerci ve köken araştırmacısı Aelius'un siyasi konuşmalarında kullanmaları için arkadaşlarına sağladığı Cumhuriyet tarihi hakkında bilgi birikimi vardı. Onun yurtseverlik özelliğı, Roma'nın yetersiz biçimde kaydedilmiş geçmişinin ayrıntılarına ömür boyu düşkün olacak Arpinumlu erken gelişmiş gencin üzerine geçti.

Crassus'un evinde Scaevola ile çalışırken Cicero, Roma toplumunun ufak dünyasındaki çağdaş olduğı üst sınıf kişilerle tanıştı. Kalabalıktan iki çocuk öne çıktı. Gaius Iulius Caesar Cicero'dan 6 yaş küçüktü, ama hem kendisi hem de Quintus onu şahsen tanıyordu.

Marius'un, Caesar'ın halası Iulia'yla evliliğinden ötürü uzaktan akrabaydılar. Cicero ayrıca köklü ama katiyen soylu olmayan bir aileden gelen Titus Pomponius adlı bir çocukla ömür boyu sürececek bir dostluk kurdu. Scaevolalarda bir araya geldiler ve Roma tarihine ve edebiyatına dair bir tutkuyu paylaştıklarını keşfettiler. Cicero'nun Atticus'la –sonradan onu böyle adlandırmıştı– dostluğu hayatının merkezinde olacaktı. Yıllar sonra erişkinken şöyle yazmıştı: “Seni seviyorum Pomponius... ikinci bir kardeş gibi.”¹⁴

Üç gencin kesintisiz eğitimlerini sürdürmesine izin verilmedi. Radikal *Tribunus* Saturninus'un suikasta uğramasını izleyen nispeten sakin birkaç yıl, Cicero 15 yaşındayken sona erdi. Cumhuriyet şimdi çocukların erişkinlik yaşamlarının siyasetine uygun ortam yaratan krizler silsilesiyle yıpranmıştı. Cicero, Caesar ve Pomponius olayları Forum'da ve sokaklarda izledi.

Senato'nun çoğu herhangi bir anayasal değişikliğe müsamaha göstermeye isteksizken, Senato'nun ileri görüşlü üyelerinden birkaçı statükonun devam edemeyeceğini ve olaylara önce davranmanın repki vermekten daha akıllıca olduğunu fark ettiler. Yıpranmış reform değneğini almak bir başka aristokrata düştü. Marcus Livius Drusus, MÖ 91 yılında *tribunus* olan zengin ve hırslı bir soyluydu. Cicero'nun akıl hocaları Scaurus ve Crassus'un arkadaşıydı ve genç öğrencinin ilk elden olaylara tanıklık ettiğini varsayabiliriz. Drusus'un ana projesi Roma yurttaşlığını İtalyanlara genişletme planının teker-rürüydü, fakat bilindik sıklığıyla Senato onun yasasını kaldırdı. En şahsi menfaat gözeten güdülerinden ötürü ondan son derece kuşulanıyorlardı: Eğer İtalyanlara yurttaşlık hakları tanınırsa, çok sayıda kişi Drusus'un tabileri arasına katılabilir ve bu da onu fazlasiyla güçlendirebilir.

Sonuç bilindikti. Müttefik topluluklar Cumhuriyet'in imparatorluğun kazançlarını onlarla paylaşacağına dair tüm umutlarını yitirdiler. Kırsaldaki ruh hali gergin ve hararetle bir hal aldı. Drusus'un Müttefik liderlerden birini Roma'daki evinde ağırladığı biliniyordu ve kamuoyu onun sadakatsizliğinden şüpheleniyordu. İtalyanların Drusus'a sadakat yemini ettiğine dair söylentiler vardı.

Bu sıralarda Crassus, bir Senato tartışmasına son katkısını sundu. Cicero olup bitene dair ayrıntılı bir açıklama yapmıştır. Crassus, Senato’yu eleştirdiği için öfkelenildiği konsüllerden Lucius Marcius Philippus’a yönelik bir nutuk attı. Konsül sinirlerine hâkim olamadı ve onu cezalandırmakla tehdit etti. Yaşlı adam geri adım atmayı reddetti: “Mülklerimden herhangi birini yitirmekle yıldırılabilceğimi mi zannediyorsun?” Senato’nun Crassus’u desteklemesiyle önerge oybirliğiyle kabul edildi. Crassus hoş bir konuşma yaptı, fakat gayreti gücünü zayıflattı ve nutuk atarken hastalanmıştı; zatürre oldu ve birkaç gün sonra da öldü. Cicero ve diğer çocuklar büyük hatip eve getirildiğinde muhtemelen Crassus’un evindeydi. Derinden üzüldüler ve Cicero, bu çocukların ileride Senato Binası’na gittiklerinde “kuğu şarkısı”nın* (Cicero’nun popülerleştirdiği bir deyim¹⁵) en son duyulduğu yere bakacaklarını ifade ediyor.

Bu hadise Cicero’nun karakterinin ilgilici çekici bir yanını gözler önüne seriyor: Hayranlık duyma eğilimi. Alaycı biri değildi ve kendi şanıyla alakadar olmasına ve kinle nefretten layığıyla pay almasına rağmen, başkalarının başarılarını takdir ederdi ve mümkün olduğu takdirde onları övmekten hoşlanırdı.

İtalya’yı saracak yangının ateşlenmesine yol açan başka birinin ölümüydü. Drusus tehdit altında olduğunun farkındaydı ve Palatinus Tepesi’ndeki işlerini yürüttüğü kötü aydınlatılmış revaklı evinden nadiren çıkmaktaydı. Bir akşam toplantıyı dağıtırken aniden bıçaklandığını haykırdı ve dudağında kalan sözleriyle yere düştü. Kalçasına saplanmış bir deri işçisinin bıçağı bulundu, ama suikastçı asla yakalanmadı.

Drusus’un katli İtalyan niyetlerine nihai darbeydi. Yarımadanın dört bir köşesindeki topluluklar ayaklandı. Müttefiklerin Savaşı olarak adlandırılan mücadele kanlı ve sertti. Genç, nüfuzlu ve hırslı Romalıların askeri seferlere katılması beklenirdi; Cicero askerliğe

* Ölen bir sanatçının en son işini ifade etmek için kullanılan bir tabir. (ç.n.)

nadiren ilgi göstermemesine rağmen savaş kaçınmayacağı kadar eve yakındı. Bir askeri heyet üyesi olan Gnaeus Pompeius Strabo'nun ordusuna katılmak için çalışmalarına geçici olarak ara verdi. Komutanın oğlu genç Gnaeus Pompeius'la (bildiğimiz Pompeius Magnus) ilk kez tanıştı. Tam anlamıyla çağdaşlardı, 16 veya 17 yaşındaydılar –ve elbette gelecek yıllarda kaderlerinin birbirlerine ne kadar yakından bağlandığından habersizlerdi.

Roma birkaç kez yenilgiye uğradı ve merkez üssü İtalya'nın Adriyatik Denizi tarafı olan isyanın yayılmasına dair bariz bir risk vardı. İsyana komşu olan Etrüskler ve Umbrialılar ayrılma noktasında görünüyordular. Böylece MÖ 90 yılında Senato, yüzleştiği felakete boyun eğdi. Sadık kalan ve teslim olan Mütteliklerin hepsine Roma yurttaşlığı verdiler. Bu nihaiydi; kavganın, insan hayatları ve cefa açısından korkunç bir bedelle kısa bir müddet devam etmesine rağmen, Roma askeri açıdan muaffer –ve siyasal mağlup– olarak ortaya çıktı.

İtalya artık birleşikti ve epey ağır bir şekilde yarımadanın eski kültürel ayrışmaları ve dilleri yerini kapsamlı bir Latinleşmeye bıraktı. Kısa vadede Cumhuriyet'in istikrarına ve egemen sınıfın özgüvenine yönelik şok muazzamdı. Ve daha kötüsü geldi. Müttelikler Savaşı, toplumsal ve siyasal kaosun içinde yeni bir kanlı sarmala dikkat çekti. Forum'daki askerler, katledilen yaşlı devlet adamları, imparatorluğun yarısı isyandaydı –Cumhuriyet tarihinde buna benzer bir şey hiç görülmemişti. Normal olmaya yaklaşan bir düzenin MÖ 82 yılında tekrar dönüşü yaklaşık olarak 10 yıl sürmüştü; bu süreçte modern bir hesaba göre İtalya ve Roma'daki 4 milyon 500 bin özgür nüfustan 200 bini hayatlarını kaybetti.

Tipik, düzenbaz anlayışsızlıkla Senato, yeni İtalyan yurttaşları az sayıdaki bir *tribus* veya Comitia Tributa'nın bölündüğü oy grubu etrafında toplayarak seçime olan etkilerini azalttı. Radikal bir *tribunus* olan Publius Sulpicius Rufus müdahalede bulundu; Müteveffa Drusus'un dostuydu ve yeni oy hakkı kazanmış İtalyanlar için adil bir politikayı teşvik ediyordu. MÖ 88 yılında yeni yurttaşları *tribusun*

bütün menzili boyunca dağıtmak için öneri getirdi. *Optimates* sınıfı arasında kargaşa çıktı ve sivil reformcuların sonuncusu Sulpicius, *equites* sınıfından 600 genci koruma olarak işe aldı; bunlara “senatör karşıtları” lakabı takıldı.

MÖ 87 yılının konsüllerinden birisi köklü, ancak yoksul bir ailenin soyundan gelen ve siyaset sahnesine nispeten geç girmiş Lucius Cornelius Sulla Felix’ti. Sulla gençliğini değersiz aktörlerin ve dolandırıcıların arasında harcadı ve ilk kez 31 yaşındayken savaş alanında ismini duyurdu. Akılda kalıcı bir görünümü vardı, insanların dediğine göre üzerine yulaf serpilmiş bir duta benzeyen bir doğum lekesiyle suratının şekli bozulmuştu. Muhafazakâr birisi olarak Senato’nun geleneksel otoritesini yeniden canlandırmayı amaçladı. Onun konsüllüğü Müttefikler Savaşı’ndaki dikkat çeken başarıların bir ödülüydü. Konsüllük yılı tamamlanır tamamlanmaz kendisine Roma’nın Asia Minor’daki bölgesel varlıklarında ortaya çıkan ciddi bir krizle başa çıkması için askeri komutanlık verildi.

Karadeniz’in güney kıyısındaki Pontos Kralı Mithradates, yıllardır tüm bölgeyi Roma idaresinden kurtarmak için plan yapıyordu. Olağanüstü fiziksel gücü ve zihinsel dayanıklılığıyla yetenekli ve hırslı bir adamdı. Doğu’nun yapısına özgü entrikaların korkusundan direnç sağlamak için düzenli olarak ufak dozlar halinde zehir tükettiği sanılmaktadır. Müttefikler Savaşı ona harekete geçmek için Roma’nın sırtı dönükken bir defaya mahsus fırsat tanıdı ve o da onu ele geçirdi. Ordusu bölgeyi işgal etti ve gemileri Ege’ye doğru yelken açtı. Atina’daki demokratlar kendisini Yunanistan’ı özgürleştirmeye davet etti.

Mithradates’in ilerleyişi o kadar hızlı ve kararlıydı ki 80 bin Romalı ve İtalyan iş adamıyla aileleri kendilerini beklenmedik biçimde düşman topraklarında mahsur kalmış buldular. Mithradates’in onlarla ne yapacağına dair soruna yönelik çözümü kesindi. Her yerleşimdeki yerel yetkililere Latince konuşan tüm yabancıların öldürülmesi için gizli talimatlar gönderdi. Genel itibariyle Roma yönetiminin sevilmediğinin açık bir kanıtı olarak Mithradates’in

talimatına coşkuyla uydular. Bir kentte infazcılar işlerini sadistçe bir yaratıcılıkla planladılar: Çocuklar ebeveynlerinin, sonra da eşleri kocalarının gözleri önünde öldürüldü ve en son olarak da erkekler. Bütün İtalyan mülklerine el konuldu ve krala devredildi.

Katliam, Cumhuriyet otoritesine korkunç bir darbe vurdu ve düzenli vergi akışıyla ticari gelirlerinin birdenbire kesilmesi ekonomik zorluklarını ciddi manada artırdı. İflaslar yaygınlaştı ve her toplumsal sınıfta borçluluk çok yüksek seviyelere ulaştı. Servetlerinin çoğu toprağa bağlı olan senatörler kendilerini kısıtlı bir nakit para akışı içinde buldular; Müttefikler Savaşı'nın korkunç sonuçlarıyla nakdi artırmak için taşınmaz mülk satacak vakit yoktu. Herkes Asia Minor'u geri almanın hayati önemde olduğunda hemfikirdi. İmparatorluğun geleceği dengede idi ve Roma'nın iç meseleleri ne olursa olsun, doğudaki tehditle hesaplaşmak önce gelirdi.

Bu noktada Roma'yı Galyalılardan kurtaran büyük komutan Marius beklenmedik biçimde yeniden ortaya çıktı. Müttefikler Savaşı'nda hizmet etmişti, ama birkaç yılını toplumdan uzak geçirmişti. Şimdi neredeyse 70 yaşındaydı; yaşlıydı ve Cumhuriyet'in nankörlüğü olarak gördüğü şeye gücenmişti, intikam peşindeydi. *Tribunus* Sulpicius destek için akılsız biçimde ona başvurdu. Karşılığında Sulla'nın doğu komutanlığından alınmasını ve Marius'a verilmesini halletti. Konsüller, Sulpicius'u kamu işlerini askıya alarak durdurmaya çalıştılar ve peşi sıra ortaya çıkan isyanlarda Sulla, Marius'un evine sığınmak zorunda kaldı.

Bu tahammül edilemeyecek bir aşağılamaydı. Sulla şehirden çok da uzak bir yerde olmayan ve kendilerini doğuya yönlendirmesini bekleyen ordusuna yeniden katılmaya karar verdi. Fakat kapatması gereken bir hesabı vardı ve hemen yola koyulmadı. Bunun yerine lejyonlarını birkaç saatlik sokak çatışmasının ardından ele geçireceği Roma'ya çevirdi. Sulpicius ele geçirildi ve öldürüldü, fakat Marius bir dizi tüyler ürperten maceranın ardından eski birliklerinin çoğunun mevzilendiği Afrika'ya kaçtı. Sulla, Sulpicius'un kanunu hızlıca geçersiz kılan yasalar çıkarttı ve yokluğunda reformcuların

yasal yolları bulmasını zor hale getirdi. Ardından, bekleyemeyecek Pontos Kralı’na karşı savaşma için harekete geçti.

Sulla’nın Roma’ya girişi bir dönüm noktasıydı. Şehrin sınırları içine askerlerini sokarak Cumhuriyet’in en büyük tabusunu yıktı. Daha da kötüsü ordu kati suretle sadakatini devletine değil liderine gösterdi. Hukukun üstünlüğü devrilmiş ve şahsı kutsal addedilen yasal olarak seçilmiş bir *tribunus* idam edilmişti. Diğerleri bu ölüm-cül teamülleri kullanmak için çok az zaman kaybedeceklerdir.

Sulla’nın Roma’daki durumu kontrol altına alma planları neredeyse sırtını döner dönmez bozuldu. MÖ 87 yılının konsüllerinden, zalim bir halkçı olan Lucius Cornelius Cinna, Sulla’nın tedbirlerini ivedilikle yürürlükten kaldırmaya girişti. Altüst olmuş ve sağlıklı Marius kendi Roma işgalini sahneledi ve beş gün süren katliam ve yağma süresince adamlarının zincirlerini koparmasına müsaade etti. Kurbanlar arasında Cicero ailesinin arkadaşları, akıl hocalarından birisi, hatip ve yaşlı bir devlet adamı olan Marcus Antonius da vardı.

Marius zaferine nail olacak kadar hayatta kalamadı. Yurtdışından gelen kötü haberler, hastalığa, belki de felce yol açtı ve yedinci konsüllüğünün başında MÖ 86 yılında hayatını kaybetti. Yetki Cinna’da kaldı; cinayetlere bir son verdi ve MÖ 84 yılında isyancı birlikler tarafından öldürülene kadar konsüllük vazifesini 2 yıl daha sürdürdü.

Bu arada Sulla, Mithradates’le savaşını, kendisine karşı gönderilen bir Roma ordusuyla da başa çıkmak zorunda kalmasına rağmen kazandı. Roma’ya dönecek olmasından ötürü kaygılıydı ve koşulsuz teslimiyet için diretecek vakti yoktu. Kralla Troia harabeleri yakınında bir araya geldi ve barış anlaşmasını imzaladı. Mithradates sadece Asia’dan çekilmeyi ve makul bir tazminat ödemeyi kabul ederek ucuz atlattı. Karşılığındaysa Pontos Kralı olarak kabul gördü ve Müttefik olarak tanındı –günümüz koşullarında “en fazla iltimas geçilen ülke statüsü”yle ödüllendirildi.

MÖ 83 yılında 3 yıllık bir aranın ardından geri döndü. Brundisium’da (günümüzde Brindisi) karaya çıktı ve bir intikam meleşği gibi merhametsizce İtalya’ya yürüdü. Cumhuriyet’in yönetiminde

olan halk rejimi direndi. Ancak kuzeydeki bir orduyu umursamayan Sulla, bir diğerini Roma'nın kapılardan birinin dışında ses getirecek biçimde mağlup etti ve MÖ 82 yılında şehre girdi. Bir süredir kullanılmayan ve yönetim açısından en üst düzey yetkileri veren *dictator*-luk makamını yeniden yürürlüğe sokarak kendi konumunu düzenledi. Kendini geleneğin öngördüğü 6 ay süre yerine müphem bir süre için bu makama atadı ve Cumhuriyet kurumlarının düzenlenmesi ve yenilenmesi vazifesini üstlendi.

Egemen sınıfın bir diğer katliamı gerçekleşti. Marius'un yönetimi altında siyaseten sağcı adamlar öldürülmüştü. Şimdiyse bu rüzgâr sola döndü. Bir süre devam eden gelişigüzel katliamın ardından, genç bir senatör Sulla'ya "Öldürmeye karar verdiklerinizi affetmemizi istemiyoruz, tek istediğimiz öldürmemeye karar verdiklerinizi endişelendirmemenizdir"¹⁶ şeklinde yakındı.

Dictator öneriyi inceledi ve bu kargaşaya bir son vermeyi kabul etti. Forum'daki beyaz tabletlere ölmesini istediği kişilerin adlarının yazdığı ihbar listeleri astırdı. Herhangi birisinin ihbar edilmiş bir kişiyi öldürmesi yasal hale getirildi ve ikna edici bir delil sunulduğu takdirde (genellikle bir baş) oldukça kıymetli bir ödül olan 1.200 *denariyi* elde edebilirdi. Bir kural olarak öldürülenlerin kelleleri Forum'da sergilenirdi.

Cicero'nun kuzenlerinden Praetor Marcus Marius Gratidianus da bu mağdurlardan biriydi. Marius'un korku döneminde babasını intihar etmeye zorladığı, önde gelen muhafazakârlardan Quintus Lutatius Catulus'a teslim edildi. Lucius Sergius Catilina adlı genç bir aristokratın yardımıyla Catulus, Gratidianus'u Catulus klanının mezarına kadar sokak ortasında kırbaçladı. Oradaysa kolları ve bacakları sopalarla parçalandı, kulakları kesildi, dili ağzından dışarı çıkarıldı ve gözleri oyuldu. Ardındansa kafası kesildi ve cesedi Catulus'un ölmüş babasının ruhu için kurban olarak sunuldu. Sonradan yazılan gadarca bir eklemeye gördüklerinin dehşetiyle bayılan bir subay sadakatsizlikten ötürü idam edildi. Ardından Catilina'nın Gratidianus'un "hâlâ canlı ve nefes alır haldeki" (Cicero'ya göre bu retorikteki en

hayali anlatımlarından birisidir) kesik başını Sulla’ya sunmak için Roma’ya taşıdığı söylenir.

Döneminin en öne çıkan kişileri tasfiye edildi. Başlangıçta 40 senatör ve 1.600 *equites* listelendi, ancak toplam ölü sayısı bundan çok daha yüksekti. Bir tahmine göre toplam kurban sayısı 9 bindi. Bu öldürülenlerin oğulları sürgüne gönderildi ve onların soyundan gelen kimselere kamu memuriyeti elde etmek ilelebet kanun hükmünde yasaklandı. Bu katliamların bir neticesi de Senato’nun ciddi biçimde tükenmeye başlamasıydı. Bir imparatorluğu idare etmek için yeterli olmayan 200’den az kişi hayatta kaldı.

Bu ihbarnameler sırasında Cicero 24 yaşındaydı ve arkadaşı Pomponius kendisinden üç yaş büyüktü. Iulius Caesar sadece 18 yaşındaydı. Müttefikler Savaşı’nın korkunç hadiseleri ve Marius’la Sulla’nın döktükleri kan büyüme yıllarına denk gelmişti. Onların gördüklerine karşı verdikleri tepkiler yıllar içinde pekişerek olabildiği kadar geniş bir çeşitliliği kapsayan olgun siyasi konumlara dönüştü. Cumhuriyetçi geleneklerin savunması, doğrudan siyasal eylemden vazgeçme ve radikal reforma bağlılık –bunlar çok farklı üç kişiliğin anayasanın çöküşü ve egemen sınıfın kırımı konusunda mutabık kaldığı çeşitli yollardı.

Bu üçlünün arasında, bahsi geçen dönemde en fazla tehlike altında olan Caesar’dı. Her ne kadar soylu doğmasına rağmen, ailesi varlıklı değildi ve yoğunlukla emek sınıfının yaşadığı Subura semtinde yaşamaktaydı. *Patricii* kökeninden son derece gurur duyuyordu, ancak Romalılar kamusal yaşamı oldukça kişisel algılamaktaydı; halası Iulia’nın Marius’la olan evliliği Caesar’ı devrimci siyasetle son derece meşgul etti ve Sulla’nın düşmanı yaptı.

Caesar, Cinna’nın konsüllüğünde yalnızca *patricii* sınıfına özgü dini bir memuriyet olan Iuppiter rahipliğine (*flamen dialis*) seçildiğinde yalnızca 14 yaşındaydı; bir önceki görevli karışıklıklar esnasında

intihara sürüklenmişti. Rahiplerin bu kadar genç, dini kuralların ve prosedürlerin bütününe öğrenmeye yetecek kadar körpe yaşta atanması alışılmadık bir durum değildi. Belki de Cinna'nın yönetimine görevi üstlenecek daha istekli bir *patricius* bulmak zor geldi.

Her türlü, Caesar rüşdüne erene kadar görevine başlayamayacaktı ve belki de Sulla'nın zaman içerisinde Cinna'nın tüm kararlarını yürürlükten kaldırması sayesinde, bu göreve hiç başlayamamış gibi görünmektedir. Bu talih kuşuydu, çünkü en azından teorik olarak bu atama onun siyasi kariyere yönelmesini engelleyecekti. Makamda ömür boyu bulunan Iuppiter rahibinin ata binmesi, silahlı askerlere bakması veya Roma dışında iki gecedan fazla üst üste kalması yasaktı. Makama aday gösterilen Caesar artık bir *patricii* ile evlenmek yükümlülüğüne sahipti, bu yüzden zengin bir atlı sınıfı ailesinin kızıyla olan nişanını attı ve Cinna'nın kızı Cornelia ile evlendi.

Caesar, Sulla'nın Asia Minor'dan dönüşünün ardından çıkan iç savaşta yer almadı. Muzaffer *dictator* ona zarar vermedi, yalnızca bir konuda directti –bu da belki aklında ona daha uygun birisi olduğu için karısını boşamasaydı. Genç adam bu bariz iyi niyet işaretini derhal reddetti. Sulla'nın gazabından korkan Caesar, Roma'dan kaçtı ve gözden uzak olmayı umdu, fakat sıtmaya yakalanarak ciddi biçimde hastalandı ve Sulla taraftarı bir devriye tarafından ele geçirildi. 3 bin sestertius karşılığında başını beladan kurtarmayı başardı ve sonunda iyi bağlantılara sahip akrabaları gönülsüz Sulla'yı onun peşini bırakmaya ikna etti. İçer rahat eden Caesar, askerlik yapmak üzere Asia Minor'e doğru yola koyuldu.

Direnışte niçin bu kadar ısrarcıydı? Emin olmak güç, ancak eylemleri olgun haline dair bildiklerimizi sezdiriyor. Zorbalıkla karşılaşmayacaktı. Rahatsız edici olsa bile sadıktı. (MÖ 69 yılında ölene dek eşi Cornelia'ya sadık kaldı.) Kriz anlarında hareketli ve soğukkanlı birisiydi. Caesar'ın görüşleri yalnızca bencilliklerinden değil, beceriksizliklerinden ötürü aristokrasiye duyduğu derin tahammülsüzlükle güdümlüydü. Bir halkçı olarak yetişmişti ve ömrünün kalanında da böyle kalacaktı. Yaklaşık 10 yılda ilk

siyasi makamı *quaestor*luğu elde ettiğinde halası Iulia hayatını kaybetti. Sulla'nın anayasası hâlâ yürürlükteydi ve Senato epey iş başındaydı. Yine de Caesar cenaze söylevinde bulundu ve birazcık şahsi cesaretle yasalara karşı koyarak Iulia'nın kocası Marius'un ve oğlunun tasvirlerini tören sırasında sergilemek için getirtti. Ona karşı bir işlem başlatılmadı, ancak radikalizm bayrağını herkesin görmesi için göndere çekti.

Üçlünün ikinci genç adamı Titus Pomponius'un da halkçı bağlantıları vardı, ancak Caesar'ın şaşalı cüretini paylaşmıyordu. Esasen siyasete sırt çevirdi, kartlarını dağıtılmadan evvel attı. Roma'da varlıklı ve görgülü atlı sınıfından bir ailede doğdu, Sulpicius'la akrabaydı ve *tribunus*un başı MÖ 88'de derde girince, ciddi bir tehlikenin içinde olduğunu gördü. Sulla'nın akıttığı kanın yalnızca karşıtlarını ortadan kaldırmayı amaçlamadığını, ayrıca para toplamanın bir çeşidi olduğunu fark edince bütün mal varlığını aynı anda itinayla Yunanistan'a aktararak İtalya'yı terk edip Atina'ya yerleşmeye karar verdi. Siyasetle ilgilenmeyen birisi Forum'daki ihbar listelerinde kendi adını okuyan ve şunları ifade eden zengin adamın hikâyesini duymuş olabilir: "İşler benim için yolundan çıktı. Albanus Tepesi'ndeki konağımın yanında avlanabilirim." Pomponius'un servetini kaybetmeye hayatını kaybetmekten daha fazla niyeti yoktu.

Hatta daha da zengin olmak istiyordu. Kendisine yaklaşık 2 milyon sestertius miras kalmış ve parasını katlamıştı. Mithradates'in Yunanistan'ı harap ettiği sırada fiyatlar düşükkken Epeiros'tan büyükçe bir arazi satın aldı. Gladyatör gösterilerinin popüleritesine dikkat ederek, konağında tuttuğu ve incelikle ölme sanatında eğitimli savaşçılara yatırım yaptı. Ticarete uygun görmediği bir beyefendiye el altından faiz karşılığında borç verdi. Babasının edebi zevklerini sürdürdü ve geniş bir maharetli yazıcı ekibini evinde toplayarak vakti gelince başarılı bir yayıncı oldu. Roma tarihinin en erken zamanlarından kendi zamanına kadar olan kısmının özetini yazan ve Romalı aristokrat ailelerin bazılarının soylarını araştıran seçkin bir araştırmacıydı.

Pomponius, Atina'da popüler olabilmek için elinden geleni yaptı. Yunancayı akıcı konuşmayı öğrendi ve kısa süre sonra Atticus –Atina'nın başkenti olduğu bölgenin adına atıfla, Attikalı– *cognomen*ini aldı. Bu noktadan sonra bu isimle tanındı ve bu kitapta da bu isimle anılacaktır. Yerel hayır işlerinde cömertti ve iletişim beceresini geliştirme zahmetine girdi. Genç bir çağdaşı olan ve onu kişisel olarak tanıyan biyografi yazarı Cornelius Nepos, Atticus için “Fakirlerle bir ve güçlülerle aynı düzeyde görünecek biçimde davranırdı” dedi.

Sulla MÖ 83 yılında Roma'ya dönerken Atina'ya uğradığında Atticus müthiş bir korkuya kapıldı. General genç adamdan İtalya'ya kendisiyle birlikte dönmeye soracak kadar etkilendi. Köşeye sıkışmış Atticus ömründe bir kez daha güçlü bir adamın teklifini reddetti. “Lütfen hayır, sana yalvarıyorum”¹⁷ diye cevapladı. “Beni yönlendirmek istediklerinin yanı sıra İtalya'yı seninle mücadele etmekten kaçınmak için terk ettim.” Sulla samimiyetinden hoşlandı ve konunun peşini bıraktı.

Atticus seçimler için sık sık Roma'ya döndü ve arkadaşlık kurdu. Kişisel ilişkilerinde nazik ve müşfik bir adamdı, ayrıca muhabbeti de mükemmeldi. Şahsi davranışların üst düzey olmasında ısrarcıydı. Cornelius Nepos'a göre “Hiç yalan söylemedi ve yalan söyleyenlere tahammül edemezdi”. Her kanaatten siyasetçiler yetiştirdi, onlara iyilikte bulundu ve her türlü aleni ideolojik bağlılıktan sakındı. Sık sık arabulucu olarak kullanıldı ve ihtiyatlı bir biçimde oraya buraya mesajlar taşımasına güvenilebilirdi. Caesar gibi sadık birisiydi, ancak şu farkla: İyiliğini gizlice, sahne arkasından yapmayı severdi. Pek çoğunun günümüze ulaştığı ve sürekli olarak karşılıklı yazışmayla sürdürdükleri Cicero'yla arkadaşlığına gelecek nesiller bir hayli borçludur.

Tüm bu muazzam niteliklerine rağmen, Atticus'un kendi çıkarlarını korumak için şaşmaz bir içgüdüğü vardı. Ona ısınmak zor olabilir. Cicero hakkında hâlâ en cezbedici ve nüktedan kitaplardan birini 19. yüzyıl ortalarında yazan Gaston Boissier şunları ileri sürmektedir:

O her zaman en iyilerden [yani *optimates*] yanaydı ... yalnızca tarafını tuttuklarına hizmet etmemeyi bir kural bildi; onlara iyi dileklerini sunmaktan hoşnuttu. Fakat bu iyi dilekler tahayyül edilebilecek en sıcak olanlarıydı... Eyleme geçmesi gerektiğinde ketumluğu henüz başlamıştı... Bunun hakkında ne kadar düşünürsek düşünelim, davranışını haklı çıkarmak için [arkadaşlarına] sunmuş olabileceği gerekçeleri pek tahayyül edemeyiz.¹⁸

Cicero, kan dökülen ve kargaşalı yıllardan çıkardıkları sonuç konusunda Caesar’la da Atticus’la da hemfikirdi. Onun gözünde medeni değerlerin çöküşünün mazur görülemezdi. Fiziksel açıdan ürkek birisi olmasının bununla bir ilgisi olabilirdi, ancak en derin içgüdüleri hukukun üstünlüğüne yönelikti. Onun açısından ihtiyaç olunan şey düzeni yeniden tesis etmektir.

Bir Arpinumlu olarak, son yıllarında kıvranırken gördüğü Marius hakkında karışık hisleri vardı. Altı ayaklı destan ölçüsüyle Marius’un şiirsel methiyesini yazdı ve Cimbrî’yle Teutones kavimlerini yok eden generalin insanüstü başarılarını ve onu meselelerin başına sürükleyen azmine hayran kaldı, ancak halkçı siyasetinden asla etkilenmedi. İktidarını suçluluğun karanlık ara faslı olarak gördüğü Cinna’yı hor gördü. Aralarında kaos esnasında hayatını kaybeden Antonius ve Scaevola’nın bulunduğu üst düzey devlet adamları ve hukukçularla geçirdiği zaman ona asla yitirmediği bir gelenek sevgisi verdi. Eski güzel günler yeniden tesis edilirse, her şeyin yeniden güzel olacağını düşündü.

Aynı zamanda ideolojik açıdan Sulla’nın tarafında olmasına rağmen, *Dictator*’un intikamına dair hatıraları onu asla bırakmadı. MÖ 40’larda yayımladığı bir kitabında herhangi bir kişinin adeta hissedebileceği fiziksel ürpertiyle “Sulla zamanındaki zenginlerin ölüm ihbarlarına, İtalya’nın yerleşim yerlerinin yıkılmasına ve meşhur ‘hasadı’ndan”¹⁹ söz eder. Cicero Roma militarizminden iğrendi ve eski sivil hamisi, Senato Başkanı ve Senato otoritesinin güçlü savunucusu Scaurus’un Marius gibi bir generalden asla daha aşağıda

olmadığı kanısına vardı. “Evdeki kararlar doğru alınmazsa sahadaki zaferlerin pek bir önemi yoktur”²⁰ şeklinde bunu izah etmiştir.

Son çare olarak cesur ve kararlı olabilen Cicero, ateş altındayken Caesar’ın göz alıcı soğukkanlılığına sahip değildi. Müttelikler Savaşı’ndaki kısa süreli askeri deneyimi ona asker hayatını beğendirememişti. Böylece kariyerinde son olmamak kaydıyla, kaba kuvvetle karşılaşınca katliamdan kitaplarına çekildi. Avukat olma arzusunu asla gerçekleştiremeyeceğinden korkuyordu, zira “Mahkemelerin tüm teşekküllerinin sonsuza dek ortadan yok olduğu görünmekte”²¹ diye anımsıyordu. MS 1. yüzyılda biyografisini yazanlardan Plutarkhos’un dediği üzere: “Bütün devletin fraksiyonlara ayrıldığını ve bunun sonucunun bir adamın sınırsız gücüyle sonuçlanabileceğini görünce, emekli olup araştırmacı ve filozof yaşantısına çekildi; çalışmalarını sürdürüyor ve Yunan araştırmacılarla ilişki kuruyor.”²²

Mithradates’le savaşın adı konulmamış yararlarından birisi pek çok entelektüelin ve düşünürün Roma’ya kaçmasıydı. Bunlardan birisi 300 yıl kadar önce Platon tarafından kurulan Atina Akademisi’nin lideri Larissalı Philo’ydu. Cicero’ya felsefe ve özellikle de nesnelerin doğasının bilgisinin nesnelerin doğasındaki erişilmez şeyler olduğunu iddia eden şüpheci teorileri hususunda ilham verdi. Bu düşünceleri meseleleri enine boyuna tartışabilmeyi öğrenmiş bir retorik öğrencisinin ilgisini çekmek için iyi bir şekilde değerlendirilmişti. 20’li yaşlarının başında Cicero, “buluş” –yani bir konuşma için düşünceler ve argümanlar bulma tekniği– üzerine yaptığı çalışmasının ilk iki cildini yazdı ve kitabında en önemli şeyin şu olduğunu belirtti: “Umursamaz ve küstah bir biçimde bir şeyin doğru olduğunu varsaymamalıyız.”²³ Bu kararlı belirsizlik, düşüncesinin kalıcı bir özelliği olacaktı.

Kendi tabilerinden olan ve MÖ 60 yılında ölene dek Cicero’nun evinde yaşayan Filozof Diodotos’tan Stoacılığın ilkelerini öğrendi. Diodotos yılmaz yaşlı bir adam gibi görünüyordu; ilerleyen yaşlarında kör olduğunda geometriye başladı ve lir çaldı. Genç işvereni, evreni bölünmez iki yönden oluşan organik bir bütün olarak

gören düşünce okulundan öğrendiklerinden etkilendi: etkin bir ilke (Tanrı) ve onun eyleme geçtiği şey (nesne). İnsanın vazifesi doğayla uyumlu etkin bir yaşam sürmektir; erdemli olmanın yolu buydu, çünkü erdem doğadan ilham alan etkin bir ilkeydi. Bunu ardından bilge adamın servete olan kayıtsızlığı ve duygulardan şüphelenmesi izledi. Cicero bu denli ileri gidemedi, ama evrendeki kutsal ruh görüşünü geleneksel Yunan-Roma dini fikirleriyle uzlaştırmaya çalışan zamanının ıslah edilmiş Stoacılığını takdir etti.

Cicero’nun edebi uğraşlara şekilişi kalıcı değildi; koşullar olanak tanıdığı anda hukuka ve siyasete girmeye her türlü niyeti vardı. Yaşıtlarının daha agresif askeri tutkularına sempati duymasa da, kişisel ünün bastırılmaz isteğini onlarla paylaştı. Glaukos’un Diomedes’e babasının kulaklarında çınlayan teşviklerini hâlâ duyduğunu söylediği bu klasik ifadeyi Homeros’un İlyada’sında buldu:

*Her zaman en iyisi ol oğlum, en cesurum
ve başını diğerlerinden yukarıda tut.²⁴*

Bu Büyük İskender’i etkileyen bir metindi ve Homeros müfredatlarına girdiğinde aralarında Marcus Tullius Cicero’nun da bulunduğu pek çok Romalı çocuk eşit biçimde etkilendi. Yıllar sonra kardeşine bu dizelerin “çocukluk rüyasını” ifade ettiğini söyledi. En iyi ve en cesur olmaya, Cumhuriyet’in en büyük kahramanlarının saflarına katılmaya kararlıydı. Ancak savaş alanında değil, Roma’nın kutsal merkezi olan Forum’da sivrilmeyi planladı.

FORUM VE MÜNKAŞA

Bir Hatibin Doğuşu: MÖ 81–77

Cicero'nun kariyerindeki neredeyse bütün hadiseler Roma'nın merkezindeki iki futbol sahasından ancak büyük bir meydan-da ortaya çıktı. Avukatların jüriyle ve siyasetçilerin halka seslendiği bu meydan Forum'du. Çağdaş Britanya tabirleriyle, Westminster Abbey, Parlamento Binaları, Trafalgar Meydanı, Londra şehir merkezinin ve bir alışveriş merkezinin işlevlerinin birleştirildiği bir yerdi. Yiyecek dükkanlarından iş yaptırmak için çocuk kiralamaya kadar şehir hayatının bütün kişiye dönük hizmetlerini burada bulmak mümkündü.

İlk yıllarını küçük bir kır yerleşiminde geçirmiş bir genci Roma derinden etkiledi. Antik dünyanın açık ara en büyük şehriydi. Bugün geçmişe giden, sadece görme yeteneğine sahip zaman yolcuları Mağrip'in antik kentleri gibi tanınabilir bir şehir manzarası karşısında evlerinde hissederlerdi –Marakeş veya Fes veya Cezayir şehri gibi. Ancak Latinceyi duyabilir ve anlayabilirlerse, Roma'nın bizim bugün kanıksadığımız kamu tesislerinin herhangi birinden yoksun (şehre su kemerleri ve yeraltı kanalizasyon sistemleri vasıtasıyla yapılan su temini hariç) bir şehir olduğunu fark varırlardı. Hayat gündüz saatlerinde yaşanır. Sokak ışıklandırması yoktu. Gece çökünce tek aydınlık yürüyen yayaların veya onların hizmetkârlarının

* Aziz Peter Kilisesi. (ç.n.)

** Lordlar ve Avam Kamarası'nın yer aldığı 2 binalık Westminster Sarayı. (ç.n.)

taşıdığı meşalelerden kaynaklanırdı. Çoğu Romalı akşamları evde kalmayı daha güvenli bulurdu.

Şehir planlama emekleme çağında bir sanattı ve Roma'nın geniş caddeleri veya bulvarları yoktu. Olanlar dar yollar ve geçitler ağıydı. Cicero şehirden "Dağlara ve derin vadilere yerleştirilmiş, çatıları yukarıya asılı, yolları iyi olmaktan uzak, neredeyse dar bir patika"¹ olarak söz etmiştir. Gerçekte kente ait bir bölge içinden geçen bir sokakla tanımlanırdı (Latince *vicus* kelimesi hem semt hem de sokak anlamına gelmektedir). Yasa yolun genişliğinin en az 5 metre olmasını hükmediyordu. Her bir yolun sonunda diğer yolların ve semtlerin başladığı bir kavşak bulunurdu. Bu merkezi sokaklar yabancıların ziyaret etmek için akıllıca davrandıkları tek yerdi. Buralar kamusal alanlardı, fakat ötesindeki kentin iç bölgeleri esasen özel mülkiyetti ve devlet kontrolünün dışındaydı.

Farklı semtler belirli sektörlerde veya ticari mallarda uzmanlaşmıştı. Örneğin, deri ürünler –kitaplar ve sandaletler– Argiletum'da bulunabilirdi. Subura ayaktakımı ve genelevleriyle meşhurdur. Bilgelik, sanat ve bilim tanrıçası Minerva Tapınağı'nın bulunduğu Aventinus Tepesi'nin zirvesinde Paris'teki Rive Gauche veya Londra'daki Soho gibi bir artist semti bulunurdu. Pek çok oyun yazarı ve aktör burada yaşıyordu, tıpkı şairler topluluğu gibiydi. Aventinus'ta yaşayan ve çalışan sanatçıların meslek yardım kuruluşu o zamanlar da günümüzde olduğu gibi güvencesiz mesleklere bir dereceye kadar güvence temin etti. Bu ayrıca şehrin bu kısmı toplumsal anlamda uyumsuz ve dışlanma mağdurlarını da çeken bir yerdi: yabancılar, dullar ve fahişeler.

Roma aşırı derecede kalabalıktı ve kronik konut sorununu çözmek için apartman veya *insulae* (kelimenin tam anlamıyla, adalar) blokları inşa edildi. Zemin katında genellikle dükkânların bulunduğu bu yüksek binalar beş veya altı katlıydı ve 20 metre kadar yüksek olabilir. Genellikle derme çatmaydılar ve sık sık çökerlerdi. Yurttaşların ve özellikle de yoksulların karşı karşıya olduğu diğer risklerse yangınlar ve Tiber Nehri taşıdığına oluşan periyodik seldi.

Devlet bu olaylarla hemen hemen hiç ilgilenmedi ve yaptığı tek toplumsal girişim tahıl arzını güvence altına almak ve sübvans etmekti. Kentte yaşayan Romalıların başına herhangi bir şey gelebilirdi, ama en azından açlıktan ölmezlerdi.

Cicero servet edindikten ve zengin olduktan sonra toprak sahibi ve müteahhit olacaktı; çağlar boyunca üst sınıf rantçılığını simgeleyen umursamazlık ve açgözlülüğün karışımıyla Atticus'a şöyle yazdı: "Dükkânlarımdan ikisi çöktü ve diğerlerinde çatlaklar var, kiracılar-dan söz etmiyorum, fareler bile başka bir yere taşınmış. Başkaları buna bir felaket der, ben baş ağrısı bile demiyorum... Gök kubbe yukarıdayken böyle şeyler bana düpedüz önemsiz görünüyor! Ancak bu kaybı bir kazanç kaynağına dönüştürecek... sürmekte olan bir yapı tasarımı var."²

En canlı yerlerse Palatinus ve Velia Tepeleri-ydi, ancak alan üzerindeki baskı o denli fazlaydı ki zenginlerin konakları ufak arsalar üzerinde minik bir bahçeyle inşa edilirdi. En parlak devrinde Cicero Palatinus Tepesi'nin en büyük evlerinden birine sahip olduğu için oldukça gurur duyuyordu. İki kavisli cadde Clivus Victoriae (Victoria Yokuşu) ve Clivus Palatinus (Palatinus Yokuşu) at arabalarına uygundu ve aşağı vadiden, Forum ve şehir yaşamının karmaşasından yukarı çıkarabilirdi.

Romalılar pratik insanlar olmalarına rağmen, yerleşik bir topluluğun temelinde kutsal bir eylem olduğuna inanırlardı. *Pomoerium* adını verdikleri şehrin sınırları kutsal ve dokunulmazdı. Efsaneye göre bu sınır Roma'nın kuruluşu esnasında beyaz bir düve ve bir öküz tarafından sabanla çizilmiş bir karıktı ve geçmek yasaktı. Bu alana giriş sabanın kaldırıldığı *ianua* adını verdikleri kapılarla sınırlıydı. Askerlerin girişi yasaktı ve ritüele ayrılmış alana girdiklerinde sivil kıyafetli olurlardı. Keza *pomoerium*un içine ölü gömmek de yasaktı.

Forum şehrin siyasi, ticari ve hukuki kalbiydi, ancak aynı zamanda dini bir merkezdi de, şehrin kendisinden daha kutsal bir alandı.

200 metre uzunluğunda, 75 metre genişliğinde ve taş döşenmiş dikdörtgen bir meydandı; büyük Iuppiter Tapınağı'nın bulunduğu Capitolum Tepesi'ndeki hisar ve Palatinus Tepesi arasındaki vakti zamanında bir bataklık olan alanda yer almaktadır. Günümüzde aynı alan antik Roma günlerini anımsatmak üzere birkaç şanslı sütunun hayatta kaldığı, düzensiz çimenler ve taş molozlarıyla doludur. Ancak hayal gücü ve bir tur kitabıyla, genç Cicero'nun MÖ 81'de savunma avukatı olarak ilk davasında konuşma yaptığı sahneyi zihnimize canlandırmak pek de zor değil.

MÖ 78'den itibaren Capitolum'un uçurumunun bir ucunu Tabularium adındaki ulusal arşivin yüksek cephesi sınırlardı. Karşıdan bakan bir izleyicinin bakış açısıyla önünde Concordia (Uyum) Tapınağı ve solunda da geniş avlusuyla Devlet Hazinesi işlevi gören Saturnus Tapınağı vardı. Roma düşüncesinde din ve gündelik yaşam birbirinden ayrılmamıştı ve tapınaklar düzenli olarak iş ve devlet meseleleri için kullanılırdı.

Sağda siyasal faaliyetlere ortam sağlayan Senato Binası ve Toplantı Alanı (Comitium) vardı. Forum'da bir konuşma platformu bulunurdu ve Comitium'un dış kenarına sürterdi. MÖ 338'de bir deniz savaşında ele geçirilen gemilerin pruvalarıyla dekore edilmişti ve platformun bütününe verilen Latince isim Rostra'ydı.*

Meydanın uzun kenarları iki sıra sütunlu Basilica Fulvia Aemilia ve Basilica Sempronia adında büyük konaklar vardı. Bakımı ve yenilemesi onları inşa ettiren büyük aileler tarafından üstlenilen bu konaklarda dükkânlar ve toplantı odaları da vardı. Basilica Sempronia'nın az ilerisinde Castor ve Pollux Tapınağı (İkizler Tapınağı) yüksek bir platformun üzerinde dururdu, bu platformun altında iki sıra tefeci kabini vardı –modern bankaların en yakın dengi. Tapınak sundurmasının önünde büyükçe bir konuşma platformu bulunan bina siyasi toplantı alanı olarak da hizmet vermekteydi ve Senato sık sık burada toplanırdı. Yakınındaki tepesinden basamaklarla çevrili taştan bir kürsü olan ve Cicero'nun jüriye nutuk attığı Tribunal Aurelium'da adli

* Kürsü. (ç.n.)

işlemler yapılırdı. Forum'un çeşitli kısımlarında davalar açık havada gerçekleşirdi ve avukatlar yağmurda veya güneş ışığında, yaz sıcaklığında veya kış soğukluğunda konuşmak zorundaydı.

Meydanın döşeme taşlarının altında bir yeraltı geçitleri ağı bulunmaktaydı (hâlâ da mevcut). Bu geçitler gladyatörlerin bayramlarda ve tatillerde çeşitli törenlerin sahnelendiği geçici olarak konulmuş tahtadan arenada savaşılmaya çıkılmadan evvel bekledikleri yerd.

Forum'un en ucu bir grup dini bina tarafından kapatılmıştı – bunların arasında ocak tanrıçası Vesta'nın dairesel tapınağı da yer alıyordu. Bu tapınakta ebedi ateş, Vesta Bakireleri adı verilen ve tapınağın yanındaki büyük bir evde yaşayan bekâret yemini etmiş özgür doğmuş altı kadın tarafından düzenli olarak korunuyordu. Bu kadınlar altıyla on yaşları arasında atanırlardı ve 30 yıl hizmet ederlerdi. Şayet yeminlerini bozarlarsa (şans eseri nadir görülen bir olay) *pomoerium*un dışında diri diri gömülürlerdi ve âşıkları da Toplantı Alanı'nda kırbaçlanarak öldürülürlerdi. Vesta Rahibeleri temsili olarak Baş Rahip'le (*pontifex maximus*, daha sonra Papa tarafından el konulmuş bir unvandır) evlilerdi.

Baş Rahip en üst dini konsey olan, Rahipler Kurulu'na başkanlık ederdi ve devlet dininin teşekkülünden sorumluydu. Kurul takvimden ve bayram günleriyle resmi tatillerin kesinleştirilmesinden sorumluydu. Ayrıca *Annales* adını verdikleri yıllıkarda her yılın öne çıkan olaylarının kaydını tutarlardı. Genel olarak vazifesi insanlarla tanrılar arasındaki ilişkileri düzene sokmaktır. Baş Rahip Vesta Rahibelerinin yan binasında bir kamu binasında (*domus publica*) yaşırdı. Yakınında krallar şehri yönetirken, yüzyıllar önce inşa edilmiş hayli küçük bir yapı olan ve biraz abartılı biçimde adlandırılmış saray (*regia*) vardı. Birtakım kutsal nesneler içinde yer alıyordu ve *Annales*'le resmi takvim burada bulunurdu.

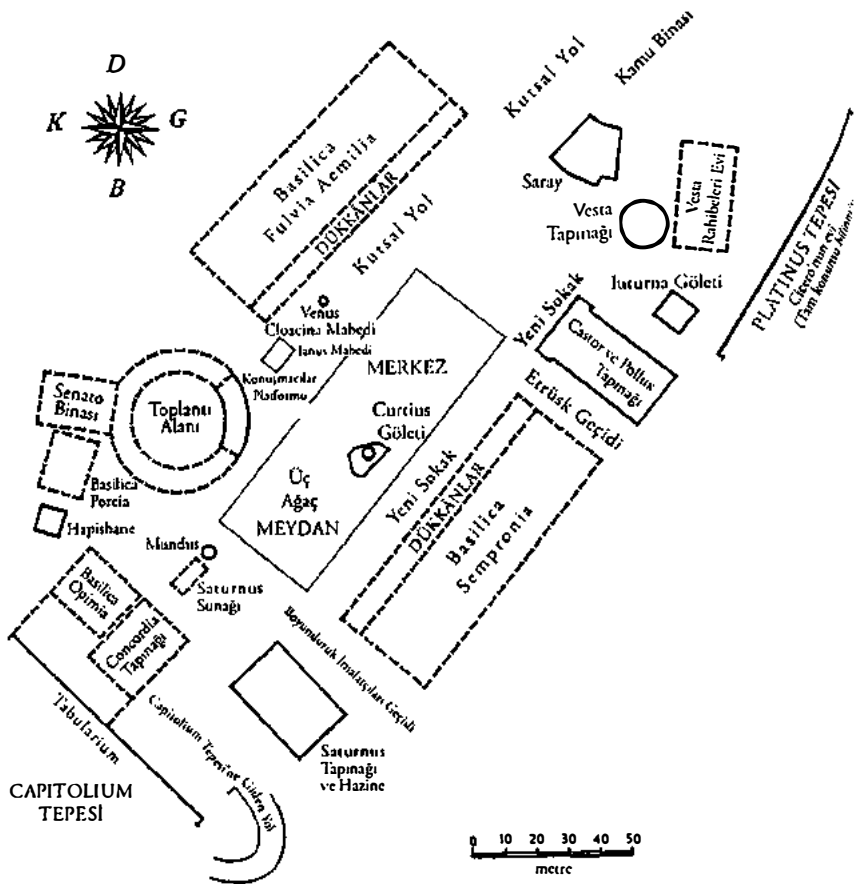
Geç Cumhuriyet döneminde siyaset Romalı olmanın, *mos maiorum* adını verdikleri ataların geleneklerine bağlı olmanın derin bir anlamı üzerine kuruluydu. Bu anlam tam olarak Forum'un yerleşiminde ve barındırdıklarında şekillendi. Şhrin efsanevi geçmişinde

olduğu kadar daha yakın tarihsel zamanlarında da büyük bir olaya sahne olmayan bir yer yok denecek kadar azdı.

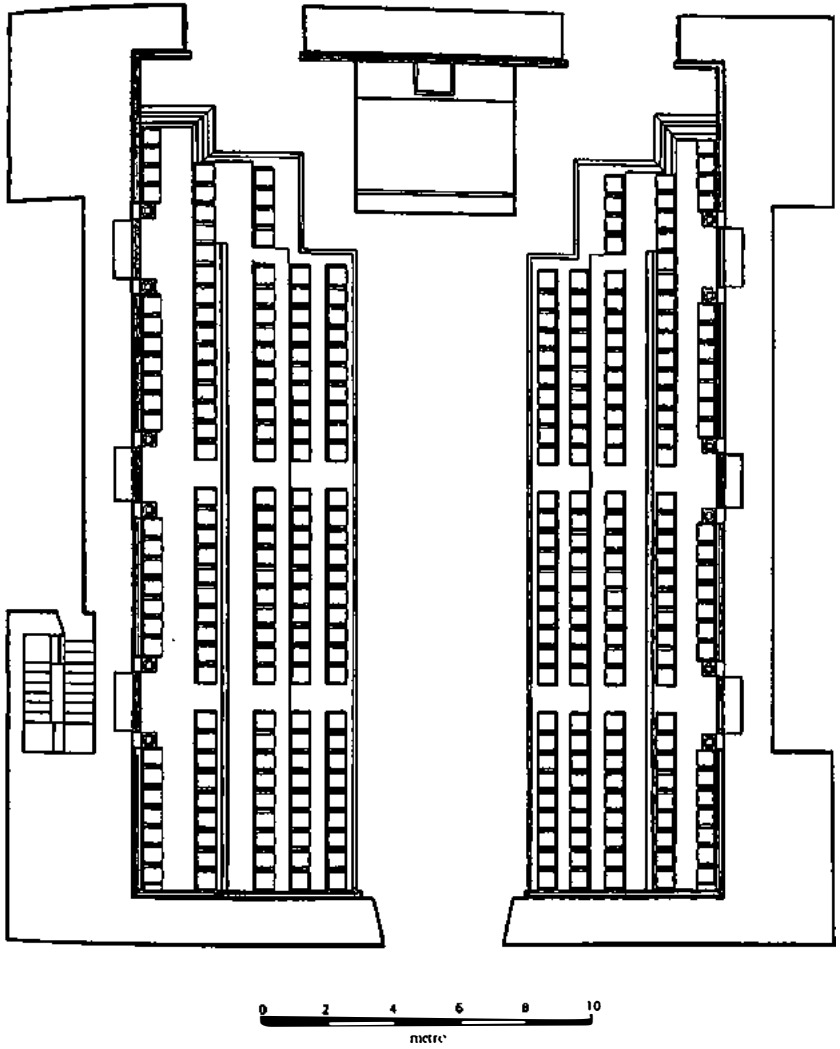
Forum'un merkezindeki alçak bir duvar, asma, incir ağacı ve zeytin fidanından oluşan üç küme bitkinin yakınındaki bir göleti çevreliyordu. Roma'nın ilk zamanlarında bir yarığın aniden belirmesiyle oluşan bu yerin adı Lacus Curtius'tu (Curtius Göleti). Romalıların ulusal kriz zamanlarında başvurdukları ve Yunan heksametron' ölçüsüyle okunan kadim bir kehanet koleksiyonu olan Sibyllina Kitapları, yerdeki yarığın Roma halkının en değer verdiği şeyi alınca kapanacağını öğüt vermişti. O günden itibaren bu yer içine atılan ürünlerin bolluğunu yaşadı. İnsanlar yarığa kekler ve gümüşler attı, ancak delik açık kalmayı sürdürdü. Sonra Marcus Curtius adında genç bir süvari, Senato'ya bilmecenin cevabını çözdiğünü söyledi: Roma'nın en değer verdiği şey askerlerinin cesaretiydi. Baştan aşağı zırhlı savaş atına binerek yarığın içine dörtnala koştu ve kalabalık Curtius'un ardından hayvanlarını, değerli kumaşlarını ve diğer kıymetli eşyalarını yarığa savurdu. Sonunda yer kapandı. Bir başka versiyona göreyse Curtius, atı başka bir yerde boğulan Sabini kavminden bir düşmandı. En makul rivayete göre (ve en az egzotik olan) Curtius adındaki bir konsül göletin etrafını çitle çevirmiş ve alanın üzerine şimşek düştükten sonra alanı kutsal ilan etmiştir. Ancak ortalama bir Romalı için gerçeğin bir önemi yoktu. Mühim olan bu göletin şehrin geçmişinin kutsal bir sembolü olmasıydı.

Basilica Fulvia Aemilia'nın yanında, büyük bir yeraltı kanalı olan Cloaca Maxima'nın (Cloaca günümüzde ulaşmıştır) Forum'un altından geçtiği yerin hemen üstündeki yerde Venus Cloacina adanmış küçük bir tapınak vardı. Karanlık bir geçmişte bu yerde Romalı ve Sabini askerler, savaşmak üzereyken silahlarını bırakmış ve kendilerini mersin ağacı dallarıyla kendilerini temizlemişlerdi: Romalılar nüfus kriziyle karşı karşıya kalınca, kendilerine daha fazla eş sağlamak için komşu Sabini kavminin kadınlarını kaçırdı ve savaşa girmişlerdi. Birkaç metre ötede şehrin merkezi (*umbilicus Romae*) vardı; burasının şehrin merkezi ve yaşayanların dünyasının derin bir çukur

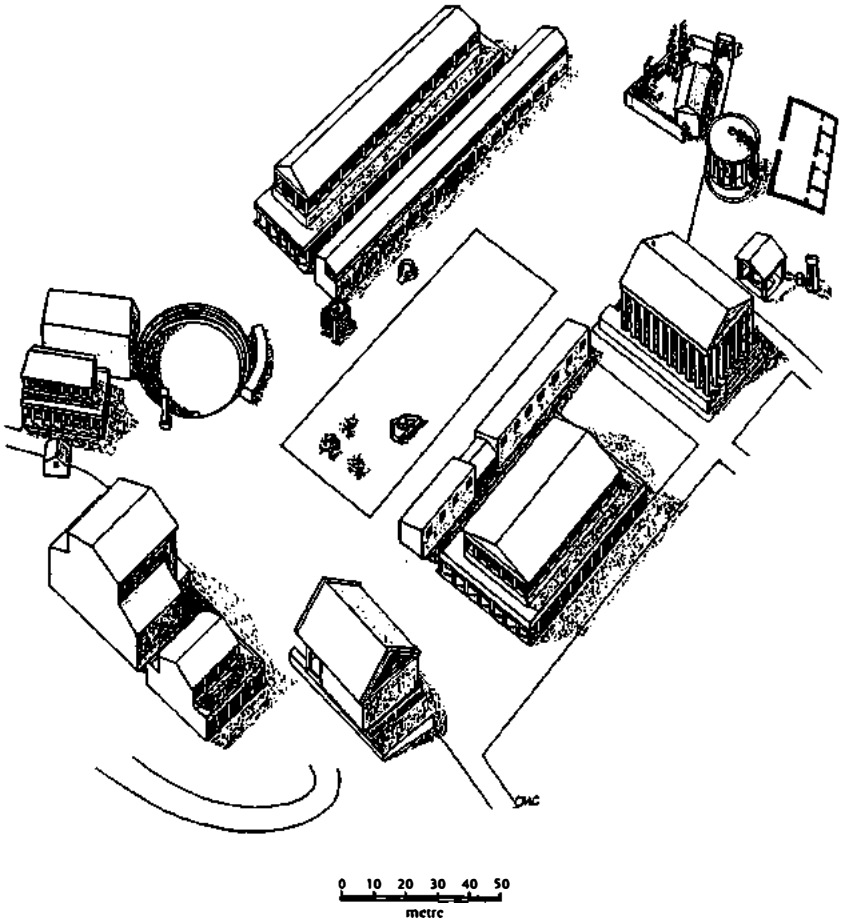
* Altı ayaklı dize. (ç.n.)

Cicero'nun avukat olarak görev yaptığı Roma Forumu'nun MÖ 2. yüzyılın ortalarından MÖ 1. yüzyılın ortalarına kadar olan bir planı. Kesik çizgilerle gösterilen binaların konumları günümüzden farklıdır. Duruşmalar kürsüde yer alan yargıcı ve yakınlarına oturmuş jüri ile açık havada görülmüştü.

Senato Binası'nın kurgusal planı. Başkanlık eden konsül toplantılarını ana kapının karşısındaki kürsüden yönetirdi. Önceki konsüller ön sıralarda otururdu.

Cicero'nun zamanındaki Roma Forumu'nun başlıca özellikleriyle rekonstrüksiyonu. Heykeller, tek rük sunak ve mabetler, Toplantı Alanı'nın yakınındaki tarihsel resimler, taştan bir avukatlar platformu ve geçici stantların ve uyan panolarının önündeki engellerle doludur.

aracılığıyla yeraltıyla bağlantılı olduğu yer kabul ediliyordu. Bu alan Toplantı Alanı'nın hemen yanında en hayati tarihsel ve kutsal addettikleri Lapis Niger'i de (Kara Taş) içermekteydi. Bu Kara Taş, Tanrı Vulcanus'a adanmış epey eski bir mabetti ve bazıları Roma'nın suikasta uğramış kurucusu Romulus'un mezarı olduğuna inanırdı.

Kutsal kabul edilen bir tek Forum değildi, ayrıca Forum'da gerçekleşen pek çok etkinlik de kutsal kabul edilirdi. Siyasal ve tabii ki de özel hayat bir dizi dini kural, prosedür, öngörü ve alamet tarafından yönetilirdi. Din tanrıların beklentileriyle tam olarak saptanmış uyum içerisinde yaşama biçimlerinden ziyade kişisel bir inanç dizisi değildi. Esasen, Cumhuriyet'in son zamanlarında eğitilmiş adamlar, dini öğreti aygıtının değişmez gerçeğine, geleneğin geçerliliğine dair şüpheli bilgiden daha az inanırlardı.

Temel sav, ilahi rıza olmaksızın hiçbir fani girişiminin gerçekleştirilemeyeceğiydi. Bu ev halkı için geçerli olduğu kadar devlet için de geçerliydi. Tanrılar dileklerini ve niyetlerini belli etmek için doğa olaylarını kullandılar. İşaretler arasında kuşların uçuşu veya şakımaları, hayvanların faaliyetleri, gök gürültüsü ve şimşek vardı. Ayrıca gelişigüzel konuşmalardaki kelimelere veya ifadelere de anlam yüklenebilirdi.

Kâhinler Kurulu'nun kehanetleri yorumlama hakkı vardı (tıpkı Rahipler Kurulu gibi, Roma kurumlarının en önde gelen kişilerinden oluşuyordu ve Cicero da kariyerinin sonuna doğru aralarına katıldı). Bir kâhin' gözlem yapacağı *templum* (İngilizce *temple* kelimesinin kökeni) adı verilen dikdörtgen bir alanı işaretlerdi. Bazı yerlerde kalıcı *templa* keşfedildi, bunlardan birisi Capitolium Tepesi'ndeki hisarda yer almaktaydı. Doğudan gelen (genellikle kâhinin solundan) işaretler faydalı kabul edilirdi ve batıdan gelenlerse zararlı. Buna ek olarak *haruspices* olarak adlandırılan Etrüsk müneccimleri, doğaüstü gibi görünen olayları açıklamaları ve kurban

* Latincesi *augur*. (ç.n.)

** *Templum* kelimesinin çoğulu. (ç.n.)

edilen hayvanın iç organlarını incelemelerine dayalı yargılarda bulunmaları için sık sık Roma'ya çağrılırdı.

Kutsiyet, siyasi ve hukuki süreçleri dini çerçevede kontrol eden yıllık takvimi etkiledi. Takvim 12 sütuna ayrılırdı; her gün *fastus* veya *nefastus* günlere bağlı olarak F veya N harfiyle işaretlenirdi – uğurlu veya uğursuz, forum ve uğraş için münasip veya yasadı. Önceki günlerde işler sürdürülebilir, mahkemeler görülebilir, çiftçiler toprağını sabanlayabilir veya hasatlarını toplayabilirdi. Bilhassa, halk meclislerinin toplanabileceği anlamına gelen talihli günler C harfiyle işaretlenirdi (*comitialis*in C'si). Bazı günlerin o denli uğursuz olduğu düşünülüyordu ki dini törenlerin bile yapılması yasaktı: Bu uğursuz günler içerisinde Kalendae (ayın ilk günü), Nonae (Idus'tan önceki dokuzuncu gün),^{*} Idus (Ayın on üçüncü veya on beşinci günü) ve ulusal felaketlerin yıl dönümleri yer almaktadır.

Bir gün *nefastus*sa, tanrılar insan uğraşı karşısında kaşlarını çatardı (buna rağmen kişinin başladığı işi sürdürmesine müsaade edilirdi). Ek bir karmaşayla bazı günler kısmen uğurlu ve kısmen de uğursuzdu. Antium'da keşfedilen taşa kazınmış bir takvime göre 109 gün *nefasti*^{**} 192 gün *comitiales*^{***} ve 2 günse karışıktı. Roma yılı sayısız bayram ve resmi tatille işaretlenmişti (bunlardan bazıları tek seferlik olaylardan kaynaklanmaktaydı, mesela bazı suçlarını veya saygısızlıkların cezasını vermek). Belirli resmi tatil tarihleri, takvimden sorumlu rahipler ve memurlar tarafından son dakikaya kadar sabitlenmezdi.

Din ve devlet işlerinin iç içe geçmesi, dini kurul üyelerine ve siyasetçilere tahrifat ve hilekârlık için sayısız hareket olanağı tanıdı. İlk konsüllüğünde Iulius Caesar'ın meslektaşı Marcus Calpurnius Bibulus, teorik manada bütün siyaseti faaliyetleri duraksatan bir hamle olan “gök kubbeyi incelemek” için evine çekilerek Caesar'ın

* Roma takviminde ayın günleri bizim takvimimizdeki gibi eşit olmadığından her zaman aynı tarihe denk gelmemektedir. Tam manasıyla ayın ortasından 9 gün önce demektir. (ç.n.)

** *Nefastus* kelimesinin çoğulu. (ç.n.)

*** *Comitialis* kelimesinin çoğulu. (ç.n.)

tüm yasalarını geçersiz kılmaya çalıştı. Toplantı için çağrılacakları günü kestirme bir şekilde *nefastus* ilan ederek bazı zamanlar halk meclislerinin toplanmasına mani oldu.

Kamusal ve dini törenler belirli kalıp kelimelerle sürdürülürdü ve görevliler tarafından yapılacak herhangi bir hata o kişiyi şanssız olarak gösterirdi ve bütün ayının tekrarını gerektirirdi. Toplumsal yaşamdaki erkekler, şanssız görünmemek için tesadüfi olaylardan veya eylemlerden sakınarak ellerinden gelenin en iyisini yaptılar. İç savaş sırasındaki meşhur bir olayda Caesar, Afrika kıyılarında bir gemiden inerken takıldı ve yüz üstü düştü. Doğaçlama yeteneğiyle kollarını iki yana açtı ve dünyayı zapt etmenin bir sembolü olarak kucakladı. Hızlı düşünmeyle korkunç bir başarısızlık alametini zafere çevirdi.

Cicero öğrencilik yıllarında Forum'u epey iyi tanıdı. Ancak sonra Marius ve Sulla'nın çalkantılı hükümdarlıklarından irkilerek kamusal yaşamdan uzak durdu. MÖ 80'lerin ikinci yarısında okudu ve yazdı, edebiyat ve felsefe çalıştı, toplum önünde konuşma bilgisini ve pratiğini geliştirdi. Hedefi "İşini Forum'da öğrenmek değildi (çoğu kişi böyle yapardı), ancak mümkün mertebe Forum'a donanımlı bir biçimde girmekti".³ Üst sınıfa mensup diğer hırslı Romalı gençlerse 20'li yaşlarının başlarında avukatlıkla ellerini alıştırır, siyasal destek toplar ve genellikle dikkat çekerd, ancak Cicero o zamanlar çoğunlukla sessiz ve görünmezdi.

MÖ 81 yılının yazında ihbar listeleri sona erdi ve hayat tekrar normale döndü. Sulla dikkatini siyasal reforma çevirdi. Ana fikri Cumhuriyet'i yıkmaya yaklaştıklarına inandığı iki sınıfa has siyasetçiliğin egemenliğine engellemektir. İlk tehlikeli toprak reformu saplantılarıyla Gracchus kardeşler gibi radikal *tribunus* makamıydı. İkincisiyse kendisine sadık ordusunu Roma'ya doğrultmak isteyen güçlü generallerdi –başka bir deyişle kendisi gibi olanlar. Başka bir Sulla'nın devlete el koymasını durdurmakta kararlıydı.

Tükenmiş Senato'nun yetkilerini ve sayısını artırdı. 300'le 400 arasında yeni üye atadı. *Quaestor*ların kotasını yükseltti ve onların

resen senatör olmalarını sağlayan kuralı yürürlüğe soktu. Tecrübesiz genç erkeklerin gücü fazlasıyla erken kazanmalarını mani olmak için memuriyet makamlarına katı yaş kuralları getirdi. Rezil istisnalar olmasına rağmen, Cicero ve Caesar'ın da dahil olduğu genç neslin uymak zorunda olduğu temel yapı buydu.

*Tribunus*lar yetkilerinin büyük kısmından oldular: *Comitia Tributa*'ya yasa sunma hakkı, böylelikle Senato'yu atlayarak geri çekildi. Daha mühimiyse başka bir kamu görevinde bulunmaktan men edildiler. *Tribunus*luk artık siyasi kariyerde hızlıca ilerleyemiyordu.

Yurtdışında seçilen memurları denetlemek için yeni yasalar çıkarıldı. Senato eyalet atamalarını tertip etti ve çok tehlikeli derecede hırslı siyasetçileri en hassas valilik işlerinden uzak tutmayı güvence altına alması bekleniyordu. Memuriyet vazifeleri genellikle bir yıl sürecekti ve yeni ihanet kanunu valilerin davranışlarına çeki düzen verdi. Müsaade olmaksızın savaş açmaları, eyaletlerinden ayrılmaları veya birliklerini başka birinin topraklarına götürmeleri yasaklandı. Birkaç dikkat çekici istisna dışında valiler bu kurallara riayet ettiler.

Cicero Sulla'nın meramını samimiyetle makbul gördü, ancak tuttuğu yolu değil; *Dictator*'un "Saygın bir hususta rezil bir zafer kazandığına"⁴ inanıyordu. Düzen restore edildiğinde fazlasıyla rahatladı. Düzenin sağlanması yalnızca anayasanın kurtulması değil-di, nihayet yargı kariyerine girişmek için Forum'a dönmek güvenli olması anlamına da geliyordu. Cicero 25 yaşındaydı.

Tecrübesiz avukatın ilk dosyalarını nasıl kazandığını bilmiyoruz. Neredeyse kesin olarak ailesinin tabi ağını çalıştırdı ve bu ya da başka bir nedenle davaların kıdemli avukatlarca çekici bulunmadığı anlaşıldı. Günümüze kadar ulaşan ilk konuşması MÖ 81 yılına tarihlendiriliyor; bu konuşması, Gallia Transalpina'daki bir sığır çiftliğinin sahipliği konusunda ölmüş kardeşinin iş ortağıyla çetrefilli bir anlaşmazlığa düşmüş Publius Quinctius adlı bir kişinin savunmasıydı. Cicero gelecek vaat eden bir yeni gelen olarak dikkat çekti, ancak sesi gürken, kaba ve eğitimsizdi ve fazla konuşması sesini zorladı.

Hayatı boyunca ilk temsil gerginliğini yaşadı. Kendisinin de kabul ettiği gibi:

Şahsen konuşmaya başladığım zaman daima aşırı gergin oluyorum. Her konuşma yaptığımda, sadece yeteneğimi değil, ancak karakterim ve onurumu da yargıya teslim etmiş hissediyorum. Büsbütün sorumsuzluk göstergesi olan yapabileceğimden daha fazlasını vaat ediyor gibi görünmekten veya bir suinayet ve umursamazlık göstergesi olan yapabileceğimden daha azını sergilemekten korkuyorum.⁵

En azından bir kez büsbütün bitap düştüğü bilinmektedir. Söylev verdikten sonra konuşmaları üzerine çalışıp süslerdi ve onları bazı zamanlar orijinal hallerinden ciddi biçimde farklı bir şekilde yayımlardı. Birkaç kez hiç icra edilmemiş konuşmalarını yayımladı.

Kötü niyetli eleştiriler gaddarca bir izlenim yarattı. MÖ 43'te Cicero'nun metoduna bir çağdaşından gelen saldırı (imparatorluk dönemi bir tarihçinin aktardığına göre, belki de kurgudur) düpedüz tahkirdi ve pek de ciddi alınmamalıdır, ancak doğru olduğu bir nokta vardı.

Niçin mahkemelere, sanki dövüşmek üzere olan bir gladyatör gibi sürekli titreyerek geliyorsun ve uysal, yarı ölü bir sesle birkaç kelime söyledikten sonra çekip gidiyorsun?.. Tıpkı kilden komutanlar ve süvari liderleri şekillendiren bir zanaatkar gibi tamamını sonradan yazıp yayımladığın muhteşem konuşmalarının asla icra edilmediği gerçeğinden herhangi bir kimsenin haberinin olmadığını mı düşünüyorsun?⁶

MÖ 80 yılındaki bir dava Cicero'ya itibar verdi. *Dictator*'un maiyetindeki yozlaşmaya dokunduğu için davanın sorumluluğunu almadan evvel tereddüt etmiş olmalı. Sulla'nın iyi bilinen intikamcılığından korkan ünlü hukukçular bu davayla herhangi bir şekilde ilişkilendirmeyi reddetti. İçine kapanık genç hatibin dosyayı kabul etmesi biraz cesaret gerektirdi.

Müvekkili babasını öldürmekle suçlanan Sextus Roscius adında biriydi. İhbar listelerinden bu yana ilk ölüm cezası istenen davaydı. Cicero'nun jüriye sunduğu hikâye başkentteki mühim olayların etkisinin sıradan insanların yaşamları üzerindeki etkisine göz alıcı bir ışık tuttu. Hali vakti yerinde bir çiftçi olan Roscius'un babası önceki yaz veya sonbaharda Roma'yı ziyaret etmişti. Bir gece bir akşam yemeği ziyafetinden dönerken üzerine saldırıldı ve kamu hamamlarının yakınında öldürüldü. Bu esnada oğlu Roma'nın kuzeyindeki bir tepe yerleşimi olan Ameriadaki evlerinde, aile mülküne göz kulak oluyordu.

Kurban ve iki Amerialı adam arasında uzun süredir devam eden bir ihtilaf vardı. Cicero'ya göre bu iki kişiden birisi Roma'daydı ve Roscius'un babasının ölüm haberini ulakla derhal ötekine gönderdi. Bu adam bilgiyi güçlü bir azatlı ve Sulla'nın gözdesi olan Chrysogonus'a aktardı, ardından da ordusuyla birlikte Ameria'nın 160 kilometre kuzeyinde ordugâh kurdu. Varlıklı Roscius malikânesini elde etmek için basit, ancak etkili bir entrika düzenlendi.

İhbar listelerine MÖ 1 Haziran 81'de son verilmişti, ancak her ne kadar bilindik bir muhafazakâr olsa da Chrysogonus, geriye dönük olarak Roscius'un babasının adının listeye eklenmesini ayarlamıştı. Sonuç olarak Roscius'un babasının tüm mülklerine el konuldu ve halkın önünde açık artırmada satıldı. Bu mülkler 6 milyon sestertius değerinde olmasına rağmen müzayedede tokmağı cüzi bir meblağ olan 2 bin sestertius karşılığında Chrysogonus için vuruldu. Amerialılardan birine ganimetten pay olarak Roscius'un babasının topraklarının bir kısmı verildi. Mülkün geri kalanıysa öteki Amerialıyı kendisine ajan ve işletme müdürü olarak atayan Chrysogonus'a gitti.

Hadise, Roscius'un babasının saygın bir şahıs olduğu Ameriada epey husumete yol açtı ve bir grup halk delegesi şikâyet amacıyla Sulla'ya gönderildi. Komplocu olduğu öne sürülenlerden birisi de bu gruba dahil edildi ve grubun *Dictator*'un huzuruna kabul edilmesini sağladı. *Dictator* yerine Amerialılar onlara istedikleri güvenceyi veren Chrysogonus'la görüştü: Roscius'un babasının adını ihbar listesinden çıkaracak ve oğlunun ölü adamın malikânesine yeniden sahip olmasına yardım edecekti.

Bu komploculara bir miktar zaman sağladı, ancak açık bir şekilde söz verdiği şeylerin er ya da geç gerçekleştirilmesi gerekiyordu –ve gerçekleşecek gibi görünüyordu. Bu esnada genç Roscius çirkin bir kazaya uğrarsa sorun hallolacaktı. Artık yalnız, meteliksiz ve savunmasız olduğu için bu zor değildi. Birden fazla kez canına kast edilmesinin ardından, yerleşkeyi terk etmenin mantıklı olacağını fark etti ve nispeten daha güvenli olan güneydeki Roma'ya doğru yola koyuldu.

Engellendi, Chrysogonus ve suç ortakları cürekâr bir eylem planına karar verdiler. Esasen kazançlarını muhafaza etmek istiyorlarsa, çok az seçenekleri vardı. Baba ve oğlun arası bozuktu (Cicero bile bunu kabul etmektedir) ve bu noktadan genç adamın babasını öldürme suçlaması ayarlandı. Baba katli, suç kitapçığındaki en ciddi suçlar arasında yer alıyordu ve Roma kanunundaki ölüm cezası gerektiren birkaç suçtan biriydi. İnfaz biçimi son derece çirkindi. Köklü bir kanuni yetki olup biteni şöyle anlatır: “Atalarımızın geleneklerine göre baba katili kan kırmızı sopalarla dövülmeli ve bir köpek [Yunan ve Romalılar tarafından hor görülen bir hayvan], bir horoz [baba katili gibi tüm merhamet duygularından yoksun], bir engerek yılanı [doğduğunda anasını öldürdüğü zannedilen] ve bir maymunla [insan karikatürü] birlikte deri bir çuvalın içine konulmalı, çuvalın ucu dikilmeli ve çuval denizin veya nehrin derinliklerine fırlatılmalıdır.”⁷

Roscius'a yönelik bu davanın ne kadar inandırıcı olduğuna karar vermesi güç. Cicero'nun kürsüdeki bütün konuşmalarında olduğu gibi karşı tarafın da iddiaları günümüze ulaşmadı –bazı zamanlar (bu davada olmasa da) karar bile kayıptır. Bir bütün olarak Cicero'nun anlattığı hikâye kendi içinde tutarlıdır. Cinayetin en olası açıklaması, Roscius'un polisin ve sokak ışıklandırmasının olmadığı bir şehir için makul kabul edilebilecek biçimde gecenin geç bir saatinde gaspa kurban gitmesi ve Ameria'daki düşmanlarının fırsattan istifade etmesidir veya bir alternatif olarak bu suikastı onların ayarlamış olmasıdır.

Cicero'nun konuşması büsbütün titiz bir araştırmaya dayanır gibi görünmektedir, fakat hikâyenin dramatik etkisi delilden

ziyade cüretkâr yapısından kaynaklanmaktadır. Baba katli suçlamasını çürüterek konuşmasına başladı. Sonra vites artırdı ve saldırıya geçti: Hedefi iki Amerialının itibarını yok etmek ve cinayet suçlamasını onlara yıkmaktı. Son olarak Cicero *Dictator*'un gözdesi Chrysogonus'a ve onun yaşam tarzının Romalı olmayan aşırılıklarına karşı tam cepheden saldırıya geçtiğinde mahkeme salonunun etrafındaki şaşkınlıktan nefesi kesilenler hayal edilebilir. İddianın gidişatına göre olayların baş sorumlusu oydu.

Öldürmek için üzerine çullanmadan evvel Cicero "Palatinus Tepesi"ndeki konağından aşağı indi"⁸ diye ölçülü bir süslemeyle seslendi. "Kenar mahallelerde hoş bir kırsal yerin tasarrufuna sahip olduğu gibi şehre yakın güzel tarlaları da var. Evi değerli altın, gümüş ve bakırdan Korinthos ve Delos kap kacağıyla dolu, bunlara ek olarak yakın zamanda, insanların verilen teklifleri duyduklarında bir taşınmaz malın satıldığını düşünecekleri kadar çok yüksek bir fiyata bir açık artırmadan meşhur bir basınçlı tencere satın aldı. Hepsi bu kadar da değil. Kaç tane kabartmalı gümüşe, halıya ve örtüye, resme, heykele, mermere sahip olduğunuzu düşünüyorsunuz? Elbette bu isyan ve yağma zamanında pek çok meşhur aileden bir evin içine ne kadar yığılabirirse o kadar tabii." Cicero itibar suikastında tam bir dahiydi. "Jürinin beyefendileri. Sadece şu adama bir bakın. Romalı yurttaşların kalabalığıyla çevrelenmiş, incelikle şekillendirilmiş saçları ve kötü koku yayan esansıya bir eski kölenin Forum'un etrafında nasıl dolaştığını görmektesiniz; yalnızca kendisini varlıklı ve güçlü olarak gördüğünü, diğer herkesten kendisini nasıl üstün gördüğünü anlamaktasınız" diye bitirdi.

Mahkemede alkış tufanı koptu ve Roscius amlandı. (Ne yazık ki bu dramadaki diğer oyuncuların gelecekteki kaderleri hakkında bir bilgimiz yok.) Cicero muazzam bir zafer kazanmıştı ve bir sıçramayla en önde gelen Romalı hatiplerin arasına katıldı. Ancak başarının riskleri de vardı.

Cicero, dava hakkında hiçbir şey bilmeyen (iddiasına göre) Sulla'ya saldırmadığı konusunda ısrarcıydı, ancak konuşmasını bir rejim eleştirisi dışında okumak bir hayli güçtü. *Dictator* şayet

yapmak isterse küstah genç avukattan intikam alabilecek bir pozisyondaydı. Kısa süre sonra Cicero, Arretiumlu bir kadının Roma vatandaşlığının feshinden ötürü Sulla'ya karşı çıktığı siyasi imalı bir başka davayı üstlenerek saldırıyı yoğunlaştırdı.

Buna karşın *Dictator* Cicero'ya karşı hiçbir şey yapmadı. Belki de bu kadar ufak bir meseleye müdahil olarak başını ağrıtmıyordu; siyasal yetkinin icrasına karşı ilgisini yitirmeye başlamıştı ve bir sonraki yıl siyasetten çekilerek özel hayatına döndü.

Cicero'nun Roscius savunmasının temel sonucu dosya yağmuruna tutulmasıydı. Sonraki aylarda mahkemeye birbiri ardına dava başvurularında bulundu –anımsadığı üzere “Gece yarısına kadar çalışıyordu”. Kısa süre sonra fazla çalışma kaynaklı ciddi zorluk yaşadı.

Ancak bir eş bulmak için vakit ayırdı. Bu onun istikrarına yardımcı olacak ve mali durumunu geliştirecekti ve eğer iyi bir tercih yaparsa siyasi bağlantılarını artıracaktı. MÖ 79 yılı civarında, 27 yaşındayken Cicero Terentia'yla evlendiği görülmektedir. Görünüşe göre kendisinden oldukça gençti, zengin hatta belki de aristokrat bir aileden gelmekteydi ve beraberinde 480 bin sestertiusluk bir çeyiz getirdi. Bu atlı sınıfına girmek için gereken 400 bin sestertiusluk meblağın bir hayli üstünde ciddi bir servetti. Muhtemelen Cicero'nun Tusculum'daki kır evinin yakınında Terentia'nın ağaçlığı ve meraları vardı. Üvey kız kardeşi Fabia'nın Vesta Bakiresi olması dışında evveliyatı hakkında pek az şey bilinmektedir. Plutarkhos'un gözlemlediği üzere güçlü bir kişiliği vardı: “Terentia hiçbir zaman ürkek bir kadın olmamıştı; doğası gereği cesur ve zindeydi ve Cicero'nun dediği gibi kamusal yaşamda yer almaya, ev içi sorumlukları onunla paylaşmaktan daha meyilliydi.”⁹

Geleneksel Roma düğünü, gelinin baba evindeki tanrıların korumasından kocasınıninkilere aktarımını sahnelemek için tasarlanmış olağanüstü bir olaydı. Aslen tam olarak kadının babasının otoritesinden kocasınıninkine geçmesi anlamına geliyordu, ancak Cumhuriyet'in son

dönemlerinde kadınlar muazzam ölçüde bir bağımsızlık kazandılar ve gelin resmi olarak kanını taşıdığı aileden bir vasinin himayesi altında kaldı. Mali ve diğer anlaşmazlıklar olduğunda, bu kadının çıkarlarının daha kolay korunduğu anlamına gelmekteydi. Kocaların eşlerinin çeyizlerini geri ödemek zorunda olmalarına rağmen boşanmak kolaydı, sık sık görülmekteydi ve çoğunlukla karşılıklı mutabakata dayalıydı.

Gelin evinde kocasının daha sonra çezeceği özel bir kemerle toplanmış beyaz bir tunik giyerdi. Bunun üzerine alev rengi bir peçe takardı. Saçları altı tutam halinde saç süngerleriyle süslenirdi ve kurdelelerle birleştirilirdi. Damat babasının evine gider ve sağ elini sağ eline alarak sadakat yeminini teyit ederdi. Avluda veya yakındaki bir tapınakta bir hayvan kurban edilirdi (genellikle marya veya domuz) ve bir kâhin iç organlarını incelemek ve olumlu kehanetlerini bildirmek için görevlendirilirdi. Bunun ardından çift sözlenir ve evlilik tamamlanırdı. İki ailenin iştirak ettiği düğün ziyafeti, gelinin kaçırma numarasıyla anasının kollarından çekip alındığı bir ritüel recrubesıyla sonlanırdı.

Ardından gelini kocasının evine götürmek maksadıyla ellerinde ev hanımlığı vazifelerini simgeleyen kirmen ve öreke tutan bir alay kurulurdu. Gelin ebeveynleri hayatta olan bir çocuğun elini tutarken, başka bir çocuk yolu açmak için alıç ağacından bir meşale sallayarak önde yürürdü. Alaydaki herkes çiftin adına gülerdi ve müstehcen şakalar yapardı.

Gelin yeni evine varınca ön kapıya sıvı yağ ve domuz yağı sürerdi, yün iplerle süslerdi. Hâlihazırda eve varmış olan kocası onu içerde bekler ve eşine ilk ad anlamına gelen *praenomenini* sorardı. Çünkü Romalı kadınların bir ön adı yoktu ve onlara sadece soyadlarıyla seslenilirdi; kadın bilindik ifadelerle yanıtlardı. “Sen nerede Gaius olursan, ben orada Gaia olacağım.” Kadın daha sonra eşğin üzerinden kaldırılırdı. Koca eşinin tuniğinin kuşağını çözerdi ve bu esnada misafirler ihtiyatlı bir biçimde ayrılırlardı. Bir sonraki sabah kadın geleneksel evli kadın kıyafeti giyer ve yeni ev tanrılarına kurban sunardı.

Cumhuriyetin sonlarında bu karışık ritüel gelişmiş Romalılar için çekiciliğini yitirdi ve günümüzde pek çok insanın nikâh da-iresinde evlenmesi gibi yerini daha basit bir tören aldı. Bir erkek bir kadına evin hanımı (*materfamilias*) olmak isteyip istemediğini sorardı, kadın da evet olarak cevaplardı. Karşılığında kadın ona *paterfamilias* olup isteyip istemediği sorardı ve erkek cevap verince çift evlenmiş olurdu.

Cicero'nun Terentia'yla kesin evlilik tarihleri ve evlenme biçimleri bilinmemektedir. Belki de genç taşralı, Roma'nın geçmişine yönelik duygularıyla ve toplumsal açıdan kabul görmeye can atan Arpinum'dan gelen Yeni Adam, geleneği tercih etmiştir. Diğer yandan şüpheli *Philhellen* anlamsız zıvalara karşı direnmiş olabilir. Maalesef her iki ihtimale yönelik zerre kadar ciddi bir delil bulunmuyor. Aynı şekilde ilk çocukları Tullia'nın da doğum tarihi belirsizdir. Her ne kadar babasının göz bebeği olsa da bir kızın dünyaya gelişi, erkek odaklı bir toplumda kutlama yapacak veya dünyaya gelişini bildirecek kadar mühim bir olay değildi. Tullia muhtemelen MÖ 75 veya 76'da doğdu, ancak daha erken de doğmuş olabilir.

MÖ 79'da Cicero bir grup arkadaşıyla uzun bir Doğu Akdeniz turuna çıktı ve düşün bu yıl yapıldığına göre anlaşılan eşini arkada bıraktı. Romalılar nadiren eşlerini yurtdışı gezilerine götürürlerdi. Cicero'nun duygusal hayatı hâlâ öğrencilik zamanlarında edindiği erkek arkadaşları üzerine odaklıydı.

Görünürde kariyeri henüz başarılı olmaya başlamışken Cicero'nun Roma'dan ayrılma kararı gizemliydi. İnsanlar Roscius'un aklanmasından ötürü Sulla'dan veya daha makul olarak Chrysogonus'tan gelecek kısıstan korktuğunun dedikodusunu yaptı. Her şeyi göz önünde bulundurunca bu pek de mümkün görünmüyor. Reform çalışmalarını tamamlamakta olan Sulla emekliliğe yaklaşmaktaydı; sefi h gençliğini yeniden yaşarken, Plutarkhos'un sözüne güvenilecekse, yalnızca itibarsız biçimde eğlenceli birkaç ayı daha hayatta kalmıştı.

Cicero'nun yurtdışı seyahatlerinin asıl gerekçesi bir anda kötüleşmiş olan sağlığını yeniden toplamaktı. Fiziksel olarak güçlü birisi değildi. Zayıf ve çelimsizdi, sindirim sistemi o kadar zayıftı ki günün sonunda ancak hafif bir şeyleri yutmayı başarabiliyordu. Başarı pahalıya patlamıştı ve gücünü yeniden toplamak için zamana ihtiyacı vardı. Her halükarda bu onun açıklamasıydı ve bundan kuşku duymak için de pek bir neden yok. Şöyle bahsetmektedir:

O zamanlar bir hayli sıksıydım ve uzun ince bir boyunla bedensel anlamda da güçlü değildim; yoğun çalışma ve akciğerleri zorlamayla birleşince böyle bir bünyenin ve görünümün hayati tehlike oluşturduğu düşünülürdü. Sesimin tüm şiddetini ve bedenimin bütün gücünü kullanarak daima aralıksız ve aynı tonda konuşmam beni sevenleri iyice paniğe sürükledi. Dostlarım ve doktorlar mahkemede konuşmaktan vazgeçmem konusunda yalvardıklarında bir hatip olarak ünlenme umudumu terk etmek dışında bir risk alabileceğimi hissettim. Sesin daha dizginlenmiş ve ölçülü kullanımı ve başka türlü bir konuşma şekliyle hem tehlikeden sakınabileceğimi hem de daha çeşitli konuşma şekilleri elde edebileceğimi düşündüm; Asia'ya gidiş nedenim konuşma yöntemimi değiştirmekti. Böylece iki yıllık dava üstlenme deneyimim varken ve adım Forum'da daha şimdiden ünlenmişken, Roma'dan ayrıldım.¹⁰

Seyahatlerinin asıl nedeni sağlığına kavuşma olsa bile mesleki eğitimi güçlendirme şansı da yakaladı. Bunca yıllık çalışmaya rağmen Cicero tekniğinden memnun değildi; çetrefilli bir konuşma tarzı vardı ve hitabet etkileri bazı zamanlar gergin ve yapmacıktı. Çeşitli ünlü veya revaçta retorik öğretmenini ziyaret etti ve retorik ahlaki yönü olarak gördüğü temel felsefi çalışmalara da asla aksatmadan vakit ayırdı.

Küçük ve asabi bir adam olan kardeşi Quintus ve gelecek vaat eden kariyeri erken gelen ölüm tarafından kesilen, kendilerinden

çok daha genç olan baba tarafından kuzeni Lucius Cicero, 18. yüzyıldaki büyük turun¹ klasik eşdeğerinde ona eşlik ettiler. Öğrencilik döneminden iki eski dostu Titus Pomponius Atticus ve Marcus Pupius Piso da bu kafadar grubun memnuniyetle karşılanan ilaveleiydi. Atina'da altı ayda kaldılar ve pek çok yeri gezip gördüler.

Varışlarının üstünden çok geçmeden grup Atina'dan birkaç kilometre uzaktaki Eleusis'te, dini bir dizi kural ve toplumsal ayin olarak gören Romalıları şaşırtması muhtemel, gizemli dini ayinlere dahil oldu. Bu ayinler arınma ve bereket bayramının merkezindeydi; iştirak edenler yeraltı dünyasına inişi ve gelecekteki yaşamın görünümünü içeren ölümün ve yeniden doğumun bir çeşit ruhani tekrarına şahitlik etti. Cicero bu deneyimden son derece heyecanlandı ve Atina'nın medeniyete yaptığı tüm katkılar arasında bu doğaüstü törenlerin en iyisi olduğuna kani oldu. Hayatının sonlarına doğru yazdığı *Yasalar Üzerine* kitabında şöyle söz etmektedir: "Onlardan yaşamın kökenlerini öğrendik ve sadece mutlu yaşama gücünü değil, ayrıca daha iyi bir umutla ölme gücünü de edindik."¹¹

Ama onu esas ilgilendiren şey Yunan felsefesi ve onun da şahit olduğu üzere bu felsefenin toplum önünde konuşma sanatıyla olan temel bağlantısıydı. 30 yılı aşkın bir süre sonra yazdığı *İyiliğin ve Kötülüğün Sınırları* (*De finibus*) kitabı, Atina'da kaldığı günleri anımsatan bir dizi felsefi diyalog içermektedir. Konuşmacıları bu büyük turdaki yoldaşlarıdır ve ortam, Platon'un eğitim verdiği ve daha sonra bir çeşit felsefe ve hitabet üniversitesi haline gelen, alıştırma alanı manasındaki *gymnasium*'u içine alan zeytin ağaçları korusu, yani Akademi'dir. Genç erkekler sabahları Akademi'nin lideri Askalonlu Antiokhos tarafından verilen derslere katılırlar ve öğleden sonra ortamın sükûnetinden keyif almak için bahçelerde dolaşırlar.

* MS 17. ve 18. yüzyılda bilhassa İngiltere'deki zengin ailelerden gelen gençlerin başlarında "cicerone" adı verilen ve rehber anlamına gelen bir eğitimle Roma ve Yunan topraklarına yaptıkları uzun süreli bir seyahattir. Cicerone kelimesi etimolojik olarak bir rehberde aranan özelliğin iyi ve akıcı bir konuşmaya olmasından kaynaklı Cicero'dan türemiştir. (ç.n.)

Plutarkhos'a göre, Cicero "Kesin olarak devlet memurluğu şansından mahrum kalırsa, emekli olup hukuktan ve siyasetten uzakta Atina'ya yerleşmeyi ve hayatını burada felsefenin dingin uğraşıyla geçirmeyi planladı".¹² Aslında yıllar boyunca emeklilik dönemlerinde ara sıra zorlanmasına rağmen bu plan hiç gerçekleşmedi. Ama Atina'ya gitmese bile, Atina'yı kendisine getirdi. İlerleyen zamanlarda Tusculum'daki evinde salonları, Forum'a yürüyüşleri, entelektüel münakaşaları, meditasyonlarıyla Akademi'yi yeniden yarattı ve Aristoteles'in Atina'daki üssünün bir versiyonu olan Lyceum'u inşa etti.

MÖ 79 sonbaharında Cicero Atina'dan Asia Minor'e doğru yola çıktı. Rodos'ta ünlü Stoacı filozof ve tarihçi Posidonios'un öğrencisi oldu. Daha da mühimi Roma'da iki kez dinlediği ve konuşma biçimi Asya anakarasındaki gösterişli rakiplerinden daha ölçülü olan seçkin hatip Apollonios Molon'a danıştı. Cicero'nun ihtiyaç duyduğu teknik eğitim tekrarını sağladı. Cicero ilerde Molon'dan şöyle söz etmektedir:

Sadece gerçek davalarda [teorik alıştırmalardan ayrı olarak] bir savunma vekili, takdire şayan bir yazar değil, ayrıca yanlısları eleştiren muhteşem bir yargıç, çok bilge bir öğretmen ve danışman... Böylece iki yılın ardından eve sadece daha deneyimli biri olarak değil, neredeyse yeni bir adam olarak geldim; sesimin aşırı gerilmesi ortadan kalkmıştı, tabiri caizse konuşma biçimim yatışmıştı, ciğerlerim güçlüydü ve ben artık zayıf değildim.¹³

MÖ 78'de Sulla'nın ölümüne dair haber geldi ve Cicero'nun kişisel güvenliğinden duymuş olabileceği bütün endişeler de ortadan kalktı. Yeni yasalara göre iki yıl içerisinde siyaset merdivenin ilk basamağı olan *quaestor*luğa adım atmak için yeterince yaşlı olacaktı. En erken yasal fırsatı değerlendirmekte kararlıydı. Eğer seçilirse gelecek yıl 30 yaşına girdiğinde göreve başlayacaktı. MÖ 77'ye geldiğinde Forum'da hukuk kariyerini yeniden onarmak için Roma'ya geri döndü ve ilk siyasi kampanyasını planladı.

SİYASET VE ROMA DIŞINA TAYİNLER

Cicero Sahaya Çıkıyor, MÖ 77-63

Çocukluğu ve gençliği boyunca Cicero, Roma'nın kendini parçalamaya girişmesini korkuyla izledi. Eğer erişkin olunca bir vazifesi olacaksa, bu Cumhuriyet düzenini yeniden elde etmek olacaktı. Anayasayı anlatırken zihninde beliren imge bir müzik konseriydi:

Arpların ve flütlerin müziklerinde veya şarkıcıların seslerinde olduğu gibi farklı tonların mutlak ahengi sağlanmalıdır... böylelikle devlet birbirlerinden farklı unsurların uzlaşısıyla ahenkli bir hale getirilir. Bu üst, orta ve alt sınıfların, tıpkı müzik tonlarıymış gibi adil ve akla yatkın bir biçimde harmanlanmasıyla meydana getirilir. Müzisyenlerin şarkıda ahenk dediği şey, devlette uyumdur.¹

Bu sözler yaşamının son dönemlerinde yazılmıştı, ancak genç bir erkekken siyasi düşüncesi tam olarak şekillenmese bile Cicero'nun Roma siyasetine dair ve felsefi araştırmalarına yönelik deneyimi muhafazakâr düşünüş şeklini zaten onaylayacaktır. Tüm sınıflardan oluşan orkestrayı yönetmek ve bu orkestrayı yeniden uyumlu çalması için eğitmek kendi kendini yetkilendirdiği bir görev haline geldi.

Cicero dinamik bir kampanya yürüttü ve MÖ 75 yılı için *quaestor*luk seçimlerini zorlanmadan kazandı. Onun ve ailesinin iyi bir katılım oranı sağlamak için her iyiliğin karşılığını istediği ve

her bağlantıyı istismar ettiği düşünülebilir. Hiç kuşkusuz pek çok Arpinumlu yurttaş, kendi memleketlerinden olan bu çocuğa oy vermek için Roma'ya seyahat etme zahmetine katlanmıştır. Gerçek şu ki o bir *homo novus*'tu ve bu sonucun hiç de kesin olmayabileceği anlamını taşıyordu.

*Quaestor*un siyasi veya askeri yetkisi yoktu. O ve meslektaşları vergilerin toplanmasını denetleyerek ve ödemeleri yetkilendirerek konsüllere yardımcı olurlardı. Saturnus Tapınağı'ndaki hazinenin idaresinden sorumluydular ve gündelik işleri yürütmek için az sayıda kalıcı personelleri vardı. Sulla'nın yakın zamanda yaptığı reformlardan bu yana bu memuriyetin esas önemli özelliği sahibine doğrudan Senato üyeliği sağlamasıydı.

Bazı *quaestor*lar Roma şehrinin dışına atanırdı ve Cicero'ya da Sicilya'da bulunan, doğrudan valiye rapor verdiği iki *quaestor*luk vazifesinden biri verildi. Eşleri Romalılara resmi yurtdışı vazifelerinde eşlik etmezdi ve böylelikle bir kez daha Terentia, hiç kuşkusuz zamanının çoğunu geçirdiği küçük Tullia'yla birlikte İtalya'da kaldı.

İtalyan tarımının gerilemesi ve başkentteki şehirli yığınlar için sübvansé tahıl tedariki açısından Sicilya, Roma'nın en önemli tahıl tedarikçisiydi ve hem ikmal hem de fiyat istikrarını sağlama almak için elzem bir yerdi. Roma eyaletlerinin en eskisi olan bu ada, MÖ 241 yılında Kartacalılardan kazanıldı ve Sicilyalı toplulukların vergi olarak tahıl hasadının yüzde 10'unu Roma'ya karşılıksız ihraç etmesi gerekiyordu. Fazlasına ihtiyaç duyulursa cebri satın alım yoluyla elde edilebilirdi. Fazladan alınacak tahılın fiyatını ve miktarını hesaplama *quaestor*ların vazifesiydi.

Bu vazifeyi yürütürken Cicero, ehil ve adil bir yönetim yeteneği sergiledi. Roma'daki tahıl fiyatı enflasyonunu gidermek için ilave ihtiyaç değerlendirmesinde bulundu ve tedarikçilerle adil bir oran üzerinden pazarlık yaptı. Sicilyalılar ödemeyi aldıklarında, makamının yaygın ama yasadışı olan komisyonu düşürmediğinden emin oldu. Bu davranışı onu epey popüler yaptı.

Cicero kamu işlerinde dürüstlüğe inanıyordu, ama yerel halkın takdirini kazanmak da kişisel çıkarına yarıyordu. Eğer kariyeri

ilerleyecekse siyasal destek oluşturması gerekiyordu ve Sicilya'da bulunması çevresini genişletmek için muhteşem bir fırsattı. Cicero, bazılarının valinin önünde mahkemede temsil ettiği pek çok *equites* sınıfından kişinin desteğini arkasına aldı. Bu sınıfa Romalı mültezimler ve tüccarlar, ayrıca on yıl önceki Müttefikler Savaşı'ndan sonra oy hakkı kazanan İtalya ve Sicilya'daki yerel aristokrasi de dahildi. Varlıklı Romalı yurttaşlardan oluşan yeni bir seçmen sınıfı olmasına rağmen hâlâ büyük ölçüde değerlendirilmemişti; kökleri Romalı değil taşralı olan Cicero gibi birisi buna başvurmak için iyi bir konumdaydı. Her ne kadar Roma'daki egemen elit sınıfa katılma niyetinde olsa da siyasal destekçilerinin İtalyan orta sınıfından olduğunu asla unutmadı.

Cicero boş zamanlarında yorulmak nedir bilmeyen bir turistti. Sicilya'nın uzun ve renkli bir tarihi vardı: Kökensel olarak altın çağlarında Yunan şehir devletleri tarafından kolonileştirilmişti, hoş tapınaklarıyla, büyük heykeltıraşların ve ressamların sanatsal işleriyle pek çok varlıklı ve güzel şehri bulunmaktaydı. Uzun yıllar boyunca Kartaca adanın batısına hâkim olmuştu ve artık çok geçmişte kalmış olmasına rağmen kültürünün egzotik öğelerinden bazı şeyler hayatta kalmayı başarmıştı. Cicero'nun görev yaptığı idari merkez Sicilya'nın batı ucundaki varlıklı bir yerleşim olan Lilybaeum'daydı (günümüzde Marsala).

Roma mirası Cicero'nun sadakatini fazlasıyla kazandı ve en derin duygularını cezbetti, ama Cicero diğer halkların geçmişten gelen miraslarından da etkilenmişti. Büyük bilim insanı, geometrici, Syrakusai yurttaşı ve yüzyıldan daha önceki bir Roma kuşatması esnasında öldürülen Arkhimedes'in kayıp mezarını araştırdı ve buldu. Bu macera hukuk kariyerinde gayet iyi bir biçimde kullandığı dedektiflik becerilerini ve merakını gösterdi. Cicero bunu gururla anlatmıştır:

Quaestorken onun mezarının izini sürdüm; Syrakusaililerin mezarının nerede olduğuna dair bir fikirleri yoktu, hatta onun varlığını bile reddettiler. Onu dikenli bitkilerin ve çalıların

arasında buldum. Daha önce duyduğum edebi değeri olmayan şiirlerin dizelerinden bazılarında onun mezarının üzerine küre ve silindirin yerleştirilmiş olduğundan bahsettiğini hatırladım. Bu yüzden etrafa iyice baktım (zira Agrigentum Mezarlığı'nda pek çok mezar vardır) ve çalıların arasından biraz yükselen ve üzerinde küre ve silindir bulunan küçük bir sütun dikkatimi çekti. Derhal Syrakusailılara (önde gelen erkeklerinden bazıları yanımdaydı) aradığım şeyi bulduğum kanısında olduğumu söyledim. Köleler tırpanlarla yolu açması için gönderildi ve yol açılınca kaideye yaklaştık. Geri kalanı aşınmasına rağmen yazıtın yarım satırı kadar okunaklıydı. Yani gördüğünüz üzere, Yunan şehirlerinin en ünlülerinden biri olan bu yer vakti zamanında en büyük öğrenim merkezi olsa da entelektüel anlamda en yetenekli yurttaşlarından birsinin mezarının nerede olduğunu bilemeyebilirdi, onlara bu mezarın yerini gösteren Arpinumlu bir adam olmasaydı.²

Cicero'nun *quaestorluk* vazifesi MÖ 74 yılında sona erince, Roma'ya geri döndü. Kendisinden epey hoşnuttu. Bir devlet memuru olarak değerini ortaya koymuştu. Forum'dan daha rahat bir ortamda avukatlık tecrübelerini uygulayabilmiş ve mükemmelleştirebilmişti. Siyaseten tabilerini toplama sürecine başlamıştı. Her şeyden öte iyi vakit geçirmiş gibi görünmekteydi. Bununla birlikte bu görev gerçek işinden dikkatini dağıtıyordu ve ilerideki Roma dışı görevlendirmelerden sakındı. Ona göre *quaestorluğun* asıl amacı Senato'ya giriş izniydi. Yıllarca süren hazırlığın ardından hayatının ciddi işi nihayet başlıyordu.

Eve dönüş yolculuğundaki bir hadiseyle ilgili kendi aleyhinde, bilinme açlığının gülünç bir sevecenlikle sönümlenmesini anımsatan eğlenceli bir hikâye anlattı: "Roma halkının beni onurlandırmak ve desteklemek için can atacakları fikriyle doluydum" diyordu. Deniz kenarındaki Puteoli konağına turizm sezonunun en yoğun olduğu zamanda vardı ve kendisine "Roma'dan geliyorsan, yeni ne haberler var" diye sorulduğunda gururu incindi. Eyaletinden

Roma'ya dönmekte olan Cicero “Hayır” diye cevapladı. “Elbette” dedi adam, “Sen Afrika'daydın”. Dargın bir biçimde dik dik bakan Cicero “Hayır Sicilya'daydım” diye yanıt verdi.³

Grubun bir başka üyesi yanlış anlaşılmayı tatlıya bağlamak maksadıyla bilgisini göstermek için araya girdi. “Arkadaşımızın Syrakusai'da *quaestor* olduğunu bilmiyor muydun?” dedi. Bu nihai yanlışlıkla (görev yeri Lilybaeum adanın diğer tarafının sonunda yer alıyordu), Cicero pes etti ve diğer herkes gibi tatilciymiş ve sadece yüzmeye gelmiş gibi davranmaya karar verdi.

Tefekkürden sonra yararlı bir ders aldığını düşündü. “Roma halkının oldukça sağır, ama keskin gözlü olduğunu fark edince, dünyanın benim hakkımda ne duyduğu konusunda endişelenmekten vazgeçtim. O günden sonra her gün bizzat görünür olmaya dikkat ettim. Halkın gözünün önünde oldum ve sürekli Forum'daydım. Kapıcımın çok geç saatlerde olsa bile kapıyı herhangi bir ziyaretçiye kapamasına müsaade etmem.” İsimleri hatırlamak için kendisini eğitti ve bunu mümkün mertebe konuk isimlerini seslenme hizmeti olmaksızın yapardı. Toplumda öne çıkan bir kişi dışarı çıktığında sağlam hafızalı bir köle ona eşlik eder ve kulağına buluşmak üzere olduğu önemli kişilerin isimlerini fısıldardı. Cicero öne çıkan kişilerin nerede yaşadığını, kır evlerinin nerede olduğunu, arkadaşlarını ve komşularının kim olduğunu tam olarak bildiğinden emin olurdu. Hangi yoldan seyahat ediyorsa etsin yanından geçtiği konakların sahiplerinin adlarını verebilirdi.

Cicero Roma'ya artan bir servet, bir eş, bir kız evlat ve parlak bir gelecekle döndü. O dönem tüm üst sınıf Romalıların rutin yaşam biçimini sürdürdü. Yazışmalarında günlük işleri tarif etmekte nadiren sorun yaşamasına rağmen, arkadaşlarının ve akranlarının alışkanlıklarından ve adetlerinden saptığına dair herhangi bir neden yoktur.

Güneş doğduktan biraz sonra uyanırdı. Cicero şafakta küçük, az eşyalı yatak odasındaki yatağından kalkmış ve giyinmiş olurdu. Gelenekçiler togalarının altına yalnızca bir peştamal giyerlerdi, ancak MÖ 1. yüzyılda pek çok kişi, bilhassa da kış aylarında üzerine

tunik geçirirdi. Son derece kullanışsız bir kıyafet olan toga, kaba daire biçiminde kesilmiş, çapı üç metreye kadar çıkabilen, büyük uzunlukta inceltilmemiş yünlü bir kumaştı. Toga giymek bir sanattı ve zenginler karışmış kıvrımlarını düzeltmesi için deneyimli bir köle tutarlardı. Vücudun üzerine sağ kol serbest, sol kolsa kapalı olacak şekilde sarılırdı. Kışın esintili ve yazın nemli olduğundan, tavsiye edilebilecek birkaç pratik avantajı vardı ve togayı yerinde tutabilmek için sürekli ilgi ve alaka gerekirdi. Ancak her ne kadar rahatsız olursa olsun, toga bir Roma üniformasıydı ve yurttaşlığın güçlü bir görsel sembolüydü.

Günün işi hemen başladı. Kahvaltı bir bardak su veya en fazla şaraba banılmış ekmek ve peynir, zeytin veya balla sunulurdu. Cicero'nun ön kapısı gelen herkese, fakat özellikle de siyasal veya hukuki işlerden ötürü Forum'a gideceği zaman ona saygılarını sunmaya ve eşlik etmeye gelen tabilerine veya takipçilerine açıktı. Başka türlü günün ilk yarısı araştırması üzerine çalışmaya ayrılırdı.

Bir kaide olarak Romalı erkekler tıraş olurlardı. Jilet kullanımı konusunda gerekli becerisi olan ev köleleri olmadığı müddetçe her gün veya sık sık dedikodu ve gevezelik mekânı olan berbere giderlerdi. Sabun olmadığından berberler sadece suyla tıraş ediyordu ve müşterinin gözlerinin yanmaması ve bir yeri kesilmemesi için hatırı sayılır el becerisine ihtiyaç vardı. Genç erkekler suratlarında çıkan tüyleri tıraş etmeyi uzun süre ertelerlerdi (Romalılarda sık sık olan dini törenler için bu bir çeşit fırsattı, *depositio barbae*).^{*}

Öğleden sonrası şekerleme veya en azından dinlenme zamanıydı. Halka açık bir eğlenceye dahil olunabilirdi; sık sık tatil vardı ve genellikle gladyatör şovları, atlı araba yarışları, boks maçları ve tiyatro gösterileri dikkat çekerd. Bir Romalının rahatlamak için kamu hamamlarına gitmesi en önemli veya en azından en sıradan şeydi. Bu hamamlar yıkanılan ve vücudun kirinin çıkarıldığı buharlı odalarla, biraz daha soğumak için *tepidaria*^{**} ve soğuk havuzlarla

* İlk kez tıraş olacak Romalı erkekler için bir dini tören vardı. (ç.n.)

** Buhar odasından soğuk, günümüz hamamlarına yakın ılıkılıkta bir hamam odası. (ç.n.)

günümüzün Türk hamamlarına benzetmektedir. Zenginler evlerine ufak çaplı bir hamam odası yaptıırırdı.

Cicero hafif bir öğle yemeği veya atıştırmalık yerdı, ancak günün ana öğünü olan ve ikindin veya akşama doğru yenilen akşam yemeği için uzun süre beklemezdi. Yemekte eşlik edilmeyi seven bir adama göre –Cicero da bunu pek severdi– keyifli vakit geçirmek için akşam yemeği ideal bir fırsattı ve Cicero gibi nüktedan ve bilgili birisi konuk listelerinin en üstünde yer alırdı. Sunulan yemekler maddi gücün sınırlarını zorlardı ve bu müsrifliği sınırlamak için beyhude yasa çıkarma girişimleri oldu. Yemekler *gustatio* adı verilen aperatifle –ballı şarap ve kanepeler– başlardı. Ana yemeklerde çeşit et ürünleri –tavuk, kalkan balığı, yaban domuzu ve (özel bir lezzet olarak) dişi yaban domuzlarının memeleri ve vulvaları– yer alırdı. Besili av hayvanları, avlanmış kümes hayvanları ve çiftlik domuzları lüksün uç noktasıydı. Son olarak en hafif yiyecekler servis edildiği tatlı gelirdi –sadece meyveden ibaret değildi, kabuklu deniz ürünleri de sunulurdu.

Geç Cumhuriyet döneminde pazarlarda çok yüksek fiyatlara satılan balık toplama modası popülerleşti. Kalantor gurmelerin, içinde yılanbalıkları, çipuralar ve taşemenler bulunan balık havuzları vardı. Bunlardan biri Cicero'nun çağdaşlarından biri tarafından 40 bin sestertius gibi inanılmaz yüksel bir fiyata satıldı ve Cicero'nun ergenliğindeki akıl hocası Crassus'un taşemeni öldüğünde yas tuttuğu söylenir.

Kanepede uzanarak yenen yemekler bıçaklarla, kaşıklarla ve kürdanlarla servis edilirdi; çatal bilinmiyordu ve yemek esnasında parmaklar sıkça kullanılırdı. Köleler etrafta su testileri ve havlularla dolaşır, böylece konuklar yemekler arası geçişlerde ellerini yıkayabilirdi. şarap yemek esnasında servis edilirdi (yoğun ve ağırdı, genellikle suyla seyreltilirdi), ancak esas içme yemekler temizlenince başlardı. Bu *commissatio*ydı –kadehlerin tek seferde dikildiği bir törensel içki yarışması. Bünyeler sarhoştu. Bu akşama kadar sürebilen muhabbet etme ve tartışma zamanı ve Yunan *symposium*unun Romalı muadiliydi.

Gece geç biten bir partiden çıkılmadığı takdirde, çoğu insan güvenli bir şekilde kamusal yaşamın sonlandığı günbatımında evinde olurdu; bu saatte Senato toplantıları dağılırdı ve hamamlar kapanırdı. Çoğu insan erkenden yatar, ancak Cicero geceleri konuşmalar yazdığını veya kitaplar, belgeler okuduğunu belirtmişti (bunun için kullanılan, lamba ışığıyla çalışmak anlamına gelen Latince bir kelime vardır: *lucubrare*.)

Sulla'nın reformları düzenin dönüşü vaat etti. Muhafazakârlar tekrar görevdeydi ve MÖ 77'deki halkçı eski bir konsülün kısa süreli, başarısız ayaklanmasına rağmen, Senato'nun yetkisi büyük ölçüde arttı. Ancak iki yeni ciddi tehdide ivedilikle dikkat edilmesi gerekiyordu. Marius altında savaşan bir komutanın kontrolündeki İspanya isyan etmişti. Ardından da MÖ 73'te küçük bir gladyatör grubu Padua'daki kışlalarından kaçtı, Vezüv Dağı eteklerinde bir süre kamp kurdu, güneydeki sığır çiftliklerine ilerledi ve binlerce köleyi serbest bıraktı. Gladyatörler, güçlü ve agresif olmasının yanı sıra eğitilmiş ve kültürlü bir adam olan Spartacus adındaki Thracialı tarafından yönetiliyordu. Bunun dışında komutanlık içgüdüğü de vardı ve kendisini bertaraf etmek için gönderilen dört Roma ordusunu yendi.

Sulla'nın daha önce himayesinde olan iki memur bu olay için silah başına geçti. İlki, İspanyol isyanını güçlkle bastıran 33 yaşındaki Gnaeus Pompeius'tu. Seyretmesi hoş bir adamdı. Plutarkhos'a göre "Saçları alnından bir tür dalgalanmayla geriye taranmıştı ve suratının göz çevresindeki biçimi iç eriten bir bakış katıyordu, böylece Büyük İskender heykellerine benzediği farz ediliyordu"⁴ (aslında hiç alakası yoktu). Görünümü gayretli organizasyon gücünü maskeliyordu. On yıl önce Sulla'nın doğu savaşlarından döndüğü esnada Pompeius, Roma'nın kuzey doğusundaki ve ailesinin malikânesinin bulunduğu Picenum'un kentinde (tamamen yasalara aykırı şekilde) kendi ordusunu kurmuştu. 23 yaşının başlarında şaşılacak biçimde kendisini ordunun komutanı olarak atadı ve muhalefeti mağlup

halkçı rejimden temizlemek için aktif rol aldı. Bir hayli merhametsiz davrandığından Kasap Çocuk (*adulescens carnifex*) lakabı takıldı. Bu ilk seferleri esnasında resmi ve oldukça ince, Büyük manasına gelen *Magnus cognomen*'ini kazandı –bütünüyle hak edilmiş bir övgü değildi, ancak Büyük İskender'in anısıyla bağlantılıydı.

Beklendiği gibi minnettar olan ve etkilenen Sulla, Pompeius'u terfi ettirdi ve üvey kızıyla evlendirdi. Ancak Sulla bir müddet sonra genç komutanın yükselen itibarıyla paniğe kapıldı ve ilişkileri soğudu. Aslında başarı genç adamın başını döndürdü. Tanınmaktan keyif alıyor ve meşgul olmayı seviyordu, ancak hamisinin adımlarını takip etme ve devleti ele geçirme gibi bir niyeti yoktu.

Sulla'nın kendini fark ettiren eski subaylarından ikincisi, Cicero'nun öğrencilik günlerinde eğitim aldığı yaşlı hatibin uzak-tan akrabası Marcus Licinius Crassus'tu. Muhtemelen 40 yaşlarında olan Crassus, yetenekli, cana yakın ve pervasızdı. Marius iktidardayken babası ve kardeşi *populares* tarafından öldürülmüş ve ailesinin bağlantılarıyla Crassus İspanya'ya kaçmıştı. Mağarada saklanarak 8 ay geçirdi (dostları ona yiyecek ve vakit geçirmesi için bir çift çekici köle kız getirdi) ve Sulla'nın Roma'ya dönüşüyle geri döndü. Ancak deneyimlerine rağmen belirli bir siyasi görüş geliştirmede ve gelecekte kendisi için münasip olduğunda *popularesi* desteklemekten mutluluk duydu.

Crassus ihbar listelerinden, öldürülenlerin mülklerini ucuzdan satın alarak servet sağladı. Chrysogonus gibi parasını elde edebilmek için masum bir adamı listeye sonradan eklettiğine dair dedikodu yapılmaktaydı. Derme çatma apartman bloklarının çökme ve yanma eğiliminde olduğunu fark etti ve binalar ne zaman çökse ya da yansa, bitişik binaları en ucuz fiyata satın aldı –bazı zamanlar yangın devam ederken bile. Köle ekiplerini mimar ve inşaatçı olarak eğitti ve Roma'nın en zengin gayrimenkul komisyoncularından biri oldu. Gümüş madenleri, taşınmaz mülkleri vardı ve bir ordunun maaşını karşılayamadığı müddetçe kimse zengin olduğunu öne süremez derdi.

Crassus tevazu sahibiydi, ayrıca evi herkese açıktı; akşam yemeği partilerindeki misafirler büyük ailelerin üyelerinden ziyade genellikle kendi halindeki insanlardı. Geri ödemeye geldiğinde acımasız olmasına rağmen önüne gelen rahatlıkla borç verirdi. Sokakta kibar ve içtendi, insanları pohpohlamakta ve kendi tarafına çekmekte iyiydi. Tanınmayı severdi ve genellikle de tanınırdı.

Spartacus'a karşı komuta Crassus'a verildi. Eskiden köle olan Spartacus'un birinci sınıf bir komutan olduğu ortaya çıktı ve bu büyüyen bir tehdide yol açtı. Cumhuriyet'in doğu eyaletlerindeki en büyük düşmanı olan Pontos Kralı Mithradates'le müzakareler sürüyordu ve Roma üzerine yürüyebileceğinden korkuluyordu. Ancak Crassus da etkin bir sefer insanıydı ve MÖ 71'de, Spartacus ve 12 binden fazla yoldaşının hayatlarını kaybettiği mutlak ve kanlı bir çarpışmada köle ordusunu mağlup etti. Crassus hayatta kalan 6 bin kişiyi, isyanın başladığı Capua'dan Roma surlarına kadar gelen Appius Yolu boyunca sıralar halinde çarpmışa gerdi. Zaferini tam zamanında kazandı. Pompeius kölelerin alt edilmesine yardım etmesi için İspanya'dan çağırılmıştı ve savaş neredeyse sona ererken ordusuyla birlikte geldi. Kaçakları yok etmekten başka yapacak bir şey yoktu, fakat Crassus'un öfkesi için fazlası vardı; rakibi çok ufak bir rol oynadığı bir başarı için çok ciddi bir saygınlık kazanmayı başarmıştı.

Esasen Crassus'u ömrü boyunca en fazla üzen yegâne şey Pompeius'un üstünlüğüydü. Bir defasında etraftaki kimse "Büyük Pompeius geliyor" dediğinde, güldü ve "Ne kadar büyük?" diye sordu. İlkesel anlamda Crassus kin beslemiyordu. Bunun nedeni iyi yürekli olduğundan değildi, çünkü diğer insanların onun duygularını nadiren meşgul etmesiydi. Arkadaşlarıyla ilişkilerine son vermekte veya ihtiyaca göre kavga çıkarmakta pek az zorluk yaşırdı. Dostluğa farklı bir açıdan bakan Cicero, onu pek önemsemiyordu.

Askeri başarılarından ötürü devlet iki komutana da minnet borçluydu, ama Senato onların statükoya karşı ciddi bir tehdit oluşturduğunu düşünüyordu. Pompeius'un yaşının yetmemesi, senatör olmaması, seçimle geldiği bir memuriyetinin olmaması MÖ 70 yılında Crassus'la birlikte konsüllük için aday olmaktan onu

engellemenin imkânsız olduğunu ispatladı. Vasat çağdaşlarının arasından sıyrıldılar ve dertsiz bir şekilde seçildiler.

Pompeius ve Crassus'un kişisel şartları epey sefildi ve her ikisi de diğerine karşı dezavantajlı duruma düşmek istemedi. Sonuç olarak ordularını dağıtmadan evvel duraksadılar, ancak ortak olarak senatör muhalefeti karşısında sağlam durmazlarsa, ayrı ayrı seçileceklerini görebildiler. Pompeius'un cazibesi seçmenler arasında onu popülerleştirdi ve köle isyanının tasfiyesiyle genel bir ferahlık söz konusuydu. Adaylar, Sulla'nın anayasasının pek çok kilit öğesine son verecekleri reform programını duyurarak itirazlarını sundular, bilhassa da *tribunus*ların yetkilerini yeniden canlandırdılar. Bu tarafsız bir tedbir değildi, zira bu canlandırma güçlü komutanlara Senato'yu korkutma veya es geçmek için kullanışlı bir aygıt sağladı.

O zamanlar görüşölmekte olan öteki reform Cicero'nun özellikle dikkatini çekmekteydi. Sulla jürilerde oturma hakkını *equites* sınıfından Senato'ya devretmişti. Bunun sonucuyrsa en aşağılanmış haldeyken meslektaşlarınca yargılanmaktı. Senatörler çoğunlukla yolsuzlukla yargılandı; rüşvet ve arkadaşlarını, meslektaşlarını mahkûm etmek istemeyen jürilerin gönölsüzlüğüyle ardı arkası kesilmeyen bir beraat kuyruğu vardı. Özellikle de haraç davalarında mahkûm olmak neredeyse imkânsız gibiydi.

Önde gelen Sicilyalılardan bir grup alışmadık bir şekilde üç yıl gibi uzun bir dönem valiliklerini yapmış Gaius Verres'e dava açmaya karar verince, Spartacus'un atanmış halefinin zamanında yaptığı talepler sayesinde sorun çok seri biçimde kadrja girdi. Bu dönemde Verres Roma'nın ahlaki değerlerine göre bile açgözlü ve zalimce davrandı.

şikâyetle sebebiyet veren olaylar silsilesi birkaç yıl geriye uzanmaktaydı. Verres, Thermae yerleşkesinden Sthenius adında seçkin bir Sicilyalıyı tanırdı. Her ikisi de sanat düşkünü ve koleksiyoncuydu, bir süredir de iyi bir ilişkileri vardı. Vali bu yeni arkadaşını koleksiyonunun çoğunu elden çıkarmaya ikna etmişti. Ancak vali şehrin eşsiz

Yunan heykel mirasının bir kısmını da isteyince (aralarında MÖ 6. yüzyıldan kalma şair Stesikhoros'un heykelinin de bulunduğu), bu yerel konseyi hayır demeye ikna eden Sthenius'a çok gelmişti.

Öfkeden köpüren Verres, sahtecilik iftirasıyla Sthenius'u mahkemeye çıkarmanın yolunu buldu. Sağduyuyu cesaretin en iyi parçası olarak addeden Sicilya, yurtdışına kaçtı ve gıyabında 500 bin sesterius gibi ağır bir para cezasına çarptırıldı. Daha sonra ona karşı bir ölüm cezası çıkartan Verres için para cezası yeterli değildi. Sthenius bir süre sonra pek çok bağlantısının olduğu Roma'da sıkıntısını dile getirmek için ortaya çıktı. Senato huzurunda resmi bir şikâyet sunulacaktı, ancak Verres'in babası oğlunun insaf etmeye ikna edileceği güvencesini verdikten sonra davanın geri çekilmesini sağladı. Buna rağmen Verres davasından caymadı ve mahkûmiyet cezası çıktı.

MÖ 71 yılında Sicilya Pompeius'u, sonra da seçilmiş konsülü yardım için çağırdığında durum böyleydi. Ayrıca tabi listesinde artık Sicilyalıları da sayan Cicero'yla bağlantı kurdular ve Verres'e karşı irtikâp davası açmasını istediler. Mahkemede kendilerini müdafaa etmelerine müsaade edilmediğinden, şahısları adına hareket edecek Romalı bir avukat bulma zorunluluğu ellerinde olan tek yasal çözümdü. Genç *quaestor*un dostluğu ve tarafsızlığı unutulmamıştı –Sicilya memuriyeti sırasında gösterdiği adli becerileri de. Henüz mesleğinin öncüsü olarak görülme de açık bir biçimde yükselen bir yıldızdı ve sağlıklı bir seçim gibi görünmekteydi.

Kariyeri boyunca Cicero genellikle savunmayı temsil etti; bu davacı olduğu nadir anlardan biriydi. Tabilik geleneği ona çok az seçenek sundu, ancak nihai olarak kabul etti. MÖ 70 yılının yazındaki Onur Yolu'nun bir sonraki turu olan *aedilis* makamı için aday olduğunda böyle fazlasıyla gündeme gelen bir olaya karışmasının fırsatına zarar vermeyeceğini muhtemelen hesaplamıştır. *Aedilis*ler, adlarına tahıl tedarikini sağlama; pazarların, caddelerin ve trafiğin denetimi ve borç verme yasalarına karşı suçluların kovuşturulması gibi çeşitli idari vazifeleri yerine getirdikleri konsülleri bilgilendirdiler. Ayrıca kamusal gösterileri ve oyunların sahnelenmesinden

de sorumluydular. (İki çeşit *aedilis* vardı: Birisi sadece halk sınıfına açık olan *aedilis plebis* ve ötekiyse hem *plebs* hem de *patrici* sınıfının katılımına açık *aedilis curulis*; Cicero muhtemelen Danışmanı bulunabilecek en iyisiydi: Quintus Hortensius Hortalus. Cicero'dan sekiz yaş büyük olan Hortensius süslü "Asyalı" (böyle anılırdı) hitabet türünde mahirdi ve Roma avukat camiasının en ünlü simasıydı. Bu hamlenin beraat kararı kazandırmama ihtimaline karşı dava işlemlerini çeşitli şekillerde sabote edecek adımlar atıldı. İlk adım Cicero'nun mahkemede hazır bulunmasını engellemeye yönelik bir teşebbüstü. Kamusal dava açma hizmeti olmadığı için herhangi birisi davayı üstlenme teklifinde bulunabilirdi; daha önce *quaestor*luk vazifesi yürütmüş olan Verres'in bir arkadaşı ona kovuşturma açmak için gönüllü oldu –bariz bir niyetle yumruklarını indirdi ve böylelikle mahkûmiyete riskini düşürdü. Ayrıca mümkün olduğu kadarıyla davayı Verres'in sayısız arkadaşının muhtemelen çok önemli görevlere gelecekleri bir sonraki yıla dek uzattı. (Mesela Hortensius konsüllüğe adaydı.)

Bu yüzden rekabet halindeki avukatlardan hangisinin önceliğe sahip olduğunu tespit etmek için bir ön duruşma yapılması gerekmektedir. Cicero bu duruşmayı kazandı ve delil toplayabilmek, şahit bulabilmek için duruşmanın 110 gün durdurulmasını istedi. Kuzeni Lucius'la birlikte aşırı derecede sert bir lûşın şiddeti altında Sicilya'ya gitti ve tahkikatına başladı. Sicilya'nın o anki valisi, Verres'in dostu ve Roma'nın en soylu klanlarından birinin üyesi Lucius Caecilius Metellus'tu. Verres'in haksız kazançlarından bazılarının Sicilya'ya rüşvet biçiminde geri dönüşümüyle arka çıkılan Metellus'un arabuluculuğu Cicero'nun dedektiflik çalışmalarına mani oldu. Yerel topluluklar beklenmedik biçimde davaya katılmak için delegeler atamaya gönülsüzce yaklaştılar. Cicero'nun belge isteme hakkı olmasına rağmen, bu belgele her zaman hazırlanmıyordu Şahitler gizemli bir biçimde sorgu için ulaşılamaz olmaya başladı.

Cicero kararlıydı, insanları ücra köşedeki kulübelere veya saba-
banla çalıştıkları tarlalara kadar takip ediyordu. Tahkikatını 50

günde tamamladı ve sıkıntılı bir sürecin ardından fırtına yüzünden harap olmuş küçük bir teknede deniz yolculuğuyla Roma'ya yaza denk gelen teslim tarihinden çok önce geri döndü.

Nahoş bir sürpriz onu beklemekteydi. Dava bir başka davacının kuşku müdahalesiyle ertelenmişti ve ağustostan önce başlaması beklenmiyordu. Bu ciddi bir hamleydi, zira ağustosla kasım arasında davaların görülebileceği pek az *fasti* gün vardı. Bu kısmen çok sayıda olağan tatilin ve bayramın olmasındandı, ayrıca Pompeius İspanya zaferini kutlamak için bu tatillere ek olarak oyunlar düzenlemeyi planlıyordu.

Daha da kötüsü vardı. Hortensius ve Verres'in hamisi Quintus Caecilius Metellus Creticus bir sonraki MÖ 69 yılının konsüllük seçimlerini kazandılar ve birkaç gün sonra bir başka Metellus, Cicero'nun huzuruna çıkacağı irtikâp davasında sorumlu olan *praetor*luk makamına seçildi. Bunun üstüne dördüncü bir Metellus Sicilya valisi olan kardeşini gözlemlemesi için atandı. Tek iyi hadiseyse Cicero'nun *aedilis* seçilmesini engelleme girişiminin kesin bir biçimde önlenmesiydi. Esasen rakiplerine karşı büyük bir çoğunlukla öne geçerek kayda değer bir başarı elde etti.

Verres'in gözünden savaş başlamadan kazanılmış gibi görünmekteydi. Genel seyir açınsındansa seçim sonuçları neredeyse beraat kararı kadar iyiydi ve tebrikler yağmaya başladı. Elbette yargı sürecinin formalitelerine katlanmak zorundaydı, ama davadan da tek beklenti formalitelerdi. Duruşmalar 4 Ağustos'ta Forum'da başladığında davalı kişinin iyimser hissetmek için nedenleri vardı.

Cicero mahkemede kullanması gereken taktikler üzerine kafa yordu. Elde ettiği delillerin ayrıntılı ve güçlü olduğunu biliyordu, ancak davanın tutarsızca sonbahardan yeni yıla ertelenmesini önlemenin bir yolunu bulmalıydı. Sürpriz bir saldırıyla başlamaya karar verdi. Roma duruşmaları genellikle avukatlarca yapılan uzun konuşmalarla başlardı. Mahkemeye başkanlık eden *praetor*un müsaadesiyle Cicero epey zaman alan hitabet gösterimi fırsatından vazgeçti ve Verres'in geciktirme taktiklerini aktaran kısa bir girişin ardından,

doğrudan delile geçti. Düzenli bir biçimde, tamamen tanıklara ve belgelere atıflarla Sicilyada görevde olduğu üç yıl boyunca Verres'in 40 milyon sestertius gibi müthiş bir meblağı topladığını gösterdi.

Cicero rüşvetle satın alınabileceklerinden korkarak jüri üyelerine “Dünyanın gözü üstünüzde”⁵ dedi. “Bu adamın davası yalnızca senatörlerden oluşturulmuş bir jürinin çok suçlu ve çok zengin olan birisini mahkûm edip edemeyeceğini saptayacak. Şunu da eklememe müsaade edin, sanığın suçluluğu ve serveti dışında hiçbir şekilde önce çıkamayan türde bir adam olması nedeniyle, bir beraat için akla gelecek tek açıklama itibarınızı en ciddi biçimde sarsacak açıklama olacaktır. Hiç kimse Verres'in sevilen bir sima olduğuna veya herhangi birinizle ilişkisi olduğuna veya yaşantısının diğer unsurlarıyla iyi davranış sergilediğine inanmayacak; hayır kabahatlerinde ölçülü olduğuna bile. Bu türden bahaneler onun suçlarının sayısını ve boyutunu mazur gösteremez.”

Cicero'nun sunumunu, mahkeme Pompeius'un 16 Ağustos'taki oyunlarının açılışıyla tatile girmeden önce bitirmesi elzemdi. Bu hususta elindeki materyali olabildiğince kapsamlı bir biçimde süratle ortaya koymayı sağladı. 13 Ağustos'ta davasının tüm delillerini sundu.

Cicero'nun darbesi savunma açısından çarpıcıydı ve ivedi sonuçları oldu. Açık bir şekilde Verres ve dostları için mahkemeyi süresiz olarak sürdürmeye çalışmak artık olası değildi. Daha da ciddisiyse Hortensius'un tepkisiydi. İştiklari karşısında dehşete kapıldı ve Cicero tarafından pusuya düşürülmüş olma hissi delillerin etkisini artırdı. Cevap olarak tek kelime etmeden davadan çekildi. Verres malum sonucu fark etti ve bir an evvel Massilia'ya' (Gallia Transalpina) yaşam boyu sürgüne çekildi. Henüz hüküm giymediği için servetini de yanında götürebildi ve böylelikle konforundan feragat etmek zorunda kalmadı.

Ertesi gün ağır bir şekilde rüşvet almalarına rağmen jürinin Verres'in suçlu olduğuna karar vermek dışında bir seçeneği yoktu.

* Günümüzdeki Marsilya şehrinin bulunduğu yerde Yunanlar tarafından MÖ 7. yüzyılda kurulmuş bir kolonidir. (ç.n.)

3 milyon sestertius para cezası verildi –gülünç bir meblağ, ancak muhtemelen yasal olarak verilebilecek en üst para cezasıdır. Hortensius mahkemeye dönmeye ve hafifletme konuşması yapmaya ikna edildi. Ödül olarak Verres ona fildişi bir sphinks heykeli verdi. Konuşması esnasında Cicero muammalı yorumlarda bulundu ve Hortensius “Korkarım, bilmece çözmekte iyi değilim”⁶ diye sözünü kesti. Cicero “Ah gerçekten mi? Evde bir sphinks olmasına rağmen mi?” diye tersledi.

Cicero tanık çağırıp onları sorgulamaktan biraz daha fazlasını yapmasına rağmen bir dizi hararetli konuşma esnasında belagatini veya en azından zekâsını, gösterme imkânı yakalamıştı. Acımasız ve zaman zaman da uygunsuz aşağılamalardan imtina etmedi. Caecilius adındaki Yahudi bir azatlı (adı Metellus ailesinin eski bir kölesi olduğunu göstermektedir), Sicilyalı tanıkları yerine kendisini öne atmaya çalıştığında Cicero küçümseyerek şunları söyledi: “Bir Yahudi’nin domuzla ne işi olabilir?” –Verres kelimesi Latince “haddim edilmemiş domuz” anlamına gelmektedir. Davanın bir başka noktasında Verres güçlü kudretli bir bünyeye sahip olmadığı için Cicero’ya saldırınca, Cicero şöyle karşılık verdi: “Erkekliği evdeki çocuklarınızla tartışırsanız daha iyi olur.”⁷ (Verres’in oğullarından birinin kişi ayrımı yapmayan bir eşcinsel olduğu düşünülüyordu.)

Zararları giderilmemiş olsa da Sicilyalılar karardan memnundu. Cicero’nun Hortensius’u yönlendirmesi profesyonel bir dönüm noktasıydı. Bu zamandan itibaren tartışmasız döneminin önde gelen avukatıydı. Araştırma sonuçlarının ziyan olmasını istemediğinden, Verres hakkında topladığı belgeleri fırsatı olsaydı yapabileceği bir dizi konuşmaya dönüştürme üzerinde çalıştı.

Bunlar mahkemelerin ve jüri sistemlerinin reformu için güçlü bir davaya yol açtı ve ayrıca Cicero’nun sunum konusundaki ustalığını göstermesine olanak tanıdı. Konuya dair açık konuştu: “Jüri üyeleri, genel itibarınız, adınız ve kendinizi korumak için ortak çıkarınız için düşünmeli ve hüküm vermelisiniz. Kirlenmemiş karakterleriniz hasar bedeli kurtarmak ve devleti tehlikeye sokmak pahasına kötü

davranmanızı imkânsız hale getiriyor. Zira bu davada doğru bir yargıya varamazsanız, Roma halkı bunu yapabilecek başka senatörlerin olmasını beklemesin. Bir bütün olarak Senato düzeninden umutsuzluğa kapılır ve başka türlü bir kişi ve adaletin yerini bulması için başka türlü bir yöntemi arar.”⁸ Sonbaharın ilerleyen günlerinde jürilerdeki senatör tekeli geçersiz kılındı ve üye oranları üçte bire kadar indirildi, geri kalanıysa *equites* ve diğer sınıflar yerleştirildi.

1 Ocak MÖ 69’da Cicero *aedilis* olarak görevine başladı ve çeşitli festivalleri sahneleme vazifesini ele aldı –bunlar arasında 19 Nisan gibi Ceres için düzenlenen arena oyunları, 10 gün kadar sonra Çiçek Tanrıçası Flora onuruna popüler oyun programları ve striptiz şovlarıyla düzenlenen kutlamalar ve 4 Eylül’den 19 Eylül’e kadar süren tiyatro performanslarını ve atlı araba yarışlarını içeren büyük Roma oyunları (*Ludi Romani*) yer alıyordu. *Aedilis*lerin resmi bütçeyi kendi ceplerinden tamamlamaları beklenirdi ve en şaşalı, en abartılı organizasyonları sahnelemek için kıyasıya bir rekabet vardı. Cicero’nun kaynakları sınırlıydı ve 10 yıl sonra Iulius Caesar’ın *aedilis* görevindeyken yaptığı gibi dikkat çeken harcamaları karşılayamazdı. Ancak görünüşe göre Sicilya’daki tabisi Roma’yı yiyecek akınına uğratarak bir eksikliği aradan çıkardı ve böylelikle yaşam maliyetini suni bir biçimde düşürdü. Bu şehirli kitleler arasında Cicero’ya saygı kazandırdı.

Hortensius’un kademeli bir biçimde lüks dolu özel hayatına çekilmesiyle hâkimiyetinin tasdik edildiği mahkeme salonlarındaki meşguliyetine devam etti. Başka kovuşturma başlatmadı. Cicero yolsuzluk suçlamalarıyla yüzleşen bir eyalet valisini davada savundu. Muhtemelen küçük çaplı bir Verres olmasına rağmen bu valinin, su götürmez biçimde, tamamen suçsuz olduğunu savundu. Bir savunma avukatının görevi gerçeği ortaya çıkarmak değil, davayı kazanmaktır görüşünü benimsediğinden Cicero’nun vicdanı rahatı. Yaşamının sonlarına doğru gözlemlediği üzere: “Gerçekle tam olarak örtüşmese bile muhtemelen olana karşı dava açmak avukatın göreviyken davalarda gerçeği aramak daima yargıcın sorumluluğundadır.”⁹

MÖ 68 yılında eski okul arkadaşı Atticus'la günümüze ulaşmış yazışmaları başlar. İlk yıllara dair birkaç mektup elimize ulaştı (mektup seli MÖ 61'de başlıyor), ancak bunlar Cicero'nun kişisel yaşantısına ilişkin doğrudan ilk bakışımızı oluşturuyor. Ayrıca küçük kardeşi Quintus toplum önünde konuşmacı olarak abisiyle rekabete girişmese de o da abisi gibi gözünü siyasi kariyere dikti ve *quaestor* olarak hizmet etti. Cicero'nun çöpçatanlığıyla Quintus birkaç yıl önce Atticus'un kız kardeşi Pomponia'yla evlenmişti. Hem Quintus hem de Pomponia aşırı öfkeliydi ve ilişki fırtınalıydı. Cinsel kimyaları uyuşmuyor gibi görünmektedir. MÖ 68 Kasım'ında Cicero Atticus'a evlilik danışmanı gibi hareket edeceğini yazdı. Bundan ötürü kaygılıydı: "Kardeşim Quintus eşine karşı koca gibi hissetmeli. Biraz öfkeye kapıldığını düşünerek, kardeş olarak onu yatıştırması için bir mektup hazırlayıp gönderdim, küçüğüm olarak ona tavsiye verdim ve yanlış yola sapmış bir adam olarak onu azarladım."¹⁰ Çabaları başarılı olmuşa benziyor, zira bir sonraki yıl Pomponia'nın hamile olduğundan söz etmiştir. Roma geleneğine uygun olarak babasının adını taşıyan bir oğlan doğurdu.

Aynı mektupta ailenin diğer fertleriyle ilk kez tanışıyoruz: Cicero'nun "şiddetli bir romatizma atağı geçiren" eşi Terentia ve muhtemelen o zamanlar yedi veya sekiz yaşında olan kızı "sevgili küçük Tullia". Ertesi yıl Tullia, ünlü bir tarihçinin ve konsülün torununun çocuğu olan Gaius Calpurnius Piso Frugi'yle usulen nişanlandı. Bu aristokratik bağlantı Cicero'nun kamusal yaşamda yükselen bir adam olarak yer edinme planının mühim bir tarafıydı. Düğün MÖ 62'de birkaç yıl sonra gerçekleşti.

MÖ 65 yılında Cicero'nun ikinci ve son çocuğu Marcus doğdu. Cicero'nun babası ve Cicero'yla birlikte Yunanistan'a giden, Verres'e karşı delil toplamasına yardım eden sevgili kuzeni Lucius muhtemelen bu aralar öldüler. Bir hayli yakındılar. Cicero son derece üzgün bir biçimde Atticus'a "Bir insanın nezaketin ve diğerinde oluştura-bileceği hayranlığın tüm keyiflerini onda gördüm"¹¹ dedi.

İki arkadaş arasındaki mektuplar emlak yatırımlarına yönelik artan bir ilgiyi ortaya koyuyor. Atticus, Korkyra Adası'nın karşısındaki

boğazdan Epeiros'taki Buthrotum' kentinin yakınlarında bir konak satın aldı. Burada koyun, sığır ve büyük ölçüde at yetiştirdi. Cicero tarımla ilgilenmiyordu; istediği şey, Roma'nın bitmek bilmeyen toplumsal taleplerinden ve gürültüsünden uzakta kendisini yenileyebileceği ve enerjisini yeniden kazanabileceği bir kır evi inzivasıydı veya daha doğrusu artan sayıdaki kır evlerinden birine çekilmektir. Revaçta olan sahil beldelerinden Formiae'dan ve bir diğerini de şehrin güneydoğusundaki Albanus Tepelerindeki Tusculum'dan bir zamanlar Sulla'ya ait olan bir villa aldı. Tam sayısı bilinmemesine rağmen Cicero'nun sonuç olarak en az dokuz bahçeli evi ve diğer gayrimenkulleri vardı.

Tüm mülkleri arasında Tusculum her zaman favorisi olarak kaldı. "Tusculum'daki yerimden o kadar memnunum ki, sadece ve sadece orada olduğum zaman kendimden hoşnut oluyorum."¹² Dekorasyona ve heykele çok büyük meblağlar harcadı; savurgan olduğunu biliyordu, ancak kendisine mani olamadı. 100 yıl kadar sonra, Cicero'ya 500 bin sestertius gibi olağanüstü bir bedele mal olduğu söylenen turuncgillerden imal edilmiş masası hâlâ varlığını koruyordu.¹³ Yunanistan'da uygun sanat eserleri araması için daima Atticus'u rahatsız ediyordu ve mızımızlanmayan arkadaşını alıcı, nakliye acentesi ve sanat danışmanı olarak kullanıyordu. Çağdaş beğeni, ister kopyası olsun isterse de daha pahalı asılları olsun Yunan sanatının başyapıtlarını beğeniyordu.

Cicero'nun nasıl para kazandığı ilginç bir sorudur. Babasından arazi ve mülk miras kalmıştı ve Terentia'nın çeyizi oldukça iyiydi. Ancak bir senatör olarak ticarete girişmesi veya faize para yatırması yasaktı; meslektaşlarının pek çoğunun hile yapmasına veya kuralları esnetmesine rağmen, onun bunu yaptığına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Kitap satışlarından kazanç sağlamak olan bir şey değildi ve bir kamu idarecisi olarak kayıtları rüşvetleri reddettiğini öne sürmektedir. Yasal ücret talep etmesi de yasaktı. Ancak mahkemelerde savunduğu müvekkillerinin minnettarlıklarını göstermesi

* Günümüzde Butrint. (ç.n.)

için bir yol bulması beklenirdi ve pek çoğu vasiyetnamelerinde onun adını verdi. Kariyerinin sonuna dönüp baktığında Cicero miraslardan 20 milyon sestertius kazandığını hesapladı;¹⁴ günümüz standartlarında onu multimilyoner yapacak kadar ciddi bir meblağ.

Cicero Senato'da ve mahkeme salonlarında hesaba katılması gereken bir adam haline geliyordu. Taşralı kökeni saldırgan bir hiç olarak tepeden bakıldığı aristokrat çevrelerde bir engel olarak baki kaldı. Üst makamlara uygun olacağı ve büyük ailelerin muhalefetine kesin gözüyle baktığı zaman yaklaşıyordu. Ancak Cicero caymayacaktı. Toplumsal alanda konuşmacı olarak hâkimiyeti onu herkesçe tanı-nır kıldı, ayrıca tüccar ve pazar sınıfı arasındaki büyüyen tabilerinin desteğine itimat edebilirdi.

Göreve seçilebilmesi için müsaade edilen ilk yılda, 40 yaşınday-ken *praetor* seçilerek MÖ 66 yılında göreve geldi. Kamu görevli-lerinin mahkeme dosyalarını kabul etmesine engel teşkil eden bir şey yoktu, böylece Cicero da avukat olarak tutulmayı sürdürdü. Bu zamandan itibaren kamu davaları almayı bıraktı ve özellikle ceza hukukunda uzmanlaştı; siyasi sonuçları olan iki suçta bilhassa uz-manlığını geliştirdi: seçmenler üzerinde usule aykırı etki bırakma (*ambitus*) ve hükümeti cebren ele geçirme (*crimen repetundarum*).

Praetorluk vazifesindeki yıl boyunca Cicero, taşra toplumunda-ki çürümeye ve yozlaşmaya parlak bir ışık tutan alışılmadık biçimde çetrefilli çoklu cinayet davasında görüldü. Üvey babası Statius Albius Oppianicus'u zehirlemekle suçlanan Aulus Cluentius Habitus'u savundu. Konuşmasının çoğu Cluentius'un kendisine yönelik ci-nayet teşebbüsünden Oppianicus hakkında başarılı bir şekilde ko-vuşturma açtığı 8 yıl önceki bir dizi duruşmaya odaklanmıştı. Kamuoyu Oppianicus'tan yanaydı ve bu yüzden Cicero asıl kararın doğru olduğunu göstermek zorunda kaldı. Oppianicus'un tuhaf ka-riyerini kademe kademe jüriye sundu, kişisel kazanç için sistemi bir biçimde hem kendi ailesinden hem de evlendiği diğer ailelerden 11

kişiyi nasıl öldürdüğünü gösterdi. Cicero anlatısını sadeleştirmek adına hiç çaba sarf etmedi ve müvekkilinin çıkarları doğrultusunda “jüriyi karanlığa boğduğunu” kabul etmekten mutluydu.

Dava Cicero’ya ayrıca hanesine siyasi bir puan yazdırma fırsatı da verdi. Cluentius’un savunması esnasında sınıfsal önemlerine dair dalkavukça imalarda bulunarak *equites* sınıfının destekçisi olarak itibarını sağlamlaştırdı. Artık yönetimin zirvesi olan konsüllüğün görüş açısında olduğundan *equites* sınıfının arka çıkacağından emin olması mühimdi. Roma siyasetinin etkileyici çevresine yeni gelen biri olarak, eğer adaylığının başarı şansı olmasını istiyorsa siyasi yelpazedeki destekçilerini çoğaltmalıydı. Bu bir şekilde hem Toplantı Alanı’nın radikalleri *populares* sınıfıyla hem de Senato’nun tutucuları *optimates* sınıfıyla iyi ilişkiler kurması anlamına geliyordu. Atticus’a “Oynadığım oyunu biliyorsun ve sadece eski dostları tutmanın değil, yenilerini de kazanmanın ne kadar da mühim olduğunu düşünüyorum”¹⁵ şeklinde içini döktü.

Zamanının en hassas noktası, Asia Minor’daki Roma ordusunun komutasını devralmak için adı öne sürülen Pompeius’un gelecekteki rolüyle alakalıydı. Sulla’nın ölümünü izleyen yıllarda Pontoslu Mithradates yavaş yavaş gücünü yeniden oluşturdu ve ikinci kez isyan standardını yükseltti.

Cicero öngörülen atamaya dair hangi pozisyonu alacağına karar verdi. Senato’daki *optimates* sınıfı buna şiddetle karşı çıktı. Konsüllüğü esnasında Sulla’nın reformlarını yürürlükten kaldırdığı için onu affetmemişlerdi. Gelenekçileri rahatsız eden sadece bu değildi, ayrıca komutan ve yönetici olarak önlenemez ilerlemesiydi. Öfkeli senatör muhalefетinin huzurunda MÖ 67’de Pompeius’a Akdeniz’de büyüyen korsan belasından kurtulmak için tüm kıyı bölgelerini içine alacak şekilde geniş kapsamlı yetkiler içeren özel bir komutanlık verildi. Atama o kadar popülerdi ki Roma’daki tahıl fiyatı hemen düştü. Harekâtın biraz zaman alması bekleniyordu, ancak

* “İsyan standardı” ifadesiyle yazar Fransızca Le Drapeau Rouge Marşı’nın İngilizcesi olan “The Standard of Revolt”a atıf yaptığı için böyle bırakılmıştır. Çevirisi “isyan sancağıdır”. (ç.n.)

Pompeius'un etkili organizasyonu ile görev üç ayda tamamlandı. Herkes Asia Minor'deki krizin en üst düzeyde bir askeri yetenek gerektirdiği görebiliyordu. Kabiliyetli bir general olan Lucius Licinius Lucullus MÖ 74'ten beri Mithradates'e karşı hatırı sayılır bir başarıyla sefer yürütüyordu. Maalesef ki Lucullus Roma vergi mültezimlerini vergileri düşürerek kızdırdı ve sahada geçirdikleri 8 yılın ardından artık çileden çıkan askerleri başkaldırıyordu. Başarılarına rağmen Lucullus'un yerinin değiştirilmesi gerekiyordu ve Pompeius onun bariz halefiydi. Korsanlara karşı zaferi hâlâ herkesin kulağında yankılanırken, Senato'nun bir başka özel atamaya direnmesi zor olacaktı. Ancak bunu denemenin engellenmesi olası değildi.

Cicero Pompeius'u desteklemeye karar verdi. MÖ 66'da kariyerinin ilk siyasi konuşmasını yaparak atama lehine Comitia Tributa'ya hitap etti. Yalaka bir edası vardı. Pompeius'un başarılarını listeleyerek şunları söyledi: "Bir komutan olarak inanılmaz, insanüstü bir dehası var. Az evvel onun diğer özelliklerinden ayrıca söz etmeye başlamıştım ve onlar da sayısız oldukları kadar muazzamdır."¹⁶ *Praetor* ve müstakbel konsül ince bir çizgide yürüyordu. Asıl görüşü muhafazakârdı, fakat toplumsal ve siyasal ayrışmaların şiddetlenen halinde, ivedi bir uzlaşmayı tasdik etti. Bulundukları konumda Pompeius'a dair esas görüşü belirsizdir. Büyük komutan sık sık yurtdışındaydı ve her ikisi de aynı yaşta olmalarına rağmen yakın zamana kadar Cicero yetiştirmeye değmeyecek kadar küçük bir simaydı.

Mithradates'e karşı özel komutanlık verilmesi Cicero'nun bilhassa umursayacağı bir şey değildi. Aksine münakaşa ona iki şey yapma olanağı tanıdı: İlki farklı sınıfları bir araya getirip farklılıklarını ortadan kaldırabilen veya müzik metaforunu kullanarak Roma toplum orkestrasının uyumlu çalmasını sağlayabilen bir adam olarak kendisini kabul ettirmektir; ikincisiyse olası konsül adaylığı için geniş tabanlı bir destekçi çekmektir. Bu halkın dikkatini toplamak ve onayını almak anlamı taşıırken öte yandan da yersiz biçimde Senato'yu rahatsız etmemek anlamına geliyordu. Bu noktada kendisini halkçı birisi olarak sunması kendisini için yararlıydı, ancak önde gelen *optimates*

sınıfı mensuplarına karşı kibar olmaya son derece özen gösterdi. Konuşma, seçim kampanyasının gayri resmi bir açılışydı.

Siyasi gelişiminin bu aşamasında Cicero'nun popülizminin samimiyetini ölçmek güç. Reformları desteklemeye oldukça istekliydi, ancak bu reformları başlı başına istenilen bir şey olarak görmekten ziyade hoşnutsuzluğu gidermek için imtiyazlar olarak görmeye meyilliydi. Kendisinden önceki ve sonraki pek çok siyasetçi gibi oy kampanyası yürütürken radikal fikirlere, artık aday olması gerekmediği zamanlardan daha açıktı.

Cicero'nun tüm tarafları mutlu etme girişimleri neredeyse akıntıya kapıldı. Öyle bir hal aldı ki bir dizi *populares* sınıfı mensubu çeşitli suçlamalarla *praetorluk* makamının önünde görüldü ve mahkûmiyet kararlarına başkanlık ederek halkın gözündeki itibarını sarsmak istemedi. Bildiğimiz bir davada kamuoyunu incitmeden kınama yayımlamayı başardı. Konuyu Atticus'a şöyle değerlendirdi: "C. Macer davasını ele almam gerçekten de bayağı alışılmadık ölçüde halk tarafından tasdik edildi. Ona kendi lehinde yaklaşmama rağmen, beraat etseydi onun minnettarlığından kazanacağımdan çok daha fazlasını bu mahkûmiyetle halkın duyarlılığından kazandım."¹⁷

Praetor olarak geçirdiği yılın sonunda daha ciddi bir sorunla karşılaştı. Cicero sokak çetelerini işe alan ve mahkemeleri tehdit eden bir *Tribunus*'un davasını, görevden ayrılana dek ertelemeye karar verdi. Ona göre beraat veya mahkûmiyet eşdeğer tehlikedeydi. Beraat Senato'yu, mahkûmiyetse halkı çileden çıkarırdı. Ancak erteleme planı tutmadı. Halka açık bir toplantıda kalabalıktan "dönek" sesleri yükseldi. Kafası karışan Cicero, *Tribunus*'u şahsen savunacağına söz verdi. Şans eseri her nedense dava görülmeydi.

MÖ 65 yılında eski *tribunus* Gaius Cornelius'u ihanet davasında savunmayı kabul edince senatör itirazlara yeniden cesurca karşı koydu –şüphesiz bu kişi Cicero'nun memnun etmek istediği Pompeius'un bir destekçisiydi. Dava ün getirdi ve epey ilgi gördü. Cicero'nun Cornelius adına yaptığı konuşma başarılıydı ve Cornelius belirleyici bir çoğunlukla beraat etti. Bu büyük yetenekle

CICERO

Cicero Atticus'a dediği üzere "Hem öne çıkan karşıtlarının saygınlıklarına saldırmamayı hem de sanığın onların etkisiyle sindirilmesine önlemeyi"¹⁸ sağlayabildi.

Senato pek fazla kaygılanmadı. Cornelius esasen orta yolcuydu ve Cicero'nun ona yardım etme konusunda birkaç ciddi endişesi vardı. Ancak aşırıcılara karşı açık biçimde şüpheleri vardı ve bunu açıklığa kavuşturma konusunda özen gösterdi. Pompeius ve destekçileri başka bir şeydi, multimilyoner Crassus'un etrafında toplanmış ilkesiz radikal siyasetçiler çemberiyse bambaşka bir şeydi. Crassus, son kralın vasiyetiyle Roma'ya bırakılan Mısır'ın ilhak edilmesini önerdiğinde Crassus *optimates* sınıfının yanında durdu. Roma'nın en zengin adamı ayrıca açgözlüydü ve gözünü firavunların olağanüstü zenginliklerine dikmişti. Cicero senatör meslektaşlarıyla Crassus'un durdurulması konusunda hemfikirdi ve bitmek tükenmek bilmeyen servet arayışına karşı şiddetle konuştu. Mısırlıların kesinlikle direnecekleri miras iddiası için adım atılmadı.

Cicero, Crassus'a güvenmez, ondan hoşlanmazdı ve ona yönelik eleştirisindeyse samimiydi, ama bu eleştiri ayrıca halkçı hissiyata kur yapmak için aşamayacağı bir eşik olduğunu rahatlıkla göstermesine olanak tanıdı. Senato'nun kendisine güvенеbileceđini ve içten bir muhafazakâr olduğunu bilmelerini istedi.

CATILINA'YA KARŞI

Sefer ve Tertip: MÖ 63

Cicero, Roma siyasi yaşamının zirvesine ilk muhtemel fırsatta veya onun deyişiyle “kendi yılında” yükselmeyi hedefliyordu. Kanunen *praetorluk* ve konsüllük arasında iki yıllık bir müddet gerekliydi ve MÖ 66 yılının aralık ayında *praetorluk* makamından ayrıldığında Cicero yetkilerini tamamen bıraktı, geleneksel eyalet valiliği vazifesinden feragat etti ve derhal MÖ 63 yılının konsüllüğü için seçim kampanyasını planlamaya başladı. Seçim MÖ 64 yılının yaz mevsiminde gerçekleşecekti.

Quintus, kardeşi adına belirlediği kapsamlı seçim stratejisi için “Seçim Kampanyası için El Kitabı” (*Commentariolum petitionis*) yazdı. (Bazı akademisyenler belgeye imparatorluk döneminin retorik egzersizi gözüyle bakmaktadır, ancak döneme dair sağduyu ve birikimle bütün emareleri özgündür.) Quintus’un adayların vaat ve güvence konusunda cömert olmaktan kaçınmaması gerektiğini gözlemlemesi gibi belgede günümüz siyasetçilerinin yol gösterici bulacağı pek çok şey var. Quintus “Halk onlara yardım etmeyi reddetmeniz yerine onlara yalan söylemenizi doğal olarak tercih etmektedir”¹ der. Eser, Cicero’nun yüzleşmek üzere olduğu bazı engeller hakkında tavsiyeler de içeriyor, bunların başında kendisinin *homo novus* statüsü gelmekteydi. “[Aristokratlarla] özenli bir ilişki kurmalısın. Onları ziyaret etmeli, politik açıdan daima *optimates* sınıfına sempati beslediğimiz ve hiç mi hiç *populares* destekçisi olmadığımız konusunda ikna etmelisin.”

Cicero'nun altı rakibinden dördünün seçimdeki başarı şansı umutsuzdu, saygın ancak sıkıcıları –bir noktadaysa muhtemelen idraksizlerdi. Diğer ikisi çok farklı düşünceleri gündeme getirdi. Gaius Antonius büyük hatip Marcus Antonius'un oğluydu, yozlaşmıştı, pek çok kez batmıştı ve pek az doğal yeteneği veya yürekliği vardı. MÖ 70 yılında rezil olmuş ve Senato'dan atılmıştı, ancak yine de tekrar *praetor* olarak seçilmeyi başardı. Etkileyici olmamasına karşın siyaset düzeni açısından kabul edilebilirdi ve bu yüzden ciddiye alınmalıydı.

Lucius Sergius Catilina tamamen ürkütücü bir rakipti. Roma Cumhuriyeti'nin çöküş yıllarında gençlik akılsızlığının ardından durulmayı ve statükonun savunucusu olarak saygın siyasete girmeyi reddeden yetenekli ve asi genç aristokratlardan biriydi. Bunlar genelde *populares* sınıfına dahil oldular. Bazı zamanlar gençlik idealizminden ve entelektüel görüşten ötürü bunu yaptılar, ancak diğerleri basitçe aile disiplinine karşı isyan ediyordu. Genellikle paraya fena halde ihtiyaç duyarlardı.

Son yıllardaki tarımdaki başarısızlık ve Mithradates'in canlanmasını izleyen ticaret ile vergi gelirlerindeki ani kesilme Roma devleti ve birçok yurttaş için nakit akışı krizine yol açmıştı. Aşağı yukarı anlayabildiğimiz kadarıyla Catilina'nın siyasal programının ana unsuru genel borç iptaliydi. Bu mülk sahibi sınıfı hepten korkuttu. Bu hareketin ne kadar halk desteği topladığını kestirmek güç. Doğru dürüst bir bankacılık sisteminin yokluğunda, kredi ağı toplumun her tabakasına yayıldı. Borçların iptali zenginlerden çok daha fazla fakirlere yarar sağlarken, pek çok açıdan bu siyaset finansal likidite sorunundan kurtulmak yerine basitçe onu sistemin etrafına kaydırır ve iflas edecek grubu diğerleriyle değiştirir.

Catilina'nın kesin politikaları ne olursa olsun, Sulla'nın reformlarını yavaş yavaş yürürlükten kaldıran ve Senato'nun iktidar aygıtları üzerindeki kontrolünü zayıflatan halk hareketindendi veya bu hareketin yanında yer aldı. Radikallerin açık bir şekilde teklif şemasının olmadığı ve karşılıklarına çıkan fırsatları değerlendirmedikleri görülüyor.

Senato'nun Roma'nın sorunlarına dair bir çözümü yoktu ve esasen hiç de aramadılar. Onların amacı basitçe anayasayı korumak ve otoritesine karşı süregelen saldırılara direnmekti. Hepsinden öte Pompeius'un dönüşü için güçlerini muhafaza etmeliydi. Mithradates'i yeneceği ve Asia Minor'u tekrar Roma denetimine sokacağı olası varsayımıyla Pompeius, uçsuz bucaksız bir saygınlık kazanabilecek ve akranlarını gölgede bırakabilecekti. Sadece bu da değil, Pompeius muzaffer bir ordunun başında İtalya'ya geri dönecek ve hükümeti kontrol edecek, hatta ele geçirecek pozisyonunda olabilecekti.

Köklü ancak yoksul bir ailede dünyaya gelen Catilina, Cicero'yla neredeyse aynı yaşıydı. Yolları ilk kez Gnaeus Pompeius Strabo'nun askeri kadrosunda çok genç adamlar olarak hizmet ettikleri Müttefikler Savaşı'nda kesişti. Sonrasında Sulla ve Marius arasındaki iç savaşta Catilina Cicero'nun kuzeni ve Marius'un yeğeni *Praetor* Marcus Marius Gratidianus'un korkutucu cinayetinde yer aldı. Aslını bilmediğimiz kadarıyla Cicero'nun eşi Terentia'nın üvey kız kardeşi Vesta Rahibesi Fabia'yla cinsel ilişkiye girmekle suçlandı. Âşık olduğu Aurelia Orestilla adlı kadının, çocuğu olan bir adamla evlenmeyi istememesinden ötürü kendi öz oğlunu öldürdüğüne inanılırdı. Skandal kokusunun yayılmasına rağmen, siyaset basamaklarını istikrarlı biçimde çıktı ve MÖ 68 yılında *praetor* oldu. Ardından bir yılını Afrika eyaletinin valisi olarak geçirdi ve MÖ 66 yılının ortalarında Roma'ya geri döndü.

Bu noktada yasadışı devrimcilikle ilişki kurmaya başladı. Kendisinden önceki diğer reformcular gibi etrafını korumalarla doldurmayı akıllıca buldu. Düşman çağdaşları bunun üzerine cinsel bir parıltı ekledi. Cicero "Hiç kimse genç erkekleri yoldan çıkarmakta bu denli maharetli olmamıştı"² dedi. Sallustius, Catilina'nın "Miraslarını batakhanelerde, meyhanelerde ve genelevlerde çarçur eden hovardaları, zanileri ve kumarbazları"³ işe aldığını öne sürdü.

Her Romalı siyasetçi gibi Catilina da sağladığı iyiliklere dayanan destekçi topluluğu yaratmaya ihtiyaç duydu. Onun hakkındaki sıra dışı olan şey gençlere odaklanmasıydı; bu onun sosyal ve kişiler

zevklerini veya alternatif olarak olgun ve panik yaratan hikâyelerinin tecrübeli yurttaşları davasına katılmaktan caydırdığı saygın çevrelere düşmanlığını yansıtabilir. Takipçilerinin arasında kendi sınıfının mensuplarının yanı sıra muhbirleri ve suçluları da bulunduğu söylenir. Genç destekçilerini sadakatleri için kimisine metres, kimisine de köpek ve at sağlayarak cömertçe ödüllendirdiği aktarılmıştır. Cicero, Catilina'nın arkadaşı olan Quintus Gallius adlı birisinin katıldığı camiasının gösterişçi havasını harekete hissettiren bir partiden söz etmiştir:

Bağırış çağırışlar, feryat eden kadınlar vardı; müziğin sesi sağır edecek kadar yüksekti. Bazı insanların neden girdiğini, bazılarının da neden çıktığını kestirebileceğimi düşündüm; bunlardan bazıları şarabın etkisiyle sallanıyor, bazıları akşamdan kaldıklarından hâlâ esniyordu. Aralarında parfüm sıkılmış ve çiçeklerle kaplanmış Gallius da vardı; yer pisti, şarapla lekelenmiş, solmuş çelenk ve balık kılıçlarıyla kaplanmıştı.⁴

Klasik tarihçilerin sundukları Catilina tasvirinin gösterişli olmasına rağmen bunun abartılı olabileceğine dair kanıtlar da vardır. Birkaç yıl sonra MÖ 56'da Cicero, cinayetten yargılanan eski bir takipçisini temsil ederken, bariz utancından Catilina hakkında iyi şeyler söylemek zorunda kaldı. Karmaşık ve çok yönlü kişiliğinin daha az şeytani halini sundu ve bu hali hem daha makul hem de daha çekiciydi. Şöyle söyledi:

Catilina'nın pek çok üst düzey niteliği vardı, bu yetenekler esasen olgunlaşmamıştı, ancak en azından kabataslak belirginleşmişti. Diğer insanlar üzerinde yozlaştırıcı bir etki uyandıran birçok hususu vardı ve yine de şürekâsını coşkulu faaliyetler için kışkırtmakta inkâr edilemez bir yeteneğe sahipti. Catilina ayrıca tensel arzuların ucu bucağı olmayan bir kaynağı ve askeri konuların ciddi bir öğrencisiydi. Dünyanın şimdiye dek bu denli farklı, zıt, tutarsız zevklerin ve şehvetlerin bir alametine şahit olduğunu zannetmiyorum.⁵

Gerçek kişiliği ne olursa olsun, Catilina bu noktada ciddi bir belanın içine atılmaya başladı. Afrika'daki irtikâptan ötürü mahkemeye çıkarıldı. MÖ 66 yılının yaz ayında aynı zamanlarda seçilmiş iki konsül rüşvet suçlamasıyla makamdan men edildi. Catilina boşalan koltuklardan biri için aday olmayı isterdi, ancak başının üzerinde sallanan yasal tehditlerden ötürü bu hakkından mahrum bırakıldı. Gözden düşmüş, öfkeli bu iki adamla ve iflas etmiş genç bir soyluyla birlikte yerlerine geçen konsüllere makamı aldıkları 1 Ocak MÖ 65 tarihinde suikast düzenleme, olabildiği kadar çok senatörü öldürme ve konsüllük makamlarından birini kendisi için temin etme tertibi hazırladığı söylenmektedir. Tertip şayet gerçekten varsa da, başarısız oldu ve zaman geçti.

Bazıları Cicero'nun hikâyeyi uydurmada veya büyük oranda abartmada parmağı olduğunu öne sürdü (siyasetçilerin üzerine yemin etmedikleri bir seçim konuşmasında bundan bahsetmişti). Elimizde olan kanıtlar ışığında gerçekte ne olduğunu kestirmek mümkün değildir. Ama en kötü ihtimalle Catilina'nın komplocu damarlarının hışımla kasılmaya başladığı bir gerçektir. Bu zihni bulanıklaştıran hadise Birinci Catilina Tertibi olarak bilinmektedir, ancak olayların yukarıdaki versiyonu basit bir biçimde Catilina'ya karşı birkaç yıl sonra kurgulanmış kara propaganda olabilir.⁶

Bu gizemli hadisesinin gölgesinde iki mühim karakter daha gözlenebilir. Otuzlu yaşlarının ortasındaki Gaius Iulius Caesar o zamanlar olgun bir siyasetçiydi. Cömert sübvansiyonlar sağlayan Crassus'la çalışırken, Catilina'nın çabalarını ucundan bucağından sessizce destekledi. Doğrusu hikâyenin başka bir versiyonuna göre, Roma'nın siyasi düzenini katletmeyi tasarlayan Catilina (bir kere bile bahsi geçmeyen) değil, sırasıyla *dictator* ve *magister equitum* olarak yardımcısı olmayı tasarlayan Crassus ve Caesar'dı. Bu hikâyeye başka bir akıbet sunuldu: Crassus sinirden veya endişeden ötürü

* İngilizcesi *Master of Horse* olan bu kavram tam anlamıyla Roma Cumhuriyeti'ndeki idari anlamdaki *dictator*ların askeri işlerini yürüten yardımcısıdır. Duruma göre sahadaki *dictator*un üst düzey askeri yardımcısı olarak da hizmet etmektedir. (ç.n.)

belirlenen saatte belirlenen yerde olmadı. Böylece Caesar ihtiyatın mertliğın en iyi yanı olduğuna kanaat getirdi ve suikast için kararlaştırılan işareti vermedi.

Bu olasılık dışı bir hikâye, zira eğer bir çeşit darbe girişiminde bulunduyrsa, kilit rol oynayan oyuncu Caesar'dan ziyade muhakkak Crassus olurdu. Caesar'ı kapsayan suçlamalar karşıtları tarafından yapılan hayali saldırılara dek takip edilebilir. Aksine Crassus'un, kendisini devletin öne çıkan adamı olarak öne sürmeye çalışmak için hem yeterli imkânı hem de güçlü bir gerekçesi vardı –yani Pompeius'un süregelen can sıkıcı egemenliği. MÖ 65 yılının konsüllüğünü seçimlerle kazanan iki ismin Pompeius'un tanınmış taraftarları olması canını sıkmış olabilir. Bununla birlikte Catilina'yı finansal olarak desteklemesine karşın kendi kendine, bir multimilyoner olarak borçları feshedeceğini öne süren bir adamı desteklemenin kendi yararına olup olmadığını sormuş olabilir. Muazzam derecede zengin, ancak politik olarak sakıngandı; yaralamak istiyordu, ancak saldırmaktan korkuyordu.

Caesar sahnenin ortasına ilerlemeye başlamıştı. Kariyeri boyunca hem kişisel zevklerinde hem de siyasette daima son derece müsrifti. MÖ 65 yılında *aedilisken* saygıyla babasının anısına adadığı paranın satın alabileceği en heyecan verici, harika törenleri ve gladyatör gösterilerini yapmak için kendisini az daha iflas ettiriyordu. Gladyatörlerin kaldırımın altındaki tünel ağından çıktığı bir arena yaratabilmek için Forum'da tribünler inşa ettirdi. Ancak bununla da kalmadı: Geçici kolonlar diktirdi, meydanın kalan kısmının çoğunu ve Capitolum Tepesi gibi komşu salonları da işin içine kattı ve gösterilerle doldurdu. *Aedilis* olarak geçirdiği yılın kısa sürede unutulmayacağından emin olmak istedi.

Çağdaşlarının gözünde Caesar, Catilina muamelesi gördü: Şaşalı, radikal ve kepaze. Hâlihazırda egzotik bir ün kazanmıştı. Genç yaşında Sullâdan kaçtığı maceraları sadece bir başlangıçtı. Pek çok genç

üst sınıftan Romalı gibi 20'li yaşlarında Asya'da askerlik yaptı ve savaşta göze çarpan yiğitliğinden ötürü *corona civica* nişanını –şeref madalyasına benzer bir ödül– kazandı. Ayrıca Bithynia kralıyla da kısa bir aşk ilişkisi yaşadı, ancak bu Roma'daki çağdaşlarının eşleri arasındaki coşkulu cinsel yaşantısını kısıtlamadı. Bir senatör konuşmasında ondan “Her kadının erkeği ve her erkeğin kadını” şeklinde söz etti ve Caesar kariyerinin geri kalanı boyunca olay hakkındaki zalimce şakalara katlanmak zorunda kaldı.

Birkaç yıl sonra Caesar, Akdeniz'de sık görülen korsanlar tarafından alıkonuldu; fidyenin gelmesini beklerken, kendini esir edenlerle dostane ilişkiler geliştirdi, ama onları geri döneceği ve çarmığa gereceği konusunda uyardı. Korsanlar şaka yaptığını zannetti. Caesar'ın kararlılığını hafife alan ve pişmanlık duyan son kişiler degillerdi. Serbest kalır kalmaz, kendi inisiyatifiyle ufak bir gemi filosu kurdu, korsanların izini sürdü ve söz verdiği gibi hepsini infaz etti.

Gerçek şu ki Sulla anayasası ve egemen senatör düzeninin altında Marius'un yeğeni olması siyasi ilerlemesini sekteye uğrattı. Buna rağmen gelecekteki başarısını açıkça vaat ediyor gibi gözükten özelliklerini ortaya koydu: cesaret, tepki hızı, duygularının kararlarını etkilemesine müsaade etmeyi reddetme, dostlarına mutlak bağlılık, ırkından gurur duyma ve gerektiğinde kolay bir şekilde sosyalleşebilmeye olanak tanıma, eşit derecede de kolay bir şekilde acımasız olabilme.

Hepsinden öte gözlem ve analiz gücü neyin mümkün olup neyin mümkün olmadığını diğer siyasetçilerden daha hızlı görmesini olanaklı kıldı. Caesar, felakete yol açması muhakkak olan yokuş aşağı son sürat düşen fevri Catilina'dan uzaklaştı. Parfüm kokan gençlerinin yardımıyla Senato'yu devirmekte başarılı olsa dahi zaferi pek uzun soluklu olmazdı: Catilina, Pompeius'un İtalya'ya dönüşünden güç bela kurtulabilirdi. Caesar halkın davasının sadece büyük komutanın kaybetmesiyle ya da en azından yansızlaştırılmasıyla başarılı olabileceğini fark etti. Sonraki yıllarda fikrini bu amaç etrafına oturttu.

Bahar yaza dönerken ve sonraki yılın konsüllük seçimi yaklaşırken Roma'daki egemen sınıflar arasında zihin yoğunluğu vardı. Dikkatli bir tefekkürün ardından, *homo novus* sevmemelerine rağmen *optimates* sınıfı ehven-i şer olarak sunulan Cicero'yu desteklemeye karar verdiler. Aslında aralarında daha dikkatli olanlar Senato'nun dik kafalı pasifliğinin ters etki yaptığını ve Senato'nun çıkarlarına katkıda bulunmak için Cicero'nun düşünceli ve aktif yaklaşım izleyeceğini görebildi. Ancak tuhaf bir mesele ortaya çıktı. Cicero'nun zaferi satın alabilecek ne varlığı ne de isteği vardı. Bu yüzden oylamadan kısa bir süre evvel Senato'nun sandıklardaki hilelere karşı kuralları sıkılaştırması bir tesadüf olmayabilir; Cicero, görünüşe göre seçim kampanyaları Crassus tarafından finanse edilen Catilina ve Antonius'a karşı etkin yarışabilmesi için bu gerekliydi.

Cicero, Catilina konusunda bilhassa endişeliydi. Bir noktada adaylığı konusunda işbirliği karşılığında yaklaşmakta olan irtikâp suçlamalarının savunmasını üstlenmeyi bile düşündü. Acı dolu bir şekilde Atticus'a "İddia makamının tam desteğiyle birlikte aradığımız jüri mevcut. Eğer beraat ederse, umarım seçim kampanyasında benimle beraber çalışmaya daha istekli olur" dedi. Bu kayıtlarda Cicero'yu yozlaşmaya yardım etmeyi ve suça ortaklık olmayı isterken gördüğümüz pek nadir anlardan birisidir; kazanmaya yönelik ümitsizliğinin bir belirtisidir. Nihai olarak bu fikirden vazgeçti ve Catilina, Cicero'nun yardımı olmaksızın hileli bir beraat kararı almayı sağladı.

Cicero'nun bir diğer başlıca rakibi, daha yumuşak başlı bir karakter olan Antonius'tu. İyi veya kötü herhangi bir doğrultuda liderlik için pek az yatkınlığı vardı; Quintus "kendi gölgesinden korktuğunu" söylemiştir. Ancak liderliği ele alan bir kişiye ek bir destek sunmaktan oldukça mutluydu; Cicero bu niteliğinin nimetlerinden daha sonra faydalanacaktı.

Cicero kendi dengince oynamaya karar verdi: Rakiplerini karalamak için topluluk önünde konuşma becerilerini kullanabilirdi. Bu oyları gerekli olan halkı veya hamiliğine tabi olduğu Senato'yu gücendirebilecek politikalar belirlemekten daha garantili bir taktikti.

Catilina ve Antonius'a karşı bir önceki yılın muhtemelen var olmayan tertibine değinerek, siyasi ve şahsi kayıtlarına saldırarak acımasız bir konuşma yaptı. Her iki adam da sürgün zamanında ellerini kirletmişlerdi. Catilina hakkında Cicero, "Bir adam pek çok yurttaş öldüren bir kişiyle arkadaş olabilir mi?"⁸ diye sordu. Ses getiren tarzıyla devam etti: "Her türlü ahlaksızlık ve suçla kendisini kirletti. Saygısızca katlettiği kişilerin kanına bulanmış halde. Eyaletleri talan etti. Kanunları ve mahkemeleri ihlal etti." Antonius'u "Sulla'nın ordusunda da bu zorba, Roma'nın girişindeki de bu canı" diye kategorize etti. Ayrıca gizli destekçileri hakkında karanlık ipuçları da verdi: "Beyler, dün gece destekçileriyle birlikte Catilina ve Antonius'un, savurganlık soruşturmalarıyla tanınan bir soylunun evinde buluştuklarını belirtiyorum."⁹ Ya Crassus'u ya Caesar'ı kastetmekteydi, zira birinin parası vardı, ötekiyse harcama konusunda kabiliyetliydi.

Cicero, yeni bir komplo kurulduğunu ve meşum bir şeylerin döndüğüne dair kanıtlar olduğunu öne sürdü. Haziran ayında gerçekleşecek olan konsüllük seçiminden evvel Catilina dostlarını ve muhaliflerini toplantıya davet etti. Katılımcıların listesi günümüze kalmıştır: Bunlar arasında MÖ 65 yılında konsüllüğe kabul edilmiş, yıllar sonra Caesar'a karşı komplo kuracak Cassius'un kardeşi Lucius Cassius Longinus ile köklü ve soylu bir aileden gelen, daha önce konsüllük yapmış fakat Antonius gibi Senato'dan ihraç edilen, MÖ 63 yılında Senato'ya yeniden katılmak için *praetorluğa* bir kez daha aday olmuş P. Cornelius Lentulus Sura da bulunmaktadır. MÖ 70 yılında Senato'dan ihraç edilen pek kayda değer olmayan Quintus Curius da bu davetliler arasındaydı. Onun ehemmiyeti Fulvia adında geveze bir metresi olduğu konusunda yalan söylemekti. İtalyan kolonilerinden yerel soyluların mensupları ve belediyeler bu toplantıya katılmak maksadıyla Roma'yı ziyaret etti. Son olarak 1. yüzyıldaki bir kayda göre Crassus veya Caesar da bu işe bulaşmıştı. Eğer gerçekse büyük oynuyorlardı. Şu ana dek Catilina'nın siyasi yargılarını sorguluyor olmalılardır: Suçlama düşman çağdaşlarca yapılan en iyi varsayım olarak görülüyor.

Nihai olarak Cicero büyük bir farkla seçimi kazandı, tüm seçim bölgelerinde oylamayı önde götürdü. Kabul edilmelidir ki rakipleri konusunda şanslıydı, ancak rüşvet veya şiddete bulaşmadan başarılı oldu. Bir *homo novus* olarak konsüllük kazanmak kayda değer bir başarıydı. 20 yıldan az bir sürede Cicero eyaletlerde az tanınan bir avukat olmaktan bilinen dünyanın en büyük imparatorluğunun eş devlet yöneticisi olmaya yükseldi. Mahkeme kürsülerindeki zaferleri ve onur merdiveninde başarıyla yükselişi onun yeteneklerinden ve yerel marifetlerinden kaynaklanmaktadır.

Seçim günü Terentia ve kocası için harikaydı. Arpinum'dan yeni gelen biriyle evlendiğinde risk almıştı, ancak şimdi Terentia'nın veya akrabalarının iyi bir seçim yaptıkları ve Terentia'nın perde arkasında hatırı sayılır derecede etkili işler yapan güçlü kadınlar zümresine dahil olduğu görülüyordu. Konsüllük kayıtları bu sağlam iradeli kadının kocasına siyasi tavsiye ve destek sunarken pek az tereddüde düştüğünü göstermektedir.

Cicero berbat dönemler geçirmişti ve ana hedefi bu günlerin geri gelmemesini sağlamaktı. Hukukun üstünlüğü ve tüm toplumsal grupların rol üstlenebileceği, ancak Senato'nun ataların geleneklerine göre önderliği üstlendiği anayasanın sürdürülmesinden yarıydı. Meslektaş akıllıca bir anlaşma yaptığı güçsüz Antonius'tu. Konsüllük vazifesinin tamamlanmasının ardından adet haline gelmiş valilik görevini istemeyen Cicero, kendisine tahsis edilen zengin Macedonia eyaleti üzerindeki hakkından vazgeçip Antonius'a devretmeyi kabul etti. Bu Antonius'un bilindik para sızdırma teknikleriyle borçlarını (veya daha doğru bir biçimde seçim "masraflarını") telafi etmesi için yeterliydi. Karşılığında konsüllük yılı boyunca Cicero'ya tam yetki verdi ve bir sorun çıkarması beklenen Catilina'dan desteğini çekti. Bu aslında Cicero'nun yalnız başına konsül olacağı anlamını taşımaktaydı.

Catilina mağlubiyetinden ötürü çileden çıkmıştı. Sonraki aylarda Crassus ve Caesar seçeneklerini yeniden gözden geçirdiler; bu hüsrandan sonra Catilina'nın tehlike arz edecek biçimde tekinsiz olabileceğine kanaat getirip desteklerini geri çekmeye başladılar.

Catilina'nın sabırlı ve MÖ 63 yılının konsüllüğü için yeniden aday olma kararıyla rahatlayacaklardı. Ancak ilk seferde kazanamamışken ve senatörlük hedefi şimdi Cicero'nun hünerli ellerindeyken bunu ikinci seferde yapabilecek miydi? Muhtemelen hayır. Gelecekte onların desteğine güvenemeyecekti.

Cicero'nun göreve geldiği 1 Ocak MÖ 63 yılında ekonomik durum iç karacıydı. Pompeius'un Pontos kralını yeneceğine, ticaret yollarının yeniden açılacağına, vergi iltizamcılarının işe koyulacağına ve eve yüklendiği ganimetlerle döneceğine dair işaretler olsa da bunlar geleceğin meseleleriydi. Zafer ufuktaydı, ancak şu an İtalya ızdırıp içindeydi.

Bu ekonomik durumun bir sonucu Roma'daki işsizlik seviyesinin yüksek olmasıydı. Bu epey mühimdi, çünkü polis gücünün veya herhangi bir güvenlik hizmetinin yokluğunda ayak takımının güçlenmesi kolaydı. Fakir ve hür doğmuş yurttaşlar konusuna gelince, hayat onlar için istikrarsızdı ve pek çoğu yapı işlerinde veya limanlarda çalışarak hayatta kalabildi. Azatlılar genellikle eski sahiplerinden destek almaktaydı ve geniş ölçekli özel becerileriyle onların emirleri altındaydılar; muhtemelen perakende satış ve ufak ölçekli endüstriyel teşebbüslere hükmediyorlardı. Her iki grup da resesyon altında acı çekmekteydi.

Bu esnada kırsal alana özgü kriz daha da kötüleşti. Güney İtalya hâlâ Köle Savaşı'nın ardıl etkilerini çekmekteydi. Ayrıca Sulla'nın kıdemli askerlerinin pek çoğu 50 yıl önce başkente çok yakın mesafedeki Etruria'ya yerleşmişti: Onlar ya niteliksiz tarım alanlarına yerleştirilmişti ya da son derece şanssız çiftçilerdi. Her iki koşulda da sorunları vardı ve sıkıntılarının bilinmesini istiyorlardı.

Zenginler de biraz sıkıntı içerisindeydi. Resesyon onlara vurduğu zaman, mali durumları dikkat çekici çeşitli giderlerle –özellikle şehrin dışında bulunan bahçeli, geniş ve pahalı konaklar olan *horti* veya Baiae gibi denize yakın kıyılara yazlık inşa etme modasına uymak için yapılan harcamalarla– zaten zorlanmıştı. Kamusal yaşamın

maliyeti adayların üzerinde artan rüşvetlere veya tiyatro gösterilerine, gladyatör oyunlarına servet harcama baskısıyla yüksekti. Büyük ailelerden bazıları utanç verici iflas riskini yaklaşıyordu.

Populares sınıfı derhal yeni rejime karşı meydan okudu. MÖ 63 yılının ocak ayında *tribunus* seneler sonra ilk kez toprak reformu yasa önermesini masaya koydu. Genel olarak Crassus ve Caesar'ın bu işin arkasında olduğu düşünülüyordu. Bu Cicero'nun karşısına hassas bir problem çıkardı. Babaları ve büyükbabaları gibi devlet topraklarının yeniden tahsis edilmesine karşı olan *optimates* sınıfına karşı borçluydu ve hakikaten de muhafazakâr içgüdülerini paylaşıyordu. Ancak eğer yapabilseydi, Cicero herkesin konsülü olmayı isterdi; *concordia ordinum* adını verdiği "sınıfların uyumu" olmadan Roma'nın bir geleceğinin olmayacağına inanıyordu.

Görünüşe göre, yasa önergesinin içeriği makul ve ılımlıydı. İtalya ve eyaletlerdeki kamu arazilerinin satılması ve gönüllülük esasına göre özel araziler ek olarak satın alınmasıyla koloniler tesis edilecekti. Yine de Cicero kanunlaştırma teklifine hem Senato'da hem de Comitia Tributa'da karşı çıkarak konsüllüğüne olumsuz bir intibayla başladı.

Önerilen yasa muhtemelen icra aygıtından –10 üyeye sahip 5 yıl yetkili bir komisyon– daha az tartışmalıydı. Bu komisyon, uzun bir süre boyunca gücün bireye veya gruplara verilmesini reddeden bir politik kültür için epey fazlaydı. Cicero gülünç bir biçimde komisyon üyelerine "10 krallar" lakabını taktı. Nasıl sonuçlandığı tam olarak belli değil, ama muhtemelen bu yasa teklifi Comitia Tributa'da asla oylamaya sunulmadı.

Crassus ve Caesar'ın keyfi bu başarısızlıktan ötürü muhtemelen pek kaçmamıştır. Birtakım kazanımlar sağlamışlardı. Tartışma Cicero'nun herkesin konsülü olma vaadinin samimiyetine dair bazı kuşkular uyandırmıştı. Ayrıca bu mesele yakın zamanda tekrar bir ordunun başına geçirilecek Pompeius'la Cicero'nun arasını açmıştı.

Bu arada Cicero mahkemelerdeki hitabet hâkimiyetini devam ettirdi. Kovuşturması için Caesar'ın delil sağladığı, irtikâp suçlamasıyla yargılanan eski bir konsülü başarıyla savundu.

Caesar ve arkadaşları şimdi dikkate değer bir darbeyi, Senato için hiç de dostane olmayan bir dersle birlikte, gerçek yaşamdan bir propaganda oyununu sahnelediler. Caesar'ın çevresine mensup ve daha sonra en yetenekli askeri komutanlarından biri olacak Titus Labienus beklenmedik biçimde, yaşlı ve göze çarpmayan Senatör Gaius Rabirius hakkında, 36 yıl önce Saturninus'un Marius'a teslim olduğu ve Saturninus'la destekçilerinin Senato Binası'na kapatıldığı sırada işlenen bir cinayet sebebiyle vatana ihanetten soruşturma başlattı. Labienus'a göre Rabirius çatıya tırmanan ve kiremit yağdırarak Saturninus'u öldüren gençlerden biriydi.

Bu alelade bir kovuşturma değildi. Yaşlı adamın davası *perduellio* adı verilen arkaik ve gaddarca bir prosedür altında görülecekti. Eğer suçlu bulunursa cezası kırbaçlanmak ve çarmıha gerilmektir. Köhne kurallara göre mahkeme atandı ve Caesar ile kuzeni zeki bir biçimde kendilerini yargıç olarak seçtirmeyi başardılar. Campus Martius'a mahkûmiyet beklentisiyle infaz alanı kuruldu.

Bu tuhaf anlamsız işin amacı neydi? Anlaşılan Saturninus'un katilinin kimliği uzun zamandır bilinmekteydi: Ödül olarak özgürlüğünü kazanmış bir köle. Labienus ve onun arkasında kişi Caesar'ın yapmak istediği şey siyasi bir ikaz vermektir. Kriz anlarında Senato'nun nihai karar (*senatus consultum ultimum*) adıyla bilinen özel bir kararnameyle olağanüstü hal ilan etme yetkisi bulunmaktaydı. Bu kararnamenin şartları açık şekilde belirtilmiştir: "Konsüller bu kararın devlete hiçbir zarar vermeyeceğini görmelidir." Bazıları bu kararnamenin konsüllere Roma yurttaşının temel hakkı olan yargısız infaz edilememe hakkını geçersiz kılma yetkisi verdiğini söylemiştir. Bu görüşe göre Saturninus'un ölümü meşruydu, çünkü Senato nihai kararını vermişti –üstelik sıradan bir vatandaş olmaması, ancak şahsi dokunulmazlığı olan *tribunus* olması gerçeğine rağmen. *Populares* sınıfı yasanın bu yorumunu asla kabul etmedi ve hiçbir şeyin temel vatandaşlık özgürlüklerini iptal edemeyeceğini ileri sürdü. Yasal açıdan haklılardır; nihai karar uyarınca yurttaşları hukuki süreç olmaksızın ölüme mahkûm etme yetkisi yalnızca zamanında ve gelenek açısından kabul edilmiştir.

Rabirius'a neden bu zamanda saldırdıkları belirsizdir. Genel anlamda *optimates* sınıfından inisiyatif ele geçirmenin yollarını sürekli olarak bulmak *populares* sınıfının çıkarıdır. Özellikle bu hususta şimdi Cicero'nun maharetli ellerindeki Senato kaybedilen mevzileri geri alacakmış gibi görünmekteydi. Rabirius'un yargılanması muhafazakâr güçlere yönelik süregelen mücadelenin bir parçası olabilirdi. Ancak başka bir ihtimal daha var. Caesar, Catilina'nın siyasi sürecini bitirmediğini biliyordu. Pek de beklenmedik olmayan bir biçimde eğer sandıktan çıkamamak onu illegal davranmaya sürüklediyse, Catilina'nın nihai kararın son derece aşırı yorumundan korunmaya ihtiyacı olabilir. Geline durumda olay Caesar'ı en öngörülü ve en sadık kişi olarak gösterir.

Beklendiği gibi yargıçlar Rabirius'u suçlu buldu ve ölüm cezasına çarptırdı. Yine beklendiği üzere o da karara karşı Halk'a temyize gitti. Hortensius, aslında Rabirius'un suç işlemediğini öne sürerek lehinde konuştu. Onu davanın aslı astarına dair pek az vakit harcamış Cicero izledi. Bu siyasi bir gösteri davasıydı ve o doğrudan anayasal hususlara gitti: "Emrimde tüm gücümle öne sürdüğüm, beyan ettiğim, dünyaya yaydığım şey savcının [Caesar veya Labienus] belirttiği görüşlerle aynıdır. Hayatta olan bir kral yok, hiçbir kabile, hiçbir millet sizi telaşa düşüremez. Cumhuriyetimize hiçbir iç veya dış tehdit gizlice giremez. Roma'nın sonsuza kadar yaşamasını ve imparatorluğumuzun daimi olmasını istiyorsanız, şanımızın asla solmamasını istiyorsanız kendi duygularımıza, şiddete başvuran adamlara, içerideki düşmanlara, aile içindeki komplolara karşı önlem almalıyız. Ancak bu musibetlere karşı atalarınız sizlere muhteşem bir koruyucu [nihai karar] bıraktı. Bu beyanı el üstünde tutun."¹⁰

Temyiz oylaması hiç gerçekleşmedi ve kaynaklar ise davanın ne yöne gittiğine dair hemfikir değil. Nafile biçimde yargıçlara itiraz ettikten sonra *Praetor* Quintus Caecilius Metellus Celer, yargılamayı durdurmak için Roma'nın pek çok anayasal engelleyici aygıtlarından birini kullandı. Tiber Nehri'nin öteki tarafındaki Ianiculum Tepesi'nde bulunan hisara koştu ve orada dalgalanan askeri bayrağı

indirdi. Şehrin erken tarihinde bu bayrak meclis toplantıları esnasında göndere çekilirdi; eğer indirilirse bir düşman saldırısına işaret ederdi ve kamu işlerinin kendiliğinden geçici olarak askıya alınmasına yol açardı. Kural hala yürürlükteydi ve bu yüzden toplantı dağıldı.

Caesar ne kadar ciddi idi? Söylemesi güç. Dava Senato'nun kuyruğunu bükmenin sade ve acısız bir yolu olabilirdi. Eğer öyleyse Caesar tahminen Metellus Celer'i yaşlı adam çarmıha gerilmeden evvel projenin iptal edilmesi için harekete geçirmişti. Öte yandan Caesar'ın gerçekten de bir suç hükmü ve tahmin edileceği üzere bir idam istemiş olması da olasıdır. Her iki durumda da niyetini ortaya koymuş ve mahkemeyi tekrar toplamaya girişmemiştir.

MÖ 63 yılında Caesar, üst düzey bir dini makam ve en mühim siyasi işlevi kamu işlerinin yürütülebilmesi için yıllık takvimdeki uğurlu ve uğursuz günleri belirlemek olan *pontifex maximus* adındaki rahipler kurulu başkanlığına aday oldu. Ekseriyetle bu makam eski konsüllerin ve eski devlet adamlarının bulunduğu bir yerdi ve Caesar gerekli seçmenlere rüşvet vermek için bir hayli borca girdi. Başarı ona pek az yetki kazandırırды, ancak büyük prestij ve Forum'da resmi bir konut sağladı. Eğer Caesar kaybetseydi itibarı sarsılır ve muhtemelen iflas ederdi. Seçim sabahında annesini öptükten sonra ona, "*pontifex maximus* olarak dönmezsem, daha da dönmem" dedi.

Bu esnada Catilina komplolarını sürdürüyordu ve bilgi sahibi Cicero gözünün onun üzerinden ayırmıyordu. Catilina'ya sunulan destek, ilk tertip zamanından daha geniş bir alana yayılmıştı. Servetlerini tüketen veya kumarda kaybeden pek çok senatör Catilina'nın saflarına katılarak kaybedecek hiçbir şey bulamazken kazanacak pek çok şey gördü. Siyasetinin genel unsuru olan borçların genel affı, sorunlarının tamamını çözecekti. Beklendiği gibi bu programın mülk sahibi sınıflara ve elbette orta halli insanlara –esnaflar ve küçük tacirler– hitap etme ihtimali yoktu. Devrimci önder, iktidarı her ne

pahasına olursa olsun ele geçirmesi için Roma'daki destekçilerinden ve Sulla'nın kırsaldaki hoşnutsuz kıdemli askerlerinden kaynaklanan ve gitgide artan bir baskı altındaydı.

Şimdilerde saygın bir hukuk uzmanı ve MÖ 62 yılının konsül adayı olan gençlik arkadaşı Servius Sulpicius Rufus'un kışkırtmasıyla Cicero, seçim rüşvetinin cezasını 10 yıllık sürgüne çıkaran bir yasanın onaylanmasına nezaret etti. Sulpicius, esasen yeni yasa altında kovuşturma açılmasına niyetlendiği seçim rakiplerinden Lucius Licinius Murena'yı hedeflemekteydi. Ancak Catilina hedefin kendisi olduğu kanaatindeydi. Çileden çıkarak Cicero ve diğer öne çıkan kimselerin suikasta uğramasına karar verdi. Plan, gelecek yılın devlet memurları seçiminin yapılacağı temmuz gününde onlara saldırmaktı.

Cicero komploju Catilina'nın önceki tertipçilerinden Quintus Curius'un metresi Fulvia'dan öğrendi. Ekonomik zorluklar yaşayan Curius, Fulvia'ya karşı öncekinden daha az cömert davrandığından kadın irtibatı koparmıştı. Kadının ilgisini tekrar kazanmaya çalışırken Curius, gelecekteki beklentilerinden gizemli ifadelerle övündü. Fulvia onu tatlılıkla kandırarak gerçeği öğrendi. Derhal daha önce tanışmış olduğu Terentia'yla iletişime geçti ve bildiği her şeyi anlattı. Bundan sonra Cicero, Fulvia'yı düzenli muhbir olarak kullandı ve zaman içerisinde Curius komplocu dostlarına ihanet etmeye ikna oldu. Maalesef komploculuk suçlamasını doğrulayacak bundan başka bir kanıt bulunmamaktaydı ve saçma bir konuşma karmaşasından kesin planları saptamak oldukça güçtü.

Cicero Senato'yu yaklaşan seçimleri ertelemeye ikna etmeye yetecek kadar telaşlandı. Catilina'yı tasarıları hakkında Senato'da herkesin gözü önünde sorguladı. Catilina kötü niyetli bir metaforla cevap verdi: "İki beden görüyorum, teki zayıf ve ziyan edilmiş, ancak başı var; diğeryse başsız, ancak büyük ve güçlü. Başa ihtiyacı olan bir beden bizzat başı olursam bunda bu denli korkunç olan ne?"¹¹ İlk beden Senato'ydu ve ikincisiyse Halk. Bu görüş kitlelerin liderliğini istemek için sert ve tehditkârdı.

Senato Catilina'nın ciddiyetinden kuşku duydu ve herhangi bir işlemden bulunulmadı. *Optimates* sınıfından pek çok kişi Cicero'nun hâlâ ne oldum delisi olduğunu düşünüyor ve pek az gerçeğe dayanarak yarattığı kriz atmosferinde kendisini bir şey sandığını hissediyordu. Bu konsülü bariz biçimde saçma bir duruma soktu. Elini boş yere göstermişti. Catilina onun soruşturmalarına karşı artık gözünü açmıştı ve kişiliği göz önüne alındığında şiddetli bir karşılığa teşvik edilebilirdi. Cicero kendisine bir koruma tahsis etti ve ertelenen seçimler nihayet gerçekleştiğinde togasının altına göğüs zırhı giymeye başladığını insanların görmesi için dikkat etti.

Cicero çok sayıda silahlı takipçisini toplayarak şiddet riskine karşı kendisini güvenceye aldı. Bu ve tüm aleniyet Catilina'nın planlarının önüne geçti ve herhangi bir suikast gerçekleşmedi. Oylama sorunsuz tamamlandı. *Cursus honorum*'da abisinin adımlarını izleyen Quintus, büyük bir farkla kazanan Caesar gibi *praetor* seçildi.

Catilina ikinci kez konsüllük seçiminde başarısız oldu. Bir dereceye kadar kaygılıydı, ancak bu son hakaretti. Konsüllük için yarıştığı iki yıl boyunca Catilina'nın İkinci Tertibi, devrimci bir komplotdan ziyade muhtemelen radikal bir program (toprakların yeniden tahsisi ve borçların iptali) etrafındaki gizli bir ittifaktı, ancak Sulpicius'un rüşvet karşıtı yasası ve seçimdeki mağlubiyetle Catilina artık çileden çıkarak yasal zemini terk etti. Daha iyi içgüdülerine karşı kurallara bağlılığını sürdürmüştü ve şimdi onun Catilina'yı nereye götürdüğüne bir bakın. Amacı şahsiydi: hakkı olarak gördüğü şeyleri elde etmek ve kendisini ondan alıkoyan herkesten intikam almak. Buna Cicero ve Senato'nun çoğu dahildi. Bir darbeye karar verdi.

En yakın ortakları Roma'daki *Praetor* Lentulus ve Sulla'nın eski yüzbaşlarından, Kuzey Etruria'daki Faesulae'da bir askeri kuvvet top-
layan Gaius Manlius'tu. Catilina'nın, arkadaşı Konsül Antonius'un bile katıldığı, "canavarca" bir sadakat yemininde direktiği aktarıl-
maktadır. Dio'ya (ve Plutarkhos'a) göre: "Bir çocuğu kurban etti ve iç organları üzerine yemin ettikten sonra, beraberindeki diğer kişilerle birlikte bu iç organları yedi."¹² Bu kulağa olanaksız geliyor ve

muhtemelen kara propagandanın başka bir parçasıdır, ancak yarısı toprağa gömülmüş olsa da nadiren insan kurban etme geleneği mevcuttu. Kaydedilen son insan kurbanı Hannibal'in en mutlak zaferlerinden birini kazandığı Cannae Muharebesi'nin ardından gerçekleşmişti. İki Galyalı ve iki Yunan diri diri yakılmıştı. Önceki yüzyılda yazmış büyük Yunan tarihçi Polybios Romalıların aşırı tehlikeli zamanlarda tanrılarını yatıştırmak için varlarını yoklarını ortaya koyduklarını ve yakışsız veya değerlerine yaraşmayan hiçbir ayini düşünmediklerini aktarmıştır.

Catilina'nın aklındakileri görünce, yürekten bir devrimci olmayan Crassus ve Catilina'nın düşük muhakemesiyle niyetlerinden su götürmez biçimde rahatsız olan Caesar onu terk etti. Şüpheli Senato'yla yaşadıkları tüm zorluklar rağmen Cicero, açıkça iyi bilgi akışı sağlıyordu ve Catilina'ya karşı harekete geçebilmek için yeteri kadar delil toplamayı sabırsızlıkla bekliyordu.

Yazdan sonbahara geçerken bir müddet sükûnet hâkimdi. Sonra 20 Ekim gece yarısı Crassus ve önde gelen iki senatör Cicero'yu beklenmedik bir biçimde ziyaret etti. Anlatacak ürkütücü bir hikâyeleri vardı. Akşam yemeğinden sonra aynı akşamın erken saatlerinde Crassus'un kapıcısı çeşitli üst düzey Romalılara yazılmış bazı mektupları teslim aldı. Crassus kendi adına yazılmış olan imzasız mektubu okudu. Mektup Catilina'nın bir katliam organize ettiğini öne sürüyordu ve kendisini ilk fırsatta şehirden uzaklaşması için uyarıyordu. Crassus diğer mektupları açmadan öylece bırakıp bir an evvel Cicero'ya geldiğini söyledi –Plutarkhos'un dediği gibi “Haberlerle bir hayli paniğe kapıldı ve Catilina'yla olan dostluğundan ötürü olağan şüpheli konumundan kendisini temizlemeyi istiyordu.”¹³

Konunun üstesinden gelen Cicero ertesi sabah erkenden Senato'yu topladı. Catilina'nın davranışlarıyla rahatı bozulan ve vahşi bir maceraya atılmaktan sakınan Crassus'un bu gizemli mektupların yazılmasını ve “teslim” edilmesini bizzat ayarladığı Cicero'nun aklına

gelmiş olabilir. Bunun bir ehemmiyeti yoktu, mühim olan şey artık elinde en azından delile benzer bir şeyin olduğuydu. Senato'nun toplanmasının ardından, mektupları yüksek sesle toplantıda okuyan Cicero onları alıcılara verdi. Hepsi bir komploya dair bilgi içeriyordu. Sonra Etruria'da düzenli askeri birliklerin oluşumuna dair bir rapor sundu; bu mektup Manlius'un 28 Ekim'de harekete geçeceğini öne sürüyordu. Konsül'den olağanüstü hal yetkilerinin verilmesi istendi.

Şu ana dek Senato Cicero'ya bir şaka gibi davrandı ve devletin tehlikede olduğuna dair değişmez duyurularının açılış sözü olan "Bana bildirildiği üzere" ifadesi özlü söz haline geldi. Ancak senatörlerin istediği nihai karar yetkisini ona vermekten başka seçenekleri yoktu. Birkaç gün sütlimandı ve bir haber gelmedi. Belki konsül gerçekleri yanlış idrak etmişti. Bir hafta veya daha sonra içi ferahlayan Cicero tahmin edildiği gibi "Manlius ayaklandı" duyurusunu yapabildi.

Askeri önlemler alındı ve kargaşayı sonlandırması için birlikler toplandı. Roma'dan sadece 32 kilometre uzaklıktaki Praeneste'yi ele geçirme girişimi başarısız oldu. Catilina kriz anlarında en iyi yaptığı şekilde sınırlarına hâkim oldu. Onunla Manlius arasında doğrudan bir bağlantı keşfedilmedi ve şehirde kalarak olağan şekilde davrandı. Bir kovuşturma tehdidini gören Catilina, kendisinin gözaltına alınmasını teklif etti ve küstahça Cicero'nun evinde tutuklu kalmayı önerdi. Konsül bu ne olduğu belirsiz payeyi reddetti ve Catilina, *Praetor* Metellus Celer'in evinde yaşamayı teklif etti. Metellus, o zamanlar Cicero'nun destekçilerinden olan ve korumaları arasına katılmış Publius Clodius Pulcher'in kardeşi Clodia adında önüne gelenle birlikte olan bir soylu kadınla evliydi.

Catilina herhangi bir yerde kaldı ve 6 Kasım gecesinde önemli bir planlama toplantısına katıldı. Besbelli morali düşüktü ve herkesin moralini yükseltmek için elinden gelenin en iyisini yaptı. Gerekli idari düzenlemeleri duyurdu, ancak sevgilisi tarafından bilgilendirilen vazgeçilmez Fulvia akşamın ilerleyen saatlerinde tartışılanları anlatmaya hazırды.

Cicero'nun artan güveni iki gün sonra Senato'yu Senato Binası'ndan daha kolay korunan Palatinus Tepesi'ndeki Iuppiter Stator tapınağında toplamadan evvel Kasım'ın 8'ine kadar bekleme-siyle tasvir edilmektedir. Verecek olağandışı haberleri vardı ve Catilina açısından olay çok dramatikti, kimliğinin açığa çıktığını bilmesine veya tahmin etmesine rağmen girdiği rolü sürdürdü. Senato'nun ruh hali katılmışı ve sadece birkaç üye onunla konuştu ya da yanına oturdu. Toplantıda konsül doğrudan Catilina'ya seslendi.

[6 Kasım'da] Falcarius Sokağı'na* (son derece açık olacağım) nasıl geldiğinizi ve Marcus Laeca'nın evine nasıl girdiğinizi açıklayabili-rim. Ve bu fanatik suç girişiminde suç ortaklarıyla orada buluştun. Bunu reddetmeye cüret ediyor musun? (...) İtalya'nın bölgelerini parsellere ayırdın. Temsilcilerinizden her birinin gitmesini istediğin yerleri belirledin. Şehrin yakılacak kısımları için vazifelendirdin. Şahsen terk edeceğini tasdik ettin ve seni bir süre için geride tutan tek şeyin benim hayatta olmam olduğunu ekledin.¹⁴

Cicero toplantıya iştirak edenlerden ikisinin erken saatlerde onun evi-ne gitmeyi, bir şekilde içeri girmeyi ve onu yatağında öldürmeyi ka-bul ettiklerini belirtti. Önceden ikaz edilmesiyle birlikte korumaların sayısını artırmış ve göstermelik olarak “sabahın selamlarını” sunmak için uğrayan kimselerin kabulünü reddetmeyi ayarlamıştı.

Oyundaki iki başkahraman arasında hararetli bir konuşma göz-lemlendi. Sallustius'a göre Catilina konuşmaya Cicero'ya “göçmen” deyip mahkeme görülmeden gönüllü sürgüne gitmeyi reddederek sert bir şekilde tepki verdi. Cicero senatörlere Catilina'yı sürgün etmek isteyip istemediklerini sordu. Bu tedbirsiz bir müdahaleydi. Catilina'nın orada oluşundan utanan çoğunluk sessiz kaldı. Zekice durumu algılayan Cicero bunun ardından onlara Senato'nun en saygı duyulan üyelerinden Quintus Lutatius Catulus'u sürgün et-mesini isteyip istemediğini sordu. Hep bir ağızdan “Hayır” diye haykırdılar. Bu konsülün, Senato'nun sessizliğiyle devrimciyi sürgü-ne gönderdiğini iddia etmesine yol açtı.

* Tırpan imalatçıları sokağı. (ç.n.)

Catilina işittikleri üzerine düşüneceğini söyledi ve toplantıyı özgürce terk etti. Onun için Roma'da her şeyin bittiğini anladı: Geriye yalnızca askeri seçenek kalmıştı. O gece yanında götürdüğü 300 silahlı adamla birlikte şehirden gizlice kaçtı ve Manlius'un kuzeydeki birliklerine doğru yola koyuldu. Ayrılmadan evvel yaşlı devlet adamı Catulus'a açıklayıcı bir mektup yazdı. Eğer gerçekse ve böyle okursa, bencil ancak içten bu mektup hazin bir biçimde umut edecek hiçbir şeyi kalmamış bir adamı açığa çıkarır.

Yeni politikamın herhangi bir resmi savunmasını yapmaya... niyetim yok. Buna rağmen bakış açımı izah edeceğim; söyleyeceğim şeyler suçluluk hissini ima etmez ve şeref sözümle bunu bir gerçek olarak kabul edebilirsin. Hatalar ve hakaretlerle kışkırtıldım, itina isteyen mesleğimin nimetlerinden yoksun bırakıldım ve kendimi itibarımı koruyamayacak halde buldum. Böylece daha önce sık sık yaptığım gibi ezilenlerin savunusunu açıkça üstlendim. Değersiz kimselerin onurlu konumlara yükseldiğini gördüm ve yersiz kuşkular sebebiyle kendimi toplum dışına itilmiş hissettim. Bu yüzden mevcut koşullarımı layığıyla haklı gösteren ve geriye onurumdan geriye ne kaldıysa kurtarma umudu sunan bu eylem tarzını benimsedim. Bundan daha uzun yazmaya niyetliydim, ancak bana karşı zor kullanacakları haberi ulaştı. Bundan ötürü Orestilla'yı [eşi] şimdilik size emanet ediyorum ve himayenize bırakıyorum. Yanlıslara karşı ona siper olun, kendi çocuklarınız adına yalvarıyorum. Elveda.¹⁵

İddia ettiği üzere makamdan yoksun bırakıldığına inanan Catilina, konsülün sopalarını ve baltalarını üstlendi. Ayrıca Marius'a ait ve evindeki bir mabette tuttuğu askeri sancak olan gümüş kartalı da yanına aldı. Faesulae'a ulaşmak kasım ortasına kadar vaktini aldı. Senato Catilina'nın ayrılma/firar haberlerini duyar duymaz o ve Manlius halk düşmanı ilan edildi.

Roma'da tertibin idaresi orta yaşlı Lentulus'a devredildi. Onun ve meslektaşlarının planlarından vazgeçmemeleri tuhaf. Belki hâlâ Catilina'nın son derece büyük kişiliğinin etkisi altındaydılar. Belki yeminlerini bozmaktan korktular. Belki de son sürat giderken kontrolden çıkmış bir araçta olduklarını ve kıl payı araçta kalmanın atlamaktan daha güvenli olduğunu hissettiler. Hangi sebeple olursa olsun, yollarından dönmediler.

Lentulus kamusal yaşamın görgü kurallarına karşı aşağılayıcı bir tutum benimsese de batıl inançları olan bir adamdı ve görünüşe göre mutlak gücü elde edeceğini öngören bazı sahte kehanetler tarafından cesaretlendirildi (buradan Catilina'nın yerini almaktan çekinmediği sonucu çıkarılabilir). Senato'nun topyekûn katledilmesine karar verdi ve zamanı aralık ortasındaki Saturnalia festivalinin gecelerinden biri olarak ayarladı. Bu soytarı bayramı (Christmas'ın uzaktan aslı) tertip hazırlıkları için kılıf sağlayacaktı. Tabilerin hamilerine hediyeler getirmesi gelenekti ve bu gelenek sebebiyle evler tüm gece boyunca açık tutulurdu. Kılıçlarını gizli bir biçimde taşıyan yaklaşık 400 adama tek tek senatörleri evlerinde öldürmeleri için malumat verilmişti. Lentulus, Pompeius'un Roma'ya geri dönüş sorununa da bir çözüm buldu: İyi davranışı karşılığında çocukları rehin alınacaktı. Plan anlamsız biçimde zekiceydi, ancak Fulvia planın detaylarını her zamanki gibi Cicero'ya ulaştırabilirdi.

Şimdiyse hukuki meseleler konsülün önünü kesti. Sulpicius söz verdiği gibi seçim kampanyası sırasında rüşvet dağıttığı için Murena'ya dava açtı. Cicero onu savundu ve bitkinliğine rağmen kendisinin en eğlenceli konuşmalarından birini yaptı. Mızızızlanan avukatlarla alay etti; önde gelen bir muhafazakâr ve davacı tarafın bir üyesi olan Marcus Porcius Cato'yla Stoacılığın ilkelerine aşırı bağlılığından ötürü dalga geçti. İsteksizce "Ancak tonumu değiştirmeliyim"¹⁶ dedi ve şöyle devam etti:

Çünkü Cato benimle katı ve Stoacılığın ilkeleri üzerine tartışıyor. Yiyeceklerle iyi niyetin ayartılmasının doğru olmadığını söylüyor. Erkeklerin makamlara seçilmesi gibi önemli bir işte erkeklerin

yargılarının zevkler tarafından bozulmaması gerektiğini belirtiyor. Yani bir aday bir adamı akşam yemeğine davet ederse, bir suç işler. “Siz” diye devam eder “erkeklerin duygusal isteklerini kabartarak, zihinlerini yatıştırarak, onlara lüks zevkler sunarak en yüce gücü, en yüce yetkiyi ve Cumhuriyet’in idaresini elde etmeye mi çalışıyorsunuz? Siz bir grup şehvet düşkünü adamdan pezevenk olarak iş mi arıyorsunuz yoksa Roma halkından dünyanın egemenliğini mi?” Söylenecek ne de olağan dışı şey! Zira geleneklerimiz, yaşam biçimiz, usullerimiz ve anayasamızın kendisi bunu reddeder. Bu tür bir yaşam tarzının ve bu tip bir dilin mucidi, yemek zamanı meşeden yapılma peykelerine uzanan Spartalı adamları ve yemek saatlerinde hiç kimsenin yatmadığı Giritlileri bir düşünün. Her ikisi de siyasal anayasalarını veya güçlerini iş için olduğu kadar zevklerine de vakit ayıran Romalılardan daha iyi muhafaza edemedi. Bu uluslardan birisi ordumuzun tek bir saldırısıyla yıkıldı, diğeriye otoritesini ve yasalarını bizim imparatorluğumuzun koruması altında sürdürüyor.

Cato yüzünü ekşiterek riayet etti: “Ne de komik bir konsülümüz var!” Murena beraat etti.

Lentulus’un üstesinden gelmenin vaktiydi. Neredeyse inanılmaz derecedeki bir aptallıkla, Cicero tertipçileri elinde oynattı. Şöyle oldu ki şikâyeti olan Galya kabilesi Allobroges’ten bir delege Roma’daydı. Lentulus onları da tertibe dahil etmenin ve Galya’da isyan çıkarmaları için hırslandırmanın iyi bir fikir olduğunu düşündü. Allobroges ne karşılık vereceğini bilmiyordu, bu yüzden Roma’daki hamilerinden biri olan Fabius Sanga’ya (atalarından birisi MÖ 121 yılında Allobroges’i ele geçirmişti) danıştılar. Sanga, Allobroges’ten gelen delegeleri derhal kendilerine komplocularla pazarlık yapma talimatı veren Cicero’nun huzuruna çıkardı.

Kılı kırk yaracak bir plan çıkarıldı. Allobroges’ten komplocuları kabilenin senatosuna mektuplar yazmaya ikna ederek belgesel kanıt edinmeleri istendi. Bunu hallettiler, dahası Allobroges’ten gelen

delegeleri eve dönüş yolundayken evini ziyaret etmeye davet eden ve Catilina için imzasız haber taşıyan Crotonlu bir adamı da haberciyle birlikte gönderdiler. Buna ek olarak Catilina'nın Roma listelerindeki en çirkin suçlardan birini işlemesi için haberciye kulaktan kulağa salık verildi: Cumhuriyet'e karşı silahlanmaları için kölelerin azat edilmesi.

Allobroges Roma'yı 2 Aralık gecesi terk etti ve Cicero'nun şehrin hemen dışındaki Tiber Nehri'nin karşısındaki Milvius Köprüsü'nde kurduğu ve *Praetor* Gaius Pomptinus tarafından yönetilen pusuya düştü. Herkes tutuklandı ve şehre geri getirildi. Nihayet aranan bütün deliller buradaydı. Cicero, Senato'yu ertesi günün erken saatlerinde Capitolium Tepesi'nin eteğinde yeterince munasip Concordia Tapınağı'nda topladı.

Günün büyük bir kısmı şahitleri dinleyerek ve rivayetleri dinerek geçti. Crotonlu adama dokunulmazlık sağlandı ve o da ifade verdi. Dört senatör konsülün görüşmenin tam ve doğru bir kaydının el altına bulunması isteği üzerine kelimesi kelimesine notlar aldılar. (Cicero sonraki oturumlara için stenografi hünerleri olan yazmanların katılmalarını ayarladı.) Komploculardan biri olan Gaius Cornelius Cethegus'un evinde istifi halde silahlar, mızraklar, zırhlar, çok sayıda bıçak ve kılıç bulundu. Üst düzey bir memur olan Lentulus bir çeşit çapraz sorgu geçirdi. *Praetorluk* görevinden istifa etti, mor bordürlü togasını Senato'nun zeminine bıraktı ve yeni haliyle daha uygun başka kıyafetler giydi.

Sonuca ulaşılmış bir davaydı. Önde gelen komplocular, zincire vurulmasalar da tutuklanmaları için *praetora* teslim edildi ve Lentulus'la Cethegus'un köleleri ve azatlıları arka sokaklardan *praetorların* evlerine geldiklerinde ve onları başarısız biçimde kurtarmayı denediklerinde korku hâkimdi. Cicero şehrin uygun yerlerinde muhafızlar yerleştirmek için görüşmeyi kısa sürede terk etti.

Akşam saatlerinde Senato oturuma ara verdiğinde Cicero dışarı çıkarak Concordia Tapınağı'nın dışında toplanmış kalabalıklara kısa bir konuşma yaptı: Şehri ateşe verme, köleleri azat etme ve Galya istilası beklentisi gibi korku hikâyelerinin çoğuna o sebep oldu. Çok

sayıda insan geceyi evinde geçirdiği arkadaşının evine dek ona eşlik etti. Evine gidemedi, zira konsülün karısı olan Terentia, Vesta Rahibelerinin huzurunda İyi Tanrıça'ya adanmış ve erkeklerin girmesinin yasak olduğu gizli bir ayini yönetmekteydi. Ayine katılanlar dışarıda olan biteni gayet iyi biliyordu; sunakta sönmeye yüz tutmuş ateş aniden parlayınca bu derhal bir alamet olarak yorumlandı ve Cicero'ya komploculara karşı harekete geçmesini öneren bir mesaj gönderildi.

Mahkûmlara ne yapılmalı? Prensipte Romalı yurttaşlar olarak yargılanmaları gerekir ancak bu Catilina iş başındayken tehlikeli bir gecikmeye yol açabilir. Şehrin mizacı değişkendi ve davacının dosyası ne kadar güçlü olursa olsun rüşvet olasılığı herhangi bir mahkeme davasının neticesini belirsiz kılıyordu. Alternatifitse adamları gecikmeksizin idam etmekte. Bu hem yasal açıdan hem de siyasal açıdan sorunluydu. Rabirius'un davası hâlâ herkesin belleğinde canlanıyordu. Caesar davayı nihai karar yetkisini sınırlandırmak için kullanmıştı. Cicero'nun gayet iyi bildiği gibi yurttaşlar münasip bir duruşmaya çıkmadan öldürülürse Caesar halk tepkisi oluşturabilirdi. Bir konsül görev başında olduğu sürede yaşarken veya öldüğünde yetkiye sahipken görev süresinin ardından mahkemeye çağrılabilirdi. Elbette komplocuların devlete karşı silahlanarak yurttaşlıklarını ilga ettiklerini öne sürebilirdi. Düşman bir ordunun başındaki Catilina için bu apaçık delillerin olduğu bir dava olurdu. Ancak Lentulus ve diğerleri açısından durum pek de açık değildi. Silah zulası onların kasıtlarının mahkûm edici bir delili olmasına karşın isyan esnasında yakalanmamışlardı.

Cicero iki gün sonra toplanan Senato'dan görüş isteyerek kendini güvenceye almaya karar verdi. İnfazdan yana olduğunu ima etmesine karşın ne karar verirlerse versinler uygulayacağını belirtti. Önce kendinden sonraki konsül Iunius Silanus'a söz verdi. Silanus herkesin ölüm olarak varsaydığı "aşırı cezayı" savundu. Kendinden

sonra gelecek ikinci konsül Murena da öteki eski konsüller sırasıyla aynı fikirdeydi. Karşı koyan olmayacakmış gibi görünmekteydi. Ancak seçilmiş *praetor*lar konuşmaya davet edildi ve Caesar toplantıya seslenmek üzere ayağa kalktı.

Büyük bir ciddiyetle konuştu. Bu suç için hiçbir cezanın aşırı sert olmayacağını belirtti. Ancak ölüm cezası vermek bir hata olurdu. Sanıklar seçkin kimselerdi. Yargısız infaz korkunç bir emsal teşkil oluşturunca ve "Marcus Tullius'tan korkmamasına" rağmen başka bir konsül bu yetkisini despotça kullanabilirdi. Konuşmasının metin hali elimize ulaşmadı, ancak Cicero'nun cevabı ulaştı. Yayımlanan versiyonunda Cicero'nun sözleri şöyledir: "[Caesar] hapis cezasının kaçınılmaz bir biçimde menfur suçlar için özel bir ceza olarak tasarlandığını söylüyor. Bu nedenle sanıkların hapsedilmesi gerektiğini ve tutuklanmaları için belediyeler arasında pay edilmeleri gerektiğini belirtiyor."¹⁷ Caesar gerçekten de devlet hapishanelerinin olmadığı bir ülkede uzun süreli, belki de ömür boyu hapis cezasını savunduysa, önerisini ciddi almak epey güç olurdu. Komploculara nasıl bakılacaktı? Elbette büyük bir kaçış riski de söz konusuydu. (Ne de olsa önceki gün mahkûmları serbest bırakma girişimi görülmüştü.)

Daha sonraki kaynaklara göre Caesar, Cicero'ya aslında "En iyi ihtimalle Catilina bastırılincaya ve yargılanmak üzere getirilene kadar sanıklar İtalya şehirleri arasında dağıtılmalıdır"¹⁸ teklifini sundu. Şüphesiz yerel bölgelerdeki saygıdeğer kişilerin evlerinde ev hapsi fikrini aklından geçirdi. Bu daha akılcı ve pratik bir teklifti ve karşı çıkması epey zordu. Muhtemelen demek istediği buydu, Cicero yayımlanan konuşmasında Caesar'ın konumunu bilerek çarpıttı. Bunu yapmak için iyi bir nedeni olmalıydı, zira gerçekten alınan kararı savunmak için ihtiyaç duyduğu her argümanı bir araya getirmesi pek uzun sürmedi. Caesar'ın alternatifinin gerçekçi olmadığını göstermesi veya ileri sürmesi yardımcı olabilirdi.

Öyle ya da böyle Caesar'ın konuşması yığıtçe ve cesur bir işti. Belirleyici bir etki yarattı ve Senato'nun kanısı infaz karşıtlığına döndü. Silanus ölümü değil hapis cezasını kastettiğini belirterek

fikrini değiştirdi. Sadece eski konsüllerden Catulus, Caesar'ın teklifine karşı çıktı.

Ardından henüz 30'lu yaşlarının başlarında olan Marcus Porcius Cato öne çıktı. Cato döneminin en akılda kalıcı ve kendine has karakterlerinden birisiydi. Anlaşmaya yanaşmayan bir cumhuriyetçi olarak *populares* sınıfının ve anayasayı ihlal eden herhangi birinin azılı düşmanıydı. Çocukluğundan beri dik kafalı bir mizacı vardı, adı erdem ve doğruluk için bir sembol haline geldi. "Cato öyle dese bile bu inanılmaz bir şey" yaygın bir ifadeydi.

Bir oğlanken "idraki durgun ve yavaştı, ancak idrak ettiği şey hafızasında hızlıca yer ediyordu".¹⁹ Genç yaşta vefat eden üvey erkek kardeşini, görüşlerine bağlılığındaki aynı saplantılı ifratla sevmişti. Cato'nun doğru ve yanlışa dair katı görüşleri vardı ve espriden anlamazdı. Fiziksel rahatsızlığa karşı dirençliydi. Epey içki içmesine rağmen, bazı zamanlar ayakkabı giymekten rahatsız olmayacak kadar gösterişsiz bir yaşam sürdü. Para kazanmayı sevmesine rağmen, kamusal yaşamdaki rüşvete ve yozlaşmaya şiddetle karşıydı. MÖ 65 yılında *quaestor* olarak hazinenin idaresinden sorumluydu: Hazineye karşısına çıkan baştan savma finansal prosedürleri düzenleyerek memurları ve senatör arkadaşlarını üzdü. Cicero ona hayrandı, ancak onu idare etmeyi zor bir iş olarak görmekteydi, çünkü ne olursa olsun çoğunlukla uzlaşma eğilimi yoktu.

Cato, yaşı itibarıyla alışılmadık bir biçimde retorik egzersizleri yapmamasına veya konuşmalarını toplum önünde prova etmemesine rağmen gür ve insanın içine nüfuz eden sesiyle iyi toplum önünde iyi bir konuşmacıydı. Bir kere ayağa kalkınca saatlerce konuşabilirdi ve yılmaz bir kürsü işgalcisiydi. Bu konuya dair anlayışsızdı. Fikrini değiştirdiği için Silanus'a saldırdı, ancak tahkirinin çoğunu Caesar'a ayırdı. Yaygın bir mazeretle ve insancıl ifadelerle Caesar'ın devleti devirmeye çalıştığını söyledi. Kendisinin de korkmak için iyi sebeplerinin olduğu konuda Senato'yu korkutmak istemişti. Senato niçin çekiniyordu? Komplocular katliamlar ve kundaklamalar planladıklarını itiraf etmişti. Cato (Sallustius'a göre) "Hata yapmanın

sonuçlarını göze almaya gücümüz yetseydi, tavsiyeyi küçümsediğinizden bu yana tecrübenin sizi aptallığınıza ikna etmesi konusunda oldukça istekli olurdum. Ama etrafımız sarıldı. Catilina ve ordusu boğazımızı sıkmaya hazır ve surların içinde, şehrimizin kalbinde başka düşmanlar da var”²⁰ dedi. Senatoya bir öneri sunarak konuşmasını tamamladı: “Suça dönük niyetlerini kabul etmeleriyle eski geleneklere göre ölüm cezası gerektiren fiili suçları işlerken yakalanmışlar gibi idam edilmelidirler.”

Cato konuşurken kendi aleyhine bir eğlenceye yol açan bir olay meydana geldi. Caesar’ın önüne bir mektup getirildi ve Cato derhal onu komplocularla iletişim halinde olmakla suçladı. Onu mektubu sesli okumaya zorladı. Caesar rahat bir biçimde onun yanına geçti: Bu Caesar’ın metresi ve aynı zamanda Cato’nun üvey kardeşi olan Servilia’dan bir aşk mektubuydu. Cato “Al şunu, seni sarhoş salak” sözleriyle mektubu ona geri fırlattı.

Plutarkhos’a göre konuşma Cato’nun o ana dek yayımlanacak tek konuşmasıydı ve bir şeye zihnini verdiğinde onun olağanüstü berraklıkta görme yeteneğinin iyi bir örneğiydi. Caesar’ın muhafazakâr çıkarlara yönelik teşkil ettiği tehdidin ciddiyetini ilk fark edenlerden biriydi. Senato konuşmasından etkilendi ve fikrini yine değiştirerek Cato’nun ölüm cezası önerisini onayladı. Caesar’ın önerisini de ele alarak, komplocuların mülklerine el konulmasını emrettiler. Caesar, merhamet salığı reddedilirken teklifindeki en ağır unsurun kabul edilmesini haksızlık kabul ederek Senato’yu protesto etti. Cicero itirazı kabul etti ve mülklere el koyma kararını geri çevirdi.

Şimdi Caesar’ın gözü karardı. Suetonius’a göre yasal süreçleri engellemeye çalıştı. Binayı koruyan ve muhtemelen konuşmaları da dinleyen binanın dışındaki bir grup *equites* sınıfı mensubu yaptığından vazgeçmezse onu öldürmekle tehdit etti. Kılıçlarını çektiler ve niyetlerini belli ettiler. Bazı arkadaşları onun etrafında toplandı, kolları ve togalarıyla onu korudu. Muhafızlar kafasını sallayan Cicero’ya baktı. Gözü korkmuş Caesar toplantıyı terk etti ve yılın geri kalanında Senato’ya katılmadı.

Tartışmanın kanunen uygun yanları ve yanlışları neydi? Roma hukuk sisteminin malumatının tamamına hâkim olunamadığından, kesin konuşmak güçtür. *Popularesin* nihai kararın vatandaşların temel haklarını çiğnemediği konusunu tartışmakta haklı olabilir. Cicero'nun mahkûmlara ne yapacağına yönelik bir karara varmadan evvel Senato görüşünü alma konusunda direktmesi, *popularesin* görüşünün muhtemel geçerliliğinin farkında olduğunu göstermektedir. Ancak Caesar'ın müdahalesinde yargısız infazların meşruluğunu gündeme getirmemesi şaşırtıcıdır. Lentulus ve arkadaşlarının suç niyetlerini kabul etmeleri ve mülklerinde silah bulunması onları kanuni korumanın dışında bırakmaya yetmiş olabilir. Bununla birlikte Catilina'nın aksine komplocular cephanelerini henüz kullanmamışlardı. Dolayısıyla mesele vatana ihanet etmeyi planlamayla, vatana ihanet etmenin eşdeğer olup olmadığına varmaktadır. Cato'nun böyle olduğuna dair kuşkusu yoktu, ancak sığağı sığağına tartışmaktaydı. Son tahlilde kendisi ve diğer senatörler hukuk uzmanları gibi değil, olağanüstü bir durumda hızlı karar vermeye zorlanan siyasetçiler gibi davranıyordu. O sırada hiç kimse bunu yapmaya itiraz etmedi.

Önde gelen senatörlerle etrafı çevrili Cicero, oturumdan ayrılıp mahkûmları birer birer *praetorların* evlerinden almaya gitti. Duyuru yapılmadı, ancak Forum'daki kalabalık tartışmanın gürültüsü ve hareketliliğinden esaslı ve geri dönüşü olmayan bir şeylerin olacağını sezdi. İzleyicilerin çoğu geline nokta komplocuların basit bir biçimde hapse götürüldüğü düşündü. Görünüşe göre hiç kimse ivedi bir infaz beklemiyordu.

Konsül, Lentulus'u Palatinus Tepesi'ne getirip onu Kutsal Yol'dan aşağıya doğru ilerletip devlet hapishanesinin olduğu Forum'un köşesine götürdüğünde ürkütücü bir sessizlik çöktü. Mahkûmlar çatıdaki bir delikten içeriye girilen ve genellikle açlıktan ölmenin veya celladın beklendiği aslında bir sarnıç olarak inşa edilmiş zindana atıldı. Sallustius'a göre "Pisliği, karanlığı ve kötü kokusu oraya tiksindirici ve

dehşet verici bir hava katıyor”. Lentulus aşağıya indirildi ve kementle boğuldu. *Praetorlar* diğer dört tutsağı almaya gitti ve onlar da zindana indirilerek sırayla boğuldu.

Şu an için pek az işi olan biteni biliyordu. Cicero gelinen bu noktada herhangi bir duyuru yapmamaya karar verdi, zira burada ve Forum’da dikilen, komploda ufak görevler almış insan grupları dikkatini çekti. Bir kurtarma teşebbüsünde bulunma umudu için gecenin çökmesini bekliyorlardı. İnfazlar gerçekleşince, artık sükûnete gerek yoktu. Konsül Forum’a girdi, ölümün doğrudan ve üzücü bahsinden kaçınarak yüksek sesle bağırdı: “Yaşadılar.”

Gece çökmeye başlayınca kalabalığın mizacı değişti. Gerilimin azalmasından sonra sık sık olduğu gibi histerik bir yüksek moral patlaması vardı. Hâlâ senatörlerin refakat ettiği konsül Forum’un karşısındaki Kutsal Yol’dan yukarı çıkarak evine gitti. Kapı aralıklarıyla çatılara yerleştirilmiş kandil ve meşalelerle aydınlatılan sokaklarda sevinçle karşılandı. Senato ona “Vatanın Babası” unvanını bahşetti ve Cato tebrikini dışarıda tekrar ettiğinde şüphesiz sesinin doruğundayken herkes alkışladı. Bu Marcus Tullius Cicero’nun hayatındaki en gurur verici andı. İşte o, seçtiği arenanın, Forum’un ortasında, günün kurtarıcısı, Roma’nın başı. Sonraki yıllarda hiçbir şey tekrardan tam olarak böyle olmayacaktı.

Catilina’ya gelince, Roma’dan gelen korkunç haberler kısa bir sürede birliklerine ulaştı ve çözülmeye başladılar. 20 bin asker topladığı söylendi, ancak kısa bir süre içinde bu sayının ancak çeyreği kalmıştı. Eski dostu Antonius’a onu izleme vazifesini verdi. MÖ 62 yılının başlarında iki ordu karşılaşınca, hiç kuşkusuz diplomatik açıdan isteksiz komutan gut hastalığını öne sürdü ve savaşı yardımcısına bıraktı. Kolay, ancak kanlı bir zaferdi. Catilina, Marius’un askeri sancağının yanında öldü –bize aktarıldığına göre göğüs göğüse çarpıyordu. Karşılaşma muhtemelen tek taraflı bir çatışmadan biraz daha büyüktü. Ancak Catilina öldü.

Optimates sınıfının tüm dalga geçmelerine karşın Cicero devlete yönelik tehlikeyi bertaraf etmişti. Daha sonra edineceği kibir ve

CATILINA'YA KARŞI

kararsızlık namına karşın zekâ, sabır ve kararlılıkla hareket etmişti. Sicilya'daki *quaestorluk* vazifesindeki idari sözünü layığıyla yerine getirmiş ve pek çok yaşıtından daha iyi yönetebileceğini göstermişti. Tertip muhtemelen Cicero'nun öne sürdüğünden çok daha az tehdit teşkil ediyordu. Karikatürize edilmiş olsa da Catilina, *popularesin* süregelen mücadelesini ve yeni tip siyasetçiyi temsil etmekteydi. Yenilgisinin Caesar gibi aktivistler için ciddi sonuçları olması muhtemeldi.

Görev süresi dolan konsülün kendi cumhuriyet yönetiminle gurur duymak için nedenlere sahipti, ancak başarının bedeli vardı. Göreve gelmeden önce tüm insanlar için her şey olma, radikalleri hoşnut ettiği kadar muhafazakârların çıkarlarını da hoşnut etme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı. Ocak ayındaki toprak reformu yasa tasarısını onamayı reddetmesi ve komplocuları yargısız infaz etme kararı (özellikle de Rabirius olayının ikazının ardından) onu kesin olarak *optimates* sınıfının yanında konumlandırdı. Cicero'nun kimliği ifşa oldu.

GÜZEL ÇOCUĞUN İNTİKAMI

İyi Tanrıça Olayı ve Pompeius'un Dönüşü: MÖ 62-58

Vatanının Babası kendi sayesinde Cumhuriyet'in güvende olduğuna inanmaktaydı. Muhakkak ileride sorunlar vardı. Pompeius ve lejyonları kısa süre sonra Asia Minor'den dönecek ve muzaffer komutan devlette önder bir vazife alacağını beklemekteydi; olası bir bahane verilirse Sulla gibi davranıp Roma'ya yürüyüp otokrasi kurabilirdi. *Populares* sınıfı Catilina'nın yenilgisiyle kati surette kaybetmişti, ancak yılan sadece afallamıştı. Perde arkasında senatörlerin çıkarlarına karşı komplo düzenleyen Caesar, siyaset basamaklarını tırmanıyordu ve kazaya uğramazsa birkaç yıl içinde konsül olacaktı. Yetenekleri arasında olduğunu düşündüğü çekişen taraflar arasındaki dengeyi sağlamak Cicero'nun vazifesi olacaktı.

Konsüllüğünden fazlasıyla kıvanç duyduğundan bu konu hakkında konuşmamayı reddetti. Dinleyicileri kısa süre içinde ondan sıkıldı. Plutarkhos "Herhangi bir kişi, Catilina ve Lentulus hikâyelerinin sonsuz tekrarını dinlemek zorunda kalmadan Senato veya halka açık toplantılara ya da mahkeme oturumlarına katılamazdı"¹ diye yazar. "Bu sevimsiz alışkanlık ona kaderi gibi yapıştı."²

Cicero'nun kendini beğenmişliği her ne kadar kısmen bir parçası olsa da tamamen kibrin dışavurumu değildi. Şahsen "Biraz meyilli olduğum aptalca bir kibir"³ diyerek kendisiyle alay etmişti. Bununla birlikte önde gelen bir Romalının siyasal ve sosyal özelliklerinin esas olan saygınlık anlamına gelen *dignitas* kendi ve atalarının başarılarının

bir karışımına dayanıyordu. Cicero statüsünü korumak için sadece kendi başarılarına sahipti, bu nedenle azamet ve devamlı kendini övme yoluyla kendisini halkın gözünde sağlam ve görünür tutmaya mecbur hissetti. Ayrıca arkadaşlarını ve yakınlarını kendisiyle başarıları hakkında yazmaya teşvik etti.

Cicero'nun konumu zannettiği kadar seçkin ve güvenli değildi. Görüldüğü kadarıyla zafer alayı sonlanmadan evvel bile ona karşı tepkiler sürmekteydi. Olayları uzaktan izleyen Pompeius, Catilina'nın askeri tehdidini onunla yüzleşebilen tek adamın anımsanması için bir fırsat olarak gördü. Bu Roma'ya döndüğünde sorun çıkarmasını beklediği Senato karşısındaki konumunu güçlendirecekti. Kayınbiraderi *Tribunus* Quintus Caecilius Metellus Nepos'tan Catilina konusuna karşı özel yetkisini kullanmasını ve Cicero'nun konsüllüğündeki ısıltıyı kaldırmak için elinden geleni yapmasını istedi.

Metellus Nepos saldırısını yılın son günü başlattı. Makamından ayrılmadan hemen evvel konsüllerin Forum'daki Toplantı Alanı'nda toplanan halkın önünde idarelerinin hesabını şeffaflıkla vermeleri bir gelenektir. Cicero tutanağını ilan etmek için ilk büyük fırsatı iple çekiyordu, ancak Metellus Nepos cümbüşüne son verdi. Bir *tribunus* dostunun eşliğinde veto yetkisini kullandı ve Cicero'nun konuşmasını men etti. Konuşma kürsüsünün önündeki sıralarda oturan Cicero'ya yalnızca makamdan ayrılma üzerine olan geleneksel yemini edebileceğini ve sonra istifa etmesi gerektiğini söylediler.

Cicero talebi yerine getirmeyi kabul etti, ancak son sözünü söylemeye kararlıydı. Alışlagelmiş kaide yerine yeni bir yemin doğaçladı ve "Yurdumu kurtardığıma ve egemenliğini koruduğuma yemin ederim"⁴ dedi. İlerleyen saatlerde düşmanca tavrını yumuşatmak için arabulucular vasıtasıyla Metellus Nepos'a çağrıda bulundu. Metellus Nepos, kamuoyu açıklamasından geri adım atamayacağı için elinin kolunun bağlı olduğu yanıtını verdi. "Başkalarını yargısız cezalandıran bir kişiye kendisi hakkında konuşma hakkı verilmemelidir" diye belirtti.

Cevap netameli ve açıktı. Metellus Nepos ve büyük ihtimalle Pompeius, Caesar gibi *populares* sınıfından kişilerle birlik halindeydi.

Tribunus Pompeius'u İtalya'daki düzeni yeniden sağlamak için görevlendiren bir yasa tasarısını desteklemeyi sürdürdü, ancak o zamana dek Catilina öldü ve ordusu yok edildi. Böylece halkın önüne Pompeius'un yokluğunda konsüllük için aday olmasına müsaade eden başka bir kararname sunuldu. Şu an *praetorluk* vazifesindeki Caesar yardıma hazırды ve Forum'daki İkizler Tapınağı'nın önüne yerleştirilmiş platformda oylamaya nezaret etmek için Metellus Nepos'la birlikte oturdu.

Beklendiği gibi o yıl *tribunus* olan Cato veto etti. Ancak Metellus Nepos, ara sokaklarda bir grup gladyatör ve başka savaşçıları toplamıştı. Vetonun ardından onları kalabalığın üzerine saldı ve senatör zümresinin çoğu peş peşe gelen darbelerle geri çekildi –güvenliğinden endişelenen konsüllerden birisi onu tapınağın içine çekene kadar, şaşırtmayacak biçimde inatla yerinden kıpırdamayan Cato hariç. Bu sindirme denemelerine rağmen, toplanan kalabalıkta oylamayı sürdüremeyecek kadar çok muhalefet vardı ve teklif geri çekildi.

Senato, Metellus Nepos'un fazla ileri gittiğini fark etti ve hem onu hem de Caesar'ı resmi görevlerinden uzaklaştırdı. Caesar yenilgiyi ne zaman kabulleneceğini biliyordu: *lictör*larını feshetti, mor bordürlü togasını çıkardı ve evine gitti. Bununla birlikte karakteristik taktiksel zekâsıyla durumu çabucak telafi etti. Yaygaracı kalabalıklar görevinin iadesi için bağırıldıklarında, Forum'a gitti ve onları dağılmaya ikna etti. Bunun kendiliğinden mi geliştiğini yoksa akıllıca tasarlanmış bir sokak müsameresi mi olduğunu merak etmemek güç. Her türlü Senato, olumlu tavrından ötürü o kadar şaşırdı ve hoşnut kaldı ki onu affetti ve *praetorluk* vazifesine geri döndü. Metellus Nepos'a gelince, o da görevdeki başarısızlığı bildirmek için Pompeius'a döndü.

Zayıflatma girişiminden cesareti kırılmayan eski konsül saygınlığıyla uyumlu yeni ve daha gösterişli bir eve ihtiyacı olduğuna karar verdi. MÖ 62 yılının sonlarına doğru şehrin en ihtişamlı mevkii Palatinus Tepesi'ndeki Forum'a bakan en büyük konaklardan birini

satın aldı. Bu konak, haliyle, Crassus'a aitti. Şehrin muhteşem manzarasına bakan ev Palatinus Tepesi'nin kuzeydoğu yamacında yer alıyordu. Bundan daha münasip bir konum olamazdı; Forum Clivus Victoriae'dan (Victoria Yokuşu) aşağıya doğru birkaç dakika yürüme –veya tahtirevan yolculuğu– mesafesindeydi. Cicero'nun ziyaretçileri ve dalkavuklarının sabah ziyaretleri için artık uzağa gitmesi gerekmiyordu. Şehrin merkezindeki alan yetersizdi ve ev büyük bahçesi olan az sayıdaki evden biriydi. Yunan geleneğini izleyen ve felsefi tartışmalar için de kullanılan bir alıştırma alanıyla (*palaestra*) birlikte sıralanmış ince kavak ağaçları da vardı.

Evin yaklaşık fiyatı 3,5 milyon sestertius gibi yüksek bir meblağdı ve Cicero parayı denkleştirebilmek için çok fazla borç almak zorunda kaldı. Bu safhada kendisi nakit sıkıntısı içinde bulması tuhaftı. Eş konsülü Antonius'la yaptığı anlaşmanın bir kısmı, Macedonia valisiyken muhtemel kârıyla finanse edilen yüklü bir krediydi. Bundan ayrı rüşvet suçlamasını başarıyla savunduğu komploculuğundan kuşkulanan bir kişiyle kredi görüşmesi yaptığı da söylendi. Maalesef Antonius'tan nakit almakta zorlandığından “ortak kârlarına” bakması için Macedonia'ya bir azatlı gönderdi.

Cicero ev almaktan fazlasıyla keyif alırdı –sekiz veya daha fazla sayıdaki bahçeli evden oluşan koleksiyonunu “İtalya'nın incileri” olarak adlandırırdı. Palatinus Tepesi'ndeki sarayın yanı sıra Carinae'da şimdi Quintus'a devredilmiş bir aile evi, ayrıca Argiletum'da ve 80 bin sestertius kiralık geliri olan Aventinus Tepesi'nde de bir evi vardı. Arpinum'da aile mülkü, Napoli ve Pompeii (aynı zamanda evi de) yakınlarında iki küçük tarlası vardı; ayrıca konforlu otellerin yokluğunda zengin Romalıların anayollar boyunca şahsi yol kenarı durakları olarak kullandıkları *diversaria* adı verilen bir dizi küçük barınak edindi. Bu mülklerden bazılarını satın aldı, ancak diğerleri miras veya mahkemelerde temsil ettiği müvekkillerinin hediyeleyirdi.

Kendine özgü tercihleri vardı. Pompeii'nin yaklaşık 80 kilometre kuzeyindeki Campania sınırında bulunan Formiae'daki evi “bahçeli bir ev değil –halka açık bir salondur”. Daima gururu ve neşesi, ıslahına

para harcamayı kesmediği Roma'ya rahat ulaşılan Tusculum'daki eviydi. Atticus'a Antium'un kıyısına yakın Astura'nın az ağaçlı yarımadasında gözlemlediği başka bir mülk hakkında (yaşamının sonuna doğru almıştı) şunları gözlemledi: "Sana diyeceğim o ki bu bölge büyüleyici. Bir şeyler yazmak isteyen birisi için kuytu ve gözden ırak. Ve yine de her nasıl olursa olsun 'evlerin en iyisi' değildir, yani ayaklarımın yakında beni gerisin geriye Tusculum'a götürüyor. En nihayetinde bu küçük ormanlık kıyı manzarası resminden kısa sürede bıkılacağını zannediyorum."⁵

Artık resmi vazifeleri olmadığından, Cicero avukatlıkla meşgul oldu fakat ara sıra mahkemede tanık olarak da yer aldı. MÖ 62 yılında meydana gelen sansasyonel bir skandalı izleyen bir davada delil sundu. Kutsala saygısızlıkla suçlanan, azılı genç aristokrat Publius Clodius Pulcher'in mazeretini düşürdü. Clodius *patricii* sınıfından Claudius Ailesi'nin bir üyesiydi, ayrıca bu ismin popüler bir versiyonunu kullanmaktaydı. Claudii' Ailesi, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana her nesilde konsül yetiştirmişti ve yüzyıllar boyunca zorbalık ve şiddet hususunda hak edilmiş bir nama sahipti. Sıradan bir olayda Claudius Ailesi'nden biri Roma filorusunu savaşta yönetiyordu. Kendileri için hazırlanmış tahıllarla beslenen kutsal tavuklar olumlu bir alamet vermediler. Böylece Claudius, "Yemek istemiyorlarsa o halde içsinler," diyerek tavukları denize attırdı.

Clodius tam anlamıyla atalarına çekmişti. Gençliğinde Asia Minor'de hizmet ederken komutanına karşı ayaklanma çıkmasına yardım etmişti ve daha sonra korsanlar tarafından kaçırıldı. Roma'ya döndüğünde Catilina'ya irtikâp suçlamasıyla başarısız bir şekilde dava açmıştı –tahminen Catilina'nın zengin müdafisi Crassus'tan para elde etmek dışında hiçbir ciddi kastı yoktu. MÖ 63 yılında Cicero'nun korumaları arasına belki de siyasi görüşü kadar eğlence için de katılmıştı. Şimdi *quaestor* adayı olarak siyasi kariyerine

* Cladius kelimesinin çoğul hali. (ç.n.)

gerçek manada başlama noktasındaydı. Hâlihazırda genç bir şama-tacıdan daha fazlası olarak görülmüyordu ve ciddi ve amansız bir *populares* destekçisi olarak ortaya çıkmasına bir iki yıl vardı.

Kadınların tanrısı İyi Tanrıça'nın bayramı her yıl aralık ayının başlarında üst düzey bir hükümet görevlisinin evinde kutlanırdı. Vesta Rahibeleri'nin huzurunda yalnızca kadınların katılmasına müsaade edilen gizli mistik ayinler gerçekleşirdi. En önemli ritüellerin gece gerçekleştirilmesi dışında gerçekleşenlere dair pek az şey bilinmektedir. Müzik çalınırdı ve bir tür kurban sunulurdu. Önceki yıl ifa sırası Cicero'daydı –ya da daha doğrusu Terentia'daydı– ve bu defa ritüel *Pontifex Maximus* Iulius Caesar'ın resmi konutu olan Domus Publica'da gerçekleşecekti. Caesar'ın eşi Pompeia'ya âşık olan Clodius, etkinliğe kadın elbisesi giyerek sızmaya karar verdi. Lut' çalgıcısı kılığında ayine girdi ancak evin koridorlarında yolunu kaybetti. Adını soran biz hizmetçiyle karşılaştı. Erkeksi sesi kimliğini açık etti ve kaçtı. Alarm verildi ve bir yatağın altında saklanırken yakalanana kadar arama sürdü. Bir şekilde kaçabildi. Pek çok kişi olaydan yaralanmadan kaçabildiği için onun şanslı olduğunu düşünmekteydi.

Cicero, Atticus'a konuyla ilgili yazdığında, coşkulu neşesi ayan beyan sezilmektedir. “Zannediyorum ki Appius'un oğlu P. Clodius'un ulusal bir kurban esnasında C. Caesar'ın evinde kadın kılığında yakalandığını ve kaçışını hizmetçi bir kızın ellerinden kurtulmasına borçlu olduğunu duymuşsundur –muhteşem bir skandal. Derinden üzüleceğinize eminim!”⁶ Esasen Cicero'nun da bildiği gibi ciddi bir meseleydi bu. Dini ritüel hemen hemen bütün kamusal etkinliklere dahildi ve ihlali affedilemezdi. Clodius kaçınılmaz biçimde çok ağır suçlamalarla yüzleşecekti. Caesar şahsen utanç içerisindeydi ve “masum olsun veya olmasın eşinin her türlü şüphenin üstünde olması gerektiği” yönündeki ünlü sözünü söyleyerek derhal Pompeia'dan boşandı.

İyi Tanrıça hadisesine anlam vermek güçtür. Belirtilebildiği kadarıyla siyasi imalar bulunmamaktaydı. Ancak ziyaretçilerle dolu bir ev,

* Lavta ve uda benzeyen ve yurtdışında lut olarak çalınan telli bir çalgı. (ç.n.)

gizli âşıklar için münasip bir buluşma noktası değildi. Muhtemelen Clodius'un aklındaki tek şey cüretti. Roma'nın revaçtaki genç jenerasyonunu tam anlamıyla eğlendirecek türden bir muziplikti. Bu genç erkek ve kadınların epey parası vardı, sosyal ve cinsel anlamda özgürleşmişlerdi. Katı kamu görevi geleneğine sırt çevirmişlerdi. Artık topluluk kavramlarıyla –aile, soy, *patricii* veya soyluluk durumu– ve otoriteye karşı isyan etmekle kendilerini tanımlamıyorlardı, anı yaşıyorlardı.

Onların pek çoğu Catilina'ya sempati duymuştu (Gerçi bazı sebeplerden ötürü Clodius'un başarısız devrimle pek az bir ilişkisi vardı) ve şu anda siyasete vakit ayırmaları bile iç savaş sırasında Caesar'ın destekçileri olarak ortaya çıktılar. Aralarından bazıları onun en üstün yetkilerle donatıldığı yıllarda önde gelen iştirakçileri oldular: Hünەرli, vicdansız ve ödenmesi gereken büyük borçlarla, Caesar'ın kendilerini cömertçe desteklemesi koşuluyla Cumhuriyet'in ölüm sancıklarına yardım ve yataklık etmekte hiçbir beis görmediler. Pek çoğunun birbirini tanımasına karşın uyumlu bir hareket değildi. Arkadaşlıklar kurulur ve bozulurdu; klikler oluşur, dağılır ve yeniden oluşurdu. Saygın kanaat onları derinden reddetti. Çağdaş tarihçi Sallustius onlar hakkında şu iddialarda bulundu:

Zina tutkusu, aşırı içki içme ve şehvetin diğer biçimleri. Erkekler, kadınlar gibi fahişelik yaptı ve kadınlar her köşede iffetlerini sattı. Damak tatları için hem karayı hem denizi talan ettiler. Uykuları gelmeden yatağa girdiler ve aç, susuz, üşümüş veya yorgun hissetmeden bedenlerinin rahatına düşkünlüğüyle ihtiyaçlarından önce davrandılar. Böyle işler mülklerini israf etmiş genç erkekleri suça yönelmeye teşvik etti.⁷

Clodius'un çevresinden büyükşair Gaius Valerius Catullus, Clodius'un üç kız kardeşinden en büyüğüne âşık oldu. Kadın, Catullus'u terk edince, ıskartaya çıkarılmış tutkunun öfkesiyle Clodia'nın hafif yaşam tarzıyla ilgili akılda kalıcı şeyler yazdı. Clodia'nın bir diğer aşığı Marcus Caelius Rufus'a yazdığı bir şiirde Clodia'yı "Kavşaklarda ve

arka sokaklarda Roma'nın asil evlatlarına mastürbasyon yapmaya hazırır⁸ şeklinde aylaklık ederken tasvir etmektedir. Gözde Palatinus Tepesi'nde evi ve Tiber'de elverişli biçimde kamu hamam alanının yakınında genç erkekleri almakla suçlandığı bahçeleri vardı. Clodia ve kız kardeşlerinin yaygın bir biçimde erkek kardeşleriyle yattıkları sanılıyordu ve bu tip suçlamaların siyasal hayatın hararetle tartışmaları olmasına rağmen ensest dedikoduları ısrarla devam etti ve kız kardeşlerden birinin eski kocası tarafından yeminle doğrulandı.

Bir bekâr olarak Caelius, Clodius'un sahibi olduğu apartman bloklarından birinde yaşadı, ancak en sonunda arkadaşının kardeşiyle ilişkileri bozuldu. MÖ 56'da Clodia, reddedilen âşık statüsünü Catullus'la paylaşan Caelius'u kendisini zehirlemekle suçladı. Cicero, "Palatinus'un Medeiasının" veya Caelius'un deyişiyle "10 sentlik Klytaimnestra'nın" yıkıcı bir ifşasını sunduğu en eğlenceli konuşmalarından biriyle onu başarıyla savundu.

Genç çevrenin diğer üyeleri arasında Cicero'nun çocukluğundaki büyük hatibin torunu ve komplocu Lentulus'un üvey oğlu Marcus Antonius ve Gaius Scribonius Curio da bulunuyordu. Bu ikisi yakın arkadaştı ve Cicero'ya göre âşıktılar. Curio genç tabisini kefil olduğu büyük borçlar almaya teşvik etti. Yaklaşık 20 yıl sonra Cicero'nun Antonius'a karşı yaptığı büyük konuşma dizisi olan Philippicae kitaplarından birinde bu ilişki canlı bir incelemeye (belki biraz fazla canlı) konu olur.

Sen (Marcus Antonius) bir erkeğin togasına büründün ve onu hemen bir fahişenin elbisesine çevirdin. İlk başta sıradan bir jigoloydun; sabit bir ücret talep ettin ve daha da fazlasını. Curio kısa süre sonra ortaya çıktı ve seni oyundan çıkardı. Sana evli kadın elbisesi vermiş gibi Curio'ya son derece kendini adamıştın. Şehvet için satın alınan hiçbir çocuk Curio'yla olan gibi sahibinin gücünde olamadı. Babası seni kaç evinden kovdu? Kaç kere ön kapısından

* Aslen Euripides'e ait olan bir Yunan tragedyası ve tragedyayla aynı adı taşıyan eserin başkarakteridir. (ç.n.)

geçmediğinden emin olmak için bekçi dikti? Ve yine de gecenin karanlığında şehvetin ve paranın sürüklemesiyle kiremitlerin arasından içeri girdin.⁹

Kulağa abartılı geliyor, ancak Cicero arabulucu olarak getirildiğinden ve Curio'nun babasını borçlarını ödemeye ikna ettiğinden bahsettiği hususlardan haberdar olmalıydı. Antonius evden kanunen uzaklaştırıldı ve bir süre Clodius'a bağlandı. İlişkileri belki de Antonius'un daha sonra evleneceği Clodius'un karısı Fulvia'yla olan yasak aşkıdan ötürü uzun soluklu olmadı. Ayrıca Clodius'un aşırılıkçı politikalarından ve yükselttikleri muhalefetten rahatsız oldu. Yeni bir başlangıç yapmaya karar verdiğinde askeri ve topluluk önünde konuşma eğitimi almak için Yunanistan'a gitti.

Esasen Cicero bu tip olayları içtenlikle onaylamasa da genç neslin çoğunu oldukça iyi biliyordu. Terentia, Cicero'nun Clodia'dan hoşlanmaya başladığından endişelenene kadar bir süre konsül korumalarına mensup Clodius'la arkadaşlık yapmıştı. (Daha mantıksız bir romantizmi hayal etmek zor.) İlk kez topluluk önünde konuşma eğitimine gayri resmi öğrenci olarak aldığı MÖ 66 yılında tanıştığı parlak, ancak istikrarsız Caelius'a epey düşkün oldu. Caelius Roma sahnesinin keskin gözlü bir gözlemcisi oldu, dedikoduyu severdi ve kusursuz bir mizah anlayışı vardı; kendisini iyi bir şaka yüzünden kendisini çok fazla affedecek Cicero'yu isteksiz yaşlı devlet adamı Asia Minor'de bir yurtdışı görevindeyken şehirdeki son olaylar hakkında 10 yıl boyunca güncel tuttu.

Catullus da Cicero'yu tanırdı ve ona etkileyici bir şiir yazacak kadar saygı duyardı:

*Roma'nın oğulları arasındaki tatlı dilli
Ölü, yaşayan ve henüz doğmamış
Catullus, şairlerin en önemsizi
Marcus Tullius'a en sıcak teşekkürlerini sunar
-şairlerin en önemsizi kadar
avukatların prensidir.¹⁰*

Cicero'nun davranışlarını ahlaki açıdan sakıncalı bulduğu insanlarla bu kadar iyi ilişki içinde olması tuhaf görünüyor. Aslında genç erkeklerden hoşlanıyordu ve yaşlandıkça onları yetiştirmekten, yeteneklerini geliştirmekten ve kariyerlerini ilerletmekten hoşnut oluyordu. Dostluklarının canlılığından keyif aldı. Caelius ardı arkası gelen genç arkadaşlarından ilkiydi –sonuncusu ve en düzenbazı Caesar'ın evlatlığı, daha sonra İmparator Augustus olacak genç Octavianus'tu.

Bunların hiçbiri Cicero'nun eşcinsel olduğunu öne sürmek için değildir. Aynı cinsiyetin ilişkilerini bariz bir biçimde reddetti. Siyasetçilerin akıllarına gelen her türlü cinsel birlikteliği rakiplerine karşı bir suçlama olarak sundukları bir dönemde Cicero hakkında bu tür bir suçlamaya ender rastlanırdı. Bekâretini gençliğinde yaşlı bir sınıf arkadaşıyla kaybettiğine dair muhtemelen kötüleiyici bir iddianın dışında bu konudaki tek doğrudan kanıt genç kölesi Tiro için kaleme aldığı cilveli erotik bir şiirdir. Ancak bu en iyi ihtimalle Yunan aşk şiirinin şakacı bir kopyası olarak görünmektedir.

Senato İyi Tanrıça skandalının üstesinden nasıl gelineceği konusunda kararsızdı. Dava yalnız sorun yaratır ve *populares* sınıfını kışkırtabilirdi, ancak başka bir seçenek yokmuş gibi görünmekteydi. Senato tarafından özel bir mahkeme kurulması onandı ve teklif ardından Halk tarafından değerlendirildi. Orada bulunan Cicero sahneyi şöyle tasvir etti: “Senato kararının koşulları altında kanun tasarısının meclise sunulacağı gün geldiğinde keçi sakallı gençler ve başlarında küçük Curio Hanım'ın olduğu tüm Catilina çetesi tasarının reddini talep etmek için orada toplanmıştı. Clodius'un kabadayıları geçitleri tutmuştu.”¹¹ Oylama imkânsız görünüyordu ve konu Senato'ya geri iade edildi. Nihayet MÖ 61 yılının Temmuz ayında mahkeme Clodius'un yararına olacak şartlar altında kuruldu. Catilina'nın gölgedeki finansörü Crassus, Senato'ya sorun oluşturduğu için mutlu olarak jüri üyelerine rüşvet vermek için para kaynağıyla ortaya çıktı.

Clodius, Roma'nın dışındaki Etrüsk kenti Interamna'da olduğundan (bu kentte hatırı sayılır bir siyasi nüfuzu vardı ve Cicero'ya göre kırsal kesimi rahatsız etmek için çeteler görevlendirmişti) kendisinin ayine zorla giremeyeceğini ileri sürdü. Kocasının Clodia'ya ödemeye yaptığına inandığı ziyaretlerden hâlâ rahatsız olan Terentia, Cicero'yu tanık kürsüsüne çıkmaya ve söz konusu günde Clodius'u Roma'da gördüğünü bildirerek onun mazeretini geçersiz kılması için kışkırttı. Duruşmanın başlangıcında her şey yolundaydı, jüri tedbir istedi (dürüstlüğü gösterir) ve kolay çözümlenebilir bir davaya benziyordu. Ancak sonra Crassus'un parası işlemeye başladı.

Cicero Atticus'a şunları aktardı:

Birkaç gün içinde, arabuluculuk yapan tek bir köleyle (orada bulunan eski bir gladyatör) bütün işleri yoluna koydu –onları evine çağırdı, sözler verdi, tasarılarla arka çıktı veya direkt para verdi. Bunun üstüne (gerçekten de şaşırtıcı) bazı jüri üyeleri bazı hanımlarla randevu veya soylu ailelerin gençleriyle tanışma şeklinde bir prim aldı. Yine de kendileri az bulunur bir halde olan 25 jüri [*optimates*] risk alacak cesarete sahipti, pek de az olmayan bu kişiler tüm topluluk yerine hayatlarını feda etmeyi tercih ediyordu. Öteki 31 kişi ise itibarlarının düşüşünü değil cüzdanlarının doluluğunu dert ediyordu.¹²

Clodius aklandı, ancak kindar bir adam olduğundan kendi aleyhinde tanıklık eden Cicero'yu cezalandırmaya karar verdi. Bir süre bir gelişme yaşanmadı ve Cicero bedelini göze alarak eğlenmekten kendini alamadı. Ona Güzel Çocuk lakabını taktı (Pulcher, güzel anlamına gelen Latince kelimeyle yaptığı bir kelime oyunuydu). Sonraki yıllarda Senato toplantılarında ve başka yerlerde birtakım iğneleyici görüşmeler yapıldı.

Clodius “Bir konak satın aldın” diye alay etti.

Cicero “Bir jüri satın aldığımı dediğin düşünülebilir” diye karşılık verdi.

Başka bir olayda iki adam siyasi bir mevki için bir aday Forum'a doğru beraber götürürken bir sohbe te giriştiler. Clodius, Cicero'ya tabileri olan Sicilyalıları gladyatör gösterilerinde koltuk verme alışkanlığının olup olmadığını sordu. Cicero olmadığını söyledi.

Clodius "Ah" diye cevap verdi. "Ama ben onların yeni hamisiyim ve bu geleneği başlatacağım. Fakat eski bir konsül eşi olan kız kardeşim emri altındaki tüm o boş alanla bana sadece acınacak halde bir ayak veriyor."

Aralarındaki ilişkiye dair dedikoduları ima etmesine dayanamayan Cicero "Ah kız kardeşinin meselesindeki *bir* ayağın hakkında söylenme. Her zaman ötekini kaldırabilirsin" dedi.¹³

Bu tür bir dalaşma görmezden gelinmedi. Kariyerinde de sık sık olduğu gibi Cicero mizah anlayışının beklentilerine ciddi zararlar vermesine müsaade etti.

MÖ 62 yılının sonlarına veya belki de MÖ 61'in başlarına doğru bir zamanda Pompeius altı yıllık bir seferin ardından İtalya'ya döndü. Denizleri korsanlardan temizlemişti, Pontos Kralı Mithradates'e karşı giriştiği savaşı kazanmıştı ve Syria'yı, Fırat Nehri'nden Mısır sınırlarına kadar imparatorluğa katmıştı. Asia Minor'le ticaret artık devam edebilir ve para Roma'ya akabilirdi.

Pompeius büyük bir general olmaktan çok daha yetenekliydi, ancak birinci dereceden bir yöneticiydi. Mithradates'e karşı düzenlenen sefer uzun sürmüştü ve kralın kurnaz bir düşman olmasından ötürü zorlu bir savaştı. 13 yıl önce yeni Roma eyaleti Bithynia'yı işgal etmesinin ardından düşmanlık başlamıştı. Pompeius, doğudaki Roma güçlerinin komutasını yetenekli selefi Lucullus'tan devralmaya geldiğinde mutlak zaferin yakında olduğunu fark etti. Ona zemin hazırlanmıştı ve tek yapması gereken direnişin son alevlerini söndürmekti. Pompeius, kendisi düşmanın ana vatani Pontos'a ilerlerken Parthia kralını Mithradates'in müttetiki tarafından yönetilen Armenia'yı işgal etmeye ikna etti. Sayılarının mutlak çoğunluğuyla Romalılar ezici bir zafer kazandı.

Yılmayan yaşlı kral sürdürmeye çalıştı, hain oğullarından birinin bölgelerini ele geçirdi, yeni birlikler topladı ve İtalya'nın işgaline kafa yordu. Ancak onun fazlasıyla ezilen tebaasının canına tak etti ve isyanlar baş gösterdi. Büyük oyun en sonunda sona erdi. Uzaktaki bir hisara saklanan Mithradates, zahmetli bir biçimde oluşturduğu fiziksel bağışıklığı sayesinde başarısız biçimde kendini zehirlemeye çalıştı ve kendisini bıçaklaması için bir köle bulmaya çalıştı.

Birtakım düşmandan arındırma harekâtının ardından Pompeius, Palaestina'daki bir iç savaşı çözmek için güneye yürüdü ve Kudüs'teki Tapınak'ta bulunan Kutsalların Kutsalı'nı ziyaret etti. Roma ordusunun Kızıl Deniz'e ilerlemesini hayal ediyordu, ancak Mithradates'in ölüm haberi ulaşınca askeri meselelerden idari meselelere geçiş yaptı. Görevi imparatorluğun doğusunda düzeni uzun süre boyunca güvenliğini garanti edecek biçimde yeniden tesis etmekte. Bir sonraki yüzyıla kadar büyük oranda değişmeden kalacak doğu eyaletlerindeki yerleşimleri epey iyi değerlendirmişti. Karadeniz'deki Pontos'tan, güneyde Syria'ya kadar Akdeniz kıyı şeridi boyunca doğrudan yönetilen Roma eyaletleri zinciri tesis edildi. Doğu sınırları iç işlerini müdahale edilmeksizin yönetmelerine müsaade edilen, ancak dış işlerinde Roma'ya bağlı bir dizi yarı bağımsız krallık tarafından korunuyordu.

Pompeius sadece 44 yaşındaydı, ancak yaşamının geri kalanında yapabileceği çok az şey kalmış gibi görünüyordu Brundisium'a varır varmaz güçlerini dağıttı, böylelikle herkesi rahatlatı. Ünlü komutanın silahsız ve yalnızca birkaç arkadaşıyla "Bir yurtdışı tatilinden geliyormuş gibi"¹⁴ (Plutarkhos'un ifadesiyle) görünmesi kamuoyunda büyük bir etki oluşturdu. Via Appia" boyunca şubat ayında ulaştığı Roma'ya kadar süren ağır yolculuğunda onun geçişini izlemek için büyük kalabalıklar toplandı.

Bazılarının korktuğu gibi askeri otorite kurmaya ihtiyaç duymadı, zira apaçık Roma'daki ilk insandı. Ancak onun üstünlüğünü

* Günümüzdeki Filistin'in de içinde bulunduğu bir idari bölge. (ç.n.)

** Appius Yolu. (ç.n.)

kıskanan Senato, onun monarşi yetkilerine dair bir isteği olmayan yürekten bir muhafazakâr olduğunu göremedi. Her halükârda bir tehditle karşılaşırsa bir ordu kurmak için mali kaynaklara sahip olmasının yanı sıra halkın desteğini de aldığını biliyordu.

Pompeius'un aklında iki asli amaç vardı. İlki Senato'yu doğudaki yerleşimine onay vermesi için ikna etmek ve ikincisiye kıdemli askerlere verilmek üzere toprak tanzim yasası düzenlemektir. Metellus Nepos'u bir makama yerleştirme girişimi, onun sorunları önceden gördüğünü ve görüşlerini tamamen açık etmeden, Senato üzerinde nüfuz elde etmek için kendisini *populares* sınıfının yanında konumlandığını göstermektedir.

Cicero bir açıklık gördü. Senato'daki seçkin bir üye olarak gücünden ziyade nüfuza sahipti, fakat hâlâ değişime rehberlik edecek bir konumdaydı. Amacı her zamanki gibi anayasanın daha iyi işleme-siydi. Bu yalnızca farklı çıkar gruplarının –Senato üzerindeki mutlak gücüyle aristokrasiyi, ticari kaygılarıyla *equites* sınıfını ve halkı (ve bu tüm niyet ve kasıtlara göre şehirli kitleler demekti)– işbirliği yapmasıyla sağlanabilirdi. Şu anda işler fena biçimde dengesizdi. *Populares* sürekli teyakkuzdaydı ve *optimates* ise onlarla herhangi bir iş yapmayı körü körüne reddetmekteydi.

Cicero sadece Pompeius'u muhafazakâr çizgiye çekmenin ve radikallerden koparmanın bir yolunu bulabilirse, devlet gemisinde her şey yolunda gidebilirdi. Bu komutanın güvenini kazanmak anlamına geliyordu. Gidişat umduğundan daha zordu. Cicero, Pompeius'un eve dönüş yolculuğu esnasında ona uzunca bir tebrik mektubu gönderdi, ancak yalnızca formalite icabı bir cevap alabildi. Cicero'nun kendini beğenmişliği Pompeius'u rahatsız etti ve daha da mühimi hatibin gerçek bir kuvvet üssü olmadığını biliyordu.

Cicero pek az bir ilerleme kaydettiğini gördü ve inancını yitirmeye başladı. 25 Ocak'ta Atticus'a Pompeius'un karakterinin tarifini betimledi: "Bana en yüksek saygıyı sunuyor ve sıcak bir alaka gösterisinde bulunuyor, görünüşte övüyor ama alttan alta, açıkçası pek derinden olmasa da görmesi güç şekilde, kıskançlık gösteriyor.

Garip, çetrefilli, siyaseten önemsiz, kılıksız, ürkek, samimiyetsiz – ancak başka bir fırsatta daha detaya girerim.”¹⁵

Aslında Pompeius gizliden Senato’yla yakınlaşmaya niyetindeydi. Niyetini karısı Mucia’dan boşanarak belli etti. Buna dair kişisel ne sebebi olursa olsun (Plutarkhos bize Mucia’nın sadakatsiz olduğunun yaygın bir biçimde konuşulduğunu aktarmaktadır) bu politik bir hamleydi, çünkü Mucia’nın iki üvey kardeşi önde gelen *populares* mensupları Metelli’ydi. Pompeius siyasi zeminini *optimatese* doğru kaydırmayı düşündüğü mesajını herkesin anladığından emin olmak için Cato’nun yeğeninin mevkii için müzakerelere başladı. Ancak Senato’nun boyun eğmeyen ve kendinden menkul vicdanı bu fikri bir çeşit rüşvet teklifi olarak adlandırarak derhal reddetti. Bu Pompeius’u tuhaf bir hale soktu, bir fraksiyonu terk etti ve ötekinde de reddedildi. Sivil yaşama dönüşü kötü başladı.

Plutarkhos, Pompeius’un biyografisinde “Üniformasız bir yaşamın ünlü komutanların itibarını zayıflatmada tehlikeli bir etkisi olabilir”¹⁶ demektedir. “Demokratik siyasetin eşitliğine yeteri kadar uyum sağlayamıyorlar. Böyle adamlar savaş alanında keyif aldıkları aynı üstünlüğü sivil yaşamda da talep ederler... Yani insanlar kamusal yaşamda aktif görev üstlenen parlak askeri kariyere sahip birini bulduklarında onun altını oyuyor ve onu küçük düşürüyorlar. Ancak siyasetten vazgeçer ve çekilirse itibarını ve yeteneğini koruyorlar ve onu artık kıskanmıyorlar.”

Sorun Pompeius’un zayıf bir siyasi taktikçi ve sönük bir topluluk konuşmacısı olmasıydı. Forum’daki kirli siyasi işlerini nahoş ve utanç verici buldu. Niyetlerini açıkça belirtmek istemiyordu ve bu yüzden aldatici ve hatta ikiyüzlü olarak eleştirildi. Başarılarından duyduğu gururla istemeden elde etmek istiyordu ve Senato’yla nasıl baş edeceğine dair bir fikri yoktu. Crassus onu kıskanmayı sürdürdü ve yardımcı olmak adına pek az şey yaptı. Sadece Caesar ona yardım etmekten mutlu görünüyordu, ancak *praetorluk* vazifesi tamamlanmıştı ve yakında valilik için İspanya’ya gidecekti. Her zamanki gibi

* Metellus’un Latince çoğul hali. (ç.n.)

büyük bir borç içindeydi ve alacaklılar gidişini geciktirdi. Duygusuz bir biçimde “Hiçbir şeye sahip olmamak için 25 milyon sestertiusa ihtiyacım var”¹⁷ dedi.

Roma’ya dönüşünden kısa bir süre sonra MÖ 61 yılının Şubat ayında Pompeius bir Senato toplantısında konuştu. Kutsala saygısızlık konusunu kibar bir üslupla ancak tarafsız olarak yorumladı ve genel anlamıyla Senato kararını onayladığını açıkladı. Zayıf bir karşılık buldu. Cicero konuşmanın “dondurucu” olduğunu söyledi. Atticus’a alaycı şekilde itiraf ettiği kadarıyla tartışmaya yönelik kendi katkısıysa, bir düzeye dek kendi parodisinden daha fazlasını kapsayan klasik bir performans gösterdiği kanaatindeydi.

Binayı yerle bir ettim. Böyle bir konu üzerine –düzenimizin itibarı, Senato ve *equites* arasında uyum, İtalya’nın birliği, ölüm sancısı çeken komplonun artakalanları, tenzilatlı tahıl fiyatı, iç barış– niçin olmasın? Şimdiye kadar bu tip konularda nasıl patlama yapabileceğimi biliyordur. Bence Epeiros’tan [Atticus buradaki konağındaydı] bu patlamanın yankılarını duymuşundur ve bundan ötürü lafı uzatmayacağım.¹⁸

Şimdiye kadar Pompeius temkinli ilerlemişti. Eyalet yerleşkesinin tasdikinin güvencesinden ve askerleri için arazi teklifinden gelecek yıla kadar vazgeçmeye karar verdi. Şansını yükseltmek için iyi bir dansçı olmak dışında pek az şeyle tanınan (bu muhtemelen üst sınıf Roma yurttaşları için saygı duyulmayan bir eylem olan sahnede halka açık gösterdi yaptığı anlamına gelmekteydi) ve etkileyici bir kişiliği olmayan destekçisi Lucius Afranius’un konsül olarak seçilmesini garantiye almak için çok büyük meblağlarda para harcadı.

MÖ 61 yılının sonbaharında Pompeius nihayet *triumphusunu* gerçekleştirdi. *Triumphus* önemli seferlerin ardından komutanlara ödül olarak verilen zafer alayıydı.¹⁹ Roma takvimindeki en görkemli törendi. Pompeius sadece Mithradates’e karşı zaferini ve Armenia,

Syria ve Arabiadaki seferlerini değil, ayrıca Akdenizli korsanlara diz çöktürmesini de kutluyordu ve geçide iki gün ayrıldı: 28 Eylül ve doğum günü 29 Eylül.

Forum'da ve şehrin yarış alanında geçici oturaklar kuruldu. Hepsi beyaz kıyafetler giymiş insan kalabalıkları buraları ve alayın rotası boyunca bulabildikleri diğer seyir alanlarını doldurdu. Tüm tapınaklar halka açıldı, çiçek ve tütsüyle dolduruldu. *Lictor*lar ve diğer görevliler izleyicileri geride tutmak ve sokakları açık, temiz kılmak için ellerinden geleni yaptılar.

Alay şehrin dışından yürümeye başladı, *pomoeriumu* geçti ve merkeze doğru ilerledi. Ön pankartlarda büyük komutanın zafer kazandığı bütün ülkelerin isimleri bulunuyordu: Pontos, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Kolkhis (Medeia ve Altın Post'un mitsel yuvası), Iberia, Albania, Syria, Kilikia, Mesopotamia, Fenike, Palaestina, Iudaea ve Arabia.* Bu pankartlarda Pompeius'un en az 1.000 müstahkem mevki, yaklaşık olarak 900 şehir ve 800 korsan gemisi ele geçirdiğini ve 39 yeni şehir kurduğunu iddia etmektedir. Şehre gelmekte olan kaynaklar artık daha gösterişliydi. Yazıtlar Pompeius'un yeni bölgeleri ele geçirmesi sayesinde Roma'nın vergi gelirlerinin yıllık 200 milyon sestertius-tan 340 milyon sestertiusa fırlamasıyla iftihar etmekteydi. Ayrıca Pompeius hazineye büyük miktarda sikke, altın ve gümüş tabak da getirmekteydi. Ele geçirilen silahlar, kalkanlar, zırhlar, kılıçlar ve mızraklar yük arabalarında taşındı. Pompeius veya yardımcılarının galip geldiği her savaş için bir ödül vardı. Cilalanmış bronz ve çelik gün ışığında ışıltıyor ve birbirine çarparak sert askeri bando müziğine kontrpuan katıyordu. Kalabalıklar Roma'nın büyük korkusu Mithradates'i zincirler içinde görmeyi isterdi. İntiharı

* Bu eyaletlerden veya bölgelerden Pontos, Cappadocia, Paphlagonia, Armenia ve Cilicia Türkiye sınırları içerisinde bulunmaktadır. Iberia, Kolkhis ve Albania Kafkaslarda yer almaktadır ve Syria, Mesopotamia, Fenike Palaestina, Iudaea ve Arabia bölgeleri de kabaca Suriye, Irak, Lübnan, Filistin, İsrail ve Filistin'le İsrail'in Doğusu ve Suriye'nin güneyinde yer alan çölün iç kısımlarını kapsamayan alan, yani kısaca Fırat'ın batısıdır. (ç.n.)

bunu imkânsız hale getirmişti, ancak onun yerine kralın anıtsal bir heykeli geçit törenine dahil edildi.

*Triumphus*un ikinci gününde savaşın en öne çıkan esirleri gösterildi. Bu törenin en önemli anlarından biriydi, hınca hınç doluşmuş vatandaşlar, sadece birkaç adım önlerinden yürüyen Cumhuriyet'in küçük düşürülmüş düşmanlarını yuhalıyordu. Mithradates'in beş çocuğu ve kız kardeşlerinden birisi de geçit törenindeydi. Onlara Armenia kralının eşi ve oğlu, Yahudilerin kralı ve ele geçirilmiş korsan şefleri eşlik ediyordu. Arkalarından incilerden yapılmış Pompeius'un devasa portresi geldi.

Nihayet Pompeius'un kendisi mücevher kaplı atlı arabasıyla göründü; başında defne yapraklarından bir çelenk vardı ve altın yıldızlarla süslenmiş mor bir toga giymişti. Omuzlarında Büyük İskender'e ait bir pelerin asılıydı. Muzaffer olanın, Tanrıların kralı İuppiter'i temsil etmesi gerektiğinden yüzü kırmızı kurşunla kaplıydı. Aynı zamanda atlı arabasında bir köle vardı ve onun kulağına "İnsan olduğunu hatırla" diye fısıldardı. Atlı arabanın arkasından defne saçan ve zafer şarkıları söyleyen asker taburları yürürdü: Ayrıca kadim geleneğe göre komutanlarını yeren müstehcen sözler de söylerlerdi.

Pompeius yürüyüş rotasının sonundaki Capitolinus Tepesi'ne ulaştığında Tanrıça Minerva'ya 8 milyon sestertius adadı ve Campus Martius'a inşa edeceği yeni tiyatrodaki Muzaffer Venus onuruna bir tapınak dikeceği sözünü verdi. Muhakkak görkemli işlerinin ona Senato'nun ve Roma Halkı'nın minnetini kazandığını makul biçimde hissetmiş olabilir.

Yılın sonuna doğru güçsüz Cicero, "sınıfların ittifakı" hayaline ciddi bir darbe inişine şahit oldu. Cicero'nun siyasi desteğinin pek çoğunun dayandığı esasen tüccar ve işadamlarından oluşan *equites* sınıfı jüri üyeleriyle dokunulmazlık haklarını kaldıran Senato kararıyla rahatsız oldular. Etkisiye basit bir biçimde onları senatörlerle aynı seviyeye getirmektir, fakat duygularını belli etmemelerine rağmen reforma içerlediler.

Üzerinden çok geçmeden bir *equites* heyeti, Senato'dan Asia Minor bölgelerindeki vergi iltizamcılarına verilen imtiyazlarını tef-tiş etmelerini istediler. Yeniden değerlendirdiklerinde vergi iltizam-cılarıyla yapılan anlaşmalarda çok yüksek teklif verdiklerini ve kâr marjlarının risk altında olduğunu düşündüler. İşin arkasındaki kişi Crassus'tu. Vergi iltizamcılarına verdiği destek bir dereceye kadar Pompeius'un Asia Minor'deki yeni güç merkezini dengelemeye yö-nelik bir teklifti. Plutarkhos şöyle demektedir: "Crassus askeri ko-nularda Pompeius'la eşitlenme girişimlerinden vazgeçip, kendisini siyasete adadı. Burada acılar çekerek, mahkeme salonlarında insan-lara yardım ederek veya kredi vererek... Pompeius'un bütün büyük askeri seferlerinde kazandığına denk bir etki ve saygınlık kazandı."²⁰

Cicero öfkeliydi, ancak iddiayı desteklemek dışında seçeneği yoktu. 5 Aralık'ta Atticus'a şöyle yazar: "İstenen şey yüz kızartıcıydı, pervasızlığın itirafıydı. Ancak bütünyle reddedilmiş olsaydı Senato ve *equites* sınıfı arasında yaşanacak topyekûn kırılmanın çok ciddi bir tehlikesi vardı."²¹ Cato her zamanki zorluk çıkaran kişiliğiyle Senato'nun talebe karşı koymasını kesinleştirdi. *Equites* sınıfı istek-leri Cicero tarafından elde edilemezse, lütuf için başka yerlere bak-mak durumunda kalacaklarını düşünmeye başladılar.

MÖ 60 yılının başlarında *Tribunus* Lucius Flavius, Pompeius'un askerlerine dağıtmak için kapsamlı bir arazi dağıtım yasa tasarısı-nı sundu. Dikkatli ve provokatif olmayan bir çerçevedeydi, bazı değişiklikler önermesinin ardından Cicero bu tasarıyı destekledi. Kişisel çıkarlar korunacaktı ve şayet düzgün organize edilirse "Şehir nüfusunun ayaktakımının gönderilerek İtalya'nın yeniden insanla doldurulabileceği"²² ihtimalini memnuniyetle karşıladı. Anayasacı konumunu terk ettiğini öne süren eleştirilere Pompeius'un "daha bilinçli bir hale geldiği ve yığınlarla dolu meydan popülaritesine da-ha az meyil gösterdiği" şeklinde cevabını verdi. Başka bir ifadeyle eğer istekleri sağlanırsa, Pompeius radikalleri terk etmeye ve muha-fazakâr çığara katılmaya ikna edilebilir.

Optimates sınıfı olan bitene çok farklı bir açıdan baktı ve önleme başından sonuna dek karşı çıktı. Bu yerleşik haklarla pek az ilgiliydi.

Özellikle rekabetçi kavramlarla düşünüyorlardı, Pompeius'un saygınlığını artıran her şey onlarınkini düşürecekti. Bu hatalı tasarlanmış saldırının amaçlananın tam tersini meydana getirmesi pek uzun sürmedi.

Orada gerçek kabiliyetleri olan daha muhafazakâr siyasetçiler olsaydı, bu yılların tarihi oldukça farklı olabilirdi. Marius ve Sulla yönetimi altında yüzyılın başındaki katliamlar, yöneten sınıfın nüfusunu azaltmıştı ve kıdemli simaların ölümleriyle (yakın zamanlarda ölen siyaset müessesinin oldukça yaşlı mühim üyesi Catullus da dahil olmak üzere) Senato sıralarındaki yetenek bir hayli azaldı. Eyaletlerden akan zenginliği artışı siyasi kariyerin cazibesini ve ihtiyacını azaltmıştı. Hortensius ve Lucullus (Pompeius'tan önceki doğudaki yetenekli komutan) gibi büyük şahsiyetler özel hayatlarına çekilmişlerdi, Cicero'ya göreyse kepazece lüks yaşama.

Elbette Cato bu kategoriye dahil değildi. Ancak Cicero tıpkı ahlaki ihmalkârlığın diğerlerine yaptığı gibi uzlaşma konusundaki beceriksizliğinin de onun davasına ölümcül zarar verdiğine inanmaktaydı. Arazi yasa tasarısı tartışılırken Atticus'a "Sevgili dostlarımız Cato'ya gelince, ona senin saygı duyduğun kadar saygı duyuyorum"²³ dedi. "Esasen tüm yurtseverliği bir siyasi yükümlülük olabilir. Senato'da Romulus'un lağımında değilmiş de Platon'un Devleti'nde yaşıyormuş gibi konuşuyor."

Haziran ayıyla siyasi atmosfer aşırı ısınıyordu. Konsül Metellus Celer, en nihayetinde çileden çıkan ve kendisini Senato Binası'nın arkasından pek de uzak olmayan hapishaneye sürükleyen Flavius'un önüne her çeşit engel yerleştirdi. Konsül ölçülülüğünü korudu ve diğer *tribunus*ların yardım tekliflerine direndi. (Örneğin tutuklama talebini veto edebilirlerdi.) Bunun yerine Senato'yu hapishanede topladı. Flavius, senatörlerin içeri girişine mani olmak için kendisini girişin karşısına yerleştirdi. Ancak konsül duvardan bir delik açarak bu harekete karşılık verdi. Konsülün kuşkusuz hesapladığı gibi kamuoyunun desteği kesin bir biçimde sarsıldı. Yüzü kızaran Pompeius müdahil oldu ve Flavius'u geri çekti. Yasa teklifinde ısrarcı olmadı. Bu olay Senato'yla kendi arasındaki olası yakınlaşmalara son verdi.

Cicero içinde bulunduğu durumdan hoşlanmıyordu. Tüm taraflarla arasını iyi tutma girişimleri, alışılmadık bir ihtiyatla davranması ve tüm duygularını –ve dilini– kontrol altında tutması gerektiği anlamına geliyordu. Arazi yasa tasarısına verdiği destekle ve Pompeius’la artan yakınlığıyla elde ettiği tek avantaj beklenmedik bir mahallede popüleritesinin artışıydı. Atticus’a yazdığı üzere “Şarap masasının komplocuları, bizim keçi sakallı genç kanlarımız.”²⁴ Curio, Caelius ve gelişme çağında olan diğer *populares* sınıfı mensupları ondan hoşnut kaldılar. Oyunlarda ve gladyatör gösterilerinde “tek bir ıslık olmaksızın” alkışlandı. Öte yandan ailesiyle daha fazla zaman geçirmekle ve edebi uğraşlarda ne kadar teselli bulabilirse o kadarını buldu.

Giderek zayıflayan nüfuzunu güçlendirmesi gerektiğinin farkına varan Cicero, konsüllüğü hakkında daha fazla propaganda yapılması gerektiğine karar verdi. Tanrıların ve *musaei*’ bütün aygıtlarıyla donatılmış üç kitaplık bir destan yazdı. Bir başka kitabında Atticus’a “İsokrates’in [ünlü bir Yunan hatip] esans dolabının tamamını, öğrencilerin küçük kutuları ve Aristoteles’in boyasıyla birlikte kullandığını”²⁵ söylemektedir. Yaptığı işin çok ciddi alınmaması gerektiğini gayet iyi biliyormuş gibi ses tonu ironiktir. Öyle de değildi: Cicero’nun okuyucuları edebi iddialarıyla dalga geçtiler ve karşılığında iyi bir kahkaha attılar.

MÖ 60 Ocak’ının sonuna doğru Cicero, Atticus’u mutsuzluğu konusunda bilgilendirdi:

Şu an da en çok ihtiyaç duyduğum şey bir sırdaş... Ve konuşması, tavsiyesi çoğu zaman endişemi ve ruhumun sıkıntısı dindiren, kamusal yaşamımdaki ortağım ve tüm özel kaygılarımın yakını, bütün konuşmalarımın, planlarımın paydaşı neredesin? O kadar yalnızlaşmışım ki tek rahatlama anlarım eşimle, küçük kızım ve sevgili Marcus’umla geçirdiğim zamanlardı. Benim gözde dünyevi arkadaşlıklarım kamusal alanda iyi bir gösteri ortaya koyabilir, ancak evin içinde anlamsızlardır. Sabahları evim

* İlham perisi olarak Türkçeleştirilen Yunan ve Roma mitolojisindeki tanrısal varlıklar. (ç.n.)

ağızına kadar dolu, Forum'a gittiğimde etraf arkadaş yığınlarıyla çevreniyor, ancak tüm bu kalabalıkların içinde art niyetsiz biçimde karşılıklı şakalaşabileceğim veya içimi dökebileceğim bir kişi bile bulamıyorum.²⁶

Daha sonra aynı mektupta aile yaşamının bile olması gerektiği gibi olmadığını ima etti. Terentia'nın Clodia'ya karşı nafile kıskançlığının dışında, kardeşi Quintus hakkında da endişeleri vardı. Quintus hayatının büyük bir bölümünde daha ünlü abisi tarafından gölgede bırakıldı ve arada sırada bahtına düşene karşı çıkması huysuz ve öfkeli bir aşağılık kompleksini ortaya çıkardı. MÖ 62 yılında *praetor* oldu ve ertesi yıl Asia eyaletini yönetmeye gitti. Cicero onun için kaygılıydı ve Atticus'un ılımlı bir etki sergileyerek ona eşlik edeceğini umut etti. Quintus'un davranışlarının kendi çıkarlarına zarar vereceğinden korkuyordu, çünkü Cicero, kardeşini çıldırtan bir biçimde, kardeşiyle kendisini tek bir siyasi varlık olarak görme eğilimdeydi.

Quintus Atticus'la tartışma için bu anı seçti. Nedeniyse bilinmemektedir. Belki de Quintus, Atticus'un ve kardeşinin ona güvenmediğini sezmiş olabilir veya belki de Atticus'un kız kardeşi olan eşi Pomponia'yla birtakım anlaşmazlık (ileriki yıllardaki evlilik sorunlarının habercisi) yaşamıştı. Her halükârda Cicero kendisine en yakın iki kişinin birden kötü şartlar altında kalmasından korktu. Atticus'u sakinleştirmek için elinden geleni yaptı: "Buna güvendim ve gerçekten de kendimi buna ikna ettim... içten bir konuşma ve hatra sadece buluşma ve birbirinizi görme işleri yoluna koyabilirdi. Sana söylememe lüzum yok, zira kardeşimin ne denli cana yakın bir adam olduğunu, hem gücenmede hem de bir kenara bırakmada ne kadar hassas biri olduğunu zaten biliyorsun."²⁷

Quintus'un valilik performansı kardeşinin en büyük korkularını fark etmesinin habercisi oldu. Babalarını öldürmekten suçlu bulunan iki kişiyi bir çuvala dikip boğdurdu –geleneksel Roma cezası. Zeuxis adında yerelde önemli bir kimse annesini öldürmekle yargılandığında Quintus, beraat etmesine rağmen Zeuxis'e aynı cezayı

vererek tarafsız görünmeye karar verdi. Zeuxis akıllı bir biçimde ortadan kayboldu ve dargın olmasına rağmen yeni vali fikrini değiştirdi, ona dostça bir mektup yazdı ve geri dönmeye davet etti. Başka bir hadisede Quintus, askeri yardımcılarının birine zimmetine para geçiren iki kişiyi diri diri yakmasını emretti ve atlı sınıfından bir kişiyi “eyaletin alkışları arasında, bir gün duman içinde boğulmakla” tehdit etti. Eleştirildiğinde sadece şaka yaptığını söyledi. Kaygılanan akrabaları onun mizah anlayışına muhakkak sert sert bakmışlardır.

Quintus’un zayıf yönlerinden bir diğeri (Cicero’ya göre) valiliğinden daha uzun soluklu oldu. Görünüşte kararlı olsa da etrafındaki kimselerin tavsiyelerine büyük ölçüde bel bağladı ve sosyal anlamda denklere yerine kölelere kulak vermeyi yeğledi. Aralarından en sevdiği, bir süre sonra azat ettiği ve kişisel asistanı ve danışmanı olarak yıllarca tuttuğu Statius’tu. Cicero ona katlanamadı ve kardeşi üzerindeki etkisine (onu tamamen Romalı olmayan biri olarak görüyordu) içerledi.

Kısmen birkaç yıl evvelki seçim broşürüne teşekkür etmek için ve kısmen de bir tür sigorta poliçesi olarak Cicero, Quintus’a uzunca bir mektup yazdı. Esasen valiliğin görevleri üzerine bir makaleydi ve göz boyarken görüşünü dile getirdi, kardeşi öfkesini kontrol etmeyi öğrenmeliydi.

Belki de kardeşinin iyi tavsiyesi yüzünden Quintus durulmuş ve alışılmadık biçimde uzun bir süre MÖ 59’a kadar görevinde kalmış görünmektedir. Tüm hatalarına rağmen, Platon, Ksenophon okuyan, akıcı Yunanca konuşan ve hatta boş zamanlarında tragedyalar yazan dürüst ve çok yönlü bir adamdı.

Roma’ya dönecek olursak gergin bir dönem yaşanmaktaydı. Arazi dağıtım yasa tasarısı mağlubiyetinden sonra hoşnutsuz ve karamsar Pompeius durumunu değerlendiriyordu. Bu esnada günümüzdeki Portekiz ve kuzeybatı İspanya’da Caesar isyan etmiş bazı kabilelere karşı heyecanlı küçük çaplı bir savaş kazanmaktaydı. Clodius’un

tutkularının ne olduğu, nereye varabileceği veya varamayacağı açık değildi, ancak siyasi destek toplamakla meşguldü. Senato korumacı ve engelleyici bir konumdaydı.

MÖ 60 Haziran'ında Caesar İspanya'dan yeni komutanlık namıyla döndü. Cato ve arkadaşlarının karşı çıkmasına karşın, usulüne uygun bir biçimde gelecek yıl konsül seçildi. Meslektaşları inatçı ve pek de zeki bir muhafazakâr olmayan Marcus Calpurnius Bibulus'tu.

Caesar fırsat olduğunda *optimates* sınıfını rahatsız etme politikasını planlamaya ve güçlerini kalıcı olarak kırmayın yollarını ciddi biçimde düşünmeye bu noktada başlamış olabilir. Her türlü, göreve gelişinden önceki aylarda genel durumu değerlendirdi. Dört kıdemli kişinin olduğunu gördü: Kendisi, Pompeius, Crassus ve Cicero, her biri siyasi süreçten bir biçimde yabancılaştı ve amaçlarına ulaşamadı. Onları kendilerini engelleyen Cato ve Senato'yu atlatacak bir ortaklıkta bir araya getirmenin mümkün olup olmadığını merak etti. Yaz yerini sonbahara bırakırken onlara istediklerini verecek bir anlaşma hazırlamaya başladı. Pompeius'un ihtiyaçlarına öncelik verildi; askerlerini yerleştirmek ve Asia Minor'deki düzenlemelerini onaylamak ivediydi. Bu yalnızca büyük komutanın gururunu tatmin etme meselesi değildi; memnuniyetsiz ve işsiz kıdemli askerlerin kırdı ve Roma şehrinde sosyal karmaşaya karışmasına müsaade edilmemesini sağlamak muhalifler görmese bile kamu yararındaydı. İmparatorluğun refahı ve istikrarı yıllarca süren savaşın, katliamın ve yıkımın ardından doğu eyaletlerinin kontrol altına alınmasına bağlıydı. Crassus da Senato'yla ihtilafa düşmüştü. Vergi iltizamcıları hâlâ anlaşmalarına dair bir karar bekliyorlardı. Sorun, Crassus ve Pompeius'u zayıf kişisel ilişkilerini düzeltmeye ikna etmenin bir yolunu bulmaktı.

Bir de Cicero vardı. Nüfuzu azalmış olsa da hâlâ yaygın bir müvekkil ve arkadaş ağı bulunuyordu. Bir hatip olarak gücünün doruklarındaydı ve görüş değiştirebiliyordu. Sağdaki en yetenekli siyasetçi, sosyal ve politik uzlaşmayı savunan bir orta yolcuydu. Geline bu noktada Caesar'ın Cumhuriyet'in yüzleştiği zorlukların karşılıklı mutabakata dayalı çözümünden tamamen umudunu kaybetmemiş

olması muhtemeldir. Cicero'nun işe yarar bir katkı yapmasıysa olasıdır, en azından herhangi bir anlaşmaya bir derece saygınlık katabilir –ki bu Pompeius'un ilgisini çekebilecek bir şeydi.

En nihayetinde Caesar'ın şahsi istemleri vardı. Yaklaşmakta olan konsüllüğünde planladığı gibi radikal ve reformcu birisi olursa bu büyük bir düşmanlık uyandırabilir ve konsüllüğün bitişiyle birlikte kişisel konumunu korumak en temel şey olabilir. Bu büyük bir eyaletin valiliğini alınca halledilebilecek bir şeydi –daha iyisi askeri kariyerini daha da geliştirebileceği bir yer. Bu dörtlünün en ufak parçasıydı, kendisini ve itibarını Pompeius'la aynı seviyeye yükseltmeyi sağlayacak koşulları yaratabilirse uzun vadeli geleceğinin güvence altına alınabileceğini şüphesiz düşünüyordu.

Aralık ayında Caesar, Pompeius'la hızlıca anlaşmaya vardı; *optimates* sınıfı gayet hayal kırıklığına uğradı ve anlaşma güvenceye alınınca, diğer ikisine seslendi. Crassus baş edilemez sorunlarla yüzleşmedi ve yeni yılın başlarında ittifaka katıldı. Ana teklif üçünün de onaylamadığı hiçbir siyasi eylemde bulunmayacağına söz veremiydi. Konsül Caesar bir an evvel toprak reformu hareketini yürürlüğe koyacak ve doğudaki yerleşimi onaylayacaktı; vergi iltizamcılarının anlaşmalarını gözden geçirecek ve kendisi için 5 yıllık bir eyalet komutanlığı ayarlayacaktı. Tüm bu tedbirler için Pompeius ve Crassus'un desteğini alacaktı.

Ancak Cicero kabuğu sert bir cevizdi. Aralık ayının sonlarına doğru iletişime geçildi ve bir süre nasıl bir karşılık vereceğine karar veremedi. Arabulucu İspanya'daki Gades'ten milyoner iş adamı ve yaklaşık 10 yıl önce Roma yurttaşı olmuş Lucius Cornelius Balbus'tu. Caesar yakın zamandaki valilik vazifesi esnasında Balbus'la karşılaştı ve onu gizli ajanı olarak hareket ettiği Roma'ya getirdi. O ve atlı sınıfından Gaius Oppius gelecek yıllarda Caesar'ın sık sık başkentte olmadığı zamanlarda onun çıkarlarını geliştirmek için kullandığı mahir ve zeki iş bitiriciler oldular. Mektuplar yazıp, broşürler yayımladılar. Zamanının önde gelen siyasetçileriyle iyi ilişkiler içinde oldular, düşmanlarla tarafsızları ikna ettiler ve kandırdılar veya

ihtiyaç olduğunda tehdit ettiler. Lütüflarda bulundular ve ihtiyaç halinde karşılığını istediler. İşverenlerine şiddetli biçimde sadıktılar.

Balbus Cicero'ya, Caesar'ın konsüllüğüyle birlikte harekete geçirmeyi planladığı toprak reformu yasa tasarısında kendisini desteklemesi istediğini söyledi; karşılığında Caesar her hususta onun ve Pompeius'un tavsiyelerine uyacak ve Pompeius'la Crassus'u bir araya getirmeye çalışacaktı. Cicero teklifi ciddi biçimde ele aldı. İttifak onu Pompeius'a yakınlatacak ve kendisini eleştirilerden koruyacaktır –bilhassa da İyi Tanrıça davasındaki payını unutmamış Clodius'tan: Kamu vazifesi edinir edinmez Cicero'ya komplocuları infaz ettiğinden ötürü dava açacağına dair söz vermişti.

Sonra Cicero'nun aklına konsüllük zamanındaki epik şiir *musası* Kalliope'nin ona görüldüğü ve tavsiyelerde bulunduğu şiirden bazı dizeler aklına geldi:

*Gençliğinin ilk başlarından beri aradığın yolun
Bir konsül olarak hâlâ bütün ruhun ve erdeminle peşindesin,
bırakma ve iyilerin övgüleriyle şanın artsın.*²⁸

Hiç kimse kitabı bu denli ciddi almamıştı ancak Atticus'a belirttiğine göre bu satırlar Cicero'ya görevini hatırlattı. Yazdıklarına dair düşününce bunun özünde nasıl da geleneksel ve aristokratik değerlerin kutlaması olduğunu bir anda kavradı. Zamanının *patricii* sınıfı mensupları ona soğuk davransa bile bu değerler duygularının en derininde yatmaktaydı. Caesar'ın ittifakına katılmama kararı, esasen duygusal bir karardı. Yerleşik düzenin kurtarılamaması hayal gücünün ötesindeydi.

Caesar, Pompeius ve Crassus, Cicero olmaksızın yollarına devam ettiler ve gizli anlaşmalarını imzaladılar. Paraları, nüfuzları, askeri güçlere erişimleri ve acımasızlıklarıyla aşağı yukarı diledikleri gibi hareket edebilecekleri bir konumdaydılar. Seçimlerin sonuçlarını kontrol edebilir ve neredeyse istedikleri gibi özel emirleri ve atamaları düzenleyebilirlerdi. Artık Senato'yu atlatmaya istekli ve

* İlham perileri de diyebileceğimiz *Musae* kelimesinin tekil hali. (ç.n.)

kadir bir hizip işlerin başına gelmişti. İleriki zamanlarda yaşamış çağdaşları Gaius Asinius Pollio, bu döneme dair ilk tarih eserlerinden birini yazdığı anda anlatısına eski düzenin çöküşünü işaret eden bu ittifakla başlaması tesadüf değildi.

Caesar'ın bir siyasetçi olarak başarısı yalnızca belli bir durumu özenle analiz etme beceresinden ve kararlı eylemlerinden değil, aynı zamanda etkileyciliğinden ve ayrıntılara önem vermesinden de kaynaklanıyordu. Yani Pompeius'u yumuşatırken Senato'dan halka açık gösterilerde özel işlemeli mor cübbesiyle zafer nişanını giymesi için izin isteyerek bu büyük adamın gösterişçiliğine de başvurmuştu. Pek az insan tatlı ve hoş tavırlarının ardındaki çeliği fark edebildi. Kendisini cümle âleme nasıl sevdireceğini biliyordu. İhtimamlı bir kibarlığı vardı: Bir keresinde kuşkonmaz, zeytinyağı yerine mürrüsâfiyle servis edildiğinde karşı çıkmadan yedi ve arkadaşları yemeği eleştirince (çünkü tadı acıydı ve hiç olmaması gereken şekilde pahalıydı) onları uyardı. "Beğenmediyseniz, yemeseydiniz. Bir kişi ev sahibinin görgü eksikliğini zikrederse, bu sadece onun görgüsüzlüğünü gösterir." Paraya yönelik tutumu stratejikti: Kendisi için aradığı o kadar da çok değildi, ama sık sık ucuz veya faizsiz kredi temin ettiği arkadaşlarının ve askerlerinin içinde yüzebilecekleri bir kaynak arayışındaydı. İsteseler de istemeseler de insanlara daima hediyeler verirdi.

Caesar gençliğinden itibaren görünümünle zarıfçe ilgilendi, zamanla mor çizgili senatör tuniğine bilek hizasında kollar ekledi ve kemerini modaıya uygun biçimde gevşek taktı. Akşam yemeği partileri ve eğlenceleri efsaneydi; Plutarkhos'un ifadesiyle "Yaşam tarzındaki göze çarpan ihtişamlı" tanınıyor ve imreniliyordu. Cicero şu gözlemlerde bulundu: "Saçlarının nasıl özenle yapıldığını fark ettiğimde ve onu bir parmağıyla ayırarak düzeltmesini izlediğimde bu adamın Roma anayasasını ortadan kaldıracak kadar uğursuz bir şey düşünebileceğini hayal dahi edemedim."²⁹

MÖ 59 Ocak ayında yeni konsül süratli bir hareketle Pompeius'un askerlerini yerleştirmek için tasarlanan toprak reformu yasa tasarısını sundu. Mümkün mertebe yasal yollarla hareket

* Bir çeşit kokulu reçine. (ç.n.)

etmeye kararlıydı. Kanun koyma mevzuatı gereksiz şiddetten kaçınmak için oldukça özenli çizilmişti ve senatörler buna itiraz edecek pek az şey bulabildi. Caesar metni yüksek sesle okuduktan sonra, önerilen her türlü iyileştirmeyi yapmaya hazır olduğunu söyledi. Ancak bunların hepsi Cato'ya ters geldi: Senato toplantılarının otomatik olarak kapandığı gün batımına kadar önergeyi geçersiz kılmak için meclisi konuşmayla tıkamaya çalıştı.

Optimates sınıfının stratejisi açtı: Caesar'ın reformlarına baştanbaşa karşı çıkmak ve meslektaş Konsül Marcus Calpurnius Bibulus'un Caesar'ın reformlarını veto etmesini sağlamak. Bu yöntemlerin Caesar'ı etkisiz hale getirme veya görevi sona erdiktikten sonra yargılanmasına yol açabilecek suça sürüklenme tesiri vardı.

Forum şimdi tarihin belirleyici dönüm noktalarından birine sahne oluyordu. Cassius Dion'un anlattığı üzere, Caesar bu inatçıların muhalefetiyle gerçekten de afallamış görünmekteydi ve yasal zorlama (*coercitio*) yetkisini kullanarak bir memura Cato'yu tutuklamasını ve hapse atmasını emretti.³⁰ Bu pek çok senatöre haddinden fazla geldi ve Metellus Celer vakasında olduğu gibi onu hapis-haneye kadar takip ettiler.

Caesar onlardan birine "Toplantıyı neden erken terk ediyorsunuz" diye sordu.

"Seninle Senato'da olmaksansa Cato'ya hapis-hanede eşlik etmeyi yeğlerim" diye karşılık geldi.

Köşeye sıkışan konsül tutuklamayı geçersiz kıldı ve bundan sonra Senato'yu görmezden geleceğini ve yasaı doğrudan Halk'a götüreceğini duyurdu. Caesar'ın Bibulus'a herhangi bir itirazının olup olmadığını sorduğu gayri resmi bir halk toplantısı düzenlendi. Bibulus görev süresi boyunca hiçbir yeniliğin olmayacağı şeklinde karşılık verdi.

Caesar kalabalığa "Yasa sizin olacak, yalnızca Bibulus kabul ederse" dedi.

Bibulus "Hepiniz istesenez bile bu yasa bu yıl geçmeyecek" diye kalabalığa bağırdı. Bu tedbirsizce söylenmiş demokrasi karşıtı itiraf Senato'nun uzlaşmazlığını yüz kızartıcı biçimde gün yüzüne çıkarttı.

Daha sonra Pompeius ve Crassus hiçbir resmi vazifeleri bulunmayan yurttaş olmalarına rağmen alışılmadık bir biçimde konuşmaya çağıldılar. Doğu seferinin devletin kasasını doldurduğunu görerek yasanın gayet iyi sağlanabileceğini dile getirdiler. Esasen Senato'nun zamanında onayladığı ancak hiç yürürlüğe koymadığı bir kanun sebebiyle daha önceki savaşın kıdemlileri için bile toprak elde etmek mümkün olabilirdi.

Bibulus şimdi "her gün göğe bakmaya" başladı –kamu işlerini durdurmak ve işlerini iki kat sağlama almak için kullanılan dini bir aygıt– ve Comitia Tributa'nın yasal olarak toplanabileceği yılın geri kalan tüm günlerini tatil ilan etti. Bu Caesar'ı Comitia Tributa'yı yasayı geçirmek için resmi olarak toplamaktan caydırmadı –konsülün dengi olan eş konsüle karşı kullandığında bile geniş yetkilerinin iyi bir örneğidir bu. Oylamanın sonucuna dair bir kuşku yoktu, ancak Caesar hiçbir risk almadı. Karardan önceki gece Forum, kıdemli asker kalabalığıyla işgal edildi. Caesar'ın Castor ve Pollux Tapınağı'nda yaptığı konuşmanın ortasında Bibulus bir takipçi kalabalığıyla belirdi. Kısmen makamına duyulan saygıdan kısmen de muhalefetini sürdürmeye devam edeceğini kimsenin tahmin etmemesinden girişine izin verildi. Ancak yaptığı şey muhalefetini sürdürmek oldu. Vetosunu açıklamaya girişince, tapınağın basamaklarından aşağı atıldı. Çamur yağmuruna tutuldu, *fascesi* –makamı korumakla mükellef sopalı ve baltalı korumalar– paramparça edildi ve onu destekleyen bazı *tribunus*lar canlarını kurtardıkları için şanslıydı. Dövülüp yaralanmalarının ardından ellerinden gelen en iyi biçimde kaçtılar.

Optimates sınıfının baskı altında pek bir seçeneği yoktu ve yasa geçti. Hakaretamiz biçimde senatörleri kanuna uymayı kabul ettiklerine dair beyanı imzalamaya zorlayan bir madde de içermekteydi. Cato bunu yapmaya bir hayli güçlükle ikna edildi.

Her yeni gelişmede her iki taraf da işi ciddiye bindirdi. Kısa bir süre sonra Caesar bu defa şartları daha ağır olan daha ikinci bir toprak yasasını sundu. Amacı Campania'daki (Napoli'deki ve rimli bir bölge) kamuya ait araziye üçten fazla çocuğu olan Roma

yurttaşlarına yeniden dağıtmaktı. Bu topraklar o esnada kiralanmış haldeydi, bu yasayla devletin önemli gelir kaynaklarında ciddi bir düşüş yaşanacaktı. Cicero'nun da belirttiği üzere "sınıf hissiyatını daha iyi" körüklemek için daha iyi hiçbir şey düşünülemezdi. Köklü Senatör Lucius Gellius, hayatta olduğu müddetçe yasanın hayata geçirilemeyeceğini duyurdu. "O halde bekleyelim"³¹ dedi Cicero, "Zira Gellius bizden işleri uzun süre ertelememizi istemiyor." Senato muhalefetine karşın, bu kanun da Comitia Tributa'da kabul edildi.

Bibulus yılın geri kalanında evine çekildi. Sürekli olarak kötü alametler ilan ederek bütün kamu işlerini ve hatta seçimleri bile durdurmaya çalıştı. Çünkü Caesar'ı durduramayan *optimates* sınıfı, konsüllüğünün süresi dolunca onun tüm kanunlarının yasadışı olduğunu ilan etmek için uygun zemini hazırlıyordu. Kudretsiz Bibulus hakaret etti: Kral Nikomedes hakkındaki eski bir hikâyeyi derinlerden çıkartarak Caesar'ı bir fermanında "Bir zamanlar bir kralla yatmak isteyen, ancak şimdi kral olmak isteyen... Bithynia Kraliçesi"³² olarak tanımladı. İnsanlar sokaklarda gülererek Iulius ve Caesar'ın konsüllüğünden bahsetti.

Cicero, Bibulus'un davranışından etkilenmedi. Olayların gidişatından ötürü daha da depresyona girdi ve Pompeius'un doğudaki yerleşimleri nihayetinde pek az sorunla onaylandığından köşesine çekilip izledi. Crassus'un vergi iltizamcıları anlaşmalarını üçte bir oranında düşürdü, ancak Crassus hiçbir alacak talep etmedi.

Mart ayında Cicero eski konsül meslektaşı Antonius'u bir yolsuzluk davasında başarısız biçimde savundu. Antonius'un mahkûmiyetinden sonra, Catilina'nın mezarına çiçekler bırakıldı ve bir anma ziyafeti verildi. Cicero, Birinci Triumvirlik'e yaptığı cüretkâr konuşmayla güçlü biçimde saldırdı. Kısa süre sonra bunun ciddi bir hata olduğunu anladı. Caesar hiçbir kamusal açıklamada bulunmadı, ancak Clodius'un tasmağını bırakarak Cicero'yu hizaya getirmek için derhal işe koyuldu. Cicero'nun eleştirilerde bulunduğu günün öğleden sonrasında Caesar, Clodius'un *patriciiden plebs* konumuna geçiş için yaptığı başvuruyu kabul etti. Bu sadece teknik anlamda

bir ayrım değildi: Sadece *plebs* sınıfından birisi *tribunus* seçilebilirdi –uzun süreler tefekkür ettiği intikamı almasına olanak tanıyan Clodius’un imrendiği bir görev (diğer şeylerin yanı sıra). Toplumsal statüsünün değışikliği prosedürünün bir parçası olarak Clodius’un *plebs* kökenli bir adam tarafından evlat edinilmesi gerekiyordu; sosyal normları umursamadığını göstermek için 20 yaşında bir genç “babası” olarak seçildi.

Üstü kapalı tehditlerin yanı sıra Cicero’ya ilkbahar ve yaz mevsimleri boyunca toprak reformu yasalarını yürütmek için kurulan komisyonlarda mevki ve Mısır firavununa özel elçilik vazifesi de dahil olmak üzere çeşitli gönül alma girişimlerinde bulunuldu. Hepsini geri çevirdi. Caesar’ın kendisini öyle ya da böyle susturacağını gören Cicero, sessizce yenilgiyi kabullendi ve bu süre boyunca kamusal yaşıntıdan geri çekilerek Roma’yı villalarını gezmek için terk etti.

Cicero coğrafya üzerine bir kitap yazmayı düşünüyordu, ancak konsantre olamıyordu. Bunun yerine düşmanlarının aleyhinde konuştuğu ve Birinci Triumvirlik’e saldırdığı yaşamına ve dönemine dair samimi bir anı kitabı yazmayı tercih etti. *De consiliis suis* (Gizli Tarih) adındaki eser Eskiçağ’da epey iyi biliniyordu, ancak günümüze ulaşamamıştır; Cicero’nun yaşıntısı boyunca da yayımlanamazdı ve oğlu Marcus’a ölümüne kadar yayımlamama talimatı verdi. MÖ 59 Nisan’ında Atticus’a şunları söyledi: “Avareliğe o kadar ısındım ki kendimi ondan kurtaramadım. Böylece Antium’daki epey iyi kitap stokuyla kendimi eğliyordum ya da dalgaları sayıyordum –hava uskumru tutmaya pek müsait değil... Ve benim yegâne siyasal faaliyet biçimim alçaklardan nefret etmektir ve onlara öfkelenmiyorum bile.”³³ Bu onun haberlere ve dedikodulara dair ilgisini yitirdiği anlamına gelmiyordu. İtimat edilir bir haber akışı için arkadaşına güveniyordu. “Mektubunu okuduğumda Romada olduğumu hissediyorum; tıpkı büyük olaylar gerçekleşirken yapıldığı gibi bir anda bir şeyi ve ardından da başka bir şeyi işitiyorum.”³⁴ Hemen hemen aynı zamanlarda şöyle yazdı: “Erkek ruhumu o denli yitirdim ki huzur ve sükûnet altında zulme uğramayı tercih ederim.”³⁵

Curio umulmadık bir ziyaret gerçekleştirdi. Artık “küçük hanım” değil “genç arkadaşım”dı. Çevresinin rejimden memnun olmadığına dair iyi haberler getirdi, ayrıca pek hoş olmasa da Clodius’un MÖ 58 yılının *tribunu*sü olarak kesin aday olduğunu bildirdi. Cicero bunu sadece uğursuz bir haber olarak görebildi.

Roma’da işler *optimates* sınıfı için daha da kötüleşti. Aylar geçtikçe üçünün arasındaki açık bir ittifakın mevcudiyeti kamuoyunca bilinir hale geldi. Pompeius’un nisan ayında Caesar’ın epey sevdiği kızı Iulia ile evlenmesi geçici bir çözüm değil kalıcı bir anlaşma olduğunun işaretiydi. Pompeius’un özel yaşamı skandallardan kayda değer biçimde uzak görünmektedir. Kadınlar onu çekici bulurdu, birkaç ilişkisi olmuştu fakat kalbinden gelen sorulara genellikle büyük bir ihtiyatla karşılık verirdi. Fahişe Flora, onun ısırtık izlerini taşımadan yataktan asla çıkmadığını belirtti ve gözdesi olan azatlının eşiyle yattığı bildirilirdi. Esasen doğası gereği hanımcıydı ve eşlerine âşık olmaya meyilliydi. Iulia konusunda durum kesinlikle böyleydi. Onu bir hayli beğeniyordu ve kamusal işlere iştirak etmesi gerektiği zamanlarda İtalya’nın sahil beldelerinde onunla tatil yaparak pek fazla zaman geçirdiği için eleştirildi. Iulia açısından ise hatırı sayılır bir yaş farkı olmasının dışında orta yaşlı kocasına karşı içten bir sevgi büyüttü ve Galya’daki babasıyla onun arasında çok mühim, reskin eden ve uzlaşmacı bir bağ oluşturdu.

Cicero, Atticus’a “Sampsiceramus [Pompeius’a Emesa Kralı’nın ele geçirilmesinin ardından taktığı bir lakap] bela aramak için dışarıda. Her şeyi bekleyebiliriz. Açık biçimde mutlak güç için uğraştığını söylüyor... Yollarını diğer felakete yol açan hedeflere yöneltmeseler asla bu kadar ileri gidemezlerdi.”³⁶ Cumhuriyet’in siyasal yaşantısına damga vuran sınırsız ifade özgürlüğünün yerin sosyal buluşmalardaki ve yemek masalarındaki özene bıraktığını fark etti. Resmi bir sansür olmamasına rağmen, Atticus’la yazışmalarının hassas kısımlarını basitçe şifreleme konusunda anlaştı.

Kamuoyu Birinci Triumvirlik aleyhine gelişmeye başladı ve temmuz ayındaki bir gladyatör gösterisinde yuhalandılar. Çağdaş bir eleştirmen onlara “Üç Başlı Canavar” mahlasını verdi. Bir oyundaki aktör “Talihsizliğimiz sensin, Büyük” dizesini okuyunca, seyirciler bunu Pompeius’a yönelik bir ima olarak algıladı ve bir dizi tezahürat yaptılar.

Cicero ittifakta bir zayıflama sezmeye başladı. Pompeius’un kendisini bulduğu konumdan içten içe hoşlanmadığından kuşkulanıyordu. Kısmen haklıydı da. Ancak ikiyüzlülüğü huy haline getirmiş Pompeius’a güvenmemeyi daha iyi bilmesine rağmen, eski komutanın “alçaklardan” kovulan olabileceğine inanmaya bir hayli ihtiyacı vardı ki huzursuzluğunun işaretlerini yorumlarken aşırıya kaçtı.

Pompeius’un rahatsız hissettiğine dair hiçbir şüphe yok, ancak aynı zamanda Caesar ve Crassus ittifakının her zamanki gibi sağlam kaldığını varsaymak için de her sebep var. Aslında kovulan özel melankolik sıraların pek çoğunu teslim alan Cicero’ydu.

Cicero, Clodius’un *tribunusluk* seçimi hafife alıyormuş gibi davrandı ancak bahsetmeden de duramadı. “Sevgili Publius bana tehdit oluşturuyor, bir hayli düşmanca... Eski konsüllük ordumdaki bütün onurlu adamlardan oluşan ve orta seviyede dürüst olanların da dahil olduğu epey sağlam bir desteğim var. Pompeius benim için alışılmadık bir iyi niyet anlamına geliyor. Ayrıca Clodius’un benim hakkımda tek kelime etmeyeceğine dair de güvence veriyor; bu hususta beni kandırmıyor, ancak kendisini kandırıyor.”³⁷

Caesar’ın son görevi konsüllüğü sona erdiğinde geleceğine karar vermektir. Şu ana dek umabildikleri her şeyi gerçekleştirdi: Pompeius’un doğu yerleşimleri onaylandı ve askerlerine toprak verildi; Crassus’un vergi iltizamcılarının anlaşmaları düzenlendi. Bibulus’un kararıyla yazın ertelenen konsüllük seçimleri nihayet 17 Ekim’de yapıldı. Triumvirlik’in desteklediği iki konsül, Aulus Gabinius ve Caesar’ın yakın zamanda kızıyla evlendiği Calpurnius Piso Caesoninus kazandı. Caesar beş yıllığına Gallia Cisalpina, Gallia Transalpina ve Illyricum’un (günümüzdeki Dalmaçya) valisi olarak atandı. Arkadaşı Sallustius şöyle yazdı: “Kendisi için yüksek

bir komuta, bir ordu ve yeteneklerinin bütün parlaklığıyla ışıldayabileceği bir alanda savaş istiyordu.”³⁸ Şimdi elde ettiği şey buydu ve gelecek yıllarda planlı bir biçimde günümüzdeki Fransa ve Belçika’yı ele geçirmeye başladı. Roma bu bölgelere Uzun Saçlı Galya anlamına gelen *Gallia Comata* adını verdi.

10 Aralık’ta Clodius *tribunus* olarak göreve geldi. Büyük krizi yaklaşırken Atticus Cicero’ya Roma’da eşlik ettiğinden maalesef yazışmaları durdu. Hâlâ ümitleri hakkında ihtiyatlı bir biçimde iyimserdi ve olabilecek en kötü şeyin tıpkı Rabirius davasında olduğu gibi Askeri Meclis önünde bir duruşma olacağını düşündü. Çünkü bu mahkemenin oylama sistemi varlıklı kimseleri tercih ettiğinden, beraat etme şansının makul derecede iyi olduğunu düşünüyordu. Her hâlükârda “tüm İtalya” onu desteklemeye gelirdi.

Kısa bir süre sonra yeni *tribunus*un hiç kimsenin aklına gelmeyecek hırslı planlarının olduğu ortaya çıktı. Kent proletaryasının desteğini kazanmak için iyi tasarlanmış, geniş kapsamlı bir program üretti. Roma’daki yurttaşlara tahlil dağıtımı, ilk kez mutlak suretle ücretsiz olacaktı; dernek kurma hakkı geri getirildi ve yerel kulüpler üzerindeki veto kaldırıldı; Comitia Tributa’nın bir yasa tasarısını oylayacağı günlerde memurların kötü alametler bildirerek kamu işlerini engellemeleri yasaklandı; *tribunus*lar tarafından getirilen yasa önergesi sınırı kaldırıldı ve *censor*ların senatörleri kovma yetkisine (muhtemelen *populares* sınıftan üyeleri korumak amacıyla) kısıtlama getirildi. Kulüplerin, veya *collegianın* Clodius için önemi, Roma’nın yoksul muhitlerinde destek örgütlemesine (iyi şekilde düzenlenmiş sokak çetelerine) olanak tanımasıydı.

Davranışları bazı insanlar açısından mantıklı açıklamalar gerektirmeyecek kadar tuhaf olan Clodius gizemli ve bazı açılardan kötü niyetli bir şahıstı. Ona karşı tek tip düşman kaynaklarından varılabilen kanılara göre şehirli kitleler arasında sadık seçmenlere sahip ciddi bir siyasetçiydi. Çıkarlarını geliştirmek için tasarlanmış

uyumlu bir reform programı vardı. Cicero'ya göre siyasi kulüplerin restorasyonu "Catilina'nın neredeyse bütün kuvvetlerini herhangi bir lider değişimi olmaksızın"³⁹ devralması anlamına geliyordu. Buna karşın Catilina'dan farklı olarak Clodius, devrimle salt yasadışı olmak arasında çizilmesi gereken bir ayırım olduğunu gördü. Clodius, Senato toplantılarına katılarak ve görevinin başına durarak temel siyasi normları inceledi. Önümüzdeki yıllarda *aedilislik* ve *praetorluk* makamını başarıyla temsil etti. Geriye kalan birkaç delil parçasından hem şehirde hem de ötesinde bir tabi listesi sağladı.

Clodius'un kendine has özellikleri sokaklarda ve Forum'da istikrarlı bir şiddetle neler başarabileceğine dair kavrayışında yatıyordu. Yarım asırdır siyasetçiler her ikna girişiminde zaman zaman güce başvuruyordu. Şehir merkezindeki kamusal alanların ölçüsü, geniş sokak veya caddelerin eksikliği, polis kuvvetinin olmadığı gerçeği ve askerlerin *pomoeriumu* geçmesinin yasak olması çetelerin geçici olarak hükümetin yönetimini ele geçirebileceği, memurları yasaları geçirmeye veya engellemeye zorlayarak korkutabileceği anlamına gelmekteydi. Clodius bu gidişatı kalıcı bir hale dönüştürebileceğini gördü. Teçhizatlı ve her an harekete geçmeye hazır bulunan çete anlayışını geliştirdi. *Tribunusluk* vazifesi MÖ 58 yılının Aralık ayında sona erince, burası onun güç merkezi olacaktı. Bu özel ordunun bir harekât merkezine ihtiyacı olduğunu fark edince, görünüşe göre Forum'daki Castor ve Pollux Tapınağı'nı bir süre için ele geçirdi ve yüksek podyumdan aşağı inen merdivenleri yıkarak burayı bir kaleye dönüştürdü. Bu bir hükümeti devirmekten çok, bir hükümet olarak ayaklanmaydı.

Clodius'un başardıktan sonra elde ettiği güçle ne yapacağı belli değildir. İster soldan olsun ister sağdan diğer radikallerin aksine, toptan bir anayasa reformuyla ciddi biçimde ilgilendiğine dair bize herhangi bir emare vermemiştir. Anayasadan istifade etmek ya da onu alt üst etmekten yeterince mutluydu, ancak onu devirmeyi düşünmüyordu. Siyasetinin eksantrikliğinin altında muhtemelen siyasi basamakları çıkmak, konsüllüğe erişmek ve bir eyaleti kötü

idare ederek servet elde etmek gibi geleneksel bir hırs yatıyordu. Bir anlamda siyasi ayrımın öteki tarafında duran, önde gelen muhafazakârlardan öfkeli kardeşi Appius Cladius Pulcher'le kendisi arasında maddi bir fark yoktu. Clodius şımarıklığıyla, değişken ruh halleriyle ve saygın fikirlere saygısızlığıyla atalarının tipik bir örneği idi. Siyaset arenasına son derece kişiselleştirilmiş bir ışıltı gözüyle baktı ve Cicero'nun da farkına vardığı üzere küçümsenecek bir adam değildi.

Akıllı bir biçimde Cicero Clodius'un tüm reformlarını veto etmek konusunda anlaşılan dostane bir *tribunus* bularak kişisel konumu korumak için adımlar attı. Clodius karşılığında Cicero'yla bir anlaşma yaptı: Cicero yasasını engellemezse, dava açmayacağına söz verdi. Cicero'ya dostça davranmaya dikkat ederek, bir uzlaşma isteğini söyledi ve aralarını bozduğu için Terentia'yı suçladı.

MÖ 58 yılının Ocak ayının sonları veya Şubat ayının başlarında Clodius yıldırımını savurdu. İki yeni yasa tasarısı önerdi; bunlardan ilkinde konsülleri, görevlerinden sonraki yıl alışılmadık biçimde zengin finansal gelirlerle zengin eyaletlere atayarak (Macedonia ve Cilicia) elde etti. İkincisinde ise Cicero'ya verdiği güvenceyi alaycı biçimde bozdu. Bir yurttaş kanuna aykırı biçimde infaz eden veya infaz etmiş herhangi bir kamu görevlisi konukseverliğin geleneksel sembollerinden, ateş ve sudan men edilmeye (başka bir ifadeyle sürgünle) cezalandırıldı. Esasen bu mevcut bir yasanın yenilenmesi veya yeniden ifade edilmesi idi, ancak hedef barizdi. Yine de bu yasa tasarısını yalnızca intikam meselesi olarak görmek hatalı olabilir. Eyalet komutanlığı vazifesi için gitmeden evvel olan biteni izlemek için şehrin sınırlarının dışında bekleyen hamisi Caesar'ın bakış açısından Cicero'nun konsüllük vazifesi altında yaptığı yasadışı eylemlerle suçlanması Senato'yu kendi yasasının meşruluğunu incelemekten uzaklaştıracaktı. Kabaca Clodius, tam anlamıyla Caesar'ın Senato'yu korkutmak ve savunmaya itmek için ihtiyaç duyduğu silahtı.

Cicero karalar bağlayarak, yırtık kıyafetler giyerek ve saçını sakalını uzatarak karşılık verdi ve kendini halka yakaran biri olarak takdim etti. Bu bir Romalının kendini ciddi bir dert içinde

ve özellikle de mahkemelerde bir kovuşturmayla karşılaştığında takındığı bir davranıştı. *Equites* sınıfından pek çok kişi aynı şeyi yaptı ve Capitolium'da bir protesto düzenlediler. Plutarkhos'a göre "Senato, halkın felaket zamanlarındaki gibi bir yas sürecine girmesi gerektiğine dair bir oylama yapmak üzere toplandı."⁴⁰ Caesar'ın kayınbabası da dahil konsüller anlayışsızdı ama nezaketlerini de koruyorlardı. Senato'nun bir bütün halinde Cicero'nun tarafında görünmesine rağmen konsüller kanuna muhalefet ettiler. Clodius Senato Binası'nı silahlı adamlarla kuşatınca, pek çok senatör kederin bir işareti olarak kıyafetlerini yırtarak binadan dışarı koştu.

Sürece dahil olduklarının bilinmesini istememelerine rağmen Birinci Triumvirlik, zekice bir girişimle planlarına engel teşkil eden Cato'yu bir komisyonla Kıbrıs'ı ilhak etmeye göndererek geçici olarak siyasi sahneden uzaklaştıran Clodius'un suç ortağı da oldu. Özel yetkili komutanlar onun baş belasıydı, ancak sert bir anayasa taraftarı olan Cato resmi olarak verilen bir vazifeyi kabul etmekle kendini yükümlü hissetti. Roma'dan iki yıl uzak kaldı. Clodius'un hareketinin iki amacı vardı: *Optimates* sınıfını daha da zayıflatmak ve planladığı ücretsiz tahıl dağıtımına ödemek için gelir elde etmek.

Caesar ve Pompeius olan bitenin farkındaydı ancak samimi bir arkadaş kılığına girerek Cicero'ya içten ancak çelişkili tavsiyeler verdiler. Caesar kendisiyle birlikte Galya'da komutanlığı kabul etmesi gerektiğini söyledi; bu durumda güçlü bir konumda hareket ediyormuş gibi görünebilirdi. Pompeius, Roma'yı apar topar terk etmenin korkakça olduğunu belirterek Caesar'ın tavsiyesini eleştirdi; Cicero kendini apaçık savunmalıydı, eski dostu doğal olarak ona yardıma hazır olacaktı.

Kriz zirveye ulaştığında, Pompeius ikiyüzlülüğünden gitgide utandı ve Roma'nın dışındaki Albanus Tepeleri'ndeki muhteşem villasına çekildi. Cicero onu bulmaya ve yardım istemeye gitti. Plutarkhos'a göre büyük adam Cicero'nun geldiğini duyunca "onunla yüzleşmeyi göze alamadı. Geçmişte Cicero'nun pek çok önemli olayda onun için savaştığını ve onun uğruna siyasette sık sık

belirli bir hatta nasıl tutunduğunu hatırlayınca buruk bir biçimde utandı, ancak Caesar'ın damadıydı ve onun isteği üzerine önceki sorumluluklarına ihanet etti. Evin başka bir kapısından sıvıştı ve görüşmelerden kaçındı.”⁴¹

Clodius, Cicero'yla diline hâkim olma beceriksizliğini paylaştı. Caesar'ın suç ortaklığı konusunda boşboğazlık etti ve kamuoyunun Cicero'ya doğru kaydığına dair işaretler mevcuttu. Artık resmen askeri komutayı devraldığından Caesar'ın şehre girmesi yasaktı. Mahsus yapmış olması makuldü, Cicero herkesin gayet iyi bildiği üzere kala-balığa Lentulus'un infazını onaylamadığı konusunda güvence veriyordu –ancak eşdeğer biçimde geriye dönük yasaları da onaylamıyordu.

Cicero hangi yöne bakarsa baksın, destek gevşemeye başlamıştı ve yavaş yavaş içine düştüğü konumun savunulamaz olduğunu fark etti. *Tribunus*'un çeteleri tarafından çamur ve taş yağmuruna tutulmadan evden güç bela çıkabiliyordu. Arkadaşları bile kaçmasını tembihliyordu. Hortensius tarafından yönetilen kıdemli *optimates* sınıfı mensupları evindeki bir toplantıda ona kısa süre içinde geri dönmesini sağlayacakları sözünü vererek şehri terk etmesini önerdiler –bu tavsiyeye uydu, ancak asla affetmedi. Çoğu insan ilkesel anlamda taraftı (ya da öyle görünüyordu) ancak pratikte hiç kimse Clodius'a karşı bir eylemde bulunmuyordu.

Umutsuzluğa kapılan Cicero, Forum'dan aşağıya ve oradan da Capitolum'un zirvesine kadar bir Minerva heykelciği taşıdı ve orada bir yazıtla heykelciği adadı: “Roma'nın koruyucusu Minerva'ya.” Cicero da bir zamanlar Roma'nın koruyucusuydu ve şimdi tanrıçadan mecburi yokluğu esnasında Cumhuriyet'i korumasını istedi. Sonra dostlarının eşliğiyle fark edilmemek için gece yarısı şehirden yaya olarak çıktı.

Cicero'nun şehri terk ettiği fark edilir edilmez öfkeli Clodius Halk'ın önüne yeni ve daha cüretkâr bir kanun koydu, bu kez Cicero'yu ismen suçladı ve mallarına el koydu. Kendisi ateş ve sudan men edilecekti, Roma'ya 640 kilometre mesafeden daha yakında yaşaması yasaktı. Çoğu insanın yeni yasaya pek az ilgi göstermesi

ve İtalya üzerinden yolculuğu sırasında sürgünü seve seve misafir etmeleri Cicero'nun geniş manada sahiplendiği sevginin ve esaslı hoşgörüsünün bir işaretidir. İstisnalar da vardı elbette: Sicilya *praetoru* ondan adadan uzak durmasını istedi, bu yüzden Macedonia'dan geçerek Roma *Quaestor*'u Gnaeus Plancius'un cömertçe ve yürekli bir biçimde resmi konutunda misafir ettiği Selanik'e yerleşti.

Cicero daima ölçsüz ruh hali değişimlerine meyilliydi. İşleri yolunda gittiğinde kolaylıkla kendine fazlasıyla güvenebiliyor ve yenilgi onu abartılı bir depresyona sürükleyebiliyordu. Mevcut kriz daha önce karşılaştıklarını andırmıyordu. En kendinden emin zihni bile yıldırırdı. Eğer mektuplarında yazdıklarına inanırsak sinir krizine benzer bir şey yaşamış olabilir ve intihar etmeyi denemiş veya en azından düşünmüş görünmektedir.

Çok geçmeden sürgün eski haline yakın bir şeye döndü, geri dönüşü için plan yapıyor ve tartışmalara giriyordu. O zamanlar muhtemelen kırklı yaşlarının başlarında olan Terentia'nın kendisine katılmaması gerektiğine çünkü Roma'daki çıkarları için daha yararlı olabileceğine karar verdi. Atticus yeni haber aldığı sıkıntıların ağır yükünü sırtlandı; kesintisiz bir öneri, talimat ve görünür şikâyet olmaksızın eleştiri akışı aldı.

Ancak bir gün Cicero, İtalya'ya dönmeye karar verirse düşmanlarının farklı fikirleri vardı. Clodius kurbanın ortadan kayboluşunu kalıcı hale gelmesini sağlamak için elinden geleni yaptı. Palatinus Tepesi'ndeki evini ülke geneline yayılmış bütün villalarıyla birlikte olmasa da diğer bazılarıyla birlikte yaktırdı ve evin arazisinin kutsanarak Özgürlük Tapınağı için ayrılmasını ayarladı.

SÜRGÜN

Caesar'ın Yükselişi: MÖ 58-52

Cicero düşüşüyle mahvoldu; Atticus'a kilo kaybettiğini ve çokça ağladığını aktardı. Dünya şehri Roma'dan ve merkezi Forum'dan sürülmek onun olduğu ve arkasında durduğu her şeyi mahvetmiş gibiydi.

Roma'daki ev yıkıldığında muhtemelen korkunç bir zaman geçirmiş olan ailesini özlüyordu. Sağlığının “zayıf oluşuna” kaygılandığı Terentia ve yedi yaşındaki Marcus artık evsizdi. Belki Quintus ve Pomponia onları misafir etmiştir, ancak bilmiyoruz, zira elimize ulaşan yazışmalarda kendi duygularıyla bir hayli meşgul olan Cicero bu konuyu gündeme getirmiyor. En büyük destekçisi Atticus'tu ve Terentia ev işlerini biraz biraz yoluna koymaya çalışırken onun yarımına ne kadar müteşekkir olduğunu eşine defalarca söyledi.

Cicero'nun düşünceleri sık sık en sevdiği çocuğu Tullia'ya kayıyordu. “Bir insanın sahip olabileceği en sevgi dolu, mütevazı ve en zeki kızı; yüzü, konuşması ve fikri aynı ben olan evladımı özledim.”¹ Tullia, MÖ 58 yılında *quaestor* seçilen ancak Cicero'nun dönüşü için çalışmak üzere yurtdışı atamasından feragat eden örnek bir damat olan, eşi Calpurnius Piso'yla birlikte yaşıyordu.

Sürgün, kederini ve şokunu üst düzey retoriğe yönelterek kendisini şımarttı. “Bu kadar iyi bir nedeni olan; yetenek, sağduyu ve etki kaynaklarında epey güçlü biri hiç böylesi iyi bir konumdan tüm dürüst adamların desteğiyle aşağı düştü mü? Ne olduğumu

unutabilir miyim veya ne olduğumu ve ne yitirdiğimi –mevki, ün, çocuklar, servet, kardeş– hissetmeyebilir miyim?”² Burada hayran bir dinleyici arayışındaki hatipten çok çökmüş bir adam duyulur.

Ona yapılanlardan kimi sorumlu tutacağına sıra geldiğinde Cicero’nun dargınlığı ona üstün geldi. Paranoyası akla yatkınlıkla zenginleşti, onu asla kendilerinden biri olarak kabul etmeyen Senato’daki aristokratları suçladı ve onu yalnız bırakmaktan keyif aldıklarını hissetti. Cicero’nun kanısına göre, hukuk mahkemelelerinde yendiği için kendisini asla affetmeyen eski rakibi Hortensius’a bilhassa kızgındı. Atticus’a böyle insanlardan şikâyet ediyordu: “Sadece şunu diyebilirim, haklı olduğumu bildiğine de inanıyorum: Beni mahvedenler düşmanlar değil, kıskanç dostlardı.”³

Elbette gerçekten suçlanacak olan Birinci Triumvirlik’ti: Üçü, Clodius’un Cicero’nun yıkımını düzenlemesine bilerek müsaade etmişlerdi. İlginç biçimde Cicero onlar hakkında pek az söyledi ve asla doğrudan Pompeius’u eleştirmede. İttifaka katılmayı reddetmesini izleyen siyasal yıkım arasındaki bağlantıyı fark edemedi mi? Olan bitene bakacak olursak bağlantı kaçınılmaz görünüyor.

Selanik’e yerleşir yerleşmez aralarında Pompeius’un da olduğu kamuya mal olmuş çeşitli kimselere mektuplar gönderdi. Pompeius’un yanlışlarına aşına olmasına karşın, düzenbazlığına inanamayacak kadar ona düşkün bir hale gelmiş olabilir. Daha olası, gelecekte onun desteğine ihtiyaç duyacağını biliyordu. Cicero, Pompeius’un yürekten radikal olmadığına emindi; er ya da geç Senato’yla ortak davada bulunacaktı. Kısa vadedeyse, Cicero daha pratik bir nedenden ötürü Pompeius’a ihtiyaç duyuyordu. Onun aktif desteği olmaksızın Roma’ya dönüşüne müsaade edilmeyeceği gayet açıktı.

Atticus eleştiriden payını almak için geldi. Eğer yalnızca Cicero’yu yeterince sevmiş olsaydı, “sadece bakıp hiçbir şey yapmamak” dışında ona daha iyi telkinlerde bulunabilirdi. Atticus çok mantıklı bir biçimde bu haksız alaya hiç kulak asmadı ve elinden gelen her şeyi yapmaya devam etti, hatta “aşırı geçimsiz” ancak aşırı zengin bir amcanın vefatıyla şimdi artan kişisel servetini Cicero’nun emrine vermeyi teklif etti. Bu mülklerine el konulmasıyla birlikte

mali işleri oldukça sefil bir hâl alan Cicero için oldukça kayda değer bir jestti. Cicero'nun Atticus'a gönderdiği mektuplar, pratik tavsiyeler, şikâyetler ve sorularla doludur.

MÖ 58 yılının Haziran ayında Senato onun cezasını tecil eden bir önergeyi geçirmeyi denedi, ancak Clodius'un dostu bir *tribunus* buna mani oldu. Ekimde sekiz *tribunus* Clodius'un iki yasasından (Birinin adı Cicero) ikincisinin iptali için yasa tasarladı. Bu girişim de başarısız oldu, ancak Cicero hayal kırıklığına uğramadı, çünkü "dikkatsizce tasarlandığını" düşünmekteydi. Yılın sonuna doğru seçilmiş *tribunus*lar ve gelecek konsüllerin olası davranışları hakkında artan endişelerini dile getirdi. Bunlardan birisi beş yıl evvel konsüllüğünün son gününde kendisine konuşma kesintisi uygulayan eski düşmanı Metellus Nepos'tu.

Ancak Metellus, bir uzlaşmayı (aşağı yukarı) kabul etti ve kıdemli konsül Publius Cornelius Lentulus Spinther bunun güçlü bir destekçisi oldu. *Tribunus*lar da sevecendi. Atticus Cicero'nun geri dönüşü kampanyasının gayri resmi yöneticisi rolünde başarılı oldu. Ağ oluşturma becerisiyle ve düşman hatlarını aşabilme özgürlüğüyle yavaş yavaş ve tedbirli biçimde süreci ileriye taşıdı.

Roma'da bozulan koşullar, Atticus'tan daha yardımcı oldu. Cicero'nun Yunanistan'a melankolik gidişinden yalnızca birkaç hafta sonra Clodius dikkatini Pompeius'a ve destekçisi Konsül Aulus Gabinius'a (bir zamanlar Catilina'nın arkadaşı veya Cicero'nun saygısız ifadesiyle onun "evcil dansçısı") yöneltti. Destekçi çeteleriyle Pompeius için hayatı o kadar tehlikeli bir hale getirdi ki eski komutan sıklıkla kendisini kentin dışındaki villasına kapattı.

Clodius'un Caesar veya Crassus tarafından yüreklendirilmesi olasıdır, buradaki düşünce Pompeius'un elini meşgul tutmak ve böylelikle *optimates* sınıfıyla uzlaşma olanaklarını azaltmaktır. Daha muhtemel olansa, Clodius basit bir biçimde hamilerinden bağımsızlığını öne sürüyor ve kendisini onların erişemeyeceği bir yere koyuyordu.

Cicero'nun geri dönüş baskının artacağına farkındaydı ve ürkütücü bir çaresizlikle evinde kuşatılmış olan Pompeius'un fikrini değiştirmek için baştan çıkarıldığını tahmin etmiş olabilirdi. Şehrin dört bir yanında ısrarcı isyanlar ve kargaşalar meydana geldi, kamu işlerini yürütmek gitgide zorlaşıyordu. MÖ 57 yılının 1 Ocak'ında Clodius'un *tribunus* olarak görev süresinin sona ermesinin ardından Konsül Lentulus, Senato'da Cicero'nun geri dönüşüne müsaade eden bir önerge teklif etti. İyi bir çoğunlukla teklif kabul gördü. Clodius hâlihazırda bir akrabasının cenazesi için toplanmış bir grup gladyatörü tasarının Halk'a sunulmasını engellemek için görevlendirdi. Forum'daki bazı *tribunus*lar yaralandı –skandal bir gelişme– ve Cicero'nun kardeşi Quintus canını zor kurtardı. Meydandaki cesetler arasında fark edilmeden yatarken bir süre için ölü zannedildi.

Clodius ile mücadele etmenin tek yolu ateşe ateşle karşılık vermektir. Şaşırtıcı tiyatro gösterileri ve gladyatör şovlarına para verdiği için şehirli kitleler arasında popülerleşen zengin bir muhafazakâr olan Titus Annius Milo ve Cicero'nun uzun soluklu destekçisi Publius Sestius adındaki iki *tribunus* kendi silahlı gruplarını topladı. Haftalarca sokak çatışmaları yaşandı. MÖ 56 yılında Sestius'a yönelik şiddet suçlamalarının savunmasında Cicero bu çete savaşının etkilerini canlı biçimde tasvir etti: "Tiber Nehri yurttaşların cesetleriyle doluydu, kanalizasyonlar bu cesetlerle tıkanmıştı ve Forum'dan akan kan süngerlerle silinmek zorundaydı."⁴ Başlangıç için tedavi hastalıktan daha beterdi ve kamu işleri bir defa daha durma noktasına geldi. Bununla birlikte Clodius katiyen yenilmezken, yazın en azından sınırlandırılabilirdi.

Artık Pompeius da Cicero'nun geri dönüşünü desteklemeye ikna olmuştu, ancak Caesar'ın onayını kazanmak daha zordu. Uzun saçlı Galya'nın ele geçirilmesiyle meşgul olmasına rağmen Roma'daki siyasi durumu bu kadar uzak mesafeden elinden geldiğince izleme-ye ve yönetmeye zaman ayırmayı başardı. Cicero artık geleneksel

seçmenleri, *equites* sınıfı veya Senato'daki *optimates* ile büyük bir güç değildi, ancak bir birey olarak olaylarda etkisi olabilecek o günün oldukça az siyasetçilerinden biriydi. Roma'nın en ünlü avukatı olması ve hitabet sanatındaki ustalığıyla görüşlerinin belirli bir karşılığı vardı. Bir noktaya kadar siyasi izolasyonu bağımsız bir zihne saygınlık kattığı için lehineydi. Yaşlı bir devlet adamına dönüşmekteydi.

Caesar nihayet Cicero'nun dönüşüne istemeyerek de olsa razı oldu ve muhtemelen engel olamadığı bir şeye direnmenin anlamsız olduğunu fark etti. Ancak karşılığında Cicero'nun Birinci Triumvirlik'e açıkça saldırmayacağına söz vermesi için diretti. Quintus kardeşinin adına, Pompeius'a gelecekteki olumlu davranışlarını garanti etti.

Cicero'nun amacına olan coşku büyüdü. Kısaca neredeyse her türden siyasal görüşün bir araya geldiği bir odak halini aldı. Clodius'un ellerinde ızdırap çekmişti ve haklarının geri verilmesi çete hükmünün toplumsal anlamda reddinin ekonomik ve zarif bir biçimiydi. Ancak bunun başarılması bir miktar özen istiyordu. Clodius'un *tribunus* olarak tüm eylemlerinin yasallığına karşı makul bir dava açmanın olanağı vardı –onun *patricii* statüsünün uygunsuz biçimde değerlendirildiği ve buna istinaden seçilmesinin geçersiz olduğu gerekçesiyle. Bununla birlikte reformları coşkulu halk desteğini almıştı ve halkı rahatsız etmek pek de akıllıca olmazdı. Cato dahi bu hususta müşfik bir tavır takındı, çünkü Kıbrıs'ı ilhakının ilga edilmesini görmek istemiyordu. Uzlaşmaz anayasasının çıkarları mevzu bahis olduğunda ilkelerinden ödün vermesi kaygılandırıcıdır. Cicero, Cato'nun bu yaptığına epey bozuldu ve iki adamın arasındaki ilişki bir süre soğuktu.

Lentulus aşama aşama ilerlemeye karar verdi. MÖ 57 yılının Mayıs ayında Senato, Cicero'ya sürgünü esnasında kendisine yardım eden çeşitli Roma memurlarına resmi olarak teşekkür edilmesi teklifini uygun buldu. Geri çağırılmasının dikkate alınması için yazın Askeri Meclis toplantısı yapılmasını da kabul etti. Bu biraz tuhaftı, çünkü uzun yıllar boyunca bu meclisin ana işlevi kıdemli memurları seçilmesiydi; bu olayda tercih edilmesi muhtemelen oylama sisteminin Comitia Tributa'dan daha yönetilebilir olmasından

kaynaklanmaktadır. Toplantı İtalya boyunca geniş anlamda halka duyuruldu ve yurttaşlar Roma'ya gelip oy vermeye teşvik edildi. Siyaset kurumu, hâlâ büyük ölçüde Clodius'un avucunda olan Romalı çeteye hiçbir şans bırakmıyordu.

Sonrasında temmuz ayında Senato alışılmadık biçimde yoğun katılımlı bir toplantısında konsüllere ve üst düzey memurlara Cicero'nun geri çağırılması için yasa hazırlama çağrısında bulundu. Hiçbir *tribunus* teklifi veto etmedi ve Clodius buna karşı konuşan tek kişiydi. Clodius'un kardeşi Appius ve iki *tribunus* dışında (Kelimenin tam manasıyla "açık artırmada satın alındılar") bütün üst düzey memurlar, Cicero'yu sürgün eden yasanın yürürlükten kaldırılması önergesinin arkasında toplandı. Cicero'nun Roma'dan alelacele ayrılmasına sebebiyet veren Roma yurttaşlarının yargılanmadan infaz edilmesini kınayan genel önlemden asla bahsedilmedi. Şimdiyse tavır bu kanunun onun için uygulanamayacağıydı.

Kampanya hız kazandı. Büyük oranda Pompeius'un lobiciliğiyle her türden kurum –kent meclisleri, vergi iltizamcılarının dernekleri, zanaat loncaları– geri çağırma lehine karar aldı. Pompeius kıdemli askerlerine ağustos ayında Roma'daki Campus Martius'ta gerçekleşecek Askeri Meclis'e katılma talimatı verdi. Pompeius önderliğindeki devletteki en önemli adamlar Milo'nun çeteleri ve gladyatör takımları tarafından korunan toplantıya seslendiler. Kıdemli senatörler oylamaya nezaret ettiler. Yasa muzafferane biçimde geçti.

Senato'da görünmesi haricinde Clodius'un bu haftalarda nerede olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Kariyeri korkak olmadığı ve doğrudan olmasa da bir şekilde Campus Martius'taki varlığını bir şekilde hissettirdiğini ortaya koyuyor. Ciddi bir yenilgiyle yüzleşti, ancak kısa süre içerisinde kati bozguna uğramadığını gösterdi.

Yunanistan'daki Cicero'nun ruh hali karamsarlık ve kıvanç arasında gidip geliyordu. Birkaç ay önce Atticus'a şöyle yazmıştı: "Mektubundan ve olan bitenlerden tamamen tükendiğimi görüyorum."⁵ Şimdiyse

yerinde duramamak için her türlü gerekçesi vardı. Haberlerin gelişmesiyle sıkıcı Selanik'ten ayrılmanın ve İtalya yakınında bir yerlerde kalmanın güvenli olduğuna kanaat getirdi. Adriyatik Denizi'ndeki bir liman kenti olan ve Brundisium'a gitmesi yelkenle sadece birkaç gün süren Dyrrachium'a geçti; o kentin hamisiydi ve ahalisi arasında "cana yakın arkadaşları" vardı. Roma'daki olayların neticesini öngörecektik kadar kendinden emin bir biçimde oylama yapılmadan yelken açtı ve ağustosun *Nonae*'inde İtalyan topraklarına vardı. Brundisium'un kuruluş yıldönümü olduğu için uğurlu bir gündü. Kent bayram yeri idi ve Cicero'nun geliş kentin kutlamalarına heyecan verici güncel bir boyut kazandırdı. Daha da neşelisi o gün Tullia'nın doğum günüydü ve Cicero'yu karşılamak için o da oradaydı. Yirmili yaşların başındaki, daima gözünün bebeği olan kızı artık dul kalmıştı. İlk kocası Calpurnius Piso yakın zamanda bilinmeyen bir nedenden ölmüştü. Görücü usulü bir evlilik olmasına karşın birliktelik mutlu geçmişti.

Cicero'nun İtalya'ya yolculuğu ve Roma'da karşılaşması asker olmayan bir adamın özeneceği kadar *triumphusa* yakındı. Lehine muazzam gösteriler düzenlendi ve daha sonra İtalya'nın onu omuzlarında taşıyıp Roma'ya geri götürdüğünü söyledi. Tüm her şeyi Atticus'a yazdığı heyecanlı bir mektupta uzunca anlattı: Her kentten resmi delegeler onunla tanışmaya geldi ve ona "en göğüs kabartıcı saygınlık nişanlarını" verdi. Her zamanki gibi aşırı tepki verdi: Birkaç gün sonra konuşarak, onların mevkilerinin, tebrik ve güvenoylarının "eve dönmekle kalmayıp göğe tırmandığım"⁶ bir merdivene benzediğini söyledi. Roma'nın dışında kalan yerleşimlere 4 Eylül'de ulaştığında kendisinin VIP listesinde bulunan hemen hemen herkes onu karşılamaya geldi. Yalnızca düşmanları uzak durdu. Capena Kapısı'ndaki tapınak merdivenleri Cicero'yu gürültüyle alkışlayan sıradan yurttaşlarla dolup taşmaktaydı. Forum ve Capitolium "olağanüstü" kalabalıklarla doluydu.

Muhteşem bir andı, ancak Cicero önündeki zorlukları zaten kestirmişti. Başına gelen talihsizliklerden dolayı hâlâ suçlu bildiği aristokratlar arasındaki hoşnutsuzluktan kuşkulanıyordu. "Atıldığım bir çeşit ikinci hayat. Doğrusu artık buradayım, ben uzaktayken

beni müdafaa edenler arasında üstü kapalı bir kırgınlık ve açık bir kıskançlık ortaya çıkıyor.”⁷

Cicero gelişinin ertesi günü önce Senato’da bir konuştu, ardından Halk’a kısaca teşekkürlerini iletir. En parlak performanslarından birisi değildi. Ağır hakaretlerle süslenmiş konuşma kendisine ihanet ettiğine inandığı kişilerin listesinden biraz daha fazlasıydı, dönüşünü güvence altına alanlara övgülerle tezatlık teşkil ediyordu. Kendisi için parmağını oynatmaya tenezzül etmeyen MÖ 58 yılının iki konsülünden birisi olan Gabinus’u “İyi yağlanmış ve düzgün örülü saçlarıyla, sarkık gözleri ve salyalı ağızla şarapla, uyuşuklukla ve sefahatle ağırlaşmış” şeklinde tasvir etti. Onun meslektaş Calpurnius Piso’ya ise “Onunla konuşmak Forum’daki ahşap direklerle tartışmaya girmekle aynı şey... donuk ve vahşi bir ahmak... sefiş, pis ve taşkın”⁸ dedi. En yüksek merteye ise Pompeius’un payına düştü: “Herhangi bir ulusun veya çağın kayırlarında onun cesaretinin, şöhratinin ve başarılarının eşi benzeri yoktur.” Geçmişteki bağımsız siyasi yönetici olma çabasından bir hayli uzak olan Cicero’nun artık geçerli olarak Birinci Triumvirlik’in bir yarattığı olduğunun ilk göstergesiydi.

Bu esnada Clodius meşguldü. Cicero’yla işi birmemişti. Bir süredir şehir yoksullarına Clodius’un bedava tahıl yardımı verilmesiyle artan gıda kıtlığı gitgide artıyordu. Şimdi geçtiğimiz birkaç haftada yaşanan ani kesintinin Cicero’nun hatası olduğu söylentisini yaydı. İsyan çıktı ve Konsül Metellus Nepos’a taşlar fırlatıldı. Cicero sert ve ani bir çıkış yaptı. Tahıl tedarikinden sorumlu olacak özel bir komisyon için Senato’da Pompeius’u önerdi.⁹ Uygun kanunun çıkarılmasına yetki veren bir kararname çıkarıldı. Cicero, Clodius’u bu kadar hızlı ve zekice alt ettiği için çok keyifliydi. Atticus’a “Kararname hemen okundu ve aptalca yeni bir modaya uyan insanlar adımı ritimli söyleyerek alkışladılar”¹⁰ dedi.

Ertesi gün konsüller Pompeius’a 5 yıl boyunca tahıl tedarikinin kontrolünü veren bir yasa tasarladı. İçlerinden birisinin Cicero olacağı (tipik biçimde Roma’yı terk etmemesi koşuluyla kabul ediyordu)

* Damadı da bu ismi taşıyor ancak burada bahsedilen Caesar’ın kayınbabası Calpurnius Piso. (ç.n.)

15 tane yardımcı delege istedi. Özel görevlendirme kabul edildi ve Pompeius bilindik yetkinliğiyle kıtlığa bir an önce son vermek için Roma'yı terk etti.

Senato'nun konumugitidegüçkaybediyordu. Sendelemelerinin sebebi yalnızca aptallığının meyveleri olmasa da, bu neredeyse tamamen Senato'nun hatasıydı. Senato'nun gözünde anayasanın bütünlüğü mevzu bahisti ve bilhassa egemen sınıfın tek bir üyesinin hâkim gelmesine müsaade edilmemesi temel ilkeleriydi. *Optimates* sınıfının Pompeius'u Caesar ve Crassus'un kollarına itmelerinin nedeni de buydu. Cicero o kadar da güçlü bir figür olmamasına rağmen onu yabancılaştırmaları ihtiyatsızlıktı, zira zekâsı ve esnek muhafazakârlığı Caesar gibi radikal dışarıklara direnmelerine ve Pompeius'u makul imtiyazlarla kendi taraflarına çekmelerine yardımcı olabilirdi. Senato en büyük korkularını ortadan kaldırmak üzere hareket etti. İç güvenlik durumunun kontrolünü yitirdi ve şimdiyse kendini en fazla sakınma istediği şeyi yapmaya mecbur halde buldu: Pompeius'a bir başka özel yetki vermek.

Siyasi dövüşe az çok başarılı bir biçimde bulaşmış olan Cicero'nun onu kullanmak için iç endişeleri vardı. Mülkü kendisine iade edilecekti, ancak sorun Palatinus Tepesi'ndeki evinin ve kırsal kesimdeki villalarının yıkımının tazminatı olarak ortaya çıktı. Bir buçuk yıldır avukatlık yapamıyordu ve acil para ihtiyacı vardı. Ayrıca Clodius'un evinin arazisine diktiği tapınak problemi de söz konusuydu; arazinin kutsanması feshedilmezse, evinin yeniden inşası söz konusu bile olamazdı. Konu ilgili dini makam olan Rahipler Kurulu'nun önüne getirildi.

Tıpkı Senato gibi, Rahipler Kurulu da Clodius'la büyük çaplı bir karşılaşmadan kaçınmak istiyordu. Kutsayanı itibarsızlaştırmadan kutsamayı geçersiz hale getiren akıllıca bir yöntem buldular. 1 Ekim'deki Senato buluşmasında, Rahipler Kurulu'nun bulguları ele alındı. *Pontifex Maximus*'un Uzun Saçlı Galya'daki yokluğuyla (Cicero'ya daha az dost bir bakış açısına sahip olabilirdi) Kurul'un

sözcüsü kendi rolünü dini konuların yargıcı olarak gördüğünü ve Senato'nun da kanunların yargıcı olduğunu vurguladı. Aynı zamanda senatör de olan bu rahipler, senatör sıfatıyla konuşmak istediler ve Cicero'nun adına bunu yaptılar. Clodius da oradaydı; toplantıyı engelleyen birkaç beyhude konuşmanın ardından Senato'da daha fazla muhalefetin manasız olduğunu fark etti. Ertesi gün bir kararname çıkarıldı ve konsüller bilirkişilerin de yardımıyla, evin ve villaların mali değerlerini kabul ettiler. Cicero'nun canını sıkan şey, Palatinus'taki evinin 2 milyon sestertius (satın alma bedeli olan 3,5 milyon sestertiustan epey az) Tusculum'daki villasının 500 bin sestertius ve Formiae'dakininse 250 bin sestertius olarak hesaplanmasıydı.

Bu olay Cicero'nun Senato'daki, kendi çıkarına zarar verme fırsatını asla kaçırmayacaklarına inandığı iyi gün dostlarına karşı süregelen kızgınlığını doğruladı. Atticus'a şöyle dedi: "Daha önce kanatlarımı yolan bu aynı beyler (adlarını sana söylememe gerek yok) onların eski boyutlarına dönmesini görmek istemiyorlar. Ancak umarım şimdiden büyüyorlardır."¹¹

Clodius'un yalnızca çete savaşlarında mağlubiyeti kabul ettiği anlaşıldı: MÖ 56 yılının *aedilis* makamı için adaydı –mühim bir girişim, çünkü başarılı olduğu takdirde tekrar anayasal bir konum elde etmiş olacaktı. Seçimler ertelendiğinde Clodius sokaklardaki baskıyı artırdı. Yakında seçimler yapılmazsa şehre karşı misilleme yapacağını bilinmesini sağladı. Kasım ayında bir dizi isyan çıktı. 3 Kasım'da silahlı bir çete, Cicero'nun Palatinus'taki evini yeniden inşa eden işçileri kovdu. Avantajlı bir noktadan Quintus'un evinin yakınına taş atıldılar ve ateşe verdiler. Birkaç gün sonra Clodius, Cicero'ya şahsen saldırdı. Cicero coşkuyla Atticus'a yazdı:

11 Kasım'da Kutsal Yol'dan aşağı inerken, arkamdan adamlarıyla geldi. Bir curcuna koptu. Taşlar uçtu, sopalar çıktı, kılıçlar kınlarından çekildi. Birdenbire! Tettius Damio'nun ön avlusuna kaçtım ve bana eşlik edenler bu kabadayıları dışarıda tutmakta zorlanmadı. Clodius'un kendisi öldürülebilirdi, ancak ben beslenme uzmanı oluyorum, cerrahlıktan bıktım.¹²

Ertesi sabah gün ışığında Clodius, kılıç ve kalkan kuşanmış bir kuvveti sokaklarda hâkimiyet sağlamak için rakibi Milo'nun evine saldırmak ve yakmak için yönetti. Bir karşı saldırı onların canına okudu ve önde gelen bir dizi Clodius destekçisi öldürüldü. Şimdilik nihai bir çarpışmaydı ve Clodius geçici olarak durumun kontrolünü yitirdi.

Genel olarak Cicero siyasi nizamsızlığı, süre gelen para sıkıntılarını ve fiziksel güvenliğine yönelik tehditleri göz önünde bulundurunca oldukça iyi bir ruh hali içerisindeydi. Atticus'a "Yüreğim coşkun halde, varlıklı günlerimden bile daha coşkun halde, ama cüzdanım boş"¹³ dedi. Neden coşkulandığını bilmiyoruz, çünkü Atticus'la yazışmalarından hayatta kalanlar birkaç aydır azalmış durumda, fakat Birinci Triumvirlik arasında beliren gerilim işaretleriyle neşelenmiş olabilir. Aralık ayında görünüşe göre Pompeius'un zımni desteğiyle, uzun süredir süregelen Senato yakınmaları yeni bir itiraz elde etti: Bir *tribunus* Caesar'ın Capua Bataklıkları'ndan kârlı devlet aidiyetini kaldıran ve o gün bugündür *optimates* sınıfının hassas noktası olan ikinci toprak reformu yasasını eleştirdi. Senato tahıl arzının karşılanması için 40 milyon sestertius ödeme yetkisine zorlanmıştı ve bu yeni masraf yasanın yol açtığı devlet gelirlerinin kaybını vurgulamaya gitti.

Yeni yılda Mısır firavunuyla ortaya çıkan bir sorun Pompeius'la Crassus'un arasında anlaşmazlığa yol açtı. İsmen bağımsız bir krallık olmasına rağmen Mısır fiili anlamda Roma'ya tabiydi. Önemi yalnızca efsanevi zenginliği değildi, Sicilya kaynaklarına gitgide daha değerli bir eksiklik giderici olarak hizmette bulunan tahıl üretimiydi de. Kral Ptolemaios tebaası tarafından ülkeden kovulmuştu ve devleti yeniden kimin kuracağı sorusu ortaya çıktı. İstikrarlı bir Mısır, Roma'nın çıkarınyardı ve dahası kralın talihli kurtarıcısına cömert bir ödül verebileceği hesaba katılabilirdi. Senato komisyonun eski konsül şimdiyse Kilikya valisi olan Lentulus'a verilmesi gerektiğini düşündü. Ancak son derece kârlı bir süreç olacağına söz verildiği için Pompeius bu görevi şahsen kabul etmekten çekinmedi.

Bu durum, sürgününü sona erdirmedeki yardımlarından ötürü her ikisine de borçlu olan Cicero açısından utanç vericiydi. Cicero o sırada Pompeius'u tam olduğu gibi görüyordu: her zamanki gibi isteklerini açık etmekte başarısız. Bir kez olsun Cicero bu belirsizliği yararlı buldu, çünkü bu belirsizlik Cicero'ya hiçbir dargınlık olmaksızın Lentulus'un iş için nitelikleri üzerine baskı kurmasına olanak tanımıştı. Bu girişimleri zahmetli ayrıntılarla Lentulus'a yazdığı bir dizi uzun mektupta anlatır. Satır aralarını okurken, yitik bir amaç için savaştığını bildiği anlaşılır. *Optimates* komisyonu Pompeius'un herhangi bir koşulda kazanmasını önlemeye kararlıydı ve nefes kesen bir öngörüsüzlikle Clodius'la ortak bir cephe oluşturmak için ittifak oldular. Pompeius bu ilginç olayların arkasında Crassus'un olduğundan bir hayli şüphelendi.

Bu sıralarda Capitolum Tepesi'ndeki Iuppiter Tapınağı'ndaki mahzenlerde saklanan ve olağanüstü zamanlarda başvuru Sıbyllinus Kitapları'nda eski bir kehanet keşfedildi. Cicero, kişilere ve mekânlara spesifik referanstan kaçınmasındaki marifete ve olmuş her şeyi tahmin ediyormuş gibi görünmesine hayran olmasına rağmen bu kitaplara pek az itimadı vardı. Bu olaya dair elverişli ama ikna edici olmayan bir biçimde Mısır kralının "bir orduyla" görevine getirilmemesi gerektiğini duyurdular. Konu Senato'nun büyük komutanı bir başka ordunun başında görmek istememesiydi. Hayal kırıklığına uğramaları için Pompeius, Ptolemaios'u askeri bir destek olmaksızın yeniden göreve getirmeye niyetinin olduğunu bilinmesini sağladı.

Şimdi *aedilislik* seçimini kazanıp göreve geri dönen Clodius tipik bir yüzsüzlükle MÖ 56 yılında yasadışı güç kullanımından ötürü Milo'yu mahkemeye çıkardı. Milo, yardımcı danışmanı olan Pompeius'la görüldü. Forum her iki tarafın da destekçileriyle doluydu. Clodius adamları konuşmak için kalktığında Pompeius'u bağırarak indirmeye çalıştı, ancak Pompeius ınatla konuşmasını sürdürdü. Konuşmasını Clodius ve Clodia hakkında oldukça terbiyesiz birkaç satırla bitirdi. Cicero sahneyi kardeşi Quintus'a yazdığı bir mektupta aktardı:

Öfkeden beti benzi atmış [Clodius], bağrıışmanın ortasında bir soru cevap oyunu başlattı:

“İnsanları açlıktan öldüren kim?”

Çetesi cevap verdi: “Pompeius.”

“Alexandria’ya gitmek isteyen kim?”

“Pompeius.”

“Kimin gitmesini istersiniz?”

“Crassus...”

İkiyi çeyrek geçe Clodius destekçileri bir işaret verilmiş gibi bize tükürmeye başladılar. Ciddi biçimde hararet yükseldi. Bizi kovmak için itmeye başladılar, bizim taraf karşılık verdi. Çete uçuşu. Clodius konuşmacı platformundan fırlatıldı, bu noktada bir meydan kavgası çıktı ben de olabileceklerin korkusundan sıvıştım.¹⁴

Pompeius bu tür muameleyi kontrol etmekte zorlandı ve sinirli bir biçimde Forum’dan uzak durdu. Sonunda Mısır’a görevlendirme fikrinden vazgeçti (tıpkı arkasında bir ordu olmadan gitme niyeti olmayan Lentulus gibi) ve hayatını tehdit eden bir komplo olduğuna inanmaya başladı. Kısa bir süre sonra Kuzey İtalya’daki kır konaklarından kendisini korumak için adam getirmeye karar verdi.

Cicero fırsat belirdikçe mahkemelerde konuşma yapmayı sürdürdü. MÖ 56 ilkbaharında eski öğrencisi, genç Marcus Caecilius Rufus için Clodia’nın cinayete teşebbüs suçlamasına karşı keyifli (ve başarılı) bir savunma yaptı. Bu ona kendisini ve dinleyicileri kadının kardeşine dürterek eğlendirmek için sayısız fırsat sundu. Her zamanki gibi şakaya direnemedi. “Aksini ispatlamam çok daha zorlayıcı ifadelerle şekillenebilirdi”¹⁵ dedi ve “Eğer kadının kocasının –pardon yani kardeşi demek istedim, bu sürçmeyi hep yapıyorum– şahsi düşmanım olduğu gerçeğiyle engellenmiş hissetmeseydim” diye ekledi.

Şubat ayında Cicero'nun geri dönüşü için baskı yapan *Tribunus Sestius* aleyhinde rüşvet ve barışı ihlal etme suçlamalarında bulundu. Cicero derhal onu savunmayı kabul etti. Bu esnada eski bir *aedilis*in rüşvetle suçlaması davasına da dahil oldu. İyi bir talihle bu adam Forum'daki isyanda Sestius'un hayatını kurtarmıştı ve Cicero Sestius'un savunmasının ana hatlarını oluşturmak için bu davada yapacağı konuşmayı kullanabilirdi. Bu kamuoyunun hazırlanmasına etkin biçimde yardımcı olurdu.

Mart ayının başlarında Sestius aleyhindeki dava mahkemeye geldiğinde, Roma'daki siyasi gözlemciler Birinci Triumvirlik'in ciddi sıkıntılar yaşadığına ikna oldular. Sendelediğine ve hatıra çökebileceğine dair söylentiler vardı. Şimdi Pompeius, Clodius ve Crassus'la bozuştığına göre, belki de Galya'da meşgul olan Caesar'dan uzaklaşması için ikna edilebilirdi. Cicero tutarlı bir siyasi alternatif ortaya koymak için doğru zaman olduğuna kanaat getirdi. Sestius'u savunurken siyasi felsefesini yeniden izah etti. Gerçek güç dengesini anladığına dair pek az bir ibare gösterse de, Senato'daki gericilerin politikalarına nazaran akılcı ve medeni bir alternatif sundu. Cicero Roma'nın artık herhangi bir yabancı düşmanla karşı karşıya olmadığını, tehdidin artık içeriden geldiğini belirtti. Clodius gibi radikaller Halk'ın gerçek dostları değildir ve aynı nedenden ötürü *optimates* kavramı geriye dönük dar bir aristokrat çevreyle sınırlandırılmamalıdır. Artık niyeti iyi tüm adamlar *optimates*dir.

Mesajını özetlemek için ünlü, ancak neredeyse tercüme edilemeyen bir slogan türetti: *otium cum dignitate*. *Otium* kelimesiyle yalnızca savaştan değil, ayrıca kamu işlerindeki çarpışmadan da ayrı olarak "barıştan" söz ediyordu. Cicero'nun halka vaat ettiği şey, siyasi sürece asgari katılıma karşılık güvenlikti. Barış ancak geleneksel siyasi düzene saygı gösterilirse sağlanabilirdi. Başka bir deyişle sosyal uyum güç dengesi Halk'tan Senato'ya kaydırılırsa sağlanabilirdi. Cicero kendisini kan ve gözyaşı olmayan bir Sulla gibi takdim ediyordu –ama maalesef ki yöntemi olmayan bir Sulla olarak, çünkü pratikte nasıl uzlaşılacağı ve reformun nasıl elde edileceğine dair pek az bir fikri vardı.

Sestius'un yargılanmasındaki tanıklardan biri MÖ 59 yılında *tribunus*ken Caesar'a yasasında yardım etmiş ve ona 5 yıllık özel bir yetki veren yasayı önermiş Publius Vatinius'tu. Çapraz sorgulamada Cicero olağanüstü, ancak önceden planlanmış bir öfkeyle "Tanrıların ve insanların beğenisini kazanacak kadar parçalara ayırdı". Galya yetkisinin anayasaya aykırı olduğuna ve daha sonraki tarruz için Vatinius'a saldırmanın zemini yumuşatmanın iyi bir yolu olduğuna dair artan konuşmalar vardı.

Bu tehlikeli bir oyun oynamaktı. Quintus endişeliydi ve kardeşi-ne Caesar'ın rahatı için fazlaca ileri gidebileceğini söyledi. Cicero ona güven vermek için elinden geleninin en iyisini yaptı. Nisanda oybirliğiyle beraat eden Sestius davasının zaferiyle coşan Cicero, Caesar'ın ikinci toprak reformu yasası sorununu mayıs ayındaki Senato toplantısının gündemine taşıyacak kadar cesur hissetti. Yürürlükten kaldırılması Caesar'a açık bir saldırı olacaktı. Cicero'nun hamlesi alışılmadık bir sıcaklıkla karşılandı. Kendine güveni zirvedeydi ve siyasi kariyerinin tekrar yoluna girdiğinden emindi. Kaybettiği prestijini tekrar kazanmıştı ve evinin altın çağına olduğu gibi ziyaretçilerle ve ricacılarla dolu olduğunu görmekten hoşnuttu.

Nisan ayın başlarında bir akşam Cicero, kısa zamanda Sardinia'ya tahıl almaya gideceğini bildiren Pompeius'a uğradı. Pompeius, normalden daha yalancıydı. Şehirden ayrıldığında, Sardinia'ya yelken açmadan evvel yolundan saparak, Caesar'ın kendisini acil durum görüşmesi için gizlice çağırdığı Gallia Cisalpina'nın en uç sınırındaki Luca kentine gitti. Galya'daki operasyonlara biraz ara veren Caesar, Crassus'la Ravenna'da zaten buluşmuştu ve Roma'daki muhaliflerini susturacak bir karşı saldırı planlıyordu.

Caesar son iki yılını dâhice yönetilen askeri seferlerde geçirmişti. Yöneticiliği alırken, üç yıl evvel İspanya valisiyken kazandığı askeri itibarın üzerine çıkmayı planlıyordu. Şanslıydı, çünkü iki Germania kabilesi arasında uzun süredir devam eden düşmanlık onlardan birini şimdiki İsviçre'den Galya'yı işgal etmeye itmişti. Caesar, barbar sürülerinin İtalya'ya potansiyel bir tehdit oluşturduğunu

gördüğünü öne sürdü ve şiddetle karşılık verdi. Düşmanı kolayca bozguna uğrattı ve buluştukları bir anda kendisine Caesar'ın ölüsünün Roma'daki belirli çevrelerde hoş karşılanabileceğini düşüncesizce hatırlatan karizmatik bir şef tarafından yönetilen öteki kabileye dikkatini verdi. İsabetli bir şekilde amaçlanan hakaret karşılıksız kalmadı. Zor kazanılan bir zafer elde edildi.

Caesar "Germenlerin sol tarafı bozguna uğradı, sağ tarafı sayılarının çokluğuyla bizim birliklerimize baskı uygulamaya başladı. Savaş alanındaki tehlikeli konumları, savaş hattındakilerden daha iyi hareket edebilen ve olanı biteni daha iyi görebilen genç Publius Crassus'un [Caesar'ın siyasi ortağının oğlu] dikkatini çekti. Böylelikle savaş alanına üçüncü bir hat daha gönderdi. Bu hamle muharebeyi bir kez daha bizim lehimize çevirdi ve düşmanın bütün ordusu dağılarak hiç durmaksızın 24 kilometre uzaklıktaki Ren Nehri'ne kadar kaçtı. En gücülerinden birkaçı nehirde yüzmeye çalıştı ve birkaçı da kendilerini bir bot bularak kurtardı... ancak geri kalanı süvarilerimiz tarafından avlandı ve öldürüldü"¹⁶ diye yazdı.

Kuzeydoğudaki isyanlar Caesar'a Akdeniz'den Kanal'a kadar bütün bölgenin zapt edilmesini bahanesini sundu. Askeri açıdan bir ehemmiyeti olmayan, ancak evinde büyük bir propaganda darbesi olarak kavranan uzak ve neredeyse mitolojik bir ada olan Britannia'yı kısaca ziyaret etti.

Propaganda an meselesiydi. Siyasi karşıtları onu eleştirmek için fırsat kolluyordu ve müdahil olmak için geçerli mazereti olmadığını gerekçesiyle savaşın yasadışı olduğunu ileri sürdüler. Caesar niyetinin ardında durmak için Senato'ya gönderdiği raporlara büyük özen gösterdi ve zamanı gelince de bunları *Galya Savaşları*'nın tarihi olarak yazdı.

Birinci sınıf bir saha komutanı olduğunu ispat ediyordu. Pompeius ve Crassus, küçük ortaklarının hem servet hem de itibar bakımından ciddi bir rakip haline geldiğini yavaş yavaş fark etmeye başladılar. O artık MÖ 59'da gördükleri "genç adam" değildi.

* Günümüzdeki İngiltere'nin yalnızca bir kısmı. Tam anlamıyla Britanya olarak tanımladığımız geniş ada değil. (ç.n.)

Caesar daima hareket halindeydi, yükselen yeni askeri tehditlere karşılık vermeye hazırdı. Konuşlandığı herhangi bir yerde, başkentle olan bağlantılarını gayretle güçlendirdi. Sefer mevsiminin ardından her kışı siyasi gelişmeleri yakından takip edebilmesi için uygun bir nokta olan Gallia Cisalpina'da geçirdi. Yeni keşfettiği zenginlikler, çıkarlarını korumak için kaydolun (tam anlamıyla pek çok husus için yeminlerle ve yazılı güvencelerle) herkesin emrindeydi. Başvuran birkaç kişi geri çevrildi.

Caesar'ın bakış açısından MÖ 56 baharında Roma'dan gelen haberler daha kötü olamazdı. Clodius cinnet geçirmekteydi; Pompeius ve Crassus ihtilafa düşmüşlerdi ve kamu vazifeleri için seçime girmiş birkaç müttelik seçimleri kaybetmişlerdi. Caesar, Luca'da Cicero'nun ikinci toprak reformu yasasını geçersiz kılma önerisi hakkında sert konuştu. İşlerin elinden kayıp gittiğini görebiliyordu.

Caesar'ın ortakları Birinci Triumvirlik işe koyulduğunda akdedilen her şeyi çoktan elde etmişlerdi. Pompeius'un doğudaki toprakları onaylanmıştı, askerleri için toprak bulunmuştu ve Crassus'un vergi iltizamcılarının anlaşmaları yeniden düzenlenmişti. İttifakın devam etmesine yönelik hiçbir özel bir ilgileri yoktu.

Değişen koşullara karşı tipik bir kararlılık ve hassasiyetle Caesar, her biri için yeni ve açıkça tanımlanabilir yararlar sunan bir uzatma anlaşması önerdi. Crassus ve Pompeius MÖ 55 yılında konsüllüğe aday olacaktı ve Caesar ordudan askerlerini Roma'ya oy vermeye göndererek seçilmelerini garanti ediyordu. Göreve başladıklarında yeni konsüller İspanya ve Suriye'de beş yıllık özel yetkiyle ödüllendirildiklerini göreceklerdi. Crassus, Roma'nın doğudaki topraklarına komşu olan Parthia İmparatorluğu'na karşı büyük bir sefer düzenleyerek askeri şöhretini tazelemeyi amaçladı. Mutlak eşit yaklaşımı sağlamak için Caesar'ın Galya yetkisi de bir beş yıl daha uzatılacak ve bu da ona Galya'nın tamamını ilhak etmek için ihtiyaç duyduğu zamanı sağlayacaktı. Bu üç ortak için de bir şeyler barındıran ince bir plandı –öyle ki Crassus ve Pompeius, anlaşmazlıklarını sümen altı etmeyi hemen kabul ettiler.

Luca'daki anlaşma –özellikle beş yıllık yetkiler– en azından şimdilik derin bir sır olarak tutulacaktı, ancak kısa bir süre sonra ittifağın sağlamlaştığı ve Pompeius'un Caesar'ın cenahına geri döndüğü belli oldu.

Pompeius, Sardinia'ya nihayet vardığında, Quintus'u aradı ve özellikle de Caesar'ın toprak yasasına saldırısı hususunda kardeşinin davranışlarını dizginlemesi konusunda uyardı. Quintus konuşmayı tekrarlayarak Cicero'ya aktardı: "Ah, tam da istediğim adamdı. Rastlaştığımız için epey şanslıyız. Marcus'la ciddi bir konuşma yapmazsan, onun adına bana verdiğin güvencenin karşılığını ödemek zorunda kalacaksın."¹⁷ Neşenin altında yeni ve beklenemedik bir çelikleşme vardı. Pompeius ayrıca Cicero'ya Campania toprakları konusunda herhangi bir hamle yapmamasını söyleyen doğrudan bir mesaj da gönderdi.

Derhal her şeyin değiştiğini anlayan Cicero, zorluk çıkarmadan itaat etti ve Caesar'ın yasasının tartışılmasının planlandığı mayıs ayında Senato'dan uzak durdu. Kardeşine şöyle söyledi: "Bu konuda ağzım bağlı." Kısa süre sonra ondan sessiz kalmasından daha fazlasını isteyecekleri anlaşıldı: Birinci Triumvirlik ondan aktif desteğini isteyecekti. Genel bir şaşkınlıkla Cicero, neredeyse hemen bunu sağlamaya istekli olduğunu gösterdi.

Bu 180 derecelik dönüş nasıl açıklanabilirdi? En basit cevap, kısa isyanının ardından Cicero'nun bağımsız bir siyasi rolü sürdürmeye çalışmanın abes olduğunu tamamiyle fark etmiş oluşuydu. Küçük düşürücüydü, ancak diğer taraflardan etkin herhangi bir siyasi desteğin yokluğunda, Birinci Triumvirlik'e şartlı teslim olmaktan başka bir alternatif göremedi. Fakat eski Roma'da iyilik borçlu olmanın ciddi bir mesele olduğu da doğrudu; Cicero sürgünden geri dönüşünü onayladıkları için Caesar ve Pompeius'a ağır bir borç altındaydı ve onların isteklerine razı olmak geri ödemenin bir yoluydu. Sonunda Senatör meslektaşlarıyla acı bir biçimde kaldılar. Çevrelerine girmesine müsaade etmezlerse, konumunu sürdürmek için başka yerlere bakması gerekecekti. Clodius'la flörtleşmeleri yarasına tuz bastı ve izole kalmamasını daha da kaçınılmaz bir hale getirdi. Cicero daha

mart ayında canavarca şeyler olarak adlandırdığı Caesar'ın Senato önerilerini mayıs ayının sonunda kabul ettirmeye yardım ediyordu. Bunlar, izinsiz biçimde Caesar'ın kendi inisiyatifiyle oluşturduğu dört lejyonun masraflarının hazineden karşılanmasına ve 10 alt komutan görevlendirmesine olanak tanıyordu.

Haziran ayının başında Senato yasal zorunluluktan eyalet yönetimlerine atamaları görüştü. Lucius Domitius Ahenobarbus, MÖ 55 yılının konsüllüğüne adaydı ve seçimleri kazanırsa MÖ 54 yılının Ocak ayı için konsüllük sonrası yurtdışı görevlendirmesi için hazır olacaktı. Şu an Caesar'ın kontrolü altındaki Gallia Transalpina'da geniş bir tabi listesi vardı ve oranın valisi olmayı istedi, zira o zamana kadar Caesar'ın beş yıllık yetkisi son bulacaktı. Bu mühim bir tehditti: Ahenobarbus'un ilerleyişi durdurulmazsa, Luca'da anlaştıkları gibi Caesar'ın Galya yetkisinin vadesinin uzaması mümkün olmayacaktı.

Böylelikle bu konuda önemli bir konuşma yapması için Cicero'dan destek alındı. Başladığı iyi işi tamamlaması için müsaade edilmesi gerektiğini iddia eden Caesar'a yönelik abartılı övgülerde bulundu. Muhtemelen sadece 2 yıllık bir uzatmaya ihtiyacı vardı ve isteği de buydu, bu aşamada onun eyaletlerine atamalara müsaade edilerek bu göz ardı edilmemeliydi. Uzun Saçlı Galya'nın ele geçirilmesi, İtalya'nın güvenliği için hayati bir önem taşıyordu ve Caesar'ın galibiyet biçiminden, bunun hızlı bir şekilde tamamlanacağından hiç kuşku yoktu. Atticus, her zamanki gibi konuşmanın bir kopyasını neden önceden kendisine göndermediğini sorduğunda Cicero pişmanlıkla yanıtladı:

Haydi! Yazılarımı senden daha önce okuyup onaylayacak başka biri mi var sanıyorsun? O halde bunu niçin ilk önce başka birisine gönderdim? Çünkü bu kişi [Muhtemelen Pompeius] kendisine göndermem için bana baskı yapıyordu ve benim elimde iki kopya yoktu. Bunun dışında ayrıca sözümünden dönmemin methiyesiyle tam olarak da gurur duymadığım gerçeği (yutulması gereken şeyi ağızda gevelemeyi bırakabilirim) söz konusu. Ama ilkelere, dü-rüstlüğü ve onura iyi geceler!"¹⁸

Cicero'nun ruh hali bir endişeli bir biçimde bir halden diğere geçti, ancak yürekten bunalımdaydı. Caesar'ın buyruklarını yerine getirdiği için kendisini küçümsemeden edemedi. Artık 50 yaşındaydı, siyasi kariyerinin bittiğini hissetti. Kardeşine içini döktü: "Senatörlük itibarının eksiksizliğiyle geçmesi gereken hayatımın bu yılları adli işlerin velvelesiyle geçiyor veya evdeki çalışmalarımın tolere edilebilir bir hal alıyor."¹⁹

Önümüzdeki birkaç yıl içinde Caesar'ın üçlü çetesi, onun gözetimi altındaki mahkemelerde toplanan birkaç arkadaşı için Cicero'nun yasal hizmetlerinden yaygın biçimde yararlandı. Bunlardan ilki, Caesar'ın hususi ajanı olan ve Roma yurttaşlığını yasadışı şekilde elde etmekle suçlanan zengin İspanyol Balbus'tu. Cicero'nun savunması, davanın aslında Birinci Triumvirlik'e dolaylı bir saldırı olarak tasarlandığına dair akla yatkın bir sava dayanıyordu. Bu nafile bir uğraştı, ikna edici biçimde tartıştı ve savcılığa konuyu enine boyuna bir daha düşünmesi ve davayı düşürmesi önerisinde bulundu. Cicero davayı kazandı ve Balbus beraat etti.

Pompeius'un destekçilerinden birini savunduktan sonra, Cicero bir arkadaşına yasayla hayal kırıklığına uğramaya başladığına dair sitem etti. "Gençlik ve hırsın beni ileriye taşıdığı günlerde ve daha da önemsemediğim davaları reddetme özgürlüğüm varken bile bitap düşmüştüm. Ancak şimdi basit bir biçimde hayat yaşamaya değmez."²⁰ Yazışması tavrı hakkında devam eden bilinmezliğini, hatta suçluluk duygusunu bile açığa çıkarır. Atticus'a "Hepsinden öte bugün hayatlarımızdan, bilhassa da benim hayatımdan daha aşağılayıcı ne olabilir?"²¹ diye içini döktü. "Zira tabiatı gereği siyasal bir hayvan olmana rağmen, fiilen özgürlüğünü yitirmedin... Ancak endişelendiğim üzere insanlar eğer konuşmakla mükellef olduğum siyaset hakkında konuşursam aklımı yitirdiğimi düşünüyor ve bir şey demezsem de güçsüz bir tutsak olduğumu. Peki, nasıl hissetmem gerekiyor?"

Tarihin yargısı Cicero'ya kendi davrandığı kadar sert davrandı. Görünüşe göre Birinci Triumvirlik'in isteklerine rıza gösterme kararında zayıf bir biçimde şahsi çıkarı vardı. Kesinlikle bu biçimde yorumlandı. Epey eleştirildi ve tüm eski suçlamalar gün açığa çıktı: konsüllüğü üzerine gülünç bir destan, MÖ 63 yılında Pompeius'a yazdığı kendini beğenmiş bir mektup ve sürgünü esnasında zayıf davranışlar.

Ama eğer sessizliğe ve kırsal yaşantıya geri çekilmeseydi Cicero'nun neler yapabileceğini kestirmek güç. Onun en görkemli zamanları değildi, ama onu oyunda tutacak yegâne hamleyi yapıyordu. Siyasi sahnede çatışan güçler arasında arabuluculuk yapmak için eşsiz bir konumda olduğuna dair şahsi görüşü tamamen mantıksız değildi. Birinci Triumvirlik belirli koşullar altında otoritesini yeniden tesis etmiş olsa da ittifakın ebediyen sürmeyeceğine yönelik inancını yitirmemişti. Caesar'ın askeri başarıları onun ve Pompeius'un rakip olduğunu gitgide daha açık hale getirdi. Uzun vadede içlerinden birinin pes etmesi ve ilk sırayı bırakması gerekecekti. Koşullar Cicero'yu stratejik bir geri çekilmeye mecbur kılmıştı ve yüzyıllar boyunca tutarsızlıkla suçlanmasına rağmen, taktiksel manevraları temelde sağlam bir konumu ortaya koyuyordu.

İki yıl sonra aristokrat bir arkadaşına kendisini eleştirenleri kamuya açık biçimde çürütmeyi amaçladığı ve eylemlerinin kapsamlı gerekçesini sunduğu uzun, düşünceli bir mektup yazdı. Siyasette hedef aynı kalırken, araçların zaman zaman değişime uğrayabileceğini belirtti. "Zamanla hareket etmeyi düşünüyorum"²² dedi:

Durma noktasındaki değişmez tutarlılık, büyük devlet adamlarında katiyen bir erdem olarak değerlendirilmemiştir. Denizde gemi limana sığınamasa bile fırtınadan evvel ilerlemek iyidir, ancak eğer limana sığınırsa, sadece bir aptal rotayı değiştirip yine de hedefe ulaşmak yerine onu esas rotada tutarak gemiyi batırmayı riske edebilir. Sık sık işaret ettiğim gibi, benzer biçimde devlet adamları olarak hepimizin onurlu barış hedefini göz önünde tutmamız gerekmektedir, her zaman aynı olması gereken amacımızdır, dilimiz değil.

Kamu işlerindeki hayal kırıklığı Cicero'yu özel hayatın rahatlığından ve edebiyatla felsefenin tesellilerinden son derece yararlanmaya itti. Quintus, Sardinia'dayken, hem kardeşinin hem de kendisinin evlerinin yeniden inşasını denetlemeye vakit ayırdı.

Artık Cicero'nun oğlu Marcus ve yeğeni Quintus ergenliklerine yaklaştıklarına göre eğitimleri düşünülmeliydi. Cicero onları evde eğitmek için bilindik bir Yunan gramerci ve edebiyat hocası Amisoslu Tyrannion'u işe aldı. Dokuz yaşındaki oğlu olağanüstü yeteneklere sahip olmayan sıradan bir çocukken, şimdi 11 yaşında olan Quintus etkileyici biçimde erken gelişmişti ve amcasına göre "dersleriyle ünleniyordu". Cicero, Terentia ve erkek kardeşinin eşi son derece inatçı Pomponia arasındaki bazı dalaşmaları anlatmasıyla eğlenmişti. MÖ 56 baharında kardeşine "Quintus (çok iyi bir çocuk) benimle bizim hanımlarımız arasındaki anlaşmazlıklar hakkında uzunca münasip bir biçimde konuştu. Cidden çok eğlenceliydi"²³ diye yazdı.

Tyrannion ayrıca, sürgünü esnasında Clodius'un çeteleri tarafından dağıtılmış veya yok edilmiş olması gereken Cicero'nun kütüphanesinin yeniden düzenlenmesine de yardım etti. "Yapıştırma ve diğer işlerde" yardımcı olması için Atticus'tan bir çift kütüphane görevlisini ödünç aldı. Sonuçlardan hoşnut oldu. "Artık etiketler ciltleri canlandırdığına göre raflarınız zarafette gelinecek son nokta."²⁴

MÖ 55 yılında Pompeius ve Crassus önceden ayarlanmış konsüllüklerine başladılar ve Cicero'nun yapması gereken pek az şey vardı. Çağlar boyunca siyasetçilerde görüldüğü gibi olaylar onları aileleriyle daha fazla zaman geçirmeye zorladığında, o elinden gelenin en iyisini yaptı. Atticus'a şöyle yazdı:

Ama cidden yaşımдан ve ülkenin durumundan ötürü tüm diğer eğlenceler ve zevkler çekiciliğini kaybederken, edebiyat beni rahatlatıp ferahlatıyor. Konsüllerimizin makam koltukları yerine, sizin Aristoteles büstünüzün altındaki ufak iskemleye oturmayı ve ortaldıkta birlikte yürümek zorundaymışım gibi görünen şahsiyet [yani Pompeius] yerine sizinle evinizde dolaşmayı yeğledim.²⁵

Clodius hâlâ sorun çıkarmayı sürdürüyordu. Roma'nın kenar mahallesinde tuhaf bir "gürleme ve gürültü," belki de yer sarsıntısı duyulmuştu. Senato konuyu kutsal yerlerde ve eski bir kurban töreni sürerken saygısızlık yapılmasının da dahil olduğu çeşitli suçlar için tanrılara kefarete sunulması gerektiğini açıklayan kâhinlere havale etmişti. Clodius, söz konusu alanın Rahipler Kurulu'nun hatalı bir biçimde asla kutsanmamış olduğuna karar verdikleri Cicero'nun Palatinus Tepesi'ndeki evi olduğunu ustalıkla öne sürdü. Senato'daki uzun bir söylevinde Cicero, gizemli sesin kendisiyle bir alakasının olmadığını, ancak Clodius'un kötü davranışına indirgenmesi gerektiğini söyledi. Söz konusu ev Cicero'nun değildi, Clodius'un sahibini öldürdükten sonra elde ettiği tamamen farklı bir evdi ve söz konusu kurbanısa elbette Clodius'un törenini kirlettiği İyi Tanrıça'nın kurbanıydı.

Kamusal imajının parlatılması gerektiğinin farkında olan, ancak halkın onun kaleminden çıkmış bir kendini övme girişimine daha hoşgörü göstermeyeceklerini sezen Cicero, saygın bir tarihçi olan Lucius Lucceius'un kendi konsüllüğü, sürgünü ve dönüşünün tarihiyle ilgilenmesiyle uğraştı; ana amacıysa "kendisine karşı suçlu olanların pek çoğunun vefasızlığını, aldatmasını ve ihanetini" ifşa etmektir. Beklentileri konusunda içtendi ve Lucceius'a belki de hissettiklerinden daha hevesli yazmasını istedi. "Tarihin yasalarından bir kez olsun feragat edin. Sizi güçlü bir biçimde iyi manada teşvik ediyorsa, şahsi önyargınızı hor görmeyin."²⁶ Lucceius kabul etti, buna karşın bazı nedenlerden ötürü kitap asla yayımlanmamış görünüyor.

MÖ 55 yılının en mühim hususu Pompeius'un azametli yeni tiyatrosunun Campus Martius'taki görkemli açılışıydı. İnşası MÖ 59 yılında başlamıştı ve proje kurucusunun servetini ve gücünü göstermek için tasarlanmıştı. Roma'nın önde gelen yurttaşı olduğunun taştan ve harçtan bir ifadesiydi.

Programda gösterişli oyunlar ve şovlar bulunuyordu. Cicero bir arkadaşına eğlenmediğini yazmıştı: “600 katırlı bir Klytaimnestra’yla veya 3 bin karıştırma kabıyla kaplı bir Truva Atı’yla ne tür bir keyif alınıyor?”²⁷

Ayrıca çok para savrulmuş gladyatör gösterileri de vardı. Suçluların vahşi hayvanlara atıldığı bu yarışmalar Roma kültürünün en kötü şöhretli özellikleri arasında yer alıyordu. Cicero’nun günlerinde egzotik ve sadist bir eğlenceye dönüşüyorlardı, ancak genellikle Roma adetleriyle engin bir gelenek anlayışından kaynaklanıyordu. Yüzyıllar boyunca şanlı ölülerin onuruna kiralanan savaşçılarla yarışmalar düzenlendi; ataların susuzluğunu dindirmek için kan aktı. Çoğu zaman büyümlü çatlaklarıyla ve yeraltı dünyasına açılan yarıklarıyla, kutsal bir mekân olan Forum’da gösterilmesi tesadüf değildi. Gladyatörlerin dövüğe çıkmadan önce kaldırımın altındaki yeraltındaki tünellerde beklemesi sembolik açıdan uygun bir şeydi. Eski bir tarihçi “Roma’da ilk gladyatör gösterisi Appius Claudius ve Marcus Fulvius’un konsüllüğünde bir sığır pazarında verildi. Marcus ve Decimus Brutus’un babalarının küllerinin onuruna cenaze töreninde verildi”²⁸ demiştir. Onların neslinden gelenler, yani bugünün Appius Claudius ve Marcus Brutus’u için, şehrin kalbindeki merkez meydana silahlı adamların artık işlevini yitirmiş, ancak hâlâ uzaklardan yankılanan bir yolla şiddetli ölümler, ölümler diyarına bir şerit açtı.

Bazı gladyatörler bu amaçlar için tutulan kölelerdi (Atticus tarafından eğitilen topluluk gibi), diğerleriye mahkûm edilmiş suçlulardı. Birçok erkek yoksulluktan kurtulmak için kendilerini gladyatör olarak kaydettirirdi. Özel kışlalara yerleştirilirlerdi (biri Pompeii kentinde gün yüzüne çıkarılmıştır). Disiplini sürdürmek için kullanılan kırbaçlarla, kızgın dağlama demirleriyle ve demir prangalarla yaşam zordu.

Ancak başarılı gladyatörler günümüzün boksörleri veya futbol yıldızları gibi ünlüydüler. Gladyatör ruhu kültürde o kadar kök salmıştı

* Mykenai Kralı Agamemnon’un eşi ve Truvalı Helen’in kardeşi. (ç.n.)

kisonraki on yılda biri Romalı komutan ve öteki de Afrikalı bir kral olan iki müttefik kaybedilen bir muharebenin ardından gladyatörlerin intihar anlaşmasına dahil oldular. Düello yaptılar ve Romalı rakibini öldürünce Romalıyı öldürmesi için bir köle ayarlandı. Bizlere çocukların gladyatör oyunları oynadıkları ve genç insanların da önde gelen dövüşçülerin formunu tartıştıkları aktarılmıştır. Bazıları popüler seks sembolleriydi: Pompeii'nin duvarlarında MS 1. yüzyıldan kalma bir grafiti bulundu –Bir Thracialı gladyatör “genç kızların dileği, zevkiydi” ve “kızları iyileştiren doktordu”. Suretleri kaplarda ve tabaklarda görülürdü.

Halka açık gösterilerde büyük kalabalıklar toplanırdı. Forum'a geçici bir stadyum kurulurdu. Gladyatörler çeşitli silahlar ve zırhlarla savaşır (miğferlerinin göz yuvalarının kapalı olduğu *andabatae* gibi bazıları acımasız biçimde tuhaftı) ve düellolarda asla eşleşmezlerdi. Böylece çıplak *retiarius* bir miğfer, bir ağ ve bir üç dişli mızrak verilir ve savaş zırhı giydirilmiş bir *mirmillon*un ardından koştururdu. Bazı zamanlar mahkûm edilmiş suçlular zırhsız, hepsi öldürülene kadar birbiriyle savaştırılırdı. Eğer geri çekilirlerse, saldırıya uğrarlardı.

Kendi payına Cicero, en azından adil bir dövüşün olmadığı bu kan sporlarından pek az keyif aldı. Pompeius'un oyunlarındaki hayvanlarla yapılan gösterilere dair yazdıklarında modern bir tiksinti görülebilir.

Kültürlü bir kişinin, zayıf bir adamın güçlü bir hayvan tarafından parçalanmasını veya muhteşem bir hayvanın bir av mızrağıyla delinmesini görmekten nasıl bir zevk alabilir? Her neyse eğer bu manzaralar görülmeye değerse, sık sık görmüşsündür ve biz izleyiciler de yeni bir şey görmedik. Son gün fillere ayrılmıştı. Sıradan halk onlara bir hayli şaşırdı, ancak eğlenmedi. Hatta bir merhamet dürtüsü, onlar üzerinde canavarların insanca bir şeylere sahip oldukları hissi bile vardı.²⁹

Gelgelelim modern okuyucu Cicero'nun çağındaki diğer kişilerden farklı olduğu konusunda yanıltılmamalıdır. Tıpkı Dr. Johnson'ın

“Müsabaka dövüşlerinin insanlara kendi kanlarını gördüklerinde paniğe kapılmamaya alıştırdığını” düşünmesi gibi, Cicero da gladyatör yarışmalarının şayet iyi yönetilirse seyirciler için bir dayanıklılık konusunda nesnel dersler olduğuna inanıyordu. Kaçınılmaz bir sonuç olarak ölümlü yasal bir ceza olsaydı toplumsal şiddeti kabul ederdi ve zamanındaki gladyatörlerin dövüşleri kanlı da olsa yüzleştikleri zorluklarda cesareten daha ziyade kabiliyet konusunda egzersizleri olan profesyonel icracılar halini almasından pişmanlık duyuyordu.

Pompeius’un tiyatrosu büyük bir etki bıraktı. Siyasetçiler arasındaki rekabetin şiddetli ve imparatorluğun kârının hiç bu denli yüksek olmadığı bu yıllarda şehir ve çevresi, önde gelen Romalıların ciddi ölçüde yatırım yaptıkları prestijli inşaat projeleriyle uçsuz bucaksız bir inşaat alanı haline geldi. Caesar’ın Pompeius’un kilerle karşılaştırınca daha hırslı planları vardı ve gerekli arazi alımlarıyla ilgilenmesi için Cicero’yu görevlendirdi. MÖ 54 yılında Cicero, Atticus’a yazdı:

Caesar’ın dostları (yani Oppius ve kendimden söz ediyorum, mecbur kalırsan boğ beni) eskiden Forum’u genişletmek için çok hevesli olduğun işe 60 milyon sestertius harcanacağını düşünmemişti... Daha ufak bir meblağ için mal sahipleriyle anlaşamadık. Cidden olağanüstü bir şey başaracağız. Campus Martius’a gelince Comitia Tributa için mermerler kaplı bir oy alanları inşa edeceğiz ve 1,6 km içerisindekilerin hepsini yüksek sütunlarla çevreleyeceğiz. Aynı zamanda Kamu Konutu [Villa Publica, Campus Martius’taki genellikle yabancı elçilerin barındırıldığı bir ev] binamıza katılacak.³⁰

Pompeius ve Crassus’un konsül olduğu yıl boyunca, sürgün esnasında Cicero’ya yardım edemeyen ve şimdi Syria valisi olan Gabinius, mücadeleye girişerek Kral Ptolemaios’u büyük bir bedel karşılığında ve Roma ordusunun yardımıyla Mısır’da yeniden başa getirdi. Sibyllinus Kitapları’nın yasağı göz önüne alınacak olursa, bu ciddi biçimde yasayı ihlal ediyordu.

Bu sıralarda olağandışı kötü hava koşulları Tiber Nehri'ni kıyısından taşırdı ve şehrin aşağı kısmını sular altında bıraktı. Birçok insan ve hayvan boğuldu, evler hasa gördü. Halkın gözünde felaket Gabinus'un işgalinin karşılığıydı.

Cicero, Senato'da Gabinus'a haşın bir saldırı başlattı. Pompeius ve Crassus savunarak cevap verdiler. Kendisini hiç sevmemiş, affetmeyi reddeden Cicero'nun suratına Crassus bir hakaret olarak "sürgün" lakabını savurmuş gibi görünüyor. Caesar'ın mektubunu destekleyen Pompeius şahsi otoritesini bir anlaşma dayatmak için kullandı. Muhtemelen yaklaşık olarak 20 yaşlarında olan dul Tullia, köklü ancak solmaya yüz tutmuş bir *patricii* ailesinden ikinci kocası Furius Crassipes'le yakın zamanda evlenmişti. Cicero'nun yeni damadı evinin bahçesinde Crassus'la gözle görünen anlaşmayı kutlamak için bir akşam yemeği tertip etti. Yıl sonuna doğru Crassus, kötü alametlere kulak asmadan Parthia'ya karşı büyük seferine çıktı. "Ne kadar da rezil biri!" Cicero pişmanlık duymadan böyle diyordu.

Birinci Triumvirlik'in üç üyesi veya şimdi daha ziyade iki üyesi Cicero'yu desteklerini tekrar Clodius'a kaydırmayla korkutarak, kendi daha iyi kararının aksine ihanet suçlamasıyla yüzleştiğinde Gabinus adına kanıt sunması için ikna ettiler. Cicero'nun Gabinus'la aşırı kötü koşullarda kalmasından ötürü görev daha da zordu. Atticus'a şunlar söyledi: "Pompeius, uzlaşma için benim üzerimde fazla baskı kuruyor, ancak şu anda bir karşılığı yok, hatta kişisel bağımsızlığımdan bir zerre tutabilirsem olmayacak da."³¹ Hatta Cicero'dan savunmayı üstlenmesini de istemişti, ancak bu Cicero'nun katiyen geçmeyi reddettiği bir çizgiydi.

Cicero'nun mali durumu onu kaygılandırmayı sürdürdü. Yardım bu esnada ilginç bir kaynaktan geldi. MÖ 54 yılındaki kendi ifadesiyle "dara düşüren koşullara" rağmen (bir an bile inanmayı ummadan) Caesar kendisine 800 bin sestertius borç vermeyi kabul etti ve nakit açısından eli darda olan Quintus'a da Galya'daki kıdemli subaylardan biri olarak atanmasını teklif etti.

Kardeşler parayı kabul ettiler; bu sadece kendilerini içinde buldukları güç durumların değil, ayrıca Caesar'lasiyasianlaşmazlıklarına

rağmen kişisel ilişkilerinde aralarının samimi olduğunun da kanıtıydı. Cicero ne kadar borçlu olduğunu biliyordu. Sonra yıl Galya'daki lejyonlara katılan kardeşine, Caesar'ı neredeyse ailesinin bir üyesi olarak gördüğünü yazdı: "Tüm dünyada Caesar dilediğim kadar beni önemseyen veya (başkalarının da olabileceği gibi) benim onu önemsememi isteyen tek kişidir."³² Hiç şüphesiz ilk bakışta bunu Quintus'un mektubu Caesar'a gösterebilme olasılığından ötürü söylemişti, ancak samimiyetle minnettar olmasından kuşku duymak için de pek az neden var. Caesar, büyük bir çekiciliği olan ve duyarlılığa, nüktedan savunmaya düşkün bir adamdı; elbette sabit fikirli bir hesap makinesiydi de ve bir rakibin etkisiz hale getirme konusunda cömertliğini kullanmaya her türlü ilgi gösteriyordu.

İkisi arasındaki ilişkinin paylaştıkları edebi çıkarlara yardımı dokundu. Caesar bir şekilde seferi esnasında Latince gramer üzerine kalın bir cilt yazmaya vakit buldu. Cicero'nun övgüye meylinin oldukça farkında olduğundan methederek bu kitabı Cicero'ya adadı ve Cicero karşılığında ona kendi yazdığı, bu defa da sürgünü ve dönüşü üzerine olan bir başka ihtiyatsız destan göndererek karşılık verdi. Caesar bazı kibar yorumlarda bulundu, ancak Cicero'nun bariz biçimde bazı çekinceleri vardı ve görünüşe göre eser asla yayımlanmadı.

Quintus işinin ehli bir askerdi ve Caesar hizmetlerine değer veriyordu. Bir noktada Quintus ve lejyonu kamplarında bir Roma ordusunu pusuya düşürüp yok eden Galya kabilesi Nervii tarafından kuşatıldı. Saldırıları dalga dalga geldi. Quintus, Caesar'ın Galya Savaşı eserinde açıkça belirttiği üzere soğukkanlı ve cesurca davrandı: "Cicero, sağlığı oldukça kötü olmasına rağmen, bir asker kalabalığı fiilen ona gidene ve kendisine dikkat etmesi konusunda siemlerini dile getirene kadar geceleri bile dinlenmedi."³³ Nervii, bir önceki orduda uyguladıkları tuzağı tekrarladı ve geçiş izni sözüyle Quintus'u başarısız bir biçimde kampından dışarı çekmeyi denedi.

Kuşatma sürdürüldü ve Caesar'a birbiri ardına gönderilen haberciler yakalandı, işkence yapıldı ve öldürüldü. Nervii, kampa bir surla eklenti yaptı, yanıcı dartlarla ve mermi biçiminde kalıplanmış kızgın kille yakmayı başardı. Nihayet Quintus'un müşkül

durumuna dair haberler Caesar'a ulaştı ve onun yaralarını sarmak için yola koyuldu. Kendisine dayanması söylemek için Galyalı atlılarından birisini gönderdi. Adam kampa girip çıkmaktan korkuyordu, bu yüzden etrafına mesaj sarılı bir ciridi kampın içine fırlattı. Maalesef cirit kamp kulelerinden birine saplandı ve birkaç gün fark edilmedi. Sonunda bir asker gördü, çıkardı ve Quintus'a götürdü. Bu esnada etrafta yanan köylerden yükselen dumanlar, Roma yardımının yakın olduğu konusunda ikazda buluyordu. Kamp rahatladı ve zaman içerisinde Nervii kabilesi yenildi. Bir defasında bazı birliklerinin Germen güçleri tarafından şaşırtılmasına yol açmasına rağmen, Quintus'un iyi bir savaş geçirdiğine dair hiç kuşku yok.

İtalya'daki kardeşi hâlâ kendi iç çıkarıyla ilgileniyordu. Quintus Arpinum yakınlarında birkaç çift villa satın almıştı ve Cicero yenilenme çalışmalarını denetlemeye vakit ayırdı. MÖ 54 yılının Eylül ayında Quintus'a şunları yazdı: "Büyük ısı dalgasından kurtuldum (daha fazlasını hatırlamıyorum), Arpinum'daki keyifli nehrimizin kıyısında kendimi yeniledim."³⁴ Cicero, yeni mülklerden birinden ne kadar etkilendiğini kardeşine anlatmayı sürdürdü. İç dekorasyonda ve güzel sanatlarda geleneksel zevkleri olduğu, Yunan ressamların ve heykeltıraşların MÖ 5. ve 4. yüzyıllardaki altın çağlarından kalma eserlere hayranlık duyduğu göze çarpıyor. "Son derece etkili bir özellik olan revakından dolayı bu evi bir hayli beğendim; ben tek bir ziyarette hayran etti, şimdi tüm alanın görüş açısı açık ve sütunları temizlendi. Tüm her şey sıvanın zarafetine ve benim alakama bağlı. Döşeme güzel gidiyor gibi. Tavanların bazılarıyla ilgilenmedim ve değiştirilmelerini buyurdum."

Aile hayatı monotondur. 21 Ekim'de kardeşini teskin etti: "Meselelerimiz şu haldedir: İç işlerimiz dilediğimiz gibi. Oğlanlar iyi, dersleriyle ilgililer ve itina ile eğitiliyorlar. Bizi seviyorlar, biz de onları seviyoruz."³⁵ Genç Quintus, amcasının onu eğitime girişimlerinden memnun olmadığı dikkat çekti. Eğitimciyle çalışmayı yeğledi ve Cicero gelişmesinin aksamasını istemedi, bu konuda baskı yapmadı ve geri çekildi.

Şehrin kargaşası ve yaygın yozlaşma son sürat devam etti ve Roma sokakları hâlâ tekin değildi. Her ne kadar anayasaya aykırı olsa da tatmin edici tek güç Birinci Triumvirlik'ti, ancak kader kısa bir süre sonra Caesar'ın Luca'daki parlak kurtarma operasyonunu alt üst etmeye el attı. MÖ 53 Haziran ayında Crassus ve yedi lejyonu (Yaklaşık 42 bin kişi) Parthia İmparatorluğu'nu işgal etti, ancak ilgi çekici bir biçimde başarısızlığa uğradılar, yenilgi ve ölüme sürüklendiler.

Düşman tarafından aldatılan Crassus, güçlerini çorak arazide ilerletti ve Parthia okçuları tarafından merhametsizce bezdirildiler. Oğlu Publius'un bir muharebede ölmesiyle bunalıma giren ve neredeyse isyan eden çaresiz askerlerinin baskısıyla, daha iyi yargıya karşı çıkarak Parthia komutanı Surena'yla görüşmeyi kabul etmeye karar verdi. Crassus ellerine düştüğü anda öldürüldü ve kafasıyla sağ eli kesildi. Kafası Euripides'in *Bakkhalar* adlı eserinin Parthia'daki bir gösterimi esnasında dehşet verici bir sahne malzemesi olarak kullanıldı.* Lejyon sancakları kaybedildi, Roma prestijine korkunç bir darbe vuruldu ve binlerce asker öldürüldü ya da esir alındı. Sadece hayatta kalan 10 bin kişi güvenli bir biçimde dönebildi. Şans eseri Parthialılar zaferlerinden hoşnuttu ve onları takip etmedi. Pompeius'un bölgede ele geçirdiği bölgelere dokunulmadı.

Hünerli bir iş adamı ve kabiliyetli bir iş bitirici olan Crassus, Cumhuriyet'e dair meselelerde büyük etkilerde bulunmuştu. Birkaç bariz mahkûmiyeti vardı. Kariyerinin bir dayanağı varsa, ilerleyişinin önündeki sabit engel olan Pompeius'la rekabetinde yatıyordu. *Optimates* sınıfının dostu olmayan Crassus, Catilina ve Caesar gibi radikalleri ihtiyatla uzaktan destekledi. Ölümü, Pompeius'la Caesar arasındaki ilişkiye ışık tuttuğu için belki de kariyerinin en etkili eylemiydi.

Crassus'un başına gelen felaket, Cicero'ya iyi şeyler sağladı. Yıllarca tanrıların niyetlenen kamusal eylemlere dair görüşlerini, kuşların uçuşunu gök gürültüsü, şimşek ve diğer işaretleri araştırarak

* Erimiş altın ağzından içeri döküldü. Bu servet açlığını ima etmek için kullanılmaktadır. (ç.n.)

saptamadan sorumlu üst düzey Romalılarından oluşan bir kurul olan Kâhinler Kurulu'na atanmaya can atıyordu. Cicero kehanete inanmıyordu ve hırsındaki bariz mantıksızlığı görebiliyordu. Atticus'a "Ne kadar da sorumsuz bir adamım ben!" diye içini döktü. Ancak Pompeius ve Hortensius, Crassus'un ölen oğluyla açılan boşluğu doldurmak için onu önerdiklerinde, Cicero epey sevindi. Bu seçkin, yaşlı bir devlet adamının konumunu geliştiren türden bir onurdu.

Ağustos ayında Caesar'ın kızı ve Pompeius'un eşi Iulia doğum yaparken öldü (bebek erkekti ve birkaç gün sonra o da öldü). Iulia babasının tüm çekiciliğini kalıtsal olarak almıştı ve her iki adam da farklı yönlerle ona bağlıydı. Bu kişisel trajedi aynı zamanda özel iletişim yolları tıkandığında ittifaklarını korumuş olabilecek (tarihin en büyük acabalarından birisidir) büyük önem taşıyan bir siyasi olaydı.

Pek çok kişi bunu o zaman fark etmişti. Pompeius, Iulia'nın Alba yakınlarındaki kır konağına defnedilmesini istedi, ancak cenaze geçidi sırasında kalabalık mevtayı kaçırdı ve Campus Martius'a gömdü. Bu duygunun dışavurumu Iulia'nın ölümünün hem Caesar'a hem de Pompeius'a saygı duyan ve Iulia'yı onların arkadaşlığının yaşayan sembolü olarak gören kamuoyu üzerindeki tesirini ortaya koydu. Galya'dan çıkmış Caesar cenaze törenindeki haberlerden etkilendi, Iulia'nın adına gladyatör oyunları ve ardından da halka açık bir ziyafet düzenleneceğini duyurdu. Bu bir kadın için eşi benzeri görülmemiş bir onurdu.

MÖ 52 yılı sıkıntılı başladı. Hiçbir kamu görevlisi geçen yılın karışasından ötürü seçilmedi. Yeni yıl günü pazarın kurulduğu güne denk geldi, olumsuz işaretler ve alametler bildirildi. Roma'da kurtlar görüldü ve geceleri köpeklerin ulumaları duyuldu. Mars heykeli terledi. Şimşeklerin çıktığı bir fırtına şehri mahvetti, tanrı siluetlerini yerle bir etti ve birkaç kişinin canını aldı. Ardından 20 Ocak'ta Cicero'nun zihninden büyük bir korkuyu ve iğrenme duygusunu kaldıran ve oldukça keyiflendiren, gelecek yıllarda

düzenli bir biçimde yıl dönümünü kutlayacağı kendi ifadesiyle Bovillae Muharabesi meydana geldi.

Öğleden sonra erken vakitlerde Milo, Via Appia yolu üzerinden Roma'dan ayrıldı. Yöneticisi olduğu memleketine gidiyordu ve ertesi gün bir rahibin yerleştirilmesini başkanlık edecekti. Kent yönetim memurlarına hitap ettiği, birkaç kilometre daha güneydeki Aricia kentinden başkente dönen Clodius'un saat üç civarında ters yönden geldiğini gördüğünde şehrin birkaç kilometre dışındaki Bovillae adlı ufak köye varmıştı. Clodius üç arkadaşıyla at sırtında yolculuk yapıyordu ve yanında kılıçla silahlandırılmış 30 köle vardı.

Milo, eşi, Sulla'nın kızı ve bir akrabasıyla arabadaydı. Arkalarından bir köle kolu ve arka tarafta aralarında arenanın iki yıldızı Eudamas ve Birria'nın da bulunduğu birkaç gladyatör yürümekteydi. Hatlar birbiriyle sürtüşmeden geçti, ancak iki tarafın en sonu birbiriyle karşılaşınca, gladyatörler Clodius'un adamlarıyla arbede çıkardı. Clodius gürültüyü duydu ve tehditkâr bir biçimde geriye baktı. Bu kendisine bir mızrak fırlatan ve Clodius'u omzundan veya sırtından yaralayan Birria'yı kışkırtmak için yeterliydi. Milo'nun maiyetinden daha fazla kişi geri döndü ve yakın dövüşe girişmek için koştu. Kanı akan Clodius, yol kenarındaki bir hana sokuldu ve çok geçmeden maiyetinin çoğu öldü veya ağır yaralandı.

Milo, Clodius'un yaralandığını işitince onu handa canlı bırakmanın öldürmekten daha tehlikeli olduğuna karar verdi. Öldürülünce, Clodius'un bedeni handan yola sürüklendi ve öylece bırakıldı. İlginç bir tesadüf eseri Clodius'un oynaşma arayışıyla ayinine zorla girdiği Büyük Tanrıça'nın tapınağı yakında bulunuyordu.

Milo ve eşi hiçbir şey olmamış gibi yolculuklarını sürdürdüler. Bir süre sonra öğleden sonra kırsaldan Roma'ya doğru giderken oradan geçmekte olan bir senatör, Clodius'un bedenini buldu ve bedeni onun tahtırevanına koydurdu. Muhtemelen büyük bir skandal olabilecek bir şeye karışmaktan kaçınmak istediğinden geldiği yoldan geri döndü.

Beden Kutsal Yol'un dışındaki, Forum'dan birkaç dakika uzaldıkta merkezi bir konumda bulunan Clodius'un yeni evine ulaştı. Hole

yerleştirildi ve etrafı perişan haldeki takipçiler ve kölelerle çevriliydi. Clodius'un eşi Fulvia (Cicero'nun Catilina'ya karşı muhbirlik için kullandığı aynı kadın değil) kederini saklamadı ve halini ziyaretçilerine açıkça gösterdi. Ertesi sabah ön kapının önünde bir kalabalık toplandı. Aralarında iki *tribunus*un da bulunduğu çevresi geniş arkadaşlar çağrıldı. Onların önerisi üzerine çıplak ve hırpalanmış haldeki ceset Forum'a götürüldü ve konuşma platformuna yerleştirildi. *Tribunus*lar gayri resmi bir halk toplantısı çağrısı yaptı. Kalabalığı bedeni Senato Binası'na götürmeye ve kodamanlara karşı son bir meydan okumayla orada yakmaya ikna ettiler. Sıralar, masalar ve diğer mobilyalar kâtiplerin defterleriyle birlikte binanın içine yığıldı ve sonra da ateşe verildi. Yangın hemen bitişikteki Basilica Porcia'ya sıçradı.

Söylentiler şehrin dört bir yanında evden eve yayıldı ve o ana dek Clodius cinayetinin sorumlusunun kim olduğuna dair çok az şüphe vardı. Kalabalık Milo'nun evini çevreledi, ancak bir ok yağmuruyla geri püskürtüldü. Kalabalığa dahil olanlar, Ölülerin Tanrıçası Libitina'nın bahçesindeki muhafaza edildikleri yerden konsüllere ait fascesleri aldılar ve Pompeius'un bahçeli villasında "onu *dictator* ve konsül olarak çeşitli biçimlerde çağırarak" kendilerini sundular. Kalabalık fascesleri ona siyasi yetkinin bir işareti olarak teklif ettiler. Clodius'un önderlik ettiği siyasi hareket ölümüyle birlikte çöktü. Gücü tamamen şahsiydi. Bir yıkım çılgınlığının ardından takipçileri ve sokak çeteleri Clodius'un yıllarca zorbalık yaptığı ve kuyusunu kazdığı Pompeius'tan adalet istemekten daha iyi bir şey düşünemediler.

O öğleden sonra Senato acil bir oturumla toplandı ve nihai kararı geçirdi. O esnada yalnızca makam sahibi olanları, naibi (seçilmiş konsüllerin yokluğunda her beş günde bir atanan ve onlar adına vekâleten yöneten bir memur), *tribunus*ları, prokonsül yetkisiyle Pompeius'u düzeni tekrar tesis etmeye çağırdılar. Pompeius'a asker toplama yetkisi verdiler.

Pompeius Senato'nun atamasını kabul etmek için acelesi yoktu. Koşulsuz biçimde tam yetkiler istiyordu ve Luca'da kabul edilen eşit ortaklığı dengesizleştirebilecek herhangi bir adımdan kaçınma kaygısından Galya'daki Caesar'a danışmak için sabırsızdı. Erteleme

taktiği, hak iddia edebileceği yönetim emaresinin sonuncusunu da yitirmiş Senato'ya karşı işe yaradı ve çaresizlikle Pompeius'a istediği eksiksiz ve bütün otoriteyi teslim ettiler. Cato dahi herhangi bir yönetimin olmasının, yönetimin hiç olmamasından daha iyi olduğunu söyleyerek onayladı. *Optimates* sınıfı, Pompeius'un tercih edeceği görev olan *dictator*luğu değil, bir başına konsül olarak atanmasını zekice ayarladı. Bu *dictator*luğunu altı aylık yasal sınırın ötesine uzatan Sulla tarafından oluşturulan teamülün tekerrür etme riskinin önünü tıkamak içindi. Caesar'ın rıza gösterdiğinden emin olmak için rüşvet teklif edildi; on *tribunus*un tamamı ona gıyabında ikinci dönem konsüllük yapmasına izin veren bir yasa tasarısı sundu Pompeius başa geçtikten sonra kati biçimde hareket etti. Birlikler toplandı ve şehir kontrol altına alındı.

Tek konsül karakteristik idari kararlılıkla mahkemeler vasıtasıyla kanunu ve düzeni yeniden sağlamaya çalıştı. Clodius'un adamları hakkında bir dizi dava açıldı ve Milo'da kendi payına Clodius'un cinayeti için adalet önüne çıkarıldı. Bariz bir seçimle Cicero'da savunmasını üstlenmesini istedi. Dava açıldığında birlikler Forum'da sıralandı. Milo konuşmanın başında Cicero'nun gergin olma eğilimini biliyordu ve askerlerin varlığının onu telaşlandırmasından korkuyordu. Onu Palatinus'taki evinden Forum'a kapalı bir tahtırevan içinde gelmeye ve jüri toplanana ve mahkeme hazır olana kadar bu kapalı tahtırevanın içinde sessizce beklemeye ikna etti. İyi fikirdi, ancak işe yaramadı. Cicero tahtırevandan çıkar çıkmaz askeri bir harekâta komuta ediyormuş gibi yüksek bir yerde duran Pompeius'u ve dört bir yanda güneş ışığından parıldayan silahları gördü. Bedeni sarsıldı, sesi titredi ve konuşmasına güçlkle başlayabildi. Bu potansiyel bir felaketti, çünkü alışılmadık biçimde Milo'nun tek avukatı oydu.

Cicero'nun tercih ettiği savunma hattı ihtilaflıydı. Bazıları en iyi şeyin cinayeti kabul etmek, ancak bunun açıkça kamu yararına yapıldığını iddia etmek olduğunu önerdi. Cicero bunun yerine, Milo'nun Clodius'u pusuya düşürdüğünü iddia eden savcılığa, Clodius'un Milo'yu pusuya düşürdüğü karşı argümanı ile baskın

çıkmayı tercih etti. Elbette her iki iddia da yanlıştı, çünkü karşılaşma tamamen tesadüfiydi.

Cicero konuşmaya başladığında, birliklerin varlığından yılmayan Clodius'un takipçileri meydanda bir kargaşaya yol açtı. Tamamen düşmedi, ancak kendisinin alışılmış standartlarının çok altında kaldı. Kısaca konuştu ve ardından da geri çekildi. Mesleki hayatındaki en utanç verici andı.

Milo mahkûm edildi ve Roma'dan sürüldü. Massilia'ya çekildi. Cicero, yayımlamak üzere hazırladığı tamamen düzenlenmiş bir konuşmasının kopyasını gönderdi. Başarılı bir eserdi. Milo, şimdi harika Marsilya kefallerini yiyemiyor olacağından mahkemede böyle konuşmadığı için kendisinin şanslı olduğunu söyleyen bir mektupla cevap verdi.

Kariyerinin hızının kesildiği bu yıllar boyunca Cicero gelecek vaat eden gençlerin beklentilerini büyütmeye yönelik bir alaka geliştirdi. Yirmili yaşlarının sonunda veya otuzlu yaşlarının başındaki Gaius Trebatius Testa adında bir avukat vardı ve ona Caesar'la Galya'da bir iş ayarladı. Ve MÖ 53 yılında yeniden ortaya çıkan, ayıplanan Curio şimdi ateşli bir muhafazakârdı ve kamu hayatı için hazırды. Cicero "çocukluk zamanlarında" ona verdiği iyi öğütleri hatırladı.

Fakat Cicero'nun o yıllardaki genç muhataplarından belki de en önemlisi kendi şahsi kölesi ve sekreteri Tiro'ydu. Tiro'nun ne zaman doğduğu belli değildir, ancak muhtemelen o zamanlar genç biriydi. Adı Latince bir kelimeydi ("yeni gelen, "acemi" veya "çaylak" anlamına geliyordu) ve bu köle satışından alınmasından ziyade Cicero'ların evinde doğmuş olabileceğini akla getirir. Cicero ona içtenlikle bağlıydı ve mektuplarındaki referanslar onu neredeyse ailenin bir üyesi olarak takdim ediyor (Cicero, Quintus'a "Bir köle olmaktan çok bizim arkadaşımız"³⁶ yazmıştır.). Tiro'ya MÖ 53 yılında özgürlüğü verildi, ama Roma toplumundaki çoğu eski köle gibi bir zamanlar sahibi olan kişinin yanında çalışmaya devam etti.

Tiro, özel mali meselelerle alakadar olan kişiydi. Her ay borçluların peşine düşer, alacaklıları sakinleştirirdi. İdareci Eros'un bazen hatalı olan yönetim hesaplarını kontrol ederdi. Cicero'nun nakit para istemeye utandığı çoğu durumda tefecilerle pazarlık yapardı. Ayrıca inşa işlerini denetlemeyle, bahçelerin bakımlarını gözetlemeyle ve işçileri genellikle fırçalamayla da uğraşırdı. Cicero'nun sosyal yaşantısına bakarak olurdu ve çoğunlukla hassas bir konu olan akşam yemeği partileri için konuk listesini düzenlerdi. Cicero bir defasında ona "Yemek odasıyla alakadar ol"³⁷ talimatını vermişti. "Tertia orada olacaktı –Publilius'un davet edilmemesi koşuluyla."

Ancak Tiro'nun başlıca vazifeleri sekreterlik ve hatta yazı işleriydi. Cicero'nun dikte ettiği kadar hızlı yazmasına olanak tanıyan bir stenografi tasarladı. Yazı işlerinde Cicero'ya yardım ettiği bile aktarıldı ve bu MÖ 53 yılında ustasının rahatsızken gönderdiği bir mektupla teyit edildi. "Benim (veya bizim) parlak edebi fikirlerimin başları düşüyor ve seni özlüyor... Pompeius yazdığım esnada benimle birlikte, neşeli bir halde kendisiyle eğleniyor. Yapıtlarımı işitmek istiyor, ancak ona senin yokluğunda yazarlığımın dilinin tamamen bağlı olduğunu söyledim."³⁸

Tiro'nun sağlığı zayıftı ve Cicero'nun genellikle ciddi biçimde endişelenmek için gerekçesi vardı. Bir defasında Cicero ona "Aegypta geldi bugün"³⁹ diye sabırsızca yazmıştı. "Bana pek ateşinin olmadığını ve oldukça iyi halde olduğunu söyledi, ancak bana yazamayacak halde olduğunu da söyledi... Sağlığın için ne kadar kaygılandığımı hayal dahi edemezsin." Cicero, Atticus'a Tiro için "hem iş hem de edebi çalışmalarında, bana her açıdan son derece yararlı biri, ama iyileşmesini bunlardan daha çok istiyorum, çünkü bana yararından ötürü kendisi oldukça iyi, mütevazı biri"⁴⁰ demiştir. Kendisi Quintus'un azatlısı Statius'a son derece bağlılığından daima şikâyet etse de Tiro'yla ilişkisi aynı şekilde yakın ve güvenilirildi.

Tiro ailenin diğer üyeleri arasında da popülermiş gibi görünüyor. Sonraki on yıl içinde ufak bir çiftlik alacak kadar para biriktirdiğinde, genç Marcus sevgi ve hoş mizaç dolu bir mektupla onu

SÜRGÜN

kutladı. “Vay, sen gayrimenkulü olan bir adamsın! Taşralı adetlerinden vazgeçmelisin –artık bir Roma beyisin! Şu an senin keyif veren görüntünü hayal etmek ne kadar da mutluluk verici. Tarla aletleri aldığını, kâhyayla konuştuğunu, ceket ceplerinde yemiş çekirdekleri biriktirdiğini hayal ediyorum.”⁴¹

Sonraki birkaç yıl Birinci Triumvirlik’in yükselişiyle haksız bir biçimde bir kenara atıldığını hisseden Cicero için hiç mi hiç tatmin edici değildi. Geleceğe büyük bir güvenle bakmıyordu. Senato’daki inatçılar Caesar’dan konsüllüğünün yasadışılığından ötürü intikam almaya kararlıydı. Siyasi istikrar Pompeius’la ortaklıklarının devamlılığıyla ilişikti ve bu bağın gerildiğine dair emareler vardı. Bir açıdan iki adam arasındaki ilişkilerin bozulması hukukun üstünlüğüne ciddi bir tehdit olarak gördüğü şeyi ortadan kaldıracağından Cicero tarafından hoş karşılanacaktı, ancak başka bir açıdansa bu tür bir kopuş iç uyumsuzluğu bir iç savaşa dönüştürebilirdi.

İDEAL ANAYASA

Siyasi Yazılar: MÖ 55-43

A rtık olayların gidişatında aktif bir rol oynaması mümkün olmadığından, Cicero başka türlü bir siyaset aracı için zaman bulmaya karar verdi. Bu siyaset aracı kendi reform önerilerini sunduğu, Cumhuriyet'in karşılaştığı krizlerin eleştirilerinin genişletilmiş bir şeklini aldı. Kitap yazarak olayların gidişatına hâlâ etki edebileceğine inanıyordu. Cumhuriyet'in rahatsızlıklarının tamamına deva olan "sınıfların uyumunu" artık Senato Binası'nda ve Forum'da tanıtamıyorsa, öyleyse bunu çalışmayla yapacaktı.

Elbette modern yayıncılık endüstrisi gibi bir şey Eski Roma'da yoktu ve Caesar MÖ 40'lı yıllarda ilkini kurana kadar halk kütüphaneleri de yoktu. Kitaplar arkadaşlara, tanıdıklara dağıtılan ve raflarda saklanan papirüs rulolarına (bazı zamanlar yaklaşık olarak 9 metre uzunluğunda) elle yazılırdı. Kopyalama görevi genellikle oldukça eğitilmiş kölelere verilir. Atticus'ta bu kopyalamacılar çok vardı ve görünüşe göre muhtemelen kâr için kitap satarak prototip bir yayıncı gibi hareket etmişti. Cicero'nun konuşmalarının ve kitaplarının çoğunu kopyalar ve dağıtırdı.

Okuyucular çok çalışmalıydı. Harf karakterleri büyük ve küçük harf ayrımı yapılmaksızın tek tipti. Kelimeler ve noktalama işaretleri arasında boşluk yoktu ve metinler paragrafsızdı.

Birçok Romalı gibi Cicero'nun da büyük bir kitap koleksiyonu vardı. Nadir edisyonları elde etmekten gurur duyuyordu ve başka

insanların kütüphanelerini gezmekten keyif alıyordu. Teknik üretim zorluklarına karşın üst sınıf Romalılar, dikkatle çalışılan ve tartışılan çağdaş yazarların güncel eserlerini almaya can atıyordu. Siyasi broşürler kamusal yaşamın kabul gören bir parçasıydı. Kopyalama işlerinin az olmasına karşın, kitapların bolca tedarik edildiği görülmüyor. (Catullus'a göre balık dükkânlarında uskumruyu sarma işine son verebilirlerdi.)

Edebi kariyeri değişik olaylara sahne oldu. Erken gelişmiş genç şair, sonu gelmeyen otobiyografik destanıyla üretken bir boşboğaza dönüştü. Bir hatipken gerçekten de bir yazar saygınlığı kazanmıştı. Bir konuşmanın, tıpkı bir oyuncunun performansı gibi tek seferlik, canlı bir olay olduğunu ve halkın gözünde yalnızca son görünüşü kadar iyi olabileceğini anladı. Bu yüzden zamanının diğer başarılı konuşmacıları gibi, konuşmalarını kâğıt üzerinde geliştirmek ve kitap olarak yayımlama konusunda büyük özen gösterdi. Bu şekilde geçmiş retorik zaferler, kalıcı başarılar haline geldi.

Ancak uzun süredir lider değilse dahi lider olarak kabul görmüştü ve yeni, daha çetin bir zorluk arayışındaydı. İlk adımı siyasal eğitim konusundaki görüşlerini belli etmekti. Bunu MÖ 55 yılının Kasım ayında ilk kez Atticus'a bahsettiği *De Oratore* (Hatip Üzerine) adlı güçlü bir eserle yaptı. Cicero'nun aklında olan şey teknik açıdan değil, ahlaki açıdan iyi bir hayata yaklaşım, ahlaki dışa vurma ve uygulama yolu olarak retorik doğruduydu. Yunanistan ve Asia Minor'ü gezdiği, hem felsefe hem de retorik çalıştığı öğrencilik günlerinden bu yana bu iki disiplinin iç içe geçtiğine ikna olmuştu. Şimdi ortaya koymaya çalıştığı sav buydu.

Kitap bir diyalog olarak yazılmıştı (Yunanların izinden gitme, bu felsefi yazın için ortak bir gelenektir) ve MÖ 91'in başlarında gerçekleşen fiili bir olay olarak hayal edildi. Önde gelen karakterler gençliğinin iki büyük siyasi ve hukuki kişisi olan Lucius Licinius Crassus ve Marcus Antonius'tu. Cicero, kapsamlı ve iyi bütünleştirilmiş, dil ve kalbin arasındaki ayrılığın (*discidium linguae atque cordis*) iyileştirileceği yer olan özgürlükçü eğitimi savundu.

Kendisine ciddi biçimde doğrudan alıntı yaptığı Platon'un *Devlet*'ini örnek alarak başka bir diyalog yazdı. *De re publica* (Devlet Üzerine) ve zamanı gelince de *De Legibus* (Yasalar Üzerine) adlı eserle sürdürdü. Her iki kitap da kısmen günümüze ulaşmıştır. *Devlet Üzerine* adlı eseri, orijinal parçalarının üçte biri üzerine yeniden yazılmış bir parşömente 1820 gibi geç bir tarihte keşfedildi; parşömen ayrıca Aziz Augustinus'un Mezmurlar hakkındaki tefsirini de içeriyordu. Bu işler kısa haliyle bile genel manada devletlerin durumlarını açıklar görünürken, Roma anayasasının zayıf yönlerinin kapsamlı bir analizini ve reformu için önerileri sunmaktadır.

Daha önce gördüğümüz gibi Cicero siyasal durumun ciddiyetini tam anlamıyla kavrayamadı. Kanaatine göre denenmiş ve sınanmış geleneklere geri dönüşten daha fazlasına ihtiyaç yoktu. "Cumhuriyet'i atalarımızdan miras aldığımızda, renkleri zamanla solmaya yüz tutmuş güzel güzel bir tablo gibiydi. Orijinal renklerini restore etmeyi başaramadık ve tüm düzenini ve hatta genel özelliklerini bile koruma zahmetine girmedik"¹ demiştir. Cicero muhtemelen MÖ 54 Mayıs'ında *Devlet Üzerine* adlı eserini yazmaya başladı ve MÖ 51 civarında yayımladı. Quintus'a konusunun "İdeal anayasa ve ideal yurttaş" olduğunu söyledi. Hem Yunan kaynaklarından hem de Roma'nın siyasal gelişim tarihinde fazlasıyla araştırma yapması icap ettiğinden bu eseri yazmayı zor buluyordu.

Ana konuşmacıyı Hannibal'i MÖ 202 yılında Kartaca'nın dışındaki Zama'da mağlup eden Büyük Africanus'un evlatlık torunu Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus yaparak diyalogu güvenli bir biçimde daha görkemli ve belki de daha otoriter bir geçmişte kurmayı tercih etti. Scipio sanatın ve edebiyatın eli açık bir hamisi ve Hellen severdi. Kitap, uzun bir yaşamın ardından Scipio'nun ölümünden biraz önce MÖ 129 yılındaki bir resmi tatil sabahında başlar. Tiberius Gracchus'un fırtınalı kariyeri yakın bir tarihte olduğu için bu zaman aralığı rastlantı değildir. Cicero şimdi doruğa çıkmış uzun süreli anayasal krizlerin "bir halkı iki fraksiyona bölen" onun *tribunus*luğunda başladığına inanıyordu.

Sahne yaşlı Scipio'nun kırsal malikânesindeki ziyaretçileri kabul ettiği yatak odasıdır. Konuşma gökyüzünde iki güneşin görüldüğünün bildirilmesine değinir. Cognomeni "Sapiens" olan ömür boyu arkadaşı Laelius'un da dahil olduğu daha fazla ziyaretçinin gelmesi ilmi ve felsefi başarılarına bir övgü niteliğindedir. Scipio, kanepesinden kalkar, üstünü ve ayakkabıların giyer. Topluluk, muhabbetin bilinemez olduğu gerekçesiyle evrenin doğal fiziğinden hakikatlerin aslının öğrenilebileceği iyi yönetimin doğasına döndüğü evin revakına geçer.

Scipio'nun Cicero'ya ait olduğu varsayılabilecek tezi üç temel yönetim biçimi olduğudur: Monarşi, aristokrasi ve demokrasi. Her birinin güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır ve üçünün unsurları birbirine geçiren bir anayasa tasarlamak Roma'nın eşsiz ayrıımıdır. Scipio'nun kişisel tercihi iyi kraldan, tebaanın babasından yanadır, ancak tiranlık eğiliminin kökünü kazımak güçtür. Yani "üç basit iyi yönetim biçiminin karışımı olan ılımlı ve dengeli bir yönetim biçimi monarşiyeye bile tercih edilir." Kitabın hatırı sayılır bir bölümü Roma'nın ilk zamanlarının anayasa tarihine ayrılmıştır ve Cicero, Scipio'nun sözleriyle ilkel, saf ve tamamen oligarşik haldeki nostaljik bir Cumhuriyet'i akıllara getirmektedir.

Yönetim aygıtları Senato tarafından öyle idare ediliyordu ki Halk özgür olmasına rağmen, onlar tarafından pek az siyasal eylem gerçekleştirildi. Pratikte her şey Senato otoritesi tarafından yerleşik geleneklerle uyumlu bir biçimde yapılıyordu ve konsüller yalnızca bir yıl boyunca yetkili olmalarına rağmen genel karakter ve yasal yaptırımlar açısından gerçekten şahanelerdi. Gücün aristokrasi tarafından alıkonulması için son derece mühim olan bir başka ilke ise sert bir biçimde sürdürülmesidir –yani Senato tarafından emredilmedikçe hiçbir halk meclisi toplantısı geçerli olmamalıdır.²

Devlet Üzerine adlı eserinin büyük bir kısmı 19. yüzyıl başlarına kadar yeniden bulunmamış olsa da Cicero'nun demokratik olmasa dahi liberal siyasi görüşü Avrupa siyasi düşüncesinin gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahipti. 18. yüzyıla ve modern demokrasinin doğuşuna kadar cazibesini korudu. Ancak Cicero'nun kitabında düzgünce öne

sürdüğü gibi Cumhuriyet'in son yüzyılının koşullarına pek uymadı. Evvela ticaretle uğraşan *equites* sınıfının siyasi önemini hesaba katmadı. Aynı zamanda fikirleri, karma anayasayı yeniden tesis etmeye yönelik son girişimin Sulla'nın ölümünden kısa bir süre sonra reformlarını yürürlükten kaldırdığı ve esasen *Devlet Üzerine* adlı eserde pek az bahsi geçen bir başka güç olan askeri kuvvet tarafından güvence altına alındığı gibi tatsız bir gerçeği görmezden geldi.

Cicero döneminin keskin bir gözlemcisiydi ve kitabın gerçekte olan bitene dair daha isabetli bir feraset yansıtması tuhaf görünüyor. Analizleri politik olmaktan çok kültürel. Çağdaşlarının pek çoğu gibi o da siyaseti ideolojik veya yapısal terimlerden ziyade temelde kişisel bir şey olarak görürdü. Ahlaki standartlarda bir gerileme ve kamusal yaşamdaki eski sorumluluk alışkanlıklarında bir çürüme söz konusuydu. Keşke geleneksel değerlere dönüş "ideal" bir devlet adamı ve yurttaşın yeniden keşfi olsaydı, her şey daha iyi olabilirdi. Esaslı bir şekilde yorumlanan anayasanın kendisi mükemmeldi.

Devlet Üzerine okuyucu kitlesiyle hızlı bir başarı yakalamış gibi görünmekte. Cicero'nun en haşmetli nesirlerinden bazılarını içerir. Altıncı kitapta Scipio, uzun süredir ölü olan Africanus'un gölgesiyle buluştuğu bir rüyayı hatırlıyor. Africanus ona şöyle diyor:

"Erdemli bir yaşam göğe, dünyevi yaşamları sona ermiş ve bedenlerinden kurtulmuş herkesin meclisine giden yoldur. Şu anda gördüğünüz yerde yaşarlar (gökyüzündeki tüm ateşlerin tümünün en parıltısını ısıtan bir ışık halkasıydı). Siz ölümlüler, Yunanca bir terimi ödünç alarak Samanyolu Çemberi' deyin." Bu noktadan etrafıma

* Alkmene'nin kimseler fark etmeden doğurduğu Tanrı Zeus oğlu Herakles'i [Herkül] terk etmesinden sonra bebeğin gücünü fark eden tanrılar onu Olympos'a getirir. Emzirecek anaçlıkta kimse olmadığından bebek Tanrı Zeus'un eşi Tanrıça Hera'ya verilir. Hera bebeği emzirirken, bebek Hera'nın memesini o kadar güçlü emer ki Hera bir acıyla bebeği bir kenara fırlatır ve memesinden akan sütler göğe saçılır. Yunan mitolojisinde Samanyolu Galaksisi'nin oluşu mu böyledir. İngilizcedeki "Milky Way" ismi de buradan gelmektedir. Mitoloji dışındaysa bu galaksiye γαλαξίας [Galaksias] da denmektedir. (ç.n.)

baktığımda her şey olağanüstü güzel görünüyordu. Dünyadan görünmeyen, şimdiye kadar idrak ettiği ettiğimizden daha büyük yıldızlar vardı. En küçüğü en uzak olandı ve dünyaya en yakın olanıysa yansıyan bir ışıkla parlıyordu. Işıltılı küreler dünyadan çok daha büyüktü. Esasen dünya o kadar küçük görünüyordu ki bir noktada imparatorluğumuzu küçümsediğimi hissettim... Ay'ın altında tanrıların lütfuyla insanlığa bahşedilmiş ruhlar dışında ölümlü ve çürümeye mahkûm olmayan hiçbir şey yoktur. Ama Ay'ın üzerindeki her şey ebedidir.”³

Edebi bir düzen çağrısı olarak *Devlet Üzerine*'nin yayımlanması tam vakitinde gerçekleşmişti. Ancak siyasi durum üzerinde ya çok az etkisi oldu ya da hiç olmadı.

Platon'dan da esinlenen devam kitabı olan *Yasalar Üzerine* adlı eserine MÖ 52 yılında başladı. Buna rağmen Cicero, gerçekten bitirmiş olsa bile hayatının son yılına kadar bu eseri bitiremedi. En az beş cilt olması planlanan veya beş cilt olan eserden sadece üç cildi günümüze ulaştı.

Kitap Cicero'nun Arpinum'daki kır malikânesinde geçen bir diyalogdur ve konuşmacılarıysa Quintus, Atticus ve yazarın kendisidir. Konuşma Cicero'nun evrenin işleyişinin tabiatında yasanın var olduğunu iddia ettiği genel bir tartışmayla başlar. İnsan yasası doğal düzenin bilgeliliğinin sadece kusurlu bir versiyonudur. “Yasa en üst nedendir, yapılması gerekeni emreden ve aksini yasaklayan doğanın içine işlemiştir.”⁴ Bu neden insan zihnine sıkı bir biçimde yerleştiğinde ve tamamıyla geliştirildiğinde yasadır. Ve bu yüzden... yasa, doğal işlevi doğru tavrı emretmek ve yanlış olanı yasaklamak olan bir izandır” demektedir. Ardından şöyle özetler: “Erdem tamamen gelişmiş bir nedendir.”⁵

Bilindik bir Cicerocu tema yeniden belirir: Hitabetin ahlaki gücü. İzah ve ikna sanatı yoluyla erdemi geliştirmenin önemli bir yoludur –“Doğruyu yanlıştan ayırma bilimi [ve] her ifadenin sonuçlarını ve aksini anlama sanatıdır.”⁶ Zihin “sadece geleneksel incelikli tartışma yöntemini kullanmamalıdır, aynı zamanda misal ulusların nasıl yönetileceğini, yasaların nasıl konulacağını, kötülerini

cezalandırmayı, iyileri korumayı, yurttaşların refahlarına ve saygınlıklarına yol açan, onların rızasını alacak biçimde tasarlanmış ilkeleri mükemmelleştiren [ve] faaliyete geçirenleri onurlandırmayı da göz önünde bulundurarak daha üretken olan fasılasız biçimi de kullanmalıdır.” Bu gereklidir, çünkü Cicero’ya göre devletlerin fiili kanunlarının doğal yasayla uyumlu olmadığı ayan beyan ortadadır. “Hepsinin en aptalca düşüncesi ulusların geleneklerinde ve yasalarında bulunan her şeyin adil olduğu inancıdır.”⁷

İkinci ve üçüncü ciltte ideal bir devlet için ayrıntılı olarak kanunnameyi özetlemeye devam ediyor. Beklenildiği gibi daha bariz kusurları giderilmiş (Cicero’nun gördüğü kadarıyla) Roma anayasasını yakından andırıyor. Mesela konsüllere fazlasıyla benzeyen “kralın yetkilerine sahip iki devlet memuru”⁸ öneriyor, ancak on yıllık bir ara olmaksızın yeniden memur olmamaları konusunda diretiyor, bir Roma konvansiyonu kuralları ihlal etmede, riayet etmeden daha onurludur. Çalışmalarının başka kısımlarında Cicero’nun şüpheciligi zihninin dini açıdan daha ziyade rasyonel çalıştığını göstermektedir; kehanet ve benzeri şeylerin geçerliliğine çok az itimat etmektedir, ancak burada dinsel âdeti, ritüeli, rahiplerin refsircilikle mucizelerin denetmeni rolünü ve ataların ayinlerini yönetimin temeli olarak görmektedir.

Kapanışta Cicero, kamu görevlilerinin işlevlerini ve yetkilerini inceler. Amacı her zamanki gibi hakları verilmiş Halk ve baskın bir Senato’yla karma anayasa kavramını öne sürmektir. Böylece oy hakkıyla ilgili önerdiği kanunlardan birine göre oy verme tüm yurttaşlara açık olmalı, ancak kullanılan oylar “devletin geleneksel liderleri” tarafından dikkatlice incelenmelidir. Onun çizgisi devletteki üst düzey kimselerin “gizli oylamaya olanak tanıyan yasaların aristokrasiyi her türlü etkiden mahrum ettiği herkes tarafından bilinir”¹⁰ gerekçesiyle yurttaşların nasıl oy kullandığını izleyebilmesidir.

Cicero’nun anayasal yazıları müşfik bir muhafazakârlığı açığa çıkarıyor. İnançlarını sürdürdüğü, Caesar’ın şaşırtıcı kariyerinin doruk noktasına ulaştığı ve Cumhuriyet’in kolonlarının en sonunda çökmeye başladığı yıllarda entelektüel kararlılığı açısından bu yazılar pek çok şey söylüyor.

İÇ SAVAŞA SÜRÜKLENME

MÖ 52-50

Pompeius MÖ 52 yılındaki tek başına konsüllüğünde bir dizi reform gerçekleştirdi. Bazıları makul bir biçimde idari suiistimalleri düzeltmeye yönelik tasarlandı, ancak diğerleri açıkça siyasiydi ve kendisinin şimdi Galya'daki çabalarının sonu gelen Caesar'la veya Senato'yla aynı hizaya gelip gelemeyeceği düşüncesini ortaya attı. Görünüşe göre hâlâ Caesar'ı destekliyordu. *Optimates* sınıfının memnuniyetsizliğine karşın Caesar'a yokluğunda ikinci kez konsüllük için aday olma müsaadesi veren yasayı ayarlamıştı. Caesar MÖ 48 yılında göreve gelmeye niyetlendi –ilk konsüllüğün üzerinden on yıl geçmeden ikinci kez konsül olunamayacağı âdetini çok münasip bir biçimde gözlemledi.

Caesar'ı Galya valisi olarak atayan yasa, Senato'nun Caesar'ın yerine geçecek kişiyi MÖ 50 Mart ayından önce tartışmasına olanak tanımıyordu. Bahsi geçen yıl için eyaletlere verilecek görevlendirmelere, onları teslim alacak konsüller ve praetorlar seçilmeden önce peşinen karar verildi. Yani Caesar sadece MÖ 49 yılının üst düzey memurları tarafından değiştirilebilirdi. Her ne kadar bir konsülün görevdeyken teknik olarak valiliği alma olanağı bulunsa da, bu sıra dışı bir şeydi ve bu yüzden Caesar MÖ 48 yılının başına kadar görevinde kalacağını varsayabilirdi ve bu süre içerisinde konsül olmayı bekleyebilirdi.

O vakte kadar eyaletinde kalması zaruriydi. Valiliğinin bitişiyle konsüllük görev süresinin başlangıcı arasında zamansal bir boşluk

oluşursa ve şahsen Roma'ya gidip seçim kampanyası yürütmeye mecbur kalırsa, kanuni dokunulmazlığı geçersiz olacağından Cato liderliğindeki Senato'daki düşmanları MÖ 59 yılındaki konsüllüğü esnasında yasayı ihlal ettiği iddiasıyla kendisini kesinlikle mahkemeye çıkaracaktı. Suçlu bulunursa kariyeri hız kesmeden erken bir sona varacaktı. Yani Pompeius'un yeni yasası siyasi olarak varlığını sürdürebilmesi için hayatiydi. Buna rağmen Caesar dokunulmazlığını yitirse bile pek az kişi onun mahkemeye çıkacağına inanıyordu. Muhtemelen, sorun zorla çözülecekti: Lejyonlarını İtalya'ya yürütecekti.

Bu esnada Pompeius hâlâ İspanya valisiydi. (Esasen İtalya'yı hiç terk etmemiş, yerine eyaleti yönetmeleri için vekiller göndermiş ve buna rağmen ataması yenilenmişti.) Yani Senato isterse, işgalci bir Caesar'la savaşacak pozisyonda olacaktı. Sulla ve Marius günlerinin dönebileceğine dair korkunç gerçek, zeki insanlarca seziliyordu.

Caesar'a bir eliyle güvence vermiş Pompeius görünüşe göre diğer eliyle onu geri çekti. Kamusal yaşamı arındırmak için tasarlanmış bir redbir paketinin parçası olarak memuriyet adaylarının şahsen soruşturulmasını şart koşan bir yasaya önayak oldu. Caesar'ın arkadaşları, onu bu mecburiyetten muaf tutan önceki yasayla bariz bir biçimde çeliştiğini ifade ettiklerinde, konsül meseleyi önemsemedi. Pompeius yeni yasanın Caesar'ı hedeflemediğini iddia etti ve bunu kanıtlamak için yasaya onu ismen hariç tutan bir ek yaptı. Fakat bunu şahsi yetkisiyle yaptı, istisnanın muhtemelen yasal karşılığı yoktu.

Pompeius'un özel yaşantısından aldığı bir kararın da eşdeğer biçimde dostça olmayan sonuçları oldu. İulia'nın ölümünden sonra Caesar damadının genç akrabalarından biriyle evleneceğini ummuştu. Pompeius bunun yerine Metellus klanından ve önden gelen muhafazakârlardan Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio Nasic'a'nın kızı Cornelia'yı seçti. Bir başına olduğu vazifesinin son aylarında yeni kayınbabasının arkadaşı olmasını sağladı. Bu Senato'yla yakınlaşmasını ve Caesar'la uzaklaşmasını apaçık biçimde gösterdi.

Yaklaşık olarak aynı zamanlarda Pompeius üst düzey bir makamı elde tutmayla bir sonraki valilik arasında beş yıllık bir boşluk

olmasını mecbur kılan, görünüşte zararsız bir başka yasayı daha yürürlüğe koydu. Makam adayları bir sonraki yıl eyaletlerden zorla para alarak masraflarını karşılayabileceklerini bilerek sık sık devasa rüşvetler verirlerdi. Artık derhal bir geri ödeme almak imkânsızdı. Kendi içinde bu iyi bir reformdu, ancak Caesar için nahoş sonuçları oldu. Senato MÖ 50 tarihinde eyalet atamalarını tartışmak için toplandığında, MÖ 49 yılının üst düzey yöneticilerinden seçim yapılmasına müsaade edilmedi. Senatörler, beş yıl veya daha önce konsüllük yapmış herkesi seçebiliyorlardı ve adayları böylelikle MÖ 49 yılının sonuna beklemek yerine derhal valiliği devralmakta serbestti. Caesar'ın resmi bir makamının olmadığı ve bu yüzden suç kovuşturmasından mesul olduğu tehlikeli boşluk aniden belirdi. Caesar'ın bu tuzaktan tek kurtuluş yolu bir *tribunusu* atama sürecini bu biçimde hızlandırmak için herhangi bir Senato kararını *ve-to* etmeye ikna etmesiydi –vakti geldiğinde bunu yapmayı başardı. Bundan böyle daha gözü açık olmalıydı.

Yaklaşan çatışmanın esas nedenleri neydi? Plutarkhos soruyu temelde kişisel ilişkilerden biri olarak gördü. Ona göre:

Caesar uzun zaman önce Pompeius'tan kurtulmaya karar vermişti –tıpkı Pompeius'un Caesar'dan kurtulmaya karar vermesi gibi. Crassus bu yarışın sonucunu bekliyordu ve kazananı kendisine almak istiyordu, ancak Parthia'da öldü. Artık en üst konumu isteyen kişiye burayı işgal eden kişiyi uzaklaştırmak ve en üst konumu işgal eden kişiye de korktuğu rakibinden kurtulmak kalmıştı. Aslında Pompeius, Caesar'dan yeni yeni korkmaya başlamıştı. Önceleri onu küçümsemişti, kendi yükselttiği adamı alaşağı etmenin kolay olduğunu seziyordu. Ancak Caesar planlarını en başından yapmıştı... Galya savaşlarında birliklerini eğitmiş ve itibarını artırmıştı, Pompeius'un geçmişteki başarılarıyla rekabet edebileceği bir başarı zirvesine erişmişti.¹

Bu açıklama gerçeği yansıtmakta, ancak oldukça basit bir biçimde aktarmaktadır. Pompeius'un Caesar'a sadık kalmakla, ona köstek olmak için *optimates* sınıfına katılmak arasında nihai seçimini ne zaman yaptığı belirsizdir. Bunun nedeni gerçek siyasi niyetleri konusunda pek az açık olmasıdır, hatta kendinden bile şüphelenmesidir. Kendisini kimsenin dikkatini çekmeden ayrılmayı umduğu ahlaki açıdan rahatsız konumlara sokma yolu vardı. Sonuç olarak onun ne istediğini çoğu zaman bilmek güçlü ve o kimseyi hoşnut etmedi. Caesar'ın anayasayı sınırlarına ve hatta ötesine kadar sınamaya hazır olması eski komutanı rahatsız etti. Tek başına konsüllük yapmak, Pompeius'un yeniden ağırlığını koymasına olanak tanıdı ve Caesar'dan sinsice uzaklaşıp Senato'nun kollarına girme fırsatı vermişti.

Caesar'a gelince amaçlarını ve Pompeius'la olan ilişkilerinin doğasını tamamen anlamak eşdeğer biçimde güçtür. Kamusal hattı basitçe haklarını talep etmesi ve bunları dile getirirken kasten ılımlı bir dil kullanmasıydı. Yeni üstünlüğünün Pompeius'la kaçınılmaz olarak çatışmaya sürükleyeceğini fark etmiş olmalı, ancak bunu araştırmak yerine sadece tahmin etmiş gibi görünüyor. Belirsiz olansa defalarca tekrarlanan uzlaşmaya yönelik girişimlerin halkla ilişkilerden kaynaklı olup olmadığı veya barışçıl bir çözüm için hakiki bir umut besleyip beslemediğidir.

Elbette iç savaşların temelinde bireysel iradelerin çatışmasından daha fazlası yatmaktadır, bir o kadar da önemlidir. Başlangıcı ne-redeyse bir yüzyıl önce Tiberius Gracchus'un reform girişimleriyle başlanan *optimates* ve *populares* arasındaki uzun soluklu mücadeleye kadar geriye dayanabilir: Cumhuriyet'i modernize etme ihtiyacını görenlerle yerleşik düzenin adetlerini savunanlar arasındaki mücadele. Marius, Sulla hatta umutsuz yoluyla Catilina bile sorunları çözmeye çalıştı, ama hepsi başarısız oldu. Er ya da geç çarpışan taraflar arasında nihai bir karara ulaşılması gerekiyordu.

Valiliklerle ilgili yeni kurallar Cicero için can sıkıcı bir irkilmeydi. Eski konsüller imparatorluğu yönetmek için emekliliklerinden

geri çekiliyorlardı. Bunlardan biri de Cicero'ydu ve iradesine bir hayli aykırı olarak günümüz Türkiye'sinin güneyindeki Kilikya'nın [Cilicia] valiliğini kabul etti. Bunu olabilecek en asgari süre boyunca yapacağını açıkça belirtti; görevi uzatmaya yönelik herhangi bir fikre karşı koyacaktı. Atticus'a "Bu muazzam sıkıntı için tek tesellim bunun yalnızca bir yıl sürecektir olmasını ummamdır"² dedi.

İrkilmesine karşı Cicero ihaleyi artırdı. Yıllar önce Sicilya'daki quaestorluğu esnasında olduğu gibi, maharetli, çalışkan ve adil bir yöneticiydi. Crassus'un yenilgisinin ve ölümünün ardından bölge, huzursuz bir biçimde harekete geçmiş ve muzaffer Parthlardan saldırı, belki de tam ölçekli bir istila bekliyordu. Kendisinin hemen hemen hiç askeri tecrübesi olmadığından *legatus*larının, veya vekillerinin askeri tecrübesi olduğundan emin oluyordu. Bunlardan biri Galya'daki valilik ve komutanlık tecrübesinin onu paha biçilemez biçimde Cicero'nun danışmanı ve yardımcısı yapacağı kardeşi Quintus'tu. Bir diğeriyse Cicero'nun konsüllüğü sırasında Milvius Köprüsü'ndeki pusuya liderlik eden ve Catilina Tertibi'nin ardından Galya'daki Allobroges İsyanı'nı etkili biçimde bastıran maharetli Gaius Pomtinus'tu.

Hem ev hem de siyasi cephede iki kardeş peşlerinde sorun bırakıyordu. Hizmetkârların ve kölelerin sahipleri tarafından beklendiği sembolik bir karışıklık zamanı olan Mayıs Bayramı tatilini Quintus'un Arpinum yakınlarındaki sayfiye çiftliğinde geçirdiler. Pomponia ciddi biçimde surat asmakta kararlıydı. Onun savaş sebebi Quintus'un azatlısı Statius'a olan düşkünlüğüydü –kendisinin ve kayınbiraderinin prensipte anlaştığı bir meseleydi. Cicero, Pomponia'nın kardeşi Atticus'a olanları anlattı:

Vardığımızda Quintus en nazik biçimde şunları söyledi: "Pomponia, kadınları sen içeri davet eder misin, ben de oğlanları alırım [yani köleler ve hizmetkârlar]?" Hem söyledikleri hem de kastı ve tavrı en azından bana son derece hoş göründü. Pomponia ise duyacağımız biçimde "Ben de burada misafirim" dedi. Sanırım bunun nedeni Statius'un öğle yemeğimizi görmek için önümüze çıkmasındandı. Quintus bana şöyle dedi: "İşte! Daima katlanmaya

mahkûm olduğum şey bu.” Şimdi diyeceksin ki “Bunda ne var?” İyi bir anlaşma. Şahsen bir hayli şaşırdım. Pomponia’nın sözleri ve tavrı gereksiz biçimde kabaydı. Duygularımı açık etmedim, acı vericiydiler zira ve hanımefendi dışında hepimiz yerlerimize oturduk. Bununla birlikte Quintus, Pomponia’ya bazı yiyecekler gönderdi, ancak Pomponia yiyecekleri geri çevirdi. Sözün özü, erkek kardeşimin bundan daha fazla merhametli, kız kardeşinin ise bundan daha kaba olamayacağını fark ettim... [Quintus] ertesi gün beni görmeye geldi. Bana Pomponia’nın geceyi onunla birlikte geçirmeyi reddettiğini ve hoşça kal derken tavrının benim gördüğümle aynı olduğunu söyledi. Benim kanaatime göre Pomponia’nın yüzüne karşı o günkü tavırlarının hiç de hoş olmadığını söyleyebilirsin.”³

Muhtemelen yirmili yaşlarının ortası veya sonlarında olan Tullia şimdi bir başka zorluk çıkarıyordu. İkinci kocası Crassipes’le evliliği başarılı olmadı ve bu defa boşandı. Cicero, Tullia’nın gelecekteki evlilik beklentilerine yönelik endişeliydi, ama –veya belki de çünkü– oldukça kararlı genç bir kadın gibi görünmekteydi.

Evsel meseleleri Terentia’nın ellerine bırakan Cicero ve maiyeti Atina ve doğuya giden bir gemiye binecekleri güneydeki Brundisium limanına doğru yavaş yavaş ilerledi. Onlu yaşlarının başında ve ortasında olan Marcus ve genç Quintus babalarına eşlik edebilecek yaşlardı ve onlar da seyahate katıldı. Cicero, sağlığı bozuk olmasına rağmen kendisi görmek için uzun bir yoldan gelen eski rakibi Hortensius’un memnun kaldığı ziyaretinden ötürü Cumae’daki villasından çağrıldı. Cicero, Senato’da kendisinin Kiliky kefareтини uzatılması teklif edecek kadar gibi birisi varsa ona mani olmak için elinden geleni yapması üzere Hortensius’a baskı yaptı.

Cicero görüştüğü herkeste gelecek kaygısı gördü. Önde gelen hiçbir siyasi oyuncu elini açmamıştı. Cicero’nun kendi görüşü daima

olduğu gibi kaldı; ölçülü olmayı, anlaşılmayı ve uzlaşmayı telkin etti. Yunan şehri Tarentum'un dışındaki villasında geçirdiği birkaç günde Pompeius'la bir şeyler konuşma şansı edindiği için keyifliydi ve görev yerinin neresi olduğunu anladığını görünce içi rahatladı. Atticus'a "Onu olabilecek en yurtsever mizaçta bırakıyorum, tehdit uyandıran tehlikelere karşı siper olmaya tamamen hazır"⁴ dedi.

İnatçı *optimates* sınıfı hakkındaki tüm çekincelerine rağmen Cicero'nun en derin içgüdüleri Caesar'a karşı Senato'yu desteklemekten yanaydı. Ama Caesar'ın gönlünü okşayan sözlerine boyun eğmeye razı geldiği gerçeğinden son derece utanmıştı; ona çok fazla iyilik borcu vardı ve daha da kötüsü Caesar'ın MÖ 54 yılında verdiği 800 bin sestertiusluk borç henüz kapanmamıştı. Caesar'a borcunu ödemek konusunda çaresizdi, ama bunu yapması için de tuhaf bir zamandı. Vali olarak masraflardan kısmayacağına ve görevi başında bulunmadığı zamanlarda herhangi bir para kazanmayacağına söz verdiği için kişisel mali durumları ek bir baskı altına giriyordu.

Roma'dan uzak olunabilecek en kötü zamandı ve Cicero, son gelişmelerden haberdar olmak için elinden geleni yaptı. Marcus Caelius'un siyasi temsilcisi olmasını ayarladı. Clodius'un arkadaşı ve kardeşi Clodia'nın sevgilisi olduğu zamanlardaki Caelius'un aşağılık geçmişine karşın, Cicero'nun karnı ona karşı daima yumuşaktı. Kendi hayatı üzerine oldukça az yargıda bulunsa bile, başkalarının eylemleri ve nedenleri üzerine eğlenceli ve bilgili bir eleştirmendi. Caelius görevlendirmeyi çocuksu bir coşkuyla kabul etti. Cicero'nun istediği şeyin dedikodu, söylenti ve hatta yeni hikâyeler değil, zekice değerlendirmeler olduğunu fark edince, tam olarak istenileni sunmaya başladı. Nükredan olduğu kadar sıcakkanlıydı da. Cicero, Pompeius'la Tarentum'da buluşacağını söylediğinde, Caelius onu, Pompeius'un "Bir şey söylerken başka bir şeyi düşünmeyi alışkanlık haline getirdiği, ancak asıl hedeflerini gözden uzak tutacak kadar da zeki olmadığı"⁵ konusunda kaba, ancak isabetli bir biçimde uyardı.

Caelius hizmetlerinin karşılığının beklentisinden vazgeçecek türde biri değildi. Bir defasında kendisine bir kitap ithaf etmesini

isteyerek Cicero'yu uygunsuz tekliflerle rahatsız etmeye meyletti. MÖ 50 yılının *aedilis*i seçildi, bazı etkileyici oyunlar sahnelemeye (*aedilis*in ana görevlerinden biri) niyetliydi ve Cicero'dan kendisine birkaç tane Kilikya leoparı göndermesini istedi. Bu tam olarak Cicero'nun başkalarında kınadığı ve tasvip etmediği görevi kötüye kullanmanın bir çeşidini yapmasını gerektirecekti. Köşeye sıkışan Cicero, birkaç tane bulmak için avcılarla meşgul olduğunu öne sürdü. Bu muhtemelen beyaz bir yalandı ve kendini kurtarmak için bir şaka yaptı. "Bu yaratıkların sayısı ciddi biçimde az ve bunların durumlarına acı biçimde söylenmekteyiz, çünkü eyaletimde güvenlikleri için planlarımdan korkması gereken tek varlık onlar. Bu yüzden eyaleti terk etmeye ve Karia'ya göç etmeye karar verdikleri bildirildi."⁶

Cicero, Atina ve Delos Adası'ndaki molaları da kapsayan uzun bir yolculuğun ardından eyaletine Roma'dan ayrılışından tam üç ay sonra 31 Temmuz MÖ 51'de varır. Sıkıntılı bir haldeydi ve yurdunu özliyordu. Atticus'a "Aslına bakarsan, özlemini çektiğimi şey böyle bir şey değil, özlemini çektiğim şey dünya, Forum, Roma, evim, dostlarım. Ancak yalnızca bir yıl olduğu müddetçe sonuna kadar yapabildiğim en iyisini yapacağım"⁷ diye yazdı.

Kilikya Asia Minor'un güney kıyısıyla Syria ile doğal bir sınır sağlayan Amanus Dağları'na kadar uzanan büyük ve karmakarışık bir bölgeydi. Ayrıca birkaç yıl evvel Cato'nun ele geçirdiği Kıbrıs Adası'nı da içeriyordu. (Muhtemelen adanın kendi başına bir eyalet olarak değerlendirilemeyecek kadar ufak olması ve birinin ona bakmakla mükellef olması dışında neden Kilikya'ya bağlandığının açık bir nedeni yoktur.) Batı Kilikya'da dağlar denize dek uzanırdı ve odun bolluğu burayı gemi yapım merkezi haline getirdi. Seleukos İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından gelen hukuksuz yıllarda bölge, Pompeius MÖ 67 yılında korsan sorununu herkes için

* Amanos Dağları. (ç.n.)

çözene dek ticareti ve tüccarlığı bir asırdan fazladır alt üst eden korsan filolarının üssü haline geldi. Nispi müsamahayla hareket etmiş ve eski korsanlardan bazılarını Kilikya şehri Soli'ye yerleştirmişti. Eyaletin doğusunda, eyaletin ana şehri, Tarsus limanı ve nehirlerin çaprazlama kesiştiği verimli bir kıyı ovası vardı. Güneydeki yakın bir yerde Büyük İskender'in Perslere karşı kazandığı zaferlerden birisi olan Issos Savaşı'nın alanı vardı.

Cicero başlangıçtan itibaren temiz bir yönetim yürütmek istediğinde ısrarcıydı. Hiçbir eyalet sakininin kendisini ve ekibini eğlendirmek için para harcamamasını sağlamak için elinden geleni yaptı. Savurgan olmasa da cömert bir konukseverlik sunduğu konutunu yerel halka (veya en azından "münasip bulduğu kimselere") açtı. Resmi konutunda ziyaretçileri engelleyecek bir kapı görevlisi yoktu ve Cicero'nun erken kalkma huyu vardı, yani ilk ışıқта saygılarını sunmaya gelenleri selamlamaya hazırdı. Bir defasında Quintus'a valiliği esnasında verdiği tavsiyeye uyararak, toplum içinde öfkesini kontrol etti ve küçük düşürücü cezalar vermemeye özen gösterdi. Suçluları sopalarla dövmek veya kıyafetlerini çıkarmak gibi geleneksel vahşiliklerden sakındı. Niyet ettiği gibi bu davranışın yerel görüşler üzerinde güçlü bir etkisi oldu ve Cicero Roma'daki siyasi dünyanın bunu bilmesini sağladı. Kötü yönetimin Roma'nın çıkarlarına verdiği zararın oldukça farkındaydı ve başkalarının takip etmesi için bir örnek teşkil etme niyetindeydi.

Ayrıca kendi rejimiyle, Clodius'un kardeşi olan selefi Appius Claudius Pulcher arasında olabilecek en keskin ayrımı yapmak istiyordu. (Cicero'ya zaman zaman nereye dönerse dönsün bu egemen ve düşman aileden kurtulamayacakmış gibi görünmüş olmalı.) Vali olarak Appius'un politikası sadece varsıllaşmaktı. Cicero bunun sonuçlarını görünce dehşete düştü. Yolda yazarken "terk edilmiş ve mübalağasız temelli yıkılmış eyaleti" tarif etti. Yerel topluluklar, Appius'un paraya olan doyumsuzluğunu bastırmak için olası vergi gelirlerini vergi iltizamcılarına satmak zorunda kalmıştı. "Bir tabirle bu insanlar hayatlarından kati biçimde bıkmışlardı."⁸

Bununla birlikte Cicero'nun bu meseleleri varışından evvel dikkatli bir nezaketle yazdığı Appius'a doğrudan açmaya niyeti yoktu. Acı bir tecrübeyle birinin Claudius'u başka birinin tehlikeye girmesi için yemlediğini öğrenmişti. Bilgi almak için bir toplantı ayarlamaya çalıştı, ama Appius Cicero'dan kaçınmak için elinden geleni yaptı ve yetkisini teslim etme hususunda gönülsüz olduğuna dair işaretler sergiledi. Yeni valinin eyaletin bir ucuna geldiğini gayet iyi bilmesine rağmen, öteki ucunda hükmünü korumayı sürdürdü.

Cicero'nun sabrı fena halde sınıandı ve nihai olarak Appius'a sert, ancak nazik biçimde dolaylı ihtarlar yazdı. Ayrıca kaygılı biçimde üç askeri *cohortesin*' nerede olduğunu sordu.

Alçak kişiler... Halefinin vardığını düşünmek için sebebin olmasına rağmen, Tarsus'ta hükmünüzü kullandığınız, hem idari hem de adli kararlar verdiğiniz söylendi... Onların konuşmalarının benim üzerimde bir etkisi olmadı... Ama samimiyetle ifade etmeliyim ki yetersiz gücümden üç *cohortes*i eksik bulmaktan rahatsızlık duydum ve neredeyse en muteber olanlar, bu birliklerin nerede olduğundan haberi yok.⁹

Cicero emri altındaki silahlı güçlerin durumu hakkında kaygılanmakta haklıydı. Parthların hareket halinde oldukları dair sürekli haberler gelmekteydi ve kendisinden direnmesi bekleniyordu. Pompeius'un doğu yerleşimine tampon devletler olmaları için düzenlediği müttefik krallıklar, gitgide güvenilmez görünüyordu.

Cicero'nun ivedilikle kayıp askerleriyle ilgilenmesi gerekiyordu. Kilikya'ya iki lejyon konuşlandırılmıştı, ancak her ikisi de güçten düşmüştü. Bazılarının isyan etmesiyle birlikte Appius onların kalan ödemelerini ödeyerek nihayet sakinleştirmişti. Yurtdışına sefer düzenlediklerinde Romalılar genellikle kendi yurttaşlarını asker olarak vazifelendirirler ve hafif zırhlı piyade ve süvari için yerel asker alımlarına bel bağlarlardı; ancak Kilikya yeni bir edinimdi ve Romalılar

* Genellikle 400-500 askerden oluşan Roma ordu sistemi. Zaman içerisinde sayıları artmış veya azalmıştır. Günümüzdeki taburlarla eşdeğerdir. (ç.n.)

asker temin etme geleneği yoktu. Askere alımın zor olacağı aşikârdı. Roma'daki Caelius, askeri durum hakkında Cicero gibi endişeliydi, ancak içine düştüğü bela için memleketinde pek az anlayış olacağı konusunda onu uyardı. "Ordunuz neredeyse tek bir geçişi bile savunamaz. Ne yazık ki hiç kimse bunu hoş görmüyor: Kamu görevlisi olan bir kişinin sanki her öge emrine verilmiş gibi tam hazırlıklı halde acil durumla başa çıkması beklenmektedir."¹⁰

Cicero ordusuna katıldı ve yerel halkı askere almak için elinden geleni yaptı. Tedbir olarak oğulları Marcus ve Quintus'u, zarar görmeyeceklerini umduğu hükümdar Deiotarus'un sarayına, kuzeydeki müttefik Galatia Krallığı'na (günümüzde Türkiye'de yer alıyor) gönderdi. Deiotarus'sa ona şaşırtıcı biçimde iyi askerler olduğu anlaşılan Roma tarzında bir Galatia lejyonu gönderdi.

Sonbahar yaklaştıkça haberler de kötüleşti. Parthların Fırat'ı geçtiği bildirildi ve Parthlara destek olarak Armenia Krallığı'nın Kilikya'nın kuzeydoğusundaki Roma müttefiki Cappadocia'yı işgal etmeyi planladığı söylendi. Caesar'ın MÖ 59 yılında eş konsülü olan inatçı ve talihsiz Bibulus'un yeni valisi olduğu en yakın eyalet Syria'dan bir haber gelmedi. Esasen görevlerini üstlenmek için varıp varmadığı henüz belli değildi. Cicero umursamaz bir alaycılıkla şöyle yorumladı: "En iyi dayanağım kış."¹¹ Birliklerini Cappadocia'ya tehdit oluşturulması halinde kuzeye gidebileceği veya Syria sınırına yakın doğu ovalarına inebileceği Toros Dağları'na konuşlandırdı. Eylül ayının ortalarında Senato'ya gönderdiği mektupta ivedilikle daha fazla asker talebinde bulundu.

Kendisini "Dindar ve Roma yanlısı" olarak tanımlayan Cappadocia'nın genç kralı Ariobarzanes, oldukça gergin bir durumda yeni Roma valisini görmeye geldi. Babasının suikasta uğramasının ardından kısa süre önce tahta geçmişti ve Cicero'ya kendi hayatına yönelik bir komploju ortaya çıkardığını söyledi. Komplonun amacı Roma karşıtı bir tavır takınacak kardeşini tahta geçirmektir.

* Yaklaşık olarak Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmını ve Doğu Anadolu'nun tamamını kapsayan bir krallık. (ç.n.)

** Günümlüz Kapadokya'sı, Cappadocia bölgesinin sadece bir kısmıdır. (ç.n.)

Ana kraliçe için içindeydi ve yarı bağımsız bir beylik açıktan isyan etme noktasındaydı. Cicero ona komplocuları cezalandırmak için güçlü önlemler almasını önerdi. Ancak Ariobarzanes asker istemesine rağmen, bir tane bile verilmedi. Kralın gerekli olursa asker kullanma tehdidini edebileceği konusunda mutabık kalındı. Genç erkeklerle sık sık olduğu gibi Cicero Ariobarzanes'le de iyi anlaştı ve siyaset konuşmadıkları zaman kendilerini Roma ve Galatia bilicilik sistemleri arasındaki farkları tartışırken buldular.

Parth güçlerinin biraz uzakta olduğunu duyan Cicero "katlanılabilir kadar ihtiyaçlarının karşılandığını" düşündüğü ordusunu Syria sınırına götürdü. Süvarileri muhtemelen keşif yapan Parth baskınına karşı kısa süreli savaştı. Syria sınırına vardığında Gaius Cassius Longinus'un, Amanus Dağları'nın öteki yakasında düşmanı yendiğini işitti. Marcus Iunius Brutus'un kayınbiraderi olan aksi karakterli Cassius, iyi bir askerdi ve Crassus'un Carrhae'da başına gelen felaketin ardından Syria'nın sorumluluğunu o üstlenmişti.

Cicero Bibulus'un en sonunda Syria'ya vardığını öğrendi. Daha sonra (biraz alay ederek) Cassius'u harekete geçmeye yöreklendirenin kendi yakın varlığı olduğunu iddia etti. Parth tehdidinin en azından şimdilik sönümlenmesiyle Cicero, Roma'nın hâkimiyetini hiçbir zaman tam anlamıyla kabul etmemiş dağ halkları olan Özgür Kilikyalılara karşı cezai bir sefer düzenledi. Kendisini bir komutan olarak ciddi almadı, ama bir *triumphus* (ya da gamsız bir biçimde andığı "defne dalı") sağlayacak kadar savaşmanın Roma'daki prestijini abat edeceğini biliyordu.

Kısa sefer başarılı geçti. Askerleri onu alanda başkomutan anlamına gelen *imperator* olarak selamladı, bizzat orduyu zafere götüren komutana verilen ve unvanı edinen kişinin isminden sonra kullanabildiği bir onurdu. (İleride Cicero'nun Caesar'a yazarken yaptığı gibi.) Atticus'a bahsettiğine göre komuta rolünü Pomptinus oynamış gibi görünüyor. "13 Ekim'de büyük bir düşman katliamı yaptık, son derece kuvvetli yerleri ele geçirdik ve yaktık, Pomptinus geceleri

* Haran. (ç.n.)

geldi, ben de gündüzleri. Birkaç günlüğüne, senden veya benden çok daha iyi bir komutan olan İskender'in Dareios'a karşı ordugâh kurduğu Issos yakınlarında karargâh kurduk.”¹² Kıskançlığından kuşkulandığı Bibulus'un Dağların Syria tarafında kendi başına bir bazı savaflara girdiğini duymak onu topyekûn üzmedi ve bütün bir *cohortes*i kaybettiği içinse üzgündü.

Cicero daha sonra sıkı savunulan Özgür Kilikya hisarı Pindenissum'a karşı harekete geçti ve birkaç hafta süren geniş kapsamlı bir kuşatma kuruldu. Bir hendek kazıldı ve çatısı olan bir kuşatma kulesinin yerleştirildiği bir tümsek yükseltildi. Kuşatma araçları ve pek çok okçu konuşlandırıldı. Nihayet 17 Aralık'ta veya civarında yerleşke hiçbir Roma kaybı olmaksızın düştü ve tüm yağma orduya bırakıldı. Cicero, o zamanlar gerçekleşen Noel benzeri bir kış bayramına atıfla “Hepimiz mutlu bir Saturnalia yaşadık”¹³ dedi. Sefer dönemi bitmişti ve memnun, hatta muhtemelen minnettar *imperator*, ordusunu kışlaklara götürecek Quintus'a teslim etti. *Triumphus*la ödüllendirilmese bile, makul biçimde daha küçük bir zafer kutlaması olan *ovation* adındaki bir teselli ödülü beklentisi içine girebilirdi.

Cicero'nun adil biçimde yönetme yemini gelecek aylarda ciddi biçimde sınandı. Kardeşine MÖ 61'den 59'a kadar yürüttüğü Asya valiliği esnasında yol göstermesi için yazdığı mektubunda iyi yönetim ilkeleri olduğuna inandığını ortaya koymuştu; Quintus'un Cicero'nun kendi koyduğu kurallara uyup uymayacağını yakından gözlemlediğini varsayabiliriz.

Eyaletlerin en sık şikâyet ettiği konulardan birisi vergi yüküydü. Cicero bu noktada onlara yönelik sempati beslemiyordu, çünkü ona göre vergiler barış, huzur ve hukukun üstünlüğüne yönelik bir ödemeydi. Cicero'nun gayet iyi bildiği üzere eyaletlerin şikâyet ettiği daha utanç verici bir sorun kamu borçlarının tahsil biçiminden kaynaklanıyordu. Devlet memuriyetinin yokluğunda Roma vergi toplama hakkını en yüksek teklif verene satardı. Vergi iltizamcıları

çoğunlukla aşırı kâr için valilerle gizlice anlaşılardı. Bu Cicero'nun özenle yaklaşması gereken bu husustu, zira kariyerini kısmen iş adamlarının ve tüccarların sözcüsü olarak inşa etmişti ve vergi iltizamcılarını münasip bir muamele beklentisi içerisindeydi.

Cicero bir çeşit uzlaşmanın gerekli olacağının farkındaydı. Gayretli bir nezaketle hilesiz oyunu görmek için kararlılığını maskeleydi. Vergi iltizamcılarını halkın borçlarını ödeyemeyeceklerinden söylenirken, eyaletin önde gelenleri de ödeyemeyeceklerini söyledi. Vali borçların halledilmesi gerektiği konusunda ısrar etti, ancak geri ödeme konusunda bolca süre tanıdı ve faiz oranlarını yasal üst limit olan (sıkça ihlal edilen) yüzde 1 olarak belirledi. Eyaletin önde gelenleri bunu adil buldu. Ve vergi iltizamcılarını da mutluydu, çünkü esasen beklediklerinden daha düşük bir kâr oranında olsa da paralarını alacaklarından eminlerdi. İş kolaylaştırmak için Cicero onlara dalkavukluk etti, akşam yemeği partilerine çağırdı, özsaygılarını göklere çıkarmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Aynı zamanda ekibini kontrol altında tutmak için de elinden gelenin en iyisini yaptı, geleneksel avantajlarından feragat etmek zorunda kaldıkları için bir nebze onların da canı sıkındı. Cicero ayrıca rüşvet yiyen yerel yetkilileri de kenara çekti ve yasadışı yollardan elde ettikleri paraları sessiz sedasız geri ödemeleri konusunda onları ikna etti.

Valiliği boyunca Roma'da olan bitenlerle ilgilenecek vakti vardı. *Optimates* sınıfı Caesar'ın Galya'daki görevinden ikinci kez konsüllüğe sorunsuz bir şekilde geçmesini engelleyen tek, sade ve felaket getiren politikalarını sürdürüyordu. Yerine geçecek kişi sorununun Senato'da tartışılması için defalarca kez girişimde bulundular, ancak Caesar'ın yararına (ve ücreti mukabilinde) bir veya daha fazla *tribunus* tarafından devamlı veto edildiğinden ötürü bu girişimler sonuçsuz kaldı. Pompeius, Caesar'ın yerine birinin geçmesi sorununu ertesi yılın mart ayından, yani yapılmasına yasal olarak müsaade edilen tarihten önce değerlendirmenin adil olmayacağı şeklinde düşüncesini belli etti. Caesar'ın *optimates* olarak lakap taktığı hoşnutsuz fraksiyon buna razı olmaya mecbur kaldı. Cicero sonu gelmeyen mektup trafiğinde

uzlaşmaya zorladı, ancak fiilen orada olmayışı etkisini zayıflatmıştı. Caelius, MÖ 50 yılının Ocak ayında *aedilis* oldu ve su sağlama yönetimindeki dolandırıcılığı bitirmeye odaklandı. (Bu sert konuda iyi karşılık bulan bir broşür yayımladı.) Ama hâlâ raporlarını kaygıyla okuyan Cicero'ya yazacak zamanı ve gücü bulabildi.

Felaket yaklaştığında sıklıkla olduğu gibi, nafile meşguliyet veren bir eylemsizlik siyasi topluluğu felç etti. Caelius şubat ayında şunları yazdı:

Konsüllerimiz vicdanlı olmanın kusursuz birer örneği –şu ana kadar Senato aracılığıyla Latin Bayramı'nın tarihinin belirlenmesi dışında tek bir karar almayı başaramadılar... Buradaki her şeyin durgunluğunun tarifi imkânsız. Esnaf ve kanal müfettişleriyle kapışmasaydım, baygınlık topluluğu ele geçirirdi. Parthlar seni orada bir miktar canlandırmadıkça, biz de pek yaşıyor sayılmayız.¹⁴

Caelius'un MÖ 50 yılında *tribunus* olan Cicero'yla ortak arkadaşları Curio'ya dair yüksek beklentileri vardı. Şiddetli bir Caesar karşıtı platformdan seçime katıldı ve hatta Cicero'yu birkaç yıl önce Caesar'la karşı karşıya getiren Campania topraklarını tekrar gündeme getirmekle tehdit etti. Ancak çabalarının karşılığı yoktu. Bunun nedeni daha sonraları açığa çıktı: Caesar onunla devasa borçlarını ödemek karşılığında taraf değiştirmesi için gizlice pazarlık ediyordu. Curio tabiiyet değişimini gizlemek için akıllıca bir sis perdesi yarattı ve bir süre sonra Caesar'ın çıkarını savunmaya başlasa da Galya'dan talimat aldığını bir zaman kimse fark etmedi.

Askeri harekâtlar memnun edici bir biçimde tamamlandıktan sonra, Cicero dikkatini idari meselelere doğrulttu. Appius'un yapabileceği veya söyleyebileceği herhangi bir şey onu şaşırtmadı, ama bir mali dolandırıcılığın izini sonunda Cato'nun üvey kız kardeşi ve bir zamanlar da Caesar'ın metresi olan Servilla'nın oğlu Marcus Brutus'a

kadar izleyince son derece şaşırdı. Brutus dürüstlüğü ve azla yetinmesiyle ünlüydü. Kendisini Yunan felsefesine adanmış bir entelektüel olan 34 yaşındaki Brutus, Curio veya Caelius gibi itibarsız çağdaşlarının taban tabana zıddıydı. Kendisine belli bir dereceye kadar inatçı bir şekilde erdemli üvey amcası Cato'yu örnek alırdı ve onun gibi uzlaşmaya inanmazdı. Caesar (onun öz babası olduğuna dair dedikodunun fısıldandığı) bir defasında Brutus hakkında sertçe şunu söyledi: "İstediği şeyi söylemek zor, ama istedi mi tam istiyor."¹⁵

Brutus MÖ 54 yılında *quaestor*luğu kazandı ve Kilikya'da Appius Cladius'un emri altında hizmet etti. Cicero, bu dürüstlük timsalinin bazı paravan kimseler aracılığıyla, Kıbrıs'ta yer alan Salamis şehrine aylık yüzde 4 fahiş faiz (yani bir yılda yüzde 60 birleşik faiz) oranıyla yüklü miktarda para borç verdiğini görünce şaşıtı kaldı. "Çok fakir hükümdar" Galatyalı Deiotarus da Brutus'un borçlusuydu ve geri ödemeleri sürdürmenin neredeyse imkânsız olduğu kanaatindeydi. En azından teoride senatörlerin borç verme yetkisinin olmadığı göz önünde bulundurunca bu durum daha da şok ediciydi.

Brutus, Cicero'dan kendi mümessillerinin borçların ödenmesine yardım etmesini istediğinde, valinin ilk reaksiyonu kamu yetkisini özel amaçlar için kullanmayı reddetmek olmuştu. Brutus'a Kilikya'daki borçlar için yüzde 1'lik bir faiz oranı belirleme kararını anımsattı. Şahsen durumu oldukça tuhaf buldu. Cicero şubat ayında Atticus'a "Onun memnuniyetsizliğine maruz kaldığım için üzgünüm, ama onun sandığım adam olmadığını görmediğim için çok daha üzgünüm"¹⁶ dedi. Meselelere Brutus'un isteksizce geri çekilmemesi yardımcı olmadı. "Mektuplarında benden bir iyilik isterken bile nezaketsiz, küstah ve kaba bir hava takınma eğiliminde."¹⁷

Hakikaten de skandal bir işti: Bir noktada Brutus'un halkı süvarileri, Salamis Senato'sunu Senato Bina'sında kapalı tutmak için kullanmıştı, bunun sonucunda beş senatör açlıktan ölmüştü. Cicero konuyu aklından çıkaramadı ve bu konu bıktırıcı bir uzunlukta Atticus'la yazışmalarına hâkim oldu. Atticus, Brutus'un tarafını tuttuğu için sorunun bir kısmını oluşturuyordu ve arkadaşına yönelik nadir eleştiri notlarından birinde Cicero şunu yazdı: "Sevgili

Atticuscuğum cidden bu meselede Brutus'u fazlasıyla önemsiyorsun ve bana kâfi gelmiyor.”¹⁸

Zamanın hızlı geçişi Cicero'yu kati bir eylemde bulunmaktan kurtardı ve sorunu haleflerine miras bıraktı. Salamisliler açısından sonucun memnun edici olmadığını tahmin edebiliriz çünkü Brutus, Cicero'nun yerine geçen valiye yardımcılarında biri olarak eşlik etti.

Parth tehdidinin zayıflamasıyla Marcus ve genç Quintus Cappadocia'dan döndü ve asabi bir eğitmen nezaretinde eğitimini sürdürdü. Babasının yokluğunda karlı Toros Dağları'nda orduyla birlikte mahsur kaldı; genç Quintus cevval olduğunu kanıtlıyordu ama amcası, Atticus'a “Onun dizginlerini daha da sıkılaştıracam”¹⁹ dedi. Görünüşe göre ikisi fena anlaşılmadı ve sonraki gelişmelere bakılacak olursa genci disipline etme uğraşları başarısızlıkla sonuçlandı. 17 Mart'ta Cicero, 16 yaşındaki Quintus'un reşit olma törenini babasının yokluğunda yürüttü.

Ayrılığın Quintus'un evliliğinin gelişmesine pek az katkısı oldu. Arpinum'daki tartışmanın kökleri derindeydi ve Quintus artık Atticus'un huysuz kız kardeşinden boşanmayı düşünüyordu. Düşüncesini Cicero'nun bunu onayladığını söyleyen azatlısı Statius'a söyledi. (Belki de kocasına yakınlığından ötürü ciddi manada ondan hoşlanmayan Pomponia'dan hıncını çıkarıyordu.) Cicero oldukça öfkeliydi ve Atticus'a istediği en son şeyin bu olduğunun güvencesini verdi. Atticus'a şöyle yazdı: “Sana şu kadarını söyleyeyim, aramızdaki bağın herhangi bir şekilde gevşemesini istemek şöyle dursun, seninle olabilecek bir yığın ve yakın ilişkiyi hoşnutlukla karşılarım, bu bağlardan duygulu ve en yakın olanlar zaten mevcut. Quintus'a gelince, genellikle bu meselelerle ilgili oldukça sert konuşmaya meyilli olduğunu fark ettim ve tekrar tekrar öfkesini yatıştırdım. Sanırım buna vakıfısın. Yurtdışı seyahatimiz veya daha doğrusu hizmetimiz esnasında defalarca parladığını ve yeniden sakinleştiğine şahit oldum. Statius'a ne yazıp yazmadığını

söyleyemem. Böyle bir hususta atmaya niyet ettiği adım ne olursa olsun, bunu bir azatlıya yazmamalıydı.”²⁰

Bu evlilik sorunlarının etkisi en çok annesine çok yakın olan ve onun tarafını tuttuğu görülen Quintus’a oldu. Cicero, babası dışarıdayken acil ilgilenilmesi gereken herhangi bir şey olması durumunda onun postasını açmasına müsaade etti ve bir gün çocuk muhtemel boşanma bahsine rastladı. Gözyaşlarına boğuldu. Sonraki yıllarda ailesinden giderek soğuması, kısmen ünlü bir akrabanın gölgesinde büyüyen yetenekli bir çocuğun sorunlarından kaynaklanmıştır, ancak belki de fazlasıyla sevdiği annesine kötü muamele olarak gördüğü meselede daha baskılanmış bir güdü yatıyor da olabilir.

Endişelenen Cicero, Atticus’a şöyle yazdı: “Olması gerektiği gibi annesine fazlasıyla, sanaysa olağanüstü biçimde düşkün gibi görünüyor. Ancak çocuğun doğası yetenekli olmasına rağmen karmaşık ve onun doğasını rehberlik etmem için yapacak oldukça çok şeyim var.”²¹ Cicero’nun teşvikiyle Quintus, ebeveynlerinin uzlaşmasına yardımcı oldu. Boşanmadılar.

Eve yaklaşırken ciddi sorunlar da büyümeye başlamıştı. MÖ 50 yılının Haziran ayında Cicero, üstü kapalı terimlerle ve Yunanca yazarak Atticus’a son derece hassas bir konuyu açtı. Terentia onu Cicero’yu görmesi için Kilikya’ya göndermişti ve davranışları tuhaftı. “Sana üstü kapalı yazmam gereken bir husus daha var ve kendini bunu anlamaya vermelisin. Geçen gün onun yaptığı karmakarışık ve tutarsız konuşma şeklinden, eşimin azatlısının (kimden söz ettiğimi biliyorsun) [bir mülk alım] meselesiyle ilgili muhasebe kayıtlarıyla oynadığı izlenimini edindim. Bir şeylerden korkuyorum –ne kastettiğimi anlayacaksın. Lütfen içine bak... Tüm korkumu kelimelere dökemiyorum.”²² Burada kastedilen şey karısının bir şekilde işin içinde olduğudur.

Boşanmış Tullia yeni bir eş konusunda karar vermişti ve daha kifayetsiz bir seçim yapmasının imkânı yoktu. Gözü, yakışıklı genç aristokrat Publius Cornelius Lentulus Dolabella’ya takılmıştı. Pervasız ve bir hayli zampara biriydi, Cicero’nun katiyen umduğu bir eşleşme değildi.

Tullia anlayışlı babasını ikna etmenin çoğunlukla yolunu bulmuş gibi görünüyor ve bu olayda Cicero'nun, Tullia'yla annesi oldubittiği anlatana kadar neler döndüğüne dair neredeyse hiçbir bilgisi yoktu. Evlilik onu tam da o kurtulduğunu zannettiği esnada Appius Cladius'un kara listesine tekrar sokmasına rağmen zor koşullar altında elinden gelenin en iyisini yaptı. Tesadüfen Dolabella, Appius'u ihanet suçlamasıyla yargılama evresindeydi. "Burada, kendi eyaletimde Appius'a her türlü iltifatta bulunuyorum ve aniden onu yargılayan kişinin damadım olduğunu görüyorum!"²³

MÖ 50 yılının yazında Cicero görevinin sonuna geldiğinden ötürü rahatlamıştı ve ani bir Parth istilası tehdidine rağmen Roma'ya doğru yola çıkmıştı. Eve dönüş yolculuğunda döndüğünde karşılaşacağı siyasi durum üzerine düşünecek fazlasıyla vakti vardı. Rodos ve Atina'ya uğradı ve "sevgili ve son safhada hasret duyduğu Terentia'ya" duygu dolu bir mektup yazdı, ona kendisine yazdığı, "bütün öğeleri son derece özenle örttüğü" mektupları için iltifatlar etti ve şayet sağlığı müsaade ederse kendisiyle Brundisium'da buluşmaya gelmesini istedi. Kasım ayının sonlarında eşinin şehrin kapılarına gelmesiyle aynı zamanlarda limana vardı: Pazar yerinde buluştular. Atticus'la birlikte giderek artan kuşkularının en azından şimdilik yatıştığı aşikârdı. Ayrıca Tullia'nın yeni kocası zampara Dolabella'yla da anlaşıyordu. Atticus'a "Hepimiz, Tullia, Terentia ve ben onu etkileyici buluyoruz. Arzu ettiğin gibi zeki ve hoş. Bildiğin diğer karakteristik özelliklerineyse katlanmalıyız"²⁴ dedi.

Cicero'nun Roma'ya varmak için acelesi yoktu, MÖ 49 yılına kadar da gitmedi. Şayet bir *triumphus* veya *ovation*la ödüllendirilecekse valilik yetkisini şehrin sınırını geçene kadar muhafaza etmesi gerekecekti ve bundan ötürü *imperator* unvanı sebebiyle baltaları defneyle kaplanmış resmi *lictor* muhafızlarının eşliğinde başkent dışındaki Pompeius'un büyük kır evinde kaldı. Cicero ait olduğunu hissettiği yere dönmüştü ve etkisiz kalmaya da niyeti yoktu.

“TUHAF BİR ÇILGINLIK”

Cumhuriyet için Savaş: MÖ 50–48

K apıdaki büyük krizde Cicero, kendine tarafsız arabulucu rolünü biçti ve tüm gayretini tarafları uzlaştırmaya verdi. Birkaç hafta sonra geri dönüp baktığında Tiro’ya şunları söyledi: “Roma’ya geldiğim günden itibaren tüm görüşlerim, sözlerim ve eylemlerin aralıksız biçimde barışa yönelikti. Ama dışarıda tuhaf bir çılgınlık vardı.”¹

Caelius haziran ayında “Büyük Pompeius’un sindirim sistemi o kadar fena halde ki yiyebileceği bir şey bulmakta zorlanıyor”² dedi. Bunun Pompeius’a yazın bulaşan ciddi bir hastalığın ilk semptomlarından birisi olması olasıdır. Bu süre içerisinde hayatının tehlikede olduğu düşünülüyordu. İtalya boyunca onun için dualar edildi ve iyileştiğinde onuruna kasaba ve kentlerde kutlamalar düzenlendi. Bu Pompeius’un Caesar’a karşı bir çatışma durumunda ezici bir halk desteğini edineceğine inanmasına yol açtı. Plutarkhos onun “İtalya’nın herhangi bir yerinde ayağımı yere vursam yeter, piyade ve süvari orduları yükselir” dediğini aktarır. Ancak popüleritesi köklü olmaktan ziyade genişti, çünkü pek çok kişi barışı savaşa tercih etmekteydi. Pompeius kamusal yaşamda yeniden belirlediğinde eski enerjisinin bir kısmını yitirmiş gibiydi. Cicero ruh halindeki değişikliği fark etti ve gelecekteki sağlığı hakkında meraklandı.

Caelius MÖ 50 yılının Ağustos ayında Cicero’ya yazdığı bir mektupta “gücün ve çeliğin belirleyici olacağı büyük kavgalar”³ öngördü. Hangi tarafa dahil olacağından emin olmadığını öne sürdü;

Caesar’a ve çevresine karşı yükümlülükleri vardı ve *optimates* sınıfına gelince de Caelius onların “davalarını seviyordu, ama taraftarlarından iğreniyordu”. Caelius taraf değiştirmeye ve Caesar’ın bordrosu için Curio’nun ardından gitmeye hazırlanıyordu, ancak Cicero’yla ilişkileri zarar görmemiş gibi görünüyor.

Senato hem Pompeius’a hem de Caesar’a Crassus’un intikamını almak için Parthlara yönelik sefere kişi başı bir lejyon katkıda bulunmalarını emretti. Pompeius cimri bir biçimde bu lejyonun Galya seferleri için bir süre önce Caesar’a ödünç verdiği lejyon olduğuna karar verdi, bu da Caesar’ın iki lejyon kaybedeceği anlamına geliyordu. Bu lejyonları getirmek için gönderilen subaylar son derece hatalı bir bildirimde bulundular ki Caesar’ın birlikleri arasında çokça itaatsizlik ve düşük moral oluştu; bu hatalı bildirimin kasti savaş yanlısı bir hile olup olmadığı merak konusudur.

Cicero, şahsi koşullarıyla görmeye eğilimli olduğu olayların gidişatı karşısında oldukça üzülmişti. Atticus’a Atina’dan yazdığı bir mektupta ilkin nasıl karşılık vermesi gerektiği konusunda kıvrandı.

Aralarında muazzam bir çekişme olduğu anlaşılıyor. Aralarından biri rol yapmadıkça her ikisi de beni kendi adamı olarak görüyor –zira onun güncel siyasetini [Senato’yla olan yakınlaşması] güçlü bir şekilde desteklediğimden Pompeius’un doğru kanaat getirdiğine dair hiçbir kuşkusu yok. Dahası her ikisinden de seninkiyile aynı zamanda mektuplar aldım, dünyada benden daha değerli bir arkadaşları olmadığı izlenimini uyandırdı. Ama ne yapmalıyım? Son çare olarak demiyorum da eğer savaş gidişata karar verecekse, biriyle yenilginin diğerleriyle zaferden daha evla olduğu konusunda netim. Kastettiğim şey, döndüğümde [Caesar’ın] giyaben konsüllüğünü engellemek ve ordusunu teslim etmesini sağlamak için somut adımlar atacağım... Artık tarafsız kalmak yok.⁴

Pompeius'u seçtiğini iddia ettiğinde, Cicero doğruyu söylemekteydi. Sonraki aylarda ve yıllardaki bütün kararsızlıklarına rağmen ilk ve daimi önceliği Cumhuriyet'in kurtuluşu oldu ve bunu Caesar'a muhalefet izledi. Bu konuda fikri sabitti. Ancak tarafsız kaldı. Savaşa uygun bir mizacı yoktu ve fiziksel olarak da cesur değildi –kısmen kabul ettiği bir zayıflık: “Tehlikelerle yüzleşme konusunda korkak olmasam da onlara karşı korunuyorum.”⁵

Optimates sınıfıyla kişisel ilişkisi kifayetsizliğini sürdürdü. Cato, Cicero'nun *triumphus* isteğine karşı çıktı. Cicero'nun onların tarafında güvence altına alınan *optimates* sınıfının aşikâr biçimde çıkarına olduğu bir zamanda niçin bu şekilde davrandığını anlamak zor. Belki de Cato durumun basitçe bu olduğunu zannetti, ancak Cicero'nun anlaşma ve uzlaşma güdüsünün farkında olarak, Senato başkanlığından bir kol mesafesi uzakta tutmaya karar verdi. Caesar kanaat hatasını hemen fark etti ve Cicero'ya duygularını paylaştığını ve desteklerini sunduğunu yazdı.

Cicero, Pompeius özelinde ve Senato'nun işleri yürütme biçimine yönelik son derece eleştireldi. Bu eski bir şikâyetti. Caesar konsüllüğü sırasında durdurulmamıştı. Cicero sürgüne gönderilmişti. Birinci Triumvirlik'e karşı direniş cılızdı. Cato ve arkadaşlarının kıt görüşlü aşırıcılığı “hiçbir şeyden korkmayan ve her şeye hazır bir adamla” mücadele ederken yersizdi. Cicero, galip gelirlerse *optimates*in gelecekte nasıl davranacağı konusunda meraklanmaya başladı. Atticus'un tavsiyesi üzerine, *triumphus* kazanması halinde yetkisini koruma gereksinimini uygun bir kılıf olarak kullanarak Roma'dan uzak durdu.

Cicero'nun kanısınca tek mantıklı politika barıştı ve bunu elde etmek uzlaşma anlamına geliyordu. Bu hususta kamuoyuyla ve senatörlerin çoğunluğuyla aynı düşünceleri paylaşıyordu. Curio 1 Aralık'taki *tribunus* olarak son saldırısında, Senato'yu hem Caesar'ın hem de Pompeius'un görevlerinden istifa etmesi ve ordularını dağıtmasına yönelik önergesini oylamaya ikna etti. Bu hünerli eylem, meclisteki hakiki duygu durumunu açığa çıkarmak için tasarlandı. 320 oya karşı 22 oyla kabul edildi. Curio doğrudan tezahüratlarla ve

çelenklerle karşılandığı Comitia Tributa toplantısına gitti. Kalabalık onu çiçeklere boğdu. Günü kazanmıştı: Savaş olmayacaktı.

Bu *optimates* sınıfını tuhaf bir konuma soktu. Çabuk hareket etmezlerse geç olabilirdi. Gecenin geçmesinden sonra seçilmiş konsüllerce desteklenen, ancak Senato yetkisi bulunmayan (Caesar'ın 9 milyon denarius rüşvetle satın aldığı öteki konsül Lucius Aemilius Paulus'un da rızası olmadan) Başkonsül Gaius Cladius Marcellus Pompeius'a gitti; ona bir kılıç uzattı ve İtalya lejyonlarının komutasını almasını istedi. Vazifesi Cumhuriyet'i kurtarmaktı. Pompeius teklifi kabul etti.

Curio'nun *tribunusluğu* 12 Aralık'ta sonlandı ve yerini uzun süredir dostu olan Marcus Antonius aldı. Barış hareketi hâlâ güçlü ilerliyordu ve Caesar kısmen halkla ilişkileri yüzünden, ayrıca da müzakere edilmiş bir çözümü tercih etmiş olabileceğinden Senato çoğunluğuna hitap etmek için iyi düşünülmüş bazı uzlaşma tekliflerini önerdi.

Olaylar herhangi birinin kontrol etme kudretinin ötesinde süratleniyordu. Pompeius asker toplamak için Campania'ya gitti ve tesa-düfen bir kır yolunda Cicero'yla rastlaştı. Beraber Formiae'a gidip öğleden sonra ikiden akşama kadar lafladılar. Pompeius, Cicero'yu sert bir yaklaşımın doğru olduğuna neredeyse ikna etti; eğer meydan okunursa Caesar muhtemelen geri adım atacaktır; geri adım atmazsa da Pompeius'un önderliğindeki Cumhuriyet güçleri kolaylıkla onu mağlup edecektir. Birkaç gün sonra sıkıntılı Cicero, Atticus'a muhtemel sonuçlara dair mantıklı bir rapor gönderdi. Gerçekten meydana gelecek şeyi de öngörmüştü: Senato ve Pompeius onunla savaşılmaya hazır olmadan evvel Caesar tarafından yapılan beklenmedik bir saldırı. Cicero Roma'yı elde tutabilmenin mümkün olmadığını bile merak etmişti.

Fraksiyon da Pompeius gibi iyimserdi. O zaman ve sonrasında savaş destekçisi olarak temsil edildiler. Durum muhtemelen bundan farklıydı, zira bu olayların kontrolünü komutanlarına teslim etmek

anlamına geliyordu ve onlar Pompeius'a bunun olmasını isteyecek kadar güvenmiyorlardı. Askeri güçle desteklenen bir ültimatoma Caesar'ı bu yaz yapılacak konsüllük seçimlerinin peşine düşmekten caydıracağını düşündüler. Askeri kuvvet dengesi açıkça Senato'dan yana olsaydı bu mantıklı bir politika olurdu. Ama öyle değildi. Daha ağustos ayında Caelius, Pompeius'un orta vadede hem denizden hem de karadan çok daha büyük kaynaklara erişebilmesine rağmen, Caesar'ın "ordusunun kıyaslanamaz biçimde daha üstün olduğunu"⁶ fark etmişti. Düşmanlıklar resmen başladığında Cato'nun fikrini değiştirdiği ve Senato'ya köleliğin bile savaştan yeğ olduğunu söylediği aktarılır. Gerçek güç dengesinin nerede olduğunu bariz biçimde o da görebiliyordu.

Cicero bir müddet Formiae'da kaldı ve sonrasında da istişareler için Roma'ya gitti. Senato her şeye rağmen ona *triumphus* vermeye istekli görünüyordu ve bu yüzden Pompeius'un şehrin dışındaki villasında konakladı. Siyasi durumla meşgul olduğunda Senato'nun durumu sertleşmişti. MÖ 49 yılının 1 Ocak'ında yeni konsüller, kanuna karşı gelme pahasına Caesar'a lejyonlarını dağıtma talimatı veren bir ültimatoma için büyük bir çoğunluk elde etti.

Cicero uzlaşma umudunu kaybetmemiştir ve yaygın savaş karşıtı hassasiyetten istifade etmeye kararlıydı. Üç gün sonra Pompeius'un villasında gayri resmi bir toplantıya katıldı ve bir kez daha barışçıl çözümü tartıştı. Plutarkhos'a göre Caesar'ın ikinci konsüllüğünü beklerken Illyricum ve iki lejyon karşılığında Galya'dan ve ordusunun çoğundan vazgeçme teklifini destekledi. Caesar'ın destekçileri bir lejyonun bile ona yeteceğini söylediğinde Pompeius bocaladı. Ama Cato, kendini yine aptal yerine koyduğunu haykırdı ve içeri alınmasına müsaade etti. Teklif görüşülmedi. 7 Ocak'ta Senato nihai kararı kabul etti. Caesar'ın adına yorulmaksızın veto hakkını kullanan ve bu süreçte son derece beğenilmez bir hale getiren Marcus Antonius ve bir *tribunus* arkadaşı, şehri terk etmeleri konusunda uyarıldı. Curio ve Caelius'la birlikte Roma'dan kaçtılar ve üç gün sonra Caesar'ın Gallia Cisalpina'daki ordugâhına vardılar.

Barış teklifleri sunmaya devam etmesine rağmen Caesar harekete geçme zamanının geldiğinin farkındaydı. Ünlü “süratiyle” harekete geçti. Ordusunun büyük bir kısmı Alplerin öteki tarafındaydı ve haber almak için sınırın yakınında beklediği Gallia Cisalpina’da kendisiyle birlikte bir tane lejyonu vardı. Suetonius, Caesar’ın bir sonraki hamlesini canlı bir biçimde aktarır:

Tamamen gizli şekilde derhal birkaç asker gönderdi ve kendisi bir tiyatro gösterisine katılarak, inşasını teklif ettiği bir gladyatör okulunun planlarını inceleyerek ve her zamanki gibi misafir yığınlarının arasında yemek yiyerek kuşkuları savuşturdu. Ancak alacakaranlıkta karargâh yakınlarındaki bir fırından bir çift katır ödünç aldı, koşum takımı takarak işe koştu ve sessiz sedasız birkaç çalışanıyla birlikte yola koyuldu. Işıkları söndü, yolunu kaybetti ve grup bir süre amaçsızca dolaştı, ama onları doğru yola gelene dek dar patikalara yönlendiren bir rehberle denk geldiler. Caesar, Gallia Cisalpina ile İtalya arasındaki sınırı oluşturan Rubicon Nehri’nde gelişmiş korunağını arkada bıraktı. Ne kadar kritik bir kararla karşı karşıya olduğunun gayet farkında olarak çalışanına dönüp şunları söyledi: “Hâlâ geri çekilebiliriz, ancak bu küçük köprüyü geçtiğimizde, savaşmamız gerekecek.”⁷

Caesar nehri geçtiğinde Yunan komedya yazarı Menandros’un “Zarlar atıldı” cümlesini alınıladı ve güneydeki Roma’ya doğru hücum etti. Uzun zamandır şansıyla tanınıyordu ve şimdi bu şansa ihtiyacı vardı.

Bir komutan olarak askerlerin ve subayların sadakatle onun ardından yürümesi Caesar’ın saygınlığındandır. Sadece kıdemli bir komutan olan, MÖ 63 yılındaki Rabirius davasında ona yardım eden ve en yetenekli yardımcılarının biri olan Titus Labienus Galya’dan kaçtı. Birlikte uzun bir yol kat etmişlerdi; bu Caesar için şahsi bir darbe olmalıydı.

Hiçbir direnişle karşılaşmayan Caesar’ın birlikleri yerleşkele-ri birbiri ardına ele geçirdi. Roma’da asker toplama ve eyaletlerin

dağılımı tartışmaları sürüyordu. Caesar'ın hızlı ilerleyişinin haberi onları aniden durdurdu. Yaygın bir şaşkınlık ve dehşetle Pompeius yönetimin Roma'yı tahliye etmesi gerektiğini ilan etti. Plutarkhos'un aktarımı hararetleli ortamı yansıtmaktadır:

İtalya'nın neredeyse tamamı kargaşa içinde olduğundan olayların gidişatını anlamak güç. Şehirde yaşayanlar süratle çıkıp şehri terk ederken, dört bir yandan gelen mülteciler şehre dışarıdan akın ediyordu. Şartlar oldukça fırtınalı ve düzensizdi; daha iyi sınıftan bir kişi pek az güç kullanabiliyordu, asi ögeler güçlüydü ve yetkililer için denetim altında tutmak çok zordu. Paniği kontrol etmekse imkânsızdı. Kimse Pompeius'un kendi yargısını izlemesine müsaade etmedi ve herkes deneyimlerini –korku, keder veya şaşkınlık– onun üzerine yağdırdı. Sonuç olarak aynı gün tutarsız kararlar alındı ve pek çok kişi kulaktan dolma şeyler bildirdiğinden ve söylediklerine inanılmadığında üzüldüklerinden Pompeius için düşmana dair doğru bilgi almak imkânsızdı. Bu şartlar altında Pompeius, iç savaş hali ilan eden bir kararname yayımladı. Tüm senatörlere kendisini izlemesini emretti ve geride kalan herkesi Caesar'ın yanında farz edeceğini duyurdu. Akşam geç saatlerde Roma'dan ayrıldı.⁸

17 Ocak'ta çok sayıda senatör ve memur Campania'ya giderken ona eşlik etti; şehri o kadar hızlı terk ettiler ki hazinenin içindekileri yanlarına almayı unuttular. Birkaç gün sonra Caesar Roma'ya girdi.

Cicero, Pompeius'la ayrılışından hemen evvel buluştu ve birkaç ay sonra onu “büsbütün korkmuş halde”⁹ bulduğunu anımsadı. “Bundan sonra yaptığı hiçbir şeyden hoşnut olmadım. Bir orada bir burada hata yapmayı sürdürdü.” Cicero felaketin kendisi kadar *optimates* sınıfının beceriksizliği ve aceleciliği karşısında şok oldu. 18 Ocak'ta Atticus'a Roma'nın kenar semtlerinden şunları yazdı: “Anlık bir karar vererek bakışlardan ve konuşmalardan, özellikle de bu defne takılmış *lictor*lardan kaçınmak için gün doğmadan şehirden ayrılmaya karar verdim. Neyin ardından gidileceğine gelince,

ne yaptığımı ya da yapacağımı cidden bilmiyorum, olan biten çılgınca şeylerimizden ötürü fena halde şaşkına dönmüş haldeyim.”¹⁰ Gelişmeleri güvenli biçimde izleyebileceği ve bir sonraki hamlesini kestirebileceği Formiae’daki villasına çekildi. Birkaç gün sonra Pompeius’un Kuzey Campania ve sahilinin sorumluluğunu üstlenme teklifini kabul etti. Terbiyeli bir biçimde reddedemezdi, ancak görevlerini hevesizce üstlendi.

Cicero doğal olarak ailesinin güvenliği konusunda kaygılıydı. “Barbarlar” Roma’yı aldıklarında Terentia ve Tullia yapabileceklerini düşündükçe hayal gücü azıttı. Belki de Atticus’a oğlanları ayak altından çekilebilecekleri Yunanistan’a gönderilmesini önermiştir. Korkuları Tullia’nın yeni kocası Dolabella tarafından kısmen bastırıldı; şiddetli bir Caesar yanlısıydı ve Terentia ve diğerlerinin güvenliğini güvence altına alacaktı. Cicero, Palatinus Tepesi’ndeki evin düzünce barikatla çevrenmesini ve korunmasını sağladı; ancak çok geçmeden (görünüşe göre) Quintus ve oğlu da dahil olmak üzere bütün ailenin Formiae’a yanına gelmesine karar verdi. Çocukların eğitmeni Dionysios’un onlarla birlikte gelmeyi reddettiğini öğrendiğinde öfkeden kudurdu. Birkaç hafta sonra şunları söyledi: “Şu anki müşkül durumumda beni hor görüyor. İğrenç bir şey. Ondan nefret ediyorum ve daima da edeceğim. Keşke onu cezalandırabilseydim. Ama kendi karakteri bunu yapacak.”¹¹ Tipik olarak Cicero uzun süre öfkeli kalamazdı ve zamanla isteksiz olsa dahi bir uzlaşma olurdu.

Politik olmayan Atticus’a gelince arkadaşının biraz kaygısı vardı. “Bana göre sen ve Sextus [Atticus’un yakın bir arkadaşı] Roma’da düzgün bir biçimde kalabilirsiniz. Dostumuz Pompeius’u sevmek için pek az gerekçeniz var. Şehirdeki mülk gelirini hiç kimse bu kadar dibe çekemedi. Hâlâ şaka yapabiliyorum gördüğün üzere.”¹²

Cicero, Pompeius’un Roma’dan çekilmesini kınadı ve başkomutanın sadık lejyonların bulunduğu İtalya’yı, Yunanistan veya belki de İspanya için tahliye etmesinden korkuyordu. Pompeius’un dengeyi

sarstığına dair pek az şüphe var. Şahsi popülaritesini abartmıştı ve hem Caesar'ın kolay ilerleyişi hem de kendi askere alımlarında yaşadığı zorluklardan ötürü üzgündü. Roma'nın tahliyesinin psikolojik etkisi korkunç olmuştu. Pompeius İtalya'yı şimdi terk ederse kamuoyuna vereceği zarar daha da büyük olacaktı. Buna rağmen Asia Minor'un bütün kaynaklarının akabileceği Yunanistan'ı merkez haline getirmenin stratejik bir karşılığı vardı. Batıda Marcus Petreius ve ünlü dansçı Lucius Afranius tarafından komuta edilen İspanya ordusuyla Caesar çift taraftan sıkıştırılacaktı. Bütün kuvvetini topladıktan sonra Pompeius, daha önce Sulla'nın yaptığı gibi İtalya'ya inecek ve Caesar'la ezici bir güçle karşı karşıya gelecekti. Buna ek olarak büyük bir filoyu yönetiyordu ve denizlerde rakipsiz bir hâkimiyeti vardı. Maalesef bu planda ilk hamle sırasını Caesar'a verdiği gerçeğini hesaba katmamıştı.

Cicero hâlâ bütün barış umutlarından vazgeçmiş değildi. Savaşın ilerleyişine karşı duyduğu tiksinti, onu aktif bir destekçi olarak Pompeius'a katılma hususunda isteksizleştirdi. Daha da mühimi kendisini (az ya da çok) tarafsız olarak gösterebilirse bir aracı olarak elini güçleneceğini sezdi. Nedenleri karışıkta, ama tek başına hareket etmenin hem kendi hem de Cumhuriyet'in yararına olduğunu konusunda haklıydı. Savaşın devam edeceği netleşince duruşu gitgide daha da savunulamaz hale geldi. Hasmane sesler Campania'da tahliye edilenlerin geri kalanına katılmadığı için onu zaten eleştiriyordu. Ruh hali dengesiz ve stresli bir hale geldi. Mayıs ayına kadar süren ağırlı bir göz iltihabı nöbeti geçirdi. Zar zor uyuyordu. Her gün mektup yağmuruna tuttuğu Atticus'a daha çok itimat ediyordu, ondan tavsiye istiyordu.

Bilhassa sana yeni bir haber vermediğim ve gerçekten de artık üzerine yazacak yeni bir konu bulamadığım için günlük mektuplardan sıkıldığından eminim. Ama sana boş mektupları özel kuryelerle göndermem hakikaten aptalca olur ve özellikle ailelerine düşkünlerse her halükarda o tarafa gideceklerle sana sebepsiz yere bir satır bile olsa yazmaya engel olamıyorum. Ve aynı

zamanda, inan ki seninle yazışırken bu sefilliklerden bir nebze de olsa rahatlama buluyorum, mektuplarını okurken de daha da yatışıyorum.¹³

Askeri husus düzelmedi. Şubat ayının ortalarına doğru Cicero, düşman tarafından çevrelenmemek için güçlerini güneye taşımadan evvel Pompeius'u Capua'daki karargâhında ziyaret etti. Karşılaştığı şeyle daha da karamsar oldu. Askere alım subayları işlerini yapmaktan ürküyorlardı; konsüller umutsuzdu ve Pompeius'a gelince "Ne kadar da çökmüştü! Cesareti, planı, güçleri, enerjisi yoktu."¹⁴ Cicero asker ve para olmaksızın yapabileceği bir şey olmadığını söyleyerek Campania görevlendirmesinden istifa etti. Caesar'dan nazik ifadelerle ve barış teklifleriyle dolu mektuplar geldi ve Pompeius'tan da kendisine katılmasını isteyen sert resmi yazılar geldi. Caesar'ın gizli ajanları Balbus ve Oppius sürekli yakın temas halindeydi. Bu temsilcilere Cicero makul sözlerle ve taahhüt vermeden karşılık verdi.

Caesar, pervasız aristokrat Lucius Domitius Ahenobarbus'un beyhude direniş sergilediği Corfinium şehrinde bir süre vakit kaybetti. Ahenobarbus yardımına yetişmeyi reddeden Pompeius'un direktiflerine aykırı hareket ediyordu. Şehir düştüğünde Caesar orada 50 senatör ve *equites* sınıfı mensubu buldu; hepsini kendisine karşı silahlanmamaları kaydıyla derhal serbest bıraktı –hızlıca meteliksiz kalanların pek çoğu için bir güvence oldu. Bu merhamet gösterisi, kendi tarafına doğru geçmeye başlayan kamuoyunda devasa bir etki yarattı; birçok *optimates* Roma'ya geri döndü. Caesar ömrünün geri kalanında bu hoşgörü politikasını sürdürdü. Bunu devleti silahla devirmeye koyulan Sulla olmadığının canlı kanıtı olarak tasarlamıştı.

Bu arada Pompeius, Caesar'ın barış teklifini reddetmeyi sürdürdü ve lejyonlarıyla birlikte İtalya'dan ayrılmaya karar verdi. Yunanistan'a gitme niyetinden ötürü Brundisium'a doğru yürüdü. Caesar son sürat onu izledi. 20 Şubat'ta Pompeius, "İmperator M. Cicero'ya" kendisiyle Brundisium'da buluşmasını söyleyen beklenmedik bir mesaj gönderdi. Cicero bu buluşmanın neden güvensiz ve elverişsiz olduğunu açıkladığı uzun ve detaylı bir cevap yazdı.

Ayrıca Pompeius'un faaliyetlerine yönelik imalı eleştiriler ve kendisini planlarıyla ilgili bilgilendirmedeki başarısızlığını da mektuba katarak arabulucu rolünün gerekçesini ortaya koydu. Esasen Cicero, Atticus'a itiraf ettiği gibi henüz ne yapacağına karar vermemişti. Karşıt taraflar arasında en başta düşündüğünden daha az seçilecek şey olduğuna inanmaya başladı. Muhtemelen kapıdaki mücadeleyi kim kazanırsa kazansın anayasal sistem yıkılacaktı.

Gnaeusumuz Sulla çizgisindeki despotizme müthiş derece imreniyor. Ehil olana güven. Daha önce hiçbir şey hakkında olmadığı kadar bu konuda son derece açıktı... Plan önce Roma ve İtalya'yı açlıkla bastırmaktı, sonra kırsal kesimde ateş ve kılıç taşımak ve zenginlerin ceplerinden almaktı. Ama aynı konudan dolayı bu cenahtan [yani Caesar'ın] da korktuğumdan ötekinde geri ödeme zorunluluğum yoksa eve gelebilecek olanları almanın daha iyi olduğunu düşünüyorum.¹⁵

9 Mart'ta Caesar, Brundisium'un dışına vardı, ancak çok geç kalmıştı. Konsüller hâlihazırda Yunanistan'a karargâh kurmak için ordunun bir kısmıyla ayrılmıştı. Pompeius hâlâ şehirdeydi, ama Caesar'ın abluka girişimlerini az bir kayıpla savuşturarak 17 Mart'ın akşam karanlığında Yunanistan'a geçenlerin peşinden ordusunun geri kalanıyla birlikte kaçtı. Caesar, surların dışında filonun yelkenlerinin kararan ışıktaki küçüldüğünü görebileceği bir görüş noktasında burnundan soluyordu.

Cicero, Roma'ya rahatça yerleşmiş olan Atticus'a "Herhangi bir çözüm bulamama acizliğimden ötürü... daha önce endişelenmiştim"¹⁶ dedi. "Ama şimdi Pompeius ve konsüller İtalya'yı terk etti, artık sadece üzgün değilim, ızdırıp içindeyim." Çok kederli bir aşığın üslubuyla şunları yazdı: "[Pompeius'un] davranışlarındaki hiçbir şey kaçış sırasında ona yoldaş olarak katılmamı hak etmiyor gibiydi. Ancak şu an sevgim ayyuka çıkıyor, kaybetme hissi katlanılmaz; kitapların, yazıların, felsefenin hiçbir manası yok."¹⁷ Kardeşinin durumu kaygısını ikiye katladı: Quintus, Caesar'ın altında Galya'da

birkaç yıl savaşırmıştı, eski komutanına Cicero'dan daha fazla şey borçluydu ve kaçarsa en ağır sonuçlarla yüzleşebilirdi. Buna rağmen Cicero'ya onu izleyeceğini söyledi.

Artık savaş aşığı yukarı kesinleştikten, Caesar'ın Cicero'ya olan ilgisi kullanışlı potansiyel arabulucu rolünden propaganda niteliğinin değerine kaydı. Otoritesini meşrulaştırmak için mümkün olan pek çok üst düzey figürü tarafına çekmek istiyordu ve Cicero büyük ödül olacaktı. Merhamet politikasının ve dostluk bağlarının (Cicero'nun Caesar'a olan borcunu geri ödeyip ödemediği belli değildir) üzerinde durarak, isteksiz devlet adamını Roma'ya gelmeye ikna etmeye çalıştı. Caesar'ın planı Senato'dan arta kalanlarla buluşmak için şehri kısaca ziyaret etmekte, sonrasında İspanya'ya geçip Pompeius'un oradaki lejyonlarıyla ilgilenenecekti. Caesar 28 Mart'ta Brundisium'dan dönüş yolculuğunda Formiae'da Cicero'yla yüzleşmek için durdu; Cicero bu karşılaşmadan bir süredir son derece korkuyordu.¹⁸

Caesar uysal bir halde değildi. Cicero'nun kendisine karşı karar aldığından ve kendisine katılmayı reddederse "diğerlerinin daha yavaş gelecekleri" konusunda şikâyet etti. Cicero farklı bir konumda olduklarını söyledi. Bunu Cicero'nun Atticus için kaleme aldığı uzun bir tartışma izledi. Kötü gitti.

Caesar "O halde gelin [1 Nisan için toplanma çağrısı yapılan Senato'ya] ve barış için çalışın" dedi.

"Kendi takdirime göre mi?"

"Herhalde, sizin için kurallar koyacak ben de kimim?"

"Pekâlâ, Senato'nun İspanya'ya seferi veya orduların Yunanistan'a transferini onaylamadığı tavrını ben de takınacağım ve Pompeius'un tesellisi için söyleyecek pek çok şeyim olacak."

"Bahsetmeye çalıştığım husus bu tür bir şey değil."

"Böyle sanmıştım, ama işte tam da bu yüzden orada bulunmak istemiyorum. Ya bu şekilde konuşmalıyım ya da uzak durmalıyım –ve orada olsaydım bunlar dışında bastıramayacağım pek çok şeyi uzak tutmalıyım."

Caesar, Cicero'dan konuya dair düşünmesini isteyerek konuşmayı bitirir. Çıkarken tehditkâr bir biçimde şunları söyler: "Tavsiyenden yararlanamazsam, bulabildiğim yerden tavsiye alırım. Asla vazgeçmem." Kastettiği şey Cicero gibi orta yolcular onunla çalışmazsa, tek alternatifinin devrimcilerden yardım istemek olacağıydı.

Karşılaşma her iki taraf içinde nihaiydi. Caesar, bariz bir şekilde mutsuz olan bir adamı daha fazla zorlayamayacağını fark etmiş olmalıdır. Sonrasında gönülsüz ve fazlasıyla güçsüzleşmiş Senato'yla tartışarak birkaç rahatsız gün geçireceği Roma'ya gitti. Saturnus Tapınağı'ndaki hazineye zorla girdi ve içerdekileri aldı: 15 bin külçe altın, 30 bin gümüş ve 30 milyon sestertius –bu hamlenin bedeli popülerliğinin bütünüyle çökmesi oldu. Ardından İtalya'yı *Tribunus* Marcus Antonius'un ve Roma'yı Marcus Aemilius Lepidus'un sorumluluğunda bırakarak hızlıca İspanya'ya savaşmaya gitti.

Cicero'ya gelince Caesar'ın konuşması ve rezil çevresinin davranışları –onlara "yeraltı dünyası" adını verdi– onu tüm kaygılarına rağmen Cumhuriyet için savaşanların (sadece görünürde) yanında yer alması gerektiğine ikna etti. Bunu sadece İtalya'dan ayrılarak yapabiliirdi. Ama ne zaman ve nasıl yola koyulmalıydı? Ve nereye gitmeli? Atina'yı veya tamamen sapadaki Malta'yı düşündü. Kısa süre içerisinde Caesar'ın casusları tarafından izlendiğini fark etti.

Marcus'un reşit olma töreninin vakti gelmişti ve aile bu tören için Arpinum'daki ata yadigarı eve geçti. Melankolik bir yolculuktu: Rastlaştıkları herkesin morali bozuktu ve Caesar'ın askere alımının bir sonucu olarak erkekler kışlaya götürülüyordu. Formiae'a döndüğünde çok tatsız bir şeyi öğrendi. Şimdi 17 yaşında olan Quintus, annesini görmek istediğini iddia ederek Roma'ya sığırmıştı. Caesar'a amcasının burada hoşnutsuz olduğunu ve yurdu terk etmeye niyetlendiğini sezdiğini yazmış ve belki de onunla (veya onun yardımcılarından biriyle) görüşmüştü. Yaşlı Quintus perişan bir halde kendinden geçmişti. Bir aile babasının teorik olarak çocukları

üzerinde sınırsız bir gücü olduğu hiyerarşik bir toplumda bu neredeyse aklın almayacağı bir ihanetti. Cicero üzgün olmasına rağmen, bu meselenin üzerinde durmamış gibi görünüyor. Birkaç gün sonra çocuğun nefretten ziyade açgözlülükle hareket ettiğine karar vererek sakinleşti. Kaçak geri getirildi ve amcası en iyi politikanın "ciddiyet" olduğuna karar verdi.

Curio çağırdı. Caesar ona Afrika eyaletine gitmeden evvel Sicilya'daki (Cato'yla yüz yüze geleceği ve onu sindireceği) tahıl tedarikini güvence altına almasını vazifesini vermişti. Ertesi gün daha uzun bir sohbet için geri dönmeden evvel siyasi vazife için aceleyle ayrıldı.

Sonraki haftalarda Cicero "Caelius" kod adını verdiği çok gizli bir plandan zaman zaman söz etti. Kafasında ne olduğu bilinmiyor, ama bunun Afrika eyaletini ele geçirme ve burayı yeni barış inisiyatifini başlatmak için bir üs olarak kullanma olduğuna dair tahminler var. Caelius, Caesar'la birlikte İspanya'da olduğundan buna güç bela dahil olabildi ve muhtemelen bu kod adı temelde ele avuca sığmaz bir projeye şaka maksatlı verilmişti. Curio'yla olan uzun tartışmalarından kaynaklanıp kaynaklanmadığı merak konusu. Şayet Curio suç ortağı olsaydı bu onun Caesar'dan ayrılma niyetinde olduğunu gösterirdi veya daha da beteri bu "Caelius işi," Cicero'yu Caesar destekçisi nüfuz alanlarında güvende tutarak Yunanistan ve Pompeius'tan uzaklaştırmak için bir araç olabilir. Bu durumda Cicero, projeyi sürdürmediği için şanslıydı, zira askeri anlamda deneyimsiz Curio, Pompeius'un müttefiki Numidia Kralı Juba'yla ters düştü, savaşta bozguna uğradı ve tüm güçleriyle birlikte öldürüldü. Bu proje her neyse, kısa süre sonra yazışmalarda görülmez.

Cicero'nun perişanlığı sezmek ve İtalya'dan kaçma niyetini tahmin etmek keskin bir zekâ gerektirmiyordu. Nisan boyunca ve mayıs başlarında her yönden baskıyla karşılaştı ve yurdu terk etmemesi, olduğu yerde kalması önerildi. Caesar ona Massilia'dan mühim bir hususta yazdı. Görünen o ki Caesar, "Benim bazı eylemlerini razı

olmadın ki bu bana vurabileceğin en kötü darbe. Arkadaşlığımız adına bunu yapmamamı rica ediyorum”¹⁹ dedi. Marcus Antonius, 1 Mayıs’ta ona görünür samimiyetliyle gözdağının gizlendiği bir uyarı mektubu gönderdi. “Dolabella’ya ve son derece hayranlık uyandıran kızınız genç hanımefendiye ne kadar düşkün olduğunuzu ve bizim de sana ne kadar düşkün olduğumuzu... göz önünde bulundurulursa yurdu terk etmeyi düşündüğüne inanmıyorum. Yakın arkadaşım Calpurnius’u bizzat gönderdim, böylece kişisel güvenliğinizi ve konumunuzla ne kadar ilgilendiğimi fazlasıyla öğrenebilirsin.”²⁰ Caelius da yerinden kıpırdamaması gerektiğini şiddetle savundu ve Caesar’ın merhametinin bitebileceğini yazdı. Caelius, Cicero’ya İtalya’yı terk ederse şahsını ve ailesini mahvolma tehlikesine sokacağını söyledi; kendisi ve Dolabella gibi arkadaşlarının kariyerlerinin sona ermesinden bahsetmedi bile.

Ailesinin üyeleri de onun bariz yurdu terk etme kararını onaylamadı. Eğer Cicero’ya inanabilirsek, genç Marcus ve Quintus, Caelius’un mektubunu okuduklarında gözyaşları içinde kaldılar. Doğumu yakın Tullia (birkaç hafta sonra, hayatta kalamayan hasta bir bebeği erken doğurdu) kararını vermeden önce İspanya seferinin sonucunu beklemesi için yalvardı.

Cicero, Marcus Antonius’a yurdu terk etmek için resmi izin vermesi ricasında bulundu ve doğrudan Caesar’a sormasının önerildiği sakın ve kısa bir yanıt aldı. Mayıs ayında Atticus’a şunları yazdı:

İspanya düşerse, Pompeius’un silah bırakacağını düşünüyor musun? Hayır, bütün planı Themistokles’in planı gibi. [Themistokles, Atina’yı terk ederek işgalci Persleri denizde mağlup eden Atinalı devlet adamıydı.] Denizi tutanın hükmedeceğinden emin. Bu yüzden İspanya eyaletlerini kendi yararlarına elde tutmakla hiç ilgilenmedi; esas kaygısı daima hazır bir donanmaydı. Yani zamanı gelince büyük filolarla denize açılacak ve İtalya’da karaya çıkacak.²¹

Daha az belirli olan şey Cicero’nun bir kez daha Yunanistan’daki Cumhuriyetçi davaya olası katkısının doğasıydı. Askeri tavsiyesine

ihtiyaç yoktu. Sunabileceği tek şey adıyla propaganda olabilirdi. İlimli kamuoyu yalnız onun taraf seçimiyle etkilenecektir.

An meselesi olan ayrılışı hakkındaki duyumları boşa düşürmek için Cicero Pompei'deki zarif evinde birkaç gün geçirmeye karar verdi. Oraya varır varmaz utanç verici bir sürprizle karşılaştı. Burada konuşlanmış üç *cohort*teki *centurion*lar' Cicero'ya askerlerin sorumluluğunu üstlenmesini ve şehri ele geçirmesini teklif etti. Üç *cohortes* ne için kullanılırdı? Kendi kendine sordu. Her ne için kullanılırsa kullanılsın bu bir tuzak olabilirdi. Özgüveni kırıldı, şafaktan evvel kenti gizlice terk etti ve eve döndü.

Sessizce gerekli seyahat düzenlemeleri yapıldı ve muteber bir gemi bulundu. Fiziksel tehlike ve deniz yolculuğu yüzünden her zamanki gibi gergin olan Cicero “Planımın herhangi bir risk oluşturmayacağını umuyorum”²² dedi. Kötü hava koşulları bir gecikmeye sebep oldu, ama 7 Haziran'da gemideydi ve Terentia'ya bir veda mektubu yazıyordu. Nihayet Marcus'la, muhalif yeğeniyle ve malum *lictor*larıyla Yunanistan'a doğru yelken açtı. Bu noktada Atticus'la yazışmaları kesintiye uğruyor ve iletişim imkânsız olduğundan veya açık seçik yazmak için riskli olduğundan bir yıl kadar da devam etmiyor. Cicero bir süre arka plana çekilir –güçsüz, kederli bir figür, mahşeri olaylar arasında neredeyse kaybolur.

Cicero, başkomutanın bütün örgütsel becerilerini sürdürdüğü ve Caesar'ın İspanya'daki güçlerini toplarken oluşan aralığı geçirdiği Pompeius'un Yunanistan'da bulunan Dyrrachium'daki ordugâhına geldi. Dokuz lejyon toplanmıştı; bunlardan beşi İtalya'dan, diğerleriye imparatorluğun çeşitli yerlerinden getirilmişti. (Cicero'nun yetersiz iki Kilikya lejyonu da buradaydı, birleştirilerek artık tek bir birlik haline getirilmişlerdi.) Ayrıca Pompeius, okçular ve 7 bin süvari gücü de toplamıştı. Büyük filosuyla denizlerin efendiliğini

* Yaklaşık 80 kişilik bir bölüğün komutanı anlamına gelen Latince ifade. (ç.n.)

sürdürdü, ancak emrindeki üst düzey askeri kabiliyet eksikliği, Bibulus'u amiral olarak atamasıyla görünür hale gelmiştir.

Pompeius'a savaş hazinesini güçlendirmek için büyük bir borç veren Cicero, vardığında sıcak karşılandı ve rahatlaması için çaba sarf edildi. Başlangıçta endişeden çökmüş ve sağlıksız olmasına rağmen, gelecekte umutluydu. Atticus'a şunları yazdı: "Savaş haberlerini soruyorsun. Bunları Isidoros'tan [mektubu götüren kişi] öğrenebileceksin. Görünüşe göre savaşın geriye kalanı pek zor olmayacak. Yapacağını ve yapmakta olduğunu söylediğin üzere kalbimde en çok yer tuttuğunu bildiğin şeyle [Terentia maddi güçlük çekmekteydi] lütfen ilgilen. Beni ciddi biçimde hasta eden kaygı içimi kemiriyor. Daha iyi olduğumda sorumluluğu tutan iyimserlikle dolu adama katılacağım."²³ Bununla birlikte tipik bir zıtlıkla Cato, Cicero'yu kenara çekti ve Yunanistan'a gelişinin büyük bir hata olduğunu söyledi. Evde kalsaydı ve ortaya çıkan olaylara tepki verseydi yurduna ve arkadaşlarına çok daha faydalı olacaktı. Kararından ötürü kıvranan Cicero'nun duymak istediği son şey buydu ve açıkça söylenmişti. Anayasacılığın bilindik savunucusunun kendisini övmesini beklemişti. Cato sadece bunu yapmadı, ayrıca Pompeius'un ümitlerine de pek az güvendiği izlenimini verdi.

Sel tarafından neredeyse kapana kısıldıktan sonra Caesar, İspanya'daki düşmanlarına ustalıkla üstünlük sağladı ve MÖ 49 Ağustos'unda yalnızca 40 gün süren bir seferde onları kan dökülmeden teslim olmaya zorladı. Yokluğunda kendisini seçim düzenleme yetkisi olan bir *dictator* olarak ataması için bir *praetor* ayarladı. Hızlıca İtalya'ya döndü; burada birlikleri arasında bir isyanla yüzleşti ve gözü pek bir katılıkla sorunu çözdü.

Roma'ya yaptığı bu ikinci süratli ziyaret esnasında uzun yıllar boyunca mücadele ettiği ve entrika çevirdiği ikinci konsüllüğüne seçildi. İç savaşın başlaması İtalya'daki mali işleri neredeyse durma noktasına getirdi ve borç krizi ciddi bir toplumsal huzursuzluk yaratıyordu.

* *Optimates* kelimesinin sözlük anlamlarından birisi en iyilerdir. Cicero iyimserlikle dolu olarak Pompeius'tan söz etmektedir. (ç.n.)

Yüzyıllar boyunca Catilina gibi devrimciler borçların topyekûn iptal edilmesi politikasını destekledi ve pek çoğu Caesar'ın bunu yapacağını bekliyordu. Ama Caesar bu tedavinin hastalıktan daha kötü olacağını anlamayacak kadar zeki ve sorumlu bir siyasetçiydi. Alacaklıları, toprakları savaş öncesi bedelleriyle kabul etmeye zorlayan ve borcun ederinin dörtte birine kadar önceki faiz ödemelerinden düşülmesine müsaade eden iyi düşünülmüş bir kararname çıkardı.

Caelius ertesi yıl yeni efendisinden şaşırtıcı bir biçimde ayrıldı. MÖ 48 yılında *praetor*ken Caesar'ın Yunanistan'daki Pompeius'un peşine düşmek için Roma'yı yeniden terk etmesinin ardından daha radikal ölçülerle kararsız ve gergin bir yönetimi yükseltmeyi denedi. MÖ 48 Ocak'ında Cicero günümüze ulaşan son mektubunu yazarken kibirli bir ruh halindeydi. Caelius, Pompeius'un Yunanistan'daki mükemmel hareketsizlik stratejisinin eleştirisi olarak kendi atılımının ve becerisinin Cumhuriyetçi davayı kurtaracağını taahhüdünü verdi. "Sana rağmen kazanmanı sağlayacağım. Cato ve dostları yine de bana gülecekler. Sizin payınıza ölü gibi uyumak düştü."²⁴ Ama derhal görevden kovuldu ve silaha sarıldı. Cicero'nun eski arkadaşı Milo'yu işe yarar birkaç gladyatör sahibi olduğundan İtalya'ya geri çağırdı. Ayrıca köleleri silahlandırdı, bu Romalıların gözünde affedilmez bir şeydi. Ancak isyan Caesar'ın birlikleri tarafından kolaylıkla bastırıldı ve hem Caelius hem de Milo öldürüldü.

Zeki, eğlenceli ve çekici Caelius mühim konuları ciddiye almayı reddettiği için etkisiz kılındı. Amaçsız bir şekilde hayatından oldu. Oyunun sonlarında Caesar'a karşı çıkarak, Cicero'ya verdiği tavsiyeyi görmezden geldi. "Zafer vaktinde ona karşı çıkmak... aptallığın doruğudur"²⁵ demişti. Öyle de oldu.

Caesar yılın sonunda Brundisium'da ordusuna katıldı. Başlattığı mücadeleyi sürdürmeye kararlıydı ve Pompeius'un İtalya'yı istila etmesini beklemeye hiç mi hiç niyeti yoktu. Denize açılmanın güvenli olmadığı kış mevsiminde olunmasına rağmen risk ne olursa olsun en

kısa sürede Yunanistan'a geçmeye karar verdi. MÖ 48'in 4 Ocak'ında ordusunun bir kısmıyla göze çarpmadan, Bibulus'un deniz ablukasından kaçınarak Epeiros'a yelken açtı. Ancak kötü hava koşulları ve Bibulus'un ikinci kez gafil avlanmamak için aldığı tedbirler, Marcus Antonius komutasında kalan birliklerin nisan başına kadar ona katılamaması anlamına geliyordu. Caesar bir süre boyunca Pompeius'la karşılaşmayacak kadar az gücü olduğundan ciddi bir tehlike altındaydı, ama saldırganlığını sürdürdü. Aynı zamanda ahlaki üstünlüğü korumak için süregelen bir çabayla bir başka başarısız barış girişimi başlattı, ama iyimserlikle dolu düşmanları hiç oraları olmadı.

Caesar Dyrrachium yakınlarındaki Pompeius'un 24 kilometrelik müstahkem bir hatta sahip ordugâhını çevreledi ve kuşattı. Pompeius tahkimatlar inşa ettirerek buna karşılık verdi ve ardından büyük bir yarma harekâtı başlattı. Caesar bir süre mağlubiyetle yüzleşti, ama bu avantaj iyi kullanılmadı. Caesar rakibini hor görerek gözlemledi: "Bir savaşı nasıl kazanacağına dair hiçbir fikri yok."²⁶ Erzak sıkıntısından ötürü Caesar kayıplarının önüne geçti ve düşmanın peşine düşerek güneye, Tesalya'nın daha verimli bir bölgesine doğru ilerledi.

Caesar'ın, işin baskısı altındayken Cicero'yu hatırlaması yorulma nedir bilmemesinin ve detaylara gösterdiği özenin bilindik bir örneğiydi. Mayısta kadrosundaki Dolabella'dan kayınbabasına dostane bir mektup yazmasını istedi, o da layığıyla yazdı. Pompeius'un mazur olduğu aşağılamaların ve tersliklerin sıralamasını yaptıktan sonra şunları tavsiye etti: "En üstün şahsi yararlarınıza bir bakın ve nihayetinde başka birinin arkadaşlığından ziyade kendi arkadaşınız olun."²⁷ Cicero'nun itibarını onurunu veya konumunu korumak ve sürdürmek için Caesar'ın yapabileceği bir şey olup olmadığını öğrenmek adına Cicero'nun sadece istemesi gerekiyordu.

Bu iyi hedeflenmiş ve muhtemelen layığıyla bilgilendirilmiş bir müdahaleydi. Cicero mevcut koşullardan hiç mutlu değildi. Sonuçta Cato haklı olabilir miydi? Şimdi Yunanistan'a geldiği için pişman olduğu gerçeğini pek az gizlemeye yeltendi. İş arkadaşları ve

silahlı eşlikçileri hakkında kinayeli yorumlar ve şakalar yapmamaya direnemedi ve somurtkan bir biçimde ordugâhta dolandı, bu da onu eğlenceli bir figür haline getirdi. Pompeius’un planlarını arkasından eleştirdi ve kendisiyle destekçilerinin kehanetlere ve kâhinlere yükledikleri inançla alay etti. Hepsinden öte barışı tartışmayı sürdürdü ve Dyrrachium’daki başarı güvenini artırmamış olsaydı Pompeius’u bu konuda alt edebileceğine inanıyordu.

Birkaç yıl sonra geriye dönüp baktığında düşüncelerini şöyle özetledi:

Şahsi güvenliğimi tehlikeye soktuğumdan değil de vardığımda karşılaştığım korkunç dehşet verici durumdan ötürü yapığımndan pişman oldum. İlkın kuvvetimiz sayıca azdı ve moralleri düşüktü. İkincisi başkomutan ve birkaç maharetli kişi dışında (öne çıkan kişilerden söz ediyorum) herkes doğrudan savaştan kar elde etmek için hırslanmıştı ve öylesine kana susamış konuşmalarından ötürü zafer ihtimali karşısında tüylerim ürpermişti. Dahası en yüksek rütbelerdeki kişiler boğazlarına kadar borca batmış haldeydi. Kısacası uğruna savaştığımız neden dışında hiçbir şey doğru değıldi.²⁸

Sürgünden söz ediliyordu ve şaşırtıcı bir biçimde, belki serveti yüzünden, Atticus’un adı tasfiye listesinde geçıyordu.

Seferin doruk noktası 9 Ağustos’ta Orta Yunanistan’daki Pharsalos yakınlarındaki bir düzlükte yaşandı. Daha iyi karar vermesine ve ordusu Ceasar’inkinden daha kalabalık olmasına rağımen (bir ihtimal Caesar’ın 30 bin kişilik kuvvetine kıyasla 50 bin kişilik güçlü bir ordusu vardı) Pompeius savaşa en son başvurdu. Planı Caesar’ın sağı kanadını güçlü at birlikleriyle çevirmek ve saf dışı bırakmaktı, ama Caesar niyetini anladı ve bazı *cohortes*leri merkezin arkasında gözden uzak bir yere yerleştirdi. Kanadı emir verildiğı gibi iyi bir

düzenle geri çekildi ve Pompeius'un taarruz eden süvarileri yandan saldırıya uğradı ve yenildi. Şimdi Caesar'ın düşmanın merkezini çevreleme sırası gelmişti ve çatışmanın geri kalanı tam bir kırımdı. Pompeius'un askerleri saflarını korudular ve sabır içerisinde öldüler, ancak Romalı olmayan müttefikler direnç göstermeden "Kaybettik" diye bağırarak kaçtılar. Caesar, Pompeius'un 15 bin civarı askerinin öldürüldüğünü, 23 bininin de tutsak alındığını ifade ederken kendi kayıplarının 200 olduğunu aktarır.

Pompeius savaşın gidişatını görünce ordugâhına çekildi, dili tutulmuş ve serseme dönmüş halde oturdu. Uzun soluklu, lekesiz kariyerinde hiçbir şey onu bu tip bir yıkıma hazırlamamıştı. Üniformasını değiştirdi ve at sırtında kaçtı. Ordugâhı akılda kalıcı bir temaşa sundu. Bu savaşın tarihini anlattığı eserinde Caesar karşılaştıklarını anlattı: "[Orada] üstü örtülü pergolalar, sergilenen büyük miktardaki gümüş kaplamalar, taze çimenlere kurulmuş çadırlar; bu çadırlardan Lucius Lentulus'un ve birkaç farklı kişinininki sarmaşıkla kaplı olduğu ve zafere olan düşkünlüğün ve güvenin diğer birçok savurganlık belirtisi görülebilirdi."²⁹ Savaş alanındaki cesetleri incelerken, *optimates* sınıfını acı bir biçimde andı: "Bunda directiler."³⁰

Cicero Pharsalos'ta yoktu, ancak Quintus'un Pompeius'un ordusunda at birliklerini komuta eden 17 yaşındaki Marcus'la birlikte olması ve kuşkusuz Atina'daki çalışmalarına ara vermenin keyfini çıkarması olası. Sağlığı kötü olan (ister gerçek isterse yararına olacak şekilde olsun) Cicero, Dyrrachium'da şehir garnizonunu komuta eden Cato'yla birlikte kaldı. Cicero her zamanki gibi sinir bozucu biçimde alaycıydı. Birisi iyimser bir tavırla yedi kartalları (lejyon sancakları) kaldığı için umutlu olduğunu söylediğinde acı bir şaka yaptı: "Küçük kargalarla savaşıyorsak, çok iyi!"³¹

Caesar savaş çarçabuk nihayete erdirilecekse, mağlup rakibini ele geçirmenin son derece önemli olduğunu biliyordu. Bu yüzden gittiği yer bilinmeyen ve doğuya doğru hareket eden Pompeius'un peşine düştü. Bu esnada Pharsalos'ta hayatta kalan önde gelen kim-seler toplandılar ve bir sonraki hareketleri olduğunu düşündükleri

Korkyra'ya filoyla yelken açtılar. Caesar'ın zaferi Cumhuriyetçiler için yıkıcı bir darbe oldu ve savaş bitmiş gibi görünüyordu. Ancak bu mutlak değildi: Pompeius'un filosu hâlâ denizlere hâkimdi. Afrika eyaleti Curio'nun yenilgisi ve ölümünden beri müttefiklerin elindeydi. Mağlup başkomutan, Caesar'ı atlatmayı başarırsa Asia Minor'de başka bir ordu kurabilirdi.

Cato, Pharsalos'ta savaşmamıştı ve bu savaşın hükmünü kabul etmeye niyeti yoktu. Verilecek ilk karar Pompeius'tan başkomutanlığı kimin devralması gerektiği idi. Şaşırtıcı bir biçimde Cato, fiili olarak üst düzey bir Romalı yetkili olarak Cicero'ya mevkinin sunulmasını önerdi. Cato'nun bu teklifi geleneğin sürmesinden gayri bir sebepten yaptığına inanması zor; o bile bariz biçimde askeri işlerle alakası olmayan bir hatibinin zamanının en büyük komutanına meydan okumasını saçma görürdü.

Cicero bu fikri anında reddetti ve savaşla artık işinin olmadığını ifade etti. Bu yenilgiyi kabullenen tavrı Pompeius'un en büyük oğlu olan, çabuk ve zalimce sinirlenen Gnaeus'u çileden çıkardı. Görüşüne göre Gnaeus'la arkadaşları kılıçlarını çekmişlerdi ve Cato araya girme-yip, biraz zorla yaşlı devlet adamını ordugâhtan hızlıca dışarı çıkarmasaydı Cicero'yu o saniye kamptan –ve tabii ki savaştan– çıkarırlardı.

*Optimate*sten geriye kalanların çoğu yapabilecekleri en iyi işin Afrika eyaletine geçmek olduğuna karar verdi. Orada toplandılar: İspanya'da mağlup olan Afranius ve Petreius, Pompeius'un iki oğlu, Caesar'ın daha önceki zaferlerinden kalan ayaktakımı ve direnişin ahlak timsali olan Cato'nun kendisi. Pek çoğu bir defa affedilmişti ve ikinci kez Caesar'ın ellerine düşerlerse merhamet umamazlardı. Caesar'ın Rubicon'u geçtikten sonra ondan kaçan eski silah arkadaşı Labienus da Afrika'ya geçti. Planları kuvvetlerini toplamak ve kısa bir deniz yolculuğuyla İtalya'nın işgaline hazırlanmaktı.

Felaketten kaçanların bazıları direnişlerini sonlandırmaya karar verdi. Aralarında o zamanlar yaklaşık 33 yaşında olan Marcus Brutus öne çıkıyordu. Birkaç yıl önce Cicero'nun Kilikya valiliği esnasında karıştığı mali skandala rağmen, iç savaşta hangi tarafta

savaşılacağını uzun uzadıya düşünmüş bazı açılardan ilkeli ve ağır başlı genç bir adamdı. Pompeius gençken Sulla'nın savaşları esnasında babasını öldürdüğünden Caesar'ın tarafına gitmek için güçlü bir ailevi gerekçesi vardı. Buna rağmen aldığı karara göre Pompeius, Caesar'dan daha haklıydı ve Brutus kamu yararını kişisel çıkarlarının üstünde tutmanın vazifesi olduğuna karar verdi. Cato'nun yegeni olması boşuna değildi.

Yunanistan'da Cumhuriyetçi orduya katıldıktan sonra Brutus zamanının çoğunu ordugâhta akşam geç saatlere kadar kitap okuyarak ve Yunan tarihçi Polybios'tan özet kısımlar çıkararak geçirdi. Pharsalos'taki savaşa katıldı, ama hiçbir zarar görmedi. Bunun bir nedeni vardı. Muhtemelen Caesar eski metresi ve Brutus'un annesi Servilia'ya karşı devam eden sevgisinden ötürü Brutus'a çok düşküdü ve görevlilere onun öldürülmemesi talimatını verdi. Brutus kendini feda ederse, canı bağışlanmalı ve direnirse yalnız bırakılmalıydı. Bozgundan sonra Brutus bataklıktan güvenli bir yere kaçmayı başardı. Geceleyin Larissa şehrine gitti ve acilen Caesar'a yazdı; Caesar onun güvende olduğunu öğrenince mutlu oldu ve Brutus'tan kendisine katılmasını istedi. Plutarkhos'a göre Caesar'a Pompeius'un Mısır'a kaçabileceği konusunda varsayımda bulunmaktan –sonradan bunun isabetli olduğu ortaya çıkacaktı– kaygılanmamıştı.

Bir işbirlikçi olarak Brutus'un güdülerini anlamlandırmalara karşı koyuyor. Hayatının bu noktasına kadar eylemleri kişisel çıkarlarınca yönetiliyor gibi görünüyor. Yüce gönüllülük ve dürüstlük konusundaki itibarı gerçek davranışından ziyade hiç de Romalılara özgü olmayan kitap düşkünlüğünden ve edebiyatla felsefeye olan tutkusundan kaynaklanıyor olabilir. Muhtemelen ailevi düşmanı için yeteri kadar şey yaptığını ve artık Caesar'ın tarafına geçme hakkının olduğunu düşündü. Öyle ya da böyle Brutus hızlıca favori haline geldi ve birkaç ay sonra Gallia Cisalpina'nın sorumlusu oldu. Sevilen ve görünüşe göre yolsuzluk yapmayan bir valiydi.

Cicero'yla ilişkili düşmanlıklar artık kesinlikle son bulmuştu. Brundisium'a giden bir tekne bulabileceği Yunan limanı Patrai'a

"TUHAF BİR ÇILGINLIK"

geçti. Bir iki hafta sonra Atticus'a söylediğine göre burada onu son bir talihsizlik bekliyordu. Kardeşiyle ciddi bir anlaşmazlık yaşamıştı. Quintus Cicero'nun yıldızını izleyerek her şeyini yitirmişti. Caesar'la mükemmel ilişkisini feda etmişti, Galya'da bir zamanlar onun emri altındayken, kendi başına buyruk davranabiliyordu. Her iki adamın da başının etini yiyen mali durumlar olabilir. Quintus, en başından beri kendisinden daha yaşlı ve daha ünlü kardeşinin gönüllü olarak gölgesinde kalmıştı. Belki de hıncı derinlerde uzun süredir –bunca yıl boyunca kendini beğenmiş tavsiyeler, kendi iç işlerine karışmalarla– büyüyordu, kırılma yaşandığında daha şiddetli biçimde büyüdü.

Neticede Quintus ve oğlu barışma niyetinde oldukları Caesar'ın ardından gitti. Bu arada Cicero'nun İtalya'ya geri dönmek dışında başka seçeneği yoktu. Maceraları yüzünden yıprandı ve hem kamusal hem de ev dünyasının çöküşüyle parçalandı, ikinci kez durup düşünmeden Brundisium'a ve evine bir kez daha yola çıktı.

CAESAR'I YATIŞTIRMAK

Cumhuriyetçi Roma'nın Son Nefesleri:

MÖ 48-45

Bu defa Brundisium'a varış melankolik bir hadiseydi. MÖ 48 Ekim ortasında limana girerken kendisini bekleyen bir Terentia veya Tullia yoktu. Tullia hastaydı, belki çocuk düşürmesinin ardından iyileşiyordu ve Cicero'nun da endişeden eli ayağına dolaşıyordu. Yunanistan'dayken beraberinde getirdiği tüm parayı Pompeius'a devrettiğinden elde kalan para yetersizdi. Tullia'nın çeyizinin yeni kocası Dolabella'ya ödenmesi hassas bir konuydu.

Cicero'nun pahalı ve utanç verici bir bela olan *lictor*ları hâlâ beraberindeydi. Şehre girerken nasıl karşılanacağı konusunda gergindi ve fark edilmemek için *lictor*larını ihtiyatlı bir biçimde kalabalığa karıştırdı. Kilikya'da yerine bir halef seçilmesine rağmen, Roma yönetiminden sorumlu Caesar bu atamayı kabul etmeyi reddettiğinden *lictor*larını dağıtamadı. (Bu ilginç bir biçimde Cicero'nun gönülsüz ve dolaylı olsa da Caesar'ın meşruiyetini tanıdığı anlamına gelmektedir.)

Cicero bir sonraki hamlesinden emin değildi. Atticus ona gece yolculuk ederek Roma'ya yaklaşmasını önerdi, ama Cicero bu fikri beğenmedi. Kullanımı için yeteri kadar mola yeri yoktu, üstelik gündüz ne yapabilirdi? Ayrıca artık hem misafirperver hem de dost olan, eski hasmı Vatinius Brundisium'dan sorumlu olduğundan ayrılmaya zorlayan bir neden yoktu. Cicero düşmanlığı sürdürmekte

daima zorlanıyordu ve gerçekte kendileri ve siyasetleri hakkında ne düşünürse düşünsün ona alaka gösteren herkesi sevmeye meyilliydi.

Caesar'ın işlerini gizli kapaklı yönetmekle meşgul Balbus ve Oppius, Cicero'ya endişelenmemesini yazdılar. Yükseltilmezse konumu korunacaktı. Dolabella, Caesar'ın kendisine kayınbabasını İtalya'ya geri dönmeye davet etmesi için yetki verdiğini söyledi. Bu iyi haberler kısa süre sonra Caesar'ın yokluğunda bir kez daha İtalya'nın yönetiminden sorumlu olan ve Cicero'ya Caesar'dan aldığı davaları tek tek gözden geçirilene kadar hiçbir Pompeius destekçisinin ülkeye geri dönmesine müsaade edilmeyeceğini beyan eden mektubun bir nüshasını gönderen Marcus Antonius tarafından tekzip edildi. Cicero, Atticus'a hüzünlü bir halde "Antonius kendisini bu konularda oldukça güçlü bir biçimde ifade etti"¹ dedi. Caesar'ın dönüşünü beklemek için sefil bir halde Brundisium'a yerleşti.

Kasımın sonunda Pompeius'un kaderini öğrendi. Peşinde Caesar'ın yakın takibi, kendisini doğuya götüren general Pharsalos'un ardından gidiyordu. Varış noktası Mısır'dı; Küçük Asya'da asker toplayarak orada direnebileceğini ve bir başka bir ordu kurabileceğini düşündü. Uzun yıllar boyunca bölgedeki Roma otoritesinin ete kemiğe gelmiş haliydi ve buyruğunun hâlâ karşılığın olduğunu umdu. Ayrıca çocuk Firavun'un Senato tarafından atanmış hamisiydi.

Ama Firavun'un saray danışmanlarının bir kaybedeni hoş karşılama niyeti yoktu. Caesar'ın gözüne gireceklerini düşünerek Pompeius'u gemisinden karaya çıkınaya teşvik ettiler ve daha karaya varmadan öldürdüler. Kısa bir süre sonra Caesar, Aleksandria'ya vardı ve Pompeius'un kesilmiş ve saklanmış başı takdim edildi; eski damadının mühür yüzüğü verildiğinde ağladığı söylenir.

Pompeius başarıya erken erişmiş ve bu başarı ona hak etmesi için çalışması gereken bir saygınlık vermişti. Portreleri şaşırmış, endişeli bir ifadede taşır ve kendisinden tamamen hoşnut olmayan birine işaret etmekteydi. Çağdaşları onun askeri yeteneklerini abartmıştı ve bir siyasetçi olarak ikircikli, hilekâr ve beceriksizdi. Bunlara karşın

* İskenderiye. (ç.n.)

nitelikleri vardı: Birinci sınıf bir idareciydi ve Roma anayasası buna müsaade etseydi imparatorluk yöneticisi olarak mutlu bir kariyer geçirebilirdi. Özel hayatı ibretlikti: İki evliliği siyasi nedenlerle ayarlanmıştı, ancak eşlerini sevmiş ve sadakatlerini kazanmış gibi görünüyor.

Cicero, Pompeius'un ölümü karşısında üzüldü, ama şaşırmadı. İki adamın arası iyiydi, ama Pompeius duygularını kendine saklamıştı ve yüzeysel alakalarına rağmen zaman zaman saflaşan arkadaşını manipüle etmekten ve bazen de aldatmaktan mutlu olmuştu. Cicero, Atticus'a sakin, ama yüce gönüllü biçimde Pompeius'u andı: "Pompeius'un sonuna dair hiçbir kuşku yoktu, zira tüm yöneticiler ve halklar davasının umutsuzluğuna o kadar derinden ikna olmuşlardı ki nereye giderse gitsin olmasını beklediğim buydu. Onun kaderi için sadece üzülebilirim. Onu iyi karakterli, temiz yaşamı ve ciddi prensiplere sahip bir adam olarak bildim."²

Doğudan Cicero yüreğinin derinliklerine işleyen başka haberler de vardı. Patrai'daki münakaşayı müteakip Quintus, oğlunu Caesar'ı bulması ve tekrar yanında yer almayı umarak mazeretlerini sunması için önden göndermişti. Kurtuluşunun tek yolunun Cicero'yu kurtlara yem etmek olduğunu düşünerek, davranışlarından ötürü bütün suçu abisinin üstüne yıktı. Buna ek olarak genç Quintus'un amcası hakkında toplum önünde utanılacak biçimde konuştuğu bildirildi. Cicero bu ihanetler karşısında derinden üzüldü: Atticus'a "Bu benim başıma gelen en inanılmaz şey ve şu anki dertlerimin en acısı"³ dedi.

MÖ 47 yılının Ocak ayı başlarında Cicero'nun kardeşi Quintus'tan Brundisium'daki Vatinius ve bir başka kişi de dahil olmak üzere çeşitli alıcılara bir paket mektup geldi. Cicero yereldeki alıcılara derhal gönderdi. Kısa süre içerisinde iki alıcı okuduklarının öfkesiyle kapısına dayandı. Görünüşe göre mektuplar onun hakkında fena ve hatalı bilgiler içermekteydi. Cicero yazışmanın geri kalanının ne olduğunu merak etti, bu yüzden geri kalan bütün mektupları açtı ve aynı şekilde daha fazlasını buldu. Bütün mektupları fikir vermesi için Atticus'a gönderdi ve Pomponia'da kendisinin mektupları açarken kırdığı damgaları yenileyebilecek bir mühür olduğunu söyledi.

Belki de Cicero, kardeşini çantada keklik gördüğü için suçlu hissetti: her halükârda Caesar'a Yunanistan'a gitme ve Pompeius'a katılma sorumluluğunu üstlendiğini yazdı: Erkek kardeşi "Yol gösterenim değil yol arkadaşımdı." Bu yüce gönüllü jest iyi düşünülmüştü. Cicero Caesar'ı iyi tanıyordu ve böyle bir ihanetin kişisel sadakate her şeyden çok değer veren bir adama Quintus'u sevdiremeyeceğini tahmin edebilirdi. Uzlaşma politikasının bir parçası olarak Caesar, Pharsalos'un ardından Pompeius'un bütün yazışmalarını okumadan yaktırmıştı. Bu yüzden Quintus'un kardeşi hakkında sağladığı şahsi çıkarına yönelik bilgilere veya dezenformasyonlara kulak kabartması pek de karakterli bir davranış olmazdı.

Bu esnada o yılın *tribunusu* olan Dolabella Roma'da sorun çıkarıyordu. Caelius'un düşmesine müsaade ettiği sopayı eline aldı ve yönetim politikasına aykırı olarak borçların iptali kampanyası yürüttü. Caesar'ın İtalya'daki mali uzlaştırma politikası sendeledi ve hoşnutsuzluk yurt çapında yayıldı, hatta çok da uzakta olmayan Campania'daki lejyonlara dahi bu hoşnutsuzluk nüfuz ediyordu. Antonius şehri Dolabella'ya ve kargaşaya bırakarak bu birlikleri yatıştırmak için gitmek zorunda kaldı. Dolabella'nın ajitasyonları değerini yeni rejimle birlikte bir sigorta poliçesi haline gelen Cicero'ya kadar ciddi biçimde düşürdü.

Sonuçta akrabalarının davranışları Cicero'nun kamu nezdindeki talihsizliğine özel bir dert kattı. Daha da kötüsü Brundisium'dan ayrılarak dikkatleri üzerine çekmeye yeltenemedi ve belirsiz geleceğe dair Roma'dan bu kadar uzakta uzun uzun düşünmek dışında yapabileceği pek bir şey yoktu.

Caesar beklenmedik bir biçimde ortadan kayboldu ve kendisinden aylarca haber alınamadı. MÖ 23 Aralık 48'le ertesi yılın haziran ayı arasında Roma'ya hiçbir şey göndermedi. Ardında pek az askerle Mısır sarayıyla ufak bir savaşa girişmiş ve savaş esnasında Aleksandria'daki kraliyet sarayının içinde ablukaya alınmıştı. Son

Firavun Ptolemaios'un kızlarından Kleopatra artık ergenliğinin son zamanlarındaydı. Bu genç kadın Eskiçağ tarihinin en ünlü ve en anlaşılmaz figürlerinden birisi olacaktı; anısı düşmanlarının art niyetli söylentileri üzerinden geldiği için kısmen gizemliydi. Kleopatra zamanının mühim olaylarının kendi açısından nasıl görüldüğünü aktarmadı; seks ve siyaset, kariyerinde o kadar iç içe geçmiş ki güdülerini çözümlemesi güç. Ulusal çıkar onu iki ünlü Romalının yatak odasına soktu: önce Caesar, sonraysa Marcus Antonius. Fiziksel çekim veya aşk bu ilişkilerde ne derece rol oynadı? Bilmiyoruz.

Görünüşe göre Kleopatra o kadar da güzel değildi, ama büyüleyici bir cazibesi vardı. Plutarkhos "Bize söylendiği kadarıyla onun güzelliği bakanı anında büyüleyen türden emsalsiz bir şey değildi"⁴ diyor. "Ancak varlığının çekiciliği dayanılmazdı: Kişiliğinde ve konuşmasında, her eylemde ve her sözcükte etrafı saran ve onunla temas kuran herkesi büyüsunün tesiri altında bırakan kendine özgü bir karakter gücüyle birlikte çekicilik vardı. Sadece sesini duymak dahi zevkliydi."

Caesar'la ilk görüşmesinde Kleopatra ve genç üvey kardeşi eş firavunlardı (ve Mısır'ın kraliyet geleneğine göre muhtemelen evliyidiler). Yetkisini icap ettiğinden bir dakika bile fazla kardeşiyle paylaşmaya niyeti yoktu. Roma'nın başkomutanının gelişi, şayet kendi davasından yana çekebilirse onun için bir fırsattı.

Kraliçe kendisini bir halıya veya yatak örtüsüne sardırarak Caesar'ın huzuruna kaçırttı ve kısa süre içinde ilişkileri başladı. Kardeşiyle güç savaşında kendi tarafını tutması için onu çabucak ikna etti. Caesar, Mısır ordusunu MÖ 47 Mart'ının sonunda yendi ve Kleopatra'nın can sıkıcı küçük kardeşi savaş alanından tekneyle kaçmaya çalışırken boğuldu. Başka bir erkek kardeşiyle evlenmek için hiç vakit kaybetmedi. Bilinmez bir şekilde Caesar ülkeyi hazine ayına kadar terk etmedi. Bu zamanın bir kısmını Nil Nehri'nde savurgan ve acelesiz bir gezintiye ayırmış gibi görünüyor.

Bu sorumsuz bir davranış değilse bile riskliydi, zira Pharsalos'un gayete belirgin nihai sonucunu zayıflatıyordu. Pompeius'un filosundan geri kalanlar Adriyatik'te başarılar elde ediyordu ve Afrika'daki

optimates sınıfı güçlerini önemli derecede artırıyordu. Antonius, İtalya'yı yönetme konusunda pek başarılı değildi ve huzursuz askerleri sakinleştirmekte başarısız oldu. Dünyanın geri kalanıyla bağlantısı kopan Caesar, bu gelişmeleri sonraki zamanlara kadar öğre-nemedi, ama yokluğunun sorunlara yol açabileceğini öngörebilirdi. Dümeni bırakacak zaman değildi.

Roma iç tartışmalarla uğraşırken, Caesar, Mısır faslından ke-yif alırken, Mithradates'in oğlu Pharnakes fırsatını değerlendirdi ve Pontos Krallığı'nı yeniden tesis ederek bir Roma ordusunu yendi. Asia Minor parçalanma noktasındaydı. Akdeniz kıyısı boyunca uza-nan doğu eyaletleri silsilesi ve iç bölgelerdeki tabi krallıklardan olu-şan tampon devletleri yitirilebilirmiş gibi görünüyordu –bir iç savaş lüksü için ödenmesi çok yüksek bir bedeldi bu.

Caesar'ın davranışında makul bir açıklama bulmak güç. Krallığın muazzam zenginliği ve bitmez tükenmez tahıl kaynakla-rından ötürü Mısır'ı güvence altına almanın yüksek ehemmiyette olduğunu düşünmüş olabilir. Genç ve deneyimsiz kraliçenin tah-ta iyice yerleşmesi zaman aldı. Ek olarak basit bir biçimde büyü-leyici yeni metresinin yanında tatile ihtiyacı olduğunu hissetmiş olabilirdi. Bu gelecek nesillerin en sevdiği açıklamadır ve gerçek-lik payı olabilir.

Her halükârda Caesar, muhtemelen Kleopatra'yla ilişkilerinin mahsulü olan Kaisarion adındaki çocuğun doğumundan birkaç hafta önce Mısır'dan ayrıldı. Olağanüstü bir hızla başardığı ilk görevi Pharnakes'le hesaplaşmaktı. Beş günlük yıldırım seferinde Cappadociadaki Zela'da kralın ordusunu yok etti. "Geldim, gör-düm, yendim"⁵ dedi. İğneleyici bir biçimde eğer yüzleşmek zorun-da kaldığı düşman böyleyse Pompeius büyük komutan olarak kabul edildiği için şanslıymış diye ekledi.

* Tokat'ın Zile ilçesi. (ç.n.)

** *Veni, vidi, vici.* (ç.n.)

Bu esnada Cicero, Caesar'ın yeniden ortaya çıkıp hakkında karar verene kadar hareket edemediğinden Brundisium'da yalnız kaldı. Atticus tarafından kafası ütülenen Quintus, kardeşine gönülsüz bir özür mektubu gönderdi. Cicero açısından bu mektup yalnızca işleri daha kötü bir hale getirdi. Genç Quintus ona "çok saldırgan" bir dille yazdı. Cicero yazın yeğeninin Caesar'la görüştürüldüğünü ve kendisiyle, babasının affedildiğini öğrendi. "Efendiden kölelere" buyruğuyla yürürlükten kaldırılacak bu tür tavizlerin muhafaza edilmesinden hoşnut kaldı. Ara sıra parlaması dışında her iki Quintus'a olan öfkesi yavaş yavaş dindi.

Sonra sanki yeteri kadar iç sorunu yokmuş gibi Terentia'yla ilişkileri artan bir gerginlik dönemine girdi. Ayrıntıları belirgin değil, ama Terentia kendi iradesiyle "bazı uğursuz işler yapmıştı". Cicero, Marcus ve Tullia'nın mali beklentileri konusunda oldukça endişeli bir haldeydi ve karısının bir şekilde ailesinin çıkarlarını tehlikeye attığına inanıyordu. Ama yine de tavsiyesine güvenmekteydi ve Dolabellayla ilişkilerin nasıl yürütüleceğine dair kararına güveniyordu. Tullia'nın evliliği mutsuz bir hal almaktaydı. Dolabella'nın bir dizi cinsel kaçamağı olduğu ve Metellus klanından saygın evli bir kadınla ilişki yürüttüğü söylentisi dolaşmaktaydı. Tüm insanların içinde Clodius heykeli dikeceğine söz vererek tuz biber ekmekteydi. Boşanma düşünülüyordu, ancak zamanlama mühimdi. Dolabella şu anda gücendirilmeyecek kadar güçlü müydü?

MÖ 47 yılının Haziran'ında Tullia babasını ziyaret etmek için güneye uzun ve rahatsız bir yolculuğa çıktı. Varlığı onu suçlu hissettirse bile ziyaretinden çok etkilendi ve sevindi. Atticus'a şöyle yazdı: "Kız çocuklarının en mükemmel örneğinin cesareti, düşünceliliği ve sevgisinin bana keyif vermesi şöyle dursun, son derece kusursuz doğanın bahtımıza düşürdüğü, Tullia tarafından kaynaklanmayan, kendi payıma ağır bir hata olan mutsuzlukları göz önünde bulundurduğumda haddi hesabı olmayan bir biçimde kederlendiriyor."⁶ Nakit yokluğunda Cicero, Atticus'a taşınabilir eşyalarını –tabak, mobilya, kumaş– bir yerde toplaması ve saklaması için yalvardı; böylelikle daha sonra çocuklarının asgari ihtiyaçları için satılabilirlerdi.

O sıralarda Cicero Brundisium'dan ayrılmak konusunda çaresizdi. Antonius'a, Balbus'a, Oppius'a yazdı ve en sonunda Atticus'tan rica etti: "Beni buradan çıkarmanı istemek zorundayım. Herhangi bir ceza bu yerde kalmaktan daha iyidir."⁷ Nihayet doğrudan agustos ayında Mısır anlaşmazlığından kurtulan Caesar'dan bir mektup aldı. Terentia'ya mektubun "oldukça güzel"⁸ olduğunu itiraf etti. Bu mektubun Cicero için bir af anlamına geldiğini veya en azından bir af olasılığı olduğunu varsayabiliriz ve Caesar İtalya'ya dönüşüyle bir buluşma teklif etmiş gibi görünüyor. Ne kadar hoş karşılanırsa da bu başka bir ikilem yaratmıştır. İtalya'ya dönmekte olan muzafferle yarı yolda mı buluşmalı yoksa olduğu yerde mi beklemeli? Belki de pek bir karara benzemediğinden ikinci seçeneği uyguladı.

Caesar telaş içerisindeydi; en başta İtalya'yı yeniden kazanmak için ilk acil önceliği askeriyle buluşmak ve hâlâ süregelen isyanı bastırmaktı. MÖ 47 Ekim'inde Tarentum'da karaya çıktı ve kişisel durumunu pek çok tanığın önünde sınamaktan utanç duyan Cicero'nun tedirgin bir biçimde şehrin dışındaki yolda beklediği Brundisium'a dolambaçlı yoldan gitti. Diğer erkânın önünde bir başına durdu. Caesar onu görür görmez atından inerek onu kucakladı. Sonra iyiliğin bir işareti olarak onunla birlikte yürüdü ve kayda değer bir mesafe boyunca aralarında konuştular. Muhabbetlerinin içeriği bilinmiyor, ama sonra olanlarda Cicero'nun istediği yerde yaşamak ve istediği yere gitmek için izin aldığı tahmin edilebilir. Ayrıca Cicero'ya muhtemelen *lictor*larını dağıtma izni de verilmişti, bu onu epey rahatlatmıştır, çünkü bu *lictor*lar onun için kendisinin dünyada kale alındığı zamanların görünür bir hatırlatıcısı olarak utanç verici bir hal almaya başlamışlardı.

Cicero Terentia'ya bir mektup yazdıktan sonra hemen eve doğru yola koyuldu. Kabalık sayılabilecek kadar kısaydı. "Lütfen her şeyin el altında olduğunu kontrol et. Beraber birkaç kişiyle gelebilirim ve muhtemelen orada [Tusculum] uzun bir müddet kalacağım. Banyoda küvet yoksa bir tane alıp koy; aynı şekilde sağlık ve iase için ne gerekirse edin. Güle güle."⁹ Terentia satırlar arasında bir soğukluk sezerse yanlışmış sayılmaz. Dönüşünden kısa bir süre sonra

Cicero ondan boşandı. MÖ 46'da sona eren evlilik 30 yıldan fazla sürmüştü.

Plutarkhos tarafından ayrıntılı bir şekilde işlenen şikâyetleri esas olarak düşüncesizlik ve mali konuların kötü yönetimiydi. Ayrıca Cicero'nun Brundisium'daki sürgününün her ayında Terentia orada onunla buluşmaya gitmeyi sorun etmedi; Tullia bunu yapınca kızına uygun bir refakatçi temin etmeyi ve masrafları için yeteri kadar para vermeyi beceremedi. Sonunda Cicero'nun evindeki malı mülkü elden çıkardı ve büyük meblağlarda borca girdi. Bu hatalar Cicero'nun Terentia'dan kurtulma konusundaki ani kararlılığını meşrulaştırmaz. Genel itibarıyla Cicero'nun duyguları değişkendi, görünüşe göre çok daha büyük suçlar işlemiş Quintus'u ve yeğenini affetmişti. Ancak boşanmasının nedeni ne olursa olsun artık geri dönüşü yoktu.

Terentia'nın suçlamalara karşı savunması varıysa bile günümüzde yeniden oluşturulamıyor. Ancak Cicero'nun parayı idare etmede iyi olmadığı veya en azından mali durumunun sakat olduğu açıktır: İç savaş esnasında Cicero'nun işleri çok daha kötü bir hal aldığı için, Terentia ailenin veya kendi servetinden koruyabildiği kadarını korumaya çalışmış olabilir. İradeli bir kadındı ve belki de enkazdan bir şey kurtarılacaksa kararlı bir icraat yapması gerektiğini düşündü.

Cicero tamamen haklı olsa dahi hadise, ev hayatının kalbinde şaşırtıcı biçimde soğukluk olduğunu sezdiren nahoş bir tat bırakıyor. Tullia ve Marcus'un anneleri gönderilirken ne yaptığı sorusu merak uyandırıyor. Terentia'ya gelince, hayatını yeniden inşa edebilecek kadar çetindi. Daha sonra yeniden evlendi: Gaius Sallustius Crispus'u seçtiği aktarılmıştır –ironik bir biçimde Cicero'nun en büyük zaferi olan Catilina Tertibi üzerine kitapları olan tarihçi Sallustius. Cicero'ysa bekâr kalmaya niyetli değildi ve Atticus'la olası yeni eşlerini tartışmasına rağmen alelacele bir seçim yapmadı.

Caesar'ın başarıları savaşın sonucunu tam olarak belirlememişti. Bir buçuk yıl aradan sonra döndüğü İtalya'da kriz vardı. Nihai karar

yetkisiyle silahlanmış Antonius, Dolabella'nın asi borç kampanyasına Forum'a birliklerle saldırarak son vermişti; bu operasyonda 800 yurttaş katledildi. Antonius tüm siyasi güvenilirliğini yitirdi ve Caesar onu sonraki iki yıl boyunca geri çekti. İlginç bir biçimde Caesar, Dolabella'ya olan güvenini korudu ve Roma'ya vardığında alacaklılar üzerindeki kısıtlamaları daha da sıkılaştırdı.

Campania'da bekleyen eski askerler çok daha ciddi bir zorluk ortaya çıkardı. Yeteri kadar savaşa girmişlerdi ve bakiyelerinin tamamı ödenerek terhis edilmek için ortalığı ayağa kaldırıyorlardı. Devlet iflasa yüz tutmuştu ve Caesar'ın borcu kapatacak kadar parası yoktu. Zaten her türlü Afrika'daki Cumhuriyetçilere karşı savaşı sürdürmek için ulaşabileceği her sestertiusa ihtiyacı vardı. Bir dizi üst düzey kişi eski askerle barış görüşmeleri için Roma'dan kutsal bir yolculuk yapmış ve ordugâhtan kovulmuştu. Askerler Roma'ya doğru ilerlemeye başladı. Komutanlarının yüz yüze gelmekten başka seçeneği yoktu. Kabiliyetli bir performans oraya koydu ve onların blöfünü gördü. Onlara eylemlerinden ötürü zaten terhis edilmişler gibi soğuk bir biçimde "siviller" olarak hitap etti. "Elbette o gitmelerine müsaade ederdi. O, Afrika seferini kazandıktan sonra *diğer* askerlerle birlikte onlara da ödeme yapacaktır" dedi.

Kıdemli askerlerin başkaldırısı bastırıldı. Basitçe görevden alınabilecekleri akıllarına gelmemişti. Caesar'ın da gayet iyi bildiği gibi bu askerlerin çoğu onu sevdi ve ona güvendi; tüm yakınmalarına rağmen Caesar'ın kendilerine ihtiyacının kalmadığı ve işten çıkarılabileceği düşüncesine katlanamadılar. Toplantının havası değişti. Konuşmacının kürsüsünde toplanan kıdemli askerler fikrini değiştirmesi ve neticede onları da Afrika'ya götürmesi için yalvardı. Bir direnç gösteriyormuş gibi yapıp kendisini yenmelerine müsaade etti.

Caesar, Roma'da bazı mühim idari düzenlemeler yaptıktan sonra MÖ 47 Aralık'ında Afrika'ya gitmek üzere şehirden ayrıldı. Cato ve Cumhuriyetçiler 10 lejyon topladıkları için bir kez daha kendinden üstün güçlerle kış seferinde karşılaşacaktı. Ayrıca yabancıları Roma'ya karşı savaşmaya yüreklendirmenin lekeleyici olduğu gerçeğine rağmen beraberinde 4 lejyon getiren Mauritania Kralı Iuba'yla

müttefik oldular. Roma yine diken üstündeydi. Bu sefer Cicero bilinmezliği sakinlikle karşıladı. Haberleri beklerken arkadaşlarına yakın olmak için Roma'da kaldı. Kendisine yazan birine şöyle cevap verdi: "Her ikisinin zaferinin de aşağı yukarı aynı anlama geleceği kanaatindeyim."¹⁰

Caesar, savaşın başında sara krizi gibi algılanan bir nöbet geçirmesine rağmen MÖ 46 Nisan'ında Thapsus'ta belirleyici bir zafer kazandı. Muhtemelen Caesar'ın kadrosunda yer alan bir subay olan sefer tarihinin yazarı bu krizden "her zamanki hastalığı" olarak söz etti. Caesar'ın hareketli ve faal hayatı onu sıkıştırıyordu; bu nöbetlerin sıklığı ilerleyen yıllarda giderek arttı. Zaferden sonra Cato ve geriye kalan birkaç Cumhuriyetçi kuvvetin kümelendiği Kuzey Afrika'daki Utica Limanı'na ilerledi. Bu dik başlı Cumhuriyet değerlerinin destekçilerine merhamet edebilseydi çok büyük bir propaganda darbesi olabilirdi. Cato da bunun farkına vardı ve bunu önlemeye kalkıştı.

Cumhuriyet orduları yenilmiş ve görünüşe göre savaş sona ermişti. Gemiyle ayrılmak isteyenlerin ayrılmasına müsaade edildi, ama Cato barış talebinde bulunmak için bir heyetin gönderilmesini reddetti. "Yasadışı eylemleri için tiranın boyunduruğunda olmayı reddediyorum"¹¹ dedi. "Üzerinde söz haklı olmayan insanları sanki onların sahibiymiş gibi affettiğinde yasaya karşı geliyor."

Birkaç gece sonra, banyo ve akşam yemeğinin ardından şarap içerek hoş konulardan konuşuldu. Tartışılan konular arasında Stoa felsefesinden bir paradoks vardı: Koşulları ne olursa olsun iyi bir adam özgürdür ve sadece kötü olan adam köledir. Cato bu savın lehine o kadar hararetle konuştu ki dinleyiciler niyetini tahmin edebildi. Ardından yatağına gitti ve Platon'un ölümün doğası ve ruhun ölümsüzlüğü üzerine olan ünlü diyalogu *Phaidōn*'u okudu. Oğlu Cato'yu oldukça kızdıracak bir şekilde kılıcını odasından almıştı. Kılıcının olmadığını fark edince o kadar üzüldü ki bir kolenin ağzına vurup elini yaraladı. Silah geri getirildiğinde "Şimdi kendi kendimin efendisiyim" dedi. Alışılmadık biçimde derin bir uykuya

dalmadan önce iki kez okuduğu kitabı yeniden eline aldı. Sabah haberleri sordu ve uyuya kaldı.

Yalnız kaldıktan sonra kendini karnından bıçakladı, ama iltihaplı eli yüzünden bitirici hamleyi yapamadı. Yatağından düştü ve yakınarda duran geometrik bir abaküsü devirdi ve abaküs yere çarparak gürültü yaptı. Oğlu ve hizmetkârları hızla içeri girdi ve Cato'yu baygın halde, kanlar içerisinde buldu; bağırsakları karnından dışarı çıkmıştı. Bir doktor bağırsakları yerleştirmeye ve yarayı dikmeye çalıştı. Cato kendine geldi ve olan biteni fark etti. Doktoru kenara itti, yarasını deşerek tekrar açtı ve bağırsaklarını tekrar dışarı çıkardı, kısa süre sonra da öldü. 48 yaşındaydı.

Roma düşüncesi üzerinde bu olayın etkisi muazzamdı, gerçek manada çağlar boyunca yankılandı. Bir yüzyıl sonra şair Lucanus, müteveffa anayasa savunucusunda hamasi bir erdem örneği gördü; bunu iç savaş üzerine yazdığı destanı *Pharsalia*'daki ünlü bir epigramla özetledi: "Tanrılar muzafferlerin tarafındaydı, Cato'ysa mağlupların. (*Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.*)"¹²

Cato'nun intiharı Caesar'ın itibarına son derece zarar verdi. İç savaşın başlangıcında birçok eğitimli Romalı Pompeius'la Caesar arasındaki mücadeleyi iki çok kudretli komutanın rekabeti olarak gördü ve taraflarını kişisel veya politik sadakatlerine göre tercih etti. Kaçınılmaz biçimde ya biri ya da diğeri kazanacaktı. Bazıları Caesar'ın tüm kariyerini devlete karşı bir tertip olarak görürken, daha az karamsar olanlar düşmanlıklar sona erer ermez politik yaşamın aşağı yukarı normale döneceğini varsaydı. Katliam ve bir mahrum bırakma olabilirdi. Acı ve kişisel trajediler olacaktı, ancak Sulla'da olduğu gibi anayasa en nihayetinde genel olarak fark edilebilir biçimde onarılacaktı. Bunu sağlamak muzafferin görevi olacaktı.

Zaman içerisinde varılacak sonuç bu olmayacakmış gibi görünmeye başlasa da geline aşamada Caesar'a şüpheden yararlanma olanağını tanıması hâlâ mümkündü. Yani anayasanın kalıcılığı düşüncesi o kadar kapsayıcı ve kökleşmişti ki Caesar'ın devrimci niyetlerine yönelik oluşan kuşku ve Cumhuriyet günlerinin temelli olarak

bittiğinin kesin olarak kavranması için bir iki yıl geçmesi gerekti. Bu esnada Cato'nun son meydan okuyuşu, Caesar'ın tiranlığını ve buna ilişkin topyekûn siyasi köleliği kasti biçimde reddedişi, yarım ağız konuşanların korkularını çarpıcı biçimde dramatize etti.

Cicero, Cato'nun ölümünden son derece etkilendi. Cato'yu iç savaşa kapılma hususunda hiçbir sorumluluk almayan katlanılmaz bir illet olarak görmüştü. Ama intiharı karakterinin önemsiz yanlarını kül etti ve onu saf ilkelerin ve yasını tuttuğu yitik zamanların bir sembolü olarak bıraktı. MÖ 46 Mayıs'ında Utica'daki haberlerin Roma'ya ulaşmasından kısa süre sonra dirisinden çok daha tehlikeli olan şehir için bir methiye yazma olasılığı, esasen arzusu, üzerine uzun uzadıya düşünüyordu. Caesar'ın Pharsalos'ta kendisine karşı savaştığı için bağışladığı ve şu an Gallia Cisalpina'da valilik yapan Brutus, Cato'yla yakın arkadaştı ve Cicero'ya bu fikri o verdi. (Artık araları iyiydi, Kıbrıs'taki tefecilik skandalı unutulmuş veya affedilmişti.)

Ama Cicero yetkililerle sorun yaşamadan aklından geçenleri nasıl söyleyebilirdi? Atticus'a "Bu Arkhimedes' için bir problem"¹³ dedi. Buna karşın bir çaresini bulmaya kararlıydı ve yaz mevsiminin büyük bir kısmını ağustos ayında bitirdiği methiyesini yazarak Tusculum'da geçirdi. Bu eser elimize ulaşmadı, ancak görünüşe göre bu eserde Cato'nun karakterinin gücünü methetti ve siyasi krizi nasıl tahmin ettiğine, onu önlemek için nasıl savaştığına ve sonuçlarına tanıklık etmemek için hayatını nasıl ortaya koyduğuna dikkat çekti.

Not

Cicero'nun Brundisium'dan dönerken gördüğü Roma, ayrıldığından çok farklı bir yerdı ve pek çok açıdan orada bir yabancı olduğunu fark etti. Siyaset bir düzenin değil bir rejimin varlığı halini almıştı ve burada yeni bir rol yaratmadıkça ona rol yoktu. Bilindik pek çok sima kayıptı –ölü, sürgünde veya imparatorluğun uzak köşelerinde hâlâ savaşıyordu. Bu bilindik simaların yerini büyük ölçüde "yeraltı

* MÖ 3. yüzyılda yaşamış Yunan matematikçi, fizikçi, astronom, filozof ve mühendis. Dilimize hatalı biçimde "Arşimet" olarak çevrilmiştir. (ç.n.)

dünyası” almıştı; aralarından bazıları, görev ve geleneğe bağlılık gibi eski, katı Roma erdemlerini reddeden, 60'lar ve 50'lerdeki Catullus ve Clodius karşı kültürünün üyeleri idi.

Artık 60 yaşında ve Romalıların gözünde yaşlı bir adam olan Cicero, hayatını sürdürmenin başka bir yolunu bulmak zorundaydı. Depresyonda olmasına karşın, hâlâ enerji ve sosyal haz kaynağına sahipti; yeni arkadaşlar edinmeye başladı. Bunlardan birisi seçkin ve kapsamlı bir bilgin olan Marcus Terentius Varro'ydu. Varro, Caesar'a karşı İspanya seferinde savaşmıştı, ama Pharsalos'tan sonra Cumhuriyetçi davayı terk etti ve Caesar'ın planladığı Roma'nın ilk halk kütüphanesinin yaratılması projesinin yürütmesine atandı. İki adam eskiden yakınlaşmamıştı ve Cicero onun eserine hayranlık duysa da Varro'nun düzyazı tarzını takdir etmiyordu. Ortak tecrübelerinden ötürü bir araya geldiler: Hayatta kalan *optimates* sınıfı üyeleri düşmanla uzlaştıkları için onları hor gördüler ve muzafferlerse onları kaybedenler arasında sınıflandırdı. Cicero “Günümüze gelince, arkadaşlarımız o gün kazanmış olsaydı, çok dengesiz davranırlardı. Bize kızdılar”¹⁴ kanaatine vardı. İkisi çıkışın veya en azından ilerlemenin yolunun kitaplarına yoğunlaşmak olduğu konusunda mutabıktı. MÖ 46'da Cicero, Varro'ya şöyle tavsiye verdi: “Eskilerin bilgili adamları gibi, Senato Binası ve Forum'da yapamıyorsak kütüphanelerimizde devlete hizmet etmeli ve gelenek, hukuk araştırmalarımızı sürdürmeliyiz.”¹⁵

Cicero, bir yazarın hayatının elzem yalnızlığının tadını çıkarırdı ve zamanının çoğunu çoğunlukla Roma'ya sık sık gidip geldiği Tusculum'daki ve daha sonraları da uzaklığından ötürü sevdiği Astura'daki kır villalarında geçirdi. Bununla birlikte kendisini yakışık alır biçimde emekliliğe adanması psikolojik olarak mümkün değildi. Bu yüzden kendisi için pek az yasal iş olmasına rağmen yönetimdeki üst düzey kimselere topluluk önünde konuşma alanında özel dersler vermeye başladı. “Artık mahkemeler lağvedildiğinden ve hukuki âlemim kaybolduğundan öğretmenlik yapmaya başladım.”¹⁶

* Caesar ve çevresine Cicero'nun verdiği mahlas. Bkz: Bölüm 10. (ç.n.)

Cicero bir miktar abartıyordu: Yasal düzen iç savaş esnasında bazen geçici olarak durdurulmasına rağmen, hâlâ çalışmaktaydı ve Caesar tarafından reforma uğramıştı. (Medeni kanun gözden geçirilerek sadeleştirildi ve jüri üyeliği değiştirildi.) Her ne olursa olsun Cicero retorik çalışmalarını bıraktığı için topluluk önünde konuşma öğretmeninin sağlığı için iyi olduğunu sezdi; ayrıca hitabet yeteneği pratik olmaksızın gerileyecekti.

Ek olarak pek fazla akşam yemeği daveti vardı. Cicero bunları adil bir biçimde ayırım gözetmeksizin kabul etmeye başladı. Hasımlarıyla yemek yemekten mutluydu. Yönetimin önde gelen isimleri samimiyetle yaklaşıyorlardı ve Balbus'la Oppius değişmez biçimde nazik ve düşünceliydi. Arkadaşı Lucius Papirius Paetus'a şöyle iç döktü: "Hirtius [yazarının meşguliyetinden bitiremediği *Galya Savaşı* kitabının son kısmını da yazan Caesar'ın yakın bir iş arkadaşı] ve Dolabella hitabet dersinde benim öğrencilerim, ancak gastronomi konusundaysa benim öğretmenlerim. Şayet tüm haberler Neapolis'e* ulaşıyorsa evimde konuşma çalışmaları yaptıklarını ve onların evinde de benim yemek çalışmaları yaptığımı duymuşsunuzdur."¹⁷

Cicero vakti zamanında kabul edilemez olarak gördüğü ilişkilerini sürdürdü. Bir yemekte misafirler arasında, kendisine görgü kurallarına aykırı biçimde bir sandalye yerine bir kanepe verilen Antonius'un metresi Cytheris'i görünce şaşırdı. Yemeği beklediği yerde bir şeyler yazarken bir arkadaşına şunu kaydetti: "Cytheris'in burada olacağına dair hiçbir fikrim olmadığı konusunda size güvence veririm."¹⁸ Kendi başına da bazı akşam yemeği partileri düzenledi. "Hirtius'a bir akşama yemeği verme cesaretini bile gösterdim (bir düşün!) –gerçi tavus kuşu yoktu. O yemekte aşçımın acı sos hariç yemek taklit becerileri dışında hiçbir şey ispatlanmadı."¹⁹

Yönetim Roma'daki dikkat çekici harcamaların giderek artması hususunda telaşlandı ve bunu kontrol altında tutabilmek için tüketimi kısıtlayıcı yasalar geçirdi. En pahalı yiyecekler yasaklandı ve bunun sonucunda şefler yenilikçi vejetaryen tarifleri denemeye

* Napoli (ç.n.)

başladı. Bu MÖ 46 kışında Cicero'nun bir arkadaşına acınacak halde itiraf ettiği gibi sindirim sistemini zora soktu:

Ehlikeyiflerimiz yasadan müstesna toprak ürünlerini revaçta bir hale getirme çabalarında mantarların, otların ve yeşilliklerin her türünden en iştah açıcı yemekleri yaparlar. Lentulus'un evindeki açılış yemeğinde bunlardan bazılarıyla karşılaştım ve şiddetli ishal oldum, bugün (sanırım) yeni düzelmeye başladı. Yani, istiridye-
lere ve yılan balıklarına yeterince direndim, ama burada turp ve ebegümecinin ağına yakalanmış vaziyetteyim! Peki, gelecekte daha dikkatli olacağım!²⁰

Caesar MÖ 46 Temmuz'unda Afrika'dan döndü. İlk haftaları eylülün sonunda gerçekleşen ve emsalsiz 11 gün süren dört *triumphus* düzenlemekle geçti. Galya ve Mısır'daki ve Asia Minor'deki Pharnakes ve Afrika'daki Iuba zaferlerini öne çıkardılar. Yurttaşlar hariç öldürülen düşmanların sayısının 1 milyon 992 bin olduğu öne sürüldü. Geçit töreninde 65 bin talanton değerinde para taşındı. Oyunlar ve gösteriler sahnelendi. Kişisel bir hediye olarak Caesar hâlâ çok özlediği kızı Iulia anısına bir gladyatör gösterisi ve 22 bin masalık halka açık bir ziyafet düzenledi. Roma yurttaşlarına karşı zafer geçidi düzenlemek uğursuzluktan ve Pharsalos sessizce geçti gitti, ama kalabalıklar Afrika'da ölen Cumhuriyetçi liderlerin ölümlerinin resmedilmiş tasvirlerini onaylamadıklarını belli etti: Cato vahşi bir hayvan gibi kendini parçalarken çizilmişti. Tasvirler sokaklardan geçerken figanlar koptu. Her şeyi ele geçiren savaş lideri Cato'nun ne kadar daha gölge düşüreceğini henüz sezinleyememişti. Batıl inançlı Romalıları başka bir olay paniğe sürükledi: Caesar'ın atlı arabasının dingili, onca yer dururken, tam Fortuna Tapınağı'nın karşısında kırıldı. Alametin kefareti olarak Capitolum basamaklarını dizleri üzerinde çıktı.

Halkın ruh hali tedirgindi. Oyunlarda dökülen kan miktarı hakkında şikâyetler vardı ve israftan rahatsız olan askerler ayaklandı. Caesar alışılmışın dışında bir öfkeyle karşılık verdi: Bir adamı kendi elleriyle yakaladı ve idam ettirdi. İki asker rahipler tarafından

Mars'a kurban edildi ve kelleleri resmi konutu Domus Publica dışında sergiletti. Bu ciddi biçimde sıra dışıydı: En son insan kurban edilme hadisesinin MÖ 60'larda diğer komplocuları davasına bağlamak için Catilina tarafından yapıldığı ve bundan önceki insan kurbanı için bir buçuk yüzyıldan fazla bir süre evvel Hannibal'e karşı yürütülen savaşın en karanlık günlerine dönmek gerektiği aktarılmıştır. Belki de Roma'nın merkezindeki bir ayaklanma tehdidi o kadar mühim bir meseleydi ki en aşırı önlemlerin alınması gerekiyordu: Alternatif olarak askerlerin suçu bazı dini tabuları yıkmış olabilir. O ya da bu biçimde ilgisiz bir gözlemci rejimin istikrarı konusunda meraklanmış olabilir.

Senato Binası'nın diğer ucunda MÖ 54'ten beri Caesar'ın harcamalarıyla inşaatı süren Iulius Forum'u resmen açıldı. Eski Forum'un popüleritesini biraz geçti ve hem konumu hem de alanı bakımından Pompeius'un *pomoeriumunun* dışında kalan Campus Martius'taki tiyatrosunu gölgede bıraktı. İhtilafı bir biçimde Kleopatra'nın altın heykeli, tapınağı Forum'un mühim özelliklerinden biri olan Venus'un yanına dikildi. Bu sıralarda Mısır Kraliçesi maiyeti ve 13 yaşındaki kardeşi Eş Firavun XIV. Ptolemaios'la birlikte şahsen Roma'da görüldü. 18 aylık bir kalış için krallığını hangi gerekçelerle terk ettiği muhtemelen karışıktı. O ve Caesar ilişkilerini sürdürmek istiyordu, ama Kleopatra ayrıca tahtının sevgilisine ve Roma'nın egemen sınıfına bağlı olduğunun da farkındaydı. Mısır her şeyi ele geçiren Cumhuriyet için nihai olarak son büyük imparatorluk ödülüydü ve ilhak edilme tehlikesi gerçekten vardı. Kleopatra tüm şahsi cazibesini ülkesinin bağımsızlığını korumak için ortaya koymaya hazırды.

Kleopatra ayrıca adı *Dictator*'la olan münasebetine skandal biçimde dikkat çeken Kaisarion'u da beraberinde getirmişti. Caesar'ın Tiber Nehri'nin uzak ucundaki bahçeli villasında kaldı; Mısırlı ihtişamıyla ilgi odağı olmuş olmalı. Caesar muhtemelen onunla fazla zaman geçiremeyecek kadar yoğundu. Otoriterlik karşıtı yaklaşımlara anlayış beslememesine rağmen önce gelen Romalılarla sosyal anlamda kaynaşmış görünüyor. Cicero onunla biraz iletişime geçti ve kısa süre içinde ondan hoşlanmadı.

Senato Caesar'a eşi benzeri görülmemiş onurları oyladı; bunlardan en önemlisi *dictatorluğu*nu 10 yıl ve *praefectura morumu** 3 yıllığına uzatmasıydı ve Caesar'a göreyse seçimlerde memurları aday gösterme hakkı oldukça önemliydi.

Geçmişte Senato, zaman zaman Marius veya Cicero gibi az sayıdaki *homo novus*'un dahil oldu aşığı yukarı bir erkekler kulübüydü. Caesar hem imparatorluğun hem de Roma şehrinin çok kültürlü yapısını bilgelikle kabullenerek yenilmiş ve ilhak edilmiş halklara yurttaşlığın önünü açan eski geleneği sürdürdü. Daha da radikali eyaletlerden ve İtalyan topluluklarından üye alarak Senato'yu genişletti. Cicero kendini pantolonlu Galyalıların, bankacıların, üreticilerin ve çiftçilerin yanında otururken bulduğunda neye uğradığını şaşırды. Daha da beteri eski *centurion*ların ve azatlıların oğulları Senato'ya atandı.

Caesar bir dizi önemli ve iyi düşünülmüş reformu büyük bir süratle yasalaştırdı. Pek çok insanı şaşırtacak biçimde tarafsız davrandı ve ne radikal ne de muhafazakâr davalar lehine davranmayıp bir davanın esası hakkında karar verdi. İlk önceliğı Roma ve İtalya'nın toplumsal problemleriyle ilgiliydi. Şehrin nüfusunun tam sayımı yapıldı; ücretsiz hububat dağıtımı (Roma'da sosyal güvenlik veya işsizlik ödemelerinin muadili) sınırlıydı; şehir proletaryasının büyük çoğunluğu deniz aşırı halk "kolonilerine" yerleştirildi; doğum oranını artırmaya çalışarak savaşın ağır zayıyatını telafi etmek için geniş ailelerin babalarına özel ayrıcalıklar tanındı. Kırsal kesimdeki yurttaşların işlerinin yerini köle emeğinin almasına mani olmak için İtalya'daki büyük çiftliklerdeki çiftçilerin en az üçte birinin hür doğmuş olması gerekecekti.

MÖ 45 1 Ocak'ından itibaren takvimdeki gün sayısı mantıklı biçimde 365 güne çıkarıldı. Öncesinde yıl 10 gün daha azdı, bu da ara sıra artık aylar gerektiriyordu ve iki yılda bir Rahipler Kurulu takvimi güneşle eşzamanlı tutmak için genellikle ek bir ay eklerlerdi. İç savaşa giden yıllar boyunca bu prosedür ihmal edilmişti ve bunun sonucunda takvim kendisinden iki aydan fazla bir süre ilerleydi. (Örneğin Cicero'nun Pharsalos Savaşı'nın ardından İtalya'ya

* Caesar tarafından oluşturulan ve gelenekleri denetleyen bir tür ideolojik memuriyet. (ç.n.)

döndüğü tarih MÖ 48 Ekim ayının ortalarına denk gelmektedir, ancak çağdaş tarihlendirmeye göre gerçek zaman ağustos ayı civarındı.) Geçişe etki etmek için Caesar, MÖ 46 Kasım ve Aralık ayının arasına 67 gün ekledi ve güneş yılını 365 ¼ gün olarak tanıttı. Yeni takvime yönelik iğneleyici bir imasında Cicero ne kadar yararlı olursa olsun bir otokratın kararından hoşnut olmayı reddetti. Lyra Takımyıldızı'nın ertesi gece yükseleceği söylendiğinde şöyle karşılık verdi: "Elbette, emirlere uyacak."²¹

Bu tür ters şakaları dışında Cicero'nun en azından elimize ulaşan yazışmalarında yasaların bütünü hakkında söyleyebileceği pek bir şey yoktu. (Bu döneme ait uzun mektuplar bulunmamaktadır.) Senato'da sessizdi ve katılım kaydı günümüze ulaşmadı. Gerçi yılın sonuna doğru bir arkadaşına yazdığı mektuptan genel hayal kırıklığı çıkarımı yapılabilir. Şöyle yazmıştı: "Gördüğün gibi dümen ben-deyken pupada otururdum. Ama artık sintine de bile zar zor yer bulabiliyorum."²²

Caesar etkili yönetebilmek için resmi memurlarla birlikte çalışan Galya'daki güvenilir üst düzey askerlerinden oluşan kişisel bir kabine kurdu. Ayrıca en sonunda imparatorlukta kamu hizmeti haline gelen bu dar kabinenin temellerini atmış gibi görünüyor. Balbus onun kilit üyelerinden biriydi ve zamanının çoğunu kararnameler hazırlayarak geçirdi. Kendisine önceden danışılmadan Cicero'nun adı bir buyruk önerdiği için ara sıra alıntılıandı. "Şaka yaptığımı sanmayın"²³ dedi. "Size dünyanın diğer ucundaki hükümdarlardan kendilerine kraliyet unvanları verme önergemden ötürü teşekkür mektupları aldığımı söylememe müsaade edin, krallığa yükselmelelerini şöyle dursun varlıklarından bile haberdar değildim!"

Gözü olan herkesin görebileceği, eşit rakiplerin yarışabileceği eski muntazam arena gitmişti. Egemen sınıfın iç savaştan sağ çıkan üyeleri artık gerçekten de göreve seçilmediler, ama *imperium*ları kendilerine ait olmayan *dictatordan* ödünç alınan atanmış memurlar halini aldılar.

Tüm aktif sosyal yaşantısına rağmen bu yılların Cicero'sunu sadece heveskâr ve mümtaz olarak görmek yanlış olur. Bir zamanlar siyasete ve hukuka adanmış yaratıcı ve organizasyonel enerji hâlâ güçlü bir şekilde gürlüyordu ve bir çıkış yolu arıyordu. Caesar'ı hâlâ sürgündeki önde gelen muhalifleri affetmeye ikna etmede oldukça aktif bir rol oynadı. Paradoksal olarak yeni rejime yönelik bir sempati beslememesine rağmen, Caesar'la ilişkileri hiç bu kadar yakın olmamıştı. *Dictator*'un ölümden sonra "Bir nedenden ötürü ben endişeliyken o alışılmadık biçimde sabırlıydı"²⁴ itirafında bulundu.

Cicero'nun mizah anlayışı meşgul devlet başkanını eğlendirdi ve bazıları onu kırsa bile günlük güncel şakalarını dinledi. Farklı kültürlerin farklı mizah anlayışları vardır. Cicero, üç çirkin kızı olan adamla tanıştığı ve "Apollon onun doğurmasını katiyen istemedi" dizesini alıntılıdığı zamandan beri acımasız aşağılamada uzmanlaşmıştı. Bir duruşmada babasına zehirli pasta vermekle suçlanan genç bir adam Cicero'ya kendi aklının bir kısmını vermek istediğini söyledi. Cicero'ya "Bunun yerine pastanızdan bir parçayı yeğlerim"²⁵ diye karşılık verdi. Cicero'nun şakalarından sadece birkaç tanesi hâlâ gülümsetiyor, ama çağdaşları bu şakaları severlerdi.

Cicero MÖ 46 Temmuz'unda arkadaşı Paetus'a şunları söyledi:

Duyduğum kadarıyla Caesar zamanında şaka külliyatı derlediğinden, kendisine benim olarak sunulan ve özgün olmayan herhangi bir örneği reddediyormuş. Bu şakaları reddetmeyi giderek daha sık yapıyor, zira yakın arkadaşlarıyla neredeyse her gün bir aradayım da. Şundan bundan konuşmak, belki nezaket ve anlamsal açıdan eksik olmadığını söylediğimde bu insanları çarpan pek çok rastgele açıklama türettiriyor. Bu insanlar onun açık talimatlarına uygun olarak günün diğer haberleriyle birlikte her şeyi ona ulaştırıyorlar.²⁶

Aralık'ta *Dictator*'un çalışanlarından birisi titizlikle toplanmış bu şakaların bir derlemesini yayımladı.

Cicero mağlup *optimates* sınıfı mensupları adına Caesar destekçisi bağlantılarını yorulmaksızın kullandı. Nüfuzunu bu biçimde kullanma sebepleri kestirilebileceği gibi karışıktı. Yardım ettiği kişilerle olan yazışmalarındaki hakir görmeyen üslubu ve düşünceliliği doğal kibarlığın bu sebeplerden birisi olduğunu gösteriyor. Bununla birlikte Arpinum'dan gelen *homo novus*'u küçümseyen asillere değerli bir hizmet sunmaktan keyif almamak insanlık dışı bir şey olurdu. Onlara kendisini ne kadar eleştirseler de hiçbir kötülük barındırmadığını ve onlara yardım etmeye dünden razı olduğunu göstermek istedi."

Yine de son dakikada ve bütün olasılıklara meydan okuyarak Cicero'yu iten açık ara en önemli faktör *Devlet Üzerine*'de savunduğu "karma anayasanın" Roma'nın şanını eski haline getirebileceğine yönelik her şeye rağmen duyduğu umuttu. Yeni siyasal düzenin gerçekten kapsayıcı olması için uzlaşma konusunda *Dictator*'la yakından çalışmak en temel önkoşuldu.

Dictator'un hakkında kötü düşündüğü eski bir düşmanı olan Quintus Ligarius için Cicero, kendisine de mektupta açıkladığı kişisel bir savunma sundu: "[MÖ 46] 26 Kasım'da kardeşlerinin ricası üzerine Caesar'ı sabah ziyaret ettim. Kabul edilmek ve görüşme elde etmek için tüm bu aşağılayıcı ve yorucu giriş teferruatlarına katlanmak zorunda kaldım. Ben senin durumuna ve koşullarına uygun sözler söylerken kardeşlerin ve akrabaların Caesar'ın ayaklarına kapandılar."²⁷ Toplantı iyi gidiyor gibiydi, ama Caesar kararının ilanını daha kamuya açık bir alanda yapmaya sakladı: Gerçekten de hiç ikinci birisi değildi, ama merhametinin de görünür olmasını istiyordu. Yani Plutarkhos'ta geçen bir anekdota göre Cicero Forum'daki resmi bir duruşmada Ligarius'un savunmasını yapmayı kabul etti. Duruşmaya başkanlık eden Caesar bilhassa Cicero Pharsalos Savaşı'na temas ettiğinde duyduklarından o kadar etkilendi ki vücudu titredi ve elindeki kâğıtları yere düşürdü. Ligarius adabına uygun biçimde beraat etti ve İtalya'ya geri dönmesine müsaade edildi. Bazı araştırmacılar bu hikâyeyi önemsememektedirler, ancak hünerli bir haber yönetimi örneği olarak yeterince makuldür.

Cicero'nun adına konuştuğu en seçkin Cumhuriyetçi, Pharsalos'un ardından Midilli Adası'na kaçan, Caesar'ın istikrarlı ama inatçı olmayan rakibi, MÖ 51 yılının konsülü Marcus Claudius Marcellus'tu. Geri çağırılma konusu bir Senato toplantısında gündeme geldiğinde, Senato af dilemek için toplu halde ayağa üzerine kalktı. Caesar, Marcellus'un "tersliğinden" şikâyet ettikten sonra aniden ve beklenmedik biçimde affı kabul etti. Cicero "anayasal özgürlüğün bazı biçimlerinin canlandığını"²⁸ görmekten hoşnuttu. Marcellus eve dönmeden evvel bir akşam yemeği eğlencesinde bir arkadaşı tarafından öldürüldüğünden hikâye üzücü bir sonla sonuçlandı.

Marcellus'u affetme kararı hatibin Senato'daki uzun soluklu sessizliğini bozmaya yöneltti. Dalkavukluğun sınırına varan, ama sınırı geçmeyen muhteşem bir konuşma yaptı. Psikolojik kavrayışla *Dictator*'un zafer arzusuna seslendi. Caesar, kendisine bildirilen bir komploya karşı atıfla yakın zamanda şunları söylemişti: "Doğa için de zafer için de yeteri kadar uzun yaşadım."²⁹ Cicero "Bu kabul edilemez bir şey" diyerek buna itiraz etti: Caesar geçmişteki düşmanları bir araya getirebilecek ve Roma'nın geleneksel kurumlarını –hukukun üstünlüğü, Senato'nun özgürlüğü, tek kelimeyle Cicero'nun sloganıyla yaymak istediği "sınıfların uyumu"– yeniden tesis edebilecek tek kişiydi. *Dictator* kendisinden daha uzun yaşayacak anayasal uyuşmayı yasalaştırmalıdır. Cicero bu konuda kararsız değildi: Altı yıl önce yayımladığı *Devlet Üzerine* eserinde zaman zaman düzeni sağlamak için bir *dictator*a ihtiyaç duyulduğunu açıkça belirtmişti.³⁰

Cicero'nun bu esnadaki yazışmalarındaki üslubundan iç savaşın ilk aylarındaki acı veren kuşkuvarlığı taşımadığını gözlemlemek ilginçtir. *Dictator*'un beklentilerini karşılamayacağı veya karşılayamayacağı açıkça fark edilir hale gelene kadar ciddi bir zihinsel veya duygusal kaygılanma hali olmaksızın sürdürdüğü oturmuş bir bakış açısı ortaya çıkmıştı.

Cicero'nun Cato üzerine olan kitabı yılın sonlarına doğru yayımlandı ve büyük ilgi gördü. Cato'nun Roma kültüründeki her şeyin en iyi örneği olduğunu iddia etmesine rağmen görünüşe göre bu övgü kendisini adadığı methiyesini yazmaya devam eden Brutus için yeterli değildi. Cicero'nun Cato'sunun zuhur etmesi muhtemelen Marcellus konuşmasının kazandırabileceği bütün iyiliklerin üstünü çizdi. Caesar çileden çıktı.³¹ Bu yalnızca kendisinin beceriksiz bir gerici olarak gördüğü bir adamın azizleştirilmesine karşı çıkış değildi. Daha da ciddiysi Cicero ve onun bulunduğu siyasal sınıf için reform ve yenilenmenin, yeni bir düzen ortaya çıkarmak yerine başarısız bir yönetim modeline geri dönüş anlamına geldiğini anlaması için bir hatırlatmaydı. Öyle üzgündü ki Hirtius'tan bir tekzip yazmasını istedi. (Tam bir başarısızlıktı, Cato'nun itibarını daha da artırabileceğinden Cicero Atticus'tan bunu olabildiğince geniş ölçüde dağıtılmasını memnuniyetle istedi.)

Zamanla *Dictator* itidalini geri kazandı. Ertesi yaz Cicero'nun yazı biçimini övdü ve alaycı bir biçimde *Cato* eserini tekrar tekrar okumanın kendisinin ifade gücünü geliştirdiğini, oysa Brutus'un yazdığını okuduktan sonra kendisini bir yazar olarak hayal etmeye başladığını söyledi. Cato hakkındaki tüm bu öfkenin siyasi hasarı, onun şahsi ilgisini çekti. Caesar, *Anti-Cato* (bu da elimize ulaşmamıştır) çürütmesini yazdı. Kitapçık ayyaş ve sefil birinin karalayıcı portresini çiziyordu. Cicero'nun şahsına hitabetinden ötürü iltifatlarda bulunuldu, ama dolaylı olarak siyaseten bir fırıldak olarak eleştirildi. Bu ılımlılık eksikliği Roma'daki kanaate rahatsızlık verdi ve Caesar'ın merhametinin sahiciliği hakkında biraz kuşku uyandırdı. Çünkü iç savaşın başından bu yana ilk kez bir kusurun kendisini şahsen yaraladığının görülmesine tedbirsizce olanak tanımıştı.

Anti-Cato Caesar yeniden sefere çıktığında yazıldı, çünkü Afrika'daki zaferine karşın iç savaşın henüz bitmediği açığa çıktı. Pompeius'un Thapsus'tan kaçan iki oğlu Gnaeus ve Sextus, İspanya'ya giderek isyan sancağını yeniden dalgalandırdılar. Caesar onlara karşı seferi yönetmek için komutanlar atadı, ama pek az ilerleme kaydettiler.

MÖ 46 Kasım'ında konunun şahsi ilgisini gerektirdiğine karar verdi ve aniden cepheye gitmek için Roma'dan ayrıldı. Bu nihai yüzleşme olacaktı.

Genç Quintus, Caesar'ın ordusuna katıldı ve babasına doğrudan yaklaşmaktan çekinen Marcus, Atticus aracılığıyla orduya katılmak için izin istedi. Ve iyilik isterken iyi bir ödenek verilmesinden de minnettar olacaktı. İkinci isteğine yönelik hiçbir zorluk yaşanmadı, ama Cicero oğluna İspanya'ya gitmek konusunda ailesi için bir tarafa katılmadan diğer tarafı terk etmesinin yeterli olduğunu söyledi. Daha yaşlı ve daha nüfuzlu kuzeninin gölgesinde olmaktan hoşlanmayabileceği konusunda onu uyardı. Babası resmi olarak izin vermeyi reddetmese de Marcus söz dinleyen bir çocuktü ve bundan sonra orduya katılma tasarısı işitilmedi.

Mevcut değişim 20 yaşındaki çocuğun geleceği için biraz düşünülmesi gerektiğinin hatırlatıcısıydı. Akademik hünerlerden ziyade pratik hünerleri vardı ve babasının edebi yeteneğinden çok azını almıştı. Bununla beraber gelecek yıl eğitimine Atina'da devam etmesi kararlaştırıldı. Öğrencilerin en çalışkanı değil gibi görünüyor. MÖ 44'te Tiro'ya yazdığı birkaç mektupta savsak bir mektup arkadaşı olduğu için özür diledi ve daha çok çalışmaya söz verdi. Azatlıdan babasına kendisi hakkında iyi sözler söylemesini ve kendisinin "reklamcısı" olmasını istedi. Ayrıca kendisinin "yetersiz ödeneği" hakkında da ipuçları verdi ve Tiro'dan kendisine göndermek üzere, tercihen Yunan bir kâtip bulmasını istedi. "Notlarımı kopyalayarak çok zaman harcıyorum."³² Cicero'nun açık talimatları üzerine Marcus, kendisini bütçesini aşmaya ve çok içmeye teşvik eden hatip Gorgias'la olan arkadaşlığını sonlandırdı ve seçkin bir Aristotelesçi filozofla çalışmaya başladı. Marcus iyi huylu, tembel ve iyi vakit geçirmeye düşkün biriydi. Babasına doğrudan karşı koyamayacak kadar derinden saygı duyuyordu ve üzerinde, en sevilen çocuk olmadığını bilen bir çocuğun pısrıklığı vardı.

Şimdiyse Cicero kişisel hayatında felaket bir girişimde bulundu. MÖ 46'da nihayet aradığı eşi buldu, ama koruması altındaki zengin

bir genç olan Publilia'yı seçmesi talihsizlikti. Yan taraftan olan biteni gizlice gözleyen Terentia, yaşlılık döneminde bir genç kıza sevdalanmasından ötürü onu suçladı. Cicero eleştirilere uygunsuz bir şakayla cevap vererek olan bitene hiç yardımcı olmadı. Düğünün arifesinde bir kişi ona safi bir kıza evlendiği için serzeniş ettiğinde, "Yarın bir kadın olacak"³³ diye karşılık verdi.

Cicero'nun karşı cinsle ilişkisine dair pek az şey bilinmektedir. Gençliğinde herkesle birlikte olmamaya özen gösterdiğini öne sürüyor ve evliliklerinin henüz başlarında bile Terentia'dan uzaklaşmalara metanetle katlandığı görülüyor. Konsüllüğü esnasında Terentia'nın Cicero'ya verdiği siyasal desteğin önemi aralarında ticari bir birliktelik ve karşılıklı güçlü bir sadakat olduğunu gösteriyor. Yazışmalardan geriye kalanlar ikisi de orta yaşlıyken yazılmış ve rutin bir sevgiden biraz daha fazlasını aksettiriyor.

Cicero'nun duygularının güçlü bir şekilde tutunduğu tek kadın görünüşe göre Tullia'ydı. Bu çağdaşları tarafından fark edildi. Siyasi hakaretlerin rakiplerin cinsel kusurlarını çok büyük bir problem haline getirdiği bir çağda Cicero'ya yöneltilen tek ciddi (ama bütünüyle inandırıcılıktan uzak) suçlama kızıyla ensest ilişkide bulunma iddiasıydı.

Romalı üst sınıf kadınlar kayda değer bir sosyal özgürlüğe sahipti ve bazen perde arkasından siyasi etki gösterebilseler dahi bu dünya erkek dünyasıydı ve toplumsal açıdan muhafazakâr olan Cicero çoğunlukla erkeklerin arkadaşlığından keyif alıyordu. Maalesef hakkında çok az bilgi bulunmasına rağmen yaşlı bir kadınla arkadaşlık ettiğinden söz edilmektedir. Cicero'dan on veya daha fazla bir yaş büyük olan ve felsefi ilgileri olan bu kadının adı Caerullia'ydı. Yaşamının sonuna doğru oldukça yakındılar ve yazışmalarının (günümüze ulaşmadı) biraz açık saçık olduğundan söz edilmektedir.

Tiro, Cicero'nun Publilia'yla evlenme gerekçeleri hususunda Terentia'ya katılmıyordu. Yıllar sonra Tiro, arkadaşlarının ve akrabalarının Cicero'ya büyük borçlarını kapatması için birini bulması konusunda baskı yaptığını öne sürdü. Cicero'nun bu konuya dair

ardında bıraktığı tek yorum duygusuzdu ve Publilia'dan daha çok Terentia'dan söz ediyordu. Bir arkadaşına şöyle yazdı:

Attığım adımda yöneliksunduğunuz tebriklerinize gelince dilek-
lerinizin içtenliğinden eminim. Ama döndüğümde ailevi mese-
lelerimi yurdun durumu kadar bir halde bulmamış olsaydım bu
kadar üzücü bir zamanda yeni bir karar almazdım. Güvenliğim
olmadığını bildiğim kendi evimde, bolca sunduğum açık iyilik-
leri göz önünde bulundurunca refahıma ve mülküme en fazla
değer vermesi gereken kişilerin hainliğinden ötürü entrikadan
kaçacak yerim yoktu. Bu yüzden eskilerin ihanetine karşı yeni
ilişkilerin sadakatiyle kendimi güçlendirmenin akla yatkın oldu-
ğunu düşündüm.³⁴

Evlendikten bir ya da iki ay sonra Cicero hayatında deneyimlediği
en korkunç darbeyi aldı. Sürgünden bu yana ilk kez zihinsel dengesi
tehdit altına girdi. Tullia öldü.

MÖ 46 Ocak'ında Tullia, Cicero'nun kendi babasının isimle-
rinden birini verdiği "küçük Lentulus" adında bir oğlan doğurdu.
Çift boşanmış olmasına rağmen görünüşe göre çocuk Dolabella'nın
evinde doğuruldu. Anne kendini toparlayamadı, birkaç hafta hayat-
ta kaldı ve çocuk da birkaç ay sonra öldü. Tullia asla kendi namına
konuşmayan ve sadece babasının sevgi dolu yorumlarıyla beliren ar-
kada kalmış bir figürdü. Zeki ve eğlenceli olduğunu tahmin edebi-
liriz. (Aynı zamanda inatçılığı ve münasip olmayan erkeklere gönül
verme eğilimi göze çarpmaktaydı.)

Cicero çökmüştü. Tusculum ve Palatinus'taki evi onun anı-
larıyla doluydu, bu yüzden bir süre Atticus'ta kaldı ve Atticus'un
kütüphanesinde Yunan filozofların keder hakkında söylediği her
şeyi okudu. Ardından kamu vazifelerinden izin alarak, şehirden
uzaklaştı. Yakın zamanda Antium'un güneyindeki kıyıda satın al-
dığı bir mülk olan, saklanabileceği ve kederlenebileceği ağaçlık ve
gözden uzak Astura'ya gitti. Romalılar özellikle bir kadın için bu
kadar aşırı yas tutulmasını tasvip etmediler ve Cicero duygularını

kontrol etmek veya en azından gizlemek için elinden geleni yaptı. Atticus'tan Roma'da bulunmayışını hastalığa bağlamasını istedi.

Okumak derdine çare olamadı, bu yüzden kalemini eline aldı ve günümüze ulaşamamasına rağmen Eskiçağ'ın en ünlü eserlerinden birisi olan *Consolatio*'yu (Öz-Teselli) yazdı. Teselli metinleri bilindik bir türdü ama kendisi için böyle bir metin yazan ilk kişi olduğunu düşündü. Bulabildiği her türlü ilişkili metni topladı ve "Hepsini tek bir teselli girişimine fırlat"³⁵ diye yazdı Atticus'a "Çünkü ruhum cayır cayır yanmakta ve içine düştüğü hali düzeltmek için her yolu denedim." Hızlıca yazdı ve kitabı Atticus'a (günlük olarak yazıyordu) bir nüshasını göndereceği sözünü verdiği martın başlarında bitirdi. "Kendim için iyi bir şey yaptığımdan değil, ama şu aralar sadece dikkatimi bu dağıtabildiğinden bütün gün yazıyorum -keder güçlü ve ısrarcı olduğundan yeterli değil, yine de bir soluk tanıyor." Çektiği acının karakterini değiştirdiğinden kuşkulandı ve Atticus'un artık ona karşı eskisi gibi hissetmeyeceğinden korktu. "Sevdiğin özelliklerim ilelebet yitti, gitti."³⁶

Ağlamayı kesemediğini fark etti ve zamanının çoğunu dışarıda bir başına geçirdi. "Bu ıssız yerde ruhla konuşmam. Günün erken saatlerinde kendimi sık, dikenli bir ormanda gizliyorum ve akşama kadar da çıkmıyorum. Yalnız kaldığımda bütün muhabbetim kitaplarla oluyor; elimden geldiğince mücadele ettiğim ağlama ataklarım kesildi. Ama şimdiye dek orantısız bir mücadeleydi."³⁷

Sürgündeyken yazdığı mektupların rahatına düşkün ve biraz basmakalıp keder ifadeleriyle karşılaştırıldığında Cicero'nun bu kriz esnasındaki ruh hali halka açıklanamayacak kadar ham ve şaşırtıcı yeni bir duygu yoğunluğunu açığa çıkarıyor. Kendisine pek az acıdı; acısı neredeyse fiziksel olacak kadar şiddetliydi. Bu esaslı bir çöküştü ve Cicero da bunu fark etti. Hasta bir hayvan gibi dünyadan çekildi ve iyileşip yaşamını yeniden kazanmak için sert bir biçimde savaştı.

Tullia'nın ölümü, Cicero'nun Publilia'yla kısa soluklu evliliğini sona erdirdi. Publilia rakip olarak gördüğü birisinin aradan çekilmesinden memnun olduğunu söyledi ve Cicero bu lafi affetmedi.

Hikâye yanlış bile olsa, Cicero'nun matemi Publilia'yı endişe kapsamının dışına itti. Publilia'nın onu ziyaret etmesine müsaade edilmedi ve Cicero, Atticus'tan Publilia'nın da akrabalarının da kendisini aramasını engellemek için yardım istedi. "Burada [Astura] yakalanmadan ne kadar kalabileceğimi öğrenebilir misin?"³⁸ Zihnen boşanmaya kararlıydı ve çok geçmeden afallamış ve müsterih genç hayatından temelli çıkmıştı.

Tullia'nın vefatı için baş sağlığı mektupları peş peşe geldi, aralarında Brutus'tan ve kızını kaybetmenin kederinin verdiği acıyı çok iyi bilen İspanya'daki Caesar'dan gelenler de vardı. Hukukçu arkadaş Servius Sulpicius Rufus, Cicero'nun insan ilişkilerinin değişkenliğini anlamasını sağlayan uzun ve dokunaklı bir mektup yazdı.

Sana belki de senin kederini dindirebilecek bir gücü olur umuyla bana ziyadesiyle huzur veren bir şeyden söz etmek istiyorum. Asia'dan [Pharsalos'tan sonra saf değiştirip Roma'ya] dönerken Aigina'dan Megara'ya doğru yelken açınca etrafımdaki manzaraya dikkatlice bakmaya başladım. Arkamda Aigina, önümde Megara, sağa doğru Peiraieus, sola doğru Korinthos; bir zamanlar dört başı mamur kentler, şimdi göz önünde harabeler içinde öylece saklanıyor. [Bu şehirler bir önceki yüzyılın ortalarında Roma'nın Yunanistan'ı ele geçirmesi esnasında kurtulmamıştı: Korinthos yağmalanmıştı.] Kendi kendime düşünmeye başladım: "Ah, bizim gibi küçük yaratıklar, bizim gibi fani varlıklar, bu kadar kentin cesetleri tek bir yerde terk edilmiş haldeyken birimiz ölse veya öldürülse nasıl öfkeden kudurabiliriz? Kendine bir bak Servius ve ölümlü biri olarak doğduğunu hatırla." Sizi temin ederim ki bu düşünce beni ziyadesiyle güçlendirdi. Eğer tavsiyede bulunabiliyorsam aynı manzarayı kendiniz hayal edin. Kısa bir süre önce tek seferde çok fazla büyük adam öldü; Roma İmparatorluğu ciddi biçimde zarar gördü; bütün cyaletleri parçalara ayrıldı; zavallı küçük bir kadının zayıf ruhunu kaybetmek seni bu kadar çok mu etkiliyor?"³⁹

Cicero yavaş yavaş iyileşmeye başladı. Mayıs ayının sonuna doğru iradesinin gayretiyle Tusculum'a döndü. Duygularını maddi bir projeye aktarması iyi bir işaretti. Tullia'nın anısına bir mabet dikme fikrini tasarladı. "Şanını" kutlayacağından bu ona bir tür ölümsüzlük sağlayacaktı. Yunanlar ve Romalılar istisnai durumlarda ilahlarla insanlar arasında bir köprü kurulabileceğini inanırdı. Asia Minor'de büyük adamlara tapınma ve kutsiyet durumunu hükümdarlara uyarlama yerleşik geleneği vardı. Cicero bu denli ileri gitmiyordu, ama kızının olağanüstü niteliklerine kalıcı bir anıtı layık gördü. *Consolatio* eserinden bir fragmanda Yunan mitolojisinin kahramanlarının göğe yükselmesi uygun olsaydı "kesinlikle Tullia da aynı onuru ve tahsis hak ederdi ve ben bunu ona vereceğim"⁴⁰ diye yazdı.

Atticus planın acayip olduğunu düşündü, ama arkadaşıyla sabırla ilerledi ve birkaç ay boyunca Cicero'nun satın alabileceği muhtelif yerleri tartışılar. Anıtın sapa bir yerde olmaması önemliydi, bu yüzden belki de Roma'nın kenar mahallelerinde bir yer en iyisi olacaktı. Ne kadar tutacağı mühim değildi, çünkü Cicero ihtiyaç duyulan meblağın toplanması için bazı lükslerinden ve hatta villalarından birinden feragat edecekti. Clodius'un kız kardeşlerinden birine ait olan da dahil olmak üzere çok çeşitli mülkleri gözden geçirdi.

Yaza doğru proje rafa kaldırıldı. Cicero'nun etrafındaki dünyayla olan ilişkisi ve merakı geri dönüyordu. Kısa süre hayatta kalabilmiş torununu hesaba katarak yeni bir vasiyet yazdı ve Terentia bu konuda rahatsız edici bir şekilde davrandı. Atticus'un MÖ 51 civarında doğmuş kızına gitgide daha sevgi dolu bir ilgi gösterdi. Henüz beş veya altı yaşında olmasına rağmen hâlihazırda bir öğretmeni vardı. Ateşlenmeye meyilliydi ve Cicero her zaman ufak kız hakkında sorular soruyordu. Tullia'nın yerini tutamazdı ama küçük kız Cicero'yu aldını kaybetmekten kurtardı.

MÖ 45 yılının 17 Mart'ında Caesar, Pompeius'un oğlu Gnaeus tarafından yönetilen bir orduya karşı Munda Savaşı'nı kazandı. Zafer

kesin olmasına rağmen güç bela elde edildi. Ardından şunu itiraf etti: "Bugün ilk defa hayatım için savaştım."⁴¹ İç savaşın başında kendisinden kaçan eski silah arkadaşı Labienus, 80 bin Cumhuriyetçi ölü arasında yatıyordu. Gnaeus kaçarken yakalandı ve öldürüldü.

Caesar, eve dönmeden evvel eyalet yönetimini yeniden düzenlemek için İspanya'da birkaç ay daha kaldı. Yorgun ve rahatsızdı, başkente hemen dönmedi, ama kırsal konaklarından birinde bir süre vakit geçirdi. Orada eylül ayında Vesta Rahibeleri'ne emanet ettiği vasiyetini geleneklere uygun olarak yazdı. Bu politik değil kişisel bir vasiyetti ve onun uçsuz bucaksız şahsi servetinin dağıtılmasıyla ilgiliydi; buna rağmen ölümünden sonra yayınlandığında Roma tarihinin gidişatı değişecekti.

İç savaş kesin olarak bitmişti. MÖ 49'da düşmanlıkların başlangıcından bu yana 100 bin Roma yurttaşının hayatını kaybettiği tahmin edilmekteydi, insan bedeli çoktu. Sahada Caesar'ın savaşa-acağı kimse kalmamıştı. Önde gelen rakipleri ölmüştü. Cumhuriyet de ölmüştü: Caesar devlet olmuştu.

Balbus ve Oppius'la mutabık olan Atticus, Cicero'ya Caesar'a anayasal restorasyon konusuna geri dönebileceği bir tavsiye mektubu yazmasını önerdi. Cicero itaatkâr bir biçimde taslağa girişti, nezaketen ve özen gereği mektubu göndermeden evvel iki güvenilir aracıya gösterdi. Fazla açık sözlü olduğunu düşünen aracılar mektubu gözden geçirmesini salık verdi. 25 Mayıs'ta Cicero, Atticus'a hiçbir şey yazmamanın daha iyi olacağını söyledi. Kendisini kurtardığı için hafiflemişti, çünkü Caesar'ın mektubu Cato hadisesinin bir örneği olarak yorumlayacağı aklına geldi. Ama Atticus yılmadı ve yakasını bırakmamayı sürdürdü. Ertesi gün Cicero nihai bir karara vardı. İçeriğinden çok fazla utandığından değil, söyleyecek başka bir şey düşünemediğinden mektubu basit yazmayacağını açıkladı.

Cicero artık Cumhuriyet'in yeniden kurulacağı ümidine kapılmıyordu ve yavaş yavaş işbirliğinden muhalefete doğru kayıyordu. Savaşın sona ermesine rağmen *Dictator*'un çevresinde Caesar'ın Roma'ya kalıcı olarak yerleşme niyetinde olmadığı bilinen bir hal

alıyordu; Caesar süregelen Parth tehdidinin kati biçimde ele alınmasına karar vermişti. Bu yüzden yakında başka bir askeri sefere çıkacaktı. Açıkça anayasal meseleleri ele almakla ilgilenmedi.

Bununla birlikte muhtemelen sıyrılmakta olduğu ağır depresyon Cicero'yu sertleştirmiş ve uzlaşıya daha az meyilli hale getirmişti. Tullia'nın ölümü ve aile çevresindeki münakaşalar eski bağların çözüldüğü ve kendi isteklerinin peşinden gidebileceği anlamına gelmekteydi.

Mevcut gidişatın daha sarih hayal kırıklığının bir yan ürünü Cicero'nun Brutus'la dostluğunun soğumasıydı. Brutus'un Cato hakkındaki kitabında geçen MÖ 63'teki konsüllüğünün hatalı ve yüce gönüllü denemez açıklamasından zaten rahatsız olmuştu. "Brutus, Caesar'ın dürüst adamlara katıldığını ifade ediyor"⁴² diye alaycı bir biçimde Atticus'a yazdı. "İyi haber! Ama bu iyi adamları da –kendini asmadığı müddetçe– nerede bulacak? Brutus'a gelince ekmeğin ne tarafına yağ süreceğini bilir o."

Haziran ayında Cicero'nun hâlâ dostluğunu sürdürdüğü Dolabella ziyarete geldi ve genç Quintus'la ilgili yeni bir skandal aktardı. Cicero, Atticus'a "Dolabella geldi bu sabah"⁴³ diye yazdı. "Quintus'a gittik. Ağza alınmayacak kadar kötü pek çok şey işittim ve bu öyle bir şey ki bütün ordu bunu bilmiyorsa, Tiro'ya söylemek şöyle dursun bunu kâğıda dökmeye bile cesaret edemem." Mektup buradan sonra kesildiği için bu olayın aslı astarı izah edilmemiştir, muhtemelen arkadaşlarının Cicero'yla yazışma arşivini okumasına izin vermeye başladığında bundan sonrası Atticus tarafından kesilmiştir. Genç adamın ne tür bir yeni suça bulaştığını tahmin etmesi güç.

Ağustos ayında İspanya seferinin ardından İtalya'ya geri dönen Quintus'un annesiyle arası bozuldu. Bundan ötürü yeni bir eve ihtiyacı vardı ve babası ona yer açmak için kendi evini terk edip etmemeyi düşündü. Ama Quintus hâlâ amcasının itibarını karalamak için elinden gelenin en iyisini yaparken artık babasını da eleştirmekle meşguldü. Cicero, Atticus'a Hirtius'a göre genç Quintus'u şöyle aktardı: "Sürekli akşam yemeği partilerinde. Benimle işini

bitirdiğinde babasına dönüyor, en mantıklı lafı bizim Caesar'a bütünü bütün düşman olduğumuz ve güvenilmez olduğumuzdu.”⁴⁴

İki kardeşin arası eskisinden daha iyiydi ve sorunlu genç onları tekrar bir araya getirmeye yardım etmiş olabilir. Cicero yine para içinde yüzüyordu –varsıl bir bankacının yüklü mirasını yeni öğrenmişti– ve kendi borçlarını kapattıktan sonra kalanını görünüşe göre borç olarak kardeşine devretmeyi hesapladı. Bu aralarındaki hararetli tartışmadan sonra hatırı sayılır biçimde cömert bir jestti ve Cicero'nun kin tutamadığının bir başka örneğiydi. O yıl Quintus en sonunda Pomponia'dan boşandı. Yaşlanan kardeşler dağılmış bir ailenin kalan sütunları olarak yalnızca birbirlerine sahiptiler.

Atticus'un aklına bir fikir geldiğinde ondan nadiren vazgeçerdi. Arkadaşına Caesar'a yazması için baskı yapmaya devam etti ve en sonunda Cicero bu baskıya boyun eğdi. Cicero, Balbus ve Oppius'a *Anti-Cato*'dan etkilendiğini (doğru değil, üsluba dair nedenlerden ötürü beğenmiş olabilir, ama daha sonra bu işi “küstahça” olarak yorumladı) söylemişti. Bundan *Dictator*'a bahsettiler ve Cicero ağustos ayında kitap hakkında söylemsel bir mektup yazmayı kabul etti. Onlardan metni her zamanki gibi incelemelerini istedi ve bu sefer büyük bir hevesle metni düzelttiler. “Daha iyi bir şey okumamışlardı.”⁴⁵

Atticus'la yazışmalarındaki yaklaşık üç aylık bir boşluk meydana geldi, ama Cicero'nun üstünkörü de olsa Caesar'la arasının iyi olduğu görülüyor. *Dictator* ekim ayında İspanya savaşının *triumphus*u için Roma'ya dönmüştü. Tek başına konsül seçilmişti, ama yeri yılın son üç ayında iki senatör tarafından alınmıştı.

Yılın sonuna doğru Cicero iç savaş sırasında Caesar'ın suikastını planladığı öne sürülen Galatia Kralı Deiotarus adına kısa bir konuşma yaptı. Dava sanığın yokluğunda *Dictator*'un evinde kapalı kapılar arkasında görüldü. Caesar kendini yargıç ve jüri olarak seçti. Cicero iltifatı tarafsızlıkla harmanladı (hukuki prosedürün çarpıklığı hakkında aleyhte bir yorum yaptı), dinleyicisi bu tür harmanlamayı

genellikle beğenirdi. *Dictator* Cicero'ya karşı karar vermiş gibi görünüyor, ama Cicero'nun Marcus Antonius'a karşı daha sonra yazdığı bir tiradına güvenilebilirse Antonius, Galatia Kralı'nın kaybettiği toprakları Caesar'ın ölümünün ardından geri vermiştir.

Aralıkta Caesar muhtemelen kıdemli asker kolonilerini ziyaret ederek Campania'yı gezdi ve sahil kenarında yer alan Puteoli'deki evinde Cicero'ya uğradı. Dostça bir jest olarak planlanan ziyaret esasen gönülsüz ev sahibi için büyük bir zahmetti. *Dictator* 18 Aralık'ta açıkta kamp kuran en az 2 bin askerle geldi. Geceyi bir komşunun villasında geçirdi. Ev askerlerle öylesine dolmuştu ki Caesar'ın yemek yiyebileceği bir yer zorlukla bulundu. Cicero etrafta dolaşan bu kadar birlik varken ertesi gün ne olacağı hakkında "epey tedirgindi". Neyse ki bir yetkili nöbetçi dikmeyi kabul etti.⁴⁶

Caesar sabahı saat bire kadar yalnız geçirdi, anlaşıldığı kadarıyla Balbus'la hesaplar üzerine çalıştı. Sonra sahilde yürüyüşe çıktı ve bir saat sonra banyo yaptı. *Praefectus fabrum*lar' hakkında birtakım kötü haberler ulaştı, ama Caesar'ın suratındaki ifadede değişiklik olmadı. Banyosunun sonunda cildi yağlandıktan sonra (adet olduğu gibi) Cicero'nun yemek masasında yerini aldı. Mevcut durum Caesar'ın kişiliğine göz alıcı bir ışık tutuyor; her ne kadar veya muhtemelen ilgi ve alakayla mevcut durumun teçhizatlarının engel olmasından ötürü işten kısa bir süre uzaklaşmak, iyi bir arkadaş eşliğinde dinlenmek ve makul sohbetler yapmak istemişti. Cicero isteksizce kendisinin de iyi vakit geçirebileceğini kabullendi. Atticus'a "Gerçekten güzel, zarif bir şekilde sunulmuş bir yemekti" dedi.

Maiyeti öteki üç salamanjede bollukla ağırlandı. Daha mütevazı azatlılara ve kölelere diledikleri her şey sunuldu –daha akıllı olanlarını kibarca ağırladım. Tek kelimeyle bir şeyleri nasıl yapacağını bildiğimi gösterdim. Ama misafirim "Uğradığında bir daha gel" denilebilecek türden biri değildi. Bir defası kâfiydi. Ciddi konulardan söz etmedik, edebi konulardan bir hayli konuştuk. En nihayetinde memnun oldu ve eğlendi.

* Genellikle askeri mühendislikten sorumlu memurlar. (ç.n.)

Yıl alçakgönüllü memnun bir notla sona eriyordu. Sadece Cicero'nun Caesar'la görüşüşte iyi halde olmasından değil, aynı zamanda evsel cephede de bir tur uyum oluşuyordu. *Dictator*'un ziyaretinden birkaç gün sonra, genç Quintus amcasını ziyaret etti. Parth seferinde Caesar'a eşlik etmeye niyetliydi ve atılan köprüleri onarmak istedi.⁴⁷

Cicero, Atticus için konuşmayı kaydetti.

"Neden gitmek zorundasın?" diye sordu Cicero.

"Borçtan –seyahat masraflarımı karşılayacak kadar bile param yok."

Cicero bir defa da olsa sağduyuyla dilini tuttu.

"Beni en çok üzen amcam Atticus."

"Niçin kızmasına mahal veriyorsun –sinirlendiriyorsun demek yerine sinirlenmesine mahal veriyorsun demeyi tercih ediyorum."

"Artık yapmayacağım. Mahal veren nedeni ortadan kaldıracığım."

"Mükemmel. Sormamda bir mahsur yoksa nedeninin ne olduğunu bilmek isterim."

"Çünkü kiminle evleneceğime karar veremediğimden. Annem bana öfkelenmişti ve sonuç olarak Atticus da öfkelenmişti. Şimdi işleri yoluna koymak için ne yapmam gerektiği umurumda değil. İstedikleri neyse onu yapacağım."

"Pekâlâ, iyi şanslar ve kararın için kutlarım."

Görünüşe göre zorlu, düşman ergen sıradan borçları olan genç bir Romalı gösteriş düşkününü halini almaya başlıyordu, hüsrana uğramış ailesiyle tekrar iyi ilişkiler kurmanın kendi yararına olacağını fark etmişti. Quintus'un söylediği gibi davranıp davranmadığı bilinmiyor, ama parça parça elimize ulaşan metinlerde herhangi bir eşe atıfta bulunulmuyor. Yine de kesin olan bir şey var: Sefer asla gerçekleşmediği için lejyonlarla Parthia seferine çıkamadı. Borç sorununa alternatif bazı çözümler bulmuş olmalı.

Şu ana kadar Cicero geçmişte olduğundan daha az değişken biri haline gelmişti. Zorluklarla karşılaştı ve talihsizliklere kararlılıkla

CICERO

karşı karşıya geldi. Siyasette daha az olağan şüphelerle ve gergin sorgulamalar yaparak rejim hakkında kararını verdi. Eleştiri onu eskisi kadar rahatsız etmiyordu. Yine de olaylara tutkuyla tepki veriyordu ve daha az bencil değildi ama kendini kontrol etmeyi öğrenmişti. Ailedeki yabancılaşmalar onu kaygılandırıyordu ve Tullia'nın ölümüyle neredeyse çökecekti ama duygusal dengesini yeniden kazanmak için var gücüyle mücadele etmişti. Ateşle kıvamına gelmiş, yeni, çelik gibi bir azim elde etmiş gibi görünüyordu.

FEİSEFİ SORGULAMALAR

Şeylerin Doğası Üzerine Düşünceler: MÖ 46-44

Cicero'nun girdiği yeni olgunluk döneminin bir nedeni bir yazar olarak olağanüstü üretkenliğinde yatmaktadır. MÖ 46'da altmış yaşındayken topyekûn değerlendirildiğinde Roma'nın gelecek nesillere bıraktığı en değerli mirasları sunan bir dizi kitap üzerinde çalışmaya başladı. Esas itibariyle Platon'dan Cicero'nun zamanına kadar düşünürlerin ve ahlak kuramcılarının ilgilendikleri felsefi konuların bir özetiydi. Özgünlük iddiası yoktu. "Ben sadece kelimeleri sıralıyorum ve bende kelimelerden bolca var." Ancak düşünce yapısını yaygınlaştıran kişiydi. Karanlık ve Orta Çağlar boyunca Yunancanın Avrupa'da ortadan kalkmasıyla, Cicero'nun klasik düşünce hülasası batı felsefesinin süregelen gelişimi üzerinde devasa bir etkiye sahipti.

Siyaset ve savaş bir Romalının statü kazanmasının başlıca yoluydu, ama tek yolu değildi. Diğerleri ilim ve edebiyattı. Cicero'nun arkadaşı hukukçu Sulpicius gibi önde gelen kişiler rakipsiz bir hukuk bilgisine erişerek saygınlıklarını koruyabildiler. Ciddi biçimde geleneğin yorumlanmasına bağlı olan bir yönetim biçiminde eski dönemlerin ihtisası elzemdi; böylece Forum'un velvelesinden sakınan Atticus, *Yıllıklar (Liber Annalis)* adında Roma'nın kuruluşuna kadar güvenilir bir kronoloji yazarak kendisine bir isim oluşturabildi. Rahip kurullarının dini aygıtı, tören ve kehanet biçimleri ve prosedürleri hakkında ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duymaktaydı ve seçkinlerin bazı üyelerinin bu bilgileri edinmesi elzemdi.

Cicero hâlihazırda şiir (delikanlılığında), felsefe ve topluluk önünde konuşma sanatına ilişkin araştırmaları kamusal bir figür olarak statüsüne faydalı dayanaklar olarak görmüştü. On yıl önce sürgününün sona ermesinin ardından siyasi kariyerinin ipinin ucunu eline alabilmişti, ama şimdi ilerleyen yıllar ve Caesar'ın otokrasisi ona bu defa hiçbir türlü yenilenme olmayacağı anlamına geliyor gibi görünüyordu.

Böylelikle bir yazar olarak namını tekrar ileri sürmeye başladı. Öteki tüm meşgalelerine rağmen “sabahtan geceye kadar” (Atticus’a dediği şekilde) yazdı, sonraki üç yıl boyunca bir dizi kitap ve deneme ortaya koydu. Hayatının sonlarına doğru dönüp geriye baktığında şunları gözlemledi: “Cumhuriyet’in çöküşünden bu yana geçen kısa sürede Cumhuriyet’in yıkılmadığı pek çok yılda yazdığımdan daha fazlasını yazdım.”¹ Kitapların gençlere faydalı olacağını umut ediyordu, ama onlardan en fazla avuntuyu yaşlı neslin aldığını fark etti. Yazma nedenlerinin kamuya yararı olduğu kadar kişisel yararı olduğunun da farkındaydı. “Başkalarına ne denli yararlı olacağımı kolaylıkla dile getiremem: Her türlü korkunç tasalarım ve beni dört bir yandan çevreleyen çeşitli dertler için başka türlü bir teselli bulunamadı.”

Atticus, arkadaşına tarihi konulara yoğunlaşmasını önerdi, ama Cicero kendisiyle hemfikir değildi. Fark ettiği üzere ilk öncelik şimdi tehdit altığında olan bir hatip olarak adını korumaktı. 50’li yılların ortalarında Catullus/Clodius karşı kültürünün üyeleri, Cicero’nun ve hatta vakti zamanında rakibi olan Hortensius’un temsil ettiği ayrıntılı ve uzun uzun topluluk önünde konuşma biçimine tepki göstermeye başlamışlardı. Bu bakış açısının önde gelen sözcülerinden biri Catullus’un en yakın arkadaşı Gaius Licinius Calvus’tu. “Attika” temayülü veya hitabet okulu olarak adlandırdığı şey Hortensius gibi konuşmacıların tam bir vecd halindeyken “Bacchusçu coşkunluğuna” karşı dil bilgisi doğruluğunu, ifadenin sadeliğini ve sınırlamayı vurguladı. Cicero’nun genç arkadaşı Caelius muhtemelen bir başka Attika destekçisiydi.

Cicero kısmen hitabet üzerine kendi görüşleriyle çeliştiği, aynı zamanda da çığırından çıkarsa kendi başarılarının yerini alacağından

korktuğu için bu akımı boşa çıkarmanın vaktinin geldiğini hissetti. MÖ 46 başlarında Brutus'un, Atticus'un ve kendisinin konuşmacı olduğu *Brutus* adında bir diyalog yazdı (bu kitapta Brutus bir Attika destekçisidir ve kitap ona adanmıştır). Kendi eğitimi ve kariyerinin başları da dahil olmak üzere Roma'nın önde gelen konuşmacılarının eleştirilerini aktaran kısa bir Latin hitabet tarihiydi. Tarafsız davranmayı amaçlıyordu, mesela Caesar'ın biçimsel yalınlığına fazlasıyla iltifat ediyordu; Galya seferleri ve iç savaşla ilgili tarih kitaplarına atıfta bulunan Cicero onlara "sanki kıyafetlerinden sıyrılmış gibi bütün biçim süslerinden yalınlaştılar" dedi ve "düz ve güzel çıplak figürlerle"² kıyasladı. Ancak açıklaması gereğince toplum önünde konuşanların toplumun ilgisini çekmesi gerektiğini bariz biçimde belirtti. Burada Attika destekçisi mağlup oldu, çünkü Latincelerini düzeltmelerine rağmen dinleyiciyi sıktılar. Mahkemelerde "Yeterince küçük düşürücü biçimde sadece izleyici kalabalıkları tarafından yalnız bırakılmıyorlar, ayrıca müvekkillerinin tanıkları ve hukuk danışmaları tarafından da bırakılıyorlar."³ *Brutus* eseri ilerleyen zamanlarda Brutus'a yönelik bir mektup şekli alan *Hatip*'le sürdü. Bu teknik bir çalışmaydı ve retorik teorisinin ayrıntılarıyla ilgiliydi; odak noktası diksiyon ve üsluptu, çünkü Cicero, bir kez daha Attika tarzı hitabeti hedef alıyordu.

MÖ 46 yazında Cicero'nun zihni felsefe sorularına yöneldi. Cicero, Stoacı etik sistemi üzerine *Paradoxa stoicorum* (Stoacı Paradokslar) adlı bir eser yazdıktan sonra kendisini çok daha hırslı bir işe adadı. Bu Yunan felsefenin Latin dilinde kapsamlı bir biçimde açıklamaya çalışmaktan başka bir şey değildi. Yaklaşık yüzyıl boyunca Yunan filozoflara ve onların öğretilerine sayısız atıfta bulunulmuştu, ama felsefi konular üzerine pek az kitap vardı. Dünyevi mutluluğa yönelik ve gerçeğin materyalist izahıyla ilişkilendirilen Epikurosçuluğa esaslı bir ilgi söz konusuydu. Cicero, daha genç bir çağdaşı Titus Lucretius Carus tarafından yazılan ve Latin şiirin başyapıtlarından olan Nesnelerin Doğası Hakkında [*De Rerum Natura*] destanının ortaya çıkmasına sebep olduğunu kabul etmesine rağmen Epikurosçuluğu içtenlikle tasvip etmedi.

MÖ 44 yılında kitap dizisi büyük ölçüde tamamlandığında elde ettiği şeye dair ne düşündüğünün bir izahatını sundu:

Hortensius adlı kitapta okuyucularıma felsefeyle uğraşmalarını salık verdim –ve *Academica*’nın ilk dört cildinde bana göre en akla yatkın ihtiyatı, tutarlılığı ve inceliği barındıran felsefi yöntemleri önerdim. Ardından *İyiliğin ve Kötülüğün Sınırları* [*De finibus bonorum et malorum*] kitabında felsefenin temel sorunlarını tartıştım ve her felsefi sistemin lehinde ve aleyhinde argümanlar sunarak beş ciltte tüm alanı ayrıntılı biçimde inceledim. Bu kitabın ardından mutluluğun peşindeyken aklımızda tutmamız gereken ana konuları izah eden beş ciltlik *Tusculum Tartışmaları*’nı [*Tusculanae disputationes*] yayımladım. İlk cilt ölüme aldırış etmemeyle, ikincisi acıya nasıl katlanılacağıyla, üçüncüsü dertli zamanlarda sıkıntının dindirilmesiyle ve dördüncüsü de iç huzurumuzu etkileyen diğer dikkat dağıtan şeylerle ilgilidir. Son olarak beşinci cilt, felsefenin doğasının aydınlatılması için en iyi hesaplanan konuyu irdeliyor –yani mutlu bir yaşam sağlamak için ahlakın bir başına yeterli olduğunu gösteriyor. Bunun ardından ilgili tüm konuları kapsayan üç ciltlik *Tanrıların Doğası* [*De natura deorum*] adlı eseri tamamladım. Bununla yeteri kadar ilgilendikten sonra şu an üzerinde çalışmakta olduğum *Kehanet Üzerine* [*De divinatione*] adlı esere başladım. *Kader Hakkında* [*De fato*] adlı kitabı da bunlara kattığımda bütün alan tatmin edici bir biçimde incelenmiş olacak.”⁴

Cicero bu külliyyatın men edildiği kamusal hayata bir alternatif olduğu konusunda açık davranır. *Kehanet Hakkında*’da şöyle yazar: “Kitaplarım aracılığıyla Senato’ya ve halka sesleniyorum. Felsefenin siyasi faaliyetin yerine geçtiği görüşünü kabullendim.”⁵ Felsefenin topluluk önünde konuşma sanatı eğitiminin başlıca unsuru olduğuna ve Cumhuriyet’in çöküşünün devlet adamlarının ahlaki değerleri hal ve hareketlerine uygulayamamasının kanıtı olduğuna daima

inanmıştı. Bu çoktandır devam eden konuyu geliştirmek yurduna verebileceği son hediye idi.

Elimize ulaşan parçalarından bir sonuca varılacak olursa *Hortensius* adlı eserin amacı felsefenin kullanımını belirlemektir. 60'ların sonlarında bir tartışma olarak işlenmektedir ve Hortensius ile Cicero'nun kendisinin de aralarında bulunduğu konuşmacılar zamanının önde gelen dört şahsıdır. Şiir, tarih ve hitabet savunmalarını içermektedir. Hortensius birçok filozofun yetersizliklerine hücum etti ve Epikürosçuluğun bakış açısına kuvvetli bir hamle yaptı. Cicero felsefe adına güçlü bir özür dileyerek cevap verdi. Gerçeğin peşinde koşan umutla yolculuk eder dedi ama asla varamayacaktı. Cicero, Atina'ya ilk ziyareti esnasında edindiği bilginin olanağına yönelik şüphecilikliğini sürdürdü. Yunan bilge Pythagoras'ın mistik fikirlerine duyulan ilginin şimdiki dirilmesinden ödünç aldığı reenkarnasyon imasıyla tartışmayı kapattı. Bir insanın ruhu ne kadar safsa, gelecekteki yaşamların yaklaşan döngüsünden kaçma ihtimali o kadar fazladır.

Cicero, MÖ 46 yılının sonbaharında *Akademik Tezler* (*Academica*) üzerine çalışmaya başladı ve bir sonraki yaz geldiğinde hâlâ çalışmayı sürdürüyordu. *Akademik Tezler*, konuları *Hortensius*'un farklı bilgi teorilerinden çok daha ayrıntılı inceleyen epistemolojik bir araştırmaydı. Sonraki yüzyılda yazan Plinius'a göre diyalog Cicero'nun Puteoli'deki villasında yazılmıştı. Çevre ve karakterler aslen *Hortensius*'takiyle aynıydı, ama kitap bittiğinde yazarı "Konunun böylesi absürtlükleri hayal dahi etmesi beklenmeyen karakterlere uymadığından"⁶ kaygılanıyordu. Sorun yeni arkadaşı Varro'nun diyaloglarından birinde yer almak istediğini öğrendiğinde çözüldü, ancak Cicero'nun çürütmeyi sürdüreceği fikirleri temsil etmeyi kabullenmekten tamamen emin değildi. Böylece eser kendi günlerine kadar ilerletilmiştir ve diğer konuşmacılar olarak da kendisi ve Atticus eklenmiştir. İlk versiyonun yalnızca birinci cildi (*Lucullus* olarak adlandırılıyor) ve ikincisinin de bir parçası günümüze ulaşmıştır.

Academik Tezler, Platon tarafından kurulan ve yüzyıllar boyunca ardılları tarafından geliştirilen felsefe okulu Akademia'nın

öğretilerinin evrimi hakkında kapsamlı bir açıklama sundu. Yeni Akademi Cicero'nun zamanında büyüdü. MÖ 2. yüzyılın önde gelen isimlerinden Karneades kesinliğe karşı olasılığa ağırlık veren şüphecî bir tavrı benimsedi. Cicero kendisine bu bakış açısını savunma görevini verdi.

Ayrıca Varro karakterinin ağızından söze döktüğü iki eleştiriye yanıt vererek bütün tasarısını haklı gösterme fırsatını elde etti: Varro'nun ilk eleştirisi Yunan felsefesiyle ciddi biçimde ilgilenen kimseler özgün yazarlara bakabilir ve ikincisiyse Latin dili felsefe açısından gerekli teknik terminolojiden yoksundur, oldu. Bu eleştirilere karşı çıkmak için Cicero Latin şiirinin aşırı derecede Yunan örneklerinden etkilenmiş olmasına rağmen okunduğunu ve beğenildiğini öne sürdü. Latince, Yunancadan daha zengin bir dildi, ama kabul gören bir felsefî terminolojiye ihtiyaç duyduğu da bir gerçektir. Bu tam olarak üretmeye niyetlendiği şeydi.

Gelecek nesiller bu savunmayı ziyadesiyle haklı çıkardılar. Latincenin dezavantajları olmasına karşın Cicero biraz da olsa kapsamını genişletmeyi başardı. Yarattığı bazı kavramlar ölümünden sonra uzun bir süre hayatta kaldı –mesela *qualitas*, *moralis* ve *essentia* kavramları günümüzdeki nitelik, ahlak ve öz kavramlarının öncülleridir.

Dizideki bir sonraki diyalog olan *İyiliğin ve Kötülüğün Sınırları* (*De finibus bonorum et malorum*), *Akademik Tezler* ile aşağı yukarı aynı zamanlarda yazıldı. Önsözde Cicero sadece bir çevirmen olmadığını, bununla birlikte konunun özünde yatan şeyi kendi kelimeleriyle ifade etmeye çalıştığını söyler. Yerinde bir iddiadır. Cicero gerçekten de bir mütercimden ve hatta üst düzey nitelikli bir gazeteciden daha fazlasıydı. Tüm hayatı boyunca felsefe okudu ve onunla rahat hissetti. Başka insanların fikirlerinin kendi hayat tecrübesini edindiği alanda büyümesinin olgun bir sentezini sunmaktadır. Onun yorumlamaları düşünölmekle kalmaz derinden de hissedilir.

Bütün halde günümüze ulaşan kitabın farklı bölömlerine kabaca çağdaş salıneler verilmiştir: MÖ 50 Cicero'nun Cumae'daki villası, 52 Tusculum ve büyük turu esnasında Atina. Kitapta Epikürosçuluk ve

Stoacılık incelenir ve reddedilir. Acının yokluğu açısından en büyük iyinin haz olduğunu öne süren ve basit, erdemli ve yansız bir yaşamı savunan Epikuros destekçisine Cicero bahsettiği şeyin geleneksel manada haz olmadığı cevabını verir. Ayrıca arzularını yararcı kıstaslarla değerlendiren insanın mutluluğu en sağlam biçimde ele aldığı görüşünü utanç verici bularak reddeder.

Epikurosçular “Hoş olduğu için iyidir” derse, Stoacılar “İyi olduğu için hoştur” cevabını verir. Bu eserde Cato’ya Cicero’nun insanlığın düşük yeteneklerini yeteri kadar hesaba katmamakla çürüttüğü, erdemin doğal olarak arzuladığımız şey olduğunu savunan Stoacı görüşü temsil etme rolü verildi. Cicero eğer kabul edildiği gibi acı bir musibetse erdemin muhakkak mutluluk üretmeyeceğini öne sürer. *İyiliğin ve Kötülüğün Sınırları* temkinli derecede iyimser bir ifadeyle sona erer; erdem her şeyden ağır basar ve iyi bir adam son derece mutlu olmasa bile ortalamaya bakıldığında mutludur.

Tusculum Tartışmaları (*Tusculanae disputationes*) Cicero’nun Tullia’nın ölümünün verdiği depresyondan çıkmaya başladığı MÖ 45 yılının yaz ayında yazıldı. Biçim yine Cicero’nun çok sevdiği Tusculum’daki villasında geçen bir diyalogdur. Sadece M ve A baş harfleriyle iki konuşmacı belirlenmiştir; M ve A harfleri ya Marcus ve Atticus ya da *Magister* (Usta) ve *Adulescens* (Genç) anlamına gelmektedir. Her halükârda en çok konuşmayı M yapmaktadır ve kitap tartışmadan ziyade bir dizi denemedir.

Döngünün önceki kitaplarında iyi yaşamın doğasını inceleyen Cicero şimdi uygulanabilirlik üzerine eğilir. İyi bir hayat nasıl yaşanır? Hem geçmişten hem de kendi zamanından insan davranışlarının pek çok örneğini aktararak bu soruyu yanıtlar. Cato ve Pompeius’un ölümlerinden söz eder ve kederin yararsız olduğunu ve kurtulmak gerektiğini kabullenirken Tullia’ya yönelik duygularını üstü kapalı biçimde aktarır. Esas amacı doğru tutumların ve felsefi bir düşünce tarzının talihsizliği ve ızdırabı bastırabileceğini göstermektir. Ölümün bir kötülük olmadığını, ruh açısından ya bir yer değişimi veya yok oluş olduğunu öne sürer. Fiziksel ızdırabın

fiili bir ehemmiyeti yoktur ve dayanıklılıkla katlanılabilir. Zihinsel ızdırap ve sıkıntı, yas, kıskançlık, şefkat, üzüntü veya bunalımdan hangisinden kaynaklanırsa kaynaklansın iradenin eylemidir ve düşüncelilik, cesaret ve özdenetim yoluyla ortadan kaldırılabilir. Aynı şey aşırı zevk, şehvet ve korku içinde söylenebilir. Cicero, ilerlemenin yolunun kişinin kendisini hayatın kaygılarından ve arzularından uzaklaştırması olduğunu yazdı.

Platon filozofun tüm yaşamının ölüme hazırlık olduğunu söylemiştir. Çünkü ruhu zevkten uzaklaştırdığımızda ölüme hazırlanmak dışında başka ne yaparız –yani bedenden, özel mülkiyetten (bedenin temsilcisi ve hizmetkârı), kamu işlerinden ve her türlü özel işten: Yineliyorum, ruhu kendi huzuruna çağırarak ve bedene olan bağlılığını sonlandırmak dışında ne yapıyoruz? Ve ruhu bedenden ayırmak ölmeyi öğrenmekten başka bir şey midir? Öyleyse bana inanın ve kendimizi bedenlerimizden ayırmaya çalışalım –yani kendimizi ölüm fikrine alıştıralım. Hâlâ hayattayken bu göksel yaşamın bir taklidi olacaktır: Yeryüzündeki zincirlerimizden kurtulduğumuzda ruhlarımız kulvarlarında daha yavaş koşacaktır. Çünkü ete daima mahkûm edilmiş olanlar serbest bırakıldıklarında bile daha yavaş ilerler. Sanki uzun yıllar boyunca kelepçeli kalmış gibiler. Öteki mekâna vardığımızda ancak o zaman yaşayabiliriz. Zira bu yaşam gerçekten de ölümdür ve bunun için yapabileseydim ağlayabilirdim.⁷

Gladyatörün disiplini ve kendisini yakarak cenaze ateşinde kocasına katılan Hint dulun kendini feda etmesi⁸ erdemin acıyı aşabileceğini gösterir. Bu sonuçta Cicero, birkaç ay önce yazdığı *İyiliğin ve Kötülüğün Sınırları* adlı eserinde yapamayacağını sezdiği biçimde uygun bulur, çünkü tuttuğu yasın tüm şiddeti hafifledikçe kendisini zihnin kararlılığıyla nasıl çöküşün eşiğinden sürüklediğini görebiliyordu. *Tanrıların Doğası, Kehanet Üzerine ve Kader Üzerine* dini

⁷ *Suttee* veya *sati* denilen, kocasının ardından kadının kendisini öldürdüğü bir çeşit Hindu geleneği. (ç.n.)

ve teolojik konuları işler. Toplu olarak bu eserler insan surcindeki tanrı algısıyla veya tanrılarla alay eder ve tanrılarının mutlu ama etkisiz biçimde yaşadığını, insani işlerde hiçbir etkilerinin olmadığını öne süren Epikuros'un gizli bir ateist olduğunu iddia eder. Cicero, Stoacı panteizme meyillidir. (Bu Cicero'ya, fiziksel evreni büyük şiirsel ihtişamın paragraflarında kutlama olanağı verir.) Batıl inançları –rüyalar, alametler, astroloji ve çeşitlerini– eleştirir ve Stoacıların geleceğe dair araştırmaların olumsuz olaylardan kaçınmayı mümkün kıldığını öne süren kehanet sanatına veya sahte bilimine olan bağlılıklarına bilhassa öfkelenir. Gelecek ya tesadüfidir, bu durumda hiç kimse hatta bir tanrı bile onu öyle ya da böyle etkileyemez veya kaderdir, bu durumda da önceden edinilen bir bilgi olacağı önleyemez. MÖ 53'te kâhin olarak atandığında Cicero'nun kehanet sanatına inanmasa dahi onaylaması ve doğruluğu olmasa da kamusal yararından ötürü sürdürülmesi gerektiğini düşünmesi şaşırtıcı değildir. Dış etkenler eylemlerimizi etkileyebilirler, ancak kontrol edemezler, zira bu özgür iradenin reddi olur. "Olacağı varsa olur" demek geleceğin önceden belirlenmiş olduğu anlamına gelmez.

MÖ 44 sonbaharında yazdığı Cicero'nun son büyük eseri *Yükümlülükler Üzerine* (*De officiis*) o sıralar Atina'da felsefi çalışmaların ağır havasını soluyan Marcus'a yönelik bir mektup biçimindedir. *İyiliğin ve Kötülüğün Sınırları*'ndaki teorik tartışmaları tamamlayan *Yükümlülükler Üzerine*, Cicero'nun MÖ 2. yüzyıldaki büyük kahramanlarından (ve *Devlet Üzerine* adlı diyalogun kahramanlarından) Scipio Aemilianus'un cemiyetinin üyelerinden Stoacı Filozof Panaitios'un eserini temel almaktadır. İşlevsel bir tasarıma sahiptir ve yazarın kendi yaşam deneyimini aktarır. Cicero'nun kamusal yaşama döndüğü bir dönemde yazılan kitap siyasi faaliyetten uzak duran yurttaşları kınar.

Eser başlıca erdemlerin –bilgelik, adalet, cesaret ve itidal– tartışmalarıyla başlar ve bunlara bağlılığın getirdiği belirli görevleri göstererek devam eder. Cicero'nun ana kaygısı erdem ile insanları doğru davranma yolundan çıkaran kaçınılmaz çıkarlar arasındaki çelişkidir.

Bazen gerçekten neyin doğru olduğunu saptamanın zor olmasına rağmen Roma tarihinden pek çok örnek vererek çelişkinin çoğunlukla yalnızca görünüşten ibaret olduğunu öne sürer. Diğerlerini aşan birincil yükümlülük devlete sadakattir ve Cicero çağdaşlarının sicilini gözden geçirme olanağı elde eder. Kendi zamanının çeşitli siyasetçilerinin –devleti yıkmak için çok çaba sarf eden açgözlü Crassus ve Caesar– davranışlarını bu ilkeyle karşılaştırır ve yetersiz bulur.

Bu eserlerin bütünü hayatının geri kalan kısa süresi boyunca Cicero’nun adını ilkeli ve düşünceliliğini belli eden bir adam olarak halkın gözü önünde tuttu. Gelecek nesiller için Yunan ve Roma felsefesinin başarılarının, kendisini erdemli bir pagan olarak tanımlayan ve sonraki yüzyıllarda Cumhuriyetçi yönetim fikirleriyle ve hümanist ilkelerin yeniden ortaya koyulmasıyla yakından ilgilenmiş Rönesans’ın düşünürlerine, şairlerine esaslı örnekler sunan erken Hristiyan Kilisesi’ne aktarıldığı başlıca araç halini aldı.

Caesar yıllar önce kibirli eski konsülün yazdığı ve fazlasıyla alay edilen “Silahlar yerlerini togalara bıraksın” cümlesine herkesle birlikte gülmüş olabilir. Ama şimdi alışılmış açıklığı ve zengin zihniyle Cicero’nun kendisi adına kazandığı “şanın” doğasını artık çok iyi anlıyordu. Hayatının sonlarına doğru Caesar, Cicero’nun *triumphus*unda bir komutanın giydiğinden daha fazla defne kazandığını, çünkü Cicero’nun yaptığını imparatorluğun sınırlarını genişletmekten çok Roma düşünce yapısının sınırlarını genişletmek anlamına geldiğini belirtmişti.⁸

“NİYE BU SALDIRGANLIK!”

Komplolar ve Tertipler: MÖ 44 Ocak-Mart

⁴İç savaşın MÖ 45'te sona erdiği andan itibaren kayda değer görüş Caesar'ın vazifesinin anayasayı yeniden tesis etmek olduğu konusunda mutabıktı. Düşmanları eline düşüğünde onları affetme politikası ve eski Pompeius destekçilerini yönetimine katmasından ötürü zaferin ilk günlerinde yapacağı şey anayasayı yeniden tesis etmek gibi görünüyordu. Onun merhametinin pek az emsali vardı, zira devlet askeri kuvvetle ele geçirmeye çalışan önceki komutanlar kendilerine muhalif olanları katletmişlerdi. Çoğu insan bu merhametin Caesar'ın zaferinden sonra onun barışık bir topluma dair açık bir görüşü olduğu anlamına geldiğini düşündü.

Muhtemelen öyle de yaptı. Ama aynı zamanda güçlü bir yürütme otoritesinin Senato yönetiminin beceriksiz, rekabetçi idaresinin yerini alması gerektiği konusunda da ikna olmuştu. Kendi iradesini dayatacak aygıtlara sahipti. Bununla birlikte planladığı herhangi bir çözüm kalıcı olacaksa siyasi sınıfın asgari işbirliği elzemdi. Ancak müteveffa Cato'nun damadı ve üvey yeğeni Marcus Iunius Brutus ve MÖ 44 yılının *praetor*u ve Caesar'ın kendisine asla bahşetmediği üst düzey bir askeri komutaya istekli Gaius Cassius Longinus gibi eski düşmanlar Cumhuriyet'i yeniden tesis edeceğine inandıkları sürece onunla çalışmaya isteklilerdi. Caesar'ın böyle bir niyetinin olmadığı netlik kazanınca, ona olan güvenlerini yitirdiler ve desteklerini geri çektiler. Caesar güçlendikçe, daha da yalnız hissediyordu.

Gülümsemelere ve pohpohlanmalara rağmen *Dictator* önde gelen çevrelerde popüler olmadığıнын farkındaydı. Bir keresinde Cicero onu görmeye gelip hemen içeri alınmadığında Caesar şunları söyledi: “Bunca zaman oturup benim müsait oluşumu bekleyen Cicero gibi yüreği geniş birinin bile benim arkadaşım olduğunu varsaymak aptallık olur.”¹ Caesar’a karşı komplonun ilk işaretleri MÖ 44 yılının Mart’ın Ortası’ndan neredeyse tam bir yıl öncesinde –iç savaşın son muharebesi olan Munda’nın ardından– respit edilebilir. Savaşın sonucuyla ilgili haberler Roma’ya ulaşır ulaşmaz, her türden insan –girişimciler, siyasetçiler ve iş başındaki genç erkekler– seferden dönen orduyla yolda karşılaşmak ve Cumhuriyet’in tartışılmaz efendisinin dikkatini çekmek için Roma’dan ayrıldı. Gallia Transalpina’daki Narbo’da, Caesar’ın üst düzey rütbeli askerlerinden Marcus Antonius, yakın zamanda İspanya valisi olan bir diğer Caesar destekçisi Gaius Trebonius’la rastlaştı.

Trebonius’un sunacak çok ilginç bir teklifi vardı. Antonius’un Caesar’ı öldürmek için bir komploya katılıp katılmayacağını öğrenmek istedi. Antonius bu belli belirsiz seslenişe cevap vermedi. Konuşmanın meşum tarafı komplonun tertip edilip edilmemesinden ziyade Antonius’un bu iddiayı bildirmemesiydi. Gerçek şu ki Caesar’ın en yakın siyasi ortağının onu uyarmak için bir sebep görmemesi, egemen sınıfın hoşnutsuzluğunun güçlü bir kanıtıdır.

Bu siyasi teşebbüsten bir sonuç çıkmadı, ama bunu sonraki aylarda bireylerin ufak gruplar halinde birbirlerinin evinde buluşmaya başlaması izledi ve cinayetin nasıl ve nerede işleneceğine dair birtakım fikirleri tartıştılar. Belki de Forum’a çıkan Kutsal Yol’da saldırıya uğrayabilirdi. Ya da seçim esnasında Campus Martius’ta pusuya düşürülebilirdi. Seçmenler oyların sayıldığı yere akan bir nehrin üzerindeki dar köprüden geçmek zorundaydı. Belki Caesar köprüden aşağı itilebilir ve birden üzerine atlanabilirdi. Bu planların sıkıntısı kamuya açık alanlarda gerçekleşeceği için suikastçıların

* Latince *Idus Martiae*, Mart’ın Ortası anlamına gelmekte olan Caesar’ın öldürüldüğü tarihtir. Caesar öldürülmeden evvel bir kâhin ona “Mart’ın Ortası’na dikkat et” kehanetinde bulunmuştur. (ç.n.)

her zaman saldırıya uğrama ve öldürölme riski bulundurmasıydı. Kısa bir süre için bu gizli konuşmalar hiçbir sonuca varamadı ve rejimin aşırı hareketliliğinin gölgesi altında kaldı.

Önde gelen komploculardan birisi Gaius Cassius Longinus'du. Quaestorken Crassus'un Carrhae'da ölmesinin ardından Syria'nın sorumluluğunu üstlendi ve Cicero komşu Kilikya eyaletinin valisiyken MÖ 51'de Parthlara karşı askeri bir başarı elde etti. Öfkeli bir adamdı, kinini kolayca unutmazdı ve kendisi değil de Brutus bir terfi kazandığında Brutus'la bir süre araları açıldı. Çağdaşları Caesar'a ilkesel nedenlerden çok kişisel nedenlerle muhalefet yaptığı kanaatindeydi. Plutarkhos'a göre Cassius, iç savaş esnasında Roma'da sahneye koymakla mükellef olduğu oyunlarda kullanılmak üzere edindiği bir dizi aslanı Ceasar görüp de onlara kendi amaçları için el koyduğunda öfkelen-di.

Buna karşın Cassius'un uzun süredir zalim yönetime karşı derinden bir nefret hissettiğine dair kanıtlar mevcuttur: Çocukken Sulla'nın oğlu Faustus'la aynı okula gitmişti. Faustus her şeye kadir babası hakkında böbürlendiğinde, Cassius öfkesini kontrol edemedi ve onu dövdü. İki çocuk Sulla'nın subaylarından Pompeius tarafından konuya dair sorgulandı ve Cassius'un pişmanlık duymadığı bildirildi. Faustus'a şöyle dedi: "Hadi Faustus, daha önce beni kızdıran şeyi bu adamın önünde tekrar etmeye cüret et de yüzünü bir kere daha dağıtayım!"²

Yavaş yavaş daha fazla insan Caesar'a yönelik komploya dahil oldu ve sonunda en az 60 kişi komploya karıştı. Saikleri farklıydı. İlkeli Tiran Katilleri veya kendilerini adlandırdıkları üzere Özgürlük Savaşçıları (*liberatores*) kisvesi altında hareket eden bazıları iç savaş esnasında ailelerinin ve arkadaşlarının ölümlerine içerle-mişti. Birkaçı için *Dictator*'un merhameti ve cömertliği tahammül edilemeyecek kadar aşırıydı, bu onların onur duygularına fazlasıyla bir hareketti. Ötekilerse önde gelen komplocuların siyasi ve toplumsal statülerinden etkilendi; özellikle de atalarından biri yüzyıllar önce monarşiye karşı meşhur bir ayaklanmaya öncülük etmiş olan Marcus Brutus, komplo teşebbüsüne saygınlık katmada son derece

etkileyiciydi. Bunlar dışında ayrıca Caesar için epeydir çalışan ve yeteri kadar mükâfatlandırılmadıklarını düşünenler vardı.

Bu esnada rejim kendisini sağlamlaştırmayı sürdürdü. Caesar'ın üzerine onurlar yağdırıldı ve şehrin her yanında heykelleri görülmeye başlandı. Fildişi heykeli oyunlardaki geçit esnasında tanrılarınıkiyle beraber taşındı. Bir diğeri Forum'daki Roma'nın ilk kralı Romulus'un Tapınağı'na "Yenilmez Tanrı'ya" ithafıyla dikildi. Tasviri Roma hisarı Capitolum'a, Roma'nın eski krallarının yanına da yerleştirildi.

Caesar göstermek istediği yeni uyum ruhunun bir ifadesi olarak Pompeius ve bir zamanlar diğer siyasi rakiplerinin heykellerini eski yerlerine diktirdi. Cicero'nun bu an için bir nüktesi vardır: "Bu yüce gönüllü hareketiyle Pompeius'un heykellerini dikmekle kalmadı, kendi heykellerinin de dikildikleri yerde kalmasını güvence altına aldı."³ MÖ 45 yılının sonlarına doğru, kendilerine ilahi statü vermeyi süregelen bir adet olarak gören Asia Minor'un Hellenistik monarşilerine rahatsız edici derecede benzer hatlarla Caesar'ın tanrılaştığını duyuran bir dizi onur bahşedildi.

Crassus'un MÖ 53 yılındaki mağlubiyeti ve ölümünün intikamını almak için Caesar'ın yöneteceği Parthlara yönelik 16 lejyon gücündeki devasa seferin planları tamamlanmak üzereydi. MÖ 44 Mart'ının ortalarında yola çıkacaktı ve Roma'dan üç yıl kadar uzak kalacaktı. Yokluğunda göreve gelecek konsüllerin erkenden seçilmesini ayarlardı. *Dictator*'un iç siyasete yönelik ilgisizliği ve Cumhuriyet kurumlarının yenilenmesinin bundan daha açık biçimde gösterilmesi zordur.

31 Aralık'ta konsüllerden birisi öldü ve o esnada öteki birtakım memuriyetler için seçimler yapılırken birkaç saat içinde Caesar kendisine Galya'da hizmet etmiş olan *homo novus* Gaius Caninius Rebilus'u ölen konsülün halefi olarak seçilmesini zorladı. Bu yaptığı konsüllüğü destekçisi için ucuz bir ödül olarak kullanmaktı. Kamuoyu sinirlendi. Yeni konsüle Forum'a kadar eşlik etmek

için destekçi kalabalığı hazırlandığında Cicero şunları söyledi: "İlerlemeye başlasak iyi olacak, öteki türlü biz oraya varmadan o kovulmuş olacak."⁴

Yeni yılın şafağı atarken, şehrin ruh hali kararmıştı. Hasar veren pek çok söylenti harıl harıl yayılıyordu: Caesar'ın Mısır'ı imparatorluğunun merkezi olarak tesis edeceği ve şu an başkentin hemen dışında gösterişli, Romalılara yaraşmayan biçimde yaşayan metresi Mısır Kraliçesi Kleopatra'yla birlikte yöneteceği veya daha da mantıksız bir biçimde Troia'nın imparatorluğun yeni başkenti olacağı. Bu hikâyeler Caesar Asia Minor'a gittiğinde Roma'nın nasıl yönetileceğine dair büsbütün rasyonel olan bir kaygının çarpık yankılarından biraz daha fazlasıydı.

Caesar kendisine yaltaklanan senatörler arasında ona karşı bir görüş oluşturabilmek için bilinçli bir amaçla gitgide daha fantastik onurların verilmesini tavsiye edenlerin bulunduğundan kuşku duymaya başlamış olabilir. Ömür boyu *dictator* unvanını üstlenip üstlenmemek konusunda birtakım tereddütler yaşadı, en nihayetinde şubat ayının başında bu unvanı üstlenmeye karar verdi. Buna yönelik çok sayıda öfkeli görüş oluştu, *dictatorluk* memura olağanüstü hal ile başa çıkabilmesi için kısa bir süreliğine geçici yetkiler veren üst düzey bir atamaydı ve nadiren altı aylık bir süreyi aşardı.

Caesar'ın kararı Cumhuriyetçiler tarafından resmi monarşinin açıkça ilk adımı olarak çok kötü bir alamet gibi görüldü. Komploculardan bazıları kötü hissiyatı kıskırtmak isteyerek onu halk arasında kral olarak selamlamaya başladı. Heykellerinden birine gizlice *diadem* (kraliyeti simgeleyen, başın etrafına giyilen bir şerit) taktılar. İki *tribunus* görünüşe göre Caesar kızdığından dolayı bunu kaldırdı. Bir süre sonra Albani Dağı'ndaki katıldığı bir festivalden dönerken bazı adamlar onu yine kral diye selamladı. "Benim adım Caesar, Kral değil"⁵ diye karşılık verdi. Aynı *tribunus*lar kral kelimesini ilk haykıran adama karşı dava açtı. Bu Caesar'ı oldukça sinirlendirdi ve sonrasında *tribunus*lar konuşma özgürlüklerinin tehdit altında olduğuna dair bir beyan verince gayri resmi

bir biçimde memurluktan azledildiler. Olay Caesar'ın gerçekten de monarşiyi kurmak istediğini gösterebilir. Ancak birkaç gün sonra meydana gelen bir olayı doğruladığı görünen daha makul ve daha az kötü niyetli bir yorum daha mevcuttur.

MÖ 44 yılının 15 Şubat'ında Lupercalia bayramı düzenlendi –yılın başına doğru toplumsal düzenin yenilendiğini sembolize eden tuhaf bir ayindi. Luperci, her yıl şehir boyunca keçi derisinden peştamallar dışında bir şeyler giymeden çıplak olarak koşan ve iyi ailelerden gelen genç adamlardan oluşan bir rahipler heyetidir. Şiddetle bir arada tutulan ve ilkel bir toplulukta yaşayan kurt-adamları temsil etmekteydiler.

Caesar Forum'daki konuşmacılar platformundaki yaldızlı sahnesinden izleyerek bu egzotik etkinliğe iştirak etti. Tören keçilerin ve bir köpeğin kurban edilmesiyle açıldı, kanları iki gencin alınna sürüldü. Sonrasında alınlarına bulaşan kan süte batırılmış yünle silindi, ardından Luperci kurbanların kana bulanmış derilerini giydi. Luperci açısından kutsal olan bir mağarayı arındırmak için Palatinus Tepesi etrafında koşmadan evvel tıka basa yiyip içti. Taze yüzülmüş hayvan derisinden şeritleri savurdular ve kamçının bir dokunuşunun kendilerini kısırlıktan kurtaracağı inancıyla yollarına çıkan çocuksuz kadınlara saldırdılar.

Şimdilerde 30'lu yaşlarının sonlarında ve rol için biraz yaşlı olan Antonius koşucuların arasındaydı, ama kayış taşımak yerine, elinde defne çelengiyle çevrelenen bir diadem tutmaktaydı. Yan yana koştuklarından bazıları Antonius'u diademi Caesar'ın ayaklarının dibine koyabilmesi için havaya kaldırdı. Kalabalığın sesi Caesar'ın bununla taçlanması gerektiğini haykırdı. Cassius komploculardan bir başkası olan Publius Servilius Casca'yla birlikte diademi aldı ve Caesar'ın dizine koydu. *Dictator* diademi takmayı reddettiğini belirten bir hareket yaptı ve kalabalıktan tezahüratlar yükseldi. Ardından

* *Lupercus*'un çoğul hali. (ç.n.)

Antonius, bu kez muhtemelen konuşmacılar kürsüsüne doğru tekrar koştu ve diademi Caesar'ın başına taktı. Antonius "Halk benim aracılığım ile bunu size takdim ediyor"⁶ dedi ve Caesar "Romalıların kralı sadece Iuppiter'dir" diye karşılık verdi. Diademi başından derhal çıkardı ve kalabalığa fırlattı, arka sıradakiler alkışladı, ama ön sıradaki insanlar kabullenmesi ve Halk'ın iradesine direnmemesi gerektiğini bağırdı. Erken döneme tarihlendirilen bir kaynak bu "pandomimin" her reddedişte çıkan alkışlarla sürüp gittiğinden söz ediyor. Tümüyle rahatsız olmuş görünen Caesar ayağa kalktı ve togasının önünü açtı, boğazını kesmek isteyen herhangi birinin bunu yapabileceğini söyledi.

Sonunda Antonius diademi aldı ve Capitolium'daki Iuppiter Tapınağı'na gönderdi. O yılın Lupercalia için arşivlerdeki resmi kaydı şöyledir: "Konsül Marcus Antonius, Halk'ın emriyle Ömür Boyu *Dictator* Gaius Caesar'a krallığı sundu: Caesar gönülsüzdü."⁷

Olayın önceden planlanmış olduğunu her türlü işaret açık ediyor. Cicero'nun daha sonra Antonius'a belirttiği gibi: "Diadem nereden geldi?"⁸ Sokakta alabileceğiniz türden bir şey değildi. Onu evden getirmişsin." Antonius'un doğaçlama yapmaya cüret etmesi veya Caesar'ın bilgisi dahilinde olmadan bu tür bir tuzak kurması pek olası değildir ve yönetimin halkın hissiyatının gerçek ahvalinden bihaber olması da eşit derecede mantıksız görünmektedir.

Ne olursa olsun Caesar giderek artan söylentilerin önünün kesilmesi gerektiğine karar verdi. Belki de bu denli fazla onuru kabul etmenin düşüncesizliğine karşı akıllanmaya başlamıştı. Yaklaşan Parth seferinin arifesinde hararetli siyasal iklimin durulması elzemdi. Lupercalia, "spontane" bir talepte bulunmak ve sonrasında da kati surette geri çevirmek için sansasyonel bir fırsat sundu. Rejimin bilinen veya farz edilen iki muhalifinin (ve komplocusunun) bu zırvaya aktif katılımını gözlemlemek (konuyu ele alan en eski kaynaklardan olan ve hayatının bir döneminde Antonius ve Kleopatra'nın evinde öğretmenlik yapmış Damascuslu Nikolaos'a göre) etkileyicidir. Olay yerindeki mevcudiyetleri söylentileri bütünüyle ortadan

kaldırmayı amaçlayan bir gösteriye geniş bir siyasi görüş katma niyetini ima edebilir.

Manevra başarısızlıkla sonuçlandı. Kalabalıktaki şakşakçılar “taçlanmayı” reddetmek yerine destekleseydi ne olurdu, diye merak etti şüpheciler. Şüpheci ve kinik anayasacılar o zaman ne olacağından emin olabilirler miydi? Komploculara gelince, Lupercalia onların korkularını dindirmeye hiçbir etki etmedi. Bir şey olur olmaz zihinlerini ona odakladılar ve bu onları hızlandırdı. Muhtemelen hoşnutsuzlardan oluşan gelişmemiş bir grup veya gruplar açıkça belirlenmiş bir komplo etrafında bir araya geldiler. Bu noktada Cassius’un komplocuların en ünlü üyesi Marcus Brutus’u aralarına katmış olması olasıdır.

Neredeyse bir sene kadar sonra Antonius’u bir konuşmasında hedef alan Cicero, “Onu Lupercalia’da sen öldürdün, sen” dedi. Bu canlı abartı bir hakikat tohumu da barındırıyordu: Halkın önünde yapılan bir krallık teklifi bir manada Caesar’ın ölüm fermanıydı.

Bu sıralarda görünüşe göre önemsiz bir yanlış anlama da kötü bir izlenim bıraktı. Caesar yeni açılan Iulius Forum’undaki Venus Tapınağı’nın girişinde otururken çeşitli kişilere inşaat taahhüdü veriyordu. Bir senatör delegesi seçildiği bütün onurların resmi bir kaydını sunmak için bir komisyonla birlikte bahsi geçen yere geldi. Ne yazık ki *Dictator* o tarafa bakmıyordu ve onları muhtemelen fark etmedi. İçlerinden birisi burada olduklarını belli edene kadar Caesar inşaat işleriyle meşguliyetini sürdürdü. Ancak o zaman elindeki kâğıtları bir kenara bırakarak senatörleri kabul etti, ama ek bir nezaket eksikliği yaparak ayağa kalkmayı es geçti. Kuşkusuz bunun bir gaf olduğunun farkına varmıştı, zira arkadaşları kısa bir süre sonra bir ishal krizi yüzünden ayağa kalkamadığını söyledi.¹⁰

Caesar’ın geleceğe yönelik gerçek siyasi amaçları neydi? Bugün bundan emin olmak güç ve çağdaşları dahi bu soruya bir cevap bulmakta zorlanmıştı. Bunun nedeni Caesar’ın kendisinin hangi yoldan gideceğinden emin olmaması olabilir. Her halükârda resmi bir

monarşi iddiasının mevzu bahis olmadığını kabullendi. Ömür boyu *dictator*luk onu anayasal normlar içerisinde tutarak aşağı yukarı istediğini verdi. Şunları söyledi: "Krallığı yasadışı olarak üstlenmekten-se konsüllüğü yasal bir biçimde sürdürmeyi yeğlerim."¹¹ Aynı ilke *dictator*luk için de kullanılabilirdi ve bu muhtemelen konuya dair onun hakiki görüşüydü.

Caesar'ın ruh hali sıkıydı. Sağlığı bozuluyordu. (Yaşlandıkça epilepsi krizlerinin daha sık hale geldiği ve baş ağrılarından ve kâbuslarından muzdarip olduğu aktarılmaktadır.) Kendisini hedef alan komp-lolardan ve gizli gece buluşmalarından haberdar oldu, ama bunlardan haberdar olduğunu duyurmak dışında bir şey yapmadı. Brutus'un kendisine karşı komplo düzenlediği konusunda uyarılınca Caesar vü-cuduna dokundu ve "Brutus bu deri parçası için bekleyecek"¹² dedi. Bir başka olayda öncekine göre daha az neşeli bir bakış açısına sahipti. Dolabella ve Antonius'un devrim planladıkları bildirildiğinde şöyle dedi: "Beni şişman ve uzun saçlı olanlar değil, solgun ve zayıf olanlar kaygılandırıyor"¹³ –Brutus ve Cassius'u kast etmekteydi.

Dictator daimi eşlikçisi olan silahlı İspanyol birliklerinin yanı sıra kendisine verilen oylarla elde ettiği senatör korumalarını da dağıttı. Herkesin arasına açık ve korumasız bir biçimde karıştı. İspanyolları yeniden tutması tavsiye edildiğinde şunları söyledi: "Sürekli müdafaa altında kalmaktan daha kötü bir kader yoktur, zira bu daima kork-tuğunuz anlamına gelir."¹⁴ Kararı muhtemelen muhalefeti küçümse-meyle olduğu kadar popülerlik elde etme arzusuyla da gerekçelen-dirildi. "Başıma bir şey gelirse, Roma barışın tadını çıkaramayacak. Bir öncekinden çok daha kötü koşullarda yeni bir iç savaş patlak ve-recek."¹⁵ Yakınları onun uzun yaşama arzusunu yitirdiğini fark etti.

Caesar'ın herhangi bir uzlaşma emaresi göstermek konusundaki tereddüdü ve gücü başkalarıyla paylaşmayı reddetmesi, yönetimin pek çok önde gelen üyesinin liderlerini öldürmek için komploya katıldığı gerçeğini açıklıyor. Aralarında o an her ikisi de praetor olan Cassius ve çok güvenilen Marcus Brutus dışında MÖ 42 yılında konsül olacak Decimus Iunius Brutus (Marcus'un uzaktan akrabası)

da vardı. Şimdi konsül olan Marcus Antonius'un Trebonius'la yaptığı konuşma hakkındaki devam eden sessizliği kelimelerden daha yüksek sesle konuşmaktadır. Suikast için son planlar masaya yatırılırken, komplocular Antonius'a ne yapacakları üzerine biraz kafa yordular. Esasen potansiyel bir sempatizan olarak görülmesi onun Caesar'ın yanında bir diğer hedef olmasını önleyen şeydi. Bununla birlikte Cassius onun da Caesar'la birlikte öldürülmesi gerektiğini savundu: "Fiziksel açıdan kuvvetli bir adamdı ve *Dictator*'a yardım etmek için müdahale edebilirdi. Ayrıca o ve Caesar eş konsüllerdi ve suikastın ardından üst düzey yetkili olacaktı. Yoldan çekilecek olursa, Brutus ve Cassius praetor olarak yönetimin sorumluluğunu resmi olarak üstlenebilirlerdi. Brutus aynı fikirde değildi: Bir tiranı öldürmek başka bir şey, yasal olarak atanmış bir konsülü öldürmekse tamamen başka bir şeydi. Sonunda Trebonius'un toplantıdan önce önemli bir anda Antonius'u oradan ayırarak alıkoyması ve konuşmayla meşgul etmesi konusunda karar verdiler.

MÖ 44 yılının ilk üç ayı boyunca Roma siyasetinde büyük bir sadeleşme meydana geldi. Bir yanda Caesar *optimates* sınıfına egemenliğini kabullendirmekte başarısız olduğunu ve otoritesini daha da konsolide ettiğini anladı. Diğer yandaysa *optimates* sınıfı Cumhuriyet'in restorasyonu konusunda nihayet umutlarını yitirdi. Her iki taraf da bu açmazdan Caesar'ın sahneden çekilmesi dışında bir çıkış yolu göremedi –Brutus ve Cassius'a göre kalıcı, Caesar'ın bakış açısından geçici bir çıkış yolu. Kendince ilerleyen Parth seferi Caesar'ın başarısızlığının onaylanmasıydı. Ancak başarılacaktı, gitmesi gerekiyordu.

Suikastın uğursuz 15 Mart günü Senato'nun Pompeius Tiyatrosu'nda gerçekleştireceği toplantıda yapılmasına yönelik kesin karar kısa süre içinde alındı. Bu tercih kontrollü bir ortam sunmaktaydı ve suikast tamamlanınca komplocular yaptıkları şeyi denklerine o anda izah edebilirlerdi.

Seçilen tarih tatil gününe denk geldiğinden, günün ilerleyen saatlerinde tiyatrodaki bir gladyatör gösterisi düzenlenecekti. Praetor Brutus, suikastın ardından işler yolunda gitmezse bu konuda yararı

olabilecek gladyatörlerden sorumluydu. Prova ve eğitim çalışması bahanesiyle tiyatro civarına getirilebilecek kuvvetli bir gladyatör kıtası toplandı. Bu tedbirin iyi bir gerekçesi vardı. Şehrin sınırlarının hemen dışındaki Tiber Nehri üzerindeki bir adada *magister equitum* ve *Dictator*'un resmi yardımcısı Marcus Aemilius Lepidus'un komutasındaki Caesar'a sadık bir ordu kamp kurdu. Taş bir köprü adayı şehre bağlıyordu ve askerlerin Roma'ya girmesi yasak olmasına rağmen, Lepidus'un herhangi bir sorunu ortadan kaldırmak için şehre ilerlemesi oldukça olasıydı.

15 Mart'a dek komploya dair bilgi sızdırılmaya devam etti. Caesar yaşadığı *domus publicada*n sabah vakitlerinde çıkar çıkmaz olan bitene dair birtakım şeyler duymuş bir aile üyesi edindiği bilgileri aktarmak için koşarak binaya girdi. Teşebbüsün tarihini ve saatini bilmediğinden Caesar'ın üçüncü eşi Calpurnia'ya sadece acil bir iş için Caesar'ı görmesi gerektiğini söyledi. Caesar'ın dönüşünü beklemek için oturdu.

Brutus ve Cassius diğer senatörlerle birlikte etrafta durarak Caesar'ın gelişini beklerken Popilius Laenas adında birisi yanlarına geldi. "Aklınızdaki şeyin gerçekleşmesi için size dua ederek katılıyorum"¹⁶ dedi. "Geciktirmemenizi temenni ediyorum, zira halk bundan söz ediyor." Son anda bir felsefe öğretmeni olan Artemidorus, Caesar toplantı salonuna girerken ona doğru ilerlemeye başladı. Brutus'un eski bir eğitimci ve hâlâ arkadaşlarından biri olarak komploya dair bütün ayrıntılara hâkimdi. *Dictator*'u öldürme planının kısa bir özetini yazmıştı ve olan biteni açıklamaya kararlıydı. Artemidorus dilekçe veren kalabalıktan sadece birisiydi ve Caesar'ın eline tutuşturulan her kâğıdı kabul ettiğini ve derhal yardımcılardan birine teslim ettiğini fark etti. Plutarkhos'a göre Artemidorus şöyle yakarmıştı: "Bunu oku Caesar, hızlıca ve kendi başına oku. Bunun mühim olduğu ve şahsen seni ilgilendirdiği konusunda seni temin ediyorum."

Caesar belgeyi aldı ve birkaç kere onu doğrudan inceliyormuş gibi görüldüğünde kendisiyle konuşmak için gelen insanlar belgeyi incelemesine mani oldu. En sonunda Senato'ya katılmak için

kapıdan girdiğinde elinde tuttuğu tek kâğıt buydu. Suikastın başarisı kıl payıyla kazanılmıştı.

Bağlılıklarının ve dayanışmalarının bir işareti olarak bütün komplocuların kurbanlarını bıçaklamaya çalışması gerektiğine yönelik bir algı vardı. Sonuç olarak itiş kakış esnasında pek çok kişi kazayla birbirlerini yaraladı ve pek az kişinin can alıcı yara verebilme olanağı oldu. Daha sonra yapılan bir otopsi yalnızca bir yaranın –ikincisinin, Publius Servilius Casca’nın kardeşinin yan taraftan açtığı yaranın– ölümcül olduğunu ortaya koydu.

Telaşlı, kanlı yakın dövüşe tanıklık etmiş olan biten izleyen senatörlerden hiçbiri oyalanacak vaziyette değildi. Bir senatörün “Tirana yeterince el pençe divan duruldu”¹⁷ diyecek kadar uzun kalmasına karşın, Brutus bıçağını salonun ortasına doğru savurup Cicero’ya “özgürlüğünü yeniden edindiği” için tebriklerini iletirken bağırırdığı sırada kapılara doğru gürültülü bir koşuşturma hâkimdi. Cicero bu kaçanlar arasındaydı.

Antonius dışarıdaki revakta Trebonius’la sohbet ederken olan biteni çabucak anladı. (Belki de Trebonius ona söyledi.) Bir köle kırlığına girip gizlendi. Appianos, Caesar’ın resmi lictorlarının kaçtığını ve kısa bir süre sonra ölü *Dictator*’un bir başına kaldığını aktarır. Cesedi birkaç saat boyunca el değmeden öylece durdu.

Suikastçılar kalkan vazifesi görmesi için togalarını kollarına sardılar ve ellerinde kana bulanmış kılıçlarıyla bir tiranı ve kralı öldürdüklerini haykırarak açıklığa koştular. İçlerinden birisi mızrağın ucuna taktığı bir özgürlük başlığını (azatlı kölelerin giydiği bir takke) taşıyordu. Anı yaşamaya karar veren bir avuç senatör onlara dahil oldu. Aralarında *Dictator*’un eski yardımcı konsülü ve ümit ettiği üzere şimdiki konsül genç Dolabella da vardı. (Bu konuda yanılıyordu, çünkü ataması için daha sonra verilecek resmi bir onay gerekiyordu.)

Paniğin yayılması uzun sürmedi. Tiyatro ve çevresinde izdiham yaratan halk mensupları “Kaçın. Kapılarınızı sürgüleyin. Kapılarınızı sürgüleyin” diye bağırды. Komplocuları gladyatörleri ve bazı hizmetkârları izledi, Campus Martius’tan Forum’a doğru

ilerlerken hâlâ Cicero'ya bağıyorlardı. Olan biten veya en azından korkunç bir şeyin olduğu haberi süratle yayıldı. Nikolaos bunu şöyle yorumladı: "Şehir düşman tarafından ele geçirilmiş izlenimi veriyordu."¹⁸

Brutus ve beraberindekiler Forum'daki yığınları sakinleştirmek için ellerinden geleni yaptılar, ama yapabilecekleri pek az şey vardı. Bu yüzden herhangi bir saldırıyı alt edebilecekleri Capitolum Tepesi'ne tırmandılar. Soluklanıp bir sonraki hamlelerini planlayabildiler. Günün ilerleyen saatlerinde Forum'dan geçen küçük, üzgün bir alayı görebildiler. Caesar'ın maiyetinden kaçmayan üç köle çocuk *Dictator*'un tahtırevanına yükledikleri cesedi eve taşıyorlardı. Ceset sokaklardan geçerken damlarda duran insanların feryatlarıyla karşılandı. Tahtırevanın perdelerini geriye çektiler; ölü adamın yüzünün kan içerisinde olduğu ve kollarının sarktığı görülebiliyordu. Ceset Forum'a geldiğinde ve Capitolum'dan meydanın en uzak köşesindeki *domus publica*'ya götürüldüğünde Calpurnia ve ağlayan kadınlarla köleler onu karşılamak için dışarı çıktı.

Halkın ruh hali yavaş yavaş sakinleşti, başka ölümlerin ve yağmanın olmayacağı anlaşılmaya başladı. Öğleden sonra Brutus Halk'a seslenmek için Forum'a indi. Bunu yapmadan evvel buna uygun iyi niyetli bir dinleyici kitlesinin Forum'da bulunmasını sağlayacak ayarlamalar yaptı. Bunu yapmak zor olmadı, çünkü kent nüfusunun büyük bir kısmı işsiz ve katılımcılar satın alınabilirdi. Ayrıca Roma, tapınak bölgelerinde ve kutsal alanlarda kamp kurmuş, Caesar'ın İtalya'da ve ülke dışında kurduğu yeni kolonilere gönderilmeyi bekleyen terhis edilmiş kıdemli askerlerle doluydu. Birkaç sestertiusa ek iş yapmaya isteksiz değillerdi.

Forum'dakilerin çoğuna rüşvet verilmiş olması gerçeğine rağmen yapılanları onayladıklarını gösterme cesaretinden yoksundular. Hâlâ yaygın bir şok havası ve belirsizlik vardı. Ancak çoğunluk kendi yararlarına olanın istikrarda bulunduğunu düşünüyordu. İnsanlar krizin barışçıl çözümünü ve katillere yönelik bir affı kabul etmeye istekliydi.

CICERO

Brutus bir önlem daha aldı. O, Cassius ve diğerleri Forum'a vardıklarında, onlara şimdi konsül togası giyen ve etrafı *lictor*larla çevrili Dolabella eşlik etti; bu olaya resmi bir hava kattı ve yönetimin düzenli işlerinin sürdürüldüğünü sezdirdi.

Brutus ve Cassius konuşmalarında zafer gösterisinden kaçındılar. Birbirinden ayrı gerekçelerle hareket ettiklerini, iktidarı ele geçirmek gibi bir hedefleri olmadığını, tek amaçlarının özgürlüğü ve bağımsızlığı korumak olduğunu söylediler. Kalabalık dikkatli ve makul biçimde anlayışlıydı. Diğer konuşmacılar arasında Dolabella ve Caesar'a yönelik hırslı bir biçimde ithamlarda bulunan düşüncesiz bir praetor vardı. Bu kıdemli askerlere çok fazla geldi ve bir aktarıma göre onun konuşmasını bağırarak bastırdılar. Başı öne eğilmiş komplocular geceyi geçirecekleri Capitolium'daki güvenli alana çekildiler. Şehir evlerine dönmeleri için yeteri kadar güvenli değildi.

VELİAHT

Octavianus'un Giriş: MÖ 44 Mart-Aralık

Caesar'ın suikastının ardından gelen iki yıl, Roma tarihinin en iyi kayıt altına alınmış yıllarıdır. Yine de bu hikâyedeki oyuncular daima amaçlarına ihanet etmezler. Olayların baskısı o kadar kafa karıştırıcıydı ki ne istediklerinden emin olsalar bile bunu en iyi nasıl elde edebilecekleri konusunda genellikle bir fikirleri yoktu. Avantajın ne tarafta olduğunu kestirmek zordu. Önlerindeki mücadelelerin olası kazananının geçmişte kendi izahını dayatması gerçeğiyle izahta bulunmaları ayrıca engellenmişti. Kaybedenler hayatlarından daha fazlasını, hikâyelerini yitirdiler.

Brutus, Cassius ve diğer komplocular suikastın ardından hiçbir planlama yapmadıkları için o zamanlar çok eleştirildiler –ve ardından gelen 2 bin yıl boyunca da. Onlara göre Roma'nın derin geçmişini yansıtan öldürme eylemi siyasi bir olaydan ziyade kutsal bir ritüeldi. Geleneksel olarak askerlerin mart ayında silahlarını temizlemelerine benzer biçimde Cumhuriyet kendisini temizlemişti. Kral cübbesi giymiş bir adam, bir kralın ölüm ızdırabını çekmişti. Taktiksel ayrıntılar sonraya bırakılabilirdi.

Dictator sadece biçimsel anlamda anayasal özellikleri muhafaza etmişti ve Brutus'la dostları Caesar bir kez ortadan kaldırıldıktan sonra hiç kimsenin Cumhuriyet'in yeniden rayına oturmasını ciddi biçimde engellemeye çalışmayacağına kanaat getirdiler. Varsayımları anayasanın işlevlerini basit ve otomatik olarak sürdüreceğiydi.

Senato iktidarın dizginlerini elinde tutmakta çok az güçlük çekecekti. Bu mantıksız bir analiz değildi ve fiiliyatta doğrulandı –şimdilik.

Pek çok şey Antonius'un nasıl davranacağına bağlıydı. Geline nokta bir karakter meselesiydi ve farklı farklı görüşler vardı. Cicero'nun değerlendirmesi genç isyancıyı Curio'nun hayatından çıkardığı zamanla aşağı yukarı aynıydı: İlkesiz ve ahlaksız bir hovardaydı. Bunu o an söylemese de Cicero nisanda "*Idus Martiae* iyi ama yarım kalmış bir eylemdi"¹ görüşünü benimsedi. Yani Antonius efendisiyle birlikte öldürülmeliydi. Daha sonra Cassius'a şunları söyledi: "Ne yazık ki sana beni *Idus Martiae* üzerine olan akşam yemeğine davet etmedin. Sana diyeceğim şu ki arta kalan olmazdı."²

Cassius'un tavsiyesine karşı Brutus, Antonius'un öldürülmesini reddetmişti. Çıkarım yoluyla Antonius'un *Dictator*'un yerini almaya talip olmayı istemeyeceği kanısına varmış olmalı. Brutus muhtemelen haklıydı. Antonius'un Caesar olacak prestiji, yeteneği veya talebi yoktu. Sivri dilli bir gözlemci şunları söyledi: "Caesar'ın dehası [Roma'nın sorunlarına] bir çıkış yolu bulamıyorsa o halde kim bulacak?"³ Antonius'un kesinlikle bir çözümü yoktu.

Şimdi otuzlarının sonlarında olan Antonius sapasağlam ve Cicero'ya göre "bir gladyatör kadar güçlü, yakışıklı" bir adamdı. Önüne gelenle cinsel ilişkiye giriyordu, ayyaştı ve genç bir adamken edindiği kötü arkadaş –aktörler ve fahişeler– edinme düşkünlüğünü koruyordu. İyi bir askerdi ve adamları arasında popülerdi. Dayanıklılığın ve enerjinin muazzam kaynaklarını ancak fırsat sunulduğunda toplayabilirdi. *Dictator*'un yokluğunda İtalya'dan sorumlu olduğu esnadaki baştan savma sicili sivil idare yeteneğinin noksanlığını ortaya koyuyordu. Dürüst bir tarzı vardı ve bir şey söylediğinde ciddi olmaya meyilliydi.

Her halükârda, Antonious anayasal yöntemlere geri dönüşü gerçekten uygun buluyordu ve aklında geleceğe yönelik bir kariyer planı olsaydı Pompeius'u Caesar'dan daha güvenilir bir örnek

olarak görebilirdi. Konsüllüğünden sonra beş yıllık bir valilik onu Cumhuriyet'in önde gelen bir figürü haline getirebilecekti. Bir zamanlar Pompeius'un olduğu gibi, Roma geleneğinin temellerine ve bilindik dengeli rakiplerine kafa tutmadan Roma'nın en üstündeki adam olabilirdi.

İki önemli grup çok farklı hislere kapıldı. Şu an için lidersiz oldukları için güçsüzlerdi, ama akıllarında intikam fikri vardı ve buna uygun fırsatı beklediler. Bu grupların ilki orduydü. 10 bin adam hâlâ silahlı vaziyetteydi –Gallia Cisalpina'da 2, Gallia Transalpina'da 3 ve Macedoni'a'da 6 lejyon şimdi iptal edilmiş Parth seferini bekliyorlardı. İspanya'da 6 lejyon ve Afrika ile Asia Minor'de daha çok birlik vardı. Caesar'ın emri altına hizmet etmiş olanlara gelince onlar kaygılıydı, başkomutanlarıyla ilişkileri zaman zaman çekişmeliydi, ama ona hayrandılar. Kana karşılık kan istediler.

Bu grupların ikincisiyse *Dictator*'un işe aldığı ve artık işlerini kaybetmiş yardımcılarla kamu personelleriydi. Yetenekli ve kendini işine veren kimselerdi. Başlarında Balbus ve Oppius vardı: Yeni onarılmış Cumhuriyet'i yıkacak bir yol bulamazlarsa uğruna çalıştıkları her şey ilelebet yok olacaktı. Kısa sürede Antonius'un bir işe yaramayacağını fark ettiler. Ama ellerinde beklenmedik başka bir kart daha vardı ve zamanı gelince bu kartı da oynayacaklardı.

Aksine Cicero olayların dramatik dönüşünden heyecanlanıyordu. Komploculardan birisine yazdığı aceleye gelmiş bir not muhtemelen suikasta gönderme yapmaktaydı: "Tebrikler. Şahsım adına hoşnutum. Çıkarlarınız için benim duygularıma ve fiili alakama güvenebilirsiniz. Umarım ilginizi çekerim ve yaptığınızı, olan biteni duymayı isterim."⁴

Bilgilendirme için uzun süre beklemek zorunda değildi. 15 Mart akşamında Capitoliu'daki komplocuları ziyaret etti. İnisiyatif almaları gerektiğini düşünüyordu. Antonius'un ortadan kaybolmasıyla birlikte Brutus ve Cassius üst düzey memurlardı ve Cicero onlara

ertesi gün ivedilikle bir Senato toplantısı çağrısında bulunmalarını tavsiye etti. Her yönüyle prosedüre bağlı kalanlar beklemeyi ve konsül Antonius'u bulmak için bir heyet göndermeyi tercih etti. Kötü bir hataydı –ve bu hatalarını unutmalarına asla müsaade etmedi.⁵

Hayatının tehlikede olmadığını fark eden Antonius konumunu güvence altına almak için geceyi tedbirler alarak geçirdi. Lepidus lejyonunu Tiber Nehri'ndeki adadan şehre götürdü ve Forum'u güvence altına aldı. Sokakları aydınlatmak için ateşler yakılınca komplocuların arkadaşları veya işbirlikçilerinin destek aramak için senatörlerin evlerine aceleyle girip çıktıkları açığa çıktı. Antonius, dul Calpurnia'nın bulunduğu kamu binasına Caesar'ın sekreterinin yardımıyla *Dictator*'un bütün belgelerini ve büyük meblağda parayı teslim almaya gitti. Konsül yetkisiyle Senato'yu 17 Mart günü evinin yakınlarındaki bir tapınakta toplayacağını duyurdu.

Antonius ayrıca Balbus ve gelecek yılın seçilmiş konsülü gurme ve yazar Hirtius'la buluştu. İlki beklendiği gibi suikastçılara karşı en sert önlemlerin alınmasını ve ikinciye temkinli davranmak gerektiğini savundu. Bu anlaşmazlık müteveffa *Dictator*'un tarafı açısından pek hayra alamet olmadı: Anayasacıların faydalanmak için acele ettikleri bir bölünmeyi açık etti.

16 Mart'ta Capitolium'daki geniş bir kalabalığa hitap etti, ancak çok az etki uyandırdı. Sade, duygusuz bir konuşmacıydı ve performansı Cicero'nun Attika tarzı hitabeti hakir görmesini fazlasıyla haklı çıkardı. Konuşma yapması istenseydi daha tutkulu konuşacağını ifade etti.

Komplocular katılım daveti almalarına rağmen ertesi gün Senato'dan uzak durdular. Sarsılmaz Caesar yanlıları azınlıktı, ama Caesar'ı tiran ilan edip etmemek ve suikastçılara masuniyet verip vermemek konusunda hareketli bir tartışma başladı. Antonius tartışmayı kesip doğrudan konuya girdi. Caesar'ın mahkûm edilmesi halinde atamaların yasadışı olacağına hükmetti. Senato'nun isteği bu muydu? Şahsi çıkarlar zihinleri derhal yoğunlaştırdı. Senatörler ayağa kalktı ve yeniden seçime gitme zorunluluğunu protesto etti.

Dictator'a yönelik ithamlarında ve önceki gün yaptığı işlerde çok güçlü olan Dolabella, onların arasında ilk sıradaydı, çünkü konsül olarak kendi konumunun risk altında olduğunun farkındaydı.

Özel olarak Cicero geçmişin üstüne bir çizgi çekmeyi ve yeni bir başlangıç konusunda anlaşmayı tercih ederdi. Ancak toplantıyı çevreleyen kıdemli askerler ve ofislerini, eyalet yetkilerini kaybetmekten korkan senatörler için bu söz konusu bile değildi. Bu yüzden Antonius'un önerisinin lehine kuvvetli bir konuşma yaptı. Bir uzlaşa bulundu: Caesar'ın tüm resmi eylemleri onaylanacak ve karşılığında komplocular cezalandırılmayacaktı. Resmi karar 18 Mart Senato toplantısında alındı. Birkaç hafta sonra Cicero kendisini Atticus'a haklı gösterdi: "Başka ne yapabilirdik ki? O zamana kadar çoktan batmıştık."⁶

Senato hükmünün önemli sonuçlarından birisi de önde gelen komploculara sağladığı güvenceydi. Sonraki üç yılın konsüllerine karar vermenin yanı sıra Caesar eyalet valilerini de atamıştı. Brutus ve Cassius MÖ 43 yılında Macedonia ve Asia eyaletlerini yöneteceklerdi. İlk ordu komuta eden komplocu Decimus Brutus'un iki lejyonun konuşlandırıldığı Gallia Cisalpina'nın valiliğe mevcut yılda atanması onaylandı. Sorun çıkarsa bu eyaletler komplocuların meşru biçimde kendileri adına kurabilecekleri kuvvet üsleri sağlayacaktı.⁷

Senato dağılmak üzereyken, Caesar'ın vasiyeti üzerine gü-rültülü bir tartışma başladı. Kayınpederi Lucius Calpurnius Piso Caesoninus'tan kargaşa korkusundan vasiyetin içeriğinin duyurulmaması veya halka açık bir cenaze töreni yapılmaması istendi. Öfkıyla reddetti ve tekrar eden tartışmanın ardından vasiyeti açıklamasına ve halka açık cenaze töreni yapmasına izin verildi.

Vasiyet yayımlandığında sokağın kanaati hareketlendi, çünkü Caesar vasiyetinde Tiber Nehri'nin uzak köşesindeki bahçelerini bir halk parkı olarak ve her Roma yurttaşına 300 sestertius miras bırakmıştı. Kitleler arasında popülerlik kazanan bu vasiyet Antonius'u memnun etmeyi hesaplamamıştı, çünkü *Dictator* servetinin baş varisinin yeğeninin oğlu 18 yaşındaki Gaius Octavius olduğunu açıkça

belirtmişti. Ayrıca Octavius'u evlat da edinmişti; bundan böyle resmi adı Gaius Iulius Caesar Octavianus oldu. Haber genç mirasçı dahil herkese tamamen sürpriz oldu. Vasiyet şahsi mülkleriyle ilgiliydi ve Caesar'ın Cumhuriyet'i ona verdiği anlamını taşımıyordu. Antonius kendisini Caesar'ın siyasi mirasının varisi olarak gördü ve öyle kalmasını istedi. Genç bir oğlanın ciddi bir tehdit olabileceğini sezemedi.

20 Mart'taki cenaze Campus Martius'ta çok büyük bir hadise olacağını belli etti ve merasimden önce Forum'da konuşmalar yapılacaktı. Brutus ve diğer komplocular sorunu önceden sezdiler ve kendilerini evlerine kapattılar. Campus Martius'a cenaze için bir odun yığını kuruldu ve cenaze hediyeleri getiren ağıtçıların geleneksel alayı tek sıra halinde bütün gün süreceğinden, herkes bu alana dilediği yoldan ve öncelik sırası olmaksızın gelmeye davet edildi.

Forum'da konuşmacılar platformunun üzerinde altın ve mor nakışlı bir örtü örtülmüş fildişinden bir divan duruyordu. Önüne Caesar'ın yeni Forum'undaki Venus Tapınağı örnek alınarak geçici bir mabet dikilmişti. Piso, öldürüldüğü esnada üzerinde bulunan mor cübbeyi giymiş *Dictator*'un cesedini meydana getirdi, divana yatırdı ve silahlı kalabalıkça bir grubu görevlendirdi. Büyük bir uğultuyla yas sesleri yükseldi ve adamlar silahlarını birbirine vurdu.

Antonius yas tutan, arkadaş ve akraba (annesi Iulius soyunun bir üyesiydi) sıfatıyla bir cenaze konuşması yaptı. Konuşmaya dair iki kayıt mevcuttur. Yaklaşık bir buçuk yüzyıl sonra yazan ve imparatorluk arşivlerine erişimi bulunan tarihçi Suetonius'a göre Antonius sıradan bir konuşmadan vazgeçerek bir haberciden Caesar'a "tüm ilahi ve insani onurları" vermeyi oylayan yeni kararnameyi ve Senato'nun onun güvenliğini sağlayacağına ant içtiği yemini okumasını istedi. Daha sonra birkaç izahta daha bulundu.

MS 2. yüzyılda yazan Appianos, Antonius'un müteveffa adamın başarıları hakkında arzuyla konuştuğunu ve suikastçılara verilen son affi eleştirdiğini yazdı. Bir tiyatro oyunundaymış gibi cenazeye

yakın bir yerde dururken, ellerini serbest bırakmak için togasını yukarı çekti. Cesedin üzerine eğildi ve duygularla hareket ederek Caesar'ın kanlı ve yırtık cübbesini çıkarttı ve bir direğin üzerinden salladı. Sonrasında korolar müteveffa adamın başarılarını belirten ve kaderine hayıflanan resmi ağıtlar söyledi. Bu yakarmaların bir noktasında Caesar yardım ettiği düşmanlarının isimlerini listelerken ve şaşkınlıkla şöyle derken hayal edildi: "Katilim olacak insanların hayatlarını kurtardığımı düşünmek."⁸

İnsanların bu olağanüstü günün anısında Antonius'un açılış konuşması ve ağıtları karıştırmış olması mümkündür. Genel düzen-sizliği kışkırtmanın konsülün avantajına olup olmadığı belli değildi ve Suetonius'un aktarımı doğru olan olabilir. İşin doğrusu ne olursa olsun, cenaze töreni kalabalık üzerinde devasa bir etki yaptı. Doruk noktasıysa Caesar'ın balmumu heykeli (cesetse gözden uzak bir köşede duruyordu) havaya kaldırılınca erişildi. Mekanik bir aletle her tarafa döndürüldü ve vücuduyla yüzünün her tarafında 23 tane yara seçilebildi.

Bu pek çok kişinin kaldıramayacağı kadar ağırdı. Clodius'un ölümünün üzerine dışa vuran keder ve öfkenin tekerrür etmesiyle halk tabakası çılgına döndü. Bir öncekinin yakılmasından kısa bir sonra yeniden inşa edilen Senato Binası'nı yaktılar. Forum'un Castor ve Pollux Tapınağı'ndan çok uzak olmayan bir köşesinde doğaçlama cenaze için bir odun yığını oluşturmak amacıyla dük-kânlardaki mobilya ve ahşaplar dışarı çıkarıldı. Cenaze için tutulan müzisyen ve sanatçılar kostümlerini odun yığına fırlattı. Kılıçlı ve ciritli iki genç adamın odun yığınına tutuşturduğu aktarılmıştır; ya müteakip mit yaratımı ya da o günkü ustaca sahne yönetimiyle bu ikisinin, Roma'yı koruma ve kriz anlarında ortaya çıkma hususunda efsanevi şekilde anılan ilahi kardeşler Castor ve Pollux olduğu öne sürüldü. Caesar tam o esnada yakıldı.

Cenaze törenini tasarlayan kişinin ulaşacağı etkiyi önceden fark etmemesine inanmak zor. Eğer sorumlu Antonius değilse belki de akıllı yardımcıları Balbus ve Oppius'un tavsiye ettiği Caesar'ın ailesinden biri olmalıydı. Neticede Cumhuriyetçilerle ılımlı Caesar

destekçilerinin yeni bir siyasi düzene barışçıl bir geçiş sağlama girişimlerini bozmak onların çıkarınaydı.

Komplocular Roma'da kalmanın imkânsız olduğunu fark etti ve kırsal konaklarına çekildi. Bu Antonius'u durumun efendisi haline getirdi. İtidalli davrandı, resmi olmayan bir Caesar kültünden vazgeçirdi ve önde gelen senatörlere karşı hürmetkârdı. *Dictatorluk* makamını ortadan kaldıran ve çok olumlu karşılanan bir yasa kabul edildi. Antonius, nisan başlarında "Herhangi bir fitne planlamaktan çok seçeneklerini karıştırdığı hakkında kuşku duyuyorum" diyen Cicero'ya karşı ihtimamla kibardı.

Bu koşulların hatalı bir değerlendirmesiydi, çünkü konsül hâlâ kendi kuvvet üssünü güvence altına almayı amaçlıyordu. Bu yüzden Caesar'ın belgelerini kendi amaçları uğruna kullandı, destekçilerini ödüllendirmek ve kendini zenginleştirmek için sahte belgeler hazırladı. Temel hedefi 17 Mart'taki uzlaşma anlaşmasını çıkmaza sokmaktı. Ona yönelik ana tehdit paylarına düşen eyaletleri ve orduları devrilmek için yurtdışına çıkan komplocuların gelecekteki davranışlarında yatıyordu. Kısa süre içinde Gallia Cisalpina'ya doğru yola çıkacak Decimus Brutus hâlihazırda endişe verici görünüyordu ve yaz aylarında diğer iki komplocu Asia Minor'u idare etmek için ayrıldı.

Bazı açılardan Cicero kendisini iç savaşın başlangıcında olduğu gibi aynı huzursuz konumda buldu. Ancak bu defa kimin tarafında olduğuna yönelik kesinlikle şüphe duymuyordu ve kendisini bir kez daha arabulucu olarak öne atmaya hiç niyeti yoktu. Ancak liyakat sorunu vardı. *Idus Martiae*'daki kahramanlıklarından ötürü komplocuları takdir etti, ama ardından yaptıkları her şeyin kötü tasarlanmış ve yeteri kadar planlanmamış olduğunu düşündü. Antonius'un rüşvetçiliği ve gelişigüzel hareket etme eğiliminin yeni bir otokrasinin başlangıcı olduğuna inanıyordu. Ciddiye alınmadığını fark edince herkese kızdı ve şehri terk etti. Atticus'a alaycı bir biçimde kendisinin *Yaşlılık Üzerine (Cato Maior de senectute)* adlı

denemesini yeniden okumasını söyledi. Mayıs ayında “Geçen yıllar beni hırçınlaştırıyor”¹⁰ dedi. “Her şeyden rahatsız oluyorum. Ama yaşayacağımı yaşadım, bırakın da artık genç olanlar endişelensin.”

Cicero huzursuzca bir villadan diğerine geçiyordu, kaldığı bir yerde genellikle en fazla bir gece kalıyordu. Atticus’a neredeyse her gün yazıyordu. Bunun dışında MÖ 59 yılındaki konsüllüğün acısının ardından yazmaya başladığı *Gizli Tarih (De consiliis suis)* adlı eserini yeniden gözden geçirdiği görülüyor.

Marcus’un Atina’da hali vakti oldukça yerindeydi. Muhtemelen Atticus Yunanistan’da para akışına yardımcı oluyordu. Oğlanın iletişim becerileri düşüktü, ama hazıranda nihayet evine mektup yazdığına babası edebi üslubunun gelişim izleri göstermesinden hoşnut oldu. Bu esnada Quintus’un oğluyla arası bozuldu ve Pomponia’nın çeyizini geri ödemekte güçlük yaşıyordu. Şimdi Antonius’un ardından yürüyen genç Quintus siyasal anlamda her zamanki gibi kifayetsizdi.

Balbus ve Hirtius Cicero’yla iletişimde kalmaya dikkat ettiler. Antonius’tan Clodius’un sürgündeki takipçilerinden birisinin yurda dönüşünü kabul etmesini isteyen gayet nazik bir mektup aldı; geçmişin bu nahoş anımsatıcısı ona rahatsızlık verdi, ama bu konuya yönelik bir itirazı olmadı. “Benim muhteşem Dolabella’m” dediği Dolabella bazı Caesar yanlısı ayaklanmaları bastırdığında ve *Dictator*’un Forum’da yakıldığı alana dikilmiş bir anma sütununu ve sunağı yıktığında hoşnut oldu. Marius’un torunu olduğunu sahtekârlıkla iddia eden bir ajitatör tutuklandı ve idam edildi.

Cicero Kleopatra’nın Roma’dan aceleyle ayrıldığını not etti. Soğukkanlılıkla “Kraliçenin kaçıışı bana sıkıntı vermez”¹¹ diye yazdı. Kraliyet bakımından hali vakti yerinde olan Kleopatra görünüşe göre Roma’da popüler bir figür değildi ve hamisinin ölümü onu İtalya’da tutacak bir neden kalmadığı anlamına geliyordu. Caesar, ikisinin çocuğunu tanıyacağını ummuş olabilir, ama vasiyetinde Kaisarion’dan hiç bahsedilmemiştir. Bu bir hayal kırıklığına yol açmış olabilir, ama giderken en azından Roma ve Mısır arasında yenilenmiş bir dostluk anlaşmasıyla ayrılabilirdi.

Bir ay sonra 11 Mayıs'ta Cicero üstü örtülü biçimde şunları kaydetti: "Umarım Kraliçe ve onun şu Caesar'ı hakkındakiler doğrudur."¹² Bir hafta kadar sonra Kleopatra hakkında bazı söylentilerden daha sık söz etti. Bunun ne önemi olduğunu kestirmek güç, ama Kleopatra'nın ikinci kez hamile kaldığı ve eve dönüş esnasında düşük yaptığı varsayıldı. "Şu Caesar" ölü cenine yönelik küçümser bir bahis olabilir.

Nisan ayının sonlarına doğru Caesar'ın genç varisi İtalya'ya ulaştı. Octavianus MÖ 63 yılında Cicero'nun konsüllüğü esnasında doğmuştu ve Roma'nın güneyinde yer alan Albani Tepeleri'ndeki Velitrae kırsal şehrinde saygın ve taşralı bir aileye mensuptu. Hırslı babası Caesar'ın yeğeni Atia'yla evlenmişti, ama babası Octavianus dört yaşındayken ölmüştü. Dul kalan Atia MÖ 56 yılında konsül olan Lucius Marcius Philippus'u seçerek yeniden evlendi.

Octavianus, kıvrıkcık sarımsı saçları, berrak parlak gözleri olan kısa, zayıf ve çekici bir genç adam olarak büyüdü. Sol bacağındaki bir zayıflık bazen ona topallıyormuş izlenimi veriyordu. Kırılgan bir bünyesi vardı, ama gayretli bir öğrenciydi. Doğaçlama konuşma konusunda yeteneği olmasına rağmen, retorik tekniğini geliştirmek için çok çaba sarf etti.

MÖ 45 yılında ciddi bir hastalığın ardından yarı iyileşme döneminde olmasına rağmen Octavianus, iç savaşın son seferinde savaşı Caesar'ın ardından İspanya'ya gitmişti. Bir gemi kazasından kurtulmasından sonra ufak bir grup korumayla düşman tarafından tutulan yollar boyunca seyahat etmişti. Büyük amcası onun enerjisinden hoşnut olmuş ve etkilenmişti; karakteri hakkında fazlasıyla izlenim edinmişti. Çocuğu varisi yapmaya karar vermesinin kuşkusuz nedeni buydu.

Munda Savaşı'nın ardından Octavianus, Adriyatik Denizi'nin Makedonya tarafındaki Apollonia kıyı kentine gönderildi. Caesar ondan Parth seferine katılmasını istedi ve kendisine katılana dek

orada toplanmış lejyonlarla kalmasını söyledi. Bu esnada eğitimini sürdürecekti ve askeri eğitim alacaktı.

Dehşet verici haberler Apollonia'ya ulaştığında Octavianus'un ilk gergin güdüsü üst düzey subayların kendisine bakmayı teklif ettiği orduda kalmak oldu. Ama annesi ve üvey babası Roma'ya sessiz ve yaygara çıkarmadan gelmesinin daha güvenli olacağını önerdi. Kısa süre sonra Octavianus tehlikeli mirastan haberdar edildi. Ailesi bundan feragat etmesi gerektiğini düşündü, ama o aynı fikirde değildi. Denizi geçerek Brundisium'a vardığında kendisini coşkuyla Caesar'ın oğlu olarak kabul eden oradaki birliklerle iletişime geçti. Verilen direktife riayet ederek büyük amcasının adını üstlenmeye karar verdi. Üvey babası Philippus'un hoşuna gitmese de Caesar olarak hitap edilmeyi seviyordu ve Cicero ona bir süre Octavius olarak ve evlat edinildikten sonra da *cognomeni* olan Octavianus olarak hitap etmekte ısrarcı oldu.

Octavianus bu işleri yaparken kendisinin *Dictator*'un yalnızca kişisel varisi olmadığını, aynı zamanda *siyasal* varisi olduğunu da açıktan beyan ediyordu. Antonius'un Senato'yla yaptığı barışçıl çözümle ordunun ne hissettiğinin tam olarak bilincinde olmadığını fark ettiğinden bunu yapabileceğini düşündü. Bu hatırı sayılır biçimde cürekâr bir hamleydi ve izaha ihtiyaç duymaktadır. Deneyimsiz bir gencin önyak olan birisi olmaksızın inisiyatifi alacağına inanmak mantıklı mıdır? Tabii bu da bir olasılık, zira sonraki kariyeri oldukça dikkate değer bir siyasi yeteneği olduğunu ortaya koydu. Bunun dışında Antonius'a inancını yitiren ve telkinlerde bulunan Balbus ve *Dictator*'un ekibinin öteki üyelerinin Caesar yanlısı davanın liderliğini üstlenmek için daha iyi bir konumda olmaları ötekinden daha makul bir seçenek. Oğlan Roma kitleleri, dağıtılmış kıdemli askerler ve görev başındaki lejyonlar arasında harlanan öfkenin odağında olacak ve köşeye sıkışan Antonius savunmaya geçecekti.

Bu aşamada ana hatları kesinleşmemiş ve kamuoyuna aktarılmamış uzun vadeli plan, gidişatı komplocuların aleyhine çevirip suikastın intikamını almak olacaktı. Caesar yanlılarının kafalarındaki şey

esasen yeniden yapılandırılmış Cumhuriyet'i devirecek bir komplo-loydu. Caesar, kendisinin oyundan çıkarıldığında yeni bir iç savaşın patlak vereceğini öngördüğü sırada, kehanetini gerçekleştirecek kişinin varisi olacağını pek tahmin edemezdi.

Octavianus Brundisium'dan kuzeye yaptığı yolculukta çoğu asker ya da *Dictator*'un eski kölesi ve azatlıları olan çok sayıda insan tarafından iyi karşılandı. Belki de yol üstündeki bu gösterilerden bazıları önceden planlanmıştı, ama hak iddia eden genç için dipsiz bir destek kaynağı oluşturdular. Neapoli'ste Balbus tarafından karşılandı ve üvey babasının Puteoli'deki villasına gitti. Philippus bu villaya komşu olduğundan buraya vardığında Cicero hazır bekliyordu. (Önceki aralık ayında Caesar'ı iki villada ağırlamışlardı.) Genç erkekleri daima seven ve onları kanatları altına almaya meyilli Cicero, yetiştirecek başka bir talebe beklentisine kapılmış olabilir. Ertesi gün Octavianus ziyaretine geldi ve onun huzurunda Atticus'a yazdığı mektupta, onun içeri almanın kibrini okşamak anlamına gelmediği konusunda ısrar etti. "Octavianus şimdi benim yanımda –gayet saygılı ve arkadaş canlısı"¹³ dedi. "Benim kanaatimce iyi bir yurttaş olamayacak. Etrafında çok fazla kişi dolaşıyor. O dolaşanlar arkadaşlarımızı öldürmekle tehdit ediyor ve mevcut durumu tahammül edilemez olarak nitelendiriyorlar... Bunlardan uzak olmayı özlüyorum."

Son haftalarda Cicero, yurdu birkaç aylığına terk etmeyi düşünüyordu ve konsüllerden özel bir izin aldı. 1 Haziran'da bir Senato toplantısı için Roma'da olmaya niyetliydi, ama bu toplantının ardından oyalanacak bir mazereti yoktu. Aklındaki çok sevdiği Atina'ya gidip Marcus'un gidişatını şahsen kontrol etmekte.

Genç Octavianus'un sahneye çıkışı siyasi durumu alaşağı etti. Ordu ve Roma kitleleri arasında artan popülaritesi, Caesar'ın anısının sadık bir destekçisi olarak daha fazla öne çıkmaya mecbur kıldığından niyet edildiği gibi Antonius'un Senato'dan ayırma etkisine sahipti.

Bu da Brutus ve Cassius'un siyasetin yavaş yavaş normale döndüğü varsayımıyla kır evinde sessiz sedasız oturması stratejisinin karşılığı-nın olmadığı anlamına geliyordu. Bütün her şeyin yeniden değerlendirilmesi gerekiyordu.

Şu an için yeni gelen kişi bir deritten biraz daha fazlasıydı ve konsül ona küçümseyerek "her şeyini adına borçlu bir çocuk"¹⁴ diye seslendi. Ancak ismin şehirli kitleler ve ordu içindeki popülaritesi onu kısa süre içinde hesaba katılacak bir güç haline getirdi. Eğer o an olan bitenlerin başında olmak isteseydi bu Antonius'u er ya da geç anayasacılara karşı mevzilenmeye zorlayacaktı. (Ve böylelikle Cicero'nun en baştaki şüpheleri doğru çıkacaktı.) Başlangıçta yine de uygun vakti bekledi.

Octavianus, Antonius'tan *Dictator*'un vasiyetinde vadettiği paraların çeşitli teberruların gerçekleştirmesi için devredilmesini istediğinde konsül soğukkanlılıkla sermayenin devlete ait olduğunu ve zaten harcandığı cevabını verdi. Halkla ilişkiler konusunda gözü keskin olan Octavianus kolaylıkla gerekli sermayeyi ailesi ve borç-larla topladı.

Roma'daki atmosfer gerginleşti ve huzursuzlaştı. Antonius'un popülaritesi düştü ve kamu düzenini korumak için kıdemli askerlerin hizmetlerinden yararlandı. Antonius tarafından rüşvet verilen (veya Cicero böyle düşünüyordu) ve Dolabella adına ağız dalaşı yapan konsüller arkadaşı ve taraf değiştirerek anayasacıları terk etti. Antonius'un Macedonia ve Dolabella'nın Syria'yı devralmasıyla birlikte Brutus ve Cassius'un kendilerine verilmiş eyaletleri almasından hâlihazırda mahrum bırakmışlardı. Ancak bu Gallia Cisalpina'daki Decimus Brutus'la burun buruna mücadele etmenin zamanının geldiğine karar veren Antonius için yeterli değildi. Antonius Comitia Tributa'nın yardımıyla iki konsül eyaletinin Macedonia'dan Galya'daki iki eyalete geçişini de ayarladı. Bu görülmemiş bir manevraydı, çünkü âdete göre eyalet atamalarına karar veren Senato'yu ve bu hareket Decimus Brutus'u zayıflatmak için ayan beyan bir girişim olarak değerlendiriliyordu. Terhis edilen askerleri hoşnut edecek bir

arazi paylaşım yasası da geçirildi. Esas eyalet komutanlıkları yerine Brutus ve Cassius'a ayrı ayrı Asia ve Sicilya'daki aşağılayıcı derecede önemsiz hububat alım komisyonları verildi.

Sonraki yılın seçilmiş konsülleri Hirtius ve Gaius Vibius Pansa Caetronianus'un da dahil olduğu Caesar yanlısı cephede yer alan pek çok orta yolcu artık açık düşmanlıkların yaklaştığı konusunda Cicero'yla hemfikirdi. Ana oyuncular provokasyonlardan uzak tutmak için ellerinden geleni yaptılar. Hirtius, Brutus ve Cassius'un asker toplamak için İtalya'dan ayrılmayı düşündükleri konusunda kuşkulanınca, onları engellemeye çalışması için Cicero'ya umutsuz bir çağrıda bulundu. "Onları dizginle Cicero, sana yalvarıyorum toplumumuzun harap olmasına müsaade etme, zira sana yemin ederim ki toplumumuz bir yağma, kundak ve katliam tantanası içinde yerle yeksan edilecek."¹⁵

Komplocuların konumu giderek müşkül bir hal aldı ve mevcut durumu değerlendirmek için Antium'da bir konferans çağrısında bulundular. Cicero da davet edildi. Atticus'a konuşulanların uzun bir izahatını yazdı. Katılımcılar arasında eşleriyle birlikte Brutus ve Cassius da vardı. Brutus'un annesi ve Iulius Caesar'ın bir zamanki sevgilisi Servilia da katılanlar arasındaydı. Pek çok yıl boyunca bu çevresi geniş ve dirayetli anne Roma siyasetinde perdelerin arkasındaki tesirli bir figür olmuştu ve hâlâ gerektiğinde ipleri çekebilecek bir konumdaydı.

Kaynağını belli etmeden Cicero, Hirtius'un Brutus'un İtalya'dan ayrılmaması gerektiğini tavsiye ettiğini aktardı.¹⁶ Ardından kaybedilen fırsatlar hakkında karşılıklı suçlamalarla dolu genel bir konuşma yapıldı. Cicero söylenenlere katıldığını, ama dökülen süte ağlamanın manası olmadığını belirtti. Sonrasında aşikâr olunan görüşlerini yeniden tekrarlayan bir konuşma yaptı (yeni bir şey yoktu, her zaman söylediği şeyleri yineledi): Antonius da Iulius Caesar'la birlikte öldürülmeliydi, Senato suikasttan hemen sonra toplanmalıydı vesaire. Tam olarak diğerlerini eleştirdiği şeyi yapıyordu ve hiç kuşkusuz çok daha uzun bir sürede. Servilia çileden çıktı: "Gerçekten hiç

böyle bir şey duymamıştım!” Bu Cicero’nun sesini kesti ve toplantı pek az başarıyla bundan sonra ne yapılacağını tartışmayla sürdü. Alınan tek kesin karar Brutus’un *praetor* sıfatıyla para sağladığı resmi oyunların onun yokluğunda düzenlenmesi gerektiği idi. Servilia hububat komisyonları kararını iptal ettirmek için dostane girişimlerini kullanacağı konusunda söz verdi.

Cicero “Katılmış olmanın farkındalığı dışında ziyaretimdeki hiçbir şey beni tatmin etmedi” sonucuna vardı. “Gemiye parçalara ayrılmak üzereyken buldum veya daha ziyade dağılmış parçalar halinde. Plan yok, fikir yok, yöntem yok. Sonuç olarak öncesinde de kuşkulananma rağmen, artık buradan elimden gelen ilk fırsatta haydi haydi kaçmaya kararlıyım.”

Verdiği karara göre hareket etmeyi ertelemeseydi kararına aykırı davranmış olacaktı ve gelecek ay için gidilebilecek en iyi rotayı gergin bir biçimde ölçüp biçti. Antonius tarafından İtalya’ya geri getirilen Macedonia lejyonları Brundisium’da karaya çıkacaktı, bu yüzden oradan uzak durması daha iyiydi. İnsanların onu kaçırdığı için suçlamasından kaygılanıyordu, ama Antonius’a konsüllüğünün sona ereceği yeni yılda dönmeye söz verirse bu ona yönelik eleştirileri muhakkak dindirir miydi? Hepsinden öte Brutus ülkeyi terk etmeye karar vermişti ve belki de Cicero’nun kendisine eşlik etmesine müsaade ederdi. (Esasen pek de hevesli değildi.)

Endişelerine karşın Cicero, Atticus’a temeldeki düşünce yapısının sağlam olduğu konusunda ısrar etti. Sakinliğini felsefenin “çelik zırhlı yapısıyla”¹⁷ ilişkilendirdi ve Marcus için yazdığı *Yükümlülükler Üzerine* adlı incelemenin de dahil olduğu bir dizi kitap ve yazı üretmeye devam etmesi Cicero’nun yaratıcılığının bir kanıtıdır. Octavianus’un eylemlerini ilgi ve kuşkuyla izliyordu. Haziranda Atticus’a “Algıladığım kadarıyla Octavianus zekâdan veya ruhtan yoksun değil”¹⁸ demişti. “Ama onun bir yılına, adına, kalıtımına ve eğitimine ne kadar güvenilecek –bu çok iyi bir soru... Yine de teşvik edilmeli ve hiçbir şey değilse de Antonius’tan uzak tutulmalı.”

Brutus'un oyunlarının Iulius Caesar onuruna adı Iulius olarak değiştirilen Quintilis ayında düzenleneceğinin duyurulmasını sarsıcı buldu. Munda'daki felaketten sağ kurtulan Cumhuriyetçi Sextus Pompeius İspanya'da son derece başarılı bir gerilla savaşı yürütüyordu ve güçlerini Antonius'a karşı İtalya'ya ilerletebileceğini düşünüyordu. Sextus ortaya çıkarsa Cicero için sıkıntılı bir açmaz olacaktı, çünkü bu defa tarafsızlara merhamet gösterilmeyecekti. Sonrasında Sextus Pompeius'un *Dictator*'un bir zamanlar *magister equitum*u olan Lepidus'un komuta ettiği bir orduyla anlaşmaya vardığı haberi ulaşınca rahatlamış olması olasıdır.

Ev cephesindeyse genç Quintus Cicero'nun gözüne yeniden girmek istedi. Antonius'la tartıştığını ve bağlılığını Brutus'a kaydırma-ya karar verdiğini öne sürdü. Cicero bir kelimesine bile inanmadı. Atticus'a "Daha ne kadar kandırılacağız?"¹⁹ diye sordu. Daha makul bir biçimde Quintus bazı şüpheli finansal işlemlerde babasının adını izinsiz kullandığı anlaşılıyor. (Siyasi manevrasının ve ailesinin güvenini yeniden kazanmaya çalışma çabalarının arkasında bu parasal sıkıntılar olabilir.) Hâlâ bir eş arayışındaydı ve olası bir aday bulmuştu. Amcası etkilenmedi: "Her zaman olduğu gibi palavra attığından kuşkulaniyorum."²⁰

Aradaki mesafeden bir sonuca varamayan Quintus, Cicero'yla Puteoli'de birkaç gün geçirmeye ve şahsen ikna edebilmenin nasıl sonuçlanacağını görmeye karar verdi. Mahcup amcasının hoşgörülüyle reddedemeyeceği Brutus üzerinden bir giriş yapmak istedi. Ayrıca bir aile uzlaşısı için de endişeliydi ve Cicero, Atticus'a genç adamın hayatında yaptığı reformun samimi olduğuna inanmış gibi davrandığı ve duygularını gizlediği bir mektup yazdı. Atticus'u bu ifadeleri yalnızca Quintus ve babasının baskısı altında yazdığına dair ayrıca koyduğu bir mektupta uyardı.

En nihayetinde 17 Temmuz'da Cicero Pompeii'deki evinden üç adet on kürekli geniş kayıkla Yunanistan'a doğru yola çıktı. Güverteye

* Türkçede Temmuz olarak adlandırılan bu ay İngilizcede *July*'dir ve kökeni Iulius Caesar'ın adına dayanmaktadır. (ç.n.)

çıkar çıkmaz elbette derhal tereddüde düşmüştü. Onun yaşındaki bir adam için uzun deniz yolculuğu yorucu olabilirdi. (Şimdi 62 yaşındaydı.) Ayrılış vakti talihsizdi, zira barış içerisinde ardında bıraktığı Cumhuriyet kuvvetle muhtemel dönmeye niyetlendiğinde savaşta olacaktı. Ayrıca kırsal mülklerinin de özlemine duyacaktı. Mali işlerine alışlageldiği gibi düzensizlik hâkimdi.

Küçük filo açık denizden batıya doğru döneceği Syrakusa'ya iyi bir hızla gitti. Ama güneyde çıkan şiddetli bir rüzgâr tekneleri İtalya'nın ayakucuna kadar sürükledi. Cicero, arkadaşının Regium yakınlarındaki villasında birkaç gün konakladı ve daha münasip bir hava için bekledi. Orada konaklarken yerel bir heyet başkentten 6 Ağustos'ta heyecan verici haberlerle döndü.

Heyecan verici hikâye Roma sokaklarındaki kargaşa ve Octavianus'un aralıksız halkla ilişkiler üstünlüğünü kazanma çabalarının Konsül Antonius'un politikasını tekrar değiştirdiği. Muhtemelen Antonius'un olan bitenlerden sonra en iyi ihtimalin 17 Mart'taki anlaşmaya geri dönerek ılımlı, savaş karşıtı Caesar yanlıları ve Senato'yla aynı hizaya gelmeyi düşündüğüne inanılıyordu. Komploculara bazı dostane imalarda bulunduğu bir konuşma yaptı. Brutus ve Cassius'un tüm eski konsüllere katılmaları için yalvardığı 1 Ağustos'ta düzenlenecek bir Senato toplantısının çağrısı yapıldı.

Cicero insanların onun yokluğu hakkında aleyhinde konuştuğunu dehşet içinde öğrendi. Atticus'un da tereddütleri vardı ve Cicero'nun Atina'da biraz vakit geçirme odaklı planını o zaman uygun bulmasına rağmen, şimdi bu plandan ötürü onu eleştiriyordu. Cicero çıktığı yolculuğu iptal etmeye karar verdi. Roma'ya dönüş yolunda Macedonia seyahati için Güneybatı İtalya'da gemi toplayan Brutus'la buluştu. Cicero, Atticus'a "Dönüşüme veya daha ziyade memlekete geri dönüşüme nasıl sevindiğine inanmazsın!"²¹ dedi. "İçinde tuttuğu her şey resmen çağıladı."

Maalesef Cumhuriyetçiler yalancı bir aydınlıkla baştan çıkarılmışlardı. Cicero'nun sürgününü hâlâ hoş karşıladığına inandığı Caesar'ın kayınbabası Piso, ağustostaki Senato toplantısında Antonius'a şiddetli

bir saldırıda bulundu. Destek bulamadı, ama geçici bir uzlaş düşünüyorduysa bu onu oracıkta durdurmak için yeterliydi.

Esasen uzlaş fikri muhtemelen hiçbir zaman ciddi bir şekilde yapılabilir değildi. Octavianus veya danışmanları rakibiyle bütün bir yarılmaya müsaade etmeyecek kadar uyanıktı. Antonius'la uğraşma dengeleyici bir eylemdi: Bir yandan ikisi ordudaki popülariteyi kazanmak için yarışmaktaydı –bu Caesar'ın siyasal halefligi içindi, zira lejyonları her kim kontrol ediyorsa son tahlilde Roma'yı o kontrol eder. Öte yandan ise Konsül Antonius'u yeniden *optimates* sınıfının kollarına atmamak zaruriydi. Görev onu ezmek değil yönetmekti.

Kişisel düzeyde iki adamın ortak noktası neredeyse yoktu. Octavianus'tan 20 yaş büyük olan Antonius bir zamparaydı. Muhtemelen uzun soluklu bir stratejisi yoktu ve Mart'ın 15'inin intikamını almakla özellikle ilgileniyormuş gibi görünmüyordu. Eğer kıskırtılırsa güçlü bir karşılık verirdi, ama yaşamayı ve yaşatmayı seçerdi. Aksine Octavianus'un daha soğuk bir karakteri vardı ve kimseye bahsetmemiş olsa da sonuna kadar komplocuların peşine düşmeye niyetliydi. Yine de hoşlarına gitse de gitmese de iki adam işbirliği yapmaya mecburdu. Anlaşmazlıklarından ötürü dehşete düşmüş lejyonlar onları mutabakata zorladı ve bu olayı kutlamak için Capitolum Tepesi'nde özel bir tören tertip edildi.

Uzlaş umutları suya düşen Brutus ve Cassius nihayet İtalya'yı terk etmeye karar verdiler, buna rağmen bunun ardından kesin olarak atacakları adımlar belirsizdi. Servilia, verdiği hububat komisyonlarına atanmalarını iptal ettirmek için perde arkasından çalışma sözünü açıkça tutmuştu ve Brutus ile Cassius yeni eyaletlerle ödüllendirilmişlerdi, ama bu eyaletlere gitmediler. Bunun yerine Brutus Provincia Macedonia'daki Atina'ya yerleşti ve burada siyasi durumun düzeleceğini umut ederek bir ordu toplayıp toplamaya karar vermeden evvel mümkün olduğu kadar uzun süre bekledi. Cassius, bölgedeki lejyonların başına geçme fikriyle Syria'ya (burada MÖ 51 yılında *quaestor*luk yapmıştı) geçti.

Cicero'nun 31 Ağustos'ta Roma'ya dönüşü 13 yıl önceki sürgünden dönüşündeki coşkuyu ve alkışı aksettirdi. Onu karşılamak için yollara dökülen kalabalık o denli büyüktü ki şehrin kapılarında ve şehre girişi esnasında yapılan selamlamalar ve karşılama konuşmaları günün büyük bir kısmını kapladı. Cicero'nun etkisini abartmak yanlış olur, zira hiçbir birliği komuta etmemişti, ama önemi de hafife alınabilir. Belki kendisi de bunu küçümsemiştir; mektupları toplumsal konumunu korumak için fazlasıyla meşgul olduğunu göstermektedir, ama nüfuzu ve etkisi hakkında oldukça az bilgi sunuyor.

O sonbaharda konsüllüğünden bu yana ilk kez ona gerçek bir siyasi etki verebilecek bir dizi etken oluştu. Bunun nedeni kısmen kırılmış bir oligarşi içerisinde hayatta kalabilen birkaç kıdemli devlet adamından birisi olmasıydı. Brutus, Pompeius Tiyatrosu'nda Cicero'nun adını haykırdığında fark ettiği gibi Cicero geçmişin en iyilerini, eski günleri ve eski usulleri temsil ediyordu. İnsanlar hassas Cumhuriyet'in yeni bir çöküntüsünden korkmaya başlıyorlardı ve kariyeri boyunca uzlaşma ihtiyacını beyan eden tek kişi Cicero'ydu. Kanıtlanmış yönetim becerileri ve topluluk önü konuşmacısı olarak yaman yetenekleri zamanının birkaç siyasetçisinin istihdam edebileceği niteliklerdi.

Ancak en önemli etken karakterinde meydana gelmiş gibi görünen değişimdi. Sanki kalbine bıçak saplanmış gibi yeni bir merhametsizlik ve duruluk sergiledi. Belki de çağın standartlarına göre Cicero sadece yaşlı bir adamdı ve kaybedecek çok az şeyi varmış gibi hissediyordu. Belki de felsefenin derinlerine inmesi, neyin önemli olduğu ve hangi yükün atılabileceği konusunda onu daha net bir hale getirmişti. Her hâlükârda kendisinin adım adım olayların merkezine sürüklenmesine müsaade etti; onu yakından tanıyanların, hepsinden de öte Brutus'un şaşkınlığı Cicero'nun nihai amacına – Cumhuriyet'in tam, eksiksiz ve daimi restorasyonu – ulaşmak için vicdansız ve hatta anayasaya aykırı yöntemleri kullanmaya istekli olduğunu gösterdi.

Cicero'nun dönüşünden sonraki gün Antonius, Iulius Caesar'ın anısına yeni bir onurlandırma teklifinde bulunacağı bir Senato

toplantısı çağrısı yaptı. Cicero, *Dictator*'un anısına saygı duyan Hirtius ve Pansa gibi ılımlı Caesar destekçileriyle bir koalisyon için çalışıyordu. Teklife alenen karşı çıkarsa onları gereksiz yere gücendirecekti. Yorgunluğunu bahane ederek yatağından çıkmadı.

Antonius öfkeliydi. Tartışma esnasında Cicero'ya karşı onun Palatinus Tepesi'ndeki evini yerle bir etmek için hırsızlar göndermekle tehdit ettiği açık sözlü bir saldırıda bulundu. Konsül yokken 2 Eylül'de Senato yeniden toplandı ve Cicero, bir dizi konuşmanın ilkiyle Antonius'un hücumuna karşılık verdi. Cicero'nun yeni sertliğinden etkilenen ve bu konuşmaların bir başlığı hak ettiğini söyleyen Brutus'a yazdığı bir mektupta Cicero bu konuşmaları *Philippicae* (Atinalı Hatip Demosthenes'in Makedonyalı Philippos'a karşı yaptığı konuşmalara atıfla) olarak adlandırdı.

Şahsi hakaretlerden kaçınıp titizlikle ılımlı tabirleri kullanarak, bir ay önce Antonius'un anayasaya aykırı hareketlerine ve Iulius Caesar'ın belgelerini düzmece şekilde kullanmasına yönelik eleştirilerde bulunan Piso'yu takip etti. Bu orta yolculuğa meyleden herkesi hedef alan iyi düşünülmüş bir konuşmaydı. Konsül konumuna yönelik tehdidi gayet iyi anladı ve misliyle karşılık geliştirebilmek için kırsaldaki villasında birkaç hafta geçirdi. 18 Eylül'deki bir Senato konuşmasında ihtiyatla uzak duran Cicero'ya yönelik kapsamlı bir saldırıda bulundu: Kariyerini parçalara ayırdı, Catilina'nın destekçilerini "katletmek", Clodius'un ölümü ve Iulius Caesar'la Pompeius arasındaki çekişme için onu suçladı. Antonius'un amacı Roma'daki tüm fraksiyonları Cicero'ya karşı birleştirmek, hepsinden de öte kıdemli askerlere kahramanlarının ölümüne yol açan asil etmenin burada olduğunu göstermekti. Başarısız olursa bir güç üssü olarak Roma'da kendisine çok az pay kalacaktı ve lejyonların sevgisi Octavianus'a doğru kaymaya devam edecekti. Cicero, Cassius'a yazdığı bir mektupta Antonius'un toplum içinde kasma eğilimini (muhtemelen sarhoşken) kastederek "Herkes kusacak kadar uzun konuşmadığını düşündü"²² dedi.

Cicero, gelecek ayı uzun, canlı ama sonunda Antonius'a nahoş bir hakaret ettiği ve konsülün hayatını bölüm bölüm gözden geçirdiği

Philippicae eserinin ikinci kısmını hazırlamakla geçireceği kırsala güvenle yerleşti. *In Verrem* eserindeki konuşmalar gibi bu konuşmalar da asla yapılmadı. Yayınlanmasını istedi, ama hiç kuşkusuz Atticus birtakım tavsiyelerde bulundu ve eser, yazarının ölümüne kadar ortaya çıkmadı.

Bu sıralarda Cicero, “keltoş” lakabını taktığı eski arkadaşı Gaius Matius’un ona yönelik yaptığı bildirilen bazı eleştirel sözlerinden rahatsız olduğunu öğrendi. Matius kendisini Iulius Caesar’a adamıştı ve hiçbir iyilik istemeden onun için çalışan birkaç kişiden biriydi. Caesar’ın öldürülmesine yürekten üzülmüştü; sürekli yaptığı kıyamet kehanetleri ve elbette kederinin son derece gerçek oluşuyla Cicero’yu rahatsız etmişti.

Özenle yazılmış bir mektupta Cicero kendisini savundu, ama Caesar’ın bir despot olduğunu düşündüğünü de açıkça belirtti. Kendi görüşüne göre özgürlük taleplerinin sevgi taleplerinden önce geldiğine dair çok belirgin bir imada bulundu. Matius da bir cevap yazdı, duyguları o kadar belirgin ki okuyucuya etki etme gücü hâlâ mevcut.

Caesar’ın ölümünden bu yana insanların bana isnat ettiği eleştirilere gayet vakıfım. Bir arkadaşımın ölümüne yürekten sarsılmamı ve sevdiğim bir adamın mahvoluşuna öfkelenmemi bana karşı bir suç olarak gösteriyorlar. Ülkenin dostluktan önce geldiğini söylüyorlar –sanki onun ölümünün kamu yararına olduğunu zaten kanıtlamışlar gibi... Sevdiğim, iç kargaşada ardından yürüdüğüm Caesar değil, yaptığı işi sevmesem de terk edemediğim bir arkadaşımды. İç savaşı veya esasen çatışmanın kökenini katiyen onaylamadım, böylece daha başlamadan önünü kesmek için elimden gelenin en iyisini yaptım... İşledikleri cinayete üzülsünler diye yalvardığım için neden bana kızıyorlar? Ben herkesin Caesar’ın ölümünden üzüntü duymasını istiyorum.²³

Mektup Caesar’ın karakterinin cazibesinin bir kanıtıdır. Cicero bir zamanlar bu cazibeye boyun eğmişti, ama özellikle yaşamının bu son toplumsal aşamasına girerken özel his iddialarına karşı vurdumduymaz

olmaya başlamıştı. O sırada yazdığı *Yükümlülükler Üzerine* adlı eseri azametli çağdaşının dehasına hiçbir imtiyaz tanımadı:

Aldanarak yoluna baş koyduğu üstünlük uğruna tüm ilahi ve insanı yasaları ayaklar altına alan Gaius Caesar'ın ahlaka aykırı davranışlarını kınıyorum... Bir adam diğer herkese üstün gelmekte ısrar ederse, o adamın adaletin en önemli yönüne saygı duyması artık zordur: Eşitlik. Bu tür erkekler tartışma veya yargı süreci yoluyla hiçbir şekilde dizginlenmezler; mümkün olduğu kadar çok gücü elde etmek istediklerinden savurgan fraksiyon liderleri olarak ortaya çıkarlar ve adil bir anlaşmadan ziyade zor kullanarak üstünlük sağlamayı tercih edeceklerdir.²⁴

Antonius ve Octavianus arasındaki itilaf kısa soluklu oldu ve siyasetin merkezi kısa sürede Forum'dan lejyon kamplarına kaydı. Konsülün Cicero'nun *Philippicae* eserine duyduğu öfke artık Senato'nun desteğine bel bağlayamayacağının üstü kapalı kabulünü gösteriyordu. Görev yılı sona ermek üzereydi ve mevcut hedefi güçlü bir orduyla görev yapacağı eyaletine yerleşmekti. Konsüllüğü sonra ermeden Gallia Cisalpina'ya gidip orada konuşlanmış 2 lejyona yeni lejyonlar eklemeye çalışan Decimus Brutus'tan burayı ele geçirmeye karar verdi. Bu amaçla askerlere ihtiyacı vardı ve ekim başında Macedonia'dan gelmelerini istediği 4 lejyonu almak için Brundisium'a doğru yola koyuldu.

Bu noktada planları suya düştü. Sırtı dönükken Octavianus Campania'ya gitti ve kıdemli askerleri toplamaya başladı. Pompeius'un 40 yıl önce kariyerine bunu yaparak başlamasına rağmen herhangi bir kamu vazifesi olmayan bir kişinin özel bir ordu kurması bütünüyle yasadışıydı. O zamanın sadece 19 yaşındaki genç maceracı arkasında birlikler olmaksızın siyasi bir ilerleme kaydedemeyeceğinin bilincindeydi. Adının cazibesi ve ilave teşvik olarak asker başına 2 bin sestertiusluk güçlü bir rüşvet verilmesi ikna ediciydi. Octavianus'un emrinde kısa sürede 3 bin tecrübeli adamdan oluşan bir kuvvet oldu. Şimdi soru bununla ne yapması gerektiği idi.

Bu arada konsül Brundisium'daki lejyonlarını kavgacı bir halde buldu. Sadakatleri için onlara sadece 400 sestertius vaatte bulundu. Octavianus'un çok daha cömert teklifinin farkında olan lejyonlar onu yuhaladılar, onlarla konuşurken onu geride bırakıp isyan ettiler. Bu tavra yönelik acımasız yanıtı "Emirlere uymayı öğreneceksiniz"²⁵ oldu. Bazı tedbirli yargısız infazlar askerlere boyun eğdirdi, ama moralleri düşük kaldı.

Siyasi bir kriz olan mesele düzmece bir savaşa dönüşüyordu. Roma'daki sivil liderlerin bir orduya doğrudan erişimi olmadığından kenarda kaldılar. En yakın sadık birlikler Gallia Cisalpina'daki Decimus Brutus'a aitti, ama sayıca hiç kimse kişi için saldırgan bir tehdit oluşturmayacak kadar azdı; sadece Mutina şehrinin surlarının ardında biraz gergin bir şekilde Antonius'un gelişini bekleyebilirdi.

Antonius ve Octavianus arasında bir açmaz vardı. İlki deneyimli bir komutandı ve güçlü bir kuvvete komuta ediyordu, ama askerleri Octavianus'a karşı onun ardından yürümeyecekti. Octavianus'un yasadışı ordusu kendince büyüyordu, ama konsülün askeri anlamda bir dengi değildi.

Bu kördüğümle karşı karşıya kalan Octavianus konumunu bir şekilde resmileştirmek zorundaydı, aksi takdirde hem Antonius hem de Senato tarafından marjinalleştirilme riski vardı. Her ihtimal dahilinde Antonius Roma'ya yürüyebilirdi, bir tür pakt dayatacak ve ardından Decimus Brutus'u yenmek ve kendi eyaletine güvenle yerleşmek için kuzeydeki Gallia Cisalpina'ya ilerleyecekti. Ocak ayında kendi birliklerini toplayabilecek yeni konsüller Hirtius ve Pansa olacaktı: Bu Octavianus'un bakış açısından faydasızdı, çünkü onlar ılımlı Caesar yanlılarıydı ve muhtemelen Senato'yla işbirliği yapacaklardı. Bu arada Brutus ve Cassius'un Macedonia ve Asia Minor'de neye kalkışacağına dair bir gelişme yoktu. Cumhuriyet'in tehlike altında olduğunu düşündülerse ordular toplayarak İtalya'yı işgal etmeleri kuvvetle muhtemeldi.

Böylelikle genç adam ve danışmanları en derinden gelen içgüdülerine karşı koyarak acı veren bir adım atmak zorunda kaldılar.

Bu Octavianus'un üvey babasıyla ilgili her şeyi unutacak kadar mutlu olan ve onun öldürülmesinin hesabını komploculardan sormaya en ufak bir niyeti olmayan hor görülen Cumhuriyetçilerin önde gelenleriyle ittifak kurmaktı. Ancak ödül fedaya değerdı, çünkü Senato'nun Antonius'la anlaşmasına yardım etmek karşılığında Octavianus'un yasadışı ordusu resmi statü kazanacaktı.

Bu esnada Octavianus Cicero'ya yakınlaşmaya karar verdi: Kendi tasarısı için sadece Senato'daki önde gelen kişilerin dostluğunu kazanabilirse diğer Cumhuriyetçiler onun ardından gelirdi.

Bu gürültü patırtıdan güvenli bir uzaklıkta olan Cicero zamanının çoğunu edebi uğraşlara ayırmayı sürdürdü. *Yükümlülükler Üzerine* eseri dışında *Yaşlılık Üzerine* kitabının tamamlayıcısı niteliğinde ve muhtemelen kasım ayının sonuna doğru tamamladığı, Atticus'a ithaf edilmiş *Dostluk Üzerine* adlı kısa bir diyalog üzerinde çalışıyordu. Bu kitabın kapsamı dahilinde Matius'la olan yazışmasının konusuna geri döndü: Bir arkadaşına duyulan sadakatle devlete duyulan sadakat arasındaki çatışma. Kolay bir cevabı olmadığına ve bunun haricinde kişi bir arkadaşına güvenmeden evvel o arkadaşın bu güveni hak ettiğinden emin olmanın elzem olduğu kanaatine vardı.

Dostluk önerisi sarsıcı bir kaynaktan geldiği için bu ilke kısa sürede teste tabi tutuldu. 31 Ekim'de Napoli Körfezi'ndeki Puteoli'de bulunan deniz kenarı villasında konaklayan Cicero, Octavianus'tan Antonius'a yönelik bir savaşta Cumhuriyetçi davaya önderlik etmesini öneren bir mektup aldı. Mektup konsülün Roma'ya yürüdüğü haberini getiren kişisel bir elçi tarafından ulaştırıldı. Cicero, Atticus'a heyecanla "Büyük tasarılar hazırlıyor"²⁶ yazdı. "Yani bana birkaç gün içerisinde silahlanacakmışız gibi geliyor. Ama kimden taraf olacağız? Adını, yaşını bir düşün." Çekici olmayan bir seçimdi.

Octavianus gizli bir toplantı teklif etti ve Cicero'nun tavsiyesini sordu: Yakında birlikleriyle Brundisium'dan dönecek ve bizzat Roma'ya yürüyecek konsülden önce davranmalı mıydı? Cicero'nun

görüşünce, gizli bir toplantı çocukça bir düşünceydi, çünkü bu gizli toplantının haberleri kaçınılmaz olarak sızdırılacaktı. Bunun ne gerekli ne de münasip olduğunu açıklayan bir cevap yazdı; ama Octavianus'a başkente gitme tavsiyesinde bulundu. Atticus'a "Şehrin ayaktakımını ve onları samimiyetine ikna ederse saygın fikirleri de arkasına toplayacağını hayal ediyorum"²⁷ dedi.

Octavianus'un yaklaşması tek seferlik bir hamle değildi; hızlıca bir yakınlaşmaya dönüştü. Cicero, kasım ayında kafasının ütülendiğini bildirdi:

Octavianus'tan bana günde iki mektup geliyor. Şimdi de benden bir an evvel Roma'ya dönmemi istiyor; Senato vasıtasıyla çalışmak istediğini söylüyor. Ocak ayının başından önce Senato'nun toplanamayacağı yanıtını verdim ki böyle olacağına da inanıyorum. "Tavsiyenizle" diye de ekliyor. Kısacası o baskı kuruyor ve ben de süreye oynuyorum. Yaşına güvenmiyorum ve neyin peşinde olduğunu da bilmiyorum.²⁸

Cumhuriyetçilerin geleceği Caesar'ın partizanlarını bölmekten geçmekteydi. Ilımlılar gelecek yılın konsülleri Hirtius ve Pansa etrafında kümelenmişti; muhtemelen Cicero ve Senato'daki anayasacı çoğunlukla aynı safta yer alacaklardı. Teoride bu kendisine güvenli bir eyalet üssü bulma konusunda gitgide çaresiz bir hal alan Antonius'u ve sihirli ismiyle Octavianus'u izole edecekti. Ancak ikisi de lejyonların sadakatine hâkim oldu. Birlikte karşı konulamaz olacaklardı ve farklılıklarının üstesinden gelip güçlerini birleştirmeye razı olacakları hiçbir şey yapmamak son derece mühimdi.

Octavianus'la işbirliği yapmak iki farklı sorun doğuracaktı. Cicero bu tehlikeli ve hassas oyunu oynamak isteseydi, anayasa dışında hareket eden insanlarla çalışmak zorunda kalacaktı; belki kendisini bile anayasaya aykırı hareket etmek zorunda kalacaktı. Bununla birlikte kendisine bunun büyük bir iyilik için olduğunu ne kadar söylerse söylesin, şüpheli araçlar erdemli amaçları alt edebilir. Yeni Caesar'la herhangi bir uzlaştırmaya karşı derinden şüphe

duyan bazı komplocuların kati görüşü buydu. Acil olan soruysa genç adama ne kadar güvenileceğiydi. Kısa vadeli çıkarları kendisini Cicero ve Senato'yla aynı hizaya getirmekse, uzun vadeli amaçları neydi? Etrafındaki Balbus ve Oppius gibi insanlar müteveffa *Dictator*'un Cumhuriyetçi oligarşinin imparatorluğu yürütme konusunda yetersiz olduğu ve bir çeşit otokrasiye dönüşmek zorunda kalacağı inancını paylaşıyor gibiydi.

Cicero şimdilik mesafesini korudu. Birkaç gün boyunca Octavianus'a Roma'da katılıp katılmayacağını endişeyle düşündü. Bazı büyük hadiseleri kaçırmak istemedi, ama kıyıdan ayrılmak da güvenli olmayabilirdi. Antonius yaklaşmaktaydı ve Cicero yol üstünde durdurulabilirdi ve hal böyle olunca konsülün merhametine kalırdı. Her şeyi hesaba katınca Octavianus'un yeni birliklerini Roma'ya götürme projesinin cüretkâr ama düşüncesizce olduğunu fark etti. Yine de Octavianus'un artan popülaritesini tanıdı ve başlangıçta niyetlendiği gibi 1 Ocak'tan evvel başkente gidebileceğine nihayet karar verdi.

Roma'ya ilerleyiş Cicero'nun korktuğu fiyaskoya dönüştü. Senatörlerin yokluğundan yılmayan Octavianus Comitia Tributayı topladı ve taviz vermeden Cumhuriyet karşıtı bir konuşma yaptı. Bir Caesar heykelini eliyle gösterdi ve babasının onuruyla statüsünü kazanma niyetiyle yemin etti. Ancak Antonius süratle yaklaşmaktaydı ve Octavianus'un birlikleri ona karşı savaşmayacaklarını açıkça belirttiler. Birçoğu kaçtı. Umutları kırıldı, kuzeydeki Arretium'a çekildi.

Geri çekilme sadece geçiciydi. Antonius şehre "savaş düzenninde" vardı ve tıpkı Octavianus'un birkaç gün önce yaptığı gibi kanuna aykırı biçimde *pomoerium* içerisine birliklerini yerleştirdi. Octavianus'u ihanetle suçlama niyetiyle 24 Kasım'da gerçekleşmek üzere bir Senato toplantısı çağırısı yaptı. Ancak bazı nedenlerden ötürü oturum ertelendi. Cicero'ya göre Antonius sarhoştü: "İçki âlemi ve ziyafet yüzünden gecikti –eğer bir meyhanedeki cümbüşe ziyafet diyebilirsen."²⁹ Daha makul bir izahat ise lejyonlarından birisinin başkaldırması ve bağlılığını Octavianus'a sunmasıydı. Konsül

haberi duyar duymaz Alba Fucens yerleşimindeki isyancılarla karşı karşıya gelmek için Roma'da alalecele çıktı; onu dinlemediler ve duvarların üzerinden ona bir şeyler fırlattılar. Antonius, kuşkusuz Caesar'ın gasp ettiği servetinden faydalanarak kendisiyle kalan lejyonları sakinleştirmek için her askere 2 bin sestertius bağışladı. Ardından şehre geri döndü ve (geleneğe aykırı biçimde) gece Capitolium'da bulunan Senato'yu yeniden topladı.

Eski bir konsüle Octavianus'u halk düşmanı ilan eden bir önerge hazırlatılmıştı, ama şimdi Antonius başka bir felaketle karşılaştı. Dördüncü Lejyon da taraf değiştirdi. Güç dengesi değişiyordu ve Antonius artık Senato'daki olumlu bir oya bel bağlayamazdı; çoğunluğu kazansa dahi bir *tribunus* muhtemelen tasarımı veto ederdi. Aceleye gelen bazı meseleler telaşla halledildi: Brutus ve Cassius kendilerinden alınan son eyaletlerini tekrar aldılar; Cumhuriyetçilerin İspanya'daki sancaktarı Sextus Pompeius'la uzlaşmasından ötürü Antonius'un müttefiki Lepidus'u övmek için yapılan oylama geçti ve Macedonia eyaleti Antonius'un kardeşi Gaius'a verildi.

Ertesi gün yaptığı askeri bir incelemenin ardından fena halde korkmuş olan konsül Roma'dan ayrıldı ve kuzeye doğru yürüyüşe geçti. Emrinde hâlâ dört lejyon vardı. Şayet elinden gelseydi şüphesiz Octavianus'un üstesinden gelmeyi ve Arretium'da kamp kurmayı tercih ederdi, ama adamlarının onun ardından savaşa yürümeyeceklerinin bilincindeydi. Ancak Iulius Caesar'ın suikastçılarından biriyle savaşmaya can atıyorlardı, bu yüzden Antonius onları Mutina ve Decimus Brutus'a götürdü. Kışın başlamasıyla birlikte ani bir gelişme beklemiyordu.

9 Aralık'ta Cicero sonunda kırsaldan Roma'ya döndü. Yola çıkmadan evvel Atticus'a gördüğü haliyle siyasi durumun bir özetini verdi. Bilhassa 12 Kasım'da Comitia Tributa'da yaptığı konuşmanın kopyasını edindikten sonra Octavianus'a hâlâ kuşku duyuyordu.

Oğlan şimdilik Antonius'un gücünü yeterince maharetli bir biçimde zayıflatıyor, ama bekleyip ne olacağını görmemiz en iyisi. Ne de konuşma ama –bana bir kopyasını gönderdiler. Elini heykele doğru uzatarak “babasının onurlarına erişme ümidiyle” diye yemin ediyor! Bu bir kurtarıcıdan daha ziyade çabucak gelen bir yıkım! Ama dediğin gibi en açık sınama arkadaşımız Casca'nın *tribunus*luğu olacak. [Komploculardan biri olan Casca 10 Aralık'ta vazifesine başlayacaktı ve Octavianus'un ona karşı tavıyla samimiyeti sınanacaktı.] Tam da bu konuda bana genç adamı bağrıma basmam konusunda baskı yaptığında Oppius'a –onun bütün hareketinden ve kıdemli askerler birliğinden bahsetmiyorum bile– onun tiran katillerine yalnızca düşmanlık duymamasından değil dostu olduğundan emin olmadan böyle bir şey yapmayacağımı söyledim.³⁰

Bu noktada Atticus'la olan yazışmalar sonlanır. Nedenini bilmiyoruz. Atticus, geri kalan hayatında veya Cicero'nun geri kalan hayatında Roma'da olabilir ve bu nedenle yazmaya gerek kalmamıştır; alternatif olarak yazışmalar aslında devam etmiş olabilir, ancak yayınlanmak için fazla ihtilafı olduğuna karar verilmiş ve ortadan kaldırılmış olabilir. Yıllar sonra imparator olan ve halkın gözünde Caesar'ın varisi olarak değerlendirilen Octavianus, onun manevralarından hoşlanmamış olabilir.

Her iki konsülün de yokluğunda (Dolabella Asia eyaletine gitmek için Roma'dan ayrılmıştı) bir *tribunus*, 1 Ocak'ta göreve başlayacak yeni konsüller Hirtius ve Pansa'ya silahlı bir muhafız atamasını onaylamak için 20 Aralık'ta toplanmak üzere Senato çağrısında bulundu. Cicero en başta orada bulunmaya niyetlenmedi, ama Antonius'u Decimus Brutus'un eyaletinden uzak durması ve Senato'ya bağlılığını sunması gerektiğini duyuran bir kararnameyi okuduktan sonra orada olacağını bilmesini sağladı. Decimus Brutus'u karşı koyması için cesaretlendirmişti ve şimdi bunu yaptığından ötürü yapabildiği her biçimde yardım etmeye kararlıydı.

Kaybedecek vakit yoktu. Konsül kendisine eyaleti veren yasanın yasallığı halefleri tarafından reddedilmeden evvel Gallia Cisalpina'yı almak için gidebildiği kadar hızlı ilerliyordu. Bu yaptıklarıyla anayasaya aykırı davranmış gibi görünmez. Sonuç olarak Decimus Brutus kısa süre içinde yetkilerini halefi olan Antonius'a devredecekti. Antonius'un (müttefiki Dolabella'yla birlikte) en üst düzey yürütme yetkilerine sahip yönetimin lideri olduğu unutulmamalıdır. Herkesin kabul edeceği gibi zamanın düşük standartlarına göre Antonius'un yaptığı eylemler hakları dahilindeydi.

Cicero alışılmadık ölçüde aşırı kalabalık bir toplantıda tartışmayı kendisinin üçüncü *Philippicae* adlı güçlü konuşmasıyla başlattı. Antonius'un devlet düşmanı olduğunu göstermeye çalıştı. (Sadece birkaç gün olsa dahi hâlâ konsül olduğunu akılda tutarak tartışmaya açık bir şekilde güvenilmez bir iddiaydı bu.) Ayrıca özel bir ordunun lideri olarak Octavianus'un konumunun düzenlenmesi gerektiğini de öne sürdü. Genç adamı ilk kez Octavianus olarak değil yeni aile adıyla andı. "Caesar kendi inisiyatifiyle –başka alternatifi yoktu– Cumhuriyet'i özgürleştirdi."³¹ Konuşma gayet Cicero tüm kuşkularına rağmen en sonunda genç adamın yakınlaşma çabalarına boyun eğmiş ve anlaşmaya varmaya karar vermiş gibi geliyordu.

Senato Cicero'nun önerilerinin çoğunu kabul etti, ama hepsini değil. Antonius'un iç savaşa doğru ilerlediğini kabul etti, ama onu suçlu ilan etmeyi reddetti. Caesar'ı ve ordusunu tanıdı, görevlerinde bulunan tüm eyalet valilerinin görevlerini bir sonraki duyuruya kadar onayladı, böylece gelecek yılın atamaları iptal edildi.

Cicero konuşmasında genç Quintus'tan şöyle bir bahsetti. Babasını ve amcasını öldürmeyi planlamakla suçladığı Antonius'la ilişkisini kesinlikle koparmıştı. Cicero bu iddiayı "Hayrete düşüren bir saygısızlık, hadsizlik ve kabadayılık!" şeklinde yorumladı. "Tatlılığı ve karakterinin mükemmelliğinden ötürü kardeşimle beni ona duyduğumuz sevgide rakip haline getiren genç bir adam hakkında bunu yazmaya cüret etmek." Suçlama sıradan bir iftiraydı ve ciddiye alınacak bir yanı yoktu –ama Cicero ailesinin içindeki

geçimsizliklerden haberdar olanlar, hatibin güvenilmez yeğeni hakkındaki tanımına gülümseyeceklerdir.

Cumhuriyetçi cephe için kamuoyunu güvence altına alma ihtiyacının farkında olan Cicero bu dönem boyunca Halk'ı kompleks ve kafa karıştırıcı gelişmelere sürükleyecek bir konudan bahsetti. Senato toplantısı bittiğinde tıka basa dolu Forum'daki Comitia Tributa'da heyecan verici bir konuşma (dördüncü *Philippicae*) yapmaya gitti: "İlk kez ve uzun bir aradan sonra benim tavsiyem üzerine, benim inisiyatifimle, özgürlük umuduyla canlandık."³² Antonius'u Spartacus'la ve ilginç bir biçimde Catilina'yla kıyasladı. MÖ 63 yılının konsülü olarak Catilina'yı özel bir ordu kurmakla mahkûm etmiş Cicero şimdi bütün yeteneklerini yasal olarak atanmış bir konsülün halk düşmanı ilan edilmesi ve yağmacı genç bir korsanın kurtarıcı olduğuna ikna etmek için kullanıyordu. Ömrü boyunca muhafazakâr olan hatibin hükümleri altında yazıyordu. Önemsiz olduğunu düşünmediyse çelişkiyi fark etmedi.

Şimdi Asia'da vali olarak görev yapmakta olan komplocu Trebonius'a şöyle yazdı: "Sözümü esirgemedim ve hitabet yeteneğinden ziyade irade gücüyle zayıf ve bitap düşmüş Senato'nun eski, geleneksel dinçliğini tekrar hatırlattım. O gün benim enerjim ve yürüdüğüm yol Roma Halkı'nda özgürlüklerini yeniden kazanmanın ilk umudunu yeşertti."³³

Atticus'a yazdığı mektuplar olmaksızın artık Cicero'nun zihnine, özel ruh hallerine ve kuşklarına açılan bir kapımız bulunmuyor, ama Cato'nun ölümüyle birlikte başlayan dönüşüm süreci artık nihayete ermek üzereydi. Bazı 20. yüzyıl tarihçileri bu dönemde özellikle Antonius'tan nefret etmesiyle ilişkili olduğunda Cicero'da fanatizm ve takıntı tespit etti. Herhangi bir kişi kesinlikle onun kişiliğinin kabalaştığını, belki de yeni kararlılığının tam tersini fark eder. Bu Cicero'nun yeniden başa geçebilmesi için ödemesi gereken bir bedeldi. Hiçbir kamu vazifesinde bulunmamasına rağmen, sonraki altı ay tıpkı konsüllüğü esnasında olduğu gibi siyasi sahnede büyük bir hâkimiyet kurmasıyla Roma'daki birinci adam olduğu görüldü. Aradan geçen yirmi yılın hayal kırıklıkları ve aşağılamalarını ardında bırakmıştı.

CICERO'NUN İÇ SAVAŞI

Marcus Antonius'a Karşı: MÖ 43 Ocak-Nisan

MÖ 43 Ocak'ı fırtınalarla başladı. Forum'daki Saturnus Tapınağı etrafındaki bazı tabletler kırıldı ve yere saçıldı. Tüm İtalya'da bir salgın bildirildi ve yeni konsüllerden birinin *lictor*larından teki göreve başladığı ilk gün düşüp öldü. Onur'u temsil eden bir heykel rüzgârdan devrildi ve Cicero'nun MÖ 58'de sürgüne gitmeden evvel Capitolium'daki Iuppiter Tapınağı'na diktiği Koruyucu Minerva'nın küçük heykelciği parçalara ayrıldı. Bunlar Cicero'nun yeni, doruk noktasındaki kariyeri için uğursuz alametlerdi.

Senato mevcut siyasal durumu tartışmak için 1 Ocak'tan itibaren 3 gün üst üste toplandı. Yeni konsüller Aulus Hirtius ve Gaius Vibius Pansa Caetronianus anayasacılarla sadık bir hat benimседiler, ama Antonius'a karşı Cicero'nun aşırılığına güvenmediler. Sandalyesinde oturan Pansa, Cicero'nun canını sıkacak bir şekilde ilk olarak kayınbabası Quintus Fufius Calenus'u konuşmaya çağırıldı. Antonius'un destekçisi olan Calenus, müzakereyi öne sürdü ve şu an Gallia Cisalpina'daki Mutina kentinde Decimus Brutus'u kuşatan eski konsülle görüşmek için bir heyet gönderilmesini teklif etti. Antonius'un Roma'daki arkadaşları 20 Aralık'taki Senato toplantısında şaşkına dönmüşlerdi, ama bu defa kendilerini eleştirenlerle kuvvetli bir karşı atakla karşılık vermek için hazırlıklı gelmişlerdi.

Beşinci *Philippicae* konuşmasında Cicero bu önerenin kötü niyetli ve saçma olduğunu öne sürdü. Antonius'un niyetleri barışçıl

olanın zıddıydı ve müzakerelerin manasız olurdu. Aşına olunan günah kataloğuna şöyle bir göz attı. Mutina'nın ablukaya alınması bir savaş eylemiydi ve Senato'nun askeri bir olağanüstü hal ilan etmesini talep etti. Ardından başka bir konuya geçti: Onurlar. Decimus Brutus ve Lepidus onuruna teşekkür önergesi oylaması yapılmalı ve konuşmacılar platformuna veya başka bir yere Lepidus'un yaldızlı ve atlı bir heykeli dikilmeliydi; sadakati sallantıdaydı ve Cicero onu Senato'ya bağlamak için elinden gelen her şeyi yapmak istiyordu.

Cicero nihayet konuşmasında "Göklerin gönderdiği çocuk"¹ dediği Octavianus'a geldi. Anayasal özelliklerini bir kenara bırakarak Senato'ya seçilmesini ve *propraetor* statüsü (böylelikle *praetor* olarak hizmet etmiş ve askeri bir komutaya uygun oluyordu) verilmesini talep etti. "Genç adamın bütün hissiyatına vakıf"² olduğunu öne sürdü. "Senato üyeleri, söz veriyorum, taahhüt ediyorum, yemin ediyorum ki Gaius Caesar daima bugünkü gibi bir yurttaş olacak ve özellikle böyle olmasını dilememiz ve böyle olması için dua etmemiz gerekir."³

Bu cüretkâr bir açıklamaydı. Cicero, Octavianus'un kararlı niyetlerine bütünüyle ikna olmamış olsaydı, bu sözlerinin ileride tehlikeli sorunlar yaratacak bir hareket olduğunu bilirdi. Zemini ihtiyatlı biçimde hazırlamadan evvel böyle bir riske girmeyecek kadar deneyimli bir siyasetçiydi; aralık ayında korkularını giderecek ve sıkı bir ittifaka girmesini mümkün kılacak bir şeyler olmuş olmalı.

Cicero genç erkekleri eğitme ve yol gösterme tutkusunu yitirmemişti. Hatta yılın başında Antonius'a sığınmadan evvel adı kötüye çıkmış eski damadı Dolabella'ya kılavuzluk etmişti. Şimdi Octavianus bu resmi olmayan talebelerden oluşan uzun sıraya dahil oldu ve Cicero'ya "baba" demeye başladı. Bütün zamansız şüphelerine karşın Cicero'nun bu saygılı ilgiyle gururu okşanmış olmalı.

Lejyonlar arasında popüler olmasına rağmen Octavianus zayıf bir pozisyondaydı. Gördüğümüz üzere Caesar yanlısı fraksiyon üçe bölünmüştü –genç adamın kendi takipçileri, konsüller Hirtius ve Pansa'nın arkasında konumlanan ılımlılar ve Antonius'un destekçileri– ve onları bir araya getirebilmek için şimdilik yapabileceği pek

az şey vardı. Cicero ve Senato'yla yaptığı anlaşma ona resmi bir statü sağladı. Cumhuriyetçiler zafer kazanırsa, Cicero'nun barışıyla onu tamamen iskartaya çıkarmanın zor olacağını büyük olasılıkla hesaplayacaktı. Hepsinden öte zaman onun yanındaydı ve başka bir gün savaşmayı bekleyebilirdi; gerekirse anayasaya açıkça karşı çıkmak yerine anayasayı kullanarak çalışacaktı.

Cicero'nun konuşması iyi karşılık buldu ve istediğinin çoğunu aldı. Senato onurları kabul etmekte hiç zorluk yaşamadı. Octavianus'a *propraetor* makamı verildi ve Antonius'un Toprak Reformu Yasası geçersiz ilan edildi. Ancak meclis olağanüstü hal ilan edip etmeme konusunda enine boyuna düşündü. Sonunda Cicero'nun karşı önerisine rağmen Antonius'a bir heyet gönderilmesine karar verildi. Bu heyete üç adam atandı: Piso, Philippus (Octavianus'un üvey babası) ve seçkin, tedbirli hukukçu Servius Sulpicius. Sulpicius ölümcül hastalığa yakalanmıştı, ama müzakereleri savunduğu için ahla-ken komisyona katılmayı kabul etmek zorunda olduğunu hissetti. Delegeler bir dizi talebi iletcekti: Antonius, Senato'ya ve Halk'a boyun eğecekti, Mutina kuşatmasını kaldıracaktı ve birliklerini Gallia Cisalpina'nın dışına çekecekti, ancak bu birlikleri Roma'ya 320 kilometreden daha yakına gelmemeliydi. Talepleri bir müzakere konumundan ziyade ultimatordu.

Konsüller yerine bir *tribunus* tarafından Forum'da toplanan Halk'a alınan kararları aktarmak için çağrılması artan hâkimiyetinin bir işaretiydi. Heyete karşı açıkça karşı çıktığı altıncı *Philippicae* konuşmasında bunu yaptı. "Sizi önceden uyarıyorum" diye bağırdı. "Marcus Antonius'un delegelerin getirdiği hiçbir emri yerine getirmeyeceğini öngörüyorum."

Cicero artık yönetimin arkasındaki kudret ve yol gösterici gücü. Kendi bildiğini sağlamak için bütün ikna yeteneklerini kullandı. Konsüller onurlu kimselerdi, görevlerini yapmaya hazırlardı, ama neyin ne olduğundan tam manasıyla emin değillerdi. Ayrıca Hirtius'un

sağlığı kötüydü. Cicero'nun onlardan pek bir beklentisi yoktu –bil-hassa da onlarla Galya seferi yapmış Quintus'tan. Her zamanki asabi tavrıyla Tiro'ya şunları söyledi: “Onları tepeden tırnağa tanıyorum. Şehvet ve rehavetle kalbura dönmüş haldeler, içtense tamamen kadınsılar.”⁴ Quintus abartıyordu, çünkü Hirtius ve Pansa yakında savaş alanında cesurca kendilerini temize çıkaracaklardı, ama Forum'da onlara “Konsüllerim” diye seslenmeyi seven Cicero'nun dengi değillerdi. Senato'da kayda değer az sayıda kişi vardı ve ılımlı görüş onun nereye yönlendirdiği takip etmeye meyilliydi.

Vali ve komutanlar resmi yazışmalarını Senato'ya göndermeye ek olarak eylemlerini Cicero'ya bildirmeye özen gösterdi. Cicero vaktinin çoğunu onlara mektup yazmaya harcadı –bir şey yapmaya zorlama, razı etme, pohpohlama, tavsiye verme, bilgilendirme. Morali bozuk ve etrafı çevrilmiş Decimus Brutus'u neşelendirmek için çok çaba gösterdi. Sadakatleri sallantıda olan adamlara bilhassa dikkat etti –Galyadaki Titus Munatius Plancus ve Lepidus, uzak İspanya'daki Gaius Asinius Pollio– ve Macedonia'daki Brutus ve Asia Minor'de Cassius ile yakın temasını sürdürdü. Arkadaşı Paetus'a şunları söylerken abartıya kaçmıyordu: “Gecem gündüzüm tek bir şeye özen ve uğraşla geçiyor –yurttaşlarımın güvenliği ve özgürlüğü.”⁵ Aynı mektupta şahsi kaygılar ve arkadaşlıkları için hâlâ vakti olduğunu da gösterdi. Paetus'a bir nedenden ötürü epey asosyal olduğu için sataştı.

Dışarıda yemek yemeyi bıraktığını duyduğuma üzüldüm. Kendini büyük bir eğlence ve zevkten mahrum ettin. Dahası (samimiyetime aldırmazsın) korkarım ki eskiden bildiğin alışkanlıkların aklından çıkacak ve nasıl akşam yemeği partileri verildiğini unutacaksın. Olan biteni Spurius'nın [Julius Caesar'ı suikast tehlikesi için uyarı kâhin veya resmi iç organ falcısı] önüne serdiğimde ve nasıl yaşamaya alışkın olduğunu izah ettiğimde eski alışkanlıklarına devam etmediğin müddetçe devletin yüce çıkarları için çok büyük bir tehlike olduğunu bildirdi.⁶

Dolu dizgin gidiyordu ama daima bir arkadaşıyla alay edecek vakti vardı. Ocak ortasında Pansa daha fazla birlik toplamayla görevlendirilirken Hirtius'un İtalya'daki birlikleri komuta etmesi gerektiğine karar verdi. Octavianus ordusunu Hirtius'un kuvvetleriyle birleşeceği Mutina'ya götürmeyi kabul etti. Askeri vazifeleriyle oldukça meşgul olan konsüller Roma'daki işleri yönetecek pozisyonda değillerdi ve resmi bir memuriyeti olmamasına rağmen Cicero giderek daha popüler bir lider gibi hareket ediyordu.⁷ Politikalarına destekçi bulmada ciddi bir başarı elde ettiği anlaşılan Comitia Tributa toplantıları sık sık yapıldı. Zanaatkârları bir araya toplayarak ve onları ücretsiz çalışmaya ikna ederek silahlar ürettirdi. Savaşı finanse ettirmek için para toplattı ve Antonius'un destekçilerini ağır bağışlar vermek zorunda bıraktı. Onlar da ona karşı yüksek sesli bir kampanya yürüttü, toplumun barışa yönelik ruh halini kullanarak Cicero'yu askeri bir çatışma çıkarmaya meyilli biri gibi resmettiler. Senato'nun rutin bir toplantısında Cicero, konuşmacının istediği herhangi bir konuyu gündeme getirmesine müsaade eden tartışma kurallarından faydalanarak barıştan yana olan geçmişini savunduğu ve Antonius'la yapılacak herhangi bir uzlaşmanın onursuzluk olduğunu belirttiği bir başka yedinci *Philippicae* konuşması yaptı. "Barışa karşı değilim, ama barışın altına gizlenmiş savaştan korkuyorum"⁸ dedi.

Ayın sonuna doğru Antonius'a giden heyet Mutina'ya varmadan ölen Sulpicius olmaksızın geri döndü. Antonius Senato'nun kendisini bir kanun kaçağı olarak göstermediği gerçeğinden faydalanarak karşı teklifleri masaya koydu. Gallia Cisalpina'ya yönelik hak iddiasından vazgeçerek, Decimus Brutus'a yönelik tehdidi ortadan kaldıracaktı, ama Uzun Saçlı Gallia'yı bir orduyla birlikte 5 yıllığına elinde tutmakta ısrarcı oldu. Bu MÖ 41 yılında konsül olma ve ardından da prokonsül olarak valiliklere atanma ihtimalleri olan Brutus ve Cassius'un, Antonius silah bırakmadan evvel hizmet sürelerini dolduracakları anlamına gelmekteydi. Yani siyasi bekası güvence altına alınacaktı.

* Gallia Comata. (ç.n.)

Cicero için bu koşullara karşı çıkılması gerekiyordu, çünkü bu koşulların esas sonucu iki önde gelen Caesar destekçisinin ordulara sahip olması ve er ya da geç Senato'ya karşı birleşmeleri olacaktı. Şahsi bir takıntı olarak görünen şey ikili arasındaki ihtilafı sürdürmeye yönelik akla yatkın bir kararlılığı gizlemekteydi.

Pansa'nın başkanlığındaki Senato, Antonius'un tekliflerini reddetti ve ikinci bir heyet gönderilme teklifiyse kabul edilmedi. Bakış açısı katılaşıyordu ve savaş kaçınılmaz görünüyordu. Antonius'un destekçileri çok büyük bir musibet olan kanun kaçaklığı durumunu ortadan kaldırmak için olağanüstü hal teklifini nihayet kabul etti. Ertesi gün Cicero, Pansa'yı muhalefete karşı yeterince sert olmadığı için nazikçe eleştirdiği sekizinci *Philippicae* konuşmasını yaptı. Herkes bir savaşın yaklaşmakta olduğunun farkındaydı ve daha fazla konuşma teklif etmenin gülünç olduğuna mutabıktı. Antonius ordusuyla birlikte Roma'ya tehdit oluşturmayı başardığı müddetçe uzlaşma söz konusu değildi. Olağanüstü hal ilan edildiğinde, eski konsüller dışındaki bütün senatörler toga yerine askeri üniforma giymek zorundaydı; mazur görülmesi gerçeğine rağmen Cicero da bu kurala uyacağını bildirdi. O yılın 15 Mart'ından evvel bu yıl Antonius'un saflarından konsüllerin saflarına katılacak herkese af sunulmasını ve Antonius'un saflarına katılan herkesin devletin çıkarlarına karşı hareket etmiş sayılmasını teklif etti. Ertesi gün dokuzuncu *Philippicae* konuşmasında Cicero, Servius Sulpicius'un kariyerine methiyeler dizdi ve Senato'yu onun bronz bir heykelinin Forum'a dikilmesini oylamaya ikna etti.

Cicero'nun politikası umumi bir destek edinmedi ve henüz tarafını seçmemiş bazı senatörler tarafından savaş çıkırtkanı olarak nitelendirildi, ama eleştirmenlerini kudretsiz ve ilkesiz gördüğünden sarsılmaz bir biçimde politikalarına bağlı kaldı. Ödül ulaşabilirdi. Şubatta Cassius'a yazdı: "Eğer yanılmıyorsam, bütün savaş kararının bütünüyle D. Brutus'a ait olduğu bir konum söz konusu.

* Caesar'ın öldürüldüğü tarih. (ç.n.)

Umduğumuz gibi Mutina'dan ayrılırsa başka bir savaş olmayacak gibi görünüyor.”⁹

Cicero'nun iyimser olmasını gerektirecek başka gerekçeleri vardı. Marcus Brutus geçen yıl İtalya'dan ayrıldıktan sonra Atina'ya yerleşti; siyaseti edebi ve felsefi uğraşlar için terk etmiş izlenimi verdi. Akademi'de derslere katıldı. Savaş için gerçekten de isteksizdi ve bir süre bekleyerek Roma'daki gelişmeleri gözlemledi; düşmanlarını harekete geçirecek herhangi bir bahanesi verecek hiçbir şey yapmak istemiyordu.

Ancak İtalya'daki durum bozulunca harekete geçmesi gerektiğine karar verdi. Kendisine aslen Iulius Caesar tarafından vaat edilen ve şimdilerde Marcus Antonius'un kardeşi Gaius tarafından istenen Macedonia eyaletini ele geçirdi. Bu teşebbüsünde kendisine ünlü hatibin oğlu ve kendisinin de yakın akrabası olan, eyaletin görev süresi dolduğu için ayrılan valisi Quintus Hortensius Hortalus yardım etti. Brutus kararını verir vermez hızlı ve etkili bir şekilde hareket etti; eyalette konuşlanmış lejyonları elde etmek için bir vekil gönderdi. Eğitimini mutlulukla bırakan ve askeri bir komutayı kabul eden 22 yaşındaki Marcus Cicero'yu askere aldı. Asia ve Syria'dan evlerine dönüş yolculuklarında olan *quaestor*ların yolunu kesti ve Roma'ya götürdükleri vergi gelirlerini vermeye ikna etti. Gaius Antonius kısa bir süre sonra Apollonia kentinde kuşatıldı. Yılın sonuna doğru Brutus eyaletin büyük bir kısmını kontrol ediyordu.

Şubat ayında olan biteni izah eden ve Hortensius'un eyaleti kendisine teslim ettiğini bildiren resmi bir rapor gönderdi. Bu Cicero'yu karmaşık bir sorunla yüzleştirdi: Iulius Caesar'ın suikasta uğramasından bu yana valiliklerin tahsisi pek çok kez ve bazen de yasallıkları tartışmalı biçimde değiştirildi, bu yüzden kimin neyi hak ettiğini söylemek güçtü. Bununla birlikte Cicero'nun en azından bir şeyi bariz biçimde kabul etmesi mecburiydi: Brutus'un Macedonia üzerinde artık herhangi bir yasal hakkı yoktu. Yine

de onuncu *Philippicae* konuşmasında Senato'yu Brutus'un konumunu onaylamaya başarılı bir biçimde ikna etti. Mantıklı şekilde Gaius Antonius'un sadakatinin Senato'ya değil, Mutina'da yenilirse Macedonia eyaletini bir sığınak olarak kullanacak abisine ait olacağını savundu. Cicero bir kez daha reel politik uğruna hukukun üstünlüğünü çığniyordu.

Bu arada Cassius, Iulius Caesar'ın Mısır'da bıraktığı birlikler dışında Syria'dakileri de –toplamda 11 lejyon– elde etmeyi başarmıştı. 7 Mart'ta bu sonuca dair Cicero'ya bir rapor göndererek şunları sundu: “Senin, arkadaşlarının ve Senato'nun kuvvetli desteklerden yoksun olmadığınızı bilmeni istiyorum, sözün özü devleti en iyi beklenti ve yüreklilikle savunabilirsin.”¹⁰

Cassius şimdi bölgeye ulaşmış ve Syria'da hak talep eden rakibi Dolabella'yla karşılaşmak zorundaydı. Dolabella, yakın zamanda komşu Asia eyaletinin (Batı Türkiye) valisi Gaius Trebonius'u öldürdüğü için kararlı bir karşılık vermek daha da gerekiyordu. Dolabella Syria'ya giderken Asia'dan geçmek istemişti, ama Trebonius bulunduğu Smyrna limanına girmesine müsaade etmeyi reddetti. Şehir neredeyse savunulamadı ve Dolabella geceleyin şehre girdi. Trebonius'u ele geçirdi ve kafasını kesmeden evvel kırbaç ve gergiyile iki gün boyunca işkence yaptı. Bazı askerler Trebonius'un başını futbol topu gibi tekmeledi.

Senato neye uğradığını şaşırды ve nadir bir oybirliğiyle suçu kınadı. Dolabella halk düşmanı ilan edildi. Ama onun tutuklamak ve cezalandırmak için ne yapılabilirdi? İki önerge tartışıldı –ilki seçkin, yaşlı bir devlet adamına Dolabella'ya karşı bir sefer yürütmesi için özel bir yetki verilmesi, diğeryse Hirtius ve Pansanın gelecek yıl Syria ve Asia eyaletlerine vali olarak atanması gerektiği idi. Cicero on birinci *Philippicae* konuşmasında konunun bahse konu olan bölgede bulunan Cassius'a bırakılmasını söyleyerek iki öneriye de karşı çıktı. Ancak önde gelen komploculardan biri olarak Cassius ihtilafı bir isimdi ve ılımlı Caesar yanlıları rencide oldu. Senato, Antonius'u yendikten sonra konsüllere vazifelendirme vermeye karar verdi.

* İzmir. (ç.n.)

Bu Cicero açısından bir yenilgiydi, ama neşeli bir aldırmaazlıkla Cassius'a inisiyatif alarak hareket etmesini tavsiye eden bir mektup yazdı. Cassius'un da yaptığı tam olarak bu oldu. Dolabella'nın peşine düşmesi uzun sürmedi. Zeki, genç fırsatçı olanağının kalmadığını fark etti ve belki de Trebonius'a yaptığı muamelenin aynısını göreceğinden korkarak, yakalanmadan evvel intihar ederek sağduyulu davrandı. İçine düştüğü durumun umutsuz olduğunu fark ederek bir korumasından kafasını kesmesini istedi. Tullia'yı büyüleyen adam zekice etrafındakilerin sevgisini nasıl kazanacağını biliyordu, zira emre uymasının ardından asker kılıcı kendisine doğrulttu.

İtalya'da Antonius destekçileri savaşı önlemek için son bir çaresiz girişimde bulundu. Roma'da Pansa, Antonius'un beklentileri için artık karamsar olduğunu ve ödün vermeye istekli olduğunu bildirerek Senato'ya başka bir heyet kurulması için önerge sundu. Cicero, beş eski konsülden oluşan müzakere heyetine katılmayı kabul etti, ama bir nedenden ötürü süregelen tartışmaların ardından tasarıdan vazgeçildi. On ikinci *Philippicae* konuşmasında Cicero heyete katılmayı kabul ettiğine pişman oldu. Senato'ya görevinin başka bir yerde olduğunu söyledi. "Olanığı varsa şehirde kalacağım. Yerim burası. Buraya göz kulak oluyorum. Burayı gözlüyorum. Burası benim muhafız karakolum."¹¹ Konuşma, merhametin geçmişin itibarsız bir politikası olduğunu doğruladığından ilginçtir. Antonius'un olası bir zafer halinde Cicero'nun mülküne el koymaya ve bir destekçisine vermeye hâlihazırda karar verdiğini öğreniyoruz. Hatibin hayatının hükmü de hemen hemen kesinlikle verildi. Bu iç savaşta af olmayacaktı.

Mart sonunda Lepidus ve Plancus İspanya ve Galya'daki eyaletlerinden barış çağrısında bulunan mektuplar yazdılar. İlki tavsiyesinin önemsenmemesi halinde Antonius ile güçlerini birleştireceğini ima etti. Bu potansiyel olarak ciddi bir tehditti. Aynı akşam Cicero sert cevaplar gönderdi ve Lepidus'un mektubuna bariz bir şekilde haşın bir not iliştiirdi. "Kanaatimce Senato ve Halk –ve bütün yurtseverler– açısından kabul edilebilir olmayan bir tür barışmaya karışmaman senin için daha akıllıca olur."¹² Bununla birlikte gereksiz

yere gücenmemek mühimdi. 9 Nisan'da mektupları tartışmak için toplanan Senato'da Cicero, Plancus için bir teşekkür önergesi oylamasında bulundu. Ertesi gün Lepidus için ikinci bir kişiyi görevlendirdi, bu atlıya Senato'ya barış önermelerini bırakması uyarısında bulunan bir mektup verilmişti. Bu, Antonius'un Hirtius ve Octavianus'a da gönderdiği uzun bir yazışmaya değindiği on üçüncü *Philippicae* konuşmasıydı.

Antonius'un mektubu Cicero'nun böl ve yönet politikasını müthiş bir açıklıkla teşhir ettiğinden çok tehlikeliydi. Hırslı bir samimiyetle yazılmıştı ve sanki Antonius son kozunu oynamış gibi bir ümitsizlik havası vardı. Kendisini müteveffa *Dictator*'un tek samimi intikamcısı olarak takdim etti ve mektup Octavianus açısından rahatsız edici bir etki (amaçlandığı gibi) yaratmış olmalı. Antonius, tehditkâr biçimde Lepidus'un müttefiki olduğunu açıkça belirtti ve Plancus için şöyle diyerek devam etti:

Danışmanlarımla işbirlikçisi... Hangimiz yenilirsek düşmanlarımızın yararınadır. Şimdiye kadar Talih böyle bir görüntüden sakındı, bir bedenden oluşan iki ordunun gladyatör eğitmeni konumundaki Cicero'nun nezareti altında birbirleriyle savaşmasını istemedi. Iulius Caesar'ı aldatmak için kullandığı aynı kelime oyunları, büyük konuşmalarla sizi de kandırdı.¹³

Cicero, Antonius'un suçlamalarını birer birer alıp bunları haince niyetlerini göstermek için kullanarak Senato'yu ele geçirdi. Ama bunları çürütmesinin uzun sürmesi ve verdiği detaylar, bariz tiz bir ses tonuyla birleşince tedirginliğini belli ediyordu. Mektup tereddüt edenler, bilhassa da ılımlı Caesar yanlıları arasında rahatsız edici bir etki yaratmış olabilir. Neyse ki Cicero açısından olaylar geri alınmayacak kadar ileri gitmişti.

Birkaç gün sonra Mutina dışında savaş başladı. 14 Nisan'da Antonius, Pansa'nın yeni topladığı dört lejyonunun hâlihazırda alanda olan

diğer Cumhuriyetçi güçlere katılmayı başarmadan önce onları durdurmak için ordusunu yönetti. Bu lejyonları köşeye sıkıştırmak için Hirtius'un Pansa'ya bir gece önce deneyimli Mars Lejyonu'nu gönderdiğini bilmeden ordugâhlarına eşzamanlı bir saldırı düzenledi.

Antonius tuzak kurdu. Lejyonlarını Forum Gallorum adlı bir köye gizledi ve sadece süvarini açık etti. Mars Lejyonu ve öteki bazı birlikler kendilerine emir verilmeden bataklık ve ormanlık alana doğru ilerledi. Antonius, Pansa lejyonlarını düzenleyemeden güçlerini aniden köyden dışarı çıkardı.

Her iki taraftaki askerlerin de ruh hali hüznünlüydü; alışlagelmiş savaş naralarını atmak yerine ümitsiz bir sessizlik içinde savaştılar. Bataklıklar ve hendeklerle çevrili alanda hücumla kalkmak veya yavaşlama hareketleri yapmak zordu. Tarihçi Appianos'un yazdığı gibi birbirini geri püskürtemeyen iki taraf "Sanki bir güreş müsabakasıydıymış gibi kılıçlarını birbirlerine kenetlemişti."¹⁴ Bir adam düşüşünde öteye sürüklendi ve onun yerini doldurmak için bir başkası ilerledi.

Mars Lejyonu'nun sekiz *cohortes*i Antonius'un sol tarafını püskürttü ve yaklaşık yarım kilometre ilerledi, ancak arka taraftan süvari saldırısı olduğunu fark etti. Pansa bir ciritle yan tarafından yaralandı ve deneyimsiz ordusu bozguna uğradı. Ancak Hirtius, Antonius'un taktiklerini kavramıştı ve Octavianus'u ordugâhı korumak için bırakarak bazı kıdemli askerlerle desteğe geldi. Yenilgiyi önlemek için oldukça gecikmişlerdi, ama Antonius'un zaferini ilan etmiş, ama düzensiz haldeki birliklerine ağır kayıplar verdirmek için geldikleri vakit doğru zamandı.

Bir hafta sonra Mutina'dan sorti düzenleyen ve Decimus Brutus'un desteklediği Hirtius, Antonius'u bir kez daha yendi ve şehrin kuşatmasını kaldırdı. Antonius'un tek umudu ordusundan geriye kalanlarla birlikte, o zayıf ama açıkgozlü adamın açıkça kaybedilmiş bir davayla ilişkilendirilmeyi istekli olacağını varsayarak Galya'daki Lepidus'un himayesine, kuzeye kaçmaktı.

Antonius'un zaferine dair sahte bir haber Roma'ya ulaştı ve insanlar şehirden kaçtı. Cicero'nun krizin üstesinden gelmek için *dictator* olmayı amaçladığı söylentisi yayıldı, bu suçlamayı şiddetle reddetti. İlk savaşa dair gerçekler öğrenilince şehir kutlamalarla doldu taşı. Cicero Macedonia'daki Brutus'a şunları yazdı:

Verdiğim emeklerin ve uykusuz gecelerimin en verimli mahsullerini topladım –şayet zaferin aslında, özünde herhangi bir mükâfat varsa. Bütün Roma ahalisi evimi hınca hınç doldurdu ve Capitolium'a kadar bana eşlik etti, ardından beni coşkun alkışlar eşliğinde konuşmacılar kürsüsüne yerleştirdi. Ben kibirli bir adam değilim, olmama da gerek yok, ama tüm sınıfların teşekkür ve tebrikler etrafındaki birlikteliği beni duygulandırıyor, çünkü Halk'ın refahı uğruna hizmet ettiğin için popüler birisi olmak hoş bir şey.¹⁵

Cicero'nun kendisiyle gurur duyması için her türlü gerekçesi vardı. Caesar yanlısı fraksiyon parçalandı. Antonius oyun dışı kalmıştı ve Lepidus, Plancus gibi fırsatçılar hızlıca boyun eğecekti. Brutus ve Cassius imparatorluğun yarısını kontrol ediyordu. Şimdi tüm yapılması gereken birazcık temizleme harekâtıydı: Cicero, 5 Mayıs'ta Plancus'a yazdı ve "Bu alçak savaşın bir kıvılcımının bile sağ kalmamasından"¹⁶ emin olmasını istedi.

Oyun tahtasında kalan tek düşman veya potansiyel düşman parçası Cumhuriyetçi davaya kapılmış Octavianus'tu. Cicero ondan bir sorun çıkarmasını bekledi, ama bu sorunun üstesinden gelebileceğini sezdi. Brutus'a "Caesar oğlanına gelince, onun doğal değeri ve yiğitliği olağanüstü. Sadece şu ana dek yaptığım kadar kolay biçimde ona rehberlik etmeyi ve onu onur ve iyilikle dolu tutmayı başarabilmek için dua ediyorum. Bunun daha zor olacağı bir gerçek, ama yine de umudumu yitirmiyorum"¹⁷ dedi.

Aşağı yukarı düşündüğü şeyler gerçekleşti, ama Cicero'nun stratejisi işe yaramıştı: Cumhuriyet kurtarılmıştı.

DENİZ KENARINDA ÖLÜM

Cumhuriyet'in Sonu: MÖ 43 Nisan-Kasım

İnsan ilişkilerinde sık sık olduğu gibi kader zafer anında da müdahale etti ve en iyi hesaplanmış planlar bile mahvoldu. Kısa süre sonra Hirtius'un Mutina'daki ikinci savaşta öldürüldüğü ve Pansa'nın ilk savaşta aldığı yaradan dolayı öldüğü ortaya çıktı. Bu olabilecek en kötü anda bir güç boşluğu yarattı. Konsüllerin yokluğu Roma'yı düzensizlik içinde bıraktı. Seçim düzenlenmesi gerekiyordu ve bu esnada Cumhuriyetçilerin herhangi bir etkin yürütme yetkisi bulunmuyordu. Pansa'nın savaş alanındaki birlikleri Octavianus'un saflarına geçti. Octavianus bulunduğu yerde kalmayı sürdürdü; Mutina'da uğruna savaştığı müttefiki ve unuttuğu üze- re üvey babasının suikastçılarından birisi olan Decimus Brutus'la bir alakasının olmasını reddetti. Decimus Brutus'u ve güçlerini kaçmakta olan Antonius'u bir başlarına kovalamaları için terk etti.

Cicero'nun asabını bozan ve hayal kırıklığına uğratan Decimus Brutus pek az bir ilerleme kaydetti. "Ordusunun kaybının savunma" gerekçesi olarak kuşatmanın mahrumiyetlerinden güçlkle kurtulduğunu yazdı. Süvarileri ve yük hayvanları yoktu. Para sıkıntısı içerisindeydi. Ayrıca bunu Cicero'ya itiraf edemese de Octavianus'un giderek büyüyen gücü karşısında paniğe kapılmıştı ve genç adamın batıdaki etkili tek askeri rakibinin tümüyle yok edilmesini istediğini görmek istememiş olabilir. Kısa süre sonra Antonius orta İtalya'da onun adına asker toplayan bir destekçisiyle

güçlerini birleştirdi: Şimdi tekrardan güçlü bir kuvvetin başına geçmişti ve daha büyük bir güvenle kuzeydeki Lepidus'a doğru ilerledi. Uzun Saçlı Galya'daki Lepidus'u ve Plancus'u kendi safına çekebilirse Mutina yenilgisini telafi edebilirdi.

Senato'nun konsüllerinin kaybının ehemmiyetini kavraması biraz zaman aldı. Olan biteni uzaktan gözlemleyen Cicero'nun yazıştıklarından birisi bilgece o anda sevinenlerin "İtalya'nın yıkımını dikkatle düşündüklerinde yakında üzüleceklerini"¹ yazdı. Ancak o an için anayasacılar sadece zafere dair düşünebilirlerdi. On dördüncü ve son *Philippicae* konuşmasında Cicero, 50 gün gibi eşi benzeri görülmemiş bir süre boyunca sürecektir resmi bir minnettarlık çağrısında bulundu. Antonius nihayet halk düşmanı ilan edildi. Decimus Brutus için bir *triumphus* oylaması yapıldı. Ölenleri onurlandırmak için törenler düzenlenecek, anıtlar dikilecekti. Cassius'a Asia Minor'un verilmesi onaylandı ve gerilla güçleriyle birlikte hâlâ İspanya'da bulunan Sextus Pompeius'a deniz komutası verildi.

Octavianus'un konumuna özenle kafa patlatmak gerekiyordu, ama olmadı. Senato'nun bir müttefikiydi ve Mutina Savaşları'nda küçük de olsa yararlı katkılar sunarak kendi payına düşeni yapmıştı. Ama emirlere uymaya devam edecek miydi? Bu sorunun cevabı Cicero'yla olan yakınlaşmasının ciddi mi yoksa taktiksel mi olduğuyla ilişkiliydi. Roma'daki liderlik ne teklif ederse etsin İtalya'daki tek kayda değer orduyu dağıttı ve şimdi nihayet istediği gibi hareket edebilecek bir konumdaydı. Antonius'tan daha güçlü olduğunun farkındaydı –ama onun ortadan kaldırıldığını görmek kendi çıkarına mıydı? Brutus ve Cassius 17 lejyonuyla birlikte İtalya'ya gelecek olsaydı kaderinin ne olacağını merak etti.

Onun gönlünü almak akıllıca olurdu, ama Senato tam aksi görüşü benimsedi. Ona Decimus Brutus'la aynı onurları sağlamak konusunda gönülsüzdü ve her ikisini de yakında terhis olacak (varsayılan) kıdemli askerlere tahsis edilecek arazilerin dağıtımından sorumlu komisyon üyeliğinden çıkardı. Senato komisyon üyelerinin doğrudan askerlerle ilgilenmesini ve komutanlıklarının onaylanmaması kararını verdi. Ayrıca vaat ettiği ikramiyeleri de düşürdü.

Bunlar olağanüstü derecede öngörüsüz tedbirlerdi, çünkü bunlar temelde Caesar yanlıları olan sıradan insanların görüşlerini rahatsız etmeye mahkûmdu. Senatörler bunu biliyor olmalıydı, ama muhtemelen bir ehemmiyeti olmadığını düşündüler. Alakadar oldukları kadarıyla onlara göre savaş sona ermişti.

Cicero takınılan tutumdaki olası tehlikeleri fark etti ve iki komutanın da komisyon üyesi olarak atanması için uğraştı, ama krizin sona ermesinden hoşnut Senato, onun teklifini önermeye eskisinden daha az hevesliydi. Cicero savaşta ikincil bir konumda olmasına karşın Octavianus'u öteki komutanlar gibi bir hayli övdü. Onun alkışlanmasını teklif etti, ama bu teklifin geçip geçmediği belli değil.

Tamamen umulmadık bir biçimde Cicero'nun politikasının çökmesine ramak kalmıştı. Eleştiriler, hatta dostça eleştiriler bile genç Caesar'ın yetişmesindeki düşüncesizlikten açıkça söz etmeye başladı. Mayısın ortasında kaygılı Marcus Brutus, Macedonia'dan Cicero'ya genç adamın konsüllük peşinde olduğuna dair duyumları yazdı. "Telaşlandım"² diye karşılık verdi. "Korkarım genç dostunuz Caesar konsül yapılırsa kararnamelerinizle tekrar aşağı indirilemeyecek kadar yükseğe tırmandığını düşünebilir... Sadece yüreğimin derinliklerinden bu genç adamdan nasıl korktuğumu görebilmeni isterdim."

Şahsen Brutus arkadaşının davranışları hakkında giderek daha da mutsuzlaşıyordu. Öznesinin asla okumayacağını umduğu bir mektupla içini Atticus'a döktü. Kanaati Cicero'nun kibir tarafından savrulduğu yönündeydi. "Cicero'nun 5' Aralık'ta yaptığı gibi [MÖ 63 yılında Catilina tertibini ezdiği tarih] Mart'ın 15'i hakkında günün her saati böbürlenmiyoruz."³ Brutus'un şikâyetinin özü Cicero'nun memnun etmeye çok hevesli olmasıydı.

Şu an bile iç savaşın kalıntılarından korktuğunu söyleyebilirsiniz. Bitmiş bir savaştan layığıyla korkuyordu da muzaffer bir ordunun liderinin gücünden ve bir çocuğun gözü karalığından endişe duyacak bir neden görmüyor mu? Yoksa sadece çocuğun büyüklüğünün sorulmasını beklemeksizin onu sorumlu tutmaya olanak

* Nonae. (ç.n.)

tanıdığını düşündüğü için mi bunu yapıyor? Korku ne aptalca bir duygu!... Ölüm, sürgün ve yoksulluk da ödümüzü patlatıyor. Cicero için bunların olabilecek en büyük kötülükler olduğunu düşünüyorum. Etrafında istediğini elde edebileceği, ilgilenen ve pohpohlayan insanlar olduğu müddetçe, onurlu olmak şartıyla köleliğe bile itiraz etmez –şayet aşagılanmanın en kederli dipsizliğinde bir onur varsa.

Bu etkili bir itham, ancak bu konu hakkında söylenecek tek şey de bu değil. Cicero'nun gergin ve fiziksel cesareten yoksun olduğu doğru –ama bunu bildiğinden durumu kurtaran bir özellik olarak “korkutulmaya müsait”⁴ olduğunu kabul etti. Duygusal ikilemlere yakındı ve yakın zamanda yeteri kadar alamadığını hissettiği iltifatlara özlem duyuyordu. Ancak Octavianus'la olan ilişkisi özgüvenini beslemesine rağmen, bu ilişki ayrıca siyasal durumun sağlıklı bir analizine de dayanıyordu. Brutus'un yargısı Cicero'nun karakterine yönelik öfkesinden ötürü çarpıtıldı ve Cicero'nun elinde kalan tek kartın, Brutus ve Cassius'la çıkabilecek herhangi bir çatışmayla baş edebilecek kadar güçlü olabilmek için Antonius'la kuvvetlerini birleştirebilecek Octavianus'la ilişkisi olduğunu anlamayı başaramadı. Öyle ya da böyle Cumhuriyet'e sadık kalabilmesi için etki altında olması gerekiyordu. Bu onun en başat önceliği idi, ne kadar utanç verici ve tatsız olursa olsun bunu başarabilmek için ne yapması gerekiyorsa yapmalıydı.

Konsüller ölmeseydi ve stratejisi başarılı olsaydı –neredeyse de oluyordu– Antonius'a karşı koruduğu Senato'ya olan faydası sona ereceğinden Cicero'nun Octavianus'a karşı davranışları kesinlikle çok farklı olurdu. Bu münasebetle Octavianus'un “babasının” esas niyetlerini öğrenmesi büyük bir talihsizlikti. Aklına nükteli bir söz veya cinas geldiğinde ölçüsüzce konuşmaktan katiyen kaçınmayan Cicero “genç adamın övgüler, onurlar almaya ve birinin itmesine ihtiyaç duyduğunu”⁵ gözlemlemişti. Latince *laudandum*, *ornandum*, *tollendum*du; son kelimenin iki anlamı vardı “yüceltmek” ve “başından savmak”. Mayısın sonuna doğru Decimus Brutus birisinin

bu şakayı genç adama aktardığı konusunda Cicero'yu uyardı; genç adam bu şakadan eğlenmemiş, kısa ve öz olarak böyle bir şeyin olmasına izin vermeye en ufak bir niyetinin olmadığını belirtmişti.

Cicero önceki altı ay boyunca gayretle inşa ettiği bina yavaş yavaş yıkılırken tükenmiş bir halde izledi. Haziran başında Decimus Brutus'a şunları yazdı: "Neye yarar? İnan bana Brutus, kendi kusurlarını görebilen biri olarak yitip bir gücüm. Senato benim silahımdı ve parçalara ayrıldı."⁶ Tüm mücadelesinde anayasanın öldüğünü, gücün askerlerin ve liderlerinin ellerinde olduğunu idrak etti.

Adamları tarafından dayatıldığını öne süren Lepidus, Antonius'a yönelik bağlılığını değiştirdi ve bu kararı Plancus ve sonrasında da Pollio izledi. Afrika'daki güya sadık ordu Roma'ya geri çağrıldı (bu ordunun komutanı bir Caesar yanlısı Titus Sextius için aşırıya kaçan bir önlemdi) ve yeni askere alımlardan yeni bir lejyon oluşturuldu. Macedonia'daki Brutus'un yurda dönmesi için ümitsiz çağrılar yapıldı, ama Brutus onlara yanaşmaması gerektiğini gayet iyi biliyordu. Hâlâ iç savaştan kaçınmayı umut ediyordu; Cicero'nun infaz etmesi için katı çağrılarına rağmen Gaius Antonius'u bir rehine olarak hayatta tutmasının sebebi buydu. Emniyetin güçlerini Cassius'la birleştirmekte yattığını biliyordu ve onunla buluşmak üzere doğuya doğru yola koyuldu. İtalya'nın ele geçirilmesi ancak birleşik bir güçle mümkün olabilirdi. Şu an için Senato bir başıyandı.

Temmuz ayı boyunca Cicero, Brutus'u müdahil olması için nafi bir şekilde mektup yağmuruna tuttu. Politikasını cesurca veya inatla savunmayı sürdürdü. "Tek korunağımız bu delikanlı"⁷ diye ısrarcı oldu. Ama nihayetinde başarısız olduğunu kabullenmek zorunda kaldı. "Eskiden mükemmel [yani sadık] olan Caesar'ın ordusu sadece yardım etmemekle kalmıyor, aynı zamanda bizi acilen *senin* ordunu istemeye zorluyor."⁸

Octavianus'un Cumhuriyetçi davadan olası çekilmesi herhangi bir akıllı gözlemcinin kestirebileceği kadar bariz bir şeydi, bundan

ötürü yardım çağrıları yapıldı. Ancak Cicero, kesinliği olan başka deliller bulana kadar güvenilir olduğunu farz etmekten başka bir seçeneği olmadığını hissetti. İki adamın teması sürdü.

Brutus, Cicero'nun açıklamalarından etkilenmedi ve kendisine Atticus tarafından ulaştırılan Caesar'a yazdığı bir mektuptan alıntı yaptığını gördüğünde, onu ustalıkla payladı.

Ona halka açık yerlerde son derece yalvararak ve mütevazı bir biçimde teşekkür ediyorsun –ne diyeceğimi bilmiyorum. Durumdan, talihin başımıza getirdiklerinden utanıyorum, ama yazmam da gerek. Bizim refahımızı ona emanet ediyorsun. Böyle bir refah yerine herhangi bir ölüm daha iyidir! Bu despotluğun kaldırıldığını, yalnızca bir despot değişimi olduğunun apaçık ilanidir. Sözlerini bir kez daha oku ve bunların bir tebaanın kralına yalvarışları olduğunu inkâr etmeye cüret et.⁹

25 Temmuz'da Brutus'un annesi Servilia, Cicero'yu gayri resmi bir savaş meclisine davet etti ve Brutus'u Roma'ya dönmeye ikna etmeye çalışıp çalışmamaları konusunda tavsiyesini istedi. Cicero, "sendeleyeni ve neredeyse çökmek üzere olan cumhuriyetimize olabilecek en kısa sürede destek vermesi gerektiğini"¹⁰ en ciddi biçimde söyledi. 27 Temmuz'da Brutus'a yazdığı elimize ulaşan son mektubunda (belki de gerçekten son yazdığı mektuptur) bir başka beyhude fikrini değiştirme denemesinde yaptığı bu konuşmayı bildirdi. Olumlu olmaya çalışsa da bariz biçimde keyfi kaçmış ve kasvetliydi. Ocak ayında Senato'da Caesar'ın iyi haline kefil olduğu resmi yeminin artık yerine getirilemeyeceğini ilk defa itiraf etti. "Yazarken çok büyük bir sıkıntı içerisindeyim, çünkü neredeyse bir oğlan olan, Cumhuriyet için kefil olduğum genç adam hususunda verdiğim sözleri yerine getirebilecekmiş gibi görünmüyorum."¹¹

Octavianus'un konsüllüğün peşinde olduğuna dair söylentilerin esaslı oldukları ortaya çıktı. Appianos'a göre Senato'yla artık iletişim

zorluğu yaşamıyor, Cicero'yla da şahsen ilgileniyordu. Cicero'yu konsüllükte kendisine eşlik etmeye davet etti –kendisini evlat edinen babasının Birinci Triumvirlik'e katılması için haribi örgütlemeye çalıştığı uzak günlerin bir yankısıydı adeta. Bu dönem Brutus'a yazdığı mektup aksini göstermesine rağmen Cicero'nun bu konuda evet demek için baştan çıkarılmış olması olasıdır. "Planının kokusunu sezer sezmez [Octavianus konsül olmak istemektedir] ona bir uyarı bir mektubu yazdım ve hırsına arka çıkar gibi görünen arkadaşlarını itham ettim ve bu suç planlarının kökenini Senato'da ifşa etme konusunda tereddüde düşmedim"¹² iddiasında bulunmaktadır. Senato, Octavianus'a boyun eğme konusunda isteksizdi ve seçimleri erteledi. *Praetor* olarak kalmasına müsaade eden bir uzlaşıdan söz edildi, ama verilen paye yetersizdi.

Komplocuların ailesi Octavianus'un konsül olması durumunda, *Dictator*'un varisinin ihbar listeleri yayımlayacağından gerekçeli bir biçimde şüpheleniyorlardı. İnsanları onun Cumhuriyetçilerle ittifakının numaradan olduğuna inanmaya başlıyorlardı. Babasının öldürülmesinin intikamını almak ve otokrasisini yeniden tesis etmek niyetindeydi; hiç kuşkusuz en başından beri bu onun gizli politikasıydı.

Ağustosta bir yıl içinde ikinci kez Octavianus sekiz lejyonun başında Roma'ya ilerledi. Önden şehre girip Senato'yla buluşan hızlı bir kuvvet gönderdi. Askerlerin üç talebi vardı: Konsüllük, birliklerin başışının iadesi ve gelecekteki niyetlerinin uğursuz bir işareti olarak Antonius'a karşı alınmış kanun kaçacağı kararının yürürlükten kaldırılması. İnsanların korkuları bağlamında bunlar görece ılımlı taleplerdi. Sonuçta bir ihbar listesi olmayacakmış gibi görünüyordu.

Senatörlerden bazıları çileden çıkarak görünüşe göre askerlere vurdu. Askerlerden birisi kılıcını alarak ona dokundu ve "Caesar'a konsüllüğü vermezseniz, bu verecek"¹³ dedi. Cicero duygusuzca "Bir şeyleri isteme şeklin şayet *buysa*, eminim ki haklısındır"¹⁴ diye yanıtladı.

Gerçekle yüzleşmek istemeyen Senato hamle yapmayacaktı. Ardındansa Octavianus yaklaşırken paniğe kapıldı ve kararnamele-ri peş peşe yayımladı; Octavianus'un gıyabında konsüllük görevine gelmesine, asıl ordu başlıklarının iki katına çıkarılmasına, tartışmalı arazi komisyonunun tasfiye edilmesine ve komisyonun yetkilerinin Octavianus'a devredilmesine müsaade etti. Ancak artık genç adama mani olacak bir şey yoktu ve o da ilerleyişini sürdürdü.

Afrika'daki lejyonların Roma'ya gelişyle bir dizi direniş görüldü. Şehir kuşatılmaya göre planlanmıştı, ama askerler savaşmayı reddetti ve genç Caesar'ın yanında olduklarını ilan etti. Ertesi gün Octavianus şehre bir muhafız tarafından korunarak girdi. Rakipleri bile onu selamlamaya çıktı. Konsüllerin ölümünden sonra Cumhuriyet'in üst düzey kamu görevlisi olan şehir *praetor*u kendisini öldürdü; bu süreçte döküldüğü kaydedilen tek kan buydu.

Cicero, Octavianus'la bir görüşme ayarladı ve artık bahsi geçmeyen ortak konsüllük sorusunu gündeme getirdi. "Göklerden gönderilen çocuk" doğrudan bir cevap verme zahmetinde bulunmadı. Alaycı bir üzüntüyle Cicero'nun kendisini selamlamaya gelen "arkadaşlarının sonuncusu" olduğunu basitçe belirtti.

Bir umut alevi hızlıca parladı ve tekrar söndü. Octavianus'un iki lejyonunun kaçmaya hazırlandığına dair bir söylenti şehirde yayıldı. Senatörler şafakla birlikte Cicero'nun kendilerini kapıda karşıladığı Senato Binası'nda bulundu. Olan biten bir şeyin olmadığıнын kokusu çıkar çıkmaz bir tahtırevanın üzerine binerek sessizce gitti. 19 Ağustos'ta konsüllük seçimleri yapıldı ve Roma tarihindeki en genç konsül, Iulius Caesar'ın az hürmet gören akrabası Quintus Pedius'la meslektaşlığı paylaşarak göreve başladı. Henüz 20 yaşına girmemişti. Artık güce eriştiği için hızla harekete geçti. Dolabella'nın hakları geri verilmişti, Iulius Caesar'ın öldürülmesi suç ilan edildi ve komplocuları yargılamak için özel *tribunus* atandı.

Cicero'nun Senato toplantılarına katılmamasına müsaade edildi ve elimize ulaşan son yazılı sözleri yeni konsüle yazdığı korkakça

mektuptan bir parçaydı. “Bana Philippus’u [Puteoli’deki komşusu ve Octavianus’un üvey babası] ve izin verdiğiniz için iki kat memnunum; zira geçmişi affetmek geleceğe merhamet etmek anlamına gelir.” Muhtemelen Tusculum’da kaldı ve bu zamanlarda gözden kayboldu. Ülkeyi terk edip Brutus’a kaçmaya çalışmaması tuhaftır. Belki de gözetim altındaydı. Daha da olası kendisini hayatta tutan şeyi yitirdi.

Octavianus Roma’dan ayrılıp görünüşe göre Antonius’a karşı sefere çıkmak için ağır aksak bir tempoyla yeniden kuzeye döndü. Ancak artık savaş olmayacaktı. Octavianus’un eş konsülü Roma’da kaldı ve Antonius ve Lepidus’un suçlamalarını (halk düşmanı ilan edilmişlerdi) ortadan kaldırdı. Cicero’nun stratejisinin böldüğü Caesar yanlısı fraksiyonlar yeniden birleşmek için resmi müzakerelere artık başlamıştı.

Antonius ve Octavianus’un birbirine güvenmek için her türlü nedeni vardı, ama olayların gerektirdikleri onları bir araya getirdi. Doğudaki Brutus ve Cassius’un meydan okumasıyla başa çıkabilmek için kaynaklarını birleştirmek zorunda kaldılar. Ordularını ihtiyatlı bir biçimde birbirlerine doğru ilerletip Bononia’daki (günümüz Bologna’sı) nehirde bulunan küçük bir adada buluştular. Bir kıyıda Antonius, diğerindeyse Octavianus kişi başı üç yüz adamlı adaya giden köprülere doğru yürüdü. Lepidus gizli silahları aramaya koyulmak için ilerledi ve pelerinini sallayarak her şeyin yolunda olduğunu belirtti. Üç adam sonraki iki ya da üç gün şafaktan alaca karanlığa kadar konuşmak için yalnız başlarına buluştular. Oturmadan evvel kimsenin yanında bıçak getirmediğinden emin olmak için birbirlerini üstünü aradılar.

Kendilerini Cumhuriyet’i restore etmek gibi tanıdık bir görevle görevlendiren üç kişilik bir Anayasa Komisyonu olarak (tarihçiler buna İkinci Triumvirlik olarak adlandırır) atama konusunda uzlaşılar. Görev süreleri beş yıl olacaktı. Sanki eski Birinci Triumvirlik ittifakı yeni bir kisveyle dönmüştü, ama 50’lerdeki Pompeius, Iulius Caesar ve Crassus arasındaki özel anlaşmanın aksine, bu komisyon Comitia Tributa tarafından resmi olarak tesis edildi ve aslında üçlü bir *dictator*luktu. Elbette reform komisyon üyelerinin aklındaki en

son şeydi. Antonius ve Octavianus (küçük ortak Lepidus’la birlikte) bir çıkar koalisyonu kurmuşlardı. Öncelikleri eyalet yetkilerini kendilerine tahsis etmek ve Brutus ve Cassius’u yenmek için gerekli kuvveti toplamaktı.

Komisyon üyelerinin nakit para sıkıntısı vardı ve para toplamaları elzemdi. Ayrıca Romada mağlup olan Cumhuriyetçi muhalefete ne yapacaklarını düşünmeleri de gerekiyordu. Her iki sorunu da ortadan kaldıracak bir çözüm vardı: ihbar listeleri. Adada epey bir vakit isimler üzerinde münakaşa ederek geçti. 130’dan fazla (belki 300 kadar da olabilir) senatörün ve yaklaşık 2 bin *equites* sınıfı mensubunun infazı ve mallarına el koyulması bildirildi. İhbar edilmiş bir kişiyi öldüren kişiye büyük ödüller verileceği duyuruldu –özgür bir yurttaş için 100 bin sestertius ve bir köle için 40 bin sestertius.

Roma’nın yönetici sınıfının üyeleri için tarih kaldığı yerden kendisini tekrar ediyor gibiydi. Neyle karşılaşacaklarını biliyorlardı, zira aralarından bazıları Sulla tarafından 40 yıl önce yürürlüğe konulan son ihbar listesini korkuyla hatırlayabiliyordu. Bununla birlikte Cumhuriyet tarihindeki bu karanlık dönemi en azından (az çok) anayasal yönetime hızlıca bir geri dönüş izleyebilmişti. Bu sefer pek az insan üç komisyon üyesinin emekli olup Sulla gibi gönüllü olarak özel hayata çekilebileceğine güvenebilirdi. Yeniden birleşen Caesar yanlıları doğuda Brutus ve Cassius’la son üstünlük savaşını verirken çok daha olası görünen şey ileride gerçekleşecek savaş yıllarıydı.

Sonraki haftalarda esas listeye yeni isimler de katıldı –bazıları gerçek siyasal muhalif olduklarından, bazılarıysa sadece baş belası olduklarından veya düşmanların dostları ya da dostların düşmanları olduklarından veya en doğrusu zengin oldukları bilindiklerindendi. Appianos şunları yazmıştı: “Bir kişinin güzel bir kır evi veya kırsal malikânesi olduğu için ihbar listesine eklenildiği noktaya gelindi.”¹⁵ Cicero’nun çeyrek yüzyıl önce Sicilya’daki yolsuzluğundan ötürü yargıladığı eski rakibi Verres hâlâ hayattaydı ve değerli Korinthos bronz eserlerinin koleksiyoncusuydu; bu bronz eserlerden herhangi birini elden çıkarmayı reddettiğinde Antonius’un onu listeye eklediği söylenmiştir.¹⁶

Bütünyle Roma geleneklerine aykırı biçimde aile sadakatine ve dostluk bağlarına ihanet ederek, her komisyon üyesi arkadaşlarını ve akrabalarını terk etmeyi kabul etti. Lepidus kardeşi Paulus'un, Antonius amcasının (en sonunda her ikisi de hayatta kalmasına rağmen) ve Octavianus da koruyucusu olduğu belirtilen bir adamın bildirilmesine müsaade etti. Cicero ailesinin geri kalanıyla birlikte listeye dahil edildi. Octavianus'un iki gün boyunca Cicero'nun adını liste dışında tutmaya çalıştığı iddia edildi, ama dik başlı Antonius bunun için diretti. Bu açıklamanın propaganda olması olasıdır, çünkü Octavianus Cicero'nun kendisine ihanet eder nitelikteki "*laudandum, ornandum, tollendum*" sözünü unutmayacaktır ve unutmaması sıkıntı çıkaran yaşlı bir adamın sonunu getirme kararını güçlendirmiş olabilir. Hatibin genç öğrencilerinin sonuncusu ona karşı hakiki bir sevgi besliyorsa da komisyon üyeleri muhtemelen derinlere inmedi: Octavianus'un şahsi ilişkileri kamusal yararda ikinci sırada yer aldı.

Listeye eklendiklerini duyduklarında Cicero ve kardeşi Tuscolum'daydı. Bir an evvel kıyıda 48 kilometre (ve Roma'ya da 64 kilometre kadar) uzaklıktaki Astura'daki villaya geçip Macedonia'ya yelken açarak Brutus'a katılmayı planladılar. Tahirevanlar içerisinde taşınarak yol kat ettiler –böyle bir yolculuğun tamamlanması uzun bir gün sürer. Plutarkhos'a göre "Kederle dolup taşmışlardı, yolculukta sık sık duracaklardı ve yan yana yerleştirilmiş tahirevanlarda birbirlerini teselli edeceklerdi."¹⁷ Quintus aniden yanında hiç nakit getirmediğini ve Cicero da deniz seyahati için yeteri kadar parasının olmadığını fark etti. Kardeşler birbirine sarıldı ve gözyaşları içinde ayrıldılar.

Geri dönüş kararı tam bir felaketti. Ödül avcıları zaten ailenin peşindeydi ve Quintus hizmetkârları tarafından ihanete uğradı. Oğlu da yanındaydı veya ulaşabileceği bir yerdeydi: Bir rivayete göre babası için gizlenecek bir yer bulmuş ve babasının nerede olduğunu öğrenmek için işkenceye uğradığında dahi ağzından tek kelime çıkmamıştır. Quintus'a bundan bahsedilir edilmez ortaya çıkıp teslim oldu. Quintus da oğlu da ilk öldürülmek için yalvardı. Çekişen

isteklerde uzlaşya varıldı, her ikisi de farklı cellatlara götürüldü ve bir işaretle aynı zamanda idam edildi.

İç savaş sırasında hem baba hem de oğlu farklı yöntemlerle kendilerini Cicero'nun belirsiz geleceğinden kurtarmayı denemişti, ancak her ikisi de Cicero'nun çöküşünden kaçamadı. Kardeşler en azından görünüşte uzlaşmışlardı ve Iulius Caesar hakkındaki anlaşmazlıkları ne olursa olsun ikisi de Cumhuriyet davasının hayatta kalan son müdafilerini tereddütsüz destekledi. Genç Quintus zeki ama sevimsiz bir simaydı. Ancak (son günlerinden bahsedilen ileriki dönem kaynakların anlattıklarına inanabilirsek) bir kez olsun cesaret ve kendi çıkarını düşünmeden hareket ettiğini görmek dokunaklıdır.

Bu esnada Cicero Astura'ya ulaştı ve muhtemelen Quintus'u boş yere bekledikten veya yakalandığına dair haberi aldıktan sonra bir tekne buldu. 32 kilometre güneye Circaeum burnuna doğru yol aldı. Rüzgârı arkalarına almışlardı ve sürücüler yollarına devam etmek istediler, ama Cicero gemiden inmekte ısrar etti ve Roma'ya giden Appianus Yolu doğrultusunda 20 kilometre kadar yürüdü.

Gerekçeleri bilinmemektedir. Plutarkhos birtakım alternatif açıklamalar sunar. Bunlardan biri denizden korkmasıydı. Cicero'nun deniz yolculuklarını sevmeyişi doğrudu, ama geçmişte bu onun yelken açmasına mani olamamıştı; MÖ 44 yılında başarısız Yunanistan kaçışında Syrakusai'a kadar gitmişti. Plutarkhos ayrıca Octavianus'a olan inancını bütünüyle kaybetmediğini ve bir af pazarlığı yapabileceğini düşündüğünü öne sürer; tam tersine aklındaki tek düşünce gizlice Octavianus'un muhtemelen Roma'da bulunan evine veya kır villasına gidip ocak taşında kendini öldürmekti –bu o denli ciddi bir pislik olurdu ki sahibine göklerden lanet yağdırırdı. Yakalanma ve işkence görme korkusu Cicero'nun bu eylem planına karşı çıkmasına yol açmış olabilir. Sebebi ne olursa olsun belki de Appianus Yolu'nda tanınacağı korkusundan kararlılığını yitirdi ve kafasında “korkunç düşünceler ve umutsuz planlarla dolu” uykusuz bir gece geçirdiği Astura'ya geri döndü.

Kendisini artık hizmetkârların eline bıraktı ve onlar da deniz yoluyla 95 kilometre kadar güneydeki Formiae yakınlarındaki, yaz

sıcağında ferahlatan bir inziva olarak kullandığı Caeta'daki villasına götürdüler. Plutarkhos'un aktardığına göre tekmeden karaya kürek çekilirken yüksek sesle gaklayan bir karga sürüsü yaklaştı. Seren direğinin iki ucuna da tünediler ve iplerin diplerini gagaladılar. Herkesin bunun kötü bir alamet olarak varsaymasına karşın Cicero karaya çıktı ve uzanıp dinlenmek için evine gitti. Oldukça görkemli bir şekilde şunları söylediği aktarılır: "Sık sık kurtardığım ülkede öleceğim."¹⁸ Plutarkhos'a göre:

Ardından kargaların çoğu pencere etrafına tüneyerek görkemli bir biçimde gakladı. İçlerinden birisi Cicero'nun örtüyü kafasına kadar çekerek yattığı yatağa uçtu ve yavaş yavaş örtüyü suratından çekmeye başladı. Hizmetkârlar olan bitene tanıklık ettiklerinde bu vahşi kaba yaratıklar efendilerine yardım edip layık olmadığı kötü talihinden ötürü onla ilgilenirken efendilerinin öldürülmesini bekleyen ve onu korumak için hiçbir şey yapmayan seyirciler gibi durdukları için kendilerini suçladılar. Kısımın yakarak kısmın de zorla onu alıp tahtırevanıyla denize taşıdılar.¹⁹

Geç kalmışlardı. Cicero'nun bir zamanlar davasını başarıyla savunduğu Askeri *Tribunus* Popilius Laenas ve *Centurion* Herennius liderliğindeki küçük bir grup adam villaya vardı. Kapıları sürgülenmiş bulduklarında kırdılar, ama içerdekiler efendilerinin nerede olduğuna dair bütün bilgileri bilmezden geldiler.

Ardından Cicero'nun eğittiği Philologus adındaki Quintus'un genç azatlısı Cicero'nun tahtırevanının ağaçlar tarafından gizlenen bir patikadan denize doğru taşındığını söyledi. Bir çevreleme hareketiyle Popilius, ağaçlık alandan çıktıklarında grupla buluşabileceği kıyıya gitti. Bu esnada Herennius ise aceleyle patikaya yöneldi. Cicero onun geldiğini duyunca hizmetkârlara tahtırevanı bırakmalarını söyledi. Bu sondu ve artık kaçamazdı.

Sol elini çenesine dayamış karakteristik bir duruşla yaslanıyordu. Okumuş olduğu Euripides'in *Medeia* eserinin bir kopyası

yanındaydı. Sadakatsiz kocasına zarar vermek için bir kadının çocuklarını öldürdüğü bu acı intikam dramına aşınaydı. Gözleri oyunun başlangıcı civarındaki satırlara ilişmiş olabilir: “Ama artık her şey düşmanlaştı ve bir zamanlar aşkın bulunduğu derinlerde artık kötülük kol geziyor.”

Barbat görünüyordu: Üstü başı toz olmuştu, saçları uzamış ve dağınıktı, suratı endişeden ızdırıp içinde ve bitkindi. Tahtirevanının perdesini birazcık açarak “Burada duruyorum. Buraya gel asker. Elinden gelen doğru düzgün bir iş yok ama en azından kafamı *düzgün* kestiğinden emin ol”²⁰ dedi. Herennius ürperdi ve tereddüde düştü. Cicero adamın öncesinde başka kurbanları öldürdüğünü ve şu ana dek tekniğini kusursuzlaştırdığını farz ederek ekledi: “Ya önce bana gelseydin?” Boynunu tahtirevandan uzatabildiği kadar dışarı uzattı ve Herennius boğazını kesti. Bu olurken etrafında duranların pek çoğu yüzlerini kapattı. Kafayı koparmak için üç kılıç darbesi ve birazcık biçme gerekti, ardından da elleri kesildi.

Popilius başarısından oldukça gurur duyuyordu. Antonius’tan özellikle Cicero’yu idam etmek için yetkilendirme istedi ve daha sonraları başına çelenk taktığı, kurbanının kesik başını yanına yerleştirdiği bir heykelini dikti. Antonius bundan son derece memnun oldu ve Popilius’un beyan edilmiş ödülüne ikramiye ilave etti.

Elimize ulaşan kaynakların ayrıntıları farklıdır ama hepsi Cicero’nun cesaretinde mutabıktır. *Tusculum Tartışmaları*’nda bahsettiği arenada öldürücü darbe alan gladyatörlerin gösterdiğiyle aynı profesyonelliği gösterdi: “Ortalama bir dövüşçü dahi en ufak bir inilti çıkardı mı veya suratının ifadesini değiştirdi mi? Yalnızca ayakta olduğu zamanı demiyorum, yere düştüğü zaman da dahil aralarından hangisi kendisini rüsva etti? Ve bir defa düştüğünde kılıca boyun eğmesi emredildiğinde kim boynunu geri çekti?”²¹

Cicero’nun ölüm haberi çeşitli şekillerde karşılandı. Antonius bariz bir biçimde keyiflendi. “İhbar listesini artık sonlandırabiliriz”²² yorumu, hayatına üç olayda kararlı ve olumsuz bir şekilde müdahale eden ve kendisine karşı amansız bir hitabet kampanyası

yürüten bir adama duyduğu hüsrânın ve nefretin ne kadar derin olduğunu açığa çıkarıyor. Gençliğinin sonlarındayken üvey babası Lentulus Cicero'nun tahrikiyle tutuklandı ve idam edildi. Cicero, yaşlı Curio'ya Antonius'un oğluyla yakın arkadaşlığını nasıl sonlandırabileceğine dair telkinlerde bulunmuştu. Ve acımasız *Philippicae* konuşmalarıyla hatip, onun siyasi kariyerini rayından çıkarmayı henüz başaramamıştı. Bunların herhangi biri ne unutuldu ne affedildi.

Eşi Fulvia da onun ölümüne dair sevinmek için nedenleri olduğunu hissetti, zira kendisi Curio aracılığıyla üçüncü ve son kocası muzaffer komisyon üyesi Antonius'la baş göz edilmeden evvel Cicero'nun en büyük düşmanı Clodius'la evliydi. Müteveffanın kafası ve *Philippicae* konuşmalarını yazdığı sağ eli Forum'daki konuşmacılar platformuna çivilenmeden evvel Fulvia'nın başı ellerinin arasına alıp tükürdüğü ve ardından da kafayı dizlerine koyup ağzını açtığı ve dilini çıkarıp bir saç tokasıyla deldiği söylenir.²³

Atticus'un ne tepki verdiğinden haberdar değiliz; kederi tahmin edilebilir, ama bu kederi dışa vurmayacak kadar ketum olduğundan da kuşkulandırılabilir. Bütün enerjisini yeni rejimle olabilecek en iyi koşulları elde etmeye adanmıştı. Pomponia, Quintus'la boşanmış olması gerçeğine karşın duygularını daha güçlü bir şekilde yansıtmıştı. Antonius azatlı Philologus'u Pomponia'ya teslim etti; Pomponia da Philologus'u kendi etini parça parça kesmeye, kestiklerini kızartmaya ve yemeye zorladı.

Bu korkunç hikâyeler doğru olabilir de olmayabilir de. Plutarkhos, efendisinin nasıl öldüğünü bildiği farz edilebilecek Cicero'nun anısının savunucusu Tiro'nun yazdıklarında Philologus'tan hiç bahsetmediğini aktarır. Bununla birlikte anlatılanlar hem Cicero'nun öldürüldüğü dönemde hem de hukukun üstünlüğünün yerle bir edildiği bir yüzyıl önceki olaylarda aktarılan vahşetlerle tutarsız değiller.

ÖLÜMÜN ARDINDAN

Cicero'nun çağdaşları ve dönemin tarihçileri onu değerlendirme açısından biraz kayıtsızlardı. İmparatorluk dönemi tarihçilerin en büyük isimlerinden birisi olan Livius şöyle yazdı:

Uzun soluklu başarı akışı esnasında zaman zaman ciddi aksiliklerle karşılaştı –sürgün, tuttuğu tarafın çöküşü, kızının ölümü, kendisinin trajik ve acı sonu. Ama tüm bu felaketler içinde bir insan olarak yüzleştiği yegâne şey kendi ölümüydü... Ancak erdemleriyle kusurlarını teraziye koyunca, büyük ve unutulmaz bir adamdı. Ona yönelik övgüleri dillendirmek için kişinin bir Cicero'ya ihtiyacı vardır.¹

İspanya valisi ve sonrasında da öne çıkan bir tarihçi olan ve Cicero'yu şahsen tanıyan Pollio keskin gözlemlerde bulundu:

Bu adamın sayıca çok ve oldukça güzel eserleri ilelebet kalacaktır ve onun büyük yetenekleri ve sıkı çalışma kapasitesi hakkında söze gerek yok... Ancak işler yolunda giderken ve zorluklara karşı daha güçlüyken daha itidalli davranmamış olması ne de üzücü.²

Bu görüş bir süre için kabul gördü. Bir sonraki imparatorlu kuşağından, tarihçi Aufidius Bassus iğneleyici izlenimlerde bulundu:

Cumhuriyet'i kurtarmak için doğmuş bir adam olan Cicero öldü. Uzun süre Cumhuriyet'i savundu ve yönetti. Ardından

yaşlılığında ellerinden kayıp gitti, kendi hatası yüzünden –devletin yalnızca Antonius ortadan kaldırılırsa güvende olacağı konusundaki ısrarı– yok oldu. 63 yaşına kadar yaşadı, daima ya saldırdı ya saldırıya uğradı. Onu ölü görmenin kimsenin çıkarına olmadığı tek bir gün bile olmadı.³

Macedonia'daki Brutus arkadaşının öldürüldüğü haberini ağırbaşlılıkla karşıladı. Cicero'nun ölüm sebebinden, Cicero'nun öldürülmesinden daha çok utandığını söyledi. Cicero'nun ömürlük anayasal doğruculuğundan sonra Cumhuriyet'i düşmanlarının yöntemleriyle savunmaya olan istekliliğinden afallamıştı. Octavianus'la olan ilişkisi affedilemezdi. Bununla birlikte nihayet Cicero'nun tavsiyesini kabul etti ve genç Marcus'un yakalanmasında aktif bir rol oynadığı Antonius'un tesadüf eseri ele geçirilen kardeşi Gaius'u idam ederek gönülsüzce öç aldı.

Bu çağdaş değerlendirmeler konunun hakkını tam anlamıyla verememektedir. Bizim gözümüzde Cicero olağanüstü yetenekli bir devlet adamı ve kamu görevlisiydi. Çok üst düzey seviyelerde yönetim kabiliyeti vardı ve her yaşta olmasa da çağının en önde gelen hatibiydi. Siyasetçilerin iyi askerler olmasının umulduğu bir çağda, tüm azametiyle bir sivildi ve bu onun başarısını daha da dikkate şayan kılıyor. Kariyerinin çöküşle sonlanması ve uzun yıllar boyunca büyük olaylara seyirci kalması yetenek noksanlığından değil fazla ilkel olmasıydı. Kariyerindeki dönüm noktası 50'li yıllarda Iulius Caesar, Pompeius ve Crassus'un siyasi ittifakına katılmayı reddetmesiydi. Bu teklifi Roma anayasasına ve hukukun üstünlüğüne olan bağlılığına ihanet etmemek için reddetti. Onun kanaatine bu kesinlikle kabul edilebilir bir şey değildi.

Cicero sendeleme ve ödün verme konusunda nam saldı. Mektuplarının ortaya koyduğu gibi belirli bir hareket şekli üzerinde karar verme konusunda bazen zor karar verdiği doğrudur. Ancak manevraları sürekli olarak taktikseldi ve inançlarını asla satmadı. Esas amacı –geleneksel siyasi değerleri yeniden canlandırmak– hayatı boyunca değişmedi, ancak son iki yılında karakteri acımasızlaştı ve anayasaya aykırı yöntemleri benimsemeye istekli hale geldi.

Bir siyasetçi olarak Cicero'nun zayıflığı ilkelerinin yanlış bir analize dayanmasıydı. Roma Cumhuriyeti'ni parçalara ayıran krizin nedenlerini anlayamadı. Dehasının amansız kavrayışıyla Iulius Caesar, sonsuz engelleri ve dengeleriyle anayasanın etkin bir yönetime mani olduğunu kavramıştı, ama pek çok çağdaşı gibi Cicero da siyaseti yapısal kavramlardan ziyade kişisel olarak değerlendirdi. Caesar için çözüm tamamen yeni bir hükümet sistemi kurmakta yatıyordu; Cicero içinse hükümeti yönetecek daha iyi adamlar ve onları düzen içerisinde tutacak daha iyi yasalar bulmakta yatıyordu.

Karakteri güvensiz ve endişeliydi. Bunun iki mühim sonucu oldu. İlki başarılı olmak için sürekliliğe ve istikrara ihtiyacı vardı, değişim çağında yaşamak onun şanssızlığıydı; bir devrimin ağına yakalanmış huysuz bir muhafazakârdı. İkincisi başarıyla böbürlenmekten katıyen vazgeçmedi. Roma siyaseti son safhada rekabetçiydi: Brutus gibi saygınlığını korumak için Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar nesillerce ataları olan bir adamın olduğu yerde Cicero'nun sadece kendi kaydı vardı. Kendisi başarıları hakkında konuşmasa kimse de konuşmazdı. Atticus'la yazışmaları kendisini şahsen çok ciddiye almadığını ve başarılarından bahsetme alışkanlığının onu eğlendirdiğini göstermektedir.

Cicero'nun ev yaşantısı hakkında bir şeyler biliyoruz, ama bu konuda kesin kanaat belirtmek için bu bilgiler yeterli değil. Terentia'dan boşanması ve Publilia'yla evlenmesi haklı olabilirdi, ama onu oldukça cılız bir ışığın altında bıraktılar. Bir başına bağımsız bir figürden ziyade kendisinin siyasal bir eklentisi olarak gördüğü kardeşi Quintus'un hissiyatına yönelik duyarsızlığını görmezden gelmek bir hayli zor. Tullia, Cicero'nun en derin duygularının bağlantılı olduğu ailedeki tek üye gibi görünüyor; aksi takdirde elimizde geçen kanıtlara göre karar verecek olursak, Cicero'nun ilgi ve alakası erkek arkadaşlıklar üzerine odaklıdır.

Bugün az sayıda insan zevk için konuşmalarını okuyorsa, felsefi yazılarının popüülerleşmenin başyapıtları olduğundandır ve klasik düşünce mirasının bir sonraki nesle aktarılması açısından en önemli

değerlerinden birisidir. Cicero özgün bir filozof değildi, ama bütün hayatı boyunca felsefe okudu ve yazıları karakterini yaşından daha çok yansıtan insani bir şüphecilikle doludur. Bu manada Avrupa uygarlığına en büyük hediyesi bizzat kendisiydi –akılcı, dogmatiklikten uzak, hoşgörülü, yasalara uyan ve görgülü.

Caesar öldürüldüğünde ve Brutus özgürlüğün nişanı yeniden kazanılırken Cicero'nun adını bağırduğında, komplocular Cumhuriyet'in kesintiye uğrayan gidişatını sürdüreceğini ve iç savaşların sona erdiğini zannettiler. Cicero daha iyisini biliyordu. Yurttaşlık erdeminin bir sembolü olarak kalmaya gönlü razı değildi. Marcus Brutus'un göremediğini, bir kişinin ölümünün devleti kurtaramayacağını gördü; şaşırtıcı bir kararlılıkla ve enerjiyle inisiyatifi eline aldı. Caesar yanlıları tekrar gruplaştığında böl ve yönet politikasını planladı ve insafsızca sürdürdü. Planı kötü tasarlandığından veya eksik uygulandığından başarısız olmadı.

Cicero'da Iulius Caesar'ın dillere destan şansı yoktu. Başarısızlık, gerçekleştiğinde beklenmeyen ve umulmadık bir olayın sonucundan kaynaklanıyordu: Mutina'daki iki savaş esnasında iki konsül birkaç gün arayla birbirini ardına öldü. Ancak Cicero kazanmış olsa bile zaferin kalıcılığı yoktu. Tarih gerçek dışını, geçmişte olabilecek ama olmamış şeyleri olmuş gibi kabul etmez, ancak yeniden canlandırılmış Cumhuriyet'in Cicero'nun savunduğu her şeye kastedeceği, en iyi ihtimalle de ömrü boyunca süren şiddetin, yozlaşmanın ve istikrarsız koşulların devamı olacağı, yeni krizlerin meydana geleceği makul bir tahmindir. Göreceklerine katlanabilir miydi?

Iulius Caesar'ın varisinin yönetiminde tarih başka bir yola saptı. Cicero'nun ölümünden bir yıl sonra Philippi'de Cumhuriyet için son bir büyük savaş oldu. Cumhuriyetçiler kaybetti ve Brutus ile Cassius intihar etti. Lepidus hızlıca ıskartaya çıkarıldı ve kalan iki savaş beyi bilinen dünyayı aralarında paylaştı. Antonius doğuyu yönetti ve Kleopatra ile kalıcı ve cinsellikten ziyade politik bir

birlikteliğe girdi. Yeni Caesar devletin batı yarısını aldı ve İtalya'da kaldı. Anlaşma savaş yeniden başlayana kadar rahatsız edici bir biçimde on yıl kadar sürdü. Antonius MÖ 31'deki Actium Deniz Savaşı'nda yenildi ve MÖ 30'da o ve kraliçesi Alexandria'da intihar etti. Gaius Iulius Caesar Octavianus hayatta kalan son adam oldu. Büyük amcası ve evlat edinen babası çok daha büyük bir sabır ve marifetle Cumhuriyet'te reformlar gerçekleştirdi ve Cumhuriyet'in kurumlarını –Konsüller, *Praetor*lar ve diğer memuriyetler, Senato ve Comitia Tributa– askeri güçle desteklenen otokrasinin kendisini ihtiyatlı bir biçimde ifade edebileceği bir araç olarak muhafaza etti. İmparator Augustus olarak Roma'nın devam eden egemenliğinin temellerini attı.

Cicero'ya yaşamında olduğu gibi ölümünün ardından da bağlılıklar oldu. Kardeşinden ayrı olarak köleleri ve hizmetkârları onu ardındakilerden kurtarmak için ellerinden geleni yaptılar. Kırılgan sağlığına rağmen Tiro görünüşe göre Campania'daki ufak mülkünde uzun yıllar yaşadı ve kendisini efendisinin anılarına adadı. Cicero'nun bir biyografisini yazdı, konuşmalarının notlarını yayımladı ve sözleriyle esprilerinden oluşan bir derleme oluşturdu.

Marcus babasını sevdi ve adını savundu. Philippi'de savaştı ve Sextus Pompeius'un emri altında bulundu, ancak sonrasında muzaffer komisyon üyeleriyle barıştı. MÖ 39 yılında affedildi. Marcus'un Atina'dayken Cicero'yu endişelendiren içki içmesi, ömür boyu bir alışkanlığa dönüştü. Bir oturuşta 4,5-5 litre bira içtiği ve bir defasında sarhoşken Augustus'un en büyük komutanı Marcus Vispanius Agrippa'ya kadeh fırlattığı rivayet edilir.⁴ Neyse ki babasının yönetimin becerileri (ve görünüşe göre mizah anlayışı da) ona miras kalmıştı. Augustus ise onu sevmişe benziyor: *Augur* olarak atandı⁵ (Appianos'a göre "Cicero'nun feda edilmesinin özrü mahiyetinde) ve MÖ 30 yılında da konsül olarak görev yaptı. İki kez eyalet valisi

oldu. Muhtemelen oğlu yoktu, zira onun ardından *Tullii Cicerones*^{*} ismine rastlanmıyor.

Marcus konsüllüğü esnasında, Octavianus'un Alexandria'dan gönderdiği Antonius'un ölümünü ilan eden mektubunu Forum'da yüksek sesle okumaktan memnun oldu; babasının başının ve ellerinin sergilendiği konuşmacılar platformuna bunu ilan eden bir belge astı. Aynı yıl Senato, Antonius'un heykellerini devirdi, ona bahşedilmiş bütün onurları feshetti ve gelecekte Antonius ailesinden hiç kimsenin Marcus adını taşımasına hükmetti. Plutarkhos bunu katı bir memnuniyetle yorumladı: "Böylelikle gökler Antonius'un cezalandırılmasındaki nihai kararları Cicero ailesine havale etti."⁶

Yurtdışı görevlendirmelerinden birisinde Marcus kendisini babasının hitabetini eleştiren bir hatiple yemek yerken buldu. Sonraki yüzyılda Yaşlı Seneca'nın^{**} aktardığı bir anekdota göre:

Doğa Marcus'un hafızasını yitirmesine yol açmıştı ve geriye ne kaldıysa onu da sarhoşluk çalıyordu. Alt koltuktaki misafirin kim olduğunu sorup durdu. Birkaç defa Cestius adı söylendi kendisine, ama o bu ismi unutmayı sürdürdü. Nihayet bir köle unutamayacağı bir şeyler söyleyerek hafızasında daha kalıcı bir yer etmesini umarak efendisi soruyu yinelenğinde "Bu, babanızın kendi alfabesini bilmediğini söyleyen Cestius" dedi. Marcus derhal kaççı istedi, haklı ve uygun olarak Cicero'nun intikamını Cestius'un derisinden aldı.⁷

Terentia 103 yaşına kadar yaşadı ve üçüncü kez evlendi.

Zenginliğine rağmen, Atticus ihbar listesinden kaçınmayı başardı, ancak bir süre saklandı. Ailesini Roma'da hamiliğine verdiği Octavianus ve Antonius'un her ikisiyle de arasının son derece iyi olmasına itina gösterdi. Cicero'yu çok mutlu eden Atticus'un kızı

* Tullius Cicero isminin Latince çoğul hali. (ç.n.)

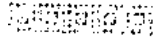
** Seneca Maior. (ç.n.)

büyüdü ve Agrippa'yla evlendi ve bu çiftin kızları da çocukluğunda gelecekteki imparator Tiberius'la nişanlıydı. Atticus 77 yaşındayken bağırsaklarında ülser oluştu; Epikuros'un bu soğukkanlı talebesi acı veren bir hastalığa katlanmak yerine kendisini açlıktan ölüme terk etti.

Atticus ömrü boyunca insanların Cicero'nun yazışmalarından oluşan derlemesini okumasına müsaade etti. Muhtemelen MS 1. yüzyıl gibi bir zamanda bu eser Quintus, Brutus ve çeşitli alıcılara (bilindik adıyla *Dostlarına Mektuplar*) gönderilen mektupların derlemesi olarak yayımlandı. Bazı derlemeler –maalesef Iulius Caesar ve varisiyle olan yazışmaları– günümüze ulaşmamıştır.

İmparator Augustus, üvey babasının anısını titizlikle kültleştirdi. Pompeius'un Tiyatrosu'ndaki toplantı salonu duvarla çevrildi, Mart'ın 15'i Baba Katli Günü olarak adlandırıldı ve Senato bir daha asla o tarihte toplanmama kararı aldı. Bununla birlikte “Göklerin gönderdiği çocuk” *Dictator*'un en büyük eleştirmenlerinden ve onun cinayetine göz yumanlardan birisini hayranlıkla anımsadı. Yıllar sonra onun torunlarından birisini ziyarete gitti.⁸ Genç Cicero'nun bir kitabını okumaktaydı ve büyükbabasından korkarak kitabı pelerininin altına saklamayı denedi. Augustus bunu fark etti ve kitabı ondan aldı. Bütün metni okumak için uzun bir süre ayakta durdu. “Belagatli bir adamdı evladım, belagatli bir adam ve bir yurtsever” sözleriyle kitabı geri verdi.

KAYNAKÇA

Genel Bakış

Klasik bilimler açısından Cicero'nun yaşadığı döneme dair kaynaklar boldur, ama bir ya da birkaç nesil içerisinde yazılmış pek çok tarih eseri günümüze ulaşamamıştır. Pek çoğu İngilizceye tercüme edilmiştir ve Roma Cumhuriyeti'nin çöküşü ve Cicero hakkında ilk elden bilgiler edinmek isteyen okuyucular için aşağıda literatürden birtakım erişilebilir alıntılar mevcuttur. Klasik eserlerin adları çevrilerek verilmiştir; özgün Latince başlıkları için kısaltmalar kısmına bakınız.

En önemli belge kaynağı Cicero'nun kendi eserleridir. (Loeb Classical Library, Harvard University Press'te Latince asılları ve çevirileri mevcuttur.) Kendisinin gözden geçirdiği ve yayımladığı söylevlerin çoğu, felsefe ve hitabet kitaplarında olduğu gibi günümüze ulaşmıştır. Yani yaklaşık 900 mektup kadar; bazıları yayımlanmak veya alıcı tarafından makul bir biçimde dağıtılmak için tasarlanmıştı, Atticus'la yazışmalarının büyük bir kısmının bulunduğu diğerler mektuplar ise bunun için yazılmamıştı. Bir dizi farklı derleme altında düzenlendiler: Bu mektuplar başlıca "Dostlarına Mektuplar", "Brutus'a Mektuplar" ve "Quintus'a Mektuplar" olarak adlandırılırlar; hepsi olmasa da siyasetçilere ve toplumsal figürlerle iletişim kurmaktadır; aralarında Iulius Caesar, Pompeius ve öteki siyasetçilerden gelen mektuplar da bulunmaktadır. Bunlar MS 1. yüzyılda karşımıza çıkan *Atticus'a Mektuplar* adlı eserden muhtemelen daha evvel yayımlandılar. Bütün yazışmaları 1960'larda D. R. Shackleton Bailey

tarafından düzenlendi ve çevrildi; mektuplar aşağıdaki referanslarda alıntılanmayı (geleneksel numaralandırmaya uyulmuştur) ilk olarak yapan ve bir sürekli sırayla mektupları yeniden sıralamıştır.

Cicero'nun söylevlerine ihtiyatlı yaklaşmakta fayda var, zira daima bir davayı tartışmaktadır. Anlattığı hikâyenin alternatif bir versiyonunun bulunduğu mühim bir olay olan Milo'yu savunmasında bir yalanlar silsilesini neredeyse büsbütün desteklendiğini görürüz. Mektuplar eşsiz bir kaynaktır, yazarlarının siyasal analizlerine daima katılmasak da günlük olaylar için itimat edilir bu rehberdir.

Çağdaş veya yakın dönemli tarihi eserler şunlardan oluşmaktadır: Sallustius'un günümüze ulaşan *Catilina Tertibi* ve *Iugurtha Savaşı* adlı iki monografisi oldukça canlı ve bazı zamanlar da kronolojik olarak rastgele işe yarar anlatılar sunar. Caesar'ın dikkatle yazılmış, isabetli ancak daima da doğruyu anlatmayan *Galya Savaşı* ve *İç Savaş* eserleri temel okumalardır. Atticus'un kısa hayatı, arkadaşı Cornelius Nepos tarafından yayımlandı. Damascuslu Nikolaos'un Augustus'un gençliği hakkında yazdığı iki bölümlük *Augustus'un Hayatı* eseri (Jane Bellemore tarafından düzenlenmiş ve çevrilmiştir, Bristol Classical Press, 1984) Caesar suikastı hakkında ilgi çekici ayrıntılar sunmaktadır. Augustus yanlısı bir senatör Quintus Asconius Pedianus Cicero'nun bazı söylevleri hakkında zekice ve bilgi dolu yorumlar yazdı ve bunlardan birinde Clodius'un ölümünü detaylarıyla anlattı. (*Cicero'nun 5 Söylevi Üzerine İzahatlar* ed. çev. Simon Squires, Bristol University Press ve Bochazy-Carducci Publishers, 1990.)

Yunanca yazan Sicilyalı bir yazar olan Diodoros Sikeliotes' Cicero'nun neredeyse çağdaşıydı. Mitolojik zamanlardan kendi yaşadığı güne kadar 40 ciltlik bir *Bibliothèque Historique* adında Akdeniz dünyasının tarihini yazdı. Yerlisi olduğu Sicilya adası konusunda faydalıdır. Maalesef kitabının büyük bir kısmı Doğu Roma ve Ortaçağ'dan alıntılarla günümüze ulaşabilmiştir. Bilgiyi değerlendirmeyen bir derleyiciydi ve yalnızca bilgiyi edindiği kaynaklar kadar iyiydi. MS 1. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir Yunan

* Sicilyalı Diodoros olarak da bilinir. (ç.n.)

biyografi ve deneme yazarı olan Plutarkhos Eskiçağ'ın en büyüleyici yazarlarından birisidir. *Paralel Yaşamlar* kitabında Marius, Sulla, Pompeius, Cato, Crassus, Brutus, Caesar, Marcus Antonius ve Cicero'nun da biyografisi bulunmaktadır. Eserler etkileyici kişisel ayrıntılarla doludur, ancak Plutarkhos tarihten çok karakterle ilgileniyordu ve kaynak kullanımında özen göstermiyordu.

Suetonius Plutarkhos'un kısmen sonraki yıllardaki bir çağdaşıydı ve İmparator Hadrianus'un sekreteri olarak imparatorluk arşivlerine erişime sahipti; bu erişim imkânı Plutarkhos gibi tarihçi olmamasına ve dikkatini konu edindiği kişilerin özel yaşamlarına odaklamasına rağmen onun *On İki Caesar* eserindeki Iulius Caesar ve Augustus'un kısa biyografilerini özellikle ilgi çekici kılmaktadır. Velleius Paterculus, Augustus ile Tiberius'un yönetimi altında yaşadı ve en eski zamanlardan MS 30 yılına kadar düzensiz bir Roma Tarihi yazdı.

Cicero'yu aynı zamanda etkileyen ve uzaklaştıran daha genç grupların yaşam tarzını dokunaklı bir biçimde ifade eden Catullus'un şiirinden dizeler Peter Whigham'ın çevirisinden (Penguin Classics, 1966) alıntılanmıştır. John Davie'nin Euripides'in *Medeia* çevirisinden (Penguin Classics, 1996) ve Robert Fagles'in *İlyada* çevirisinden (Viking, 1990) doğrudan alıntılar da yapılmıştır.

Yunan tarihçi Polybios'un MÖ 2. yüzyılda yazmış olmasına rağmen onun Roma'nın Akdeniz dünyasındaki egemenliğinin yükselişinin tarihi Roma anayasasının işleyişine dair esaslı anlatılar sunmaktadır.

Döneme yönelik yazılan genel tarih İmparatorluk'taki sonraki dönemlere tarihlendirilmektedir. Bunların en iyisi MS 2. yüzyılın ortasında Roma'da büyüyen Appianos'a aittir. Aeneas'ın İtalya'ya gelişinden MÖ 31 yılındaki Actium Savaşı'na kadar kapsayan bir Roma tarihi yazmıştır. İlk ikisinde Tiberius Gracchus'un *tribunus* luğundan Caesar suikastının neticesine kadar olan olayları kesintisiz olarak anlattığı iç savaş üzerine beş kitabı günümüze ulaşmıştır. Bu anlatının ilk kısmını oldukça iyi bir kaynağa dayandırmaktadır ve bazı zamanlar kronolojisinin karışık olmasına ve kaderin insan

ilişkilerindeki rolüne yönelik inancının yararsız olmasına rağmen Appianos eşsiz bir yazardır.

Cassius Dio MS 2. yüzyılın ortalarında doğmuş Aeneas'tan kendisinin MS 229 yılındaki ikinci konsüllüğüne kadar kapsayan bir Roma tarihi yazmış Yunan bir tarihçiydi. Günümüze ulaşan kitapları Mithradates'e karşı yapılan ikinci savaş ile Cladius'un yönetimi arasındaki dönemi kapsar. Kaynaklarını değerlendirmesinin hiçbir yolu olmamasına rağmen, kendisinden önceki metinlere yararlı bir tamamlayıcılık katmaktadır.

Geç Cumhuriyet'e dair bilgimiz özellikle sikkeler ve yazıtlar yoluyla 20. yüzyıl arkeolojisi tarafından pekiştirilmiştir.

Cicero ve Roma Cumhuriyet'ine dair modern literatür sayısızdır. (Bu ve sonraki paragrafta bahsedilen eserlerin detayları için İleri Okuma kısmına bakınız.) İngilizce olarak ileri okuma hakkında bilgi iki muazzam araştırmada bulunabilir; ilki H. H. Scullard'ın herkesçe kabul edilen okuma kitabı *From the Gracchi to Nero* ve ikincisiyse Michael Crawford'un analitik çalışması *The Roman Republic*. Matthias Gelzer'in başyapıtı *Caesar, Politician and Statesman* adlı eser açıklayıcı notlarıyla birlikte belki de Caesar'ın hayatının klasikleşmiş bir anlatımıdır. Christian Meier'in *Caesar*'ı yetkin ve okunaklıdır; yaşamın canlı bir anlatısını vermesinin yanı sıra Roma'nın anayasal krizinin tabiatına da etraflı bir bakış açısı sunar. Ronald Syme'in büyük *The Roman Revolution*'ı Cicero'nun tutumu hakkında açık sözlü ve ilgi çekicidir. F. R. Cowell'in *Cicero and the Roman Republic* adlı eseri Antik Roma siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişiminin ayrıntılı ve okunaklı bir anlatısıdır.

Bu çalışmanın borçlu olduğu Cicero hakkındaki kitaplar şunlardır: Gaston Boissier'in *Cicero and His Friends* adlı eseri şüpheci, esprili ve yanılığdan uzak 19. yüzyılda yaşamış görmüş geçirmiş bir Fransız'ın kitabının öznesine sezgilerini katan keyifli bir kitaptır; ilmi sürdü ama bu ortadan yok olmuş bir toplumun ikna edici bir çağrışımı olarak baki kaldı. Elizabeth Rawson'ın *Cicero* eseri bir İngiliz yazar tarafından Britanya'da yayımlanmış son uzun biyografidir ve hem akademik hem de ilgi çekici bir üslupla yazılmıştır.

T. N. Mitchell'in iki ciltlik Cicero kitabı *The Ascending Years and Cicero* ve *The Senior Statesman* adlı eserleri yetkin ve muazzam kapsamlı bir çalışma teşkil eder.

İleri Okuma

Yukarıda alıntılanmış başlıca klasik yazarlar İngilizce çevirileri ve özgün halleriyle Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Mass.'ta yer almaktadır.

Başlıca Klasik Kaynaklar

Appian, *The Civil Wars*, çev. John Carter, Penguin Classics, 1996.

Caesar, *The Civil War*, çev. Jane F. Gardner, Penguin Classics, 1967.

____ *The Conquest of Gaul*, çev. S. A. Handford, Penguin Classics, 1951.

Catullus, *Odes*, çev. Peter Whigham, Penguin Classics, 1966.

Cicero, *Letters to Atticus and to His Friends*, haz. ve çev. D. R. Shackleton Bailey, Penguin Classics, 1978.

____ *Selected Political Speeches*, çev. Michael Grant, Penguin Books, 1969.

____ *Works*, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Plutarch, *The Fall of the Roman Republic*, çev. Rex Warner, Penguin Classics, 1958.

____ *The Makers of Rome*, çev. Ian Scott-Kilvert, Penguin Classics, 1964.

____ *Parallel Lives*, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Polybius, *The Rise of the Roman Empire*, çev. Ian Scott-Kilvert, Penguin Classics, 1979.

Sallust, *The Jugurthine War; Conspiracy of Catiline*, çev. S. A. Handford, Penguin Classics, 1963.

Suetonius, *The Twelve Caesars*, çev. Robert Graves, gözden geçirilmiş baskı Michael Grant, Penguin Classics, 1979.

Başlıca Modern Kaynaklar

Gaston Boissier, *Cicero and His Friends*, Ward, Lock, 1897, ilk olarak Fransa'da yayımlandı, 1865.

F. R. Cowell, *Cicero and the Roman Republic*, Penguin Books, 1948.

Michael Crawford, *The Roman Republic*, Fontana Collins, 1978.

Florence Dupont, *Daily Life in Ancient Rome*, Basil Blackwell, 1992.

Matthias Gelzer, *Caesar, Politician and Statesman*, Basil Blackwell, Oxford, düzeltmeleriyle 1969; ilk olarak Almanya'da yayımlandı, 1921.

Christian Meier, *Caesar*, Harper Collins, 1995, ilk olarak Severin & Siedler tarafından yayımlandı, Almanya, 1982.

T. N. Mitchell, *Cicero: The Ascending Years and Cicero: The Senior Statesman*, Yale University Press, 1979 ve 1991.

Elizabeth Rawson, *Cicero*, Allen Lane, 1975.

H. H. Scullard, *From the Gracchi to Nero*, Routledge, 5. b., 1982.

Ronald Syme, *The Roman Revolution*, Oxford University Press, 1939.

Kısaltmalar

ACI—Cicero, *Ad Caesarem iuniorem (frag.)* [Genç Caesar'a]

App—Appian, *The Civil Wars*

Arch—Cicero, *For Archias (Pro Archia)*

Asc—Asconius, *Commentaries on Five Speeches by Cicero* (Bristol University Press)

Att—Cicero, *Letters to Atticus* (ed. Shackleton Bailey)

Bell civ—Caesar, *The Civil War (Commentarii de bello civili)*

Bell gall—Caesar, *The Conquest of Gaul (Commentarii de bello gallico)*

Boiss—Gaston Boissier, *Cicero and His Friends*

Brut—Cicero, *Brutus*

Brutus—Cicero, *Letters to Brutus* (ed. Shackleton Bailey)

Cael—Cicero, *In Defense of Caelius (Pro Caelio)*

Castle—E. B. Castle, *Ancient Education and Today* (Pelican, 1961)

Cat I—Cicero, *First Speech Against Catilina (In Catilinam I)*

Cat II—Cicero, *Second Speech Against Catilina*

- Cat IV—Cicero, *Fourth Speech Against Catilina* (*In Catilinam IV*)
- Catull—Catullus, *Odes* (*Carmina*)
- Clu—Cicero, *In Defense of Cluentius* (*Pro Cluentio*)
- Comm—Quintus Tullius Cicero, *A Short Guide to Electioneering* (*Commentariolum petitionis*)
- Corn Nep—Cornelius Nepos, *Life of Atticus* (*De viris illustribus* tan)
- De inv—Cicero, *On Invention* (*De inventione*)
- De or—Cicero, *The Ideal Orator* (*De oratore*)
- Dio—Dio Cassius, *Roman History*
- Div—Cicero, *Foretelling the Future* (*De divinatione*)
- Dom—Cicero, *About His House* (*De domo sua*)
- Fam—Cicero, *Letters to His Friends* (*Ad familiares*) (ed. Shackleton Bailey)
- Harusp—Cicero, *Concerning the Response of the Soothsayers* (*De haruspicum responsis*)
- Homer Il—Homer, *Iliad* (çev. R. Fagles, Viking, 1990)
- Hor Sat—Horace, *Satires* (*Sermones*)
- Imp Pomp—Cicero, *On Pompey's Commission* (*De imperio Gn. Pompeii*)
- Lact—Lactantius, *Divine Institutes* (*Institutiones divinae*)
- Leg—Cicero, *On Law* (*De legibus*)
- Leg ag—Cicero, *On the Land Act* (*De lege agraria*)
- Luc—Lucan, *Pharsalia* (çev. Robert Graves, Penguin Classics, 1956)
- Marc—Cicero, *In Defense of Marcellus* (*Pro Marcello*)
- Mod Dig—Modestinus, *Digest* (*Digesta*)
- Mur—Cicero, *In Defense of Murena* (*Pro Murena*)
- Nic—Nicolaus, *Life of Augustus*
- Odf—*Orationum deperditarum fragmenta* [*Fragments of Lost Speeches*] (ed. I. Puccioni, Milan)
- Off—Cicero, *Duties* (*De officiis*)
- Para Stoic—Cicero, *Stoic Paradoxes* (*Paradoxa Stoicorum*)
- Phil—Cicero, *Philippics* (*Orationes Philippicae*)
- Planc—Cicero, *In Defense of Plancius* (*Pro Plancio*)

- Pliny—Pliny the Elder, *Natural History* (*Naturalis historia*) (çev.
John F. Healy, Penguin Classics)
- Plut Brut—Plutarch, *Life of Brutus*
- Plut Caes—Plutarch, *Life of Caesar*
- Plut Cat—Plutarch, *Life of Cato*
- Plut Cic—Plutarch, *Life of Cicero*
- Plut Crass—Plutarch, *Life of Crassus*
- Plut Pomp—Plutarch, *Life of Pompey*
- Plut Sull—Plutarch, *Life of Sulla*
- Post red—Cicero, *Speech to the People after His Return* (*Post reditum
ad quirites*)
- Quint—Cicero, *Letters to Quintus*
- Quintil—Quintilianus, *The Education of an Orator* (*Institutio oratoria*)
- Rab—Cicero, *In Defense of Caius Rabirius on a Charge of Treason*
(*Pro C. Rabirio perduellionis*)
- Rep—Cicero, *On the State* (*De republica*)
- Rosc—Cicero, *In Defense of S. Roscius Amerinus* (*Pro S. Roscio
Amerino*)
- Sall Caes—*Letter to Caesar* (*Epistula ad Caesarem*)
- Sall Cat—Sallust, *The Conspiracy of Catilina* (*Bellum Catilinae*)
- Sall Inv—Sallust, *Invective Against Cicero* (In M. Tullium Ciceronem
oratio)
- Sen—Seneca the Elder, *Suasoriae*
- Sest—Cicero, *In Defence of Sestius* (*Pro Sestio*)
- SIG—*Sylloge Inscriptionum Graecorum* [Collection of Greek Inscriptions]
(ed. W. Dittenberger)
- Suet—Suetonius, *Life of Caesar, The Twelve Caesars'ta* (*De vita
Caesarum*)
- Tac—Tacitus, *Dialogue on Orators* (*Dialogus de oratoribus*)
- Tusc—Cicero, *Conversations at Tusculum* (*Tusculanae disputationes*)
- Val Max—Valerius Maximus, *Memorabilia*
- Vell—Velleius Paterculus, *History of Rome* (*Historia romana*)
- Verr—Cicero, *First Speech Against Verres* (*In Verrem I*)

NOTLAR

ÖZET

Önsöz

- 1 Hugh Brogan, *The Penguin History of the United States* (Penguin Books, 1999) s. 191.

Cicero

Caesar cinayetinin Cicero'nun gözünden anlatımıyla başlayan açılış Appianos, Cassius Dio, Plutarkhos (Caesar ve Marcus Antonius'un Yaşamları), Suetonius ve Nikolaos'a dayanmaktadır.

- 1 Dio XLIV 19 ve Suet I 82.

1 Fay Hatları

Özetle yetinmek istemeyen okuyucular Cowell, Scullard ve Crawford'a göz atabilirler. Bu kaynaklar dışındaki Tiberius Gracchus'tan Cicero'nun gençliğine kadar olan tarihsel anlatılar Appianos ve Plutarkhos'tandır.

- 1 Clu LVI 154.
- 2 Kabilesel veya Genel Kurul. Bunlar dışında iki başka türlü daha meclis mevcuttur. *Comitia Tributa* ile aynı üyelik şartına sahip (yani *patricii* hariç özgür yurttaşlar) *concilium plebis* büyük ölçüde yasal onaylamayla ilgilidir.
- 3 Vell II 3 3.

2 “Her Zaman En İyisi Ol Oğlum, En Cesurum”

Cicero’nun çocukluk anlatısı Plutarkhos’la *De Legibus* (Yasalar Üzerine) eserindeki Arpinum çağrışımına dayanmaktadır. Eğitim kısmı E. B. Castle’dan alınmıştır. Tarihse kayıtlar Appianos, Plutarkhos, Sallustius ve Sicilyalı Diodoros’tan edinilmiştir.

- 1 Leg II 1.
- 2 Leg II 5.
- 3 Leg III 16 36.
- 4 Hor Sat 6 1vd.
- 5 Plut Cic II 1.
- 6 Fam 351 (XVI 26).
- 7 Val Max VI 3.
- 8 Leg I 21 55.
- 9 Sall Inv I 2.
- 10 Arch VI 13.
- 11 Tac 21.
- 12 De or II 265.
- 13 Arch 148.
- 14 Fam 63 (XIII 1).
- 15 De or III 2–5.
- 16 Plut Sull.
- 17 Corn Nep IV 1.
- 18 Boiss 137f.
- 19 Para Stoic VI 2 46.
- 20 Off I 74.
- 21 Brut LXXXIX 306.
- 22 Plut Cic III 2.
- 23 De inv II 10.
- 24 Homer Il VI 247.

3 Forum ve Münakaşa

Forum’un tasvir edilmesi yaptığım kişisel ziyaretlerime ve *The Roman Forum*’daki (Electra, 1998) çizimlerime ve de Florence

Dupont'un Roma'sına dayanmaktadır. Roscius, Verres ve Cluentius davalarının kayıtları büyük ölçekte Cicero'nun ilgili konuşmalarından alınmıştır. Karakterler ve Pompeius'la Crassus'un kariyerinin başlarıysa Plutarkhos'un kullandıklarıdır.

- 1 Leg ag II 35 96.
- 2 Att 363 XIV 9.
- 3 Brut XCI 312.
- 4 Off II 27.
- 5 Clu XVIII 51.
- 6 Dio XLVI 7.
- 7 Mod Dig XLVIII 9 9.
- 8 Rosc XLV 132–35.
- 9 Plut Cic XX 2.
- 10 Brut XCI 313.
- 11 Leg II 36.
- 12 Plut Cic IV 2.
- 13 Brut XCI 316.

4 *Siyaset ve Roma Dışına Tayinler*

Cicero'nun siyasi kariyerinin başlangıcının hikâyesi, Plutarkhos'tan, konuşmalarından ve Atticus'la yazışmalarından edinilmiştir.

- 1 Rep II 42.
- 2 Tusc V XXIII 64–66
- 3 Planc XXVI, XXVII.
- 4 Plut Pomp II ½.
- 5 Verr I 16 46–47.
- 6 Plut Cic VII 6.
- 7 Plut Cic VII 4–5.
- 8 Verr II 8 22.
- 9 Off II 51.
- 10 Att 1 (I 5).
- 11 Att 1 (I 5).
- 12 Att 2 (I 6).

- 13 Pliny XIII 91.
- 14 Phil II 16.
- 15 Att 10 (I 1).
- 16 Imp Pomp XIII 37.
- 17 Att 9 (I 4).
- 18 Asc: Pro Cornelio argumentum.

5 *Catilina'ya Karşı*

Catilina Tertibi büyük ölçüde Sallustius'tan, Cicero'nun Catilina'ya yönelik konuşmalarından ve Asconius'tan alınmıştır, bunlarla birlikte Appianos ve Cassius Dio'dan genel bir izlenim edinilmiştir.

- 1 Comm 48.
- 2 Cat II 4 5.
- 3 Sall Cat XIV 2ff.
- 4 Off 1.
- 5 Cael V 12.
- 6 Birinci Catilina Tertibi bulanık bir konudur; daha fazlası için bknz. Gelzer, s. 38 vd. ve S. A. Handford (Jugurthine War and Conspiracy of Catiline) s. 164 vd.
- 7 Att 11 (I 2).
- 8 Asc: In toga candida.
- 9 Asc: In toga candida.
- 10 Rab XII 332-334
- 11 Plut Cic XIII 4-5.
- 12 Dio XXXVII 147/149.
- 13 Plut Cic XV 2.
- 14 Cat I iv 8.
- 15 Sall Cat XXXVI 1f.
- 16 Mur XXXV 74.
- 17 Cat IV iv 8.
- 18 App II 6.
- 19 Plut Cat I 3.
- 20 Sall Cat LIII 4.

6 *Güzel Çocuğun İntikamı*

Cicero'yu sürgüne iten olaylar Plutarkhos'un aktardığı yaşamlardan, Dio'dan ve biraz da Appianos'tan edinilmiştir, ancak çoğunlukla günümüze pek fazlası ulaşmış Cicero'nun mektuplarından faydalanılmıştır. Cicero'nun Caelius'un Savunması, Clodius çevresini son derece iyi aydınlatmaktadır.

- 1 Plut Cic XXIV 1–2.
- 2 Plut Cic XXIV 2.
- 3 Att 38 (II 18).
- 4 Plut Cic XXIII 2.
- 5 Att 392 (XV 16a).
- 6 Att 12 (I 12).
- 7 Sall Cat XIII 3–5.
- 8 Catull 58.
- 9 Phil II 18 44–45.
- 10 Catull 49.
- 11 Att 14 (I 14).
- 12 Att 16 (I 16).
- 13 Yukarıdan itibaren ilgili diyalog: Att 16 (I 16), 21 (II 1).
- 14 Plut Pomp XLII 3.
- 15 Att 13 (I 13).
- 16 Plut Pomp XXIII 4.
- 17 App II 8.
- 18 Att 14 (I 14).
- 19 Pompeius'un *triumphus*u Plutarkhos'un Pompeius'un hayatını anlattığı eserinden alınmıştır, ancak daha önceki dönemde yaşamış Aemilius Paulus'un hayatından da bazı örnekler alınmıştır.
- 20 Plut Crass VII 2.
- 21 Att 17 (I 17).
- 22 Att 19 (I 19).
- 23 Att 21 (XI 1).
- 24 Att 16 (I 16).
- 25 Att 21 (II 1).

- 26 Att 18 (I 18).
- 27 Att 17 (I 17).
- 28 Att 23 (II 3).
- 29 Plut Caes IV 4.
- 30 Dio XXXVIII 2-3.
- 31 Plut Cic XXVI 3.
- 32 Suet I 49.
- 33 Att 26 (II 6).
- 34 Att 35 (II 15).
- 35 Att 34 (II 14).
- 36 Att 37 (II 17).
- 37 Att 39 (II 19).
- 38 Sall Cat LIV.
- 39 Post red XIII 33.
- 40 Plut Cic XXXI 1.
- 41 Plut Cic XXXI 2-3.

7 *Sürgün*

Plutarkhos ek bilgiler sunarken, Appianos ve Cassius Dio genel arka planı vermeye devam etmektedir. (Caesar'ın yükselen sivrilmesi açısından Suetonius'un aktardığı onun hayatı bu noktadan itibaren kullanışlı olmaya başlar.) Cicero'nun mektupları ve konuşmaları kritik çapraz incelenmesi gereken kaynaklardır. Çünkü Clodius'un ölümü konusunda Asconius, Cicero'dan (Milo'nun Savunması'nda ki neredeyse bütünüyle gerçek dışı ifadelerinden ötürü.) daha güvenilir bir kaynak olabilir. Quintus'un Galya maceraları Caesar'ın *Galya Savaşları* eserinden alınmıştır.

- 1 Quint 3 (I 3).
- 2 Att 55 (III 10).
- 3 Att 54 (III 9).
- 4 Sest LVII.
- 5 Att 72 (III 27).
- 6 Dom XVIII 75.

- 7 Att 73 (IV 1).
- 8 Post red VI 13–14.
- 9 Post red II 5.
- 10 Att 73 (IV 1).
- 11 Att 74 (IV 2).
- 12 Att 75 (IV 3).
- 13 Att 75 (IV 3).
- 14 Quint 7 (II 3).
- 15 Cael XIII 32.
- 16 Bell gall II 2.
- 17 Quint 20 (I 9).
- 18 Att 80 (IV 5).
- 19 Quint 25 (III 5).
- 20 Fam 24 (VII 1).
- 21 Att 83 (IV 6).
- 22 Fam 20 (I 9).
- 23 Quint 10 (II 6).
- 24 Att 79 (IV 8).
- 25 Att 84 (IV 10).
- 26 Fam 22 (V 12).
- 27 Fam 24 (VII 1).
- 28 Val Max II 4 7.
- 29 Fam 24 (VII 1).
- 30 (IV 16).
- 31 Quint 21 (III 1).
- 32 Fam 25 (III 5).
- 33 Bell gall VI 2.
- 34 Quint 21 (III 1).
- 35 Quint 23 (III 3).
- 36 Fam 44 (XVI 16).
- 37 Fam 185 (XVI 22).
- 38 Fam 43 (XVI 10).
- 39 Fam 42 (XVI 15).

- 40 Att 128 (VII 5).
 41 Fam 337 (XVI 21).

8 *İdeal Anayasa*

- 1 Rep V 1 2.
 2 Rep II 32 56.
 3 Rep VI 16.
 4 Leg I 6 18–19.
 5 Leg I 16 45.
 6 Leg I 24 62.
 7 Leg I 15 1.
 8 Leg III 3 8.
 9 Leg III 15 33.
 10 Leg III 15 34.

9 *İç Savaşa Süriiklenme*

Bölüm Cicero'nun Caelius'la olan yazışmalarına ve Plutarkhos'a dayanmaktadır. Appianos, Dio ve diğerleri sahnenin geri kalanını oluşturmaktadır. Açılış tartışması Caesar'ın Galya valiliğinin sonuna tarihlendirilmektedir ve yasal açıdan açmazı Matthias Gelzer tarafından izlenmiş ve John Carter tarafındansa Appianos, 409–410'da incelenmiştir.

- 1 Plut Caes XXVIII 1–2.
 2 Att 95 (V 2).
 3 Att 94 (V 1).
 4 Att 100 (V 7).
 5 Fam 77 (VIII 1).
 6 Fam 2 (II 11).
 7 Att 108 (V 15).
 8 Att 109 (V 16).
 9 Fam 69 (III 6).
 10 Fam 83 (VIII 5).
 11 Att III (V 18).

- 12 Att 113 (V 20).
- 13 Att 113 (V 20).
- 14 Fam 88 (VIII 6).
- 15 Att 355 (XIV 1).
- 16 Att 115 (VI 1).
- 17 Att 115 (VI 1).
- 18 Att 116 (VI 2).
- 19 Att 113 (V 20).
- 20 Att 116 (VI 2).
- 21 Att 116 (VI 2).
- 22 Att 118 (VI 4).
- 23 Att 121 (VI 6).
- 24 Att 126 (VII 3).

10 “*Tuhaf Bir Çılgınlık*”

Bu yıllara dair başlıca kaynaklar, Appianos, Cassius Dio, Cicero’nun yazışmaları, Caesar, Plutarkhos ve Suetonius’tur.

- 1 Fam 146 (XVI 12).
- 2 Fam 94 (VIII 13).
- 3 (VIII 14).
- 4 Att 124 (VII 1).
- 5 Quintil XII 1 17.
- 6 Fam 97 (VIII 14).
- 7 Suet I 31.
- 8 Plut Pomp LXI 1–3.
- 9 Att 177 (IX 10).
- 10 Att 133 (VII 10).
- 11 Att 179 (IX 12).
- 12 Att 141 (VII 17).
- 13 Att 164 (VIII 14).
- 14 Att 145 (VII 21).
- 15 Att 174 (IX 7).
- 16 Att 172 (IX 6).

- 17 Att 177 (IX 10).
- 18 Att 187 (IX 18).
- 19 Att 199B (X 83).
- 20 Att 199a (X 8a).
- 21 Att 199 (X 8).
- 22 Att 208 (X 16).
- 23 Att 214 (XI 4a).
- 24 Fam 156 (VIII 17).
- 25 Fam 153 (VIII 16).
- 26 Suet I 36.
- 27 Fam 157 (IX 9).
- 28 Fam 183 (VII 3).
- 29 Bell civ III 96.
- 30 Suet I 30.
- 31 Plut Cic XXXVIII 5.

11 Caesar'ı Yatıştırmak

Önceki bölümün kaynaklarıyla aynı kaynaklar ve Cicero'nun konuşmaları.

- 1 Att 218 (XI 7).
- 2 Att 217 (XI 6).
- 3 Att 219 (XI 8).
- 4 Plut Ant XXVII 2 vd.
- 5 Plut Caes L 2.
- 6 Att 228 (XI 17).
- 7 Att 230 (XI 18).
- 8 Fam 171 (XIV 23).
- 9 Fam 173 (XIV 20).
- 10 Fam 182 (V 21).
- 11 Plut Cat LXVI 2.
- 12 Luc I 128
- 13 Att 240 (XII 4).
- 14 Fam 177 (IX 2).

- 15 Fam 177 (IX 2).
- 16 Fam 191 (IX 18).
- 17 Fam 190 (IX 16).
- 18 Fam 197 (IX 26).
- 19 Fam 193 (IXD 20).
- 20 Fam 210 (VII 26).
- 21 Plut Caes LIX 3.
- 22 Fam 196 (IX 15).
- 23 Fam 196 (IX 15).
- 24 Att 371 (XIV 17).
- 25 Plut Cic XXVI.
- 26 Fam 190 (IX 16).
- 27 Fam 228 (VI 4).
- 28 Fam 203 (IV 4).
- 29 Marc VII 8 21–25.
- 30 Rep VI 12.
- 31 Cato Att 338 (XIII 46)
- 32 Fam 337 (XVI 21).
- 33 Quintil VI 3 75.
- 34 Fam 240 (IV 14).
- 35 Tusc III 76.
- 36 Att 251 (XII 14).
- 37 Att 252 (XII 15).
- 38 Att 270 (XII 30).
- 39 Fam 248 (IV 5).
- 40 Lact I 15 18.
- 41 Plut Caes LVI 3.
- 42 Att 343 (XIII 40).
- 43 Att 317 (XIII 9).
- 44 Att 346 (XIII 37).
- 45 Att 348 (XIII 50).
- 46 Att 353 (XIII 52).
- 47 Att 354 (XIII 42).

12 *Felsefi Sorgulamalar*

- 1 Off III i 4.
- 2 Brut LXXV 262.
- 3 Brut LXXXIV 289.
- 4 Div II 1 vd.
- 5 Div II 7.
- 6 Att 326 (XIII 19).
- 7 Tusc I XXX 74–31 75.
- 8 Pliny VII 117.

13 *“Niye Bu Saldırganlık!”*

Caesar'ın suikastına dair ana kaynaklar Plutarkhos'un yaşamlar üzerine olan eseri, Nikolaos, Suetonius ve Appianos'la diğer genel kaynaklardır.

- 1 Att 356 (XIV 2).
- 2 Plut Brut IX 1–4.
- 3 Plut Cic XL 5.
- 4 Plut Caes LVIII 1.
- 5 Dio XLIV 10 1.
- 6 Dio XLIV 11 3.
- 7 Phil II 34.
- 8 Phil II 85.
- 9 Phil XIII 41.
- 10 Dio XLIV 8.
- 11 Nic XX 70.
- 12 Plut Brut VIII 3.
- 13 Plut Brut VIII 2.
- 14 App II 109.
- 15 Suet I 86.
- 16 Plut Brut XV 4.
- 17 Nic XXVI 96–97.
- 18 Nic XXIV 91.

14 *Veliaht*

Appianos, Dio ve Plutarkhos'un dışında Cicero'nun Philippicae konuşmaları da bu bölüm için başlıca kaynaktır. Ayrıca Suetonius'un Augustus'un hayatını anlattığı eseri de faydalıdır.

- 1 Att 366 (XIV 12).
- 2 Fam 363 (XII 14)
- 3 Att 355 (XIV 1).
- 4 Fam 322 (VI 15).
- 5 Att 378 (XV 1a).
- 6 Att 364 (XIV 10).
- 7 Syme, 102 vd.
- 8 App II 143–47.
- 9 Att 357 (XIV 3).
- 10 Att 375 (XIV 21).
- 11 Att 362 (XIV 8).
- 12 Att 374 (XIV 20).
- 13 Att 366 (XIV 12).
- 14 Phil XIII 11 25.
- 15 Att 386 (XV 6).
- 16 Att 389 (XV 11).
- 17 Fam 330 (XVI 23).
- 18 Att 390 (XV 12).
- 19 Att 399 (XV 22).
- 20 Att 408 (XV 29).
- 21 Att 415 (XVI 7).
- 22 Fam 344 (XII 2).
- 23 Fam 349 (XI 28).
- 24 Off I 26 ve 64.
- 25 App III 43.
- 26 Att 418 (XVI 8).
- 27 Att 418 (XVI 8).
- 28 Att 419 (XVI 9).

- 29 Phil III 8 20.
- 30 Att 426 (XVI 15).
- 31 Phil III 2 5.
- 32 Phil IV 6 16.
- 33 Fam 364 (X 28).

15 *Cicero'nun İç Savaşı*

Önceki bölümle aynı kaynaklar.

- 1 Phil V 16 43.
- 2 Phil V 18 51.
- 3 Phil VI 3 5.
- 4 Fam 352 (XVI 27).
- 5 Fam 362 (IX 24).
- 6 Fam 362 (IX 24).
- 7 App III 66.
- 8 Phil VII 6 199.
- 9 Fam 365 (XII 5).
- 10 Fam 366 (XII 11).
- 11 Phil XII 10 24.
- 12 Fam 369 (X 27).
- 13 Phil XIII 19 44 ve 19 40.
- 14 App III 68.
- 15 Brut 7 (IX veya I.3).
- 16 Fam 384 (X 14).
- 17 Brut 7 (IX veya I.3).

16 *Deniz Kenarında Ölüm*

Önceki bölümle aynı kaynaklar. Cicero'nun ölümünün anlatısı Plutarkhos'a, Livius'a (Yaşlı Seneca tarafından alıntılanan) ve Appianos'a dayanmaktadır.

- 1 Fam 409 (X 33).
- 2 Brut 11 (XII veya I.4a).

- 3 Brut 17 (XXV veya I.17).
- 4 Fam 330 (XVI 23).
- 5 Fam 401 (XI 20).
- 6 Fam 413 (XI 14).
- 7 Fam (XXIII veya I.15).
- 8 Brut 23 (XXII veya I.14).
- 9 Brut 25 (XXIV veya I.16).
- 10 Brut 26 (XXVI veya I.18).
- 11 Brut 26 (XXVI veya I.18).
- 12 Brut 18 (XVIII veya I.10).
- 13 Dio XLVI 43.
- 14 ACI 23B Watt.
- 15 App IV 5.
- 16 Pliny XXXIV 6.
- 17 Plut Cic XLVII 1.
- 18 Sen VI.
- 19 Plut Cic XLVII 6.
- 20 Sen VI 19.
- 21 Tusc II 17 41.
- 22 Plut Cic XLIX 1.
- 23 Dio XLVII 8 4.

17 Ölümün Ardından

- 1 Sen VI 22.
- 2 Sen VI 24.
- 3 Sen VI 23.
- 4 Pliny XIV 147.
- 5 App IV 51.
- 6 Plut Cic XLIX 4.
- 7 Sen VII 14.
- 8 Plut Cic XLIX 4.

TEŞEKKÜRLER

Christopher Sinclair-Stevenson'un tavsiyesi, yardımları ve John Murray'daki Grant McIntyre'in acemilikle mücadele hususundaki değerli gözü pekliği olmasaydı bu kitap yazılamazdı. Nazik ama acımasız editörlük desteğiyle eciş bücüş bir dizi sayfayı düzenli bir hale sokan Antony Wood'a ve keskin bakışlı coşkusuyla Amerikalı okurlar için biyografiyi yeniden odaklayan Random House'tan Joy de Menil'e özel bir minnet borcum var. Bununla birlikte Cicero çalışmamda bir kusur söz konusuysa bunun tek sorumlusu şahsımdır.

Penguin Classics'teki *Cicero: Letters to Atticus and to His Friends* edisyonuna yaptığı çevirilerden paragrafları edinmeme müsaade ettiği için D. R. Shackleton Bailey'e derinden müteşekkirim.

Loeb Classical Library'nin Yayımcılarına ve Mütevelli Heyetine Cicero'nun cilt XVI/Classical Library cildi L123'ten (çev. Clinton Walker Keyes, s.167, 245, 317, 345, 347, 361, 367, 373, 375, 499, 503, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1928.) paragrafları olduğu gibi aktarmama müsaade ettikleri için minnettarım. (Loeb Classical Library, Harvard College Başkan ve Üyelerinin resilli ticari markasıdır.)

Ayrıca Penguin Classics'te yer alan Cicero'nun eserlerinin çevirilerinden paragrafların aktarılmasına müsaade ettikleri için Penguin Books Ltd.'ye teşekkürlerimi iletmek isterim: *Letters to Atticus and to His Friends*, Copyright © D. R. Shackleton Bailey, 1978; *Selected Political Speeches*, Copyright © Michael Grant Publications Ltd.,

CICERO

1969; Sallust, *The Jugurthine War; Conspiracy of Catiline*, Copyright © the Estate of S. A. Handford, 1963; Plutarch, *Fall of the Roman Republic*, Copyright © Rex Warner, 1958.

Roma Forumu'nun illüstratif yeniden canlandırmasından ötürü John E. Stambaugh'a teşekkürlerimi sunarım. *The Ancient Roman City*, s. 112, © 1988 [Telif Hakkı Sahibi]. Johns Hopkins University Press'in izniyle yeniden kullanılmıştır.

DİZİN

A

- Academica* (Cicero) 17, 318–9
 Actium 18, 400, 405
 Aculeo, Gaius Visellius 57
 Adams, John 9
Aedilis, *Aedilislik* 35, 110–2, 115, 128
 Aegyptia 228
 Aelius Stilo, Lucius 61
 Aesopus, Clodius 59
 Afranius, Lucius 169, 264, 277
Africa 32
 Agrippa, Marcus Vipsanius 400, 402
 Ahenobarbus, Lucius Domitius 211, 265
 Allobroges 145–6, 241
 Amisoslu Tyrannion 214
 Anayasa 7, 230, 389, 417
Anti-Cato (Caesar) 302, 311
 Antium 12, 19, 86, 158, 184, 305, 352
 Antonius, Gaius 124, 375–6, 385
 Appianos 336, 344, 379, 386, 390, 400, 405–6, 411, 414, 416, 418–9, 422, 424
 Ariobarzanes II, Cappadocia Kralı 247–8
 Aristoteles 98, 174, 214
 Arkhias 61
 Arkhimedes 101, 292
 Arpinum 19, 45–7, 52, 95, 132, 157, 221, 235, 241, 253, 268, 300, 411
 Artemidorus 335
 Askeri Meclis 38, 187, 197–8
 Astura 19, 158, 293, 305, 307, 391–2
 Atina 11–2, 21, 65, 71–2, 74, 97–8, 242, 244, 255, 257, 268, 270, 276, 303, 319–20, 323, 347, 350, 355–6, 375, 400
 Atticus, Titus Pomponius 11, 13, 15, 18, 62, 72–3, 78, 97, 116–7, 119, 121–2, 130, 158–9, 164, 167, 169, 172–5, 179, 184–5, 187, 192–5, 198–200,

202-3, 211-2, 214, 216, 218-9, 223, 228, 230-1, 235, 241, 243-4, 248, 252-5, 257-9, 262-4, 266-7, 270-2, 275, 279-82, 286-8, 292, 302-3, 305-13, 315-7, 319, 321, 343, 346-7, 350, 352-5, 359, 362-3, 365-6, 368, 383, 386, 395, 398, 401-4, 407-9, 413, 427

Aziz Hieronymus 10

B

Baba katli 91-2

Balbus, Lucius Cornelius 178-9, 212, 265, 281, 287, 294, 298, 309, 311-2, 341-2, 345, 347, 349-50, 364

Bassus, Aufidius 396

Bibulus, Marcus Calpurnius 86, 177, 181-3, 186, 247-9, 272, 274

Birinci Triumvirlik 183-4, 186, 190, 194, 197, 200, 203, 206, 209-10, 212-13, 219, 222, 229, 258, 387, 389

Birria 224

Boissier, Gaston 13, 72, 406, 408

Bovillae Muharebesi 224

Brundisium 19, 21, 67, 166, 199, 242, 255, 265-7, 273, 278-83, 286-8, 292, 349, 350, 353, 360-62

Brutus 11, 18, 26, 28-9, 60, 216, 248, 251-3, 277-8, 292, 302, 307, 310, 317, 325, 327, 332-41, 343-4, 346, 351-8, 360-1, 365-7, 369-70, 372-6, 379-87, 389-91, 397-9, 402-3, 405, 408, 410

Büyük İskender 32, 75, 106, 107, 171, 245

C

Caecilius 111-2, 114, 136, 155, 205, 238

"Caelius" (gizli plan) 269

Caelius Rufus, Marcus 17, 160

Caerullia 304

Caesar, Iulius 7, 10-1, 13-8, 26-9, 35, 47, 55, 60-2, 69, 70-4, 86-8, 115, 127-9, 131-2, 134-7, 139-40, 147-51, 153-56, 159-60, 163, 168, 176-86, 189-91, 193, 195-97, 200-1, 203, 206-13, 218-23, 225-7, 229-30, 236-40, 243, 247-8, 250-2, 256-303, 307-9, 310-3, 316-7, 324-50, 352, 354-61, 363-7, 370, 372, 374-6, 378, 380, 383, 385-90, 392, 397-400, 402-8, 410-1, 416, 418-20, 422

Calenus, Quintus Fufius 369

Calpurnia 335, 337, 342

- Calpurnius 16, 86, 116, 177, 181, 186, 193, 199-200, 270, 343
- Calvus, Gaius Licinius 316
- Campania 157, 182, 210, 251, 259, 262-5, 283, 289, 312, 360, 400
- Cappadocia 21, 170, 247, 253, 285
- Carinae 52, 157
- Casca, Publius Servilius 28, 330, 336, 366
- Cassius Dio 406, 411, 414, 416, 419
- Cassius Longinus, Gaius 18, 26, 248, 325, 327
- Cassius Longinus, Lucius 131,
- Catiline 7, 16, 29, 68, 124-33, 136-44, 146-8, 150-6, 158, 160, 163, 183, 188, 195, 222, 225, 240-1, 273, 288, 296, 358, 368, 383, 404, 408-10, 414
- Cato 17, 51, 144-5, 149-52, 156, 168, 172-3, 177, 181-2, 190, 197, 226, 238, 244, 251-2, 258, 260, 269, 272-4, 276-8, 289-92, 295, 302, 309-11, 321, 325, 346, 368, 405, 410, 421
- Cato* (Cicero) 302
- Catullus, Gaius Valerius 60, 160-2, 173, 231, 293, 316, 405, 407, 409
- Catulus, Quintus Lutatius 49, 68, 142-3, 149
- Censorluk, Censorlar 36, 187,
- Cestius 401
- Cethegus, Gaius Cornelius 146
- Chrysogonus 90, 91, 92, 107
- Churchill, Winston 10
- Cicero, Lucius Tullius (Cicero'nun kuzeni) 97
- Cicero, Marcus (Cicero'nun babası) 47, 52, 56, 58, 61
- Cicero, Marcus (Cicero'nun büyükbabası) 46, 60
- Cicero, Marcus Tullius
- Aedilisliği* 115
- Affedilmesi* 287
- Aile geçmişi* 45-50,
- Avukatlığı* 79-80, 82, 88-93, 109-115, 118-9, 122, 143-5, 157, 161, 184, 206-7, 211-3, 225-7
- Cilicia Valiliği* 239-255
- Cumhuriyetçiliği* 99, 257, 264-5, 267, 270-9, 369-80
- Eğitimi* 52-57, 74-5, 87-8
- Günlük hayatı* 103-106
- Hukukun üstünlüğünü desteklemesi* 72-4, 87-8, 99, 133
- Kâhinler Kurulu'na atanması* 223, 323
- Kendisine yönelik suikastı planı* 138
- Komutanlığı* 246-9

- Konsüllüğü 132-156, 174, 179
 Kütüphanesi 214
 Ölümü 391-398
 Praetorluğu 118-23
 Quaestorluğu 99-103
 Vasiyeti 308
 Vatanın Babası 152
 Yazma yeteneği 58-9
- Cicero, Quintus Tullius (Cicero'nun kardeşi) 15-8, 48, 50-2, 57, 61, 116, 123, 130, 139, 157, 175-6, 193, 196-7, 202, 204, 207, 210, 214, 219-21, 227, 232, 241-2, 245, 247, 249, 253, 254, 263, 266, 268, 279, 282-3, 286, 311, 347, 372, 391-3, 395, 398, 402-3,
- Cilicia 21, 32, 170, 189, 241
- Cinna, Lucius Cornelius 67, 69, 70, 73
- Claudius Ailesi 158
- Claudius Pulcher, Appius 245
- Clodia 141, 160-2, 164, 175, 204-5, 243
- Clodius 11, 16-7, 59, 141, 158-65, 176, 179, 183-92, 194-8, 200-6, 209-10, 214-5, 219, 224-7, 243, 245, 286, 293, 308, 316, 345, 347, 358, 395, 404, 414, 416
- Clodius Pulcher, Publius 11, 16, 17, 141, 158
- Cluentius Habitus, Aulus 118
- Comitia Tributa 37-9, 64, 88, 120, 134, 182-3, 187, 197, 218, 259, 351, 364, 365, 368, 373, 389, 400, 411
- Consolatio* (Cicero) 306, 308
- Cornelia (Iulius Caesar'ın eşi) 70
- Cornelia (Pompeius'un eşi) 238
- Cornelius, Gaius 17, 49, 65, 67, 72, 121-2, 131, 146, 178, 195, 232, 254, 404, 409
- Crassipes, Furius 16, 17, 219, 242
- Crassus 15-17, 57-8, 60-3, 105, 107-9, 122, 127-8, 130-2, 134, 140, 157-8, 163-4, 168, 172, 177-9, 182-3, 186, 195, 201, 203-9, 214, 218-9, 222-3, 231, 239, 241, 248, 257, 324, 327-8, 389, 397, 405, 410, 412
- Cumae 19, 242, 320
- Curio, Gaius Scribonius 161-3, 174, 185, 227, 251-2, 257-60, 269, 277, 340, 395
- Curius, Quintus 131, 138
- Curtius, Marcus 81, 82
- Cytheris 294
- Ç
- Çamaşırcılık 46

D

Damascuslu Nikolaos 331, 404
De consiliis suis (Cicero) 184
 Deiotarus, Galatia Kralı 247, 252, 311
 Demosthenes 358
Devlet (Platon) 232
Devlet Üzerine (De re publica) (Cicero) 17, 232, 233, 234, 235, 300, 301, 323
Dictator 10, 25-7, 36, 68, 73, 88-90, 92-3, 296, 299-302, 309, 311-3, 326-8, 330-7, 339-44, 347, 349-51, 354, 358, 364, 378, 387, 402
 Diodotos 74
 Dionysios 263
 Dolabella, Publius Cornelius Lentulus 17-8, 254-5, 263, 270, 274, 280-1, 283, 286, 289, 294, 305, 310, 333, 336, 338, 343, 347, 351, 366-7, 370, 376-7, 388
Dostlarına Mektuplar (Cicero) 402-3
Dostluk Üzerine (de Amicitia) (Cicero) 362
 Drusus, Marcus Livius 62-4
 Dyrrachium 21, 199, 271, 274-6

E

Elizabeth I, İngiltere Kraliçesi 10, 14, 406, 408

Ensest 161, 304
 Epikuros 321, 323, 402
 Epikurosçuluk 320
Equites (atlı sınıfı) 12, 49, 58, 65, 101, 109, 115, 119, 127, 150, 167, 169, 171-2, 190, 197, 234, 265
 Eros 228
 Eşcinsellik 58, 114, 163
 Etruria 34, 133, 139, 141
 Etrüskler 41, 64
 Eudamas 224
 Euripides 53, 161, 222, 393, 405

F

Fabia 93, 125
 Fabius Maximus, Quintus 36
 Flavius, Lucius 172-3
 Flora 115, 185
 Formiae 19-20, 117, 157, 202, 259-60, 263, 267-8, 392
 Forum 7, 11, 25, 37, 39, 41, 43, 55, 58, 62, 64, 68, 71, 75-6, 78-81, 85, 87-8, 92, 96, 98, 102-4, 112, 128, 137, 151-2, 155-7, 165, 168, 170, 175, 181-2, 188, 191, 193, 196, 199-200, 204-6, 216-8, 224-6, 230, 244, 289, 293, 296, 300, 315, 326, 328, 330, 332, 336-8, 342, 344-5, 347, 360, 368-9, 371-2, 374, 379, 395, 401, 412

Fulvia 79, 81-2, 131, 138, 141,
144, 162, 225, 395

G

Gabinus, Aulus 186, 195, 200,
218-9

Galatia 21, 247-8, 311-2

Gallia Cisalpina 32, 186, 207,
209, 260-1, 278, 292, 341,
343, 346, 351, 360-1, 367,
369, 371, 373

Gallia Comata (Uzun Saçlı
Galya) 187, 373

Gallia Transalpina 32, 88, 113,
186, 211, 326, 341

Gallius, Quintus 126

Galya 16-7, 20, 145-6, 185,
187, 190, 196, 201, 206-9,
211, 219-20, 223, 225, 227,
237, 239, 241, 250-1, 257,
260-1, 266, 279, 294-5, 298,
317, 328, 351, 372, 377, 379,
382, 404, 416, 418

Galya Savaşları 16, 208, 416

Gellius, Lucius 183

Gelzer, Matthias 14, 406, 408,
414, 418

Germen 42-3, 47, 208, 221

Gibbon, Edward 10

Gladıyatrör 71, 216

Gorgias 303

Gracchus 41, 42, 58, 87, 232,
240, 405, 411

Gratidianus, Marcus Marius 68,
125

Gratidius, Marcus 47

H

Hannibal 36, 49, 140, 232, 296

Hatip (Cicero) 16, 231, 317, 358

Hatıplık

Asyalılar 111

Attika 316-7

Hatip Üzerine (De oratore) (Ci-
cero) 16, 231

Helvia 48, 51

Herennius 393-4

Hıristiyanlık 13, 324

Hirtius, Aulus 294, 302, 310,
342, 347, 352, 358, 361, 363,
366, 369-73, 376, 378-9, 381

Homer 53, 75

Horatius 12, 48

Hortensius 17, 111-5, 136, 173,
191, 194, 223, 242, 316, 318-
9, 375

I

Isidoros 272

Isokrates 174

Iulia 47, 62, 69, 71, 185, 223,
238, 295

Iulia (Iulius Caesar'ın halası) 47,
62, 69, 71

Iulia (Iulius Caesar'ın kızı) 185,
223, 238, 295

Iulius Forum'u 296

İ

- İç savaş 87, 288, 309, 392
 İhbar listeleri 68, 71, 90, 107, 387, 390, 394, 401
 İkinci Triumvirlik (Anayasa Komisyonu) 389
İlyada (Homeros) 75, 405
 İnsan kurbanı 140, 296
 İspanya 32, 44, 106-8, 112, 168, 176-8, 207, 209, 238, 263-4, 267-72, 277, 293, 302-3, 307, 309-11, 326, 341, 348, 354, 365, 372, 377, 382, 396
 İtalya, İtalyanlar 17, 19-20, 31-2, 34, 36, 41-4, 49, 63-4, 67, 71-3, 100-1, 125, 129, 133-4, 142, 148, 156-7, 165-6, 169, 172, 185, 187, 192, 198-9, 205, 207, 211, 221, 238, 256, 259, 261-6, 268-73, 277, 279, 281, 283, 285, 287-8, 297, 300, 310, 337, 340, 347-8, 352-6, 361, 369, 373, 375, 377, 381-2, 385, 400, 405
İyiliğin ve Kötülüğün Sınırları (*De finibus bonorum et malorum*) (Cicero) 17, 97, 318, 320-3
 İyi Tanrıça Olayları 154-92
- J
- Jefferson, Thomas 10
 Johnson, Samuel 10, 217

K

- Kader Üzerine* (*De fato*) (Cicero) 18, 322
 Kâhinler Kurulu 85, 223
 Kaisarion 285, 296, 347
 Karneades 320
Kehanet Üzerine (*De divinatione*) (Cicero) 18, 318, 322
 Kıbrıs 21, 190, 197, 244, 252, 292
 Kleopatra, Mısır Kraliçesi 284-5, 296, 329, 331, 347-8, 399
 Konsüllük, konsüller 65, 132, 139, 387
 Korkyra 21, 116, 277
 Korsanlık 46, 57, 119-20, 129, 158, 165, 170-1, 244-5, 368
 Köleler 49, 102, 105
 Köle Savaşları 133
- L
- Labienus, Titus 135-6, 261, 277, 309
 Laenas 335, 393
 Laenas, Popillius (Cicero'nun katili) 393
 Laenas, Popillius (Senatör) 335,
 Lentulus, Lucius 276, 295,
 Lentulus Spinther, Publius Cornelius 195-7, 203-5, 254, 305, 395
 Lentulus Sura, P. Cornelius 131, 139, 144-7, 151-2, 154, 161, 191

- Lepidus 18, 268, 335, 342, 354, 365, 370, 372, 377-80, 382, 385, 389-91, 399
 Lepidus, Marcus Aemilius 268, 335, 342, 354, 365, 370, 372, 377-80, 382, 285, 389-90, 399
 Lepidus, Paulus 391,
 Ligarius, Quintus 300
 Lincoln, Abraham 10
 Livius 12, 62, 396, 424
 Luca 16, 19-20, 207, 209-11, 222, 225
 Lucanus 291
 Lucceius, Lucius 215
 Lucretia 34
 Lucretius Carus, Titus 317
 Lucullus, Lucius Licinius 120, 165, 173, 319
 Lupercalia 330-2
M
 Macedonia 32, 132, 157, 189, 192, 341, 343, 351, 353, 355-6, 360-1, 365, 372, 375-6, 380, 383, 385, 391, 397
 Macer, C. 121
 Manlius, Gaius 139, 141, 143
 Marcellus 259, 301-2, 409
 Marcellus, Gaius Claudius 259
 Marcellus, Marcus Claudius 301-2
 Marius, Gaius 40-3, 47, 62, 66-9, 71, 73, 87, 106-7, 125, 129, 135, 143, 152, 173, 238, 240, 297, 347, 405
 Matius, Gaius 359, 362
Medeia (Euripides) 161, 170, 393, 405
 Menandros 261
 Metellus Celer, Quintus Caecilius 136-7, 141, 173, 181
 Metellus Creticus, Quintus Caecilius 112
 Metellus Nepos, Quintus Caecilius 155-6, 167, 195, 200
 Metellus Pius Scipio Nasica, Quintus Caecilius 238
 Mısır 21, 32, 122, 165, 184, 203-5, 218, 278, 281, 283-5, 287, 295-6, 329, 347, 376
 Milo, Titus Annius 196, 198, 203-4, 224-7, 273, 404, 416
 Mithradates, Pontos Kralı 15-6, 65, 67, 71, 74, 108, 119-20, 124-5, 165-6, 169-71, 285, 406
 Molon, Apollonius 98
 Mucia 168
 Murena, Lucius Licinius 138, 144-5, 148, 409
 Mutina 18-9, 361, 365, 369-71, 373, 375-76, 378, 379, 381-2, 399

Müttefikler Savaşı 15, 64-6, 69,
74, 101, 125

N

Nepos, Cornelius 72, 155-6,
167, 195, 200, 404, 409

Nervii 220-1

*Nesnelerin Doğası Hakkında (De
rerum natura)* (Lucretius Ca-
rus) 317

Nikomedes, Bithynia Kralı 183

O

Octavianus (Gaius Iulius Ca-
esar Octavianus) 12, 16, 18,
163, 339, 344, 348-51, 353,
355-6, 358, 360-7, 370-1,
373, 378-92, 397, 400-1

Oppianicus, Statius Albion 118

Oppius, Gaius 178, 218, 265,
281, 287, 294, 309, 311, 341,
345, 364, 366

Optimates 65, 139, 152, 172,
181-2, 190, 201, 204, 222,
226, 237, 250, 258, 272

Orestilla, Aurelia 125, 143

Ö

Özgür Kilikyalılar 248

P

Paetus, Lucius Papirius 294, 299,
372

Palatinus Tepesi 29, 57, 63, 78-
9, 92, 142, 151, 156-7, 161,
192, 201, 215, 263, 330, 358

Panaitios 323

Pansa Caetronianus, Gaius Vi-
bius 352, 369

Parth İmparatorluğu 32

Patricii 37, 38, 69, 70, 158,
160, 179, 197, 219

Paulus, Lucius Aemilius 259,
391, 415

Pedius, Quintus 388

Pepys, Samuel 55

Petrarca 10

Petreius, Marcus 264, 277

Phaidōn (Platon) 290

Pharnakes, Pontos Kralı 285,
295

Pharsalia (Lucanus) 291, 409

Pharsalos Savaşı 275-8

Philippi 18, 399, 400

Philippicae 161, 358-9, 360,
367-9, 371, 373-4, 376-8,
382, 395, 409, 422

Philippos, Makedonyalı 358

Philippus, Lucius Marcius 63,
348-50, 371, 389

Philo, Larissalı 74

Philologus 393, 395

Piso 16, 58, 97, 116, 186, 193,
199-200, 343-44, 355, 358,
371

- Piso Caesoninus, Lucius Calpurnius 186, 343
- Piso Frugi, Gaius Calpurnius 16, 116
- Piso, Marcus Pupius 58, 97,
- Pitt, William 10
- Plancius, Gnaeus 192, 409
- Plancus, Titus Munatius 372, 377-8, 380, 382, 385
- Platon 74, 97, 173, 176, 232, 235, 290, 315, 319, 322
- plebs* 37, 111, 183-4
- Plutarkhos 12, 13, 27, 74, 93, 95, 98, 106, 139-40, 150, 154, 166, 168, 172, 180, 190, 239, 256, 260, 262, 278, 284, 288, 300, 327, 335, 391-3, 395, 401, 405, 411-6, 418-9, 422, 424
- Pollio, Gaius Asinius 180, 372, 385, 396
- Polybios 140, 278, 405
- pomoerium 364
- Pompeia 159
- Pompeii 19, 157, 216-7, 271, 354, 409
- Pompeius Magnus 12, 15-7, 25, 28, 64, 106-13, 119-2, 125, 128-9, 133-4, 144, 154-6, 165-86, 190, 194-8, 200-1, 203-19, 222-3, 225-6, 228-9, 237-40, 243-4, 246, 250, 255-85, 291, 296, 308, 321, 325, 327, 328, 340, 341, 358, 360, 389, 397
- Pompeius (Gnaeus Pompeius Strabo) 64, 106, 125
- Pompeius Magnus, Sextus 302, 354, 365, 382, 400
- Pomponia 16, 17, 116, 175, 193, 214, 241-2, 253, 282, 311, 347, 395
- Pomponius 15, 62, 69, 71, 72, 97
- Pomptinus, Gaius 146, 248
- Pontius Glaucus (Cicero) 60
- populares* 12, 37, 107, 119, 121, 123-4, 136, 149, 155, 159, 163, 167-8, 174, 187, 240
- Praetorluk*, *Praetorlar* 35, 112, 118, 121, 123, 131, 146, 156, 168, 188
- Prokonsül (Propraetor) 36, 225, 370-1, 373
- Ptolemaios, Mısır Firavunu 203, 204, 218, 284, 296
- Publilia 17, 304, 305-7, 398
- Pythagoras 319
- Q**
- Quaestorluk*, *Quaestorlar* 71, 87, 98-100
- Quinctius, Publius 88

R

Rabirius, Gaius 43, 135-6, 147, 153, 187, 261, 410
 Rahipler Kurulu 80, 85, 201, 215, 297
 Rawson, Elizabeth 14, 406, 408
 Rebilus, Caius Caninius 328
 Rodos 21, 98, 255
 Romulus 13, 85, 173, 328
 Roscius Amerinus, Sextus 15, 410
 Roscius Gallus, Quintus 59

S

Salamis 252
 Sallustius (Gaius Sallustius Crispus) 12, 58, 125, 142, 149, 151, 160, 186, 288, 404, 411, 414
 Sanga, Fabius 145
 Sardinia 20, 207, 210, 214
 Saturninus, Lucius Appuleius 43, 62, 135
 Scaevola 58, 61, 73
 Scaurus, Marcus Aemilius 49, 57, 62, 73
 Scipio Aemilianus Africanus, Publius Cornelius 232-4
 Scipio Africanus, Publius Cornelius 49
 Seçim Kampanyası için El Kitabı (*Commentariolum petitionis*) (Cicero) 123

Selanik 12, 21, 192, 194, 199
 Senato 10, 12, 25-7, 35-9, 41-3, 49, 51, 55, 57-8, 62-5, 69, 71, 73, 79, 81-3, 87-8, 100, 102, 106, 108-10, 115, 118-22, 124-5, 129-32, 134-44, 146-52, 154-6, 163-4, 167-9, 171-3, 177, 179-83, 188-90, 194-8, 200-4, 206-8, 210-1, 215, 219, 225-6, 229-30, 233, 236-40, 242-3, 247, 250-2, 257-60, 267-8, 281, 293, 296-7, 298, 301, 318, 325, 334, 335, 340, 342-5, 349-52, 355, 357-8, 360-74, 376-8, 382-8, 400-2
 Seneca, Yaşlı 401, 410, 424
 Servilia 150, 278, 352-3, 356, 386
 Sestius 196, 206-7, 410
 Shackleton Bailey, D. R. 14, 403, 407-9, 427
 Shakespeare, William 48, 55
 Sibyllina Kitapları 81
 Sicilya 15, 19-20, 31, 100-1, 103, 110-3, 115, 153, 192, 203, 241, 269, 352, 390, 404
 Silanus, Iunius 147-9
 Söylevler için Konular (*De inventione*) (Cicero) 15
 Spartacus 106, 108, 109, 368
 Statius 118, 176, 228, 241, 253
 Sthenius 109-10

Stoacılık 321

Stoacı Paradokslar (Paradoxa stoicorum) (Cicero) 317

Suetonius 150, 261, 344-5, 405, 407, 410-1, 416, 419, 422

Sulla 15, 65-73, 87-90, 92-3, 95, 98, 100, 106-7, 109, 117, 119, 124-5, 128-9, 131, 133, 138-9, 154, 173, 206, 224, 226, 234, 238, 240, 264-6, 278, 291, 327, 390, 405, 410

Sulla'nın reformları 106

Sulpicius Rufus 64, 138, 307

Surena 222

Syria 32, 165-6, 170, 218, 244, 247-49, 327, 351, 356, 375-6

T

Tabilik (*clientela*) 56, 110

Tacitus 60, 410

Takvim 86

Tanrıların Doğası (De natura deorum) (Cicero) 17, 318, 322

Tarquinius, Kral 34

Terentia 15, 17, 93, 95, 100, 116-7, 125, 132, 138, 147, 159, 162, 164, 175, 189, 192-3, 214, 242, 254-5, 263, 271-2, 280, 286-8, 304-5, 308, 398, 401

Testa, Caius Trebatius 227

Thapsus Savaşı 290, 302

Themistokles 270

Tiberius, İmparator (Tiberius Claudius Nero) 41, 232, 240, 402, 405, 411

Tillius Cimber 27

Tiro 17, 163, 227, 228, 256, 303-4, 310, 372, 395, 400

Toprak, toprak reformu 41, 371

Trebonius, Gaius 326, 334, 336, 368, 376-7

Tribunuslar 38, 88, 195, 225

Triumphus 169

Tullia 15-17, 95, 100, 116, 193, 199, 219, 242, 254-5, 263, 270, 280, 286, 288, 304-308, 310, 314, 321, 377, 398

Tusculum 17, 19, 93, 98, 117, 158, 202, 287, 292-3, 305, 308, 318, 320-1, 389, 391, 394, 410

Tusculum Tartışmaları (Tusculanae disputationes) (Cicero) 17, 318, 321, 394

U

Umbrialılar 64

V

Varro, Marcus Terentius 293, 319-20

Vatinius, Publius 207, 280, 282

Verres, Gaius 15, 109-16, 390, 410, 412

Vesta Bakireleri 80

Volsci 41, 45, 48

DİZİN

W

Washington, George 10

Y

Yahudiler 114, 171

Yasalar Üzerine (Cicero) 17, 97,
232, 235, 411

Yaşlılık Üzerine (Cicero) 346, 362

Yıllıklar (Liber Annalis) (Atticus)
315

Yunanistan, Yunanlar 15-7, 32,
65, 71, 116-7, 162, 195, 198,
231, 263-7, 269-75, 278, 280,
283, 307, 347, 354, 392
*Yükümlülükler Üzerine (De
officiis)* (Cicero) 18, 323, 353,
360, 362

Z

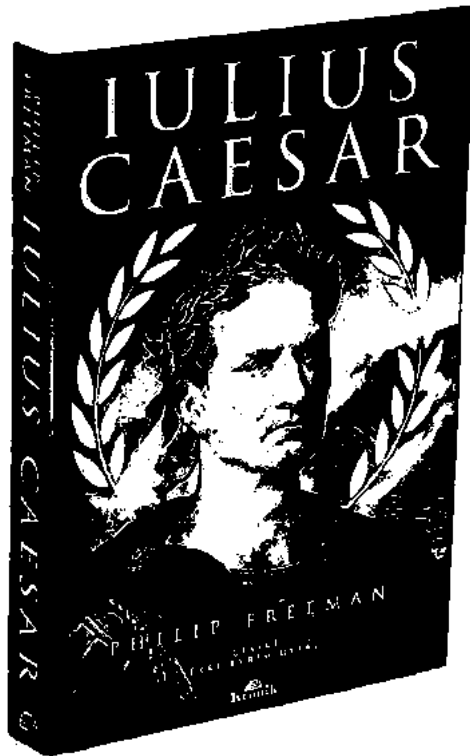
Zeuxis 175-6

Iulius Casear

PHILIP FREEMAN

ÇEVİRİ: ÜLKE EVRİM UYSAL

Freeman, tüm şahsiyetiyle ve çelişkileriyle Casear'ın yaşamını gözler önüne seriyor. Onun tüm kudretiyle Roma'ya nasıl egemen olduğunu ve Roma'nın kaderini nasıl değiştirdiğini anlatıyor. *Iulius Casear* klasik dünyaya derin ilgisi olan okurları olduğu kadar, Casear'ı ve antik Roma'yı ilk kez keşfedecek yeni okurlar için de bir başucu kitabı...

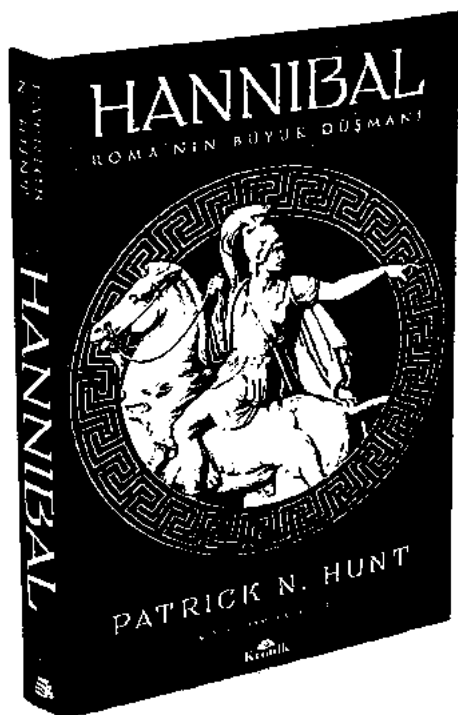
Hannibal

Roma'nın Büyük Düşmanı

PATRICK N. HUNT

ÇEVİRİ: SAMET ÖZGÜLER

Kitap, Hannibal'in gençlik dönemiyle ve yemin töreniyle açılıyor. Hannibal'in adım adım geçtiği İspanya, Pireneler ve Alpler arasında yaşanan coğrafi ve iklimsel zorlukların yanı sıra pusular da kitabın heyecanını çok üst seviyede tutuyor. Alplerin zirvesinden Apeninler ve Arno bataklıklarına, Roma zaferinden Zama Muharebesi'ne doğru adeta bir roman gibi sürükleyici biçimde ilerleyen kitap, Hannibal'ın sürgünüyle ve mirasıyla son buluyor.

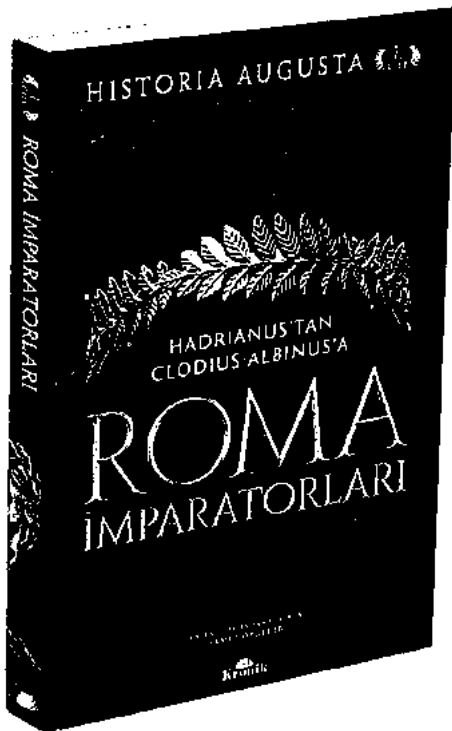

Roma İmparatorları

HISTORIA AUGUSTA

ÇEVİRİ: SAMET ÖZGÜLER

“Historia Augusta”, MS 117-284 yılları arasında hüküm süren Roma imparatorları hakkındaki sayılı Latince kaynaktan biridir. Kimliği belirsiz bir yazar tarafından 4. yüzyılın sonlarında yazılan eserin bu cildinde Hadrianus’tan Clodius Albinus’a kadar hüküm sürmüş Roma imparatorlarının biyografileri yer alır. Bu ciltte okuyucular Hadrianus, Aelius, Antoninus Pius, Filozof Marcus Antoninus, Verus, Avidius Cassius, Commodus Antoninus, Helvius Pertinax, Didius Iulianus, Septimius Severus, Pescennius Niger, Clodius Albinus gibi Roma imparatorlarının hayatlarına dair çok önemli bilgiler öğrenebilecekler.

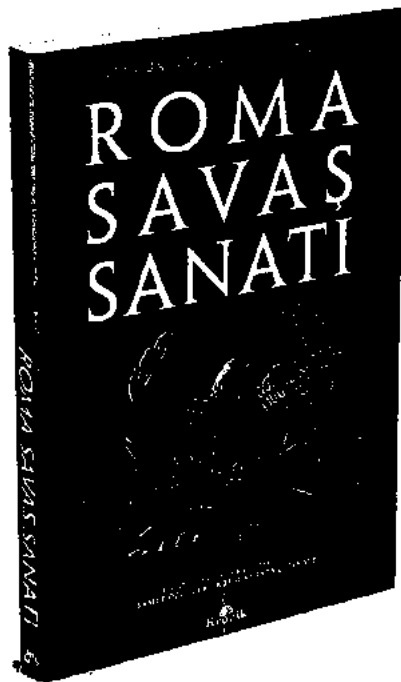
Roma Savaş Sanatı

FLAVIUS VEGETUS RENATUS

ÇEVİRİ: SAMET ÖZGÜLER -

KUTSİ AYBARS ÇETİNALP

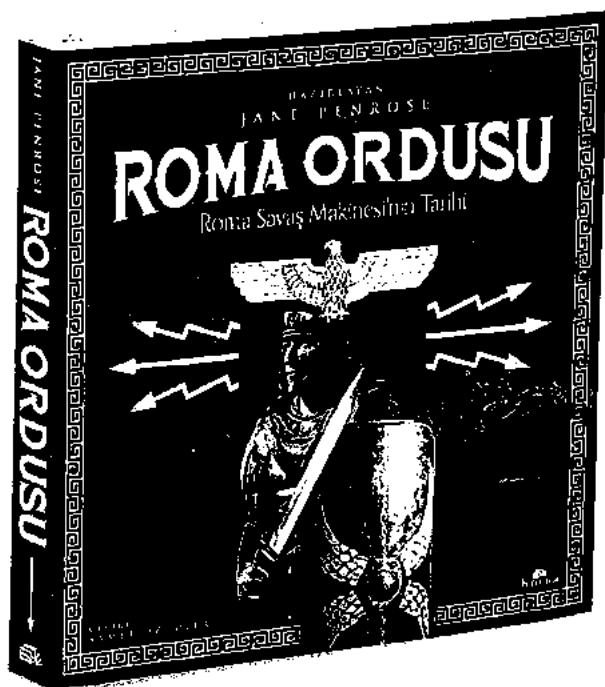
MS IV. yüzyılın ortalarında doğmuş ve MS V. yüzyılın başlarında öldüğü düşünülen Romalı yazar Renatus, I. Theodosius'a adadığı tahmin edilen bu eserinde Roma'nın askerî sorunlarına çözümler aramaktadır. XII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Batı'da en çok okunan teknik kitaplardan biri olan *Roma Savaş Sanatı*, Antik Çağ serimizin ilk kitabı...

Roma Ordusu

JANE PENROSE

Osprey Resimli Tarih Dizisinden dünyanın en çok belgesele, diziye ve filme konu olan, sembol dünyasından kıyafetlerine, taktik düzeninden manevra kabiliyetine, lojistik imkânlarından efsane isimlerine kadar her yönüyle merak edilen büyüü ordularından biri: Roma ordusu...

Büyük İskender

JONA LENDERING

ÇEVİRİ: BURAK SENGİR

Tarihçi Jona Lendering, *Büyük İskender* adlı bu roman tadındaki kitabında; karakteriyle, savaştığı ordularla, iletişimde olduğu devletlerle ve tüm felsefesiyle İskender'in hayatını anlatıyor. Antikçağ Yunan hikâyelerinden, Babil hükümdarlık kayıtlarından, İran kökenli belgelerden yararlanarak daha önce benzeri görülmemiş bir biyografik eser sunuyor.

DÜNYA TARİHİNİN EN ZEKİ SİYASİ DEHASI: CICERO

“Everitt yetenekli, marifetli, açık sözlü ve çoğu zaman nüktedan bir yorumcu... Cicero, Eskiçağ dünyasındaki yurdundan, günümüzün okuyucularıyla iletişim kurabilen Everitt'i bulduğu için şanslı.”

—The Seattle Times

“Anthony Everitt, Roma hayatı ve geleneklerine dair okuru sıkmayan etkileyici bilgilerle dolu, anlatımında müthiş derecede temiz ve tutarlı, betimlemesindeyse bütünüyle ikna edici, Roma siyasetinin karmaşası için harika bir rehber kaleme almış.”

—Dublin Sunday Independent

Caesar'a meydan okudu. Genç Brutus'un arkadaşıydı. Pompeius'a danışmanlık yaptı.

Marcus Antonius'u karşısına alıp onu azarlayabiliyordu; ona yönelik karalama kampanyasının başını çekti. Zeki, konuşkan, huysuz, siyasi manipülasyon ustasıydı, ama aynı zamanda gerçek bir vatansever ve idealistti. Roma'nın en korkulan siyasetçisi, tüm zamanların en büyük hukukçularından ve devlet adamlarından biriydi. Machiavelli, Kraliçe Elizabeth, John Adams, Winston Churchill ve daha birçok siyasi figür onun hayatını derinlemesine inceledi.

Cicero kurnaz bir siyasi aktördü. Bir avukat olarak, yaşadığı dönemde dengi olabilecek neredeyse hiç kimse yoktu. Kendisiyle çokça övünen, ne yapacağına çoğu zaman karar veremeyen, çok sevdiği kızının vefatından sonra günlerce ağlayarak ormanda dolaşacak kadar duygusal bir insandı ancak her şeyden önemlisi Cumhuriyet Roma'sının yaşadığı son günlerin en güzel konuşan ve en keskin zekâlı tanığıydı.

26 yaşında halkın önüne çıktı ve neredeyse yarım yüzyıl boyunca Roma hukuku ve siyasetinde önemli rollerde bulundu. Efsanevi Catilina tertibini bozdu, Yakındoğu'yu Roma egemenliğine sokan muzaffer general Pompeius'a tavsiyelerde bulundu ve Senato'yu Caesar'a karşı harekete geçirmek için savaştı. Galya'nın fethine, ardından gelen iç savaşa ve Caesar'ın diktatörlüğüne ve suikastına tanık oldu. Cicero, ömrü boyunca özgürlük savunucusu oldu.

Bu dinamik ve ilgi çekici biyografide Anthony Everitt, Antik Roma'nın en görkemli, en büyüleyici, skandallarla dolu dönemini ele alıyor. Senato'da senatörlerin sürekli yasaları çiğnediği, birbirlerine komplolar kurduğu, iftiralar attığı ve birbirlerinin itibarlarını düşürmek adına türlü hilelere başvurduğu bu siyasi ortama Cicero'nun yaptığı efsanevi konuşmalar ve yazdığı mektuplarla tanıklık edişini büyük bir kalem hüneryiyle bugüne aktarıyor.

Cicero, dünya tarihinin en dikkat çekici siyasi figürlerinden olan büyük bir yurtseverin, bir özgürlük savunucusunun hayatını derinlemesine ve incelikli bir şekilde ele alırken Roma'daki gündelik yaşantıyı gözler önüne serecek bir kapı açıyor.

Kronik

kronikkitap.com

₺75,00
KDV'den muaf.

●●● kronikkitap

ISBN: 978-625-7631-66-2

9 786257 631662